0, a

KARJALAN

II 1951K
1495

Maamme kirja.

Z. Topelius.

1951 K
1495

Maamme Kirja

Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille

Toinen oppimäärä

Kirjoittanut

Z. Topelius.

Kymmenennen, tekijän kuoleman jälkeen korjatun, painoksen mukaan

suomentanut

V. Cajander.

44:llä puupiirroksella ja 1:llä kartalla varustettu.

Yhdeksästoista, tarkastettu painos.

Helsingissä 1908.
G. W. Edlundin
Kustannusosakeyhtiö.

Карело-Финская База
Академии Наук СССР
БИБЛИОТЕКА

1973 r.

ПРОВЕРЕН
15.10.47

Kaikki oikeudet pidätetyt.

270:s tuhat.

Helsingissä,
Osakeyhtiö F. Tilgmannin Kirja- ja Kiwipainossa
1908.

Ote toimittajan alkulauseesta.

Maamme Kirja ilmestyi vuonna 1875. Kun se oli kestänyt tulikoetuksen kouluissa, teki tekijä useita muutoksia neljänteen painokseen v. 1883, siten tunnustaen, että „koulu on oikeutettu saamaan muodoltaan ja sisällykseltään virheettömän tekstin".

Tieteellinen tutkimus on kuitenkin sen ajan jälkeen saanut selville monta uutta, maatamme, sen kansaa ja historiaa koskevaa totuutta, mutta ainoastaan muutamia tilastollisia tietoja on korjattu Maamme kirjan myöhemmissä painoksissa. Lukukirjan tekstin tarkastus, jota runoilija kuudennen painoksen (1890) esipuheesta päättäen näytti pitävän ajanmukaisena, on nyt katsottu tarpeelliseksi.

Kustantajan pyynnöstä ja Topeliuksen perillisten suostumuksella on allekirjoittanut toimittanut sen uuden paiuoksen, joka tässä lasketaan julkisuuteen.

Tekstin ovat asiallisessa suhteessa korjanneet tirehtori J. J. Sederholm (lukukapp. 10, 12, 14, 15, 17, 19, 24, 26, 27, 28, 33, 34, 35, 41, 42, 43 ja 44), toht. A. Heinrichs (lukukapp. 36 ja 40), professori A. Osw. Kairamo (lukukapp. 45, 46, 48 ja 49), tohtorit A. V. Koskimies ja Yrjö Wichmann (lukukapp. 57, 58, 59, 67, 70, 72, 78, 82, 94, 95 ja 96) sekä professori M. G. Schybergson (lukukapp. 116—187). Korjaukset on tehty hellävaroen, mutta kuitenkin ovat useat niistä varsin melkoisia; ovatpa muutamat sisällysluettelossa mainitut kappaleet jotenkin perinpohjin uudestaan muodostetut.

— —
— —

Muista muutoksista mainittakoon, että lukukappaleeseen 143 „Kaarina Maununtyttärestä" on liitetty tuo kaunis runo „Sydän myrskyvä unelmoin. Liitteenä annetaan lyhyt, mutta nuorille lukijoille varmaankin mieleinen runoilija-vainajan elämänkertomus. Useiden kuvien sijaan on saatu uusia, jotka paremmin vastaavat tarkoitustaan, ja loppuun liitetty historiallinen kartta lisännee osaltaan lukukirjan kelpaavaisuutta koulukirjaksi.

Maamme kirja esiintyy siis uudessa asussa, mutta sävy on entinen, henki on entinen ja runoilijan kieli ja tyyli on pääasiallisesti säilytetty.

Eihän suuren runoilijan teoksiin pitäisi muutoksia tehdä, mutta koulujen luku- ja oppikirjoissa ne ovat sekä välttämättömiä että tavallisia. Ja koska tekijä-vainaja itsekin on tunnustanut niiden tarpeen, niin tämä on pidettävä sen periaatteen hyväksymisenä, jota esillä olevassa painoksessa on noudatettu. Kuitenkin on tämänlaatuinen tehtävä sangen arkaluontoinen, ja ainoastaan toivomuksesta säilyttää Maamme kirja koulukirjana on allekirjoittanut ottanut tehtäväkseen työn, jonka vaikeuden ja edesvastuun hän on täysin tuntenut.

Uudessakaarlepyyssä joulukuulla 1902.

K. J. HAGFORS.

Enſimäinen Luku.

I. Maa.

1. Aamulaulu.

Tuhanten rantain partahilla
heräjä, armas synnyinmaa!
Heräjä, taivaan rantehilla
jo aamun koitto leimuaa!
Ikävä yös' on haihtuva
ja valon riemu voittava.
Tuhanten rantain partahilla
heräjä, armas synnyinmaa!

Kuin kukkaranta aamusella,
heräjä uuteen aikahan,
sill' uusi päivä paistehella
hälvensi varjot kuoleman!
Siis varmistu sä muistoissa,
jalostu mielen avuissa!
Kuin kukkaranta aamusella,
heräjä uuteen aikahan!

Sun kyyneleesi kuivukohot
kuin kaste aamun tuulihin!
Keväimen kylmät lauhtukohot,
ja ruusut nouskoot kasvoihin!
Kukiksi nuput puhjetkoot!
Ja mielet, toiveet tointukoot!
Sun kyyneleesi kuivukohot
kuin kaste aamun tuulihin!

Soitamme sumu vielä peittää,
vaan öiset haamut karkoita,
ja Herran haltuun rientos' heitä
elosi hetken aamuna!
Sanalla itses' sonnusta;
maa, ole vahva Herrassa!
Soitamme sumu vielä peittää,
vaan öiset haamut karkoita!

Sä nouse, nuori maani armas!
Mereni, lammet, läikkykää!
Jo kuuluu lintuin laulu harras,
jo päiväss' aallot välkkyää.
Heräjä tuulten huminaan
ja loistoon aamun kirkkahan!
Sä nouse, nuori maani armas!
Mereni, lammet, läikkykää!

2. Koti.

Sitä kuusta kuuleminen,
jonka juurella asunto.
Suomalainen sananlasku.

Tämä kirja kertoo Suomesta. Tämä kirja kertoo isänmaasta. Mikä on Suomi? Maa monien maiden joukossa. Mikä on isänmaa? Se on meidän suuri kotimme.

Minulla on pieni koti, jota rakastan enemmän kuin mitään muuta paikkaa maan päällä. Isäni taloa en saata milloinkaan unhottaa. Siellä olen kotonani, siellä parhaiten wiihdyn. Enköpä tuntisi tietä ja weräjätä? Enköpä taloa ja tupaa muistaisi? Kaikki on siellä niin perin tuttua minulle. Näitä portaita olen niin monasti astunut. Tämän owen olen niin monasti awannut. Ikkunasta olen pihalle katsellut. Takkawalkean loistossa olen lämmitellyt. Pöydässä olen syönyt. Wuoteessa olen maannut. Jokaisen istuimen tunnen, jokaisen kiwen ja polun. Siellä en eksyisi, en yön pimeydessäkään.

Usein olin mukana, kun hewosia kaiwolla juotettiin. Usein saatoin lehmiämme laitumelle. Usein Mustille nauroin, kun se orawata haukkui. Muistan wielä pihlajan, marjoista punertawana, ja koiwun, jossa leppäkerttu tawan takaa lauloi. Kesällä olen aholla mansikoita poiminut. Talwella olen siellä mäkeä laskenut. Silloinpa iloa oli, kun järwestä suli jää ja pääsimme weneellä soutelemaan. Syksyllä taas kuin lintuset lentää kiidätimme eteenpäin kirkkaalla jäällä.

Wähätpä siitä, onko kotoni ollut rikas wai köyhä. Olen siellä onnellisena elänyt. Siellä on ollut lämmin ja hywä olla, waatetta ja ruokaa, hoitoa ja rakkautta olen siellä saanut. Siellä olen lapsesta asti kaswanut. Siellä on isäni työtä tehnyt, siellä on äitini mulle kauniita laulujaan laulanut. Iltasin maata pannessamme kuulin äitini rukoilewan. „Hywä Jumala“, sanoi hän, „tee lapsestani hywä ihminen! Sinä, meidän taiwaallinen isämme, anna meidän aina olla uskollisina lapsinasi!“ Ja sitten hän opetti minulle tuon kauniin rukouksen: „Jumal', lasten ystäwä . . .“

Niin, tiedän ſen, että kaikki hywyys on taiwaalliſen Iſäni antama lahja. Ja hänen hywiä ja ſiunattuja lahjojanſa on tuo armas kotikin. Siitä tahdon häntä kiittää ja ylistää kaiken elinaikani.

Näinhän ſiis kyllä tiedän rakastaa tuota pientä kotiani. Mutta en wielä oikein ymmärrä, miten rakastaa ſitä ſuurta kotia, jota iſänmaaksi ſanotaan. Paljonhan ſiellä on toiſin kuin meillä kotona. Tiet owat toiſellaiſet, talot owat toiſellaiſet, ihmiſet owat toiſellaiſet. Saatanhan ekſyä ſiellä, miſſä en ikänä ole ollut. Kukaan ei minua ſiellä tunne, enkä minäkään ketään tunne. Kuinka ſaatan wierasta maata rakastaa? Kuinka ſaatan olla onnellinen, iloinen ja tuttawallinen wierasten ihmisten luona?

Niin wain, kotini kyllä tunnen; mutta mikä on iſänmaani?

3. Iſänmaa.

Älä ſiirrä takaperin entiſiä rajoja,
jotka eſi-iſäs tehneet owat.
Salom. ſananl. 22: 28.

Eräänä aamuna ſeiſoin korkealla tikapuilla, jotka oli pystytetty tupamme katonräystään nojalle. Siitä ſaatoin katſella kauas ympärilleni. Etäällä meidän talostamme näin toiſia taloja. Etäällä meidän syöttömaastamme näin niittyjä, peltoja, teitä, wuoria, metſiä ja järwiä. Tieſin kyllä maailman ſuureksi, waan näin ſuureksi en ſitä luullut. Ja taaſen juolahti mieleeni tuo kummallinen ajatus, että tämä kaikki on muka meidän maamme, meidän ſuuri kotimme.

Kapuſin tikapuilta maahan. Äitini oli wastikään lampaanſa kerinnyt ja istui nyt portaiden edustalla, erotellen walkeat willat kopaſſa mustista. Kyſyin häneltä: „Onko kaikki tämä maa, niin kauas kuin ſilmä näkee, meidän iſänmaamme?“

Äiti ſanoi: „Istu tähän wiereeni, niin ſanon ſen ſinulle. Kaikki tämä maa, jonka täſtä näet, ja wielä paljon ſen liſäkſi, on Suomenmaa. Ennen iſääſi aſui täſſä maaſſa iſäſi iſä. Ennen häntä aſuiwat hänen iſänſä ja eſi-iſänſä, ei ykſin täſſä

talossa, waan monissa muissa taloissa ja monissa eri osissa maata. Tämä maa oli heidän, ja senwuoksi tämä maa on meidän isäimme maa, jonka me, heidän lapsensa, olemme perinnöksi saaneet. Täällä he owat eläneet, työtä tehneet, iloinneet ja kärsineet kauan ennen meitä. Täällä he owat kuolleetkin ja makaawat maassa haudattuina. Jos eiwät nämä meidän isämme olisi niin kärsiwällisesti työtä tehneet, niin olisi meidän maamme nyt leiwätön erämaa. Jos eiwät he olisi Jumalan pelossa waeltaneet ja lapsiansa kaswattaneet totiseen Jumalan tuntoon, niin me olisimme nyt sokeita pakanoita. Jos eiwät he olisi lapsilleen opettaneet hyödyllisiä tietoja, olisimme me nyt tietämättömiä metsäläisiä. Jos eiwät he olisi maata wihollisten wäkiwallalta suojelleet, niin ei meillä nyt olisi lakia, ei oikeutta eikä wapautta. Sillä tämä maa on paljon kowaa kärsinyt kylmän ilmanalansa tähden ja paljon wäkiwaltaa wierailta kansoilta. Mutta tämä sama maa oli isillemme hywin rakas, jopa niinkin rakas, että he sen hywäksi uhrasiwat waiwannäkönsä, ajallisen onnensa, sydänwerensä ja henkensä.

Siksi tulee meidän aina olla isillemme kiitolliset ja pitää heidän muistoansa kunniassa. Meidän tulee kunnioittaa heitä niinkuin isää ja äitiä, jotta menestyisimme ja kauan eläisimme siinä maassa, jonka Jumala meille on antanut. Meidän pitää aina kokea isillemme kelwata, niin ettei heidän kuolemattomat henkensä surren ja häweten katsoisi alas kelwottomiin lapsiin. Sitä maata, jota he owat wiljelleet ja kaunistelleet, pitää meidänkin kaunistaa ja wiljellä. Sitä maata, jota he niin hellästi owat rakastaneet ja kuolemaan saakka puolustaneet, pitää meidänkin rakastaa ja puolustaa heidän tawallansa.

Eikä heidän tähtensä ainoastaan, waan meidän itsemmekin tähden. Sillä tämän maan on Jumala meille senkin wuoksi määrännyt, että se meille antaisi kaikkea, mitä meille maan päällä on wälttämätöntä ja tarpeellista. Se antaa meille waatetta ja leipää, työtä ja palkkaa, ystäwiä ja turwaa. Se kaswattaa meitä Jumalan pelossa ja kaikissa inhimillisissä awuissa. Se opettaa meitä kirkkonsa ja koulujensa kautta. Se suojelee meitä hallituksellaan ja laeillaan, ettei kukaan saa meille wäärytyttä tehdä. Se on meille apuna kaikissa hywissä ja hyödyllisissä toimissa. Se antaa meille eläessämme asunnon ja kuoltuamme haudan. Senhän wuoksi tämä maa

on meidän ſuuri kotimme. Tämän maan hywäkſi tulee meidän uskolliſesti työtä tehdä ja, jos Jumala niin tahtoo, kunnialla kuolla.

Muista aina Jumalan antaneen meille tämän maan omaiſuudekſemme, että ſe tarkoitukſenſa täyttäiſi maailmaſſa ja että hänen tahtonſa tapahtuiſi niin maaſſa kuin taiwaaſſa. Sillä Jumalan on maa ja kaikki, mitä ſiinä on. Meidän tulee tili tehdä ſiitä, millä tawalla olemme Jumalan lahjaa käyttäneet. Hän on kerran ſanowa jokaiſelle meiſtä: „Minä olen ſinut pannut taloni hoitajakſi ja tämän minun maani haltijakſi. Kuinka olet hoitanut taloani? Kuinka olet maatani hallinnut?“ — „Mitä wastaamme Herralle? Hän, joka kaikille wanhurskaan tuomionſa julistaa, on meiſſä näkewä ainoastaan ſyntiä ja puutetta. Mutta wielä olleſſamme hänen huoneenhaltijoinanſa tulee meidän rukoilla häntä, että hän antaiſi meille oikein lujan, oikein uskolliſen ja alati wilpittömän rakkauden iſänmaatamme kohtaan; niin että tämä maa kukoiſtaiſi hänen kaikkiwaltiaaſſa ſuojaſſaan ja julistaiſi hänen kiitotanſa ſukupolwesta ſukupolween.“

4. Maasi.

Laps Suomen, valoon nostaos
ilolla nuori katsantos
kunnailtas kasteisilta.
Vapaasti loitos silmäs luo;
sun, katsos, kaunis maa on tuo!

Et muiden armost' elä vaan,
et ole vieras päällä maan,
on jalallasi pohja,
perinnön sait, jot' edustaa
sun tulee sekä puolustaa.

Etemmäs kuin sa näetkään,
sinervän metsän hämärään,
nimettömien teiden
ja seutuin taa, maan kaiken sen
Jumala antoi sinullen.

Sun, sun tuo meri vapaa on,
tuo vallaton ja rajaton,
ja kaikki sinijärvet,
ja kaikki virrat kuohuvat
ja kaikki purot armahat;

ja vaarat päivänpaisteiset
ja kedon tähkät, kukkaset
ja kaikki tummat metsät
ja salot, saaret, niityt, haat
ja lumilinnat, kesämaat;

tiet, kylät, torit, kaupungit,
loistöllit, hovit kaunihit
ja kaikki, jotka niissä
turvaavat Luojan apuhun,
ne kansas on, ne ovat sun.

Ken on niin rikas, kellä maa
niin ihana on puolustaa
ja armastaa kuin sulla?
Sen rakas Luoja sulle soi
ja rakastettavakses loi.

Laps Suomen, kasva siinä vaan
kuin nuori koivu puistossaan,
ja sille henkes uhraa;
pyhitä työs ja sydämes
sun maalles, maalle isies!

5. Kuninkaan lahjat.

Minä sanoin: Mitenkä woimme työtä tehdä koko maamme hyödyksi? Emmehän saata kaikkialla matkustaa ja joka paikassa työtä tehdä. Ja miksikä muille palkatonta työtä tekisimme?

Aitini sanoi: Oli kerran kuningas; hänellä oli kaksi palwelijaa, Autio ja Päiwiö. Kuningas sanoi heille: Te olette rawakoita työmiehiä, teille minä annan kummallekin kappaleen maata. Ja hän antoi Autiolle kauniin hedelmällisen maan, jossa oli wiljawat wainiot, sinertäwät järwet, komeat metsät. Mutta Päiwiölle hän antoi hedelmättömän eräamaan, joka oli soita täynnä.

Molemmat miehet alkoiwat työtä tehdä. Autio ajatteli: tämä on hywää maata; tästä tahdon rikastua, muut tulkoot sitten toimeen, miten woiwat. Sitten hän kaatoi ja poltti metsät, kylwi siementä tuhkaan ja leikkasi siitä wiljan toisensa perästä, kunnes oli kaiken mehun maasta imenyt. Samaten hän riisti järwet tyhjiksi ja otti niistä kaikki kalat. Ja hänestä tuli wähäksi ajaksi rikas mies, mutta kun maassa ja wedessä ei enää ollut mitään otettawaa, tuli hän köyhäksi, hänen lapsensa tuliwat kerjäläisiksi ja maa jäi autioksi.

Päiwiö ajatteli: tämä maa on karkeata ja hedelmätöntä; tahdon sen hedelmälliseksi tehdä. Hän ojitti suot, kynti maat, perkasi metsät ja hoiti kalawetensä. Se oli pitkällistä, waiwaloista, monien kärsimysten ja puutosten alaista työtä, mutta wiimein tuli kuitenkin palkinto. Päiwiö kokosi riistaa latonsa täyteen, hänen lapsensa saiwat hedelmällisen tilan perinnökseen, ja maa kukoisti.

Monien wuosien kuluttua kuningas sattui kulkemaan näissä waltakuntansa osissa. Tultuaan Aution asunnon lähelle hän kysyi: „Eikö tämä maa ennen ollut kaunista ja wiljawaa? Kuka sen näin rumaksi ja autioksi on tehnyt?“ Palwelijat sanoiwat hänelle: „Sen on Autio tehnyt.“ Ja taas kysyi kuningas, tultuaan lähelle Päiwiön asuntoa: „Eikö tämä maa ennen ollut jylhää ja hedelmätöntä? Kuka sen on tehnyt näin kauniiksi ja wiljawaksi?“ Palwelijat sanoiwat: „Sen on Päiwiö tehnyt.“ Silloin sanoi kuningas Autiolle: „Sinä ahne ja kehno palwelija, enkö sinulle rikasta lahjaa antanut siksi, että työlläsi minua ylistäisit ja tekisit monta tulewaista sukupolwea onnellisekssi? Katso, tuo on sinun työtäsi!“ Ja hän ajoi sen ahneen palwelijan häpeän-alaisena pois waltakunnasta. Mutta Päiwiölle hän sanoi: „Sinä hywä ja uskollinen palwelija, minä annoin sinulle halwan lahjan, mutta sinä olet minua ylistänyt rakkaudellasi ja työlläsi, tulewaisten sukupolwien iloksi. Tule, mina annan sinulle wielä paljon rikkaamman maan; sinä saat olla minun uskollisimpana ystäwänäni ja kansalleni esikuwana.“ *)

„No niin“, sanoi äitini, „miltä sinusta näyttäwät nämä kaksi miestä? Kumpi heistä on paremmin hoitanut kuninkaan lahjan?“

Minä sanoin: „Päiwiö“.

„Oikein sanoit“, wastasi äitini. „Autio ajatteli waan itseänsä eikä huolinut muusta kuin omasta woitostaan. Sen-wuoksi hän sai häpeällä ja häwiöllä maastaan lähteä. Päiwiö ajatteli jälkeentulewaisten onnea ja teki työtä isänmaansa hywäksi. Siitä hän itse wanhoilla päiwillään nautti iloa ja kunniata, jonka ohessa hänen maansa hyötyi. Hullu on se, jonka huolena waan on hetken woitto; wiisas ajattelee tulewia päiwiä. Monta, monta wuotta jälkeenpäin, kun nämä molemmat miehet jo kauan oliwat kuolleina olleet, osottiwat ihmiset tuota autioksi tullutta maata ja sanoiwat: „Tuon on Autio tehnyt.“ Ja samoin he osottiwat tuota wiljawaa maata ja sanoiwat: „Tämän on Päiwiö tehnyt.“ Kumpi näistä kahdesta miehestä on paremman muiston jälkimaailmalle jättänyt?“

Minä sanoin: „Päiwiö“.

*) Sinä hywä ja uskollinen palwelija, wähän päällä sinä olit uskollinen; minä panen sinun paljon päälle. Math. 25: 21.

„Tee ſiis, niinkuin teki hän“, ſanoi äiti. „Josko maata kynnät, tai merillä purjehdit, tai käſilläſi työtä teet, tai taloutta hoidat, tai tiedoilla hyödytät, tai jollakin muulla kunnialliſella tawalla leipäſi anſaitſet, niin katſo, että hedelmälliſeksi teet ſen, mikä ennen oli autiota. Katſo, että jälkeeſi jätät jotakin parempaa kuin ſe, minkä itſe otit wastaan. Kun näin teet, niin teet maaſi hyödyksi työtä. Ei ole mikään työ niin wähäarwoista, ettei ſe Jumalalle kelpaiſi tai iſänmaata hyödyttäiſi. Mutta ſe on rakkaudella ja uskolliſella ahkeruudella tehtäwä. Kun hywä työntekijä kuolee ja hänen nimenſä unohtuu, jäämät hänen työnſä hedelmät hänen jälkeenſä. Kaikki, mikä hywänä ja hyödylliſenä nyt meitä ilahuttaa ja hyödyttää, on tulos monien tuhanſien työstä ennen meitä. Me ſiunaamme heitä heidän tuntemattomiſſa haudoiſſaan. Mutta ahnas työntekijä ei jätä mitään jälkeenſä. Hän on tehnyt työtä omakſi woitokſeen, eikä kuitenkaan woi woittojaan ottaa mukanaan hautaan. Mitä warten hän on elänyt?“

6. Hädän hetkenä.

Minä ſanoin: „Pitääkö minun paljonkin rakaſtaman iſänmaatani?“

— „Paljon“, ſanoi äitini. „Enemmän kuin kotiaſi ja kaikkea omaaſi. Enemmän kuin maallista onneaſi, enemmän kuin henkeäſikin. Waan ei enempää kuin Jumalaaſi, kunniaaſi ja omaatuntoaſi.“

Sitä en ymmärtänyt. Ymmärſin nyt kyllä, kuinka ihminen ſaattaa tehdä työtä muunkin kuin oman hyödyn wuokſi. Mutta kohtuutonta ja kowaa minusta oli panna kaikki alttiiksi ſen maan puolesta, joka ei ole minun yksin, waan monen muunkin oma. Miksi pitäiſi juuri minun paneman omaiſuuteni tai henkeni alttiiksi, koska on niin paljon muita, jotka ſaattawat ſen tehdä minun ſijastani? Olkoon tämä heidän aſianſa; mitä ſe minuun koskee?

Muutamana päiwänä ſen jälkeen äitini ſeiſoi kosken partaalla waatteita huuhtomaſſa. Oli ſatanut ja kiwet oliwat märkiä. Äitini jalka luiskahti ja hän putoſi weteen; wirta wei hänet mukanaan; en koskaan ſitä unhota! Paljon ihmiſiä

ſeiſoi rannalla; kaikki oliwat hämmästyksissään, mutta yksikään ei woinut neuwoa eikä auttaa. Minä olin heikko lapsi waan; mutta seiſoa siinä neuwotonna ja nähdä äitini kuoleman — en, sitä en saattanut. Siinä oli airo; — minä sieppasin sen ja juoksin weteen. Tuskin tiesin mitä tein. Koski pauhasi ja oli wiedä minut mukanaan, mutta ennätin kurottaa äidilleni airon, ja me pääsimme molemmat onnellisesti rantaan.

Silloin äitini otti minut märkään syliinsä ja suuteli minua rakkaasti. „Miksi sinä uskalsit henkesi minun tähteni?“ kysyi hän. „Seiſoihan siellä rannalla monta muuta. Miksi juuri sinä panit itsesi minun tähteni alttiiksi? Eikö joku muu olisi saattanut sitä sinun sijastasi tehdä?“

Minä sanoin: „Sitä en ajatellut. Kuinka olisin saattanut nähdä sinut hädässä enkä olisi auttanut sinua? T ä y t y i h ä n minun uskaltaa henkeni sinun tähtesi.“

Silloin äitini naurahti kyyneleet silmissä ja sanoi: „Aiwan niin, täytyihän sinun kuulla Jumalan ääntä sydämessäsi. Ja samoin on laita, jos isänmaasi on hädässä. Et sinä silloin noita monia muita ajattele. Jumalan ääni sydämessäsi sanoo, että sinun arwelematta täytyy koskeen juosta. Oi lapseni, kun se ääni kutsuu, kun isänmaasi sinua tarwitsee, älä epäile, waan ole rohkea ja pane kaikki alttiiksi welwollisuutesi tähden. Niin owat tuhannet, monet tuhannet ennen sinua tehneet. He owat kuulleet kosken pauhaawan ja itse seiſoneet kuiwalla rannalla. He owat wauraina ja turwassa eläneet kaukana waarasta, kun etäinen osa heidän maatansa on hätään joutunut. Eiwät he kuitenkaan ole epäilleet. He owat reippaasti lähteneet waaroihin ja taisteluun; he owat mielellään antaneet wiimeisen roponsa, lapsensa ja itsensä tuolle suurelle, yhteiselle, rakastetulle äidilleen, isänmaallensa. Ja joko he owat sotaan sortuneet tai, niinkuin sinä, woitolla palanneet, — koskaan he eiwät ole katuneet urhoollista uhrautumistaan tai kunniallista taisteluansa. Ne ainoastaan, jotka hädän hetkenä owat maansa jättäneet, nuo uskollisen äidin pelkurit, laiskat ja petolliset lapset, he eiwät sen jälkeen koko elinaikanaan ole saaneet iloa ja rauhaa nauttia. Heidän omaanmiestensä ylenkatse, heidän oma häpeänsä sa omantunnon soimaukset eiwät ole heille lepoa sallineet. He owat taistelua karttaneet ja saaneet taistelun omaan sydämeensä. He owat rauhaa etsineet ja ijäisen rau-

hattomuuden ſaaneet. Se, joka elämäänſä rakastaa enemmän kuin welwolliſuuttanſa ja kunniaanſa, ſe rakentaa huoneenſa heikolle jäälle, ja wirta hänet nielee.

Oi, lapſeni, kiellä itſeltäſi uljain mielin! Silloin on totiſesti Jumala ſiunaawa rehelliſen tahtoſi, ja ſinä tulet rakkaan iſänmaaſi kelpo lapſekſi."

7. Maa ja kansa.

Nyt ſen ymmärrän.

Tämä maa on minun iſänmaani. Jos nimitän ſitä ſuomenkielellä S u o m e n m a a k ſ i tai ruotſalaiſella nimellä F i n l a n d, on ſe kuitenkin aina ſama maa. Kaikki ſen pojat ja tyttäret owat yhſi k a n ſ a, puhukoot mitä kieltä hywänſä. Jumala on heitä pitänyt yhdeſſä monta ſataa wuotta ſamaſſa kotimaaſſa, ſamojen lakien ja hallinnon alaiſina. Mitä hywää tai pahaa toiſelle on tapahtunut, ſitä on tapahtunut toiſellekin. He owat kaswaneet, eläneet ja kuolleet toinen toiſenſa wiereſſä ſaman pohjolan tuntureilla, ſaman taiwaan alla, ſamaa ankarata työtä tehdeſſään henkenſä elatukſekſi. Heillä on ſama kriſtinuſko, ſama opetus, ſamat oikeudet, ſamat welwolliſuudet, ſama hyöty, ſama wahinko, ſama wapaus, ſama rakkaus ja ſama toiwo. He owat maanmiehiä, weljiä ja ſiſaria kaikiſi ajoiſi. Heillä ei ole kahta, waan yhſi iſänmaa. He eiwät myöskään ole kahta kanſaa, waan yhſi kanſa. Jumala ſuokoon meille kaikille ſowinnolliſen ſydämen! Mitä Jumala on yhdiſtänyt, ſitä ei pidä ihmiſen erottaman.

Muutamiſſa wieraiſſa maiſſa on paljon eripuraiſuutta. Eriſukuiſia ja erikieliſiä kanſakuntia aſuu toinen toiſenſa wiereſſä, mutta he eiwät woi ſopia. He riitelewät kieliſtään ja eduiſtaan, toinen tahtoo toiſta ſortaa. Wäliin wuodatetaan werta; aina ſyntyy paljon onnettomuutta. Jos kaikki pyſyiſiwät ſowinnoſſa, niin he oliſiwat wäkewät, mutta eripuraiſuus ſaattaa heidät heikoiſi. Sitten tulee wieras kanſa ja panee heidät waltanſa alle. He, jotka oliſiwat woineet olla wapaita ja onnelliſia, menettäwät ſilloin kaikki, kun eiwät woineet ſopia ſiitä, mitä heillä oli.

Toiſiſſa wieraiſſa maiſſa kanſat owat paremmin onnenſa käſittäneet. He owat alkuaan olleet erilaiſia ſukuperältään,

tawoiltaan ja kieleltään ja owat keskenään riidelleet. Mutta aikojen kuluessa he owat oppineet kunnioittamaan ja rakastamaan toisiansa, jakamaan hywyyttänsä ja suomaan yhdenlaisia etuja toinen toiselleen. Näin he owat yhdessä wäkewiksi kaswaneet ja muodostuneet yhdeksi kansaksi, jonka etua ei yksikään muukalainen ole uskaltanut loukata. Kaikki suuret ja mahtawat kansat owat tällä tawalla alkunsa saaneet useista kansakunnista, jotka alkujaan owat olleet wieraat toisilleen. Yhteinen isänmaa ja pitkälliset yhteiset elämänwaiheet owat heidät yhdeksi yhdistäneet. Ei ole yhtäkään kansaa sukuperältään niin sekoittumatonta, ettei sen esi-isissä olisi wierasta werta; eikä kieleltään niin puhdasta, ettei se olisi sanoja muilta lainannut.

Jumalan wiisas tahto on, että kansojen alituisesti pitää jotakin toisiltaan oppiman. Ja kaikki kansat owat työntekijöitä ihmissuwun suuressa yhteiskunnassa, joka jakaantuu moneen haaraan. Se on suuren ja mahwan koiwun kaltainen: lehwänä olet sinä ja pieni kotisi; oksana on kansasi; runkona on ihmiskunta.

8. Meidän maamme ja maailma.

Oma maa mansikka,
muu maa mustikka.
Suomal. sananl.

Tiedän, että meidän maamme on ainoastaan wähäinen osa maan pinnasta. Mutta ennen luulin meidän asuwan keskellä maailmaa. Nyt tiedän, että Suomenmaa on pohjoisessa osassa sitä maailmanosaa, jota nimitetään Europaksi, ja sen meren lähellä, jota sanotaan Itämereksi. Tiedän myöskin, että lähimpinä naapurimainamme owat: idässä Wenäjä, lännessä Ruotsi ja Norja, etelässä Wironmaa ja Liiwinmaa, jotka owat Wenäjän waltakuntaa, ja edempänä etelässä Saksa ja Tanska. Pohjoispuolella maatamme on ainoastaan autio Jäämeri, josta meidät erottaa kaitainen kaistale Norjan Lappia. Meillä on pitkä matka muihin maailmanosiin ja lämpöisempiin maihin. Maitse pääsemme ainoastaan Wenäjän kautta etelä-Euroopaan. Meritse pääsemme sinne Itämeren

poikki, joka on Atlantin waltameren ſuuri lahti. Talwella jäät uſein ſulkewat tämän meritien, mutta wahwat höyrylaiwat murtawat tienſä jäiden läwitſe ja uljaat merimiehemme waihettawat meidän tawaroitamme wieraiden maiden tawaroihin.

Sillä Jumala on luonut maat niin kummalliſen moninaiſiksi, ettei toinen maa ole toiſen kaltainen. Muutamat maat owat ſangen lämpimiä, toiſet ſangen kylmiä, toiſiſſa taas on kohtalainen lämmin. Ulkomuoto, wuoret, maanlaatu, kaswit ja eläimet owat ſangen erilaiſia eri maiſſa. Tuhannen kuuſiſataa miljoonaa ihmiſtä aſuu maan pinnalla, eikä näiſſä ole kahta aiwan toiſenſa näköiſtä. Mitä toinen maa on wailla, ſitä toinen maa tuottaa. Mitä toinen ihminen ei woi toimittaa, ſen toimittaa toinen, ja monta yhdeſſä toimittaa enemmän kuin kukin erinänſä. Näin owat kaikki toiſilleen hyödyksi ja täyttäwät toistenſa puutteen. Se on wiiſas Jumalan järjeſtys, että maat ja kanſat toiſiaan tarwitſewat. Sillä jos jokaiſella oliſi itſellään kyllin, niin ei kukaan etſiſi toiſia, waan eläiſi ja tekiſi työtä itſeänſä warten ainoastaan. Mutta nyt on ihmiſillä pakko oppia tuntemaan ja auttamaan toiſianſa, jotta kaikki toiſianſa weljinä rakaſtaiſiwat.

Näin on meidänkin maamme meriliikkeen, kaupan ja tietojen waihetukſen kautta yhteydeſſä muiden maiden kanſſa. Me tuotamme ſuolamme Englannista, Portugalista ja Italiasta. Wenäjältä tuotamme wiljaa ja jauhoja, kun maasſamme on katowuoſi. Ruotſiſta tuotamme rautaa, Norjasta ſilliä, Englannista koneita. Saksasta, Ranskasta, Espanjasta ja Italiasta tuotamme kankaita, hedelmiä ja wiinejä. Amerikasta tuotamme kahwia, ſokuria, puuwillaa ja wäriaineita. Kiinasta tuotamme teetä, Itä-Intiasta kaneelia, inkiwääriä, pippuria ja muita höyſteitä. Sen ſijaan lähetämme ulkomaille terwaa, lankkuja, lautoja, halkoja, kalaa ja muita tawaroita.

Ulkomailta tuotamme myöskin kirjoja, taideteokſia ja hyödyllisiä keksintöjä. Sellaista tawaraa meillä wielä on ſangen wähän täältä ſinne lähetettäwäkſi; mutta wuoſi wuodelta ſitä karttuu.

Muun maailman suhteen on meidän maamme köyhä ja kaukainen. Meillä ei ſuinkaan ole mitään syytä ylpeillä. Meidän tulee olla nöyriä, ahkeroita, ſäästäwäiſiä ja oppiwaiſia, ettei tuliſi pakko turwautua muiden armoihin. Mutta ſe ei

wät wäliin maan siſustasta tuliwuorien kautta ja waluwat maan pinnalle. Niillä ſeuduin tapahtuu uſein maanjäristyksiä. Meidän maasſamme ei ole tuliwuoria eikä täällä tapahdu ankaranlaiſia maanjäristyksiä. Joskus waan tunnemme wienon maantärähdyksen.

Kun maan kuori jäähtyi, kutistui ſe niinkuin kuiwuneen omenan kuori. Silloin ſyntyi ſen pinnalle kurttuja ja poimuja, jotka nyt owat wuoriharjanteita.

Kaikki weſi oli maan alkuaikoina kuumuudesta haihtunut höyryksi ilmaan. Mutta kun maan pinta kylmeni, jäähtyiwät weſihöyryt ja laskiwat rankkaſateena maahan. Siitä ſyntyiwät meret, jotka täyttiwät maan pinnan alawat oſat, mutta yläwistä oſista muodostuiwat mannermaat.

Suomenmaan lujana perustana owat ikiwanhat wuorilajit, etenkin g r a n i i t t i, joka sulaksi sulaneena ainejoukkona on purkaunut maan ſiſästä ja ſittemmin jähmettynyt. Yhdeſſä graniitin kanſſa tapaamme kuitenkin myöskin monenlaatuiſia l i u s k e i t a ja muita kiwilajeja, jotka alkuaan oliwat pehmeitä maakerroksia, waan ſittemmin kowettuiwat ja muulla tawalla muuttuiwat, ſattuesſaan yhteen sulan graniitti-aineen kanſſa. Wuoriperustan päällä on ikäänkuin höllänä peitteenä ſuuret ainemäärät ſoraa, hiekkaa ja ſawea. Nämä irtonaiſet maakerrokſet owat ſyntyneet paljoa myöhemmin.

Kauan ennen kuin ihmiſiä aſui näillä maapallon ſeuduilla, peitti koko maatamme wahwa, walkea, hohtawa lumiwaippa, joka liikkui hitaasti eteenpäin maan yliſe luoteesta kaakkoon. Jää kuljetti mukanaan kalliolohkareita, jotka oliwat irtaantuneet wuoriperustasta. Suuri oſa niistä mureni jään ſummattomasta painosta ja jäi paikalleen ſorakerrokſeksi. Tämä m u r t o k i w i ſ o r a on ſuurta ja pientä teräwäſärmäistä kiwiſirua ja hienoa kiwijauhoa. Kun jää kuljetti ſoran ja kiwet alempien kalliopaaſien päällitſe, ſaiwat nämä ſen pyöreän muodon ja nuo hienot uurrot ja ſywät korot, joita ſelwästi huomaamme kallioiſſa, warſinkin ſaaristoiſſamme.

Murtokiwiſora tuli ſitten ikäänkuin huuhdotuksi niiſsä weſiwirroiſſa, jotka ſyntyiwät jääpeitteen ſulaeſſa: hieno kiwijauho walui pois ja joen pohjalle jäiwät karkea hiekka ja ſorakiwet. Nämä wiimeksi mainitut owat tänneet pyöreiksi ja ſileiksi kieriesſään wirran wedeſſä. Tällaiſta w i e r i n-

БИБЛИОТЕКА

kiwiſoraa ja puhdasta hiekkaa owat hiekkaharjumme. Monin paikoin hiekka muodostaa myöskin kankaita ja nummia. Hienoimman lietteen weiwät wirrat mereen, jonka pohjalle ſe laskeutui ſawi-kerrokſeksi.

Siihen aikaan meri oli paljon ylempänä kuin nykyään; ſe peitti melkein koko meidän maamme. Kun maa ſittemmin kohoſi, weiwät meren aallot pois murtokiwiſoran hienommat oſat, ja ſuuremmat kiwet waan jäiwät jäljelle. Siksi maan pinta on nykyään alawammilla mailla uſein niin kiwistä, että ſitä ainoastaan waiwalla woi wiljellä; mutta metſä kaswaa ſellaiſillakin mailla.

Monin paikoin on meren-aallokko luonut kiwet kapeiksi rantawalleiksi, joita nykyään tawataan korkealla maalla, tai koonnut ne iſoiksi kaſoiksi, jotka owat aiwan paljaat ja joita kanſa ſanoo hiidenpelloiksi Monin paikoin löydetään maasta myöskin meriraakkuja ja merikalojen ruotoja. Kaikki tämä oſottaa, että meri muinoin on peittänyt maan. Tällä tawalla Suomi on ammoiſista ajoista asti kaswanut merestä ja kaswaa edelleen wielä tänäkin päiwänä.

Maan kohoaminen ei ole kaikkialla yhtäläistä. Pohjois-Suomi kohoaa arwiolta metrin, etelä-Suomi ainoastaan noin puoli metriä ſadaſſa wuodeſſa. Kun kohoaminen tapahtuu näin hitaasti, emme ſitä huomaiſi, jos emme näkiſi meriweden alituiſesti alenewan rannikoillamme. Tämä aleneminen riippuu kuitenkin ſuureksi oſaksi ſiitäkin, että joet wiewät mukanaan hiekkaa ja ſawea, jotka kerrostuwat rannikoille.

Maa kaswaa näin yhä ulommaksi mereen päin. Kaukana nykyiſestä rannikosta on löydetty maasta laiwan-ankkureita ja laiwahylkyjä. Missä ennen oli iſojen laiwojen kulkuwäylä, ſiinä nyt tuskin ui tawallinen wene. Missä wanhat muistawat ſoutaneensa nuoruudeſſaan, ſiinä nyt lapſet käwelewät kuiwin jaloin hiekalla. Mihin kalastaja ennen laski werkkojaan, ſiitä nyt maamies niittää heinää. Lahdet kuiwuwat, matalikot kaswawat ſaariksi ja ſaaret kaswawat yhdeksi mannermaan kanſa.

Suuret ſiſäwedet oliwat alkuaan meren lahtia, jotka ſalmien kautta yhdistyiwät mereen. Maan kohoteſſa nämä ſalmet muuttuiwat joiksi ja entiſet merenlahdet ſuolattomiksi ſiſäjärwiksi. Niihin jäi elämään uſeita kalalajeja, jotka oliwat niihin tulleet merestä, waan jotka myöskin menestyiwät ſuolattomaſſa wedeſſä.

Mutta ſellaiſet kalat ja weſikaswit, jotka wiihtywät ainoastaan ſuolaiſeſſa wedeſſä, kuoliwat wähitellen ſukupuuttoon. Ainoastaan jotkut warſinaiſet merieläimet, kuten merihärkä ja Saimaan hylje, tottuiwat ſuolattomaan weteen, ja ſiksi tapaamme niitä wielä ſiſäjärwiſſämme, waikka niiden warſinainen koti on pohjois-Jäämeri.

Taiwaat oliwat muinen ja maa wedestä, joka wedeſſä Jumalan ſanan kautta ſeiſoo. 2 Piet. 3: 5.

Wilja kaswaa maasta, mutta ſen ſiſukſet käännetään nurin niinkuin tulelta. Job. 28: 5.

11. Meren neito.

Ma tunnen neidon kaunoisen
lähellä meren suolaisen,
hän syntynyt on siellä.
On meri hänen äitinään,
ja voimakkailla käsillään
se vielä halaa tytärtään.

Ja tytär kasvaa, edistyy
ja rinnall' äidin lisääntyy
hän kauneudess' yhä.
Hän mereen kättään kurkoittaa
ja kotirantaa suurentaa;
se neito, se on Suomenmaa.

Ei ruhtinatart' yhtäkään
niin suurta, rikasta kuin hän
emonsa antimista.
Mait' yhä saa hän lahjakseen;
ja meren pohjaan äskeiseen
hän ohran kylvää viljakseen.

Vaikk' köyhänä ja lumessa,
hän myrskyn keskelt' ilolla
kohottaa otsan kirkkaan,
ja kunnianaan pitää näin,
kaikk' esteet alleen nöyristäin,
kohota yhä valoon päin.

Kuink' olet armas, herttainen,
vihannan saaren neitonen,
sa meren kaunis tyttö!
Opeta meitä ainiaan
sun laillas valoon nousemaan
ja toivoss' yhä kasvamaan!

12. Itämeri.

Se Suomi, joka on merestä nousſut, on nyt leweä niemimaa, joka idäſſä on yhteydeſſä Wenäjän kanſſa, pohjoiſeſſa ja luoteeſſa Skandinawian niemimaan (Ruotſin ja Norjan) kanſſa. Suomenmaan pinta-ala lasketaan 371,000 neliökilometrikſi. Mannermaan ſuurin pituus pohjoiſesta etelään on noin 1,100 kilometriä. Sen ſuurin leweys on noin 600 kilometriä, mutta Ahwenanmaan ſaaret ulottuwat wielä 80 kilometriä lännemmäkſi.

Syytä kyllä on nimittää Suomea meren tyttäreksi, ſillä ſe on merestä nousſut ja weſi ſitä ympäröi. Sen keskeſſä on myöskin niin monta ſiſäjärweä, että ſitä ſyyſtä ſanotaan „tuhanſien järwien maakſi".

Weſi kaikista näistä järwistä ja lukemattomista ſoista pyrkii mereen. Suurin oſa juokſee Itämereen tai ſen lahtiin, ainoastaan wähäinen oſa pohjois-Suomen weſiä wirtaa pohjois-Jäämereen.

Itämeri on pitkäkäs merenlahti, joka kolmen kaitaiſen ſalmen (Juutinrauman, Iſon Beltin ja Wähän Beltin) kautta on yhteydeſſä Atlantin waltameren kanſſa. Etelä-oſa Itämerta on laaja wedenpinta,

joſſa on waan muutamia ſaaria. Se ulottuu eteläſtä ja lounaſta Saksaſta ja Tanskaſta pohjoiſeen aina Ahwenanmaahan asti. Aiwan Gotlannin edustalla owat ſywimmät ſywänteet; pohjoispuolella tätä ſaarta on ſywyys mitattu 427 metriksi. Sellainen ſywyys on kuitenkin wähäinen waltameren ſywyyteen werrattuna, joſſa mittaluoti on käynyt pohjaan wasta 9 kilometria ſywäſſä.

Itämeri uurtaa Liiwinmaahan leweän poukaman (Riian lahden) ja tunkeutuu kapeana merenlahtena Ruotſin ſiſään aina Mälaren järween ſaakka, jonka ſuuſſa on Tukholma.

Warſinaiſen Itämeren pohjois-oſasta lähtee kaksi pitkää merenlahtea. Itäänpäin pistää Suomenlahti, jonka ſywyys waan aniharwoiſſa paikoin on 100 metriä. Se on alkupäästään kapea, laajenee ſitten hiukan ja kapenee taas loppupääſſä matalaksi meren lahdelmaksi Kronſtadtin luona. Tähän laskee Laatokasta leweä Newanjoki, jonka ſuuſſa on Wenäjän pääkaupunki Pietari. Suomenlahden eteläranniko on hiekkaista ja laakeata ja kohoaa wasta wähäiſen matkan pääſſä rannikosta jyrkäſti wuoriſeinämäksi. Pohjoisranniko on lahtien leikkelemää, ja monilukuiſia niemiä pistää mereen; piſin on Hankoniemi. Tämän rannikon edustalla on monien ſaarien ja luotojen muodostama kaunis, mutta waarallinen ſaaristo.

Pohjoiſeen pistää Pohjanlahti, jonka Itämerestä erottaa Ahwenanmaa ſekä Turun ſaariſton lukemattomat ſaaret. Pohjanlahden eteläoſa on aukea ja ſangen leweä. Sen rannikoilla ei ole ſaariſtoa melkein ollenkaan. Keskikohdallaan kapenee tämä merenlahti ja muodostaa ſalmen, jota nimitetään Merenkurkkſi ja joka on täynnä ſaaria, luotoja ja waarallisia kareja. Sitten ſe taas lewenee, kääntyy koillista kohti ja on kartalla kuin eteenpäin kumartunut pää, jota pitkä kaula kannattaa. Se muodostaa wähäiſen poukaman Oulun luona ja uſeita poukamia Ruotſin puolella. Waaſan ja Kokkolan wälillä on tiheä ſaariryhmä, mutta muuten lakea Suomen rannikko on ſuureksi oſaksi meren puolelta ſuojaton. Koko Pohjanlahti on matalaa, ainoastaan muutamin paikoin 200 metriä ſywempää. Suurin ſywyys on wähän päälle 300 metriä. Suomen rannikolla on meri matalampaa kuin Ruotſin rannikolla, jonka wuoksi maan kohoamiſen waikutukſet täällä owat näkywämpiä.

Muodoltaan Itämeri on kartalla polwiaan notkistawan ja hiukan eteenpäin kumartuneen merenneidon kaltainen. Kaswot ja rinta owat kääntyneet Suomeen, selkä Ruotsiin päin. Sen ojennettuna käsiwartena on Suomenlahti, polwet nojautuwat Saksan pohjoiseen rannikkoon ja se päättyy koukeroon kalanhäntään, joka loiskien kiertää Tanskanmaata.

Itämeren laakso on aikoja sitten syntynyt siten, että maa on muinaisien maanjäristyksien kautta laskeutunut.

Koko tämä meri on hywin myrskyinen, warsinkin syksyisin. Lounaistuulilla nousee wesi pohjoisilla rannikoilla ja laskee eteläisillä, ja talwisin ajautuwat Itämeren jäät rannikoillemme. Pohjatuulilla wesi laskee Pohjanlahdessa ja itätuulilla Suomenlahdessa, ja jäät ajautuwat pois rannikoilta, jos ulompana on awowettä.

Koska niin monta jokea purkautuu Pohjanlahden pohjoiseen osaan ja wedenjuoksu estyy Merenkurkussa, on wesi näillä pohjoisilla rannikoilla hiukan korkeammalla kuin warsinaisessa Itämeressä. Oulun ja Wiipurin edustalla wesi on melkein suolatonta, mutta Hankoniemen ja Ahwenanmaan kohdalla siinä on sangen wahwa suolan maku. Siinä on näillä paikoin kahta wertaa enemmän suolaa kuin sisimmissä lahdelmissa. Mutta Pohjanmeressä wesi on kuusi wertaa suolaisempaa kuin Oulun edustalla.

Itämeri joutuu pikemmin kuohuksiin kuin Pohjanmeri, mutta sen aalloilla on wähemmän woimaa. Sen wuoksi täällä rohjetaan merelle lähteä keweillä weneillä ja warppeilla, jota wastoin Pohjanmeren kalastajan on pakko rakentaa weneensä jykewistä puuaineista.

13. Ahvenanmaan laulu.

Sen miehen kehnoks sanon vaan,
jok' ei voi hoitaa purjeitaan,
vaan rannall' on ja kalpenee,
kun merell' aallot pauhailee.

Kedolla immet istukoot
ja kukkasia-poimikoot;
merille halaa merimies,
on aalloilla sen kotilies.

Oi, Itämeri kaunoinen,
ja Pohjanlahti myrskyinen,
ja Suomenlahti saarines
ja purjeines ja voittoines!
Jos mistä käyköön tuulen tie,
aaltonne Ahvenaan se vie;
ja miehen kehnoks sanon vaan,
jok' ei voi hoitaa purjeitaan.

14. Suomen ylängöt ja laaksot.

Tämän maan lujana perustana on graniitti ja muut kowat kiwilajit. Harwoin on tarwis kaiwaa sywään, ennenkuin wuori tulee eteen, ja tämä luja perusta on maalle antanut sen muodon.

Nyt on wuoriperusta epätasainen; sen wuoksi maakin on epätasainen. Lukematon joukko ylängöitä kohoaa *kalliona*, *wuorina* ja *tuntureina* ylemmäksi ympärillä olewaa alankoa. Ja niiden wälissä on lukuisia kuoppia ja sywänteitä, joita, kun owat awonaisia ainakin yhdeltä puolelta, nimitetään *laaksoiksi*, waan kun owat weden täyttämiä, muodostawat ne *sisäjärwemme*.

Irtaimissakin maakerroksissa on paljon epätasaisuuksia. Sora ja hiekka owat usein kasautuneet pyöreiksi *kukkuloiksi* tai pitkulaisiksi *harjanteiksi*, jotka monin paikoin owat niin kapeita, että maantie töintuskin saa tilaa niiden harjalla.

Kaikki nämä epätasaisuudet owat kuitenkin sangen wähäisiä maan suuruuteen werrattuina. Jos woisimme ilma-

pallosta maatamme katſella, niin tuskin huomaiſimme ylängöitä; maa näyttäiſi äärettömältä taſangolta, misſä wedenkalwot wälkkywät.

Ainoastaan Lapiſſa on melkoiſen korkeita wuoria. Korkein ja wuoriſin kaikista Suomen ſeuduista on ſe oſa Enontekiäisten Lappia, joka käſiwarren näköiſenä tunkeuu Skandinawian niemimaahan Ruotſin ja Norjan Lapin wäliin. Täällä ſijaitſee Norjan rajalla mahtawa tunturi Halditſhokko, jonka lumipeitteinen huippu kohoaa noin 1,250 metriä meren pintaa ylemmäkſi.*) Halditſhokon ympärillä on uſeita toiſia tunturiwuoria, joiſta jotkut owat melkein yhtä korkeat. Kaikki nämä tunturit kuuluwat ſuureen K ö l e n nimiſeen wuoriharjanteeſeen, joka on ikäänkuin Skandinawian niemimaan ſelkäranka.

Muiſſakin oſiſſa Lappia on monin paikoin jyrkästi kohoawia paljaita tuntureita, joiſta jotkut owat 500, jopa 800 metrin korkuiſia. Korkeimmat owat S a a r i ſ e l ä n tunturit Kuolan niemimaan rajalla ja O u n a s t u n t u r i Kittilän Lapiſſa. Lapin tunturien wälinen maa on ſangen taſaiſta, waikka ſe on korkealla merenpinnasta.

Erittäin ylhäiſtä ja wuoriſta on Suomen koillinen oſa, warſinkin Kuuſamon pitäjä ja Kuolajärwen eteläinen oſa. Täällä laakſot owat pari ſataa metriä merenpintaa ylempänä, ja niiſtä ylemmäs kohoawat wuoret jyrkkinä, muutamat 300 tai 400 metrin korkeuteen. Lounanpuolella maa laskeutuu Pohjanlahtea kohti, jonka rannikoilla Pohjanmaan taſangot lewiäwät. Täällä on ainoaſtaan matalia, ykſinäiſiä wuoria ja kukkuloita.

Keſki-Suomi on ſuurimmalta oſalta noin 100 metriä merta ylempänä. Sen lukemattomiſta kukkuloiſta, harjanteiſta ja wuoriſta owat waan muutamat harwat 300 metrin korkuiſia. Muutamin paikoin owat kukkulat ja wuoret ikäänkuin hajallaan; toiſin paikoin, warſinkin Sawoſſa ja Karjalaſſa, owat ylängöt wuoriſeläntеitä, jotka kulkewat ſamaan ſuuntaan. Kun tällaiſta ſeutua katſellaan korkealta näköpaikalta, näyttää ſe pellolta, jota jättiläiſen aura on kyntänyt. — Täſſä oſaſſa maata on runſaimmin järwiä, ſillä ylänköjen wäliſet lukemattomat ſywänteet owat weden täyttämiä.

*) Europan korkein wuori, M o n t B l a n c, on 4,800 metriä korkea.

Järwilaakſoja rajoittawat eteläſſä ſuuret hiekkaharjanteet. Nämä kulkewat kahtena waltawana kaarena Hankoniemestä ja ſuurien järwien, Päijänteen ja Saimaan eteläpuolitſe Joenſuun kaupunkia kohti. Etelänpuolista näistä harjanteista ſanotaan Salpausſeläkſi, ſikſi että ſe ikäänkuin ſulku ſalpaa järwien wedet. Salpausſelän länteſintä oſaa, Lahdesta Hankoniemeen, ſanotaan myöskin Lohjanſeläkſi, ſikſi että ſe kulkee Lohjan pitäjän halki. Salpausſelän katkaiſee kakſi iſoa jokea, Kyminjoki ja Wuokſi, joiden kautta järwimaan wedet purkautuwat. Edellinen laskee Suomenlahteen, jälkimäinen Laatokkaan.

Saulpausſelän ja Suomenlahden wäliſillä rannikkoſeuduilla näkee wuoroin taſangoita ja wuoria, joita paikkapaikoin on tiheäſſä. Turun läänin ſiſäoſiſſa on ſeutuja, yhtä lakeita kuin Pohjanmaa. — Taſaiſilla rannikkoſeuduilla owat järwet harwinaiſia, ſillä ſiellä ei ole ſywänteitä, joihin weſi keräytyiſi.

Suomen järwet owat ſangen matalia. Päijänteen ja Saimaan ſywimmät kohdat owat waan hiukan alempana Suomenlahden pintaa. Jos woitaiſiin tarpeekſi ſywentää järwien laskua, niin niiden weſi melkein kokonaan wuotaiſi mereen. Mutta luonto on rakentanut järwiemme ympärille graniitti-ſulut. Kun joet raiwaawat itſelleen uran tällaisten ſulkujen poikki, niin ſyntyy koskia.

Kuinka ihmeelliſesti järwiemme wedet jakautuwat ſuurempiin alueiſiin, ſen opit paremmin maantieteestä ja tarkasti katſelemalla Suomen karttaa. Mutta parhaiten opit maataſi tuntemaan, jos matkuſtat pitkin ſitä katſelemaſſa.

Ei moneſſa maaſſa ole ſellaista luontoa kuin Suomeſſa. Se ei ole taſankomaata niinkuin Wenäjä eikä myöskään wuorimaata niinkuin Norja ja Sweitſi, miſſä lumipeitteisten tunturien huiput kätkeytywät pilwiin. Meidän maamme on hywin epätaſaiſta, mutta epätaſaiſuudet owat pieniä, ja ſen wuokſi woiſi Suomea nimittää pikkukallioiſekſi maakſi. Senkaltaiſta luontoa tapaamme ainoaſtaan keſki-Ruotſiſſa ja muutamiſſa paikoin pohjois-Amerikaſſa.

15. Maakunnat.

Oli kerran urhoollinen ſotapäällikkö. Hän oli ſodaſſa ſaanut ſuuren woiton, ja kuningas ſanoi hänelle: „Walikoi itſelleſi paras ja ihanin maakunta Suomeſſa, minä annan ſen ſinulle.“ Sotapäällikkö kiitti kuningasta ja matkusti Suomeen oſaanſa walikoimaan. Mutta kun hän ei tuntenut maata, meni hän ſuurille markkinoille, joiſſa oli paljon kanſaa koolla kaikista maanoſiſta, ja lupaſi palkinnon ſille, joka woiſi hänelle ilmoittaa parhaan ja ihanimman maakunnan.

Hänen luokſenſa tuli ſilloin paljon ihmiſiä eri ſeuduilta, ja jokainen kiitti omaa kotiſeutuaan parhaakſi. — „Hywä herra“, ſanoi pienoinen nahkapukuinen mies, „mahdoton ſinun on löytää parempaa ja ihanampaa maata kuin **Lapinmaa**. Se on kaukana pohjoiſeſſa tunturien keskellä ſuurien jokien ympärillä etelän puolella jäämerta. Siellä näet awaralta äärettömiä newoja ja korkeita tunturikukkuloita Inarinjärwen ympärillä. Etkö ole kuullut koskistamme, kullastamme, turkiſiſtamme, talwiemme komeista rewontulista ja auringostamme, joka ei mene keſällä koskaan mailleen? Walikoi ſiis Lapinmaa, ſillä ſe on kaikille niin mieluinen, että ſe on jaettu neljän maan ja waltakunnan kesken, nimittäin Wenäjän, Suomen, Ruotſin ja Norjan.“

— „Mitä Lapiſſa muuta on kuin ſääskiä ja ſuſia?“ ſanoi toinen mies, joka ſeiſoi ſiinä niin hajalla ſäärin, kuin oliſi hän ſauwonut wenettä koskesta ylös. Neuwon ſinua, hywä herra, walikoimaan **Pohjanmaan**, jos tahdot ſuuren ja hedelmällisen maan Pohjanlahden lähiſeuduilla. Siellä on ſellaiſia järwiä ja jokia kuin Oulunjärwi ja Kemin- ja Oulunjoet. Oletko nähnyt lohiamme? Etelämpänä on kauniita wiljawainioita; jokainen talonpojan talo on herraskartanon näköinen, ja jokainen ſatama on laiwoja täynnä. Oletko kuullut Iſonkyrön pellosta ja Limingan niitystä puhuttawan?“

— „Mitä teet tuolla ſuurella yksitoikkoiſella taſangolla?“ muiſtutti nokinen ſeppä. Walikoi ennemmin **Satakunta**; ſilloin hallitſet kauniinta maata, pitkän, ſinertäwän Näſijärwen rannoilta aina hiekkarannikkoon asti, joſſa Kokemäenjoki purkaa wetenſä Pohjanlahteen. Kaikkea ſiellä ſaat, mitä mieleſi haluaa, waikkapa rautanauloja ja myllynkiwiä, ja weneeſi kiitää kirkkaita weſiä pitkin mereen asti.“

— „Mitähän tuokin merestä tietää?“ lausui siihen muudan merimies, waaputellen ruumistaan. „Hywä herra, jos sinulla on rohkeutta koetella awaraa merta, niin walikoi **Ahwenanmaa**. Siellä näet tuhansittain punertawia kallioita, wiheriäisiä saaria, walkeita purjeita ja sinisiä aaltoja. Ei mikään wedä wertoja meidän uljaalle saaristollemme, joka kesät, talwet uhmailee Itämeren myrskyjä.“

Tämän kuuli eräs puutarhuri, joka nojaten rautaharawaansa sanoi sotapäällikölle: „Älä anna merimiehen houkutella itseäsi epäwakaiselle merelle ja hedelmättömille kallioille. Etsi ennemmin hywiä satamia, rikkaita saaristoja ja niiden takana hedelmällistä mannermaata, jossa omenat ja kirsimarjat kypsywät, jossa jokainen kenttä on puutarhana, jokainen kaupunki satukirjana, jokainen herrastalo muistomerkkinä ja jokainen kirkko urhojen hautana. Kehoitan sinua, hywä herra, walikoimaan S u o m e n.“

Sotapäällikkö kysyi: „Ettekö te kaikki ole Suomesta?“

— „Olemme“, sanoi puutarhuri; „siksi nykyään nimitetään yhteisellä nimellä kaikkia näitä maakuntia. Mutta ennen muinoin sanottiin ainoastaan sitä aluetta Suomeksi, joka oli maan lounaisessa kolkassa molemmin puolin A u r a j o k e a. Nykyään tämän maakunnan nimenä on **Warsinais-Suomi**, jottei syntyisi hämmennystä sen ja koko maan nimen wälillä.“

— „Se aika on mennyt, jolloin Turun seutu oli paras“, puuttui puheeseen muudan mahtawa rusthollari. „Jos haluat, hywä herra, parasta maata, niin walikoi **Uusimaa**. Me olemme kaikista rikkaimmat, ja koko seutumme Salpausselästä pohjoisessa Suomenlahteen eteläsä on pelkkää wiljawainiota ja huwitarhaa. Meillä ei ole ainoastaan wuoria, järwiä, saaristoja, jokia sellaisia kuin K y m i n j o k i, merenlahtia sellaisia kuin P o h j a n l a h t i, ja niemiä sellaisia kuin H a n k o n i e m i; meillä on myöskin wuorikaiwoksia, laiwoja, tehtaita, herraskartanoita, satamia ja linnoja. Ei yhtäkään paikkaa täsä maassa woi werrata Uuteenmaahan.“

— „Kuuleppa tuota“, huudahti muudan ajuri, joka pitkä takki yllä seisoi torilla kuormansa wieressä. „Koko Uusimaa mahtuu hywin **Karjalan** kolkkaan. Hywä herra, tahdotko omakseſi maan, jossa aurinko nousee? Tahdotko soudella kahden meren rannikoilla, Suomenlahden ja Laatokan? Jos tahdot omata sadottain wuorenkukkoloita, järwiä, koskia, myllyjä tahi sellaista uljasta wirtaa kuin W u o k ſ i

on; jos tahdot nopeilla hewoſilla ajaa; jos tahdot wanhoja runoja kuunnella; jos tahdot kaskea polttaa äärettömän laajoissa erämaissa ja lankkuja ſahata ſynkissä petäjiköissä, niin neuwon ſinua walikoimaan Karjalan, ſillä ei mitään muuta maata woi ſiihen werrata."

— „Minua harmittaa alinomaa kuulla puhuttawan merestä", lauſui muudan warakas ja puhelias woikauppias. „Mitä me merestä huolimme, me; jotka purjehdimme kolmekymmentä peninkulmaa järweſtä järween? Hywä herra, jos kerran näkiſit Saimaan kimaltelewan auringon paisteessa ja kuuliſit Imatran kaukaiſen pauhinan tai katſeliſit ihanaa ſiſämaan ſaaristoamme Punkaharjun ſelänteeltä, etpä koskaan walikoiſi muuta kuin Sawonmaan. En puhukaan karjalaumoistamme, kaskimaistamme ja ſahoistamme; mutta oletko kuullut meidän uuſia laulujamme?"

Wiimein tuli wanha, juro karhuntappaja ja ſanoi ſotapäällikölle: „Kyllä huomaan, että tulen aiwan kowin myöhään; mutta herkut wiimeiſinä. Waikka kynttilä kädeſſä halki maamme etſiſit, niin et koskaan löytäiſi parempaa palaa kuin Hämeenmaan. Sellaiſia pellawamaita, peltowainioita, kankaita ja komeita kukkuloita et tapaa koko maailmaſſa. Päijänteen ja Wanajaweden wälillä woit poimia pähkinöitä. Olen aina hawainnut ſydämen niiſſä olewan paremman kuin kuoren, ja Hämeenmaa ſe on maan ſydän; muut owat kuorta. Walikoi mieleſi mukaan."

Urhoollinen ſotapäällikkö naurahti ja ſanoi: „Olen kuullut tarpeekſi. Teidän maasſanne on kahdekſan maakuntaa: Hämeenmaa, Sawonmaa, Karjala, Uuſimaa, Warſinais-Suomi, Ahwenanmaa, Satakunta, Pohjanmaa ja wielä liſäkſi Lapinmaa, joka ei ole maakuntien luwuſſa ſen wuokſi, että ſe kuuluu neljään maahan. Miten ſaatan niistä walikoida, kun jokaista parhaakſi kiitetään? Pyydän kuningasta lahjoittamaan minulle kallion Ahwenanmaan ſaaristosta, ja ſiihen rakennan itſelleni huoneen. Silloin tuotan rakennusmestarini Pohjanmaalta, leipäni Uudeltamaalta woini Sawonmaasta, omenani Warſinais-Suomesta, hewoſeni Karjalasta, pellawani Hämeenmaasta, rautani Satakunnasta, turkkini Lapinmaasta ja ystäwäni kaikista maakunnista. Enkö ole oikein walikoinut?"

— „No niin, kukapa tuon niin tarkoin tietänee?" wastaſi markkinawäki.

16. Lapinmaan tunturit.

Lapissa ei ole kaupunkeja, ei teitä, ei siltoja, ei hewosia eikä tawallisia ajokaluja. Talwet, se on seitsemän tai kahdeksan kuukautta, ajetaan siellä poroilla, mutta kesällä täytyy jalkaisin käwellä laajain erämaiden kautta tahi kulkea weneellä wirtoja ja järwiä. Mathias Castrén kertoo matkastaan Lapissa seuraawaa:

„Laskimme weneellä alas Iwalonjokea, joka tuntureilta juoksee pohjoiseen päin Inarinjärween. Pian kuulimme kuohuwien koskien pauhinan, ja tämä soitto soi kolme wuorokautta yhtä mittaa korwissamme. Waikka kosket näyttiwät hirwittäwiltä, ei meillä ollut muuta neuwona kuin urhoollisesti syöstä kiehuwien kuohujen keskelle. Wettä ei Iwalossa erittäin paljon ollut, mutta sentään tarpeeksi nielemään meidät ja pienen aluksemme. Alinomaa täytyi meidän wenettä pidättää pitkillä sauwoimilla, ettei wirta paiskaisi meitä kareihin ja kallioihin. Tätä waiwaloista työtä kesti kaiken päiwää, ja yön wietimme rannalla nuotiowalkean ääressä. Meillä ei kertaakaan ollut kattoa päämme päällä, waan kahdeksan päiwää wietimme taiwas-alla yhtämittaisen sateen ja kylmän ilman käsissä."

„Pitkin melkein joen koko latwapuolista wartta kulkee korkeita, hirwittäwiä tuntureita, jotka paikoittain pystysuorina kohoawat wedenpinnasta ja jatkuwat yhtä mittaa eteenpäin useita peninkulmia. Me kapusimme monasti henkemme kaupalla ylös näitä wuoria, toiwoen saawamme wihdoinkin nähdä Inarinjärwen. Mutta pohjoisessa, eteläsä, idässä ja lännessä näkyi waan silmänkannot loppumattomia tuntureita. Siinä, missä sywempi laakso oli wuorten wälissä, lepäsi usein sumu laakson pohjassa ja näytti etäälle ylolta järweltä. Silloin luulimme jo saawuttaneemme ikäwöidyn Inarin, mutta opas raukaisi toiwomme turhaksi ja wakuutti meille, ettemme Inaria näkisi, niinkauan kuin tuntureita näimme."

„Muutamia peninkulmia eteläpuolella Iwanlojoen laskua Inarinjärween eteniwät wiimein nämä jylhät tunturit, jotka niin kauan oliwat pakenewaa wirtaa seuranneet ja sen ahdistaneet kallioittensa wäliin. Kaukaa näkyi wielä alastomia tunturikukkuloita haamoittawan, mutta ympärillämme näimme ainoastaan ihania ruohoisia lakeuksia. Wirta hiljensi juoksuaan ja muodosti pieniä saaria, joita tuuheat

lehtipuut werhoſiwat. Pian tuli näkywiin heinäſuowia, aitoja ja muita ihmisten jälkiä. Soudimme woimaimme takaa päästäkſemme pian ihmisaſunnolle, ja tuskin uskoimme omia ſilmiämme, nähdesſämme ſynkässä Lapissa ſuomalaisten uudistalollisten hywästi rakennettuja kartanoita ja niiden ympärillä wiheriöitſewiä niittyjä ja kauniita wiljawainioita. Ei ſaata uskoa, kuinka hywältä ſellainen näkö tuntuu ſellaisten matkojen jälkeen, joita olimme kulkeneet. Alinomainen katſominen pilwenkorkuiſiin tuntureihin ja pauhaawiin koskiin waikuttaa mieleen huumaawasti ja ſynnyttää äänettömän hämmästyksen. Mutta kun tuo jylhä, ſuurellainen luonto muuttuu kauniiksi ja rauhalliſeksi, ſilloin ihmiſen ſydämesſä iloiſet, raittiit tunteet wirkoawat. Ja kun ennen ylistettiin Luojan kaikkiwaltaa, ylistetään nyt hänen wiiſauttanſa ja hywyyttänſä koko luonnossa."

Iwalonjoki on ſama joki, jos ſakolmekymmentä wuotta Caſtrén'in matkustuksen jälkeen löydettiin kultaa hiekasta.

17. Inarinjärvi.

(Lapissa.)

Etäällä pohjoismailla
hylätty järvi on,
nimeä saaret vailla,
ja ranta iloton.
Hein'ajalla sen sulaa jää,
kun kesä Lappiin kiirehtää;
mut syyskuun yö sen aallot
taas jälleen jäädyttää.

Kuvastuu vuoret illoin
sen kalvoon sinervään,
ja lappalainen silloin
käy kalaa pyytämään.

Siell' uipi sorsa suruton,
ja peuralauma rannall' on,
ja taajat sääskiparvet
pimentää auringon.

Mut kerran tietää tahtoi
nyt lappalaiset nuo,
kuin syvä olla mahtoi
Inarinjärvi tuo.
Köys' katkes; laulu kuultihin:
»Niin syvä oon kuin pitkäkin!»
— Sen syvyyttä ei ole
mitattu sittemmin.

18. Luppiowaara ja Awasaksa.

(Pohjanmaalla).

Wirtawana ja pauhaten kiemurtelee Tornion rajajoki monien koskien ja putouksien kautta matalaan laskupaikkaansa Pohjanlahteen. Sen rannoilla on paljon ylängöitä ja niiden joukossa kohoaa joen Ruotsin-puolisella rannalla, 6 peninkulmaa pohjoispuolella Tornion kaupunkia, korkea ja pyöreä wuorenkukkula, Luppiowaara. Jo kaukaa näkee matkustaja wuoren hahmon taiwaan rannalla, milloin pitkiä warjoja luowana, milloin heleässä walossa kimeltäwänä, aina sen mukaan, mistä aurinko loistaa sekä mikä wuoden ja wuorokauden aika on. Wuoren laella tapaat suuria kallionlohkareita, kummallisesti toinen toisensa päälle ladottuina. Näiden kallioiden wälissä on luolakin, missä wäsynyt matkamies joskus lepäilee sen alituisesti kosteilla kiwillä, jotka näyttäwät jättiläisten portailta.

Paljon kuuluisampi kuin Luppiowaara on kuitenkin Awasaksan wuori, joka kohoaa 7 peninkulmaa kaupungin pohjoispuolella wirran Suomen-puolisella rannalla, siinä, missä Tengeliöjoki laskee Tornionjokeen. Tengeliöjoki kulkee kaarena Awasaksan juuren ympäri niinkuin hopeai-

nen wyö wiheriän kunnaan ympäri. Itſe Aawaſakſa ei ole niin korkea eikä niin jylhä kuin moni muu tunturikukkula, mutta ihmeelliſen kaunis on ſiitä näköala itään ja pohjoiſeen päin. Sieltä näet tuon kiemurtelewan joen ja ſen rannalla Ylitornion kirkon ja kirkonkylän. Etäämpänä kohoaa kukkula kukkulan wieresſä pitkänä wuorijonona, joissa toiſet owat paljaita, mutta uſeimmat metſäiſiä ja ſydänkeſän aikana pehmenä, wiheriän ruohon peittämiä. Aawaſakſan kukkulalla ja tämä kaunis näköala edesſään aſui wuonna 1736 uſeita oppineita miehiä köyhäſſä majaſſa, ja wuonna 1739 nähtiin ſiellä

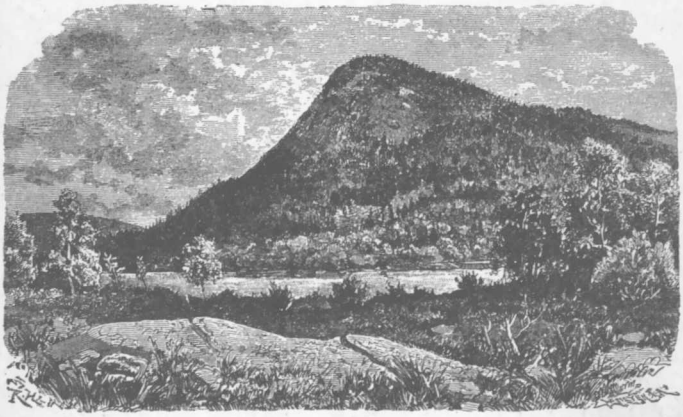

taas toiſia oppineita. He oliwat matkustaneet kauniista ja lämpimästä Ranskasta näin kauas pohjoiſeen mittaamaan auringon kulkua, ſaadakſeen ſelwille, millainen maan muoto on pohjoisnawan kohdalla.

Se näet, mikä Aawaſakſan on tehnyt pohjolan kukkuloista merkilliſimmäkſi, ei ole ſen korkeus eikä ſen näköala, waan ſe ominaiſuus, ettei ole tarwis pohjoiſempaan matkustaa nähdäkſeen auringon kello 12 juhannusyönä. Senwuoksi kokoontuu tänne joka keſä päiwänſeiſaukſen aikana paljon matkustajia ſekä Suomesta että muista maista ſydänyön aurinkoa katſomaan. Ja moni heistä on nimensä piirtänyt muistokſi kallioon, niin että muutamat kallionſeinät ja paaſikiwet owat aiwan täynnä nimiä.

Tapahtuupa wälistä, että yöt owat päiwänſeiſaukſen aikana pilwiſet ja että matkustajat näkewät toiwonſa tyhjään raukeawan. Niin epäkohtelias kuuluu aurinko kerran olleen kuningastakin, nimittäin Kaarle XI:sta kohtaan, kun hän oli matkalla Torniossa. Mutta tawalliſesti on kolmesta päiwänſeiſausyöstä kuitenkin joku kirkas. Silloin matkustajat kokoontuwat wuoren kukkulalle ja odottawat halulla ja ihmettelyllä ſydänyön hetkeä. Ja ſilloin nähdään auringon majesteetilliſen pyörän werkalleen laskewan taiwaan rantaa kohti ſuoraan pohjoiſeſſa. Siitä ſe ei enää alemmaksi waiwu: ſe näyttää pyſähtywän ja lepääwän pitkästä matkastaan. Se on weripunainen: ſe on oſan kirkkauttanſa kadottanut, ſe näyttää olewan ſammumaiſillaan. Hiljaista on wuorella, hiljaista metſiſſä. Luonto on äänetönnä hartaudesta. Ruſottawa hohde punaa wuoret ja laakſot, puiden latwat ja joen wälkkywän juowan. Sitten tuo ſuuri punainen pyörä taas alkaa wieriä eteenpäin pitkin taiwaan rantaa. Se alkaa raskaasti, juhlalliſesti kohota punertawasta ilmanrannasta, joka yhtäkkiä näyttää olewan täpötäynnä ſäkeniä. Yö on woitettu: ſe ei ole woinut wangita ja kahleiſſa pitää taiwaan ſuurta ruhtinatarta. Tämä kohoaa jälleen majesteetilliſenä taiwaan laelle, ja kaikiſſa laakſoiſſa, kaikilla okſilla alkaa lintujen iloinen wiſerrys yhdeſſä aamuauringon kanſſa Luojan kaikkiwaltaa ylistää.

19. Oulunjoki.

(Pohjanmaalla.)

Pohjanmaan rannikkoa leikkelewät pitkin pituutta joet, ojat ja purot, jotka juokſewat kaakosta päin luodetta kohti Pohjanlahteen. Pohjoiſesta lukien owat ſuurimmat näistä joista Tornionjoki, Kemijoki, Iijoki, Oulunjoki, Siikajoki, Pyhäjoki, Kalajoki, Ahtäwänjoki, Lapuanjoki ja Kyrönjoki. Kaikki owat maan epätaſaiſuuden tähden koskia täynnä. Suurin kaikista Suomen joista on Kemijoki; mutta Oulunjoki on kulkuwäylänä Pohjanmaalle tärkein.

Korkealla koilliſeſſa wirtaawat wuolaat wedet wuoriſeuduilta alas, ſuiſtuwat Ämmäkoskeen Kajaanin luona ja

ſaawat wähän lewätä Oulujärweſſä, 122 metriä merenpintaa ylempänä. Siitä ne murtawat wuorten wälitſe tienſä luoteeſeen päin ja hyökkääwät koski koskelta pauhaten alas merenlahteen Oulun luona. Se on kaunis ja waltawa wirta kukkuloiden, kallioiden ja hiekkaiſien rantojen keskellä. Talwi tämän jättiläiſen käärii jääkahleiſiinſa koskien wäliſiſſä ſuwannoiſſa; mutta kewäällä hän kaikista ſulawista hankiweſiſtä itſenſä täyteläiſekſi juopi ja murtaa kahleenſa hirmuiſella ryskinällä. Turhaan jääkappaleet ponniſtelewat ja puskewat wirtaa wastaan; ne paiskataan nurin niskoin, murtuwat rikki kallioihin ja juokſewat pirſtaleina alas Ouluun päin. Täällä ne wielä tekewät wäliin wastusta Merikoskeſſa, joka on Oulunjoen wiimeinen koski. Ne patoutuwat täſſä korkeakſi ſeinäkſi ja ſalpaawat weden juokſun, niin että ſe nouſee äyräittenſä yli ja wirtaa kaduille. Kaupungin aſukkaille tulee hätä, talojen wäliä ſoudetaan. Mutta ainoastaan muutamakſi tunniksi pyſähtyy wäkewä wirta juokſuſſaan. Se murtaa ukkoſen kaltaiſella jyrinällä hirmuiſen jääſeinän, weſi juokſee pois kaduilta, ja woitetut jääjoukot hyökkääwät hurjaſſa paoſſa hautaanſa mereen.

Uskalias oli ſe mies, joka enſimäiſenä arwaſi weneellä laskea Oulunjoen koskia. Nyt nähdään joka päiwä keſällä terwaweneitä ja tukkilauttoja ikäänkuin hyppelewän wirtaa alas. Perämies ſeiſoo laskewan weneen peräſſä tyynenä, leweä mela kädeſſä. Koski tekee polwen, wene syökſee ſuoraan kallioita wastaan; hetkeſtä riippuu elämä tai kuolema. Mutta juuri oikealla hetkellä kääntyy wene, lentää nuolen nopeudella waaralliſen paikan ſiwutſe ja näyttää tuokion ajan olewan kuohuun haudattuna. Rannalta katſojia tämä näky kauhiſtuttaa. Turhaa pelkoa! Heti ſen jälkeen näkyy taas kaitainen, ruskea weneen laita eheänä kosken alla ja pitkittää huoletta matkaanſa ſeuraawaan koskeen, ſamoihin waaroihin ja ſamaan pelaſtukſeen.

Wälistä ſaattaa wahinkokin tulla, jos perämies on tottumaton ja luottaa toiſten ja omaan onneenſa. Wanhat tottuneet koſkimiehet eiwät wahinkoon joudu. Ja palateſſaan he ſauwowat wenettänſä ihmeelliſen woimakkaasti ja notkeaſti koſkiſta ylös.

Tämä joki on hywin kalainen: ſe näyttää olewan lohien, harrien, ſiikojen ja muiden kalalajien alituiſena kulkutienä. Lohia pyydetään kolmikulmaiſilla padoilla, joiden kärki

aſetetaan wirtaa wastaan, ja kalat erotellaan ſitten rannalla kokonſa mukaan. Ne myydään enimmiten huutokaupalla ja lähetetään ſitten laajalti ylt'ympäri Wenäjän ja Suomen.

20. Kallankari.

(Pohjanmaalla.)

Kaukana meressä Suomen länſirannikon edustalla on kallioita ja luotoja, joissa kalastajat keſäiſin pyytäwät ſilakoita. Muutamat näistä luodoista owat weden pinnan alla ja merkitään pitkillä wiitoilla, joita nimitetään reimareiksi. Kalastaja laskee illalla werkkonſa mereen, jää ſitten luodolle ankkuriin ja makaa weneeſſään. Seuraawana aamuna auringon noustessa hän nostaa ankkurin ja ottaa ylös werkkonſa. Silloin on kaunista nähdä jo ſywällä weden alla hopeanhohteisten ſilakoiden riippuwan werkonſilmissä, ja wälistä werkko kiiltää niistä aiwan walkeana. Mutta Pohjanlahteen ei ole koskaan luottamista, ja ſiksi täytyy aina jonkun yöllä pitää weneeſſä wahtia. Sattuu, että odottamatta nouſee myrsky ja aallot silloin alkawat syöksyä luotoa wastaan. Kalaweneen ankkuria ei aina ennätetä ſaada ylös; täytyy katkaista ankkuriköyſi, jättää werkot mereen ja antaa weneen mennä myrskyn mukana minne tahanſa, jotta henki pelastuiſi. Tällä tawalla ſaattaa kalawencitä ajelehtia monien peninkulmien päähän, milloin Ruotſin puolelle, milloin Suomen rannikoille, ja ſilloin kalastajat menettäwät kalliit werkkonſa ja kaiken ſaaliinſa.

Toiſia kalastuspaikkoja owat alastomat kalliot meressä, ja ſellainen on K a l l a n k a r i k i n, joka on Pohjanmaalla Kalajoen pitäjän edustalla. Siinä on meren keskellä kaksi pitkää kalliota, joille on rakennettu kalastajain majoja ſekä huone, jota käytetään kirkkona. Ei ruohoa, ei puuta kaswa ſellaiſella paljaalla kalliolla, jota tuuli ja meren aallot alinomaa pieksäwät. Ainoastaan ſiellä täällä wuoren loukoissa tapaat jonkun wiheriän korren, ruoholaukkaturpeen tahi ſurkastuneen kukkaſen. Ylt'ympärillä pauhaa meri, kirkuwat kalalokit ſieppaawat perattujen ſilakoiden totkuja ja riitelewät ſaaliista laihojen koirain kanſſa, joita juokſentelee pitkin rantoja.

Talwikaudet owat nämä kalliot autioita ja lumen peitteessä. Tuskin on jää ennättänyt kewäällä sulaa, kun jo kalastusweneitä tulee toinen toisensa perästä, tuoden asukkaita autioihin majoihin. Kesäkauden on sitte wirkeä liike ja alituinen työ tuolla lewottoman meren keskellä. Lapset rakentawat patoja rannalle, weneitä tulee ja lähtee, kaloja suolataan tynnyreihin ja nelikkoihin. Wälistä nousee weneestä pappi Jumalan sanaa kalastajawäelle saarnaamaan. Mutta syyskuussa, kun rankasti sataa, myrsky winkuu ja yöt pimenewät, pyrkii toinen wene toisensa perästä takaisin omaan kotirantaan. Majat jätetään kylmilleen, kalalokit huutawat nälissään, ja autio meri waan huuhtoo walkeata waahtoaan yksinäisiin kallioihin.

21. Isokyrö.

(Pohjanmaalla.)

Koko Pohjanmaan tasanko on entistä merenpohjaa, joka on maan kohotessa kuiwunut, ja sen maaperä on meren lietteestä syntynyt. Pohjoisempana, jossa meren pohja on ollut hietainen, aukeawat Limingan niityt aawana, silmänkantamattomana ruohikkona, johon on kaswanut pajupensaita ja nuoria koiwuja. Etelä-Pohjanmaahan meri on jättänyt hedelmällisen sawipohjan, ja siihen ihminen on kyntänyt Isonkyrön peltowainiot.

Metsä on jo aikaa sitte näiltä lakeuksilta häwinnyt ja ikäänkuin perääntynyt taiwaan rannalle. Lakeuksilla on sinne tänne wiskottuja wierinkiwiä, kaikenmuotoisia ja kaikenkokoisia, wäliin yksinäisinä, wäliin ladottuina suuriksi rauniokiksi toinen toistensa päälle. Maantie kiertelee peltojen, niittyjen, aitojen sekä hauskojen, hywin rakennettujen ja isoilla ikkunoilla warustettujen asuinhuoneitten wäliä, eikä ainoatakaan kukkulaa kohoa tällä laajalla paikkakunnalla. Mutta täydellisesti tasainen ei ole kuitenkaan sen pinta, sillä kewätpurot owat uurtaneet siihen sywiä kouruja, ja leweä joki on kaiwanut uomansa pehmeään sawiperään.

Tämä maa on siis lakeata, yksitoikkoista, mutta sen hedelmällisyys ja sen wiljelykset ihastuttawat matkustajaa. Sil-

mänkannot lainehtiwat täyteläiſet tähkäpäät wiheriä-aaltoiſena merenä heinäkuun keſätuuleſſa. Ajatelleſſaan kaikkia ſuruja ja puutteita, joiden kanſſa kanſamme niin monin paikoin köyhiſſä ſiſämaan ſeuduiſſa taiſtelee, heltyy matkuſtajan ſydän, kun hän näkee, minkä runſaan wiljan Jumala kaswattaa täällä lähellä Pohjanlahden rannikkoa. Hän kulkee Suomen rikkaimman jywäaitan kynnyksellä, kotopaikalla mainion Waaſan-rukiin, joka hywyytenſä ja itäwyytenſä tähden on ulkomailla niin hywäſſä hinnaſſa. Ja nähdeſſään hywin rakennetut kartanot, uutteran, toimeentulewan kanſan ja kylläiſet karjalaumat, hän kiittää Luojan hywyyttä, joka jakaa erilaiſia lahjoja eri ſeuduille, — toiſille kauneutta, toiſille waralliſuutta, kaikille iſällistä hoitoaan ja lohduttawaa armoaan.

Kenellähän oliſi ſydäntä tuhota näin kaunista wiljelystä ja panna autioksi näitä ſiunatuita, hedelmälliſiä wainioita! Ja kuitenkin owat ſodan kauhut tämänkin paikkakunnan häwittäneet ja weriin upottaneet. Tämän wiljan owat ſotaratſujen kawiot maahan tallanneet; nämä jokiwarret owat hirmuiſia tappeluita ja weriſiä tappioita nähneet. Wielä tänäkin päiwänä ſattuu uſein rauhalliſeſſa pellossa auran kärki ruoſtuneeſeen rautakuulaan tahi puoleksi lahonneeſeen ihmiſen luuhun. Kyntäjä katſelee niitä wälinpitämättömänä, wiskaa ne syrjään ja jatkaa wakoanſa. Mistäpä hän tietää, owatko woittajat riemuinneet tai woitetut tuskailleet ſillä paikalla, missä hän nyt astuu? Hän on onnellinen ja lewollinen, hän ajattelee tulewanwuotiſia laihopeltojaan ja kylwää ſiemenenſä entiſeen ſotatantereeſeen, johon hänen iſänſä owat wertanſa wuodattaneet.

22. Satakunnan rannikko.

Raumanmereksi nimitetään ſitä Pohjanlahden oſaa, joka huuhtelee Satakunnan rannikkoa, ja meritautiſet pelkääwät näitä kulkuweſiä. Yksitoikkoinen hiekkarannikko on ſuurempaa ſaaristoa wailla ja alttiina kaikille tuulille, paitſi itäiſelle. Kartalla ſe näyttää ſahanterältä, ſillä ſe on monilla maankärjillä reunustettu. Myrskyt ſitä uſein piekſewät, ja lännestä tulewat aallot wyörywät pauhaten kallioita wastaan. Laiwat pyſyywät ſiis mielellään aawalla merenſelällä,

kunnes ne, jotka Poriin aikowat, ohjaawat Kokemäenjoen suuhun ja jäämät ankkuriin Repoſaaren luo, kolmen peninkulman päähän kaupungista.

Kokemäenjoen kautta kulkewat monen ſadan järwen wedet luodetta kohti mereen. Se on wäkewä wirta, joka kuohuen syöksee alas jyrkkää rinnettä myöten. Muutaman peninkulman pääſſä laskupaikastaan ſe laajenee, aſettuu ja tulee purjehdittawaksi, kantaa lotjia, purjeweneitä ja höyrylaiwoja, lennättää Repoſaaren ſatamaan lankkuja ja täyttää kalastajan nuotan ſiioilla ja lohilla. Kokemäenjoen ſiika on kuuluiſa kautta koko maan, ja ſitä pyydetään syksyllä nuotalla, kun ſe nouſee wirtaa ylös kutupaikoilleen. Kalastusaikana lasketaan yöt päiwät aina wähän wäliä nuotta apajalle ja ainoastaan wirran keskipaikkaa — waltawäylää — ei ſaa tukkia.

Kaksi tai kolme peninkulmaa rannikolta ulottuwat hiekkakankaat, mutta ſitten muuttuu ſeutu waihtelewammaksi; yläng öt ja järwet, taſangot ja ſuomaat wuorottelewat. Pohjoiſeſſa wirtaa Karwianjoki mereen. Eteläſſä lähtee Eurajoki Pyhäjärwestä. Monella Suomen järwellä on ſama nimi — pyhä järwi — ſiitä ſyystä, että pakanat muinaisaikoina uhraſiwat niiden rannoilla. Täſſä läntiſeſſä Pyhäjärweſſä on luultu weden nouſewan, ja järwen nykyiſen pinnan alla näkyy uſeain kyynäräin ſywyydeſſä kirkkaalla ilmalla ihmisaſunnoiden jäännöksiä. Eurajoesta, niinkuin monista muista joista ja järwistä, on ennen pyydetty helmiä. Täſtä ſanoo kuuluiſa naiskirjailija Fredrika Bremer: „Näillä rannoilla, miſſä olen ſyntynyt, Kauttuan lepikkorannoilla,*) menin uſein lapſena helmiä pyytämään, kun keſän helteeſtä weſi oli laskeunut. Wieläkin luulen tuntewani kirkasten, wiileäin aaltojen jalkojani huuhtelewan. Wieläkin luulen näkewäni helmiſimpſukat, joita koski oli paikoittain hiekkaan kaſannut pienien wiheriöiden ſaarien rannoille. Läjittäin toin näitä ſimpſukoita rannalle, ja kun löyſin niistä helmiä, woi mikä ilo! Uſein ne oliwat wajawaiſia, puolinaiſia ja wioittuneita, mutta wäliin löyſin oikein kauniita. Nyt menen taas pyytämään helmiä, — mutta elämän wirrasta.“

*) Kauttuan rautatehdas on rakennettu ſiihen paikkaan, miſſä Eurajoki lähtee Pyhäjärwestä.

23. Elämä Ahvenanmaalla.

Ahwenanmaan ſaariſto tuhanſine ſaarineen, luotoineen ja kallioineen ſijaitſee Suomen ja Ruotſin keſkiwälillä. Pohjoiſeſſa pauhaa Pohjanlahti, idäſſä Suomenlahti, eteläſſä ſuuri, aawa Itämeren ſelkä. Ne owat waaralliſia weſiä, jotka koettelewat purjehtijan taitoa, ſillä wihurit hyökkäämät äkkiä päälle kapeiden ſalmien ſuuſſa. Waan ſanomattoman kaunis ja wirkiſtäwä on matka näiden lukemattomien ſaarien ja ſalmien keſkellä. Europaſſa on ainoaſtaan yhſi ſaariſto, joka Ahwenanmaan woittaa, ja ſe on Kreikanmaan ſaariſto.

Kun ſalmiſta kewäällä jää lähtee, heräämät luonto ja ihmiſet ikäänkuin unesta. Nyt meren wangit tahtowat elää ja liikkua. Kalalokit huutawat, haahkatelkkä etſii wanhaa peſäpaikkaanſa kallioilla, kaikkialla rannoilla kuuluu naputuksia ja tuntuu terwanhaju, kun weneet laitetaan kuntoon kalastusta warten. Keſä kuluu alinomaiſeſſa taiſtelemiſeſſa rauhattoman meren kanſſa. Höyryalukſia, purjelaiwoja, purſia ja kalastusweneitä kulkee alinomaa ristiin rastiin toiſtenſa ſiwuitſe. Suurimmaſſa ſaareſſa, jonka nimi on „Ahwenan mannermaa", harjoitetaan kalanpyynnin ohesſa myöskin pelto- ja niittywiljelyſtä, mutta pienten kallioſaarten wäeſtö ſaa kaiken elatukſenſa mereſtä. Warakkaita kyliä, yhſityiſiä kalastajanmajoja, toiſinaan joku kirkontorni ja nykyiſin myöskin Maarianhaminan kaupunki näkyy harmaiden tahi punertawien kallioiden wäliſtä, jotka aalto on ſileikſi hionut.

Meri on kaikkien kulkutienä. Myrskyjä ei pelätä, waan kun on kelirikko merellä, istuu ahwenanmaalainen wankina. Mikäpä muu hänelle neuwokſi, kun jää ei pidä eikä petä. Tawalliſesti on joka wuoſi kapeiden ſalmien ja pienien ſelkien poikitſe wahwa jääſilta; mutta tukalampi on ſilloin Ahwenanmeritſe matkuſtaa Tukholmaan tai Teilin ja Kihdin yli Turkuun. Postin täytyy päästä yli, waikka henkenſä kaupalla, ja postimiesten nähdään ſilloin lykkäämän edellään wenettä jäätä myöten, jotta heillä oliſi turwaa ſillan murtueſſa. Mutta oikein ankarina talwina Ahwenanmeri menee niin wahwaan jäähän, että ſitä ſaattaa hewoſella ajaa, ja ſilloinpa on hauſkaa, ſanotaan Eckerösſä, kun posti tulee Griſslehaminasta kulkusten kiliſteſſä.

Selkeätä talwiaamua on ſiſäſaariſton rannoilta ihana katſella. Aamuruskon punaiſeſſa hohteeſſa kuwastuwat kirkkaaſeen jäähän härmäiſet koiwut ja kuuſet. Jos ſilloin on ſunnuntai, näet nuorten miesten juhlapuwuſſaan luistimilla kiitäwän ſelän poikki, koetellen jäätä pitkillä piikkiſauwoilla. Wähän päästä he niitä ſurwaiſewat ohueen jääkuoreen, kääntywät ſyrjään ſiinä, miſſä jää on heikkoa, ja rientäwät eteenpäin, miſſä ſe on kestäwää. Heidän jäljiſſään ſeuraawat re'iſſä waimot ja lapſet, ja wiimeiſinä tulewat wanhemmat miehet, jotka lykkääwät rekiä tahi luistelewat omin päin. Kaikilla on halu kirkkoon taas kuulemaan Jumalan ſanaa pitkäſſä talwipimeydeſſä, kenties myöskin kuulemaan uutiſia mannermaalta tahi ystäwiltä muista kallioſaarista. Matka kuluu iloiſesti. Joskus tulee eteen leweä halkeama, joſſa wiheriä meriweſi pulputen nouſee ja laskee, ja ſilloin täytyy kaikkien tehdä kierros. Joskus kuuluu myös ukkoſentapainen jylinä: ſe on jää, joka halkeaa pitkiin railoihin. Mutta iloinen matkue pyſähtyy ainoastaan hetkiſeksi ja pitkittää taas matkaanſa etäiſen, lumipeitteiſen ſaaren tummaa rantaa kohti.

24. Maanvieremiä Uskelassa.

(Warſinais-Suomeſſa.)

Koko etelä-Suomen rannikon leikkelewät pitkät, kapeat merenlahdet, joihin jokia wirtaa ylempänä olewista järwistä. Mutta kaikki wedet eiwät juokſe maanpintaa pitkin; oſa niistä waluu maan ſiſään ja liottaa alla olewat maakerrokſet. Ja kun nämä wettyneet kerrokſet owat ſywemmällä maaſſa, tiedetään harwoin niitä olemaſſa olewankaan. Ainoastaan kaiwoa kaiwaeſſa woi huomata, kuinka paljon wettä on maaſſa; tämä on näet wettynyt kaiwon wedenpinnan taſalle.

Oſa Uskelan pitäjäſtä on löyhää ſawimaata, jonka läpi juokſee joki, joka laskee Halikon lahteen. Sen ſuuſſa on Kemiönſaari, jonka erottaa mantereesta kaksi ſalmea: Santaſaaren wirta ja Kemiön wirta. Joen rannoilla on alimmainen ſawi uſein hywin wettynyt. Eräänä aamuna w. 1770 huomaſi pappilan wäki kummaſtuen ja kauhiſtuen, että pitkä, ſywä juopa oli yöllä haljennut maahan aiwan lähelle

taloa, ja jos se olisi muutamia askeleita pidemmälle haljennut, olisiwat huoneet kukistuneet. Tämä tapaus oli jo aikoja unohdukisissa ollut, kun wuonna 1824 maa uudestaan halkesi ja pitäjän wanha kirkko oli romahtamaisillaan, niin että se oli hajotettawa. Eräänä toukokuun päiwänä 1827 kuului kummallinen jylinä, maa aukeni, ja iso Weitakkalan säterikartanoon kuuluwa pelto wieri maan sisään. Maanwieremä ulottui 8 hehtaaria laajalle, osa Perttelin kappeliin menewää tietä sortui halkeamaan, ja ilma tuli täyteen pahanhajuisia höyryjä, joita lähti wettyneestä sawesta. Joen rannalla oli mylly, ja se kaatui peräseinälleen. Mylläri oli myllyssä eikä saanut mitään wahinkoa, mutta kun hän säikäyksissään yritti rientää pois, ei hän löytänytkään owea, sillä se oli nyt ylhäällä hänen päänsä päällä.

Wuonna 1843 keſäkuun 1 päiwänä kello 7 aamulla tukki uusi maanwieremä yhtäkkiä joen, niin että wesi wasta kello 3 aikana iltapäiwällä pääsi juoksemaan pois. Tässä tilaisuudessa waipui iso osa hautausmaata ruumiineen päiwineen maan sisään. Sittemmin on kaksi pienempää maanwieremää tapahtunut. Seutu on hedelmällistä ja hywin wiljeltyä, ja kun ei ihmishenkiä siinä mennyt hukkaan, niin unohtui pian se omaisuuden wahinko, jonka maanwieremä oli matkaansaattanut. Paljoa enemmän tekee wahinkoa se wesi, joka wettää maan ja siten synnyttää sumuja ja hallaa.

25. Kuusiston rauniot.

(Warsinais-Suomessa.)

Se maakunta, jota ensin sanottiin Suomeksi, on hedelmällistä tasankoseutua, jota pienet joet ja awarat wiljawainiot kaunistawat. Rannemmalla astuwat wuoret esiin ikäänkuin merta taisteluun waatimaan, mutta meri on syönyt maahan monta sywää lahtea ja luonut monta saarta. Täällä kalkki poltetaan, täällä tammi wiihtyy, täällä jalot hedelmät kypsywät, täällä on kylä kylän wieressä, monta kirkkoa ja wanhaa herraskartanoa. Täällä, wanhan Turun ympärillä, on maan historia ja wanhin wiljelys alkanut, ja jos missä täällä liikut, niin kohtaat menneiden aikojen muistoja. Yksi näitä muistoja on Kuusiston linna.

Nimi johtuu kuuſimetſästä. Eräälle ſaarelle Piikkiön pitäjän rannikolle, 1 1/2 peninkulman päähän Turusta, rakenſiwat Suomen katoliſet piispat lujan linnoituksen itſelleen warmaksi turwapaikaksi lewottomina aikoina. Se oli uljas, kolmikerroksinen linna, torneilla ja ympärysmuurilla warustettu, enimmäkſeen harmaasta kiwestä. Piispat pitiwät ſiellä loistawaa howia maallisten ruhtinasten tawalla ja ſäilyttiwät holweiſſa aarteitaan. Mutta näistä päiwistä tuli loppu, tuli teki häwitystä, wiholliſet ryöstiwät; wihdoin Kustaa Waaſa hajotutti linnan, ſillä häntä ei miellyttänyt piispain walta. Oſan ſen kiwistä käyttiwät naapurit rakennuksiinſa. Piikkiön kirkko kuuluu olewan linnan jäännöksistä tehty. Ja tuosta muinoin niin mahtawasta Kuuſistosta on nykyään jäljellä ainoastaan holwien ja muurien raunioita, joiden ſorasta pihlajat kaswawat ja juurillaan lohkaiſewat kiwiä liitoksistaan.

Aika kuluttaa wahwat muurit, mutta yltympärillä kukoistaa wielä Jumalan wapaa luonto yhtä kauniina kuin Kuuſiston mahtawuuden päiwinä. Meriweſi on hiukan peräytynyt, mutta wieläkin ſama raitis tuuli kuljettaa purjehtijan wenettä lukuiſien ſalmien kautta. Kuuſisto on linnan ſijaan ſaanut pienen kappelikirkon; ſinne näkyy pohjoiſesta ja idästä Piikkiön rannikot, eteläſtä Kirjalan, Lielahden ja Harwaluodon ſaaret, lännestä Kakskerta ja Hirwenſalo, ja etäällä lounaaſſa haamoittawat Paraiſten kauniit ſalmet.

Kanſaſſa liikkuu taruja Kuuſiston aarniohaudoista. Kerran, niin ſatu kertoo, oli kallis aika maaſſa, ja köyhä maanwiljelijä pyyſi rikkaalta naapuriltaan ſiemenohria lainaksi. Rikas ei tahtonut lainaa antaa, köyhä mies istui murheiſſaan tyhjine ſäkkineen linnan raunioilla. Silloin hän huomaſi ohria wuotawan muutamasta kourusta muurin ſoran keskeſtä. Heti hän pani ſäkkinſä kourun alle, täytti ſäkin ja kylwi ohran. Syksy tuli, köyhä mies ſai runſaan ſadon, rikas ſai katowuoden. Ohrakourua ei enää löydetty, mutta pikkulintu lauloi muurin kourusſa:

Paljon pannaan loistohon,
Waan wähäſſä ſiunaus on.

26. Hankoniemen majakka.

(Uudellamaalla.)

Hankoniemi on Suomen eteläiſin kärki, ja ſen kaitainen niemi hiekkaiſine rantoineen pistää pitkälle Suomenlahteen Siinä ſeiſoo yksinäiſellä kalliolla korkea torni wilkkuloistoineen,

joka pimeinä öinä opastaa purjehtijoita waaralliſen rannikon edustalla.*) Sentähden Hankoniemen majakka ſytytetään

*) Kaukana Itämereſſä, 12 peninkulman pääſſä Ahwenanmaasta, on muutamia yksinäiſiä, merenkululle waaralliſia luotoja, nimeltä Bogſkär. Siellä wihittiin toimeenſa 30 päiwänä elokuuta w. 1882 Bogſkärin ſeitſenkertainen, 26 metriä korkea rautainen tulimajakka. Tällä merkilliſellä majakalla keskellä awaraa merta, johon ei enſinkään näy maata, on 11,4 englannin peninkulman (20 kilometrin) walokanto ja ſitä pidetään rakennustaiteen ihmetyönä.

illalla pimeän tultua, ja palaa sikſi, kunnes tulee selkeä päiwä. Niemen siſäoſa on merihiekan peittämää, ja monin paikoin tawataan täällä korkealla maalla pitkiä, waakaſuoria ſomerikkotöyräitä, joita meri muinoin, ollessaan korkeammalla kuin nykyään, on rannikoilleen luonut. Siellä oli myös muinaisaikoina kuuluiſa ſatama, ja Kuningattarenwuorella on kallioiſſa tawattu wanhoja kirjoituksia. Nyt kulkee rautatie nientä pitkin, ja ſen lounaiſella kärjellä on nykyään Hangon uuſi kaupunki meri-ilmoineen ja kylpylaitokſineen. Edustalla ſeiſoo majakka lujana myrskyä ja merta wastaan. Torni ei horju: meri räiskyttää waahtoanſa tornin ſeinään. Tuollaista lujaa majakkaa woi werrata walwowaan ſilmään. Senwuokſi onkin laulu olemaſſa, jonka nimenä on

Hankoniemen ſilmä.

Ken olet, armas tähti, mi kauas merehen
ſäteitäs yöſſä myrskyiſeſſä heität?
Sa hetkin olet kirkas ja hetkin ſumuinen,
ja joskus loistos kokonaan ſa peität.
Oletko taiwaan tähti, mi ſilmin lempe'in
maan murehiſin katſot ja öiden waaroihin
ja lohduttelet harhaan ekſyneitä?

En ole taiwaan tähti, yön tulitorni waan,
majakka Hankoniemen rannikolla;
Ma johdan merimiestä, kun päiwä jättää maan
ja waarat wäijyy ſalakalliolla.
Pimeenä, kirkkahana waloni waihtelee,
ja merimes ſen näkee ja iloll' aattelee:
„Se mahtaa Hankoniemen ſilmä olla."

Wihainen myrsky huuhtoo mun juurtan' ainiaan
mut wahwoja ſe muurian' ei woita;
kuin wuoren ſeinä kestän ma myrskyt, aallot waan
ja wartioitſen poloiſia noita.
Sa, ihmislapſ', myös ollos näin harrasmielinen,
ja johda ekſyneitä kautt' elon myrskyjen,
ja walwo, lemmi, lohdutella koita!

27. Pyynikki, Nokianvirta ja Kyröskoski.

(Satakunnassa.)

Pyynikki on korkea, jyrkkä ja kaunis harju lähellä Tampereen tehdaskaupunkia. Sieltä on mitä ihanin näköala kukkuloiden, järwien ja laaksojen yli. Pohjoisessa aukeaa Näsijärwen laaja, kirkas wedenkalwo, joka muutamin paikoin kuuluu olewan enemmän kuin 50 metriä sywä, ja etelässä hiiwiskelewät Pyhäjärwen ihanat ulapat korkeiden rantamaiden wälissä. Molempain näiden järwien wälillä, Näsijärwestä Pyhäjärween wirraten, pauhaa leweä ja waltawa Tammerkoski, josta kaupunki on saanut nimensä.

Tämä uuttera kaupunki lewittää kosken partaalle suuria tehtaitaan ja kauniita puistojaan. Kesällä siellä joka päiwä näkee höyryalusten sawuja järwillä ja kuulee kesät talwet alati liikkuwien wesien pauhinaa. Wälistä seisoo englantilainen kosken yli wiewällä käymäsillalla, kärsiwällisesti odottaen onkiwapa kädessä. Hän ei ole kahta sataa peninkulmaa matkustanut onkiakseen tässä särkiä ja ahwenia, hän onkii lohia, ja saatuaan lohen onkeensa, saattaa hän sitte seisoa siinä päiwiä ja wiikkoja kärsiwällisesti odotellen uutta onnen saalista.

Kaikki tämä ei tee häiriötä Pyynikin harjulle. Siellä on yksinäistä ja rauhallista; pauhaawa koski, jyryäwät tehtaat eiwät äänellään woita tuulen tohinaa synkässä petäjikössä. Muutamia siewiä taloja on harjun rinteelle rakennettu. Ennen kansa tiesi useita satuja Pyynikistä. Luultiin siellä olewan haltian eli wuorenpeikon, joka oli siellä asunut monta tuhatta wuotta ja jota nimitettiin Pyynikin-ukoksi. Kun oli kuuwalo ja sumua wuorella, luuliwat ihmiset usein näkewänsä Pyynikin-ukon siellä ylhäällä seisowan ja kaupunkia katselewan, ikäänkuin kummastellen, mitä ihmisillä siellä oli toimena. Se, mikä siellä kuuwalossa näkyi, oli kenties ainoastaan joku käyrä petäjä tai joku kummallinen kiwi. Mutta sitä ei kansa uskonut: se uskoi Pyynikin-ukon siellä olewan.

Pitkä jakso ihania järwiä laskee pohjoisesta suureen, sywään Näsijärween ja siitä Tammerkosken kautta Pyhäjärween. Tähän wirtaa idästä taas toinen pitkä jakso järwiä, ja kaikki nämä wedet juoksewat sitten toisien järwien kautta

länteen päin, kunnes laskewat Kokemäenjoen kautta Pohjanlahteen. Pyhäjärwestä Kuloweteen wirtaa uljaana ja waahtoawana Nokian wirta eli Emäkoski. Luonto siinä on suurenlainen ja synkkä; kallioiset, äkkijyrkät rannat owat tummien riippakuusien peitossa. Näiden wälitse syöksewät wedet alas swwyyteen, jota ei näe kosken törmiltä, mutta josta kuuluu jylinä, kaukaisen ukkosen kaltainen. Tyynet, rauhaiset järwet owat kokonaan luonteensa muuttaneet, syöstessään alas Emäkoskesta. Kiirehtiwiä waahtopäisiä aaltoja wyöryy alituisesti toinen toisensa päällitse, ja matkustaja pysähtyy ihmettelemään, että nuo äsken niin hiljaiset järwet owat saattaneet näin wihaiseen wimmaan joutua. Mutta tämänkin waltawan kosken täytyy ihmistä palwella, sillä sen kupeella on suuri tehdas, joka hioo puuta, jonka wanukkeesta sitten tehdään paperia.

Toisessa Satakunnan osassa, muutamia peninkulmia Nokiasta, on Kyröskoski, jonka kautta Ikaalisten järwet ynnätysten syöksywät alas jyrkkää kallionkourua myöten Hämeenkyrön pitäjässä. Wuoret owat korkeammat, putous jyrkempi ja joen ura kaitaisempi kuin Emäkoskessa. Ylt'ympärillä on kankaita ja erämaita, sywiä, yksinäisiä laaksoja ja metsäisiä ylängöitä. Kyröskoski pauhaa puolen peninkulman päässä suuresta maantiestä. Monen matkustajan mielestä kannattaa sinne maantieltä poiketa, warsinkin kewäällä, jolloin järwet paisuwat. Silloin luulisi noiden kuohuwien pyörteiden joka silmänräpäyksessä pyyhkäisewän pois tehtaan ja myllyt, jotka owat uskaltaneet asettua putouksen partaalle ja näyttäwät ikäänkuin sen päällä riippuwan. Mutta myllyt ja tehdas seisowat paikoillaan, ihminen pakottaa kowan putouksen häntä palwelemaan; sen täytyy jauhaa wilja jauhoiksi ja kuusi puuwanukkeeksi, joka sitten wuorostaan tehdään paperiksi. Joskus näet jonkun wallattoman pojan kallion syrjältä koskeen kumartuwan ja putouksesta juowan. Hän tuntee Kyröskosken pyörteet. Se ei pelota, mitä joka päiwä näkee.

Joskus tapahtuu se kumma, että Kyröskoski talwen alussa kuiwuu niin tyyni, että kaikki myllyt seisahtuwat ja että saattaa kuiwin jaloin kulkea yli kosken kiwistä pohjaa myöten. Silloin on löydetty kirweitä ja muita kaluja, jotka owat koskeen kadonneet. Ensin ei woitu selittää, miksikä wesi juoksussaan pysähtyy. Mutta sitten hawaittiin, että kowa pohja-

tuuli oli murtanut järwen jään ja kaſannut ſen roukkioihin ahtaaſeen ja matalaan lahteen koſken niskalla. Täſtä weden juokſu muutamakſi päiwäkſi tyrehtyy ja koſki kuiwaa.

Kyröskoskesta on ſellainen kertomus, että muinoiſina ſota-aikoina ſiihen on hukkunut monta ihmistä. Wihollifet hyökkäſiwät maahan, ja erään nuoren talonpojan täytyi ſilloin heidän wenettään johtaa niskanpuoliſen järwen yli. Mutta tultuanſa likelle putousta hän ohjaſi weneen wäkewään wirtapaikkaan ja hyppäſi itſe rantakalliolle. Wirta ſai weneeſtä woiton ja ſuiſti ſen ihmiſineen päiwineen kuohuwaan putoukſeen.

28. Paikkarin torppa.

(Uudellamaalla.)

Eteläinen Uuſimaa on ſuurimmalta oſaltaan hedelmällistä ja hywin wiljeltyä taſankoa, joſſa on kyliä ja kauniita herraskartanoita aiwan toiſtenſa wieressä. Wiiſi kaupunkia — Tammiſaari, Helſinki, Porwoo, Lowiiſa ja Hamina — on ſinne ſijoitettu jokien ſuihin tai merenlahtien rannoille. Joskus peittää maanpintaa aawa hiekkanummi. Wuorenkumpuja ja harjanteita on paljon, mutta niiden wälissä on wiljawia taſangoita, niin että monin paikoin on ykſinäiſiä ylängöitä niinkuin ſaaria niittyjen ja wiljawainioiden keskellä. Rannikolla wuoret waipuwat Suomenlahden pinnan alle, weſi peittää ſywät laakſot, ja myrskyiſeſtä merestä kohoawat ainoaſtaan wuorenkukkulat tuhanſina luotoina ja kareina.

Pohjoinen Uuſimaa ſitä wastoin on kaunista wuoriſta maata molemmin puolin Salpausſelkää, ja ſiellä owat järwet niin lukuiſat, että joka kukkulalta woi niitä nähdä uſeita. Salpausſelän pohjoispuolella on Karjalohjan pitäjä, joka on pelkkää wuorta, järweä ja hiekkaharjua. Tuo muutoin niin kowa ja ankara Suomen luonto on runſaalla kädellä lahjojaan kylwänyt näihin onnelliſiin laakſoihin. Täällä ei ole koſkaan hallaa, ei koſkaan katowuotta, ei koſkaan hätää; erotukſena hywäin ja huonojen wuoſien wälillä on enemmän tai wähemmän yltäkyllääinen ſato wiljawiſta wainioiſta. Täällä menestywät jalot hedelmäpuun lajit ja harwinaiſet

kaswit; kaswi- ja eläinkunta näyttää täällä rehoittawan kauniimmissa, woimakkaammissa olomuodoissa kuin muualla maassamme.

Tästä Luojan siunaamasta seudusta johtaa yksinäinen metsätie pohjoiseen päin Sammatin kappeliin. Luonto tulee nyt kolkommaksi ja jylhemmäksi, maa kowemmaksi ja hedelmättömämmäksi. Suurien petäjäkangasten, jyrkkään kohoa-

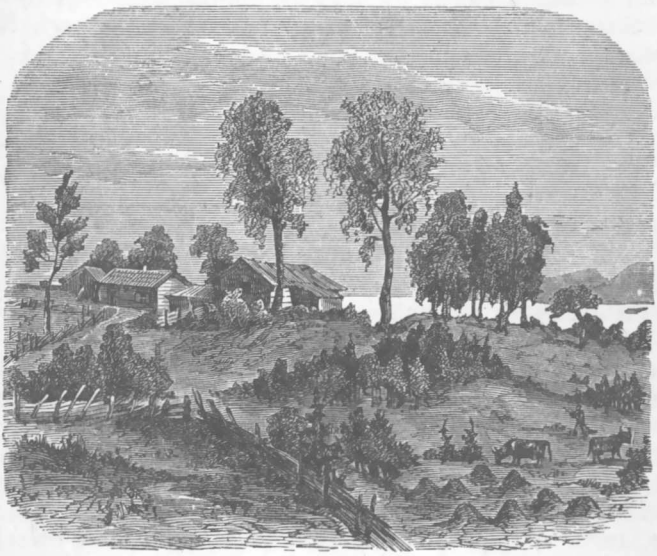

wien kukkuloiden ja yksinäisten halmemaiden wälistä kiiluu etäällä piileilewiä järwiä. Metsä harwenee, pienoinen tasanko, kylä, kouluhuone, huono puinen kirkko tulewat näkywiin; sitte painuu tie taas sywemmälle salomaihin. Neljän kilometrin päässä kirkolta on jälleen pieni kylä kolmen järwen wälissä, ja yhden näistä järwistä, Walkjärwen, rannalla näkyy P a i k k a r i n torpan matala katto.

Katsele tätä torppaa; sillä on merkkipaikka maamme kirjassa. Se on köyhä ja waatimaton, niinkuin useimmat sen wertaiset. Siinä on asuinrakennus tupineen ja kamarineen, karjakartano, aitta, lautakatos, muutamia koiwuja, ranta,

laidunmaa, kaunis järwi. Satoja järwiſeutuja on Suomeſſa tämän maiſeman kaltaiſia. Matalaſſa tuwaſſa on kolme pientä ikkunaa, iſo takka, kaſſi ſänkyä, aikaa ſitten maalattu ſeinäkaappi, wanha ſeinäkello, pöytä, penkki, pari tuolia, kaikki wanhuuttaan mustuneita. Wiime wuoſiſadan alusſa aſui torpaſſa köyhä pitäjänräätäli perheineen, ja ſiitä ſe Paikkarin torppa on tullut merkilliſeksi.

Sillä täſſä matalaſſa majaſſa ſyntyi mies, jonka nimi aina muiſtetaan, niinkauan kuin Suomen kanſaa täſſä maaſſa aſuu. Täſſä Suomen kanſanrunouden pelaſtaja, Suomen muinaiſuuden herättäjä, iſänmaan-yſtäwä, kanſan yſtäwä Elias Lönnrot enſi kerran näki päiwän walon. Hänestä puhutaan enemmän edempänä täſſä kirjaſſa. Mutta maja, joſſa hän ſyntyi, ympäriſtö, joſſa hän kaswoi, ſe maa, jota hän lapſuudestaan asti oppi niin helläſti rakastamaan, kaikki tämä on ſilmäimme edeſſä tätä torppaa katſelleſſamme. Seutu on ykſinäinen, ja tästä pieneſtä kyläſtä, johon tohtori Lönnrot rakenſi kodin itſelleen wanhain päiwäin waraksi, on pitkä matka ihmisten aſunnoille. Läheiſeltä korkealta wuorelta näet ſiellä täällä pellon, aidan, kalastajan weneen tahi laitumella kulkewan lehmän. Mutta ylt'ympärillä on ſilmänkannon matkat ſynkkiä metſiä ja ſinertäwiä järwiä. Täällä on erämaiden ſuuri rauha; melu elämän taiſteluista harwoin tänne tunkeupi. Luonto on täällä täyſin ja koreilemattoman ykſinkertainen, ſywäſti totinen, hiljalleen miettiwä. Metſä tuokſahtaa, järwet kimaltelewat ja koiwun tuuheiden okſien peitoſſa ykſinäinen lintu laulaa Suomen kauneutta.

29. Suomen erämaita.

(Hämeeſſä.)

„Saarijärwen pitäjä on kauttaaltaan luonnonkaunista, ja tämä etu on ſille ja uſeille ſiſämaan ſeuduille yhteinen. Ei mikään ſaata waltawammin waikuttaa matkuſtajan mieleen, kuin noiden äärettömien, autioiden metſien ſynkkyys. Siellä kuljet ikäänkuin meren pohjaſſa, alinomaiſeſſa, ykſitoikkoiſeſſa hiljaiſuudeſſa, ja kuulet waan korkealla pääſi päällä

tuulen humiſewan kuuſien latwoissa tahi pilwenkorkuiſissa petäjissä. Tuon tuostakin tapaat, ikäänkuin laskuna manalaan, metsäjärwen, jonka äkkijyrkkään, puita kaswawaan uomaan ei milloinkaan tuulenhenki ole ekſynyt ja jonka pintaa ei milloinkaan muu ole wärehtimään pannut kuin kutewa ahwen tai yksinään ajelehtiwa kuikka. Sywässä jalkojeſi alla kaareutuu taiwas tyynempänä kuin miltä ſe tuolla ylhäällä näyttää, ja luulet olewaſi ikäänkuin ijankaikkiſuuden owella henkien keskellä, joiden haamuja ſilmäſi etſii ja joiden kuiskutuksia korwaſi joka hetki odottaa kuulewanſa.

Toiſaalta kuulet metsäpuron lorinan. Astut ſinne päin, luulet olewaſi aiwan lähellä, että kuitenkaan näe muuta kuin kanerwaiſen hietakankaan ja ſiinä petäjiä toinen toiſenſa wieressä, kunnes kepinheiton päässä wastaiſella rannalla koiwujen latwat alkawat näkyä. Wasta ſilloin, kankaan laitaan tultuaſi, näet wilahdukſelta aaltojen kiiluwan lehtien wälistä. Jos, laskeutumiſen turwaksi, oikealla kädellä tartut koiwun juureen, niin ſaatat waſemmalla kädelläſi nojata toiſen koiwun ylimmäiſiin oksiin. Puron rannalle päästyäſi näet pääſi päällä taiwasta ainoastaan jonkun ſylen leweydeltä, ja molemmin puolin pujottuwat lehdet ja puut läpinäkymättömäksi ſeinäksi.

Kun, kauan kuljettuaſi kankaalla noiden yksimuotoisten puiden keskellä, wihdoin joudut ſen rajalle, ilmaantuu eteeſi ikäänkuin tenhowoiman kautta järwi järwen wieressä, lehtewiä ſaaria ja niemiä, wirtoja, ketoja ja kukkuloita, ſuuresti waihtelewana ja laajana näköalana. Ihmeteltäwät owat ne ſuuret walon ja pimeyden määrät, joita yhdellä ſilmäykſellä ſaatat käſittää, rämeiſen laakſon melkein mustista kuuſista alkaen aina petäjikköön, joka niitä ylempänä alkaa, ja koiwuihin, jotka ſeppeleinä ympäröiwät ylimmän wuoren juuria ja ſiwuja. Wielä kauniimmaksi kaikki tämä tulee, kun keſäpäiwänä auringon paiste, pilwien taittamana, alituiſesti waihdellen liikkuu ſeudun yli ....."

Runeberg.

30. Päijänteen vesistö.

Kaksi nuorta uudistalolaista, Maunu ja Wilho, asuvat lähellä toisiaan yksinäisessä metsäseudussa Pihtiputaan pitäjässä Pohjanmaan rajalla. Muutamana iltana he joutuvat kiistaan siitä, kuinka kauas heidän kotirannastaan saattaa weneellä kulkea, ja wiimein he lyövät wetoa tuppiwyöstä. Maunu ottaa wiedäkseen weneensä aina Suomenlahteen asti.

Maunu panee ewääkseen leipää, woita, suolaisia muikkuja, warustaa keweän weneensä purjeilla ja lähtee matkaan laituriltaan wuoriseudussa olewan Muurasjärwen rannasta. Hän purjehtii pienempään Alwejärween ja siitä kolmen peninkulman pituiseen järween, jonka nimi on Kolima. Toisena päiwänä hän näkee Wiitasaaren kirkon, laskee alas Kymin koskista jokea ja tulee kauniiseen, 110 kilometriä pitkään, 30 metriä sywään Keiteleeseen. Siihen hän näkee lännestä wirtaawan suuria wesiä, mutta hän laskee etelään päin ja tulee kolmantena päiwänä Kuhnamon järween. Siitä hän purjehtii pitkää, wirtawaa, jyrkkä- ja korkearantaista jokea myöten; hänellä on ankara työ, ja hänen täytyy wälistä matalissa wesissä sauwoimella lykätä wenettään, wälistä rannalta köyden awulla laskea se alas. Wäsyneenä hän lewähtää neljäntenä päiwänä Laukaan kirkolla ja lisää siinä ewäitään.

Wiidentenä päiwänä Maunu purjehtii hywillä mielin yhä eteläänpäin ja alinomaa myötäwirtaa. Hän laskee useiden järwien kautta ja näkee ihmeekseen kaupungin, nimeltä Jywäskylä, Jywäsjärwen rannalla. Mutta hänellä ei ole aikaa wiipyä; hän luulee nyt jo olewansa likellä merta. Kuudentena päiwänä hän näkeekin niin suuren selän, ettei woi maata erottaa suoraan etelässä. Maunu maistelee wettä ja huomaa sen, suureksi kummakseen, suolattomaksi. Hän ei ole merellä, waan Päijänteen wesillä.

Maunu menee maihin Jämsän kirkon luona ja saa siinä tietää Päijänteen olewan 120 kilometriä pitkän sekä paikoittain 30 kilometriä leweän; mutta monet sen selistä owat kapeita. Ja Päijänteeseen tulee suuria wesiä myöskin idästä

ſekä eteläſtä. Mutta koſka ſen laſkupaikka on kaakkoiſeſſa kolkaſſa, purjehtii Maunu ſinne ja tulee yhdekſäntenä päiwänä Kalkiſten wirtaa myöten Ruotſalaiſeen. Wähän matkan pääſſä ſiitä hän näkee Heinolan kaupungin. Hän purjehtii Jyrängön wirran ſuuria koſkia alas ja niin eteenpäin pieneen järween, nimeltä Konneweſi. Weſi alkaa nyt muuttua yhtämittaiſeſti wirraſi. Ennenkuin hän tietääkään, on hän jo Kymijoeſſa ja ſoljuu pitkäſſä kaarteeſſa Jitin kirkon ſiwuitſe. Wielä juokſee wirta wähäiſen Pyhäjärwen kautta. Sitte jatkaa Kymijoki kulkuaan, milloin ſuwantoina, milloin wäkewinä koſkina. Waiwalla ja waarankaupalla lasketaan wene Anjalan uljaasta koſkesta alas. Maunu likenee rannikkoa ja näkee Kymijoen jakaantuwan kolmeen laſkuhaaraan, jotka nekin jakaantuwat uſeihin pienempiin. Jos Maunu oliſi walinnut itäiſimmän joenhaaran, oliſi hän tullut Haminan kaupunkiin, mutta hän walitſee läntiſimmän ja tulee Lowiiſan kaupunkiin. Siellä hän tapaa wihdoin, 14 päiwän waiwaloiſen matkan peräſtä, ikäwöidyn meren, Suomenlahden.

Nyt Maunu woi laſkea matkan, minkä on kulkenut. Muurasjärwestä Päijänteeſeen hän on matkuſtanut 165 kilometriä, Päijännettä myöten 120 kilometriä, ſiitä Kymijokea myöten mereen 155 kilometriä, joka tekee yhteenſä 440 kilometriä wenematkaa. Muurasjärwi on alhaiſimman laſkun mukaan 106 metriä merta ylempänä. Tätä korkeata rinnettä myöten on Maunun wene kulkenut wirran mukana. Päljänteellä hän oli wielä 78 metriä ylempänä merenpintaa, mutta ſitte jyrkkeni rinne, ja loppuoſa matkaa oli ollut waiwaloiſin. Suuresti kummaſtellen weden haaraantumiſta ja yhteyttä täſſä laajaſſa maaſſa, palaſi Maunu höyryalukſeſſa Kokkolaan ja ſieltä maanteitſe takaiſin Pihtiputaalle. Wilho tuskin uskoi ſilmiään nähdeſſään naapurinſa palaawan Pohjanlahden kautta. Hän oli wedon menettänyt, ja Maunu woitti tuon komean wyön kiiltäwine meſſinkikoriſtukſineen.

31. Saimaa.

(Sawossa.)

Laajalti yli itä-Suomen laakſojen lewittää Saimaa ſinertäwiä weſiään. Se ei ole ykſinäinen, muista erotettu järwi niinkuin Laatokka tai Jnari tai Oulujärwi. Saimaakſi ſanotaan niitä ſuuria weſialoja, jotka pohjoispuolelta Suomenlahtea ja länſipuolelta Laatokkaa ſaawat liſäkſeen pitkän jakſon järwiä, ſelkiä, lahtia ja ſalmia. Kaikki nämä awarat wedet owat yhteydeſſä keskenään ja wirtaawat etelään päin, toinen toiſeenſa, kunnes wiimein ſuuren ja wuolaan Wuokſen kautta juokſewat Laatokkaan.

Nykyään on näiſſä pitkiſſä, kiemurtelewiſſa weſiſſä wiitoitettuja kulkuwäyliä weneille, lotjille ja höyryalukſille. Purjehditaan järwenſeläſtä toiſeen, monta peninkulmaa eteenpäin, lukemattomien ſaarien, niemien, kannasten ja waihettelewien rantojen ſiwutſe, aiwan niinkuin merenrannikon ſaaristoſſa. Saimaalla näkee kyllä joka taholla maata, mutta ſuurille ſelille näkyy maa kaukaa ſiintäwänä. Weſi on niin kirkasta, että ſelwällä ja tyynellä ilmalla näkyy pohja melkoiſen ſywältä. Ja tämä kuultawa weſi kuwastaa taiwaan niin puhtaana; pienet, walkoiſet pilwet lentäwät kuin kyyhkyſet weden ſywyydeſſä. Kun keſällä on lämmin, näyttäwät järwet tummanſiniſiltä. Ylängöiltä nouſee ſiellä täällä keweitä ſawupatſaita taiwasta kohti: ne owat kuuſien peitoſſa olewien tupien ſawuja. Toiſaalla lepää hieno pilwenhöyry puiden latwojen taſalla: ſe on mäkirinteeſſä olewan kaſkimaan ſawua. Näihin keweihin ſawupilwiin yhdiſtyy lämpimäſſä ilmaſſa weſihöyryjä, jotka ſynnyttäwät ſen hienon udun, jota ſanotaan autereksi. Ja auer peittää hienoimman harſon lailla ylängöt, rannat ja wedet; ſe waikuttaa ſen, että kaikki näyttää niin pehmeältä, kuin oliſi ſe puuwillaan käärittynä. Silloin lewiäwät nuo ſuuret, kauniit tummanſiniſet wedet kirkkaiden kuwastimien kaltaiſina, jotka owat kiinnitetyt tummiin, huntupeitteiſiin puitteiſiin; ja tämä on niin kaunista, että koko luonnoſſa tuskin on kauniimpaa.

Kaikki wedet eiwät ole niin ihanasti tummanſiniſiä eikä niin ſilmää miellyttäwiä. Weſi ei ole yhtä läpikuultawaa kaikiſſa, eikä ilma keſällä herätä kaikin paikoin ſamaa tunnelmaa. Mutta ſe, joka on kerran nähnyt Saimaan tai Näſi-

järwen tai Mallasweden tai Roineen tai muita ſellaiſia ſini-järwiä — ſillä ſellaiſia on lukemattoman paljo — ſe ei ſaata koskaan unhottaa ſellaista näköä. Se waltaa ſydämen, ja ihmiſen täytyy kiittää kaiken hywän Luojaa, joka hänelle on walmiſtanut niin ihanan aſunnon maan päällä. Waikka kaikkea tätä kauneutta kestää aiwan wähän aikaa; — waikka Jumala antaa kaiken elolliſen wuorotellen wiheriöidä ja lakastua, jottei ihminen rakastuiſi maahan ja unhottaiſi taiwaallista kotiaſa; — jää kuitenkin aina hywä ja rakas muiſto tästä ſuloiſesta ihanuudesta. Syksy tulee, rannat kellastuwat, Saimaalla waahtoawat walkeina aallot myrskyn ajamina. Jonkun ajan kuluttua on kaikki jäätyneenä, lumet painawat kuuſen oksia, ja ſininen weſi on walkeana jäänä. Mutta ſilloin wielä hawumetſät owat wiheriöinä, ikäänkuin toiwon enteinä kuoleman keskellä, ja matkuſtaja katſoo, turkki yllä, ſuurelle walkoiſelle jääkentälle päin ja kuuntelee, kuuluiſiko pian enſimäiſen leiwoſen wiſerrys. Hän ajattelee kewättä, jolloin Saimaa jälleen on ſininen, jolloin kuwaſtin taas on kirkas ja ſen puitteet taas lienteinä tuon hienon, utuiſen hunnun peitoſſa, joka leijuu kuuſien latwoilla .....

32. Punkaharju.

Sawoſſa.)

Sawonmaa on ſaariſto järwien keskellä; maantie kulkee monin paikoin jyrkkämäkiſiä harjuja myöten, joiden molemmilla puolilla on weſiä. Silloin matkuſtajan uſein täytyy lauttauspaikoilla astua rattailta maahan. Kun Parikkalan pitäjäſtä matkuſtetaan pohjoiſeen päin Kerimäelle, Säämingiin ja Sawonlinnaan, on neljä lauttauspaikkaa kuljettawana, mutta ſe makſaa waiwan.

Tie kiemurtelee weden ympäröimää Punkaharjua pitkin, lähes puolen peninkulman pituiſen ſaaren toiſesta päästä toiſeen. Pitkin pituuttaan on harju niin kaita, että maantie anastaa ſen aaltomaiſen harjan koko leweyden, ja niin jyrkkä, että ſywyys kauhiſtuttaiſi, jos ei luonnolliſeksi aituuksekſi oliſi rinteille kaswanut hawu- ja lehtipuita. Tältä ylängöltä, noiden koiwuien ja petäjien heiluwien latwojen päällitſe, aukeaa lähellä ja kaukana joka taholla mitä ihanin ja waihtelewaiſin näköala ſelkien, ſalmien ja ſaarien yli. Oike-

alla puolen on ihana, ſuuri Puruweſi, waſemmalla puolen yhdiſtynyt jakſo pienempiä ſelkiä, jotka owat wieläkin awarampaa Pihlajawettä. Kaikki nämä wedet luetaan Saimaan järwien joukkoon ja wirtaawat hiljalleen etelään päin. Niiden keskellä ui Punkaharju niinkuin ſummattoman ſuuri weſilintu lewitetyin ſiiwin, ympärillä poikaſet, nuo pienet ſaaret, jotka etſiwät turwaa ſen kupeilla. Ja pojat jäljittelewät emäänſä: ne owat pieniä kaitaiſia harjuja, jotka wälistä koukiſtuwat oikulliſen mutkaiſiksi, ſalpaawat kirkkaan weden ſalmiin ja lahtiin ja puikkelehtiwat mitä ſomimman muotoiſina. Niiden warjojen wälissä pujottuu hopeawöitä toinen toiſeenſa; järwi järwen wieressä kimaltelee, niin kauas kuin ſilmä kantaa. Matkustaja ei wäſy katſelemaan tätä luonnon ſuloista leikkiä. Alinomaa hän tapaa jotakin uutta, jota ei luule wielä ennen nähneensä, ja mihin ikänä hän menee, keksii hän uuſia awaroita ja hymyilewiä näköaloja, ollen ymmällä ſiitä, eikö wiimeinen näkemänſä ole kaikkia edelliſiä ihanampi.

Hywä tuuma oli johtaa maantie tämän huwipuiston kautta. Punkaharjun tunſiwat kauan aikaa ainoastaan ne, jotka ſattuiwat niillä tienoilla kulkemaan. Harju oli likimäisten talonpoikaistalojen omaiſuutta, ja talonpojat polttiwat tawan takaa kaskea ſen rinteillä, niin että nämä oſaksi paljastuiwat. W. 1844 harju lohkaistiin kruunun puistoksi, uhkaſakko määrättiin kaikesta wahingonteosta, ja kaksi kaunista aſuntoa rakennettiin wahdeille, toinen etelä-, toinen pohjoispuolelle ſaarta. Jälkimmäiſeſſä ſaiwat matkustajatkin majailla, ja ſiitä ajasta alkain on Punkaharju tullut laajalti kuuluiſaksi. Pieniä huwimajoja on rakennettu muutamille kauniimmille näköpaikoille, ja ſiellä kulkee pitkin keſää ihastuneita matkustajia.

Epätietoista on, milloin Punkaharju on ihanin. Muutamat ihailewat ſitä ſilloin, kun aurinko kohoaa Puruweden takaa ja ulapat kimaltelewat ja koiwujen lehdet näyttäwät läpikuultawilta aamuruskoſſa. Toiſet pitäwät ſitä ihanimpana ſilloin, kun kuu paistaa Pihlajaweteen ja harjun wastakkainen ſiwu on ſynkässä warjoſſa. Warmaa waan on, että, olkonpa ilta tahi aamu, keſäyö tai auringonpaiste, maaſſamme ei löydy kauniimpaa huwipuistoa. Ja tämä on paljo ſanottu Punkaharjusta. Se on rikkaana olemista rikkaimpien joukoſſa; ſe täyttää mielemme kiitolliſuudella ja ihailulla.

33. Imatra.

(Sawossa.)

Herran ääni liikkuu wetten päällä.
Pſ. 29: 3.

Wuoksen alkulasku Saimaasta on enemmän leweän lahden kuin wirran näköinen. Tuskin huomaat, milloin wuolle alkaa saarien wälissä järwessä, joka sillä kohdalla on 80 metriä leweä ja 13 metriä sywä. Yhden näistä, nimittäin Kallioſaaren luona wirta kiihtyy. Niskaſaaren tykönä ſe kapenee ja käy jo niin winhana, että pitkiä, kimaltelewia wöitä näkyy wedenpinnalla. Sitten wirta tekee polwen; wyöt wedenpinnalla muuttuwat notkoſelkäiſiksi aalloiksi. Alempana wirta tulee toista wertaa leweämmäksi, kuohu kowemmaksi, pinta paikka paikoin waahtoiſeksi. Pian ſe taas kapenee ja syöksee lumiwalkeissa waahtopäissä alas enſimäiſestä suuresta koskesta, Tainionkoskesta, jota myöskin ſanotaan „pikku Imatraksi“. Täsſä on ſuuremmoiſia tehtaita, joita kosken wesi käyttää. Tainionkosken alapuolella wirta hiukan hilſenee, mutta on wielä ſangen wäkewä, niin että lauttausweneen täytyy kulkea wiistoon ſen poikitſe. Linnankosken luona kuuluu jo Imatran waltaawa pauhina.

Suomalainen ſananlasku ſanoo: „kolme on koskea kowoa, kolme ſynkkeä ſaloa, kolme wuorta korkeata: ei ole Wuoksen woittanutta, ylikäynyttä Imatran“. Wirta, joka putouksen niskaſſa on 200, jopa paikottain 400 metriä leweä, puriſtuu täsſä kallion halkeamaan, joka ei ole 30 metriä leweämpi, ja syöksyy alas 10 metrin korkeudesta 350 metrin pituiſta juowaa myöten. Niin ſuuressa wirrassa kuin Wuoksi, joka jokaiſessa ſekunniſſa nielee 500 tuhatta litraa wettä, on tämä putous hirwittäwä. Weſi on jok'ainoaſſa kohdaſſa wärinſä kadottanut; ſe ei enää koskena juokſe, ſe ikäänkuin wilahtaa ohitſe hirmuiſella wauhdilla. Keskellä juowaa ſe tapaa pohjaſſa kallioita ja ryöpſähtää niistä ylös walkeina pylwäinä, mutta ennenkuin toinen pylwäs ennättää kohota, paiskaa ſen jo toinen kumoon. Weſi hyökkää korkealle kallion ſeinää wastaan ja särkyy waahdoksi; toinen kuohuaalto loiskahuttaa toiſen pois tieltään. Siinä on waahtoa, pauhua ja huimaawaa wauhtia. Wihman kaltainen utu lepää yöt päiwät

putouksen kohdalla, ja kun aurinko on matalalla, välkkyy utu wesikaaren wärisenä.

Imatran ukkosenkaltainen jyminä kuuluu puolta peninkulmaa kauemmaksi ja putouksen wieressä on toisen waikea

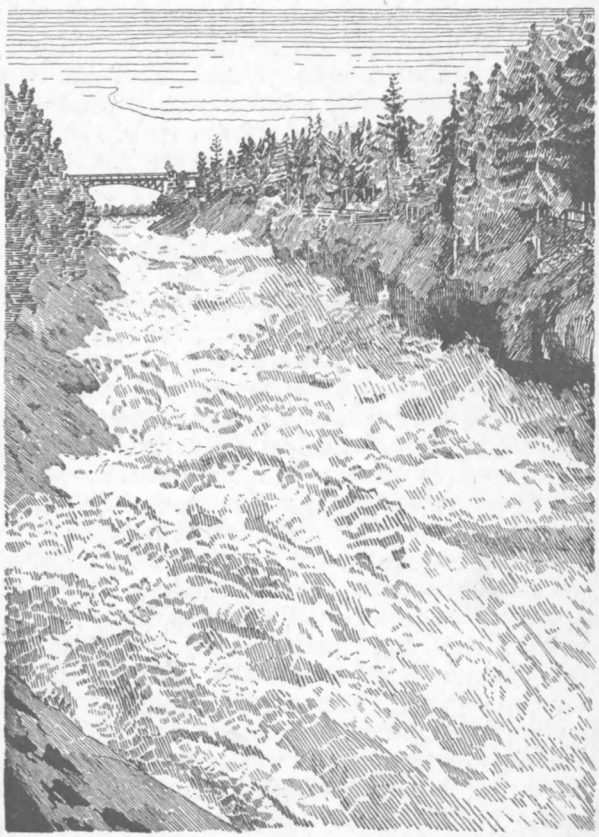

kuulla toisen puhetta. Helposti woit kiwen heittää rannalta toiselle, mutta kowintakaan huutoa et woi toiselle puolelle kuulla. Kalliot tärisewät jalkojesi alla, ja kun, hetken aikaa koskeen katsottuasi, nostat silmäsi, niin näyttäwät kalliot ja

metſät hyppelewän ſiwutſeſi. Waikutus on niin woimakas, että heikkohermoiſia ihmiſiä rupeaa huimaamaan ja he ſaawat kummalliſen halun ſyöstä tuohon waahtoawaan ſywyyteen.

Lohi menee ylös kowimmistakin koskista, mutta Imatrassa ſen merenkulkutaito loppuu. Kosken päälle ſe ei pääſe, mutta niin kyllä käy, että ſe wastoin tahtoanſa temmataan putoukſeen. Wälistä nähdään hirſiä tulewan alas ja niinkuin lastut katoawan kuohuun tullakſeen taas näkywiin kosken alla. Silloin nähdään niissä monta jälkeä kolaukſista, joita owat ſaaneet hurjassa wauhdissa töydätesſään pohjakallioihin. Ei mikään jättiläinen woiſi pitää puoliaan Imatran hyökyä wastaan.

Tätä ſuurta putousta on katſeltawa kummaltakin rannalta. Läntiſellä rannalla, joka on korkeampi ja tuuheaa koiwikkoa kaswawa, ſijaitſee muhkea rawintola, josta näkee kuohuwan kosken. Itäinen ranta on enimmäkſeen alastonta kalliota, jossa kaswaa mäntymetſää, katajapenſaita ja kanerwaa. Kallioissa on lukuiſasti *hiidenkirnuja*, joita ſiihen weden pyörittämät kiwet muinoin owat kowertaneet. Tällaiſia hiidenkirnuja tawataan 8 metriä ylempänä nykyistä koskea, joka oſottaa, että Imatran wedet kerran owat wyöryneet ſen maan yli, joka nykyään on itäiſenä rantana. Sen jälkeen on wirta kowertanut itſelleen uuden wäylän ja puriſtunut kallionſeinien wäliin.

Imatran lähiſtössä tawataan omituiſia kiwiä, jotka näyttäwät weden ſorwaamilta Ne owat kuitenkin kalkintapaiſen aineen pahkuroita, jota ainetta on ſaween muodostunut ſiihen aikaan, kun tämä laskeutui meren pohjaan. Matkustaja ihmettelee niiden kummalliſia muotoja ja wie niitä mielellään mukanaſa Imatran muiſtoina.

Maailmassa on ſuurempiakin weſiputoukſia kuin Imatra, mutta harwoja, joissa on ſuurempi weſimäärä ja niin kaunis ympäriſtö. Siksi ſinne tulwaa tuhanſittain matkustajia ſekä omasta maasta että ulkomaalta katſelemaan putousta. Sen yli on nykyiſin rakennettu kapea rautaſilta, ja kun illat pimenewät, walaistaan näitä kuohuwia pyörteitä ſähköwalolla. Kauniin on Imatra kuitenkin kuuwalossa tai ſilloin, kun ſe hohtaa wälkkywän walkoiſena keſäiſeſſä auringonpaisteeſſa.

34. Luonnonmullistus.

(Karjalasſa.)

Moni luulee, että tämä maa on ſellainen kuin ſe aina on ollut, ja että ſe aina pyſyy ſellaiſena kuin ſe nykyään on. Mutta wieläkin näyttää Jumala meille toiſinaan, kuinka maan pinta muuttuu luonnonwoimien waikutukſesta.

Kun Wuokſi on ſyöſſyt alas Imatrasta, murtaa ſe murtamistaan uraanſa monien koſkien ja ryöpeäin putousten kautta. Se tekee nyt polwen itäänpäin, mutta laajenee alajuokſusſaan moneksi kapeaksi ja leweäksi järweksi, joita lyhyet wuolteet yhdistäwät. Muudan näistä järwistä, joka on noin 9 tai 10 peninkulman päässä Wuokſen niskasta, on nimeltään S u w a n t o, ja ſe oli muutamia wuoſia takaperin lähes 4 peninkulmaa pitkä ſekä ſangen ſywä. Suwanto laski ſiihen aikaan Wuokſeen erään kannakſen poikki, jota ſanotaan K i w i n i e m e k ſ i. Mutta itäänpäin ulottui Suwanto aiwan lähelle Laatokan rantaa, ja tästä ſuuresta järwestä ſen erotti ainoastaan 300 metrin pituinen ja 12 metrin lewyinen hiekkaharju Taipaleen kylän luona.

Suwannon laskuwäylä Kiwiniemen luona oli matala, ja käwi niin, että ſen weſi nouſi kewäällä hywin korkealle ja wahingoitti talollisten niittyjä. Nämä oliwat uſein aikoneet kaiwaa läpi Taipaleen harjun ja ſiten laskea Suwantoa.

W. 1818 kewäällä weſi oli Suwannoſſa niin korkealla, että ſe nouſi melkein harjun taſalle, ja toiſella puolella harjua oli Laatokan weſi 12 metriä alempana. Nyt luuliwat talonpojat olewan hywän tilaiſuuden laskea joku oſa Suwannon liikaa wettä ja ſaada niittynſä kuiwiksi. Taipaleen kylän miehet tarttuiwat lapioihinſa, eikä aikaakaan, niin oliwat jo kaiwaneet pienen uran harjun läpi. Suwannon weſi alkoikin heti juosta uraa myöten Laatokkaan. Talonpojista oli tämä hyödyllistä ja hauskaa, he ihailiwat tuota pientä wirranjuoswaa ja läkſiwät tyytywäiſinä kotiinſa. Tämä tapahtui Yrjönpäiwän edelliſenä iltana.

Mutta pian weſi alkoi uurtaa yhä leweämpää uraa löyhään hiekkaan. Jota leweämmäksi ura tuli, ſitä enemmän wirtaſi ſiihen wettä, jonka wauhtia liſäſi Laatokkaan wietäwä jyrkkä rinne. Jonkun tunnin kuluttua oli ſiinä pauhaawa

koski, joka hetki hetkeltä kaswoi ja wei mukanaan hietaharjua kappaleen, kappaleen jälkeen. Talonpojat kuuliwat pauhinan kylään ja ihmetteliwät, mitä se muka oli. Pian he huomasiwat waaran ja mieliwät nyt tukkia kosken, waan se oli liian myöhäistä. Siihen tuli kauhistawa wedenputous. Suwannon tyynellä pinnalla muuttui pian wähäinen wuolteen alku kuohuwaksi wirraksi, joka hurjassa wauhdissaan tempasi mukaansa satawuotisia petäjiä, kiwiä, sawea ja monta rakennusta. Ei tullut sinä yönä unen härmää asukkaiden silmiin.

Muudan talonpoika nousi tupansa katolle ja ennätti tuskin sieltä alas, kun wirta wei tuwan mukanaan, ja ainoastaan kukon ääni kuultiin sen jäännöksiltä kaukaa Laatokalta. Toinen talonpoika Suwannon yläpuolella ei tiennyt mitään koko tapauksesta, kun hän aamulla meni järwen rannalle peltoansa aitaamaan. Hän aikoi suurukseksi saada aidan walmiiksi, mutta waikka hän kuinka kiirehti, ei hän päässyt koskaan rantaan, sillä ranta pakeni hänen edestään yhä kauemmaksi. Suwanto tyhjentyi yhdessä ainoassa wuorokaudessa, niin että ainoastaan sywin sywänne jäi jäljelle. Kaikki muu oli muuttunut joeksi, joka wähitellen tuli lähes peninkulmaa pitkäksi ja 22 metriä leweäksi entisen järwen pohjalla. Suwannon entinen lasku Kiwiniemen luona kuiwi; paljon kaloja jäi kuoppiin ja saatiin käsin kiinni. Multaiset rannat muuttuiwat hedelmällisiksi niityiksi. Asuinhuoneita rakennettiin siihen, missä ennen oli ollut kahta syltä sywä wesi. Suwannon entisestä pohjasta löydettiin paljon ennen kadonneita kaluja ja myöskin puunkantoja, josta saattoi päättää, että järwi kerran ennenkin oli kuiwana ollut.

Kun Suwanto niin paljon laski, oli sywin osa siitä, mikä wielä on jälellä, 6 metriä alempana kuin Wuoksen pinta toisella puolella Kiwiniemen kannasta. Wuoksen liika wesi teki ympärillä olewat seudut wesiperäisiksi, ja sen wuoksi päätettiin taas johdattaa pois joku osa wettä Suwannon kautta. Sitä warten oli waan tarwis puhkaista Kiwiniemen kannas, joka on 222 metrin lewyinen. Ja tämä tapahtui w. 1857 suuremmalla wiisaudella ja warowaisuudella kuin Taipaleen miesten työ. Ensin otettiin pois kannaksen ylimmäinen maakerros. Sitte kaiwettiin koko monta pientä uraa Wuoksesta wähäiseen kannakselle olewaan Kotilammen järween. Näitä uria annettiin weden wähitellen sywentää, ja syyskuun 17 päiwänä puolenpäiwän aikana otettiin sulut pois.

Kolmetuhatta katſojaa ſeiſoi uteliaana rannalla, mutta he pettyiwät odotukſesſaan, ſillä weſi wirtaſi hiljalleen uria myöten. Wasta yöllä tuli putous kowemmakſi, nyt ſe wei ſuuria maankappaleita muasſaan, ja toiſena aamuna nähtiin ſuuren Wuokſen wetten wirtaawan Suwannon kautta, kun Suwannon wedet ennen oliwat Wuokſen kautta wirranneet. Nyt koko Suwanto yhdeſſä Taipaleen wirran kanſſa muuttui uudekſi Wuokſen laskupaikakſi, ja wirran kakſi entiſtä laskuhaaraa pieneni paljon. Näin owat ihmisten kädet tien oſottaneet luonnon woimille ja kokonaan muuttaneet ſeudun entiſen muodon.

35. Laatokka.

(Karjalaſſa.)

Laatokka on Europan ſuurin järwi ja enemmän meren kuin järwen näköinen. Sen pituus on 200 kilometriä, ſen leweys 120 kilometriä, ſen pinta täyttää 18,000 neliökilometrin alan. Se on ſuuri, warſin ſywä, aiwan aukea ſelkä, näyttää ſoikealta neliskulmalta, joka ulottuu luoteesta kaakkoon, ja on leweämpi etelä- kuin pohjoispuolelta. Rannat muodostawat leweitä, waan matalahkoja lahtia, joista kakſi eteläiſintä owat ſuurimmat. Laatokan pohjoiſet ja lounaiſet rannat kuuluwat Suomenmaahan. Tämä ſeutu jyrkkine wuorineen, ſywään pistäwine lahtineen ja kapeine ſaarentoineen, ſaarineen ja ſalmineen on maamme kauniimpia. Kuwaſſa näemme muutamia noita harwan wiidakon peittämiä wuoria Laatokan ſuomenpuoleiſella rannikolla, ja kauimpana auringon walaiſeman wedenpinnan. Wenäjälle kuuluwat rannat owat ſuureksi oſaksi lakeita, hietaiſia ja myrskyille alttiita.

Kokonaista 70 ſuurta ja pientä weſijakſoa juokſee tähän ſuureen järween, ja ſuurin niistä on W u o k ſ i. Nämä wedet wirtaawat ſitte Laatokan lounanpuoliſesta lahdesta leweän N e w a j o e n kautta Suomenlahteen. Joskus, lumisten talwien ja ſateisten keſien jälkeen, Newa ei ennätä wiedä pois kaikkea ylenmääräistä wettä; ſilloin Laatokan pinta nouſee toiſin ajoin ja laskee toiſin ajoin. Muutamat luulewat huomanneensa järwen nouſewan 4 wuotta ja taas laskewan 4 wuotta, mutta toiſet ſanowat, että weſi nouſee tahi laskee 7 wuotta perätysten.

Laatokka on kaunis järwi, jossa on kirkas suolaton wesi, mutta se on kowin myrskyinen. Koska suolaton wesi on keweämpää kuin suolainen, niin saattawat tuulet sen pikemmin liikkeeseen, ja tällä mahdottoman suurella aukealla selällä käy usein kauhean kowa aallokko, warsinkin etelätuulella. Matalan aallon nimi on *kare*, korkean *mainink i*. Tawallisesti jäätyy Laatokka loppupuolella tammikuuta ja luo jääpeitteensä huhtikuussa tai toukokuussa. Jäähän ei ole kuitenkaan koskaan oikein luottamista, sillä sen alla käy monta wirtaa. Laatokka on myös hywin kalainen järwi, josta nuotalla saadaan sampia, lohia ja siikoja, ja jossa ominainen hylkeenlaji, Laatokan hyle eli *norppa*, usein sieppaa kalastajalta hänen saaliinsa.

Kun Sortawalasta, Laatokan luoteiselta rannikolta, lasket itää kohti, näet ensin muutamia siewiä saaria ja jyrkkiä wuoria, ja sen jälkeen tuo kirkas järwi lewittää eteesi äärettömän laajan pintansa. Maata ei enää näy oikealta eikä wasemmalta puolelta, mutta suoraan edessäsi näet pienen mustan pilkun, joka wähitellen kaswaa ja alkaa auringon paisteessa wälkkyä. Hetken kuluttua näet kullatuita torneja ja kupu-

kattoja kohoowan yksinäisen meren keskeltä, ja sitten purjehdit pitkää lahtea myöten Walamon luostariin. Siellä asuu toista sataa wenäläistä munkkia, jotka owat kreikkalaista uskoa; saari on niiden oma, ja luostaria, joka on lähes yhdeksänsadan wuoden wanha, pidetään erinomaisen pyhänä paikkana. Sinne waeltaa pyhiin paljon ihmisiä kaukaisilta tienoilta ja he tuowat mukanaan lahjoja luostariin, joka siten on tullut sangen rikkaaksi. Ja munkit palwelewat Jumalaa uskonsa mukaan ja owat wieraanwaraisia, hywiä ihmisiä, jotka mielellään matkustawaisia kestitsewät. Mutta kaikkien wierasten tulee seurata luostarin sääntöjä; Walamon saarella ei saa ampua eikä hätyyttää minkäänlaista eläwää olentoa. Kaikki tämä, nuo erakkoiset munkit, nuo koreat kirkot, muinaisajan luostari-elämä paastoineen, messuineen, juhlakulkueineen ja pyhäinkuwineen on Suomessa warsin kummallinen näkö. Mutta Walamo on rauhallinen ja kaunis saari, jossa olet ikäänkuin kaikesta muusta maailmasta erotettuna ja tunnet sydämesi Jumalan puoleen ylentywän, nähdessäsi tätä luonnon yksinäistä suuruutta.

36. Suomen ilman-ala.

Etelämaalaiset owat sanoneet, että Suomessa on yhdeksän kuukautta talwea eikä kolmeen kuukauteen mitään kesää. Joskus sattuu sellaisia kylmiä wuosia, jolloin tämä pilapuhe toteutuu. Toiset wuodet owat leutoja ja saattaa laskea, että Suomessa tawallisina wuosina on wiisi kuukautta talwea.

Suuri eroawaisuus on kuitenkin maan eteläisten ja pohjoisten osien samoin kuin rannikkoseutujen ja sisämaan wälillä. Niinpä kestää talwi Kaskisten ja Helsingin wälisellä rannikolla noin neljä kuukautta, mutta Kajaanin itä- ja pohjoispuolella se on kuusi kuukautta ja Enontekiäisten ja Sodankylän Lapissa noin seitsemän kuukautta pitkä.

Joulukuussa on Oulunjoesta eteläänpäin usein epäwakainen alkutalwi. Tammikuussa maa on kauttaaltaan lumen peitteessä, ja isot merenlahdet menewät jäähän yhä ulompaa. Helmikuussa on wahwa sydäntalwi. Silloin on ilma wäliin niin kylmä, että elohopea jäätyy; ja tämän kuukauden loppupuolella on meren jääpinta laajimmillaan. Niillä wahwoilla talwihöyrylaiwoilla, jotka Hangosta lähtewät

ulkomaille, on ſilloin kowa työ, ſillä monin wuoſin on Itämeren koko pohjoispuoli jään peitoſſa. Mutta maaliskuun alusſa talwi tekee täyttä lähtöä itään ja pohjoiſeen päin pitkin merenlahtia. Maaliskuun lopulla alkaa jää ſulaa, huhtikuuſſa ilma on epäwakainen, wäliin ſataa lunta, wäliin wettä, mutta maa paljastuu, puiden ſilmikot paiſuwat, ja ruoho tulee taimelle.

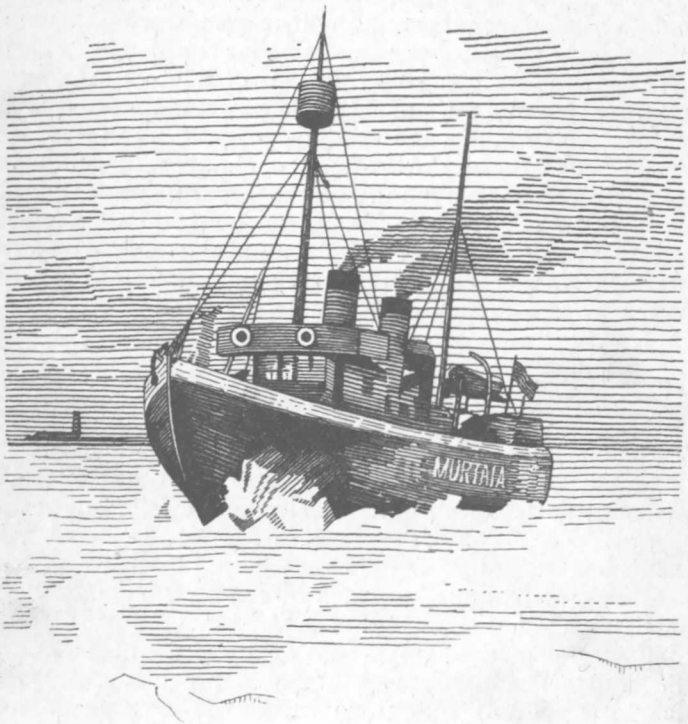

Nyt alkaa kewät. Maa lounanpuolella wiiwaa, joka wedetään Oulusta Laatokkaan, on jäistä wapaa toukokuun alusſa, mutta wasta toukokuun lopulla kinokſet ſulawat Inariſſa. Pari wiikkoa lumen ſulamiſen jälkeen luowat joet ja järwet jääpeitteenſä. Kuitenkaan eiwät ole ſellaiſet wuodet harwinaiſia, jolloin kewät myöhäſtyy kuukauden tai enemmänkin. Keſäkuun alusſa niityt wiheriöitſewät ja lehtipuut pukeutu-

wat ihanaan loistawaan lehtipukuun. Mutta melkein joka wuosi tulee jäänlähdön ja lehdenpuhkeamisen jälkeen kylmempi ilma, n. k. takatalwi toukokuussa, joka kuitenkin meille tulee yhtä usein keſäkuussa ja kestää yhden tai pari wiikkoa. Juhannusaikana on aurinko korkeimmillaan taiwaalla ja yöt owat waloisimmat. Silloin on keſän warsinainen alku, sillä suurin on lämmin wasta heinäkuussa, kun meriwesi on ehtinyt lämmitä. Keskellä päiwää nouſee ilman lämpö warjossa 25, jopa 30 asteeseen. Silloin kaikki rientää elämään, kaswamaan ja kypsymään pitkälliſessä, melkein keskeymättömässä päiwänwalossa.

Elokuu alkaa yhtä lämpimänä, mutta jäähtyy wähitellen öiden yhä pidetessä ja on tawalliſesti epäwakaa. Silloin sataa enimmin ja ukkonen kuuluu usein. Kun käy pohjatuuli, joka illalla tyyntyy, alenee ilman lämpö nopeasti, ja aamulla useimmin wähää ennen auringon nousua on halla. Syyskuu on wielä wihanta ja joskus lämmin, mutta silloin alkaa syksy pimeine öineen, sateineen ja myrskyineen. Ilma tulee wiileämmäksi, hallaöitä on tiheämmässä ja lehdet kellastuwat. Lokakuussa on lehtimetsä kirjawassa wäriloistossa, marraskuussa kaswikunta waipuu talwitainnokſiin ja suuressa osassa Suomea jäätyy maa ja peittyy lumeen ja wesistöt jäätywät.

Koska Suomi ulottuu pitkälle pohjoiseen ja etelään, on ilmanala hywin erilainen eri osissa maata. Jos lasketaan keskimäärä kaikkien wuodenaikojen lämpimästä ja kylmyydestä, niin hawaitaan, että wuoden keskilämpö Enontekiäisten Lapissa on alin eli 2 pykälää jäätymäkohdan alapuolella, Limingan, Jiſalmen ja Pielisjärwen wäliſillä seuduilla 2 pykälää jäätymäkohdan yläpuolella, Turussa ja Hangossa 5 pykälää ja Bogskär'issä Itämeressä lähes 6 pykälää jäätymäkohdan yläpuolella.*) Wuoden kylmin kuukausi Suomessa Oulun pohjoispuolella on tammikuu; muussa Suomessa on helmikuu kylmin. Silloin on ilman keskilämpö Oulussa ja Jiſalmessa 10 pykälää, Waaſassa, Ikaaliſissa ja Helſingissä 7 pykälää, seka Bogskär'issä 2 1/2 pykälää jäätymäkohtaa alempana. Wuoden lämpöiſin kuukausi on heinäkuu, jonka keskilämpö on lounais-Suomessa 17 pykälän waiheella, Oulun ja Kajaanin wäliſillä seuduilla 15 pykälää,

*) Nämä luwut perustuwat hawaintoihin wuoſina 1880—1895.

keski-Lapissa 12 pykälää. Waasan ja Oulun wäliſellä rannikolla on keskilämpö ainoastaan noin 14 pykälää, joka tulee ſiitä, että Pohjanlahti Merenkurkun pohjoispuolella on niin kauan jääſſä ja että mereen juokſee ſuuret määrät ſulamawettä pohjois-Suomen ja Norrlannin ſuurista joista.

Siitä, että maa ulottuu pitkälle pohjoiſeen ja etelään, tulee myöskin ſuuri erotus päiwän ja yön pituuden wälillä eri paikoilla. Piſin päiwä keſällä ja piſin yö talwella on etelä-Suomeſſa 18 1/2 tuntinen (auringon nouſun ja laskun wälillä), mutta Oulusſa 22 tuntinen. Enontekiäiſiſſä ei keſkikeſän aurinko laske kokonaiſeen kuukauteen, ja joulunaikana ei aurinko nouſe kokonaiſeen kuukauteen. Waan koska hämärä on aamuin illoin pidempi, jota pohjoiſemmaksi tullaan, niin on kaikiſſa pohjoismaiſſa enemmän waloa kuin pimeyttä. Pohjois-Suomeſſa woi kuin päiwänwalolla lukea koko yön kolmen kuukauden aikana. Ja talwiyön walaiſewat ſuuret rewontulet, joilla Jumala on tahtonut lohduttaa näitä köyhiä pohjolan ſeutuja pitkälliſeſſä taiſtelusſa pimeyttä ja kylmyyttä wastaan.

Sateen ja lumen tulo on eri wuoſina erilainen ja waihtelee myöskin eri oſiſſa maata. Mittauksien kautta on hawaittu, että ſateen ja lumen tulo on wähempi merenlahtien lähellä kuin mannermaalla ja liſäksi, että ſe wähenee eteläſtä pohjoiſeen ja on alin Enontekiäisten, Sodankylän ja Inarin Lapiſſa.*) Sitten ſe taas liſääntyy, jota lähemmäksi tullaan Norjan jäämerenrannikkoa.

Jos lasketaan keskimäärä,**) niin hawaitaan, että Helſingiſſä on 54 päiwää wuodeſſa kirkasta, 156 puolikirkasta ja 155 pilwiſtä. Uſeimmat kirkkaat päiwät owat huhti-, touko- ja keſäkuuſſa, uſeimmat pilwiſet marras-, joulu- ja tammikuuſſa. — Wettä tai lunta ſataa 15 päiwää tammikuuſſa, 11 päiwää helmikuuſſa, 11 maaliskuuſſa, 9 huhtikuuſſa ja 9 toukokuuſſa, 10 keſäkuuſſa, 12 heinä- ja elokuuſſa, 13 ſyyskuuſſa, 14 lokakuuſſa, 13 marraskuuſſa ja 13 päiwää joulukuuſſa.

Sateen ja lumen määrä riippuu paljon tuulista. Etelä- ja länſi-Suomeſſa wallitſewat länſituulet; maan itäiſim-

*) Turun ja Hämeen läänisſä on ſademäärä 600 mm, Jywäskyläſſä ja Kuopioſſa wajaasti 500 mm; Oulunjoen ſeuduilla 300—400 mm; Enontekiäiſiſſä noin 350 mm.

**) Wuoſina 1885—1899 tehtyjen hawaintojen mukaan.

missä osissa sekä Lapissa on etelätuuli wallitsewa. Näiden ohessa owat luode- ja pohjoistuulet tawallisia, warsinkin kesällä.

Myöskin meri waikuttaa ilmanalaan. Kewäällä, jolloin meren jäät jäähdyttäwät weden, on ilma rannikkomaissa kylmempää ja kosteampaa kuin sisämaassa. Päinwastoin on syksyllä, jolloin lämmin meriwesi antaa rannikkoseutujen ilmalle lämpöänsä. Samasta syystä syywät ja juoksewat wedet suojelewat likeisimpää maata hallalta, mutta wesiperäiset maat owat hallanarkoja.

Kowa ja kylmä on tämä pohjanperäinen maa. Luonto on täällä ankara äiti, joka ei hellittele lapsiaan hempeydellä ja yltäkylläisyydellä. Se waatii heiltä uutteraa työntekoa, paljon kärsiwällisyyttä, paljon kieltäymystä. Jos he eiwät tahdo tehdä työtä ja kärsiä, täytyy heidän nälkää nähdä ja kuolla. Mutta palkinnoksensa he saawat karaistun ja terween ruumiin, urhoollisen ja kestäwän mielen. Niin on Jumala myöskin antanut tälle maalle lauhkeamman ilmanalan kuin useimmille muille maille, jotka owat yhtä kaukana pohjoisessa. Ei missään muualla kuin Norjassa ja Ruotsissa ole metsiä, maanwiljelystä ja järjestettyjä yhteiskuntia niin lähellä pohjoisnapaa, kuin Suomessa. Tämän waikuttawat osaksi Itämeri ja järwet, mutta erinomattain se seikka, että Atlantin waltameren pohjoisosan kautta kulkee lämmin merenwirta, Golf-wirta, joka wälillisesti on aiheena Suomessa wallitsewiin etelä- ja louna-tuuliin, jotka tuowat mukanaan etelästä lämpimämpää ilmaa.

37. Kirkkaalla jäällä.

Heleä lammen jää,
sa kaunis, kirkas kuvastin,
jonk' äsken myrskysää
rajuten nosti kuohuihin!
Laps etelän sun mahtias
ei tunne eikä riemujas,

sa vieno,
sa lieno,
sa hieno pinta hopeinen,
mi helkyt
ja välkyt,
meit' ilmaan vietellen!

Vaikk' onkin kukkanen
jo hankeen käynyt nukkumaan
ja mets' on huurteinen
ja lumivaippa peittää maan,
miel' uljas, leikki viaton
sun jäälläs liiton tehnyt on.
Niin, täällä
ma jäällä
nyt säällä kirkkaall' liukuilen,
ja mieli
ja kieli
on vilpas, iloinen.

Ja jalka teräkseen!
Ilolla, posket punottain,
nyt määrään kaukaiseen
ma tuulen lailla lennän vain.
Ja matkaltani palajan
taas kotiin, äidin helmahan,
ja luotan
ja vuotan
taas tuota kevätt' ihanaa,
kun läikkyy
ja väikkyy
vapaina järvet, maa.

38. Kesäyön kirkkaus.

Walkeus on Jumalan waate.
Pſ. 104: 2.

Maalarit owat koettaneet kankaalle kuwata ihanimpia waloja. He owat kuwanneet auringon ja kuun kaikissa niiden aſemissa taiwaalla, mutta kukaan ei ole wielä woinut eſittää pohjolan keſäyön ihmeellistä kirkkautta.

Auringon ja kuun walo lewiää yhdestä kohdasta kaikkiin eſineihin, jotka ſen walopiirissä owat, jota wastaan toiſet kappaleet jäämät warjoon. Mutta kirkkaana keſäyönä hohtaa koko taiwas, warſinkin pohjoiſessa, ja itſe ilma näyttää wälkkywän lempeässä, ſuloiſessa walossa. Kun pohjoinen taiwas on pilwessä, ei näy mitään warjoa, koska walo tulee joka ſuunnalta ja näyttää itſe eſineistä lähtewän. Kun aurinko on lyhyt-aikaiſeen lepoonſa laskeunut, joutuu koko luonto omituiſeen, unekſiwaan mielentilaan. Walon jakaja on poissa, uſeimmat linnut owat ääneti, ihmiſet ja eläimet etſiwät lepoa, kaswit odottawat yötä, ja yö ei tulekaan. Sen ſijaan himmeä, wälkkywä walo lewiää rantojen, weſien ja metſien yli Se ei ole auringonwaloa eikä kuunwaloa, ei tähdenwaloa eikä hämärätä; ſe on yön omituinen hiljainen, kirkastettu hohde, lempeä ja juhlallinen, niinkuin ijankaikkinen ilo keskellä maan katoawaa kewättä.

Etſin muita kuwia elämästä tähän werratakſeni, waan en löydä yhtäkään, jota woiſin aſettaa tämän kirkastetun yön rinnalle, paitſi ehkä illan hohdetta aution talon ikkunoissa, jossa rakkaita yſtäwiä muinoin on aſunut, tahi rakastawien ſilmien wälkettä, kun ne ſanomattoman lemmen kyyneleissä meihin katſowat.

Sellaiſessa yökuwaſſa ei ole mitään, joka kummastuttaiſi. Silmät eiwät huikene, ſydän ſykkii rauhalliſesti; kaikki näyttää olewan entiſellään, ja kuitenkin on kaikki toiſin. Koko luonto loistaa; kaikki on niin lienteätä, niin ſelkeätä ja niin hiljaiſesti miettiwää. Ruoho on hienoimman ſametin kaltaista, kaikki lehdet näyttäwät läpikuultawilta; jokapäiwäiſimmätkin eſineet, niinkuin aita, lato, laitumella käypä hewonen, näyttäwät niin omituiſen ja ihmeelliſen ihanilta. Jos metſässä käwelen, näyttäwät minusta jylhät petäjät pumpuleihin kääritytiltä. Jos järwellä ſoudan, tuntuu minusta

niinkuin rannat eiwät koskaan olisi niin wiehättäwän kauniita olleet. Sen lisäksi on kaikkialla hiljaisuus, jonka keskeyttää ainoastaan laulurastaan suloisointuinen laulu, ja yksinäisyyden tunto, jonka yö tuo mukanaan. Kaikki tämä ikäänkuin waluu katsojan sieluun. Hän tuntee itsessään tuon salaisen yhdyssiteen luonnon ja kaikkien eläwien olentojen wälillä. On niinkuin yön kirkkaus muuttaisi ihmisen silmään.

Lintu tietää aikansa: se nukkuu niin wähän kuin mahdollista. Tunniksi tai kahdeksi se kätkee päänsä siiwen alle, ja sitte se taas alkaa wiserrellä. Maakansa tietää sen myös; moni nukkuu talwella kymmenen tai kaksitoista tuntia wuorokaudessa, mutta kesällä kolme tai neljä. Ainoastaan herraswäessä on niitä, jotka kääntäwät nurin luonnon järjestyksen. Pitkät talwiyöt saattawat he walwoa lamppujen ja kynttilöiden walossa, mutta kesän waloisat yöt he nukkuwat ikkunawerhojen takana. Ja wahinko on sentään näin menettää, mitä kauneinta on luonnossa.

---

39. Joutsen.

Kesäisen illan kullasta
tuo joutsen laskihen,
ja liki virran kallasta
se jolui joikuen.

Suloa Suomen laulu soi,
sen ilmain ilontaa,
yökaudet kuinka päivän koi
unensa unhottaa.

Kuin varjot siell' on runsahat
all' leppäin, koivujen;
kuin salmet kullan-soiluvat,
ja vesi vilpoinen.

Siell' ystäväinen kellä on,
kuink' iki-ihanaa;
kuink' ompi unhottumaton
se uskollisten maa.

Noin vieri vetiä, rantoa
ylistys koruton;
ja joutsen vasten rintoa
jo joikui puolison:

»Vaikk' eipä elon unelma
käy vuosisatain taa,
sait laulaa Suomen suvessa,
sen aalloill' armastaa.»

Runeberg.

40. Ilman-ennustamisesta.

Oppineet miehet ja luonnontutkijat owat turhaan koettaneet miettiä luotettawia sääntöjä wastaisille ilmanwaiheille. Kuitenkin kuullaan wanhain ihmisten puhuwan erityisistä merkeistä, joiden luullaan ennustawan ilmanmuutosta.

Ilmamerkit woidaan jakaa useihin ryhmiin. Yksi ryhmä koskee wiikonpäiwiä. Merkit, jotka niihin kohdistuwat, owat kaikkea merkitystä wailla. Toisen ryhmän muodostawat ne samoin tyhjänarwoiset merkit, jotka koskewat wastaista ilmaa eri wuodenaikoina ja kuukausina: „wiluwuosi wiljawuosi"; „kun ei kylwä Knnttelinä, ei palele Paawalina, ei ole helle heinäkuussa, lämmin keskellä keseä" y. m. Eri ryhmän muodostawat n. s. merkkipäiwät. Merkittäwimmät niistä owat nuo waaralliset "r a u t a y ö t" kesäkuun 10—12, lisäksi se halla, joka sattuu toukokuun alussa tai keskiwaiheella ja joka on erittäin wahingollinen kaswullisuudelle, sekä „n a i s t e n w i i k k o" heinäkuun 19—26, joka syystä on

huudossa lakkaamattomista sateistaan. Tämä tulee siitä, että sadeaika koko keski- ja pohjois-Europassa sattuu heinä- ja elokuuksi.

Useimmat nyt mainituista merkeistä owat kokonaan arwottomat ilman muutosta arwosteltaessa. Kuun waiheet, kuun nouseminen ja laskeminen eläinradassa, kiertotähtien keskinäinen asema („paljon kiertotähtiä liikkeellä" almanakassa) owat myöskin arwottomia ilman merkkeinä. Mutta ne merkit, jotka perustuwat luonnon hawaintoihin, etupäässä walo-ilmiöt taiwaalla, owat sangen suuriarwoiset, jonka wuoksi myöskin merimiehet, kalastajat ja maanwiljelijät niihin paljon luottawat. Sellaisista ilman laatua osottawista merkeistä mainittakoon seuraawat: Kaunis ilma tulee, jos tähdet tuikkiwat kirkkaasti tai jos yläkuun sarwet owat teräwät. Sitä wastoin tulee rumaa ilmaa ja sadetta, kun aurinko peittyy pilwiwaippaan, kun hajanaisia, laineen tapaisia utupilwiä näkyy kirkkaalla taiwaalla, tai kun taiwas peittyy hienoon utuharsoon, niin että kehiä ja tarhoja näkyy auringon ja kuun ympärillä. Usein kuullaan kuitenkin sanottawan, että nämä merkit eiwät pidä paikkaansa. Se tulee siitä, että ilmansuhteet owat monimutkaiset ja riippuwat monista syistä.

Sen, ken mielii tulla luotettawaksi ilmanennustajaksi, pitää tietää, millainen ilmanlaatu samaan aikaan on koko laajalla alalla sen maan ympärillä, missä asuu. Helsingissä on erityinen laitos (meteorologinen päälaitos), jossa tehdään ilmahawaintoja. Sähkölennättimen kautta saadaan siellä tietää, millainen on ilman paine, ilman lämpö, taiwaan ulkomuoto, tuulen suunta ja woima y. m. useassa paikassa Europassa. Nämä tiedonannot merkitään erityisillä merkeillä kartalle. Jos nyt wiiwalla yhdistetään kaikki ne paikat, missä ilmanpaine on sama, saadaan n. s. isobari (wiiwa, joka osottaa samanlaista ilmanpainetta). Nämä isobarit owat muodoltaan umpinaisia, ympyränmuotoisia tai soikeita wiiwoja. Jos ne rajoittawat alueen, missä on alhainen ilmanpaine, niin sanotaan tätä ilmanpaineen minimiksi, päinwastaisessa tapauksessa, s. o., jos ilmanpaine on korkea, ilmanpaineen maksimiksi. — Ilmanpaineen minimit owat oikeastaan suuria ilmanpyörtäjäisiä tai rajuilmoja, jotka syntywät Atlantin waltamerellä ja kulkewat sieltä itäistä suuntaa yli Europan, useimmiten yli sen pohjoisim-

pien ſeutujen. Ne tuowat mukanaan pilwiſään ja ſuuren kosteuden ja niitä ſeuraa kowat tuulet, jotka kiertäwät ympäri pyörtäjäistä wastapäiwää ſiſäänpäin. Kun ſellainen raju-ilma lähestyy, laskee ilmapuntari, ja uſein näemme kirkkaalle länſitaiwaalle nouſewan juomuista höyhenen muotoista pilwenliennettä. Pian ſe peittää koko taiwaan ja näyttää keräytywän kahteen wastakkaiſilla taiwaanſuunnilla olewaan kohtaan („tuulen kourat"). — Ilmanpaineen makſimin ympäri kiertäwät tuulet myötäpäiwää ja ulospäin korkean ilmanpaineen keskustasta. Silloin ilma on tawalliſesti kuiwa, taiwas pilwetön ja ilmapuntari on korkealla. Ilmanpaineen makſimi tuottaa keſällä kuumuutta, talwella pakkasta.

Meteorologiſen laitoksen tehtäwänä on laskemalla ja wertaamalla nykypäiwän ja edellisten päiwäin ilmakarttoja keskenään tehdä todennäköinen päätös wastaiſista ilmanmuutoksiſta. Tawalliſesti nämä laskut näyttäwät pitäwän paikkanſa ainoastaan yhteen tai korkeintaan kahteen ſeuraawaan päiwään nähden. Yksityinenkin tarkkaaja, jolla ei ole ilmakarttaa, woi tulla ſangen hywäksi ennuſtajaksi, jos hänellä waan on ilmapuntari ja hän panee muiſtiinſa luotettawia pilwimerkkiä ja muita, jotka ennuſtawat ilmanmuutoksia.

Oliſi ſangen tärkeätä woida ennuſtaa ilmoja pitkäksi ajaksi eteenpäin. Wiime aikoina on koetettu keksiä luotettawa merkki, josta woiſi päättää, tuleeko lähestywä talwi kylmä wai leuto, tuleeko kewät aikainen wai myöhä. Sellaiſeksi merkiksi on luultu Atlantin waltameren ſuurempi tai wähempi lämpömäärä. Kun Atlantin meren weſi jo joulukuuſſa on taatusti kylmempää kuin tawalliſina wuoſina, tulee kylmä talwi ja myöhäinen kewät; jos ſe ſamaan aikaan on taatusti lämpimämpää kuin tawalliſesti, tulee talwi leuto. Weden lämmöstä heinäkuuſſa luullaan woitawan joinkin määrin, waikk'ei warmaan päättää, millainen ilma on elokuuſſa ja ſyyskuuſſa.

41. Pyterlahden graniittilouhos.

Suomen wuoret owat ikäänkuin luodut totista ja wakaata kanſaa warten. Ne eiwät pyri korkealle taiwasta kohti; ne kohoawat harwoin äkkijyrkkinä; enimmiten leweitä paateroita, jotka owat wahwana perustukſena rakennukſille.

Täſſä maaſſa uſeimmat kalliot owat ſemmoista kiweä, jota jokapäiwäiſeſſä puheeſſa ſanotaan harmaaksi kiweksi. Tawalliſimmaſſa harmaaſſa kiweſſä eli graniitiſſa on ſekaiſin kolmea eri kiwilajia, nimittäin: maaſälpää, ukonkiweä ja kiiltokiweä. Maaſälwän tuntee ſiitä, että ſe halkeaa ſileihin pintoihin, ukonkiwi on laſimaista ja niin kowaa, että ſiitä woi teräkſellä iskeä tulta, ja kiiltokiwellä on ſe ominaiſuus, että ſen helposti woi halaista ohuiksi lehdiksi tai ſuomuiksi. Kun kiiltokiwi on palanut tai kauan ollut wedeſſä tai ilmaſſa, käy ſe uſein kullan kiiltäwäksi, ja moni, joka löytää ſellaista katinkultaa hiekasta tai wuoresta, luulee löytäneensä oikeaa kultaa.

Gneiſſiſſä on ſamoja kiwilajeja kuin graniitiſſa, mutta ſiinä on enemmän kiiltokiwiſuomuja, jotka kaikki owat yhdenſuuntaiſia, jonka wuoksi kiweſſä nähdään wuorotellen tummia ja waaleita juowia ja ſe paljon helpommin halkee yhteen ſuuntaan kuin toiſiin. Wieläkin helpommin halkee kiiltoliuske, joſſa on ainoaſtaan kiiltokiweä ja ukonkiweä. Koska ſe on hienojywäiſtä ja kohtalaiſen pehmeää, woi ſitä käyttää kowaſimeksi, jolla wiikatteita teroitetaan. Tämä kiwilaji on tawalliſesti tummanharmaata. Gneiſſikin on uſeimmiten harmaata, waaleanjuomuiſta. Graniitti on walkoiſta, waaleanharmaata tai punertawaa.

Graniitti on kowempaa, kuin uſeimmat muut kiwilajit, ja ſiihen woi hiomalla tai kiillottamalla ſaada hywin kauniin kiillon. Sitä käytetään perustukſiksi, aidoiksi, hautapatſaiksi ja wäliin rakennukſiinkin. Monta wanhaa kirkkoa, monta jywä-aittaa, omettaa ja kaunista taloa pääkaupungiſſa on tehty graniittilohkareiſta. Sillä täällä on graniittia yltäkyllin, mutta Wenäjällä ſe on niin harwinaiſta, että tawalliſia katukiwiä wiedään ſinne laiwoilla niinkuin muuta kauppatawaraa.

Eteläranniikolla, muutamia peninkulmia Wiipuriſta länteenpäin, on pieni merenlahti nimeltä Wironlahti, ja ſiellä kylä nimeltä Pyterlahti. Kun Wenäjän keiſari Pietari Suuri rakenſi uutta pääkaupunkiaſa Pietaria, tarwitſi hän paljon kiwiä, mutta kiwiä ei ollut lähiſeuduilla. Siihen aikaan oliwat wenäläiſet hiljakkoin walloittaneet Wiipurin läänin, ja ſilloin keiſari piti ſoweliaimpana louhittaa graniittia Suomen rannikolla. Tällä tawalla ſyntyi Pyterlahden graniittilouhos. Enemmän kuin 150 wuotta on ſieltä kulje-

tettu ſuunnattoman paljon kiwiä Pietariin, ja kuitenkin on ainoastaan wähäinen oſa ympärillä olewista wuoristа murrettu. Niin upporikas kiwistä on kuitenkin tämä köyhä Suomi.

Pyterlahden graniitti on järeärakeista ja ſiſältää enimmin tummaa, lihanpunaista maaſälpää, wähemmin harmaata ukonkiweä ja hiukan mustaa kiiltokiweä. Ne waltawat kiwilohkareet, joita täällä louhitaan tai kiilataan, lastataan heti laiwoihin ja wiedään Pietariin, joſſa niitä käytetään kirkkojen, kanawoiden, ſiltojen ja muun ſellaiſen rakentamiſeen. Pietarin ſuurinta kirkkoa, Iſakin kirkkoa, kannattaa kolmella ſiwulla kakſinkertainen riwi 17 metrin pituiſia Pyterlahden graniittipatſaita. Mutta ſuurin, komein ja kuuluiſin kaikista täällä louhituista kiwilohkareista on ſe kiwipatſas, joka wuonna 1831 pystytettiin Pietariſſa Talwipalatſin edustalle keiſari Alekſanteri I:ſen muiſtokſi. Tämä patſas on päälle 25 metriä korkea ja 4 metriä pakſu; ſen jalusta on 6 metrin nelikulma. 18 kuukautta teki 275 miestä työtä patſaan hakkuuſſa, ja täytyi rakentaa kallis ſilta, että kiwi ſaatiin laiwaan kuljetetuksi. Pystytettynä ſe oli tullut makſamaan enemmän kuin 600,000 Suomen markkaa.

Wuonna 1847 tapahtui, että kiwilohkareilla lastattu laiwa joutui haakſirikkoon lahden ſuuſſa. Siitä alkain kohoaa ſiinä uuſi kallio wedenpinnasta. Se on Pietariin aijottu kiwilohkare, jota ei ole ſaatu ylös.

Wiime aikoina on paljon graniittia louhittu myöskin Kuningattarenwuoresta Hangon kaupungiſſa. Hangon graniitti on wäriltään ruskeanpunaista ja hienompirakeiſta kuin Pyterlahden graniitti. Monta kiwilohkaretta on Hangoſſa hakattu ja hiottu hautapatſaiksi, pylwäiksi tai kuuluiſain miesten muiſtomerkeiksi. Sieltä on kotoiſin ſe kaunis graniittilohkare, jolle keiſari Alekſanteri II:ſen, Suomen hywäntekijän, patſas Senaatintorilla Helſingiſſä on pystytetty.

Myöskin Wiipurin ja Sortawalan lähiſtöſſä ſekä Uudenkaupungin ja Kalajoen ſeuduilla louhitaan ſuuret määrät harmaata ja punaista graniittia, jota wiedään Wenäjälle ja joskus Englantiin asti.

42. Ruskealan marmorilouhos.

Warſin hupaista on oppia tuntemaan kaikki kiwilajit ja niiden yhdiſtykſet. Moni niitä huolimattomasti jalkainſa alla tallaa tietämättä, kuinka rikkaana ja moninaiſena Jumalan luomistyö ilmenee kowaſſa kiwesſäkin. Meidän maaſſamme on niin monta eri kiwilajia, että niiſtä ſaattaiſi kirjoittaa laweita kirjoja, ja uſein löydetään uuſia lajeja. Kaikesta tästä ſaamme lukea kiwennäis-opiſſa eli mineralogiaſſa.

Hyödylliſiſtä kiwilajeista on yleiſimpiä meidän tawallinen kalkkikiwemme, jota löytyy runſaasti etelärannikolla. Harwinaiſempaa Suomeſſa on ſe kallis kalkkikiwi, jota nimitetään marmoriksi ja käytetään kaikellaiſiin taideteokſiin. Ruskealan pitäjäſſä Laatokan pohjoisrannalla on maamme ainoa ſuuri marmorilouhos. Ruskealan marmori on eriwäriſtä: tawalliſin on waaleanharmaata, joſſa on walkeita ja tummemman harmaita juowia; paikoittain tawataan ſitä myöskin wiheriäiſtä tai jokſeenkin walkeata. Marmori muodoſtaa ſiellä yhſinäiſen wuorenſelkämän, joka on parin kilometrin pituinen ja muutamin paikoin kohoaa 45:kin metriä ylemmäkſi alempana juokſewaa pientä jokea. Kun marmorilohkareet owat neliskulmaiſikſi hakatut, wiedään ne marmoriſahaan, joka ahkerasti, mutta hywin hitaasti ſahaa tahi oikeammin wiilaa lohkareet hiekan awulla ohuemmikſi kappaleikſi. Nämä wiedään ſitte Pietariin, joſſa niitä käytetään kalliſarwoiſiin ja kauneihin rakennukſiin, niinkuin Iſakin kirkkoon, Talwipalatſiin ja keiſarilliſiin huwilinnoihin. Ruskealan marmorin keksi wuonna 1765 Sortawalan paſtori Samuel Alopaeus, ja enſimäinen lohkominen alkoi wuonna 1768. Aina ſiitä asti on marmoria wuoresta louhittu, joskus ſuurillakin kulungeilla ja paljolla työllä. Wiime aikoina on ruwettu kalkkia polttamaan marmoriſta, mutta oſakſi käytetään kiwiä edelleenkin rakennusaineekſi.

Walkeata marmoria on tawattu Perniöſſä ja likellä Torniota; kirjawaa marmoria monin paikoin.

Mustia kiwilajeja, joita käytetään hautapatſaikſi, on myöskin Ruskealaſſa ſekä Simolan aſeman luona, Karjaalla, Helſingin luona, Ahwenanmaalla, Rauman ja Porin wälillä, Kalajoella ja moneſſa muuſſa paikaſſa.

Wuolukiweä, joka on niin pehmeätä, että ſitä woi

weistellä ja ſahata, tawataan Pielisjärwen ſeudulla, Sotkamossa ja monessa muussa paikassa itä-Suomessa. Siitä tehdään uuneja, keittoastioita ja rakennuksien koristuksia. Luultawasti wielä monesta paikasta Suomessa löydetään ſellaiſia kiwilajeja, joita kannattaa hyödyksi käyttää.

43. Suomen rauta.

Sangen ihmeellistä on, ettei niin wuorinen maa kuin Suomi ole rikas metalleista. Mutta ſitä emme wielä woi warmasti tietää, ſillä uſeita wuoria ei wielä ole tutkittu, ja toisten luokſe on waikea päästä, niin kauan kuin maasſamme ei ole parempia teitä. On löydetty hiukan kultaa ja hopeata, kuparia ja tinaa, lyijyä ja ſinkkiä. Runſaammin on hyödyllistä rautaa. Rautamalmia louhitaan uſeiſſa paikoin wuorista, mutta itä-Suomeſſa otetaan enin oſa rautaainetta järwistä ja ſoista. Kuinka ſaatamme ſelittää, että metallia, joka puhtaana ei liukene wedeſſä, kuitenkin on ſuurin määrin ſoiden ja järwien pohjaſſa?

Rautaa on maan päällä niin laajalti, että kaſi ſadannesta maan pinnasta on tätä metallia. Sitä ei ole ainoastaan wuoriſſa, waan hiekaſſakin ja ſomeroſſa, ſaweſſa ja monellaiſiſſa muiſſa maalajeiſſa niin yleiſesti, että miſſä waan liikut, niin näet maaſſa tai wedeſſä olewiſſa kiwiſſä ſen punaiſen tahi ruosteenkeltaiſen wärin, joka oſottaa rautaa ſiinä olewan.

Mutta tämä rauta ei ole puhdasta metallia, waan ſe on ilmasta imenyt itſeenſä happea. Täſtä ſyntyy erilaiſia yhdiſtyksiä, jotka liukenewat hiilihappoiſeſſa wedeſſä. Näin muuttuneen raudan liuottaa ja huuhtoo maasta ja wuorien pinnasta ſade- ja lähdewedet, joiden kanſſa ſe ſitten juokſee järwiin ja ſoihin. Näiſſä rauta erottuu wedeſtä ja laskee, yhtyneenä happeen ja hiukan piihapon ja foſforin kanſſa, pohjaan ruskeana ruosteena eli rautamultana. Sellaista ruoſtetta näkee kaikkien lähteiden pohjalla, joiſſa on raudanſekaista wettä. Uſein muodoſtuu rautamalmiſta myös pieniä kimpaleita, jotka näyttäwät ruudinjywäſiltä, herneiltä, rahoilta tai ohuilta korpuilta.

Tällä lailla laskee wuoſien kuluesſa koſolta rautaruoſtetta, rautamultaa ja muita raudan yhdiſtyksiä järwien ja ſoiden

pohjaan. Jos ſellainen järwi kuiwakſi lasketaan, woi ſen pohjalla käwellä pitkät matkat niinkuin ruskealla rautamalmilattialla.

Puhdistamaton järwimalmi eli ſuomalmi ſulatetaan ja puhdistetaan hyteissä ja maſuuneissa. Muinaisaikoina walmistiwat tällä tawalla talonpojat itſe enimmän raudan Suomessa, ja wieläkin tawataan järwien rannoilla ja ſoiden tienoilla ſellaiſia pieniä hyttejä tai ſulatusuuneja kuonakaſoineen. Mutta tätä nykyä käytetään ſuurempia uuneja ja ſuurempia kustannukſia raudan ſulattamiſeen malmeista. Nykyään saadaankin parempaa ja puhtaampaa rautaa ſiten, että ſulattaeſſa käytetään kuumaa ilmaa tai lietſomista. Suomen rautatehtaat ottawat nyttemmin enimmän oſan malmianſa järwistä. Sitten ſulatetaan ja puhdistetaan malmi maſuuneiſſa, wiedään ſen jälkeen kankirautapajoihin, taotaan harkoiksi ja walsſataan kangiksi. Kaikki alkuaineet: tuli, ilma, weſi ja wuorten malmi owat, Jumalan käskystä, täſſä ihmisten palwelukſeſſa. Niinkuin kirjoitettu on (Pſ. 104: 4): Hän tekee enkelinſä hengeksi ja palwelijanſa liekitſewäiſeksi tulekſi.

44. Lapinmaan kulta.

Samaan aikaan, jolloin niin monta ihmistä lähti Kaliforniaan ja Australiaan kultaa etſimään kaukaiſista maailmanoſiſta, alkoi köyhäſſä Suomeſſakin huhuja kuulua Lapin kullasta. Kauan oli jo kulkenut puhe, että eräs lappalais-ukko muka oli löytänyt iſon kappaleen puhdasta kultaa, waan ei tahtonut löytöpaikkaa ilmoittaa. Wuonna 1837 löydettiin Keminjoen rannalta kiwiä, joiſſa oli puhdasta kultaa. Siitä ſai Suomen hallitus aihetta lähettää taitawia miehiä tutkimaan wuoriſeutuja kaukaiſeſſa pohjolaſſa ja täten ottamaan ſelkoa, mitä uskottawaa oli kanſan kertomukſiſſa.

Enemmän kuin kakſikymmentä wuotta etſittiin kultaa turhaan. Sitä oli kyllä monisſa Lapin wirroiſſa ja puroiſſa, mutta ſe oli pienen pieninä, hienon hienoina ſiruina, niin että kokonaiſen päiwän huuhtomiſella ſaattoi ſaada kultaſirun, jonka paljain ſilmin tuskin erotti. Silloin ſaatiin wuonna 1867 kuulla, että norjalaiſet oliwat kultaa löytäneet

Lapin rajalla olewan Tenojoen rannoilta. Suomen hallitus lähetti taas taitawia miehiä Lappiin ja he löysiwät enemmän kultaa. Oulussa oli kaksi merimiestä, Erwast ja Lepistö, jotka ennen oliwat Kaliforniassa kultaa etsineet. Nämä ottiwat reput selkäänsä ja lähtiwät kesällä w. 1869 yksinään Lapin erämaihin. Siellä he rupesiwat jokien ja purojen hiekkaa huuhtomaan, ja kun syksyllä palasiwat kotiin, oliwat löytäneet kultahiekkaa 6,000 markan arwosta. Nyt leweni huhu Lapin aarteista; moni walmistautui etsimään äkillistä rikkautta. Asetus annettiin, ettei kukaan saisi kultaa hakea ilman hallituksen lupaa ja että määrätty osa saaliista oli Suomen kruunulle tulewa.

Kesällä w. 1870 oli jo monta kullankaiwajaa kokoontunut Iwalonjoen rannoille, mistä nuo molemmat merimiehet oliwat enimmin kultaa löytäneet. Paljon kokoontui sinne irtainta wäkeä puuweitsillä kultaa wuolemaan. Mutta useimmat pettyiwät ja palasiwat tyhjin käsin takaisin, kärsittyään paljon waiwoja. Sen wuoksi oliwatkin ymmärtäwämmät liittyneet yhtiöiksi, jotka jakoiwat työn ja woiton. Muutamat näistä yhtiöistä löysiwät niin paljon kultaa, että matka ja työ tuliwat hywin maksetuiksi; toiset löysiwät wähemmän. Wuonna 1870 huuhdottiin kaikkiaan 19 kiloa kultaa, yli 60,000 Suomen markan arwosta. Wuonna 1871 osattiin järjestää työ wiisaammin ja silloin huuhdottiin 56 kiloa, joka tuotti 175,000 markkaa rahassa. Sittemmin on joka kesä löydetty kultaa Iwalossa. Huuhdotun kullan määrä nousi lopulla wuotta 1900 noin 434 kiloon (raha-arwo 1 miljoona 392 tuhatta markkaa). Wiimeisinä wuosina kullanhuuhtomot owat tuottaneet wähemmän kuin aikaisemmin. Nykyisin on kuitenkin löydetty kultaa läheisistä wuoristа, ja suuria yhtiöitä on syntynyt niiden muokkaamiseksi.

Pikaisesti saadulla rikkaudella on harwoin menestystä, ja moni, joka jätti wakinaisen elinkeinonsa tawoitellaksensa epäwakaista kultaa, on sitten saanut köyhänä ja kiwuloisena kotiin palata. Sen, joka erämaihin mielii lähteä, pitää olla terwe, rohkea, kestäwä ja walmis raskaaseen työhön. Kruunun wirkamiehille on Iwalonjoen warrelle rakennettu kunnolliset huoneet, mutta kullanhakijat saiwat aluksi asua teltoissa tai huonosti rakennetuissa hökkeleissä. Kaikkien täytyy raiwata itselleen tie soiden, wuorien, järwien ja jokien yli, missä ei ole tietä, ei siltaa, ei taloa ja missä täytyy pitkiä

matkoja kulkea jalkaiſin tahi ſauwoa wenettään ylös koskista. Kaikki elintarpeetkin owat pitkän matkan päästä tuotawat; ſiellä ei ſaa edes kalaa eikä lintua, joita muussa Lapissa on runſaasti keſäaikaan. Matkustajaa waiwaawat päwällä sääsket ja auringon paahde, öiſin kylmyys. Hänen täytyy pitää huolta itſestään metſä-ihmiſen tawalla ja wälistä etſiä ſuojaa wuorten onkaloissa, lumikinokſissa tai aawalla lakeudella.

Mutta likellä Iwalonjoen ſuuta Inarinjärwen luona owat nuo hauskat, Caſtrénin mainitſemat ſuomalaiſet uudistalot peltoineen ja niittyineen, hewoſineen ja lehmineen. Niillä on parempi ja onnelliſempi elämä, kuin monella kullanhakijalla. Siinä nähdään, missä Suomen todellinen rikkaus on, nimittäin nöyräſſä, kärſiwälliſeſſä, uutterassa työſſä maanwiljelyksen ja muiden hyödyllisten elinkeinojen turwissa. Kun kullanhakija monien waarojen alaiſena etſii epäwarmaa onneansa, laskeupi uudistalolainen joka ilta rauhassa lewolle, ja Jumalan ſiunaus ſuojelee hänen wähäwaraista kotoansa.

Köyhyyttä ja rikkautta älä minulle anna, waan anna minun ſaada määrätty oſani rawinnosta. Sal. ſananl. 30: 8.

45. Kasvien leveneminen.

Luonnonkirjaſſa olemme lukeneet kasweista. Iloista ja opettawaista on nähdä koko luonnon Jumalaa ylistäwän. Mutta täſſä puhumme ainoastaan kaswien lewenemiſestä maaſſamme ja ſen kowaſſa ilmanalaſſa.

On ſangen ihmetyttäwää nähdä eläwän luonnon taistelewan pohjan pakkasta wastaan. Se, joka Suomeſſa matkustaa eteläſtä pohjoiſeen päin, näkee kaswikunnan wähitellen raukeawan ja kuolewan. Ja päinwastoin ſe, joka matkustaa pohjoiſesta etelään, näkee kaswikunnan wähitellen tulewan moninaiſemmaksi ja woimalliſemmaksi. Ollaanpa nyt matkustawinamme pohjoiſesta etelään.

Suomen perimmäiſeſſä pohjaſſa, Tenojoen rannoilla ja pohjoispuolella Inarinjärweä, on luonto ikäänkuin aamuunen ja iltatorkku. Kaikki kaswaminen alkaa myöhään, tuleentuu pikaiſesti ja lakastuu aikaiſin. Muutamaſſa päiwäſſä, keſäkuun loppupuolella, on kaikki wihantaa; muutamaſſa päiwäſſä, ſyyskuun alussa, on kaikki taas keltaista.

Tuolla lyhyellä wäliajalla on kaikilla yötä päiwää kiire ennättääkſeen elää ja kaswaa. Peuranjäkälät, ruskeanwiheriät ſammalet ja matalat warwut peittäwät tiheinä tunturien rinteet. Ruohot ja jotkut harwat kukat kaunistawat jokiwarſia hilpeällä wihreydellä, mutta ylempiä kaswilajeja ei ole paljon. Harmaawillaiſia pajupenſaita kumartuu rantaäyräiden yli, ja ſuomättäiden wälistä pilkistäwät walkoiſet muuramenkukat, joiden marjat ainoastaan lämpiminä keſinä kypſywät. Täällä kaswaa myöskin juomukoita ja karpaloita, ja kuiwilla päiwänrinteiſillä mäkimailla tawataan enſimäiſet puolukat, enſimäiſet mustikat. — Laakſoiſſa, jotka owat ſuojaſſa pohjoiſtuulelta, tapaat enſimäiſet, wielä kitukaswuiſet metſät, jotka kaswawat lyhyt- ja käyrärunkoiſta tunturikoiwua. Mutta ylempänä rinteillä, miſſä maaperä on kiwiſtä ja laihaa ja miſſä myrſky esteettömäſti raiwoaa, ſiellä koiwu lyhyiſtyy kyyrylleen maahan. Sen ſeuralainen on litteäkſi painunut katajapenſas, paikoittain myöskin jalankorkuinen, riſuinen pihlaja ja haapa.

Joku peninkulma etelään päin Utsjoen kirkolta on jokilaakſoſſa harwaa ja kituwaa petäjikköä ja ſiellä tawataan myöskin enſimäinen tuomi, enſimäinen raita ja harmaaleppä. Alkaa näkyä kiulakoita ja metſäwiinimarjoja. Utsjoella istutetaan jo perunoita ja nauriita, mutta wiljakaswejа ei tawata ennenkuin eteläm-pänä.

Inarinjärwen pohjoisrannalla on jo laajoja mäntymetſiä. Puut toſin eiwät ole warſin pitkiä, mutta niiſtä tulee kuitenkin hywiä hirſiä. Koiwu kohottaa warttanſa ja muutkin puut ſaawat rungon. Täällä näkee pieniſſä ryhmiſſä ſuippupäiſiä, tiheän naawan peittämiä kuuſia. Siellä täällä on menestykſellä yritetty maanwiljelyſtä. Enſimäinen ohrapelto ilahuttaa ſilmää, ja katowuoſi on täällä tuskin tawalliſempi kuin etelä-Lapiſſa.

Inarinjärwen etelärannalla, Iwalonjoen ſuuſſa tawataan jo uſeita taloja, joiſſa on iſonlaiſet pellot ja laajat luonnoniityt. Pitkin tätä jokilaakſoa tawataan jo warſinaiſia kuuſimetſiä, ja puut kaswawat poikkeuſtapaukſiſſa niin pitkiſi, ettei etelä-Suomeſſakaan ſemmoiſia joka paikaſſa nähdä.

Kun mennään wedenjakajan yli, joka erottaa Jäämeren ja Itämeren jokipiirit, tullaan laajaan erämaahan, joſſa on

loppumattomiin mäntykankaita, ſoita ja rämeitä. Kemin laakſoſſa ja ſen ſuunnattomiſſa noromaiſſa tapaamme wanhoja hongikkoja, mutta kaswikunta ei aluksi tuntuwasti muutu kokoonpanoltaan. Pian kuitenkin nähdään ruista ja myöskin kauraa ohran rinnalla, jota yleiſesti wiljellään. Wattuja kaswaa joskus kuiwien mäkien päiwänpuoliſilla rinteillä. Täällä poimitaan enſimäiſet meſimanſikat, waikka niiden warſinainen kotimaa alkaa napapiiristä ja ulottuu Waaſan leweysasteen kohdalle. Etelä-Suomeſſa ne myöskin owat tawalliſia ja kukkiwat runſaasti, mutta kantawat wähemmän hedelmiä kuin pohjoiſempana.

Pohjanlahden rannikolla kaswaa warſin wähän Lapinmaan warſinaiſia kukkaſia, mutta toiſet ſen ſijaan kaunistawat lehtoja ja niittyjä, ja täſſä meren rannikolla tapaamme yht'äkkiä ſuuren joukon kaswejа, jotka owat etelä-Suomeſſa tawalliſia. Puulajeista huomaamme rautalepän ja ſalawan, joka kuitenkin uſein paleltuu kylminä kewäinä; penſaista paatſaman, koiranheiſipuun, uſeita papulajeja, merenrannikolla purſun, merityrnin, wähän etelämpänä kuuſaman ja wielä etelämpänä taikinamarjan. Manſikat menestywät rantaäyräillä, wehka kaswaa ſoiſſa. Pellot tulewat yhä ſuuremmiksi, pieniä tupakka- ja humalatarhoja nähdään talojen wieressä; wiljeltyjä niittyjäkin tawataan paikoittain.

Keski-Pohjanmaalla, pohjois-Hämeen rajalla näemme enſimäiſen kituwan lehmus-penſaan. Muut jalot puulajit tawataan metſäkaswuiſina wasta paljon etelämpänä: jalawa, waahtera, metſä-omenapuu ja pähkinäpuu keski-Hämeeſſä, wielä etelämpänä ſaarni; tammi kaswaa ainoastaan kapealla alalla pitkin eteläistä rannikkoa. Ainoastaan Ahwenanmaalla ja lounaiſes ſ ſaaristoſſa menestyy ſakſanpihlaja, orapihlaja ja marjakuuſi y. m. harwinaiſet puut ja penſaat. Kaikki jalot puulajit menestywät kuitenkin paljon pohjoiſempanakin, jos ihminen niitä ſuojelee ja hoitaa puistoiſſa ja puutarhoiſſa.

Hedelmäpuut menestywät hywin eteläiſimmäſſä Suomeſſa, mutta yleiſesti niitä wiljellään ainoastaan maan lounaiſeſſa oſaſſa. Tärkein niistä on omenapuu, jonka hedelmä kypſyy wielä Hämeenkyröſſä, Puumalaſſa ja Sortawalaſſa. Pohjoiſempana ſe on arka ja wähätuottoi-

nen. Päärynät, kirſikat ja luumut kypſyvät uſein ſangen hywikſi etelä-Suomeſſa. Wiljellyistä marjalajeista owat karwiaiſet yleiſimmät, ja ne owat hywiä wielä keski-Pohjanmaalla, waan eiwät menesty pohjoiſempana. Wiinimarjoja ja hyötymanſikoita tawataan jo ſuuressa oſaſſa Suomea. Uſeita syötäwiä ryytimaan kasweja ſekä kauniita ulkomaiſia kukkaſia kaswatetaan, enimmäkſeen herraskartanoiſſa. Hyödyllinen puutarhawiljelys lewiää kuitenkin yhä enemmin ſellaiſiinkin ſeutuihin, miſſä ſe ennen oli tuntematon. Kaalilajit owat yleiſimmin lewinneitä koko etelä-Suomeſſa, lantut enemmän länſi-oſaſſa, kupukaali enemmän idäſſä. Warſinaiſista peltokasweista wiljellään perunoita nykyiſin joka taloſſa, joka mökiſſä kautta koko maan. Herneitä kylwetään wielä keski-Suomeſſa, mutta Karjalaſſa niitä toistaiſeksi ei paljon wiljellä. Wiljalajeihin kuuluu wehnä, jota ainoastaan lounais-Suomeſſa yleiſesti wiljellään, ja mehukas, punakukkainen tattari, joka kaunistaa kaskimaita itä-Suomeſſa. — Kajaanin ſeuduille asti wiljellään hamppua pieniſſä, hywin höystetyiſſä peltotilkuiſſa; etelämpänä on pellawa tärkein kehruukaswi. — Sellaiſet arat ulkomaan kaswit kuin wiiniryppäle, kahwipenſas, teepenſas, ſokeriruoko, wiikunapuu y. m. ſaattawat ainoastaan erinomaiſen hoidon awulla menestyä kalliiſſa anſareiſſa.

Selwän erotuksen huomaamme rannikkoſeutujen ja ſiſämaan kaswikunnan wälillä. Melkein joka kewät näemme ruohon wiheriöitſewän Hämeenlinnan tienoilla ſilloin, kun eteläiſempi Helſingin ſeutu on wielä keltaiſena ja paljaana. Sitä wastoin owat ſykſyllä lehtipuut Helſingin ſeuduilla wielä wiheriöinä, kun lehtimetſät Hämeenlinnan tienoilla jo wälkkywät ſykſyn kirjawaſſa wäriloiſtoſſa. Tiedämmehän meren kewäällä jäähdyttäwän ja ſykſyllä lämmittäwän ilmaa.

Kasweiſſa näemme myös erotuksen kylmemmän itä-Suomen ja lämpimämmän länſi-Suomen wälillä niillä ſeuduin, jotka owat ſaman leweysasteen kohdalla, ſ. o. yhtä kaukana pohjoiſeſſa. Tämä tulee ſiitä, että waltameren taſainen lämpö waikuttaa ilmaan kaikiſſa lännenpuoliſiſſa maiſſa, jota wastoin itäiſet ſeudut tuntewat waikutusta ſuuren pohjoiſen mantereen epätaſaiſemmasta ilmaſta.

46. Metsä.

Missä ikinä Suomessa matkustat, näet taiwaan rannalla järwiä, wuoria tai metsiä. Paikkakunta on tauluna, metsä sen kehyksenä, ja puiden latwain takana alkaa taiwas. Jos et näe metsän tummaa, pehmyttä aaltowiiwaa etäällä, tuntuu ikäänkuin ei olisi oikeaa rajaa taiwaan ja maan wälillä.

Jos seisot likellä metsää tahi käwelet siellä, huomaat heti, ettei se ole yltä-yleensä yhdenlaista. Wäliin kaswaa se niin tiheää, että siinä on synkkä warjo kirkkaalla keskipäiwällä, ja wäliin niin harwaa, että aurinko walaisee pienimmänkin mättään. Wäliin se kohoaa uljaana korkein rungoin pilwiä kohti; toisinaan se on lyhytkaswuista ja mitätöntä. Harwoin metsä on perattua; usein se on täynnä kaatuneita, puoleksi lahonneita puunrunkoja, joita myrsky on kukistanut, ja niiden wälissä on tiheitä pensaikkoja, sammaltuneita kiwiä, soita ja pieniä lampia, joihin sadewesi on kokoontunut.

Kaikki meidän metsämme owat suurimmaksi osaksi petäjikköjä, kuusikkoja ja koiwikkoja. Petäjät, kuuset ja katajapensaat kaswawat mielellään suurissa joukoissa, ja niitä nimitetään *hawumetsäksi*. Petäjä menestyy kiwisessä maaperässä, kuiwimmalla ja kowimmalla hiekkamaalla; wesiperäiselläkin maalla se kaswaa yleisesti, mutta jää matalaksi ja kituwaksi. Kuusi waatii tuoretta ja kosteata maata ja kestää kuiwuutta wähemmän kuin petäjä. Hawumetsä on erämaan woimakas poika; sen tiheässä warjossa menestywät harwat kaswit ja pensaat, mutta sen sijaan pehmeät sammalet, kanerwat ja mustikanwarret. Wäliin tapahtuu, että männyt tahi kuuset kowassa maassa kaswawat taajassa; silloin rungot tulewat pitkiksi ja hoikiksi kuin wiirinsalot; heikot kuihtuwat, wahwat jäämät seisomaan. Jota wanhemmaksi metsä tulee, sitä enemmän tilaa tarwitsee joka puu, sitä useammat jäämät toisten warjoon ja surkastuwat. Metsä tulee yhä harwemmaksi, mutta seisomaan jääneet puut kohoawat pitkiksi mastopuiksi, joilla on tuuhea lakka latwassa ja runko sen alla oksaton. Sellaisia komeita puita sanotaan *hongiksi* ja ne owat pohjoismaiden kaswikunnan mahtawin tuote.

Lehtimetsät owat enimmäkseen koiwikkoja, joissa joskus tawataan joku pihlaja, haapa, tuomi, raita, pajupensas, leppä tai etelä-Suomessa joskus tammi, waahtera,

lehmus, jalawa, ſaarni. Tammi, leppä ja haapa, niinkuin koiwukin, kaswawat joskus monta yhdessä, muodostaen lehtoja tai wiidakkoja; toiset kaswawat hajallaan. Lehtimetsässä menestyy monta kaswia, penſasta ja ruohoa, joista eläimet ſaawat rawintonſa. Tämä tekee ſen, että ne ſeudut, joissa kaswaa lehtimetsää, owat edullisia karjanhoidolle ja maanwiljelykſelle, mutta hawumetsällä on ſuurempi arwo hirſipuittenſa tähden.

Suomen metsä on hywin kallis omaiſuus, niinpä niinkin kallis, että tämä maa metsätönnä oliſi kelpaamaton ihmisten aſuttawakſi. Metsää tarwitaan polttopuiksi, rakennuksiin, aitoihin, ſiltoihin, laiwoihin, ajo- ja työkaluihin ja moniin muihin wälttämättömiin tarpeiſiin. Metsä ſuojelee maata kylmiltä tuulilta ja äkilliſiltä kylmän ja lämpimän waihdokſilta. Metsä wetää puoleenſa kosteutta ilmasta ſekä ſuojelee kuiwuudelta. Metsämaassa ſataa taſaiſemmin; lumi ei ſula niin äkkiä kewäällä. Näihin ominaiſuuksiinſa nähden metsä on ikäänkuin maan turkki. Maa, joka ſijaitſee pohjan perillä, tarwitſee hywän talwiwerhon, mutta jos ſe riiſuu turkin päältään, ſaa ſe ſyyttää itſeänſä, jos ſe paleltuu kuoliaaksi.

Tätä pitäiſi muiſtaa enemmän, kuin ſitä muiſtetaan. Ei yksikään maa tarwitſe niin paljon metſää kuin Suomi, mutta Suomen kanſa pitelee metſäänſä kewytmieliſesti. Milloin tulee kaskenhakkaaja ja kaataa metſän ſaadakſeen muutamakſi wuodekſi hywän wiljatulon ja huonon laitumen. Milloin tulee talonpojan waimo lapſineen kokoamaan kerpoja lampailleen: hän ſilpoo wäliäpitämättä nuoren puun tai kaataa ſen maahan, päästäkſeen helpommin lehwiin käſikſi. Sitten tulewat halonhakkaajat, terwanpolttajat, ſyſimiehet, tukinhakkaajat; he kaatawat kaikki, mikä waan kelpaa, jättämättä ſiemenpuutakaan. Se ei ketään huoleta, waikka elukat ſyöwät paljaiksi lehtipuiden weſat ja waikka miljoonittain nuoria puita pilkotaan aidakſikſi. Wuoſittain häwittäwät kulowalkeatkin laajoja aloja, ja palaneen hawumetſän ſijaan kaswaa harwaa lehtimetſää. Mutta kiwikkomaalle uſein ei kaswa enää mitään.

Tällä tawalla pidetään huonoſſa hoidoſſa ja wähennetään Suomen kalliita metſiä. Woitonpyyntö wiettelee monta myymään tahi kaatamaan kaiken metſänſä, ſen ſijaan että hän wuoſittain woiſi hakata täyſikaswuiſet puut ja ſaiſi näin pyſywäiſen hyödyn metſästänſä. Hänen lapſenſa ſaawat

hänen jälkeensä köyhän, hävitetyn maan. Nyt jo on suuria, avaroita paikkakuntia autioina ja metsättöminä. Maanviljelijät valittavat kylmien kevättuulien hävittävän laihoja tahi kuivuuden ja kevättulvain vahingoittavan peltoja, mutta eivät ajattele sitä, että useasti itse ovat siihen syypäät.

Muinoin, kun koko maa oli tiheätä metsää kasvava, oli välttämätöntä raivata pois metsiä, että tulisi tilaa viljelyksille. Siitä ajasta asti meidän kansamme on perinyt sen onnettoman luulon, että metsä on jotakin pahaa ja etteivät kasvavat puut ole omaisuutta. Pian tulee puute heille paremmaksi opettajaksi. Missä ihminen on halveksinut Jumalan istutusta, siellä täytyy hänen vihdoin sanomattomalla vaivalla itse kylvää metsää.

Muutamissa seurakunnissa on tapana, että rippikoululapset istuttavat muistoksi nuoria puita. Se on kaunis tapa, jonka pitäisi päästä yleiseksi maassamme. Sellaista puuta pidetään ystävänä; se rukoilee vertaistensa puolesta, se on rukous koko isänmaamme puolesta.

47. Kulovalkea.

Sydänkeskä on kirkas ja lämmin. Kauan on ollut yhtämittaista auringonpaistetta, ei vähääkään sadetta, tuskin pilveäkään sinisellä taivaalla. Ilma on tyynenä ja hämäränä autereesta, maa on kuin kuivuuden polttamana. Ruoho on kellastunut, ohrapellot lakastuvat, purot kuivuvat, karja janoo ja tapaa metsässä ainoastaan mutaisen lätäkön, joka viliseе hyönteisiä.

Jono talonpoikia kuormineen kulkee verkalleen maantietä. On puolenpäivän aika. He päättävät levähtää, päästävät hevosensa valjaista ja antavat niiden syödä. Itse he asettuvat tienviereen ja laittavat tulen keittääksensä perunoita. He syövät, nukkuvat tunnin ajan ja jatkavat matkaansa, siirrettyään huolimattomasti tulikekäleet syrjään. Ei ole vettä ojassa, millä tulta sammuttaa, ja vaikka olisikin, niin tuskinpa matkustajat viitsivät vaivata itseänsä ammentamaan sitä kekäleille.

Vähän aikaa on kaikki hiljaista. Silloin tulee vieno

tuulenhenki ja käy puoleksi ſammuneeſeen hiilokſeen. Tämä alkaa hehkua, pieni liekki liputtaa ja ſytyttää kuivan ruohon tien wieressä. Liekki lewiää tuulessa ja tarttuu kuiwiin ſammaliin metſän laidaſſa. Siinä on kukkula. Liekki kulkee metſäistä mäenrinnettä ylös, niinkuin luikertelewa kaitainen tulenkieli ſammalissa roihuwan, leweämmän lieskan etupäässä.

Jo lähestywät matkustajan rattaat tiellä. Eräs ylioppilas ajaa hiljaista juoksua ſiwutſe. Hän huomaa walkean metſämäessä, astuu maahan ja yrittää ſammuttaa. Se onnistuu yhdessä paikassa, mutta toiſessa leimahtaa liekki ilmaan. Hän astuu taas rattaille, ſiwaltaa hewosta ja ajaa täyttä wauhtia likimmäiſeen taloon.

Aſukkaat owat poissa niitylla. Ylioppilas rientää ſinne ja antaa tiedon uhkaawasta waarasta. Naiſet nojautuwat harawaanſa ja katſelewat uteliaina tähteä ylioppilaan lakissa. Miehet hiowat edelleen wiikatteitaan. Yksikään ei ſuotta aikojaan kiirehdi, ja ylioppilas, turhaan kehoitettuaan heitä metſään joutumaan, jättää heidät ja jatkaa matkaanſa.

Sillä wälin tuo kaitainen tulenkieli on ehtinyt kanerwikkoon ja ſitä katajapenſaaſeen. Tämä leimahtaa tuleen ja ſytyttää kokonaiſen katajikon palamaan. Sawu ſakenee, ſäkenet lentelewät, kuuſien maahan riippuwat tuuheat okſet ſyttywät tuleen. Suuria leimuawia ja rätiſewiä tulipatſaita nouſee toinen toiſenſa wieressä ilmaan, liekit lewiäwät hirmuiſella wauhdilla. Tulen kuumuudesta kiihtyy tuuli, joka pian lewittää tupruawia ſawupilwiä ja ſäihkywiä ſäkeneitä pitkin häwityksſeen tuomittua metſää.

Wielä wiipyy wäki niitylla: heillä on hywää aikaa. Mutta ſawupilwet käywät yhä ſakeammiksi, ja nyt leimahtaa ſuuri, kirkas liekki: äsken täytetty heinälato on ſyttynyt palamaan. Silloin tulee niitylle kiire, ſana wiedään naapureille, kaikki wäki taloista ja kylistä kokoontuu wähitellen, kirweet ja lapiot kädessä, palawan metſän ympärille. Mutta nyt on liian myöhäistä. Turhaan kaadetaan puita joukoittain maahan, turhaan kaiwetaan leweitä ojia esteeksi tulelle. Se uhmaa kaikkia wastuksia, ſe ahmii kaikki edestään, karjakartanot, ladot, ruispellot, riihet, yksinäiſet metſätorpat ja peninkulmittain kauniita tuuheita, monen tuhannen markan arwoiſia metſiä. Woimattomina ja wäſyneinä täytyy paikkakunnan aſukasten häwitystä katſella, kunnes toiwottu ſade tekee lopun tästä ſuuresta aaltoilewasta tuli- ja ſawumerestä.

Uſeita wiikkoja tuli kuitenkin kytee puoleksi lahonneiden kantojen alla ja on tarkasti yöt päiwät ſilmällä pidettäwä. Kun ſe on työnsä tehnyt, jää tuosta äsken niin ihanasta metsästä jäljelle ainoastaan ſuuri, musta erämaa, jossa korkeat hongat, korwentuneina, waan hiiltymättöminä, kohottawat uhottelewia latwojansa nokisten kallioiden ylitſe. Taaskin matkustaa ylioppilas ſiitä ſiwutſe. Hän kulkee nyt häwitetyn maan kautta; ilma on häkäistä, tuhka peittää kaunista metsämäkeä, ja puoleksi palaneet puiden rungot ojentelewat aaweennäköiſiä, mustia okſiaan iltahämäräſſä.

48. Pelto ja niitty.

Suomalaiſet aſuiwat muinoin hawumetſäiſillä karumailla, missä oli huonot laitumet. He eliwät enimmiten metſästämiſellä ja kalastamiſella, mutta heillä oli myöskin tapana kasketa. K a s k i on wanhempi kuin pelto, ja ſitä wiljellään wieläkin muutamiſſa oſiſſa maata.

Talonpoika katſoo ſopiwan maan, warſinkin mäkirinteen, kaataa puut, heittää ne kuiwamaan ja panee ſitten palamaan. Sitten hän kyntää maan, kylwää tuhkaan ruista tai ohraa tai naurista ja saa ſuurella waiwalla ſiitä yhden tai kaksi hywää ſatoa ſekä muutamaksi wuodeksi laidunta. Mutta kun maa ja tuhka owat antaneet pois kaiken rawintoaineensa, ei ſiinä maaſſa enää kaswa mitään. Laki on kokenut kaskenwiljelyſtä rajoittaa, koska ſe häwittää paljon metſää ja tekee maan hedelmättömäksi.

P e l t o waatii uutterampaa työtä ja huolta kuin kaski, mutta kaswattaa yhä uuſia laihoja. Suurin oſa Suomen peltoa on kuokittu entiſiin ſoihin ja rämeihin, joista liika weſi ojittamiſella on juokſutettu pois. Turpeet ja kannot poltetaan, ja tälle k y t ö m a a l l e on tapana hajoittaa ſawea, että ſe tuliſi hedelmälliſemmäksi. Sitte ſe lannoitetaan, kynnetään auralla, karhitaan äkeellä, ſiemen kylwetään ja wilja kaswaa. Muutamien wuoſien kuluttua jätetään kytömaa nurmettumaan, ja ſe kaswaa ſitten jonkun aikaa eteenpäin hywin heinää. Sitten kuokitaan tahi kynnetään nurmi uudestaan, lannoitetaan, karhitaan, kylwetään ja tehdään ſillä tawalla ſiitä wanhaa peltoa.

Siinä ſaattaa käyttää monta eri tapaa. Monin paikoin kylwetään enſi wuonna ruiſta, toiſena ohraa ja kolmantena ei kylwetä mitään: ſilloin on pelto *keſantona*. Tämän *kolmijakoiſen* ſijaan käytetään toiſin paikoin *kakſijakoiſta wiljelyſtä*, jolloin pelto kylwetään ainoaſtaan joka toinen wuoſi. Taitawat maanwiljelijät käyttäwät myöskin *wuorowiljelyſtä*, jolloin joka wuoſi peltoon wuorotellen kylwetään eri wiljalajeja, juurikasweja tai heinänſiemeniä.

Ohra on wanhin jywälaji, jota Suomeſſa on wiljelty. Nyt wiljellään täällä enemmän ruiſta kuin ohraa, mutta enimmin wiljellään kauraa. Etelä-Suomeſſa wiljellään hiukan niſua ja itä-Suomeſſa myöskin tattaria. Ruis on kakſiwuotinen kaswi, kylwetään toiſena wuonna elokuuſſa, on talwen ſuojaſſa lumen alla, alkaa taas kewäällä kaswaa, tekee tähkää keſäkuuſſa, hedelmöi heinäkuuſſa, tulee ſitten jywälle ja leikataan tawalliſesti elokuun alusſa. Samoin wehnä. Kaikki muut wiljalajit owat ykſiwuotiſia ja kylwetään huhtikuun lopulla tai toukokuuſſa.

Hywä wuodentulo riippuu ſuuresti pellon hoidosta, mutta myöskin maan- ja ilmanlaadusta. Kun pelto ei ſykſyllä oikein jäädy tahi tulee kewäällä liian warhain paljaaksi, turmeltuu rukiin oras. Hedelmöimiſen aikana on ruis arkaa, ja ſitä ſaattaa wahingoittaa rankka ſade ja myrsky-ilma. Jywänteon aikana ſe on arkaa hallalle. Jos ſe ſateesta menee lakoon pohjoiſeen päin, wiipyy ſen joutuminen. Pitkälliſiſtä ſateiſta ſen juuret wahingoittuwat tai ſe itää kuhiloiſſa; myöhään leikatun rukiin jywät wariſewat tähkiſtä. Kaikki tietäwät, miten ſe leikataan, ſidotaan, riiheſſä kuiwataan ja ſitten puidaan. Muiſſa maiſſa ei käytetä kuiwuuriihiä, mutta Waaſan ja Uudenmaan riihikuiwat rukiit owat ulkomaalla korkeaſſa hinnaſſa ſiemenwiljana.

Kaikki tämä waatii taitoa ja tointa. Suomen maanwiljelijällä on wielä paljon oppimiſta. Hänen tulee warowaiſesti koetella uuſia opetukſia, mutta hän ei ſaa luulla, että iſän ja iſoiſän tapa on ainoa oikea. Se, joka ei tunne luonnon woimia ja maan aineksia, ei tietyſti woi arwoſtella, mikä parhaiten eri maanlaadulle ſoweltuu. Täällä ſaadaan nyt tawalliſina wuoſina harwoin enemmän kuin 6:s tahi 8:s jywä, ja kuitenkin tiedetään, että huonokin maa kylmäſſä ilmanalaſſa woipi tuottaa monta kertaa runſaamman ſadon, jos ſitä hoidetaan niinkuin luonto waatii.

Sama on niitynkin laita, olkoon se luonnonniitty tahi nurmi tahi sellainen niitty, joka erittäin kylwetään ja kastellaan. Moni luulee sen olewan kylläksi, että hän raiwaa pois puut ja pajupensaat ja kaiwaa niittyyn matalat ojat ja hoitaa niitä huonosti. Mutta sellainen niitty on milloin liian kuiwa, milloin liian märkä; usein se ottaa sammalta, tai siihen kaswaa mättäitä wanhain puunjuurten päälle. Senwuoksi taitawat maanwiljelijät panewat paljon huolta niittyihin, ojittawat ne hywin ja pitäwät kohtalaisen kosteina. Toiset lannoittawat niittyjään ja kylwäwät niihin jalompia rehukasweja, esim. apilaa ja nurmitähkiötä. Sillä niitty on pellon äiti. Kun niityt owat hywin hoidetut, woi ruokkia suurempaa karjaa ja siten saada pellot parempaan lantaan. Maa ei woi antaa takaisin enempää kuin mitä se on saanut, ja jos ei korwata niitä rawintoaineita, joita se antaa pois kasweille, niin se laihtuu. Sen wuoksi pitää aina olla 4 tai 5 hehtaaria niittyä wastaamassa yhtä hehtaaria peltoa, ja missä on enemmän hiekkamaata kuin sawimaata, siellä kannattaa niitty paremmin kuin pelto.

49. Hallayö.

Kowinkaan pakkanen talwella ei wahingoita heikkoa rukiin orasta, joka on piilossa lumen alla. Mutta kun maa paljastuu kewäällä ja oras on alkanut kaswaa, saattaa sitä halla wahingoittaa tai kuiwuus ja märkyys turmella.

Yöhalloja sattuu joskus silloin, kuin pellon kaswu on täysimmillään: toukokuussa, kesäkuussa, heinäkuussa, ja ne saattawat silloin wahingoittaa enemmän tai wähemmän. Mutta waarallisimmat owat ne hallat, jotka sattuwat siihen aikaan, kun elo tulee jywälle eikä wielä ole joutunut. Silloin saattaa yhtenä ainoana yönä kokonaan turmeltua monta kaunista laihoa ja monta tuhatta ihmistä jäädä leiwättömäksi.

Maamies menee illalla pihalle katselemaan taiwaan merkkejä. Päiwä on ollut wiileä ja taiwas pilwinen. Tuuli puhaltaa pohjoisesta, ja hywä on, että tuulee, sillä kun waan liikkuu tuulenhenki ja pilwiä on pohjoisessa, ei ole waaraa. Mutta illalla tuuli alkaa asettua, ja auringon laskiessa ilma on tyyni. Samaan aikaan näkyy kirkas juowa pohjoisessa pilwisellä taiwaalla; tämä kirkas sininen ala laajenee pian

koko taiwaan yli: ei näy enää ainoatakaan pilweä. Samalla wähenee ilman lämpökin. Puolenpäiwän aikana osotti lämpömittari wielä 15 pykälää; auringon laskeutuessa se näyttää ainoastaan 3 tahi 4. Mutta wielä on lämmintä ilmassa: wiileätä on, mutta wielä ei ole hallaa.

Maamies katselee kaunista peltoaan tuskaisin mielin. „Tuossa on minun leipäni“, sanoo hän hiljaa itsekseen. „Woi, tuo kaunis wainio, nuo kellahtawat tähkäpäät, jotka äsken wielä tuulessa wienosti huojuiwat, kuinka paljon ne owat waiwaa maksaneet ja silmiäni ilahuttaneet! Nyt ne owat liikkumatta, aiwan liikkumatta, eiwätkä wielä notkistu jywäinsä painosta! Kaikkiwaltias Jumala, warjele niitä wielä kaksi wiikkoa — yksi wiikko — muutamia lämpimiä päiwiä waan, niin ne owat walmiina leikattawiksi! Kuitenkin tapahtukoon sinun tahtosi, minun Jumalani, waan ei minun; sinun tahtosi on aina paras.“

Tulee iltamyöhä, joutuu jo puoliyö; ensimäiset syyspimeät alkawat, tähdet kiiltäwät kirkkaina taiwaalla. Ei pilweä, ei tuulenhengähdystä! Ennemmin rankkaa sadetta, ukkosen ilmaa ja myrskyä, kuin tätä hirmuista, selkeätä, kummallista, äänetöntä luonnon hiljaisuutta, joka ennustaa häwittäjän salaista lähestymistä elokuun yönä.

Ilman lämpö on jo alennut likelle jäätymäkohtaa. Maamies ei woi nukkua. Hän aawistaa onnettomuutta ja miettii keinoja estääkseen sen seurauksia. Muutamat wirittäwät walkeita pellon pientareille, ja jos ilmassa on tuulenhengen hiwentäkään, joka wie sawun pellolle, niin on wielä toiwoa tähkien pelastumisesta. Toiset pingoittawat pitkiä köysiä, joita hiljaa wetäwät pellon päällitse estääkseensä liikuttamisella tähkiä paleltumasta. Oikeatahan on koettaa kaikkea, mitä ihminen woi. Mutta luonnon woimat kuulewat Jumalan tahtoa.

Wihdoin ilmoittaa aamurusko aikaisen päiwän tulon, ja auringon noustessa on ilma wiilein. Lämpömittari näyttää 2 pykälää kylmää; on elokuun hallaöitä, jolloin se näyttää 6:kin pykälää. Hieno jääkuori peittää kaikki pienet wesilätköt. Aamukaste jäätyy ja laskee walkoisena, kiiltäwänä härmänä maahan ja metsiin. Tähkät owat ikäänkuin hopeoidut; jäätyneen oljen woit helposti taittaa poikki. On ihanin aamu; kaikki on hiljaista ja sädehtiwän kirkasta. Nousewa aurinko kunnioittaa kaikkiwaltiasta Jumalaa.

Wielä on jäljellä heikko toiwo. On halla, jota maamies nimittää jäähallaksi ja joka ei wahingoita jywää. Tähkä on kirkkaan jääkuoren peitteessä, mutta halla ei ole ollut niin kowa, että olisi turmellut jywän. Tämä riippuu waihtelewista ulkonaisista seikoista. Usein alkaa lämmin etelätuuli puhaltaa jonkun tunnin kuluttua auringon noususta. Kaunista hallaista aamua seuraa kaunis, poutainen päiwä. Lämmin tulee taas takaisin, mutta liian myöhään ...

Alussa ei woi hawaita mitään muutosta kaswikunnassa. Mutta sitä myöten kuin kuura sulaa ja aurinko alkaa lämmittää, tulee häwityskin näkywäksi. Kaikkien arkain kaswien lehdet owat waalenneet ja lerpallaan, perunain lehdet mustuwat, kuin olisiwat tulen kärwentämiä. Pellot näyttäwät muuttumattomilta, mutta jos tutkit tähkien koteroita, niin huomaat, että puolinaiset jywät owat muuttuneet wesikirkkaaksi nesteeksi, josta ei jää jäljelle muuta kuin tyhjä, kuihtunut, rawinnoton kuori.

Sellainen on tämä hirwittäwä onnettomuus, joka niin usein on Suomen syössyt kurjuuteen. Ja hallan tiet owat hywin erilaiset. Kahdesta lähellä olewasta pellosta woi toinen paleltua, toinen jäädä wahingoittumatta. Joskus hallaantuu toinen osa peltoa, waan ei toinen. Toisen seudun halla häwittää, toisen jättää. Tämä tulee siitä, onko maa märkää wai kuiwaa ja ylhäistä, onko läheisyydessä matalia ja seisowia wesiä wai sywiä ja juoksewia, usein siitäkin, millainen pellon hoito on. Wähäwäkisen ja huonosti hoidetun pellon panee halla; wäkewä ja hywästi hoidettu maa wahingoittuu wähemmän.

Mutta ei ole se, joka kylwää, eikä se, joka kastelee: Jumala ainoa kaswun antaa.

50. Kärsivällisyys.

Saarijärven salomailla asui
tilallansa hallaisella Paavo,
perkas, hoiti ahkerasti maataan,
mutta Jumalalta kasvun toivoi.

Vaimoineen ja lapsineen hän siinä
niukkaa leipäänsä söi hiess' otsan,
ojat kaivoi, kynti, touon kylvi.

Tuli kevät, nietos suli mailta,
myötänsä vei puolet orahista;
tuli kesä, raekuuro kulki,
kaatoi maahan puolet tähkäpäistä;
tuli syksy, kaikki ryösti halla.

Tukkaa riistäin Paavon vaimo lausui:
Paavo parka, kovan onnen lapsi,
sauvaan tartu, Herra meidät hylkäs;
miero raskas, raskahampi nälkä.

Vaimon käteen tarttuin Paavo lausui:
Vaikka koittaa, eipä hylkää Herra.
Pane leipään puolet petäjäistä,
kaksin verroin minä ojaa kaivan,
mutta Jumalalta kasvun toivon.

Pantiin leipään puoleks petäjäistä,
kaksin verroin ojaa kaivoi Paavo,
lampaat myi ja siement' osti, kylvi.
Tuli kevät, nietos suli mailta,
mutt' ei orahia vesi vienyt;
tuli kesä, raekuuro kulki,
kaatoi maahan puolet tähkäpäistä;
tuli syksy, kaikki ryösti halla.
Rintoihinsa lyöden vaimo lausui:
Paavo parka, kovan onnen lapsi,
kuollaan pois, jo Herra meidät hylkäs;
tuska kuolla, tuskempi tok' elää.

Vaimon käteen tarttuin Paavo lausui:
Vaikka koittaa, eipä hylkää Herra.
Pane toinen verta petäjäistä,
ojat kahta suuremmat ma kaivan,
mutta Jumalalta kasvun toivon.

Pantiin toinen verta petäjäistä,
kahta suuremmat loi ojat Paavo,
karjan myi ja siement' osti, kylvi.
Tuli kevät, nietos suli mailta,
mutt' ei orahia vesi vienyt:
Tuli kesä, raekuuro kulki,
mutt' ei kaatunutkaan kaunis olki;
tuli syksy, halla kultaviljan
koskematta korjaajalle säästi.

Silloin Paavo polvistuen lausui:
Vaikka koittaa, eipä hylkää Herra.
Paavon vaimo polvistuen lausui:
Vaikka koittaa, eipä hylkää Herra.
Mutta miehellensä virkkoi vaimo:
Paavo, Paavo, riemull' ota sirppi,
nytpä meillä alkaa ilon päivät,
syrjähän nyt petäjäinen silkko,
rukihisen nyt ma leivän leivon!

Vaimon käteen tarttuin Paavo lausui:
Vaimo, vaimo, *sit'* ei kuri kaada,
joka toista hädässä ei hylkää.
Pane leipään puoleks petäjäistä,
veihän naapurimme touon halla.

Runeberg.

51. Syötävät sienet.

Jumala ei tarkoituksetta sirottele luontoon antimiaan. Pohjoismaissa ei ole hedelmäpuita, mutta korvaukseksi ne owat saaneet monta hywää marjalajia. Täällä ei ole niitä syötäwiä kasweja, joita eteläisissä maissa on, mutta sen sijaan Jumala on antanut meille sieniä yltä kyllin. Niitä kaswaa kaikkialla warjopaikoissa, kostealla maalla, sekä hawu- että lehtimetsissä, ne nousewat äkkiä sateen jälkeen ja surkastuwat muutamassa päiwässä.

Tietämättömät ihmiset halweksiwat sieniä ja pitäwät niitä ruoaksi kelpaamattomina. He eiwät huomaa, kuinka mieluisesti karja syöpi muutamia sieniä; he eiwät tiedä, että kansa muissa maissa kokoaa näitä kasweja, niinkuin me poimimme parhaita marjoja, ja käyttää niitä ruoaksi. Totta on, että muutamat harwat sienet owat myrkyllisiä, niinkuin punainen kärpässieni, ja näitä pitää oppia tuntemaan, mikä ei olekaan waikea asia. Totta on myös, että muutamilla myrkyttömillä sienillä on karwas maku, mutta sellaisen karwauden saa pois wedellä. Sieniä kootaan ja walmistetaan seuraawalla tawalla:

Selkeällä ja kuiwalla ilmalla leikataan sienen kanta weitsellä poikki, ja otetaan mieluimmin sellaisia, jotka owat nuoria tai ei wielä täysikaswuisia; mutta madonsyömiä, wanhoja tai aiwan pehmeitä ei oteta. Sitte leikataan pois hilpeet lakin alta ja hieno kuori päältä päin; jäännös leikellään palasiksi ja pannaan muutamiksi tunneiksi weteen. Tämä wesi kaadetaan sitte pois ja sienet lyöpätään eli kiehautetaan uudessa wedessä, joka taas kaadetaan pois. Kun ne sitte pannaan kohtalaiseen suolaan, owat ne walmiit ruoaksi, ja niitä saattaa suolattuina syödä särpimenä tai keittää tai paistaa useammalla tawalla. Jos tahtoo sieniä säilyttää pitemmän ajan, pitää niitä kuiwata tai suolata tai panna etikkaan. Sillä tawalla saadaan maukasta ja terweellistä ruokaa.

Makuisimmat Suomessa kaswawat sienet owat: herkkusieni, korwasieni ja ruskosieni; mutta tawallisimmat syötäwät sienet owat lehmänsieni, lampaansieni, woisieni, maitosieni, leppäsieni ja monet muut, jotka kaswawat eri aikoina kesällä, useimmat syyspuolella. Tällaista hywää ruokaa tietämättömät ihmiset tallaawat jalkainsa alle ja napisewat kuitenkin Jumalaa ja ihmisiä wastaan, kun heillä on ruoasta

puute. Jkäänkuin oliſi Jumalan tai ihmisten ſyy, jos joku halweksii ſitä ruokaa, jota näkee jalkainſa edessä. Pitää waan ymmärryksellä käyttää maan hedelmätä. Jos joku syö perunan pumpuloita tai raakoja perunoita, niin syyttäköön itseään wahingosta, ſillä perunain kuoret ja pumpulat ſiſältäwät wäkewää myrkkyä, jota ſanotaan ſolaniiniksi. Sen wuoksi heitämme pumpulat pois ja keitämme perunat. Samaten tulee meidän käyttää ſieniä: heittää pois ſe, mikä on kelwotonta, ja pitää ſe, mikä on kelwollista.

Niinkuin kirjoitettu on hengellisistä ja ruumiillisista aſioista: „Koetelkaat kaikki, ja pitäkäät ſe, mikä hywä on.“ 1 Theſſ. 5: 21.

52. Puutarhasta ja kasvitarhasta.

Suomessa nähdään uſein tupakantaimia, ruoholaukkaa, ſikuria ja kukkia istutettuina pieneen tarhaan talonpojan tuwan wiereen. Kun ſellaiſia pieniä istukkaita huolelliſesti hoidetaan, ſaadaan niistä hyötyä ja kaunistusta wähällä kulungilla. Köyhinkin torppari woiſi ruokanſa höystää pawuilla ja kaalilla. Pienimmänkin majan woiſi kaunistaa oiwalliſimmilla kukilla. Jos rikkailla on ſuuria ja kauniita kaswitarhoja, miksi ei köyhällä woiſi olla iloa pienestä istutuksesta? Luonto ei tee wähintäkään erotusta; aurinko paistaa, ſade kastelee ja maa kaswattaa yhtäläiſesti kaikille. Erotus on tawassa, millä kasweja hoidetaan.

Sillä kaswi on eläwä olento. Se kyllä ei woi, niinkuin eläimet, wapaasti liikkua ja etſiä rawintoanſa pitemmältä matkalta. Se ei woi tieltä paeta, kun joku waara ſitä uhkaa, eikä rukoilla armoa wahingoittajaltaan. Mutta kaswi on hywin herkkä tuntemaan hywän ja huonon hoidon. Jos annamme ſille ſuojaiſen paikan, ſopiwan maanlaadun, walon, lämmintä ja wettä, niin näemme, kuinka hywästi ſe menestyy.

Sellaiſet kaswit, jotka toiſesta kotipaikasta owat meidän maahan muutetut, owat ſen kautta tulleet aremmiksi ja tarwitſewat hellempää hoitoa. Ei kukaan hoida koiwua eikä wattupenſasta eikä manſikantainta metſässä, ja kuitenkin ne menestywät, mutta muutappa ne talooſi, niin heti näet,

miten huolelliſesti niitä pitää istuttaa, etteiwät kuoliſi. Jos ſiis oman maan kaswit muutettaiſſa waatiwat niin ſuurta hoitoa, kuinka hywin ſitten pitääkään hoitaa ulkomaan kaswеja, jotka owat toiſesta ilmanalasta kotoiſin! Hedelmäpuut, maustekaswit, ulkomaankukat owat meille jokapäiwäiſenä eſimerkkinä. Mutta wiatonta ja hauskaa huwitusta on tällä lailla ikäänkuin keſyttää luonnon woimia, ja jos hywin ſiinä menettelet, woit jalostuttaa monta kaswia niin, että hedelmät, marjat ja kukat tulewat iſommiksi, paremmiksi, kauniimmiksi wiljeltyinä kuin mitä ne alkutilaſſaan owat. Tämä waikuttaa wuorostaan hywää ihmiſeen: hänen tapojanſa ſiewentää jokapäiwäinen ſeurusteleminen kaunisten ja hyödyllisten luonnon eſineiden kanſſa. Jos näet pienen, hywästi hoidetun kaswitarhan, niin ajattelet: tuoſſa talosſa on hywä järjestys; tai jos näet kukkia köyhän majan ikkunaſſa, niin tiedät ſiinä aſuwan hywiä ihmiſiä. Raa'at ja ilkeät ihmiſet eiwät rakasta kukkia. Laiskat ja huolettomat eiwät kaswitarhoista wälitä. Ihmiſen luonto kuwastuu koko hänen ympäristöstänſä. Hän on luonnon kruunu, ja missä tahanſa maailmaſſa aſukoon, painaa hän leimanſa ſiihen maahan, jossa hän astuu ja liikkuu.

53. Ystäwiä ja wihollisia.

— „En ſaata ymmärtää, mikä kaswеja waiwaa tänä wuonna", ſanoi Antti Söderholm eräänä päiwänä naapurilleen Toiwoſelle. „Olen ojittanut, lannoittanut ja kyntänyt paremmin kuin milloinkaan, mutta ohranoraat owat juuresta wialla, niitty on harmaana, eikä puutarhaſſa kaswa niin mitään. Siellä on matoja joka paikaſſa, niitä wiliſee lehdillä ja korſilla."

— „En minä ole nähnyt merkikſikään matoja tilukſillani", wastaſi Toiwonen.

— „Niin, kyllä Jumala tekee wäärin, kun jakaa lahjojaan noin eri lailla", huokaſi Söderholm. „Ja minä olen kuitenkin pitänyt tarkan huolen ſiemenestä. Olen häwittänyt muurahaispeſät, olen makſanut 10 penniä jokaiſesta pienestä linnusta ja joka linnunpeſästä, minkä pojat owat minulle tuoneet. Olen liſäkſi hankkinut itſelleni kiſſoja, jotka joka

päiwä pyytäwät lintuja, ja täten olen onneksi pääsnyt siemenen warkaista. Mutta kuitenkaan ei mikään kaswa; tulee yhä pahempaa: madot syöwät kaiken wuodentuloni."

— „Wai niin, wai niin", arweli Toiwonen; „syytä sitten itseäsi. Minun taloni lähellä saawat muurahaiset olla rauhassa, ei lapset eikä kissat saa pienille linnuille tehdä wahinkoa. Mielelläni kuuntelen, kun ne wiserteleväät puissa, ja koska useimmat owat kewäällä tulleet niin pitkän matkan päästä rikkaammista maista, niin emmehän saata heiltä kadehtia heidän pientä pesäänsä. Minulla on tapana joskus ripustaa puihin pönttöjä, joissa on pyöreä reikä ja istumaorsi keskellä. Hywin hauskaa on nähdä lintujen tekewän pönttöihin pesiään."

— „Mitä joutawia!" nauroi Söderholm. „Mitähän hywää siitäkin on?"

— „Kyllä se waiwan maksaa", wastasi Toiwonen. „Etkö ole hawainnut, kuinka pienet linnut ja muurahaiset owat alinomaa kärpästen ja matojen pyynnissä? Milloin ne sieppaawat niitä ilmasta, milloin etsiwät niitä maasta tai puiden kuorista ja kaswien lehdiltä. Olen kuullut sanottawan, että pääskynen, warpunen tai peippo näin syö tuhannen kärpästä ja matoa päiwässä. Tiedämme kärpäsen tai jonkun muun hyönteisen muniwan monta sataa munaa. Jokaisesta munasta sikiää ahnas toukka eli hyönteismato, joka etsii ruokansa kaswikunnasta. Jos madot esteettömästi saisiwat lisääntyä, söisiwät niiden toukat kaikki, mitä maassa kaswaa. Sikli Jumala on luonut muurahaiset ja muut eläimet, mutta warsinkin pienet linnut, jotka syöwät toukkia ja estäwät hyönteisten kohtuutonta lisääntymistä. Muurahaiset ja linnut täyttäwät siis tehtäwänsä Jumalan taloudessa ja owat maamiehen ystäwiä, yhtä warmaan kuin madot owat hänen wihollisiaan. Mitä on se wähäinen häiriö, jonka edelliset matkaansaattawat, sen sanomattoman suuren awun rinnalla, jota ne joka päiwä meille tekewät? Häwitä ja hätyytä waan pieniä lintuja, niin näet pian toukkia joka lehdellä wilisewän! Suojele heitä, niin näet, miten kaswit menestywät!"

Antti Söderholmin mielestä tämä oli sangen yksinkertaista puhetta. Kotiin tultuaan hän lähetti kaikki palkollisensa matoja häwittämään, mutta se ei ottanut oikein luonnistuakseen. Eiwät he woineet tonkia maata, lentää ilmaan,

kaiwautua ſiſään puunkuoriin tai urkkia joka lehteä ja kortta. Kaikki tämä on lintujen tai muurahaisten tehtäwää; mutta näitä ei Antti Söderholm woinut kärſiä. Hän nuriſi yhä Jumalaa wastaan, ikäänkuin Jumala oliſi ſyypää ihmisten tyhmyyteen.

54. Suomen hewonen.

Eläimet ſaawat uſein joitakin ominaiſuuksia ſiitä maasta ja niistä oloista, joiſſa eläwät. Suomen hewonen on jo niin kauan ollut maanſa ja kanſanſa lempilapſena, että nämä owat ſiihen jättäneet hywin tuntuwia jälkiä. Muodoltaan ſe on tanakka, lyhytkaulainen, lyhytſelkäinen, jalat wankat ja keskikokoiſet. Koko ſen ulkomuoto oſottaa wakawuutta ja kärſiwälliſyyttä; ſen kulku on warma ja luotettawa, niinkuin pitääkin korkeamäkiſeſſä wuorimaaſſa, ja jos ſe talwikaljamalla on hywäſſä kengäſſä, niin ſaattaapi ſiihen luottaa. Ylämäkeä ponniſtelleſſaan ſe kulkee winoon toiſelta puolen toiſelle. Alamäeſſä ſe pitää niin itſepintaiſesti wastaan, että ſitä uſein täytyy kehoittaa wähempään warowaiſuuteen. Ainoastaan Pohjanmaan hewonen, joka on kaswanut taſankomaalla, oſottaa wähemmän malttia ylä- ja alamäkiä kulkieſſaan.

Erinomaiſen kestäwyytenſä wuokſi Suomen hewonen ei ole ainoastaan oiwallinen wetäjä, joka enemmän kuin mikään jakſaa raskaita kuormia kiskoa pitkät matkat, waan myös erinomainen ſotahewonen. Lyhyiſſä ja pikaiſiſſa hyökkäyksiſſä on moni muu hewonen ollut etewämpi, mutta kestäwiſſä tappeluiſſa ſe on monta kertaa ollut auttajana loiſtawiin woittoihin ſiten, että aina on pyſynyt yhtä ripeänä ja wäſymätönnä, kun wihollisten hewoſet jo owat wäſymyksestä jalkojaan peräſään laahanneet. Kilpa-ajoiſſa, joiſſa matkat owat lyhyet, ſe ei ſaata wetää wertoja eſim. uljaille Araapian, Englannin tahi Wenäjän hewoſille; mutta pitemmillä matkoilla ſen ei ole tarwis pelätä kilpailijoita. Sillä kun ſe waan on hywin hoidettu ja opetettu, oſottautuu ſe uſein erinomaiſeksi juokſijaksi, ja mitä ſe toiſten rinnalla kiiwaaſſa alkuwauhdiſſa kadottaa, ſen ſe ajan pitkään woittaa takaiſin kestäwällä juokſullaan.

Tätä ystäwäämme ei ole helliteltŷ yltäkylläisillä herkkuruuilla. Se on tyytyŵäisin kaikista weljistään; se purekſii kärſiwällisesti heiniään ja ſilppuaan joko paljaaltaan tai jauhoilla ja kauroilla ſekoitettuna ja tyytyy laihaan laitumeensa. Se kyllä laihtuu niinkuin muutkin näläſtä; ſen woimat kyllä uſein lannistuwat kewäällä, kun ſe kauan huonolla ruualla on talwikuormia wetänyt. Mutta kukaan ei ſaata olla ystäwällisestä hoidosta kiitolliſempi kuin ſe, ja jokainen ymmärtäwä iſäntä huomaa aina, että tämän hyödylliſen palwelijan hywäſtä hoitamiſesta on etua. Walitettawasti eiwät kaikki ymmärrä palkita ſen uskollista palwelusta. Moniſſa oſiſſa maatamme hoidetaan hewosta huolettomasti ja rääkätään raa'immalla julmuudella, kiuſataan kohtuuttomasti raskasten kuormain wetämiſellä ja pieſtään armottomasti ruoskalla. Muutamat matkuſtajat pitäwät kunnianaan alinomaa ruoskia heikkoa ja wäſynyttä kyytihewosta. Tähän asti on Sawoſſa ja Karjalaſſa tawattu parhaat ja kalliimmat hewoſet, mutta nykyiſin alkaa niitä jo olla muuallakin. Sillä palkinnoilla ja kilpaajoilla on koetettu ſaada aikaan parempaa hewoshoitoa. Eipä ole nykyiſin enää harwinaista, että Suomen juokſijoita myydään kalliista hinnasta ulkomaille.

Kestäwyyden oheſſa on Suomen hewoſen, niinkuin kanſankin, ominaiſuutena huomattawa itſepäiſyys. Jos ſe on tottunut poikkeamaan syrjätielle, niin täytyy ohjamiehen pitää hywin waranſa, ja jos ſe on ſaanut tawakſeen ſeiſahtua mäiſſä, niin ei ole helppo ſaada ſitä pois ſen päästä. Se tottelee tottunutta ohjamiestä, mutta tottumattoman kanſſa ſe menettelee wäliin, miten tahtoo. Wikuria ja laiskoja hewoſia ei ole täällä enemmän eikä wähemmän harwaſſa kuin muuallakaan; mutta ſellaiſet wiat tulewat ſuureksi oſaksi ſiitä, että elukoita on nuorina wäärin pidelty. Hywin opetettuna ja hywin hoidettuna on Suomen hewonen, waikka ſe wähäpätöiſeltä näyttää, kuitenkin werrattoman kallis liittolainen ihmiſille näillä pohjoiſilla mailla ja hywinkin ſen arwoinen, ettei ſitä kohdella orjana, waan hywänä, uskolliſena ja luotettawana palwelijana.

55. Karja.

Matti Aho meni karjaanſa katſomaan. Oli maaliskuun aika kewättalwella, ja aurinko paistoi ſulawaan lumeen, mutta karja oli pimeäſſä ometaſſa, ſillä pienet ikkunareiät oliwat lämpimän wuoksi heinillä tukitut, ja walo pääſi ſiſään ainoastaan owesta. Eikä ſiellä juuri puhdastakaan ollut; lehmät makaſiwat kurjan näköiſinä pahnoillaan ja oliwat nähneet nälkää niin kauan, etteiwät jalat niitä enää hywin kannattaneet.

— „Huonolla kannalla on karja; lehmät eiwät enää lainkaan lypſä“, ſanoi Matti Aho. „Se on tuon rappeutuneen ometan ſyy; täytyy ruweta uutta rakentamaan.“

Matti Aho rakenſi uuden ometan, yhtä pimeän ja ikäwän kuin entinenkin. Hän piti lehmät nälkäiſinä, niinkuin ennenkin, eikä ymmärtänyt, minkätähden ne eiwät lypſäneet. „Woista makſetaan nykyään hywä hinta“, arweli Ahon waimo; „meidän täytyy antaa lehmille parempaa ruokaa ja enemmän juomaa.“

Matti Aho mietti aſiaa ja päätti ſeurata waimonſa neuwoa. Lehmät alkoiwat lypſää paremmin, mutta Anttilan talon lehmät lypſiwät kuitenkin paria litraa enemmän päiwäſſä. Tätä ei Ahon ukko taas ymmärtänyt, ja hän meni Anttilan emännän luokſe kyſymään, mikä ſiihen lienee ſyynä. „Minun lehmäni ſaawat yhtä hywää ruokaa kuin teidän“, ſanoi hän, „niiden on lämmin ja hywä olla; mikſi eiwät lypſä yhtä paljon kuin teidän lehmänne?“

— „Sikſi, että ne owat pimeäſſä ja ſiiwottomuudeſſa“, wastaſi Anttilan emäntä, joka oli ymmärtäwäinen eukko. „Meidän lehmämme aſuwat kuin rouwat: niillä on ſiiſtiä ja puhdasta, ne ſaawat walo ſäälliſiſtä ikkunoiſta, niin että ſaattawat nähdä toinen toiſenſa, ja lehmät rakaſtawat ſeuraa. Eihän polttiainenkaan maaſſa kaswa ilman auringon walo, mitenkä ſitten eläimet menestyiſiwät pimeäſſä? Ja kun ne ſykſyllä wiedään wiheriäiſeſtä metſäſtä ſellaiſeen pimeään wankeuteen ja epäraittiiſeen ilmaan, kuinka luulette niiden ſiellä menestywän koko pitkän talwen? Minä hoidan eläimet hywin niiden itſenſä wuoksi ja ſikſi, että ne owat Jumalan luomia, joita emme ſaa pahoin pidellä.

Mutta teen ſen myöskin ſaadakſeni niistä hyötyä. Hywä hoito tuottaa aina hintanſa.“

— „Niinpä niin“, arweli Matti Aho, „woi on tätä nykyä hywäsſä hinnasſa; minäpä ſeuraan neuwoanne.“

56. Suomalaisia paimenlauluja.

a) Mipä meidän paimenien,
kupa karjan kaitsijoiden?
Ei ole paha paimenien,
pah' ei karjan kaitsijoiden;
kiikumme joka kivellä,
laulamme joka mäellä,
joka suolla soittelemme,
lyömme leikkiä aholla,
syömme maalta mansikoita,
ja juomme joesta vettä.
Marjat kasvon kaunistavi,
puolukat punertelevi,
vesi ei voimoa vähennä,
jokivesi ei varsinkana.

(Kanteletar 1: 171.)

b) Jo tulenki, jo tulenki,
jo tulenki kotihini!
Joko on kylpy joutununna,
joko saatu saunavettä,
sekä vasta valmihina?
Onko huttu keitettynä,
puohtimella peitettynä,

voita päälle heitettynä;
onko lusikat ääressä,
maitokupit vieressä?
Ptru K i r j o, ptru K a r j o,
ptruko haikea H a l u n a!
Jo on Kirjo kiinni pantu,
Karjo kaarehen rakettu,
Haluna hakahan saatu;
jo nyt jouduinkin tupahan,
jo tulenki, jo tulenkin,
jo tulenkin, jo, jo!

(Kanteletar I: 182.)

Toinen Luku.

II. Kansa.

57. Mathias Aleksanteri Castrén.

Tervolan kappelissa Kemijoen varrella kaukana pohjolassa oli köyhä papinpoika nimeltä Mathias Aleksanteri Castrén. Hänen sukulaisensa auttoivat häntä, hän teki paljon työtä, kielsi paljon itseltänsä ja oli luja tahdoltaan. Hän kävi koulua, tuli ylioppilaaksi ja viimein viisausopin tohtoriksi. Hän taisi silloin monta kieltä, mutta tahtoi tutkia varsinkin sellaisia, jotka olivat heimoa Suomen kielelle. Sen vuoksi hän lähti pitkille matkoille, ensinLappiin, sitte Venäjälle. Hän matkusti monta vuotta noilla avaroilla, autioilla ja harvassa asutuilla mailla, jotka ovat kaukana Jäämeren rannikoilla, ja sieltä hän matkusti eteläänpäin keski-Venäjän ja Siperian erämaiden kautta kaukaiseen itään, Kiinan rajoille asti. Näillä matkoilla hän sai paljon kärsiä; hänen täytyi usein jalkaisin kulkea lumikinosten ja erämaiden halki, maata taivasalla tai viheliäisissä majoissa, tyytyä mitä huonoimpaan ruokaan ja elää metsäläisten seassa, joilla ei ollut mitään käsitystä ihmistavoista. Hän oli usein

hengenvaarassa, usein sairaana ja hyljättynä näissä tuntemattomissa maailman sopissa. Hänen täytyi voittaa lukemattomia esteitä ja keksiä keinoja monissa vastuksissa, jotka jo aikoja sitte olisivat vähemmän uskaliasta miestä pelottaneet. Mutta Castrénia ei luovuttanut mikään siitä tarkoitusperästä, jonka hän oli itselleen asettanut.

Ja tämä tarkoitusperä ei ollutkaan vähäpätöinen; sillä Castrén tahtoi oppia tuntemaan kaikki ne monet, melkein unhotetut ja sukupuuttoon häviävät kansat, jotka kerran ovat kuuluneet suureen Suomen kansaheimoon ja nyt ovat kurjuudessa ja hajallaan ympäri maailmaa. Hänen sydämessään asui rakkaus ja harrastus unhotettuja kohtaan maan päällä. Hän otti täyttääksensä meidän kansamme velvollisuuden etsiä köyhiä sukulaisiaan. Hän sääli näitä halveksituita heimolaisia; hän tahtoi tehdä heidät tutuiksi maailmalle ja täten valmistaa heille parempaa tulevaisuutta, samalla kertaa kuin hän hyödytti tiedettä ja toivoi levittävänsä valoa Suomen kansan hämärään muinaisuuteen. Senvuoksi hän etsi heitä tiettömistä erämaista, oppi heidän kieliänsä, asui heidän majoissansa, seurasi heitä kalastus- ja metsäretkillä, saavutti heidän luottamuksensa ja kirjoitti muistiin heidän kertomuksensa. Palattuaan kotimaahan tietorikkaampana tuntemattomista kansoista, kuin kukaan muu Suomen mies ennen häntä oli ollut, hän alkoi koota ja järjestää huomioitansa. Hänen nimensä oli jo silloin laajalta kuuluisa; hän oli saanut matka-apua sekä Suomesta että Venäjältä. Lopuksi tuli hänestä ensimäinen suomenkielen professori Suomen yliopistoon. Mutta hän ei saanut aikaa lopettaa suuria, Suomen heimokuntaa ja sen eri kieliä koskevia töitään. Hän oli palannut terveydeltään murtuneena pitkältä ja vaivaloiselta vaellukseltaan: hän kuoli pian sen jälkeen, vuonna 1852, ainoastaan 38 vuoden ikäisenä.

Ainoastaan vähäisen osan tutkimuksistaan Castrén oli ennättänyt painokuntoiseksi valmistaa. Hänen kuolemansa jälkeen toimitettiin painosta hänen kootut kirjeensä ja muistiinpanonsa. Paljo on niissä keskitekoista, sillä Castrén kuoli elämänsä parhaalla työ-ajalla, juuri silloin, kun nämä suuret tutkimukset alkoivat hänelle

itselleen selvetä. Mutta hän ei ollut tehnyt työtä turhaan: hän oli jo saavuttanut osan tarkoituksestansa ja raivannut tien muille. Unhotetut kansat kaukaisessa idässä ja pohjoisessa astuivat nyt maailman näkyviin, heidän kielensä saatiin selville, heidän muinaismuistonsa joutuivat talteen ja loivat valoa Suomen kansaan. Castrén'in tekemä on ensimäinen tieteellinen selvitys kansamme pakanallisesta jumalaisopista. Muut ovat sitte hänen esimerkkinsä kehoituksesta jatkaneet hänen töitään, ja nyt rohkenemme luoda silmämme vuosituhansia taapäin tuntemattomaan muinaisuuteen. Sen vuoksi ei unhotakaan kukaan Suomen mies eikä nainen tätä uskollista, pelkäämätöntä, kaikesta kieltäytyvää, kansansa ja ihmiskunnan hyväksi työskentelevää työmiestä. Sellaiset miehet, kuin Castrén, ylentävät kansain tajuntaa, laajentavat niiden näköalaa ja hankkivat niille kunniakkaan sijan ihmiskunnan historiassa.

58. Suomen kansaheimo.

Venäjän suurilla tasangoilla asui laajalla muinoin kansa, jota venäläiset nimittivät t s h u u d e i k s i. Tämä kansa hajaantui sitte monena haarana yli koko pohjoisen ja osaksi luoteisen Europan. Ruotsin ja Norjan pohjoisosan vanhimpina asukkaina mainitaan j o t u n e j a k a i n u l a i s i a, l a p p a l a i s i a tai s u o m a l a i s i a.

Venäläiset kuvaavat tshuudeja kookkaaksi ja väkeväksi, mutta rauhalliseksi ja hiljaiseksi kansaksi. Tshuudit rakensivat huoneensa yksinäisille kunnaille, pitivät karjaa ja viljelivät maata sekä olivat taitavia seppiä. He tunsivat monta noitakeinoa ja olivat mahdottoman rikkaita, mutta rikkautensa he hautasivat maahan. Venäläiset alkoivat tshuudien aarteita ahnehtia, hyökkäsivät heidän kimppuunsa ja ajoivat heidät kauemmaksi pohjoiseen. Tästä syntyi pitkällisiä sotia. Silloin ehdotti kerran venäläinen ruhtinas, että sota ratkaistaisiin vedolla. Tshuudilaisen ja venäläisen pitäisi kummankin kaataa puu, ja se, joka ensiksi saisi työnsä tehdyksi, tulisi maan val-

tiaaksi. Vedosta sovittiin, puut katsottiin. Tshuudilainen, joka oli perinpohjainen luonteeltaan, alkoi hakata puutaan juuresta, mutta venäläinen oli viekkaampi ja alkoi hakata puutaan latvasta. Silloin kävi niin, että venäläinen sai ensin työnsä valmiiksi, ja siitä ajasta hän on ollut valtiaana maassa.

Mutta tshuudit rakastivat vapautta eivätkä kärsineet elää vieraan vallan alaisina. Heistä tuntui paremmalta vajota vapaina maan alle, kuin elää orjina maan päällä. Silloin, niin taru kertoo, he ottivat tavaransa ja menivät onkaloihin vuorten alle, ja vuoret kaatuivat heidän ja kaiken heidän väkensä päälle. Siellä maan alla tshuudit asuvat vielä tänäkin päivänä rikkauksineen: kultineen, hopeineen, karjoineen, majavan- ja ketunnahkoineen ja kalliine turkiksineen.

Tshuudeista polveutuvat Venäjällä vielä asuvat suomalaiset kansat. Kauimpana pohjoisessa kuljeksivat o s t j a k i t ja v o g u l i t. Lännempänä asuvat s y r j ä ä n i t ja v o t j a k i t. Eteläpuolella näitä asuvat t s h e r e m i s s i t ja m o r d v a l a i s e t. Jotkut näistä ovat köyhiä, puolivillejä kansoja, jotka pystyttävät telttansa tai mökkinsä isojen jokien rannoille, elävät kalastuksella ja metsästyksellä tai kuljeksivat porokarjoineen autioita aromaita pitkin. Toiset sitä vastoin ovat uutteria maanviljelijöitä. Useimmat tunnustavat ainakin nimeksi kristinuskoa. Toiset ovat vielä pakanoita ja palvelevat taivaan jumalaa. He ovat hyväntahtoisia ihmisiä, jotka mielellään jakelevat vieraalle vähistä varoistaan ja suojelevat häntä mökeissään rajuilmoilta.

Suomalaista kansaheimoa on sekin kansa, jota muut nimittävät u n k a r i l a i s i k s i, mutta joka itse nimittää itseänsä m a g y a r e i k s i. He asuivat muinoin Mustanmeren rantamailla, mutta muuttivat tuhat vuotta takaperin nykyiseen Unkariin. Siellä he ovat perustaneet valtakunnan, jolla on oma kuninkaansa. Magyarit ovat kaunista, uljasta ja urhoollista kansaa, jonka kielessä vielä selvästi suomalainen heimolaisuus tulee näkyviin. Jos häpeämme köyhiä sukulaisiamme Venäjällä, niin voisivathan rikkaat magyarit hävetä köyhiä sukulaisiaan Suomessa. Älköön siis kukaan ylvästelkö halvan suku-

laisensa rinnalla, vaan tehköön mitä voi, valistaaksensa ja auttaaksensa häntä.

Paitsi magyareja ovat nykyään kaikki suomalaiseen heimoon kuuluvat kansat pohjoismaalaisia. Kauimpana lännessä asuvat v a t j a l a i s e t ja v e p s ä l ä i s e t (myöskin nimeltään t s h u u d i t) Inkerinmaalla ja Aunuksessa, l i i v i l ä i s e t nykyisin ainoastaan Kuurinmaalla, v i r o l a i s e t Virossa ja Liivinmaalla, k a r j a l a i s e t Venäjän Karjalassa ja Aunuksessa ja (suomalaiset) k a r j a l a i s e t ja h ä m ä l ä i s e t Suomessa. Pohjan perillä asuvat l a p p a l a i s e t Venäjän, Suomen, Ruotsin ja Norjan Lapissa. Muutamissa paikoin pohjois-Ruotsissa ja -Norjassa asuu niinikään suomalaisia.

59. Permalaiset.

Mahtavin kansa vanhojen tshuudien joukossa oli p e r m a l a i s e t, jotka asuivat Vienajoen varrella pohjois-Venäjällä. Näistä kerrotaan paljon vanhoissa Norjan saduissa. Permalaisilla oli kaupunkeja ja kuninkaita, he hallitsivat monta kansaa ja olivat yhtä urhoolliset sodassa, kuin uutterat rauhan toimissa. Koska he pitivät suurta kauppaa Intiasta asti tuoduilla tavaroilla, tulivat he hyvin rikkaiksi. Mutta heillä oli tapana, että rikkaan miehen kuoltua tämän tavara oli jaettava perillisten ja kuolleen välillä, ja jälkimäisen osa kaivettiin maahan Vienajoen rantaan. Tätä paikkaa ympäröitsi korkea pystyaita, jonka portti oli lukossa ja jossa kuusi miestä öisin piti vahtia. Pystyaidan sisäpuolella kiilsi maa kullalta ja kalliilta kiviltä, ja siellä seisoi Jumalan kuva, jonka kaulassa oli raskaat kultavitjat ja polvilla suuri hopeainen malja, reunoja myöten kultarahoja täynnä.

Monta urosta matkusti Norjasta Permaan saavuttamaan siellä kunniaa ja rikkautta. Väliin käytiin rauhallista vaihtokauppaa, mutta usein norjalaiset menivät laivoistaan ryöstämään maata, sen ajan julman tavan mukaan.

Kerran lähetti Norjan kuningas Karli nimisen mie-

hen tekemään kauppaa permalaisten kanssa. Karlilla oli 25 miestä laivassaan, ja hän otti mukaansa toisen norjalaisen, Thorer Hundin, jolla oli 80 aseellista miestä aluksessaan. Tultuaan Permaan he ensin tekivät kauppaa asukasten kanssa, mutta markkina-ajan loputtua norjalaiset rikkoivat rauhan ja purjehtivat pois Vienajoen suusta. Sitten he neuvottelivat keskenään ja päättivät yöllä ryöstää Jumalan kartanon.

Norjalaiset nousivat maalle, jätettyään muutamia miehiä vartioimaan aluksia. Permalaisten ensimäiset yövartijat olivat äskettäin menneet kotiinsa, ja toiset yövartijat eivät olleet vielä tulleet. Thorer ja Karli löivät kirveensä pystyaitaan ja vetivät itsensä käsivoimalla aidan ylitse. Portti avattiin, kaikki norjalaiset tunkeutuivat sisään ja alkoivat kaivaa aarteita, jotka olivat haudatut multakokoihin. Thorer otti hopeamaljan Jumalan polvilta. Karli aikoi anastaa epäjumalan kaulavitjat ja löi ne kirveellään poikki, mutta lyönti tuli kiireessä liian kova ja sattui epäjumalan päähän, joka putosi hirmuisella ryskinällä maahan. Tämän kuulivat uudet yövartijat, jotka samassa tulivat paikalle, ja alkoivat torviaan toitotella. Huutaen ja huikaten riensivät paikalle permalaiset, joka suunnalta soivat torvet, ja norjalaiset juoksivat, minkä jaksoivat, takaisin aluksiinsa. Pian he joutuivat piiritykseen ja olisivat saaneet surmansa, ell'ei Thorer Hund olisi oppinut noitatemppuja Suomessa ja niillä — sadun mukaan — kääntänyt permalaisten silmät niin, etteivät nämä voineet nähdä vihollisiaan. Täten norjalaiset pääsivät onnellisesti vaarasta ja palasivat jälleen omaan maahansa.

Useita satoja vuosia jälkeenpäin permalaiset joutuivat urhoollisen vastustuksen jälkeen venäläisten vallan alle. Muutamat kaatuivat sodissa, toiset muuttivat Suomeen tahi Norjaan, ja osa jäi Venäjän vallan alle. Castrén sanoo, että nämä permalaiset ovat karjalaisten esi-isät. Vielä tänäkin päivänä Venäjän karjalaiset ovat kuuluisia uutterasta kauppatoimestaan. Monta heistä vaeltaa Suomessa talosta taloon laukku selässä, kaupitellen neuloja ja huivia. Nämä »laukkuryssät» ovat noiden muinoin niin rikasten ja mahtavien permalaisten jälkeläisiä.

60. Watjalaisia kansanlauluja.

a) Äidin hoito.

Mikſi nauran neito nuori?
Mikſ' iloilen lysti impi?
Sikſ' iloilen neito nuori,
ett' on eloni ſuloista.
Äidin ko'issa kaswaessa
lauloi armas äiti mulle,
kaunolauluja lateli,
ſulona ſananſa ſoiwat,
kaunihina kuullakſeni.
Sua, armas äiti, kiitän,
ſua kiitän ja ylistän
hellimmästä huolestaſi,
äidin lemmen lämpimästä.
Keſän kaunoiſen ajalla
ja eloa korjatessa
muut meniwät einehelle,
toiſet puolipäiwäſelle,
nadot ſaiwat nukkumahan,
weikon lapſoſet lewolle.
Mut ei armas äitiſeni
nukkumaan nujertununna,
katſoi aina armastanſa,
keikutteli kehtoani,
hywäeli hempuanſa.

Muill' ol' aikaa lepohon,
waan ei ollut äitilläni,
ei hän uupunut unehen:
piti pestä käärehiä,
minut peittää pehmeähän.

b) Neidot kiikussa.

Annas nähdä kiikkuani!
Mistä puist' on kiikku koottu?
ei lepästä kiikku koottu,
halawasta ei hakattu:
hajoomaan on leppä hauras,
norja notkumaan halawa.
Jalawast' on kiikku koottu,
siwutangot wahterista,
istuin pantuna pajusta.

Naapurin nopeat pojat,
weljet warmat, woiwat kyllä
kiikuttaa hywästi kahta
kesäsirkkua kewyttä,
kahta kewythöyhenistä
neittä kullan kalkkareissa.

Naapurin nopeat pojat,
elkää kowin kiikutelko,
huikeasti huiskutelko,
ettemme maahan mäksähtäisi,
kirpoaisi kiikustamme!
Ent'ei olis auttajata,
maasta ylös nostajata?

61. Lappalaiset.

Castrén kertoo Lapin-matkastaan seuraavaa:

Lappalaiskylä ei ole kesällä mikään ihana näkö. Joka taholla näkee maassa kalansuolia, kalansuomuja, mädäntyneitä kaloja ja muuta törkyä, joka myrkyttää ilman. Telttain mataloista ovista matelee esiin joukko likaan peittyneitä ihmisiä. Itse he eivät asiasta ole millänsäkään. Kohteliaisuus vaatii, että kaikki, yksin pienet lapsetkin, tervehtivät matkustajaa kättä lyömällä. Kun tämä kaikessa hiljaisuudessa on tapahtunut, saa olla valmiina vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: »Onko rauha maassa? Kuinka voi keisari, piispa ja maaherra?» — Väliin tiedusteltiin minun kotipaikkaani, ja kun sanoin sen olevan kaukana tunturien takana, kysyi minulta eräs lappalainen, olinko kotoisin siitä maasta, missä tupakka kasvaa?

Ihmeellistä oli nähdä, kuinka sukkelasti nuo lyhyet ja kömpelöt lappalaisvaimot juoksivat teltalta teltalle. Kohta kutsuttiin meitä pieneen pimeään hökkeliin, joka oli tupa olevinaan. Kuitenkin nukuin siinä varsin hyvin ja tunsin itseni sen jälkeen niin virkistyneeksi, että uskalsin astua erääseen lappalaiskotaan. Sen neliskulmainen perustus oli tehty kolmesta toistensa päälle asetetusta hirrestä ja sen yläpuoli oli keontapainen ja laudoista kokoon kyhätty. Tavataan pyöreitäkin, kivilattiaisia kotia, jotka lämpimän vuoksi turpeilla päällystetään. Sisäpuolelta asunto on hirsillä jaettu yhdeksään osaan. Kuusi niistä on säilytyspaikkoja, kahdessa asuvat ihmiset ja keskimäinen osa on tulisijana. Tulisijan oikealla puolella asuvat isäntä ja emäntä, vasemmalla muu talonväki. Lappalaisella on kala-aittojakin, jotka on rakennettu korkeain patsasten nenään, etteivät peto-eläimet niihin pääsisi.

Ensin paikalle tultuamme tapasimme lappalaiset yksinkertaisessa arkipuvussaan, joka on parkituista poronnahoista tehty paidan tapainen. Meidän nukkuessamme he muuttivat päällensä jonkinlaisen verkapaidan, joka on heidän juhlapukunansa. Sen päällä oli vaimoilla liivit, kaulassa liinainen kaulus ja päässä hevosenkengän muo-

toinen koristus. Miehillä ja vaimoilla oli miehustalla vyö, joka oli runsaasti koristeltu hopeisilla tai messinkisillä soljilla. Kengät ja housut olivat pehmeästä poronnahasta.

Lappalainen on lyhytkasvuinen, matala-otsainen, pienisilmäinen ja poskipäät ulkonevat. Luonnoltaan hän on hidas, raskasmielinen ja juro. Häntä syytetään kateelliseksi, leppymättömäksi ja viekkaaksi, mutta muut kiittävät hänen hyvää sydäntään, hänen vieraanvaraisuuttaan, jumalanpelkoaan ja siveätä käytöstään, kun hän ei tule viinan kiusaukseen. Joka päivä hän lukee ruokalukunsa, aamurukouksensa ja iltarukouksensa; opettaa myöskin huolellisesti lapsilleen sen vähän, mitä itse tietää. Vaimoaan ja lapsiaan hän rakastaa hellästi. Eräs lappalaisvanhus kertoi minulle, ettei hän kolmenkymmenen vuoden aikana ollut vaihtanut torasanaa vaimonsa kanssa eikä koskaan puhutellut häntä muuten kuin lempisanalla l o d d a d s h a m, s. o. lintuseni. Kun eräs lappalaisperhekunta antoi yhden pojistaan palvelukseen muutamalle vieraalle matkustajalle ja poika sitten kuoli, pidettiin tätä Jumalan rangaistuksena vanhemmille siitä, että olivat voineet lapsestaan luopua.

Maaliskuun lopulla muuttaa monta lappalaista Jäämeren rannikoille kalastamaan norjalaisten kanssa. Heinäkuulla ja elokuulla he kalastavat omissa järvissään. Silloin on lappalaisen kultainen aika, kun hän saa nukkua teltassaan vatsa täynnä, rauhassa sääskiltä ja huoletonna. Nämä kalastaja-lappalaiset pienine porokarjoineen asuvat kuitenkin talvella huoneissa ja heitä pidetään sivistyneempinä kuin varsinaisia salomaan lapsia, tunturi-lappalaisia, joilla ei ole muita asuinhuoneita kuin heidän muutettavat telttansa, joissa on neljä kaaren muotoista, maahan kiinnitettyä salkoa ja niiden päällä sarkapeite. Huipussa on savureikä, keskellä harmaista kivistä ladottu tulisija; koivunvarpuja on levitetty paljaalle maalle ja porontaljoja niiden päälle. Niin asuskelee tunturi-lappalainen talvet, kesät. Kun vaan porot pysyvät koolla ja säilyvät susilta, ei hän mitään parempaa toivo. Hän pitää itseänsä onnellisena ja rikkaana; hän ei vaihtaisi tuntureitansa mihinkään maalliseen onnelaan.

62. Lappalaisen poro.

Lappalainen ja hänen poronsa ovat kaksi kumppania, jotka eivät koskaan erkane toisistaan. Kun peuranvesa on nuori, leikittelee se lappalaisen lasten kanssa, ja nämä oppivat jo varhain kesyttämään sen vilkasta, vallatonta luontoa. Poro syö ruohoa, lehtiä, puolanvarsia ja muuramia, mutta varsinkin se etsii tarkalla

vainullaan lumen alta peuranjäkäliä. Kun jäkälä on loppunut yhdestä paikasta, täytyy lappalaisen muuttaa karjoineen; ja sen vuoksi hän muuttaa alinomaa.

Kesällä lappalaisen porot käyvät laitumella öisin, jolloin niitä vähemmin vaivaa helle ja sääsket. Aamuisin koirat ajavat porot varvuista tehtyyn aitaukseen, ja siinä lypsetään vaatimet. Mutta tämä ei käy hyvällä päinsä; ne ovat pyydettävät suopungilla (heittopaulalla), joka nakataan niiden sarviin, ja sidottavat kiinni puihin. Illalla ne taas ajetaan laitumelle yöksi. Silloin pitää koirien ja paimenten olla niitä vartioimassa, sillä susi seuraa porolaumojen jälkiä ja väijyy pensaassa.

Jos lappalaisella ei olisi poroja, ei hän voisi erämaassa elää. Poronnahasta hän tekee melkein kaikki vaatteensa. Poronmaito, poronjuusto, poronliha on hänen ruokanansa. Tahtoessaan ostaa jauhoja hän myypi porojansa Norjaan tahi ajaa niitä Ouluun. Siellä seisoo sadottain noita kauniita eläimiä salvattuina pihamaalle ja vuodattaen kyyneleitä nähdessään kumppaniensa kuolevan.

Poro on lappalaisen hevonen ja se valjastetaan pienen reen eteen, jonka nimenä on pulkka eli ahkio, ja joka on keskeltä poikkisahatun ja selkänojalla varustetun veneen näköinen. Vetohihna menee pulkan terävästä keulasta poron vatsan alitse nahkaiseen vyöhön, joka on pingoitettu poron rinnan alle. Pulkan perässä istuu lappalainen, kaulaa myöten peittyneenä sarkaiseen tai hylkeennahkaiseen polstaan, ja ohjaa poroaan ajohihnalla, joka on kiinnitetty päitsien vasemmalle puolelle ja viskataan oikealle selän päällitse. Ajohihnan pää on solmittu pieneen kalikkaan, jota lappalainen pitää kädessään ja jossa kalisee irtonaisia renkaita. Ajaminen vaatii suurta tottumusta ja taitoa; senvuoksi ajetaan usein perätysten pitkässä jonossa, taitavin etupäässä. Silloin saa pitää hyvin varansa eikä pelätä, kun mennään täyttä vauhtia vuorien, mäkien ja kinosten yli. Tämä juonikas ja rajupäinen elukka, kaulassa kilisevä kello, ei millään pysähdy: milloin pulkka tömähtäen törmää lumen alla olevaan kantoon, milloin keikahtaa kumoon, eikä poro siitä huoli vähääkään. Se rientää tulisella vauhdilla eteenpäin ja matkustaja itse katsokoon, kuinka siitä jälleen selviää. Mutta omituista ja kummaa on, ettei poro mielellään juokse eteläänpäin; on ikäänkuin sen mieli palaisi maan napaan: se juoksee mieluimmin pohjoiseen päin.

Poro on heikko eläin hevosen rinnalla. Kolme poroa tarvitaan vetämään sitä, minkä yksi hevonen vetää. Pulkassa istuu ainoastaan ajaja, ja mahdollisesti pieni lapsi lisäksi. Yksi matkustaja tarvitsee kolme poroa: yhden itseään, toisen kyytimiestään ja kolmannen tavaroitaan varten. Kun joku lappalais-perhe muuttaa, hiihtää opas edellä suksilla ja taluttaa poroa, jolla on kulkuset kaulassa. Sitten seuraavat irtonaiset porot, joita koirat ja hiihtomiehet pitävät koolla, ja viimeksi tulevat kuormaporot, jotka vetävät telttaa, talonkaluja,

lapsia, sairaita ja vanhuksia. Silloin on virkeä liike autioilla tuntureilla: kulkuset soivat, koirat haukkuvat, lappalaiset hoputtavat karjaansa kaikuvilla huudoilla, ja porojen sorkat napsavat valkeassa lumessa.

63. Lappalaisia satuja.

a) Vedenpaisumus.

Lappalaiset ovat muinaisina aikoina poroineen kuljeksineet pitkin koko Suomenmaata, ja siksi on vielä tänä päivänä monta paikkaa heidän nimellistänsä. Mutta lappalaiset itse sanovat, että ennen heitä täällä asui vanhempi kansa, ennenkuin Jumala kaatoi maailman kumoon. Tämä tapahtui siten, että Jumala (Jubmel) pyöräytti maan nurin, niin että vesi järvistä ja joista virtasi maan yli ja hukutti kaikki ihmiset, paitsi kaksi lasta, pojan ja tytön. Nämä Jumala otti kainaloihinsa ja vei heidät korkealle vuorelle, jonka nimi on Passevaare eli pyhä vuori. Kun vaaraa ei enää ollut ja Jumala oli päästänyt lapset luotaan, erkanivat nämä toisistaan ja menivät eri suunnille katsomaan, olisiko muita ihmisiä maailmassa. Kun olivat kulkeneet kolme vuotta, ihmisiä löytämättä, tulivat he taas yhteen ja tunsivat toinen toisensa. Sitten he erkanivat, vaelsivat taas kolme vuotta, tulivat yhteen ja tunsivat toinen toisensa. Mutta vieläkin kolme vuotta samalla lailla kuljettuaan he eivät enää toisiansa tunteneet. He tulivat silloin mieheksi ja vaimoksi, ja näistä kaikki nykyään elävät ihmiset polveutuvat.

b) Jättiläinen ja ihminen.

Ennen vanhaan asui maassa suuri ja julma jättiläinen, jonka nimi oli Stalo. Hänen vaimonsa nimi oli Rutakis, ja tämä oli ilkeä noita-akka. Stalo oli ihmissyöjä ja olisi suurivoimaisena vienyt kaikista muista ihmisistä voiton, jos ei olisi samalla ollut mahdottoman tyhmä. Tätä käytti hyväkseen eräs viekas ihmislapsi, jonka nimi oli Askovis, ja petkutti jättiläistä. Kerran Askovis oli joutunut Stalon valtaan ja ehdotti jättiläi-

selle, että he koettelisivat voimiaan siten, että juoksisivat puuta vastaan ja puskisivat päänsä puun sisään. Stalo oli kohta valmis ja juoksi kaikin voimin paksua petäjää vasten, mutta ei saanut päätänsä siihen puskemaan. Askovis sanoi säästävänsä kokeensa huomiseksi; mutta yöllä hän koverteli koloja useihin puihin ja peitti kolot kaarnalla. Seuraavana päivänä onnistui hänen kokeensa erinomaisen hyvin: hän juoksi puulta puulle ja puski päänsä niihin korvia myöten. Stalo ihmetteli suuresti.

Askovis meni koivun luokse ja alkoi vääntää vitsoja. — »Mitä sinä niillä teet?» kysyi Stalo. — »Enpähän mitään erityistä; laittelenhan vaan vitsoja, joilla kannan pois hopeat aitastasi.» — »Elähän toki, poikaseni», arveli jättiläinen. »Pidähän hattuasi tuossa, niin ajan sen hopeita täyteen!» — Askovis piti hattuaan, mutta oli salaa leikannut siitä pois pohjan ja kaivanut kuopan maahan sen kohdalle. Jättiläinen ajoi ajamistaan, mutta hattu ei milloinkaan näkynyt täyttyvän. — »Sepä vasta syvä hattu on», sanoi jättiläinen. — »Tavallisen syvä», vastasi Askovis; »vaan ehkä mieluummin täyttäisit laukkuni?» — »Enkä», arveli jättiläinen, »saan jo kylläni hatustakin.»

Stalo viritti verkkoja majaville, teki tulen metsään ja laskeutui levolle. Verkkoonsa hän oli sitonut nuoran ja tämän toiseen päähän kulkusen, kuullaksensa milloin majava meni verkkoon. Jopa soi kulkunen, Stalo rientää verkolleen, mutta ei löydä mitään, sillä viekas lappalaisukko oli tempaissut nuorasta ja polttanut jättiläisen vaatteet tämän poissa ollessa. Stalo palasi takaisin ja pahotteli varomattomuuttaan, kun oli pannut vaatteensa niin likelle tulta. Hetken kuluttua soi taas kulkunen; jättiläinen rientää verkolleen, ei löydä mitään, ja hänen poissa ollessaan on lappalainen sammuttanut tulen. Nyt alkaa Staloa surkeasti paleltaa, hän nostaa kätensä kuun puoleen, joka nousee taivaalle, ja valittaa sille: »Katso, isä, poikaasi paleltaa!» Mutta kuulla on muuta tekemistä: sen täytyy pitää puoliansa noitia vastaan, jotka syövät sen toista sivua, eikä kuule poikansa rukouksia. Tällä lailla paleltui jättiläinen Stalo kuoliaaksi.

64. Päiviön suku.

Päldojärv-nimisessä kylässä asui kauan aikaa sitten rikas lappalainen nimeltä Päiviö. Hänellä oli niin monta poroa, että hän tarvitsi 30 renkiä ja 30 piikaa niitä vartioimaan; mutta hopea-aarteensa hän kätki maahan. Lappalaiset palvelivat siihen aikaan kummallisia puita ja kiviä, joita nimittivät seidoiksi. Kun porot kerran kuolivat tautiin, matkusti Päiviö poikineen epäjumalan seidan tykö, kaunisti sen kuusenhavuilla ja uhrasi poroja sen kunniaksi, rukoillen siltä apua. Päivän odotti Päiviö poikineen turhaan merkkiä siitä, oliko epäjumala kuullut heidän rukouksensa. Silloin he nousivat, kantoivat kuivia puita seidan ympärille ja polttivat sen tulella. Pakanat kylässä olivat tästä suuresti harmissaan ja olivat tappaa Päiviön, mutta hän vastasi heille Gideonin sanoilla: »Jos hän on Jumala, niin kostakoon itse!» Päiviö tuli perheineen kristityksi ja lähetti poikansa Vuolabban Inarin kylään hävittämään kaikki siellä olevat seidat.

Päiviö oli väkevä sota-uros, mutta hänen kolme poikaansa tulivat vielä mainiommiksi. V u o l a b b a (Olavi) oli väkevimmän nimi. Hän oli niin virkku, että juoksussa saavutti peuran, otti hännästä kiinni kiitävän suden ja löi sen murskaksi kallioon. Isoa venettään hän kantoi yksinään olallaan, ja kivet, joita jättiläiset eivät jaksaneet nostaa, Vuolabba kantoi helposti paikoilleen. Siihen aikaan oli Venäjän karjalaisilla tapana käydä hävitysretkillä Lapissa. Vuolabba kantoi mahdottoman suuren hirren tunturille telttansa yläpuolelle ja sai karjalaiset uskomaan, että hänen kolmivuotinen poikansa oli sen siihen kantanut. Silloin ei kukaan uskaltanut häntä ahdistaa.

Päiviön toisen pojan nimi oli I i s a k k i. Hän oli niin tarkka joutsimies, että ampui harrin, kun tämä koskessa hyppäsi ylös vedestä. Iisakkikin kävi sotaa Venäjän karjalaisten kanssa. Näiden johtajana oli päällikkö, joka päästä jalkoihin oli kuparivaruksiin puettuna ja niin kankea, ettei itse voinut syödessään viedä kahvelia suuhunsa, vaan palvelijan piti häntä syöttää. Iisakki oli

kauvan päällikköä väijynyt ja ampui sellaisen aterian aikana kahvelin päällikön kurkkuun.

Päiviön kolmannen pojan nimi oli J u h a n a, ja hän oli niitä mahtavia noitia, joita ei nyt enää synny maailmaan. Hänkin kävi sotaa karjalaisten kanssa ja käytti heitä vastaan hirmuisia taikakeinojaan. Kerran he saivat hänen kiinni ja pakottivat häntä opastamaan heitä yöllä tunturin poikki. Pallastunturilla oli hyvin jyrkkä kohta. Siinä loitsi Juhana niin, että karjalaiset kuulivat kellojen soivan ja näkivät valkeiden loistavan kylästä jyrkänteen alapuolelta. Juhana kehoitti nyt matkakumppaneitaan seuraamaan ihan hänen jäljessään, kun hän heille näytti tietä tulisoihdulla. Samassa hän viskasi soihdun jyrkänteestä alas, mutta itse sai jalalleen sijan vuorenkolossa. Karjalaiset tulivat suksillaan täyttä vauhtia hyökäten tulisoihdun perästä ja hävisivät näin kaikki pimeään syvyyteen.

65. Lappalaisia kansanlauluja.

a) Kuljeskelen kukkuloilla
tuolla tunturein laella;
on muassa nuolet nopsat,
waralla wasamat pitkät;
ammun peuroja paraita,
metsän karjan kallihia,
sitte wietän wihkiäiset,
häät hywäiset ja komeat.

b) Mik' on tuulista parempi,
mikä toista herttaisempi?
Onkopa suwi hikinen,
tuuli pilwi-ilmahainen,
leuto leyhkä etelästä?
Eikö pohjoinen parempi,
raitis tuuli tuntureilta?

c) Karhu herättää poikanſa.)

Joutukaa jo, poikaſeni!
Sukſi luistawi lumella,
ſiwakka ſiwahteleepi.
Paha pyytäjä tuleepi,
ärjytään ſen ampumalle,
ſuuhuni ſen nuolet ſullon,
kurkkuhun kupariſehen.

b) (Heinäſirkka kyſyy ſääskeltä:)

„Mitä teet ſä keſän kaiken?“
— „Mitä teenkö, aina laulan.
Kuinkas itſe keſäs wietät?“
— „Minä tanſſin laulelleſſas.“

66. Lappalaispojan laulu.

Juokſe, poroſein,
poikki wuoret, maat!
Seiſta, ſyödä ſaat
majall' impyein.
Siellä werraton
jäkäl'-aarre on.

Päiw' on lyhyinen,
mutta pitkä tie,
laulaiſſain nyt wie
matka joutuen!
Tääll' on ſudet waan
usiwa-majoiſſaan.

Jos ma lentäiſin,
niinkuin kotka tuo,
kultapilwen luo,
ehkä näkiſin
ſilmät lemmityn,
huulten hymyilyn.

Sydämeni ſä
kohta kiedoit niin
lemmen pauloihin,
etten ſelwiä; —
wedät totta kuin
koski innostuin.

Sinut nähtyäin
ſuurest' ikäwöin,
aina päiwin öin
mietin mieleſſäin:
on ſe onni waan,
kun ſun omakſ' ſaan.

Waikka kätkeiſit
laakſon kiwen taa
taikka porolla
metſään rientäiſit;
kiwet, hongat ois
tieltäin käypä pois!

F. M. Franzén. — Olli Wuorinen.

67. Virolaiset.

Virolaiset eivät asu Suomessa eivätkä kuulu meidän kansaamme, mutta ovat likeistä sukua suomalaisille. Virolaiset ja suomalaiset, niin myös vatjalaiset, vepsäläiset, liiviläiset ja karjalaiset olivat muinoin yhtenä kansana, siihen aikaan, jolloin asuivat nykyisessä Venäjässä. Mutta kun venäläiset tunkivat heidät syrjään ja he muuttivat luoteeseen, niin kansa jakautui. Suomalaiset menivät pohjoispuolelle Suomenlahtea ja asettuivat Suomeen; virolaiset lähtivät eteläpuolelle merenlahtea ja asettuivat Viron- ja Liivinmaahan. Sillä Vironmaa on Suomenlahden etelärannikolla ja on vähäinen, tiheästi asuttu maa, jossa on järviä, virtoja ja viljavia peltovainioita. Siellä on luonto toisellainen kuin Suomessa: siellä ei ole graniittivuoria, ainoastaan aukea hiekkaranta merta vastassa. Muutamia graniittilohkareita, joita merenjäät ovat muinoin Suomen puolelta sinne vieneet, näytetään Virossa jonakin kummana.

Virolaiset joutuivat enemmän kuin kuusisataa vuotta sitten saksalaisten vallan alle. Sen jälkeen he ovat olleet useiden vierasten valtain alaisina ja kärsineet paljon hävittävistä sodista; nyt he ovat Venäjän vallan alla. Heidän saksalaiset herransa ovat heitä julmasti kohdelleet ja ottaneet heiltä heidän maansa, niin että virolaiset ovat aina näihin asti olleet saksalaisten ritarikartanoiden lampuoteina. Kovan sorron alaisina he eivät ole saaneet samaa vapautta ja opetusta, kuin heidän veljensä suomalaiset, mutta nykyään kohdellaan heitä paremmin, ja he saavat omistaa maata. Kuitenkin virolaiset ovat uskollisesti säilyttäneet oman kielensä, omat muistonsa ja oman kansallisluonteensa. He ovat vilkasta, tunteellista ja sitkeätä kansaa, joka suuresti rakastaa isänmaatansa. Usein nähdään heidän avonaisissa veneissään purjehtivan Suomen puolelle, ja siellä heidät tunnetaan pitkistä ruskeista takeistaan, solakasta vartalostaan ja virkeistä ruskeista silmistään.

Virolaisten kieli on niin suomenkielen kaltaista, että molemmat kansat helposti oppivat ymmärtämään toisiansa, kun vaan kerran ehtivät tutustua vieraanvoittoi-

seen puhumistapaan. Virolainen on ikäänkuin katkonut suomalaiset sanat ja lainannut useita sanoja saksan- ja venäjänkielestä. Muuten ovat virolaiset ja suomalaiset siinäkin toistensa kaltaisia, että kummatkin rakastavat lauluja ja vanhoja satuja, jotka kovina aikoina ovat olleet heidän lohdutuksenaan. Koska nämä kansanmuistot ovat suomalaisten satujen ja kansanlaulujen kaltaisia, ikäänkuin kaksi samasta juuresta lähtenyttä haaraa, niin mainitsemme niistä tässä muutamia.

68. Virolaisten Kalevipoeg.

Virolaisilla on monta kaunista kansansatua ja yksi suuri 20-runoinen sankarirunoelma, jolla on heidän suurimman kansansankarinsa nimi: Kalevipoeg (Kalevan poika). Hänestä kerrotaan seuraava satu:

Eräs eukko paimensi lehmiään metsässä ja löysi sieltä naarasteiren ja munan. Niistä kasvoi kaksi kaunista neitoa, Salme ja Linda, joille tuli monta kosiomiestä. Salme joutui naimisiin pohjantähden kanssa, mutta Linda otti miehekseen jumalista lähteneen väkevän sankarin, jonka nimi oli Kalev. Linda ja Kalev saivat kolme poikaa, ja nuorin poika oli syntynyt isän kuoleman jälkeen. Kun nämä kolme poikaa olivat metsästämässä, tuli »tuulentarkka» noita Suomesta ja ryösti heidän äitinsä. Linda huusi avuksensa taivaan jumalaa, Ukkoa, ja tämä muutti hänet kallioksi Tallinnan kaupungin läheiselle Iru-vuorelle.

Pojat etsivät äitiään turhaan. Vanhin heistä meni Venäjälle ja tuli taitavaksi kauppamieheksi; keskimäinen matkusti pohjoiseen ja tuli mainioksi sotijaksi. Nuorimmalla, jonka nimi oli Kalevipoeg ja jota verrattiin rautakynsi-kotkaan, oli monta ihmeellistä elämänvaihetta. Hän ui Suomenlahden poikki Suomeen, etsi salomailta käsiinsä noidan ja löi hänet tammentyvellä kuoliaaksi. Äitiään hän ei voinut löytää; tämä näyttäytyi hänelle unessa kauniina neitona, ja siitä hän ymmärsi, ettei äiti enää ollut hengissä.

Sitten seuraa koko joukko seikkailuja. Kalevipoeg hakee kuuluisan sepän Suomesta ja ostaa tältä niin verrattoman miekan, että hän sillä halkaisee sepän alasimen maahan asti, eikä pienintäkään naarmua näy miekanterässä. Hänen hurja luontonsa herää. Hän tappaa sepän pojan, ja onneton isä kiroo miekan, että se kerran tulee oman omistajansa surmaksi. Kalevipoeg palaa Viroon ja tekee veljiensä kanssa sellaisen sopimuksen, että se, joka jaksaa kauimmaksi nakata kallionlohkareen, pääsee maan kuninkaaksi. Kalevipoeg nakkaa kauimmaksi, tulee Viron kuninkaaksi ja kyntää maan jättiläishevosella ja jättiläis-auralla. Sudet repivät hänen hevosensa; hän hävittää pedot ja viljelee maata. Hän aikoo rakentaa linnan, kulkee lautataakka selässä Peipsenjärven poikitse ja painaa maahan niin syviä jälkiä, että vuoret litistyvät. Hänen levähtäessään rannalla varastaa pahan-ilkinen noita hänen miekkansa ja viskaa sen järveen. Kalevipeog herää ja lupaa, että miekka saisi järvessä olla siksi, kunnes toinen yhtä väkevä sankari tulisi sen sieltä ottamaan, mutta jos hän itse tulisi, saisi se purra häntä jalkaan. Sitten hän lyö lautansa kappaleiksi noidan poikiin ja lähtee toisia lautoja noutamaan. Tällä matkalla hän joutuu manalaan, kuolleiden valtakuntaan. Siellä hallitsee pahahenki, Sarvik, äärettömiä rikkauksia. Kalevipoeg voittaa Sarvikin, pelastaa kolme vangittua neitoa ja palajaa suuren saaliin kanssa päivän valoon.

Nyt Kalevipoeg aikoo etsiä maailmaan äärtä ja rakentaa sitä varten hopeaisen laivan. Hän purjehtii pohjoiseen päin Lappiin ja joutuu suuriin vaaroihin. Kerran hänet nielee merenkurimus, josta valaskala hänet pelastaa. Toisen kerran hänet poimii jättiläisneito esiliinaansa ja vie hänet ihme-elukkana isälleen. Hän käy tulivuorilla ja näkee revontulten hengetärten sotivan hopeakeihäillä ja kultakilvillä. Viimein sanoo hänelle eräs viisas mies, että, ennenkuin hän tapaa maailman äären, tapaa hänet kuolema. Kalevipoeg palaa takaisin Viroon, voittaa tappelussa maansa viholliset, astuu vielä kerran kuolleitten valtakuntaan ja sitoo Sarvikin kahleisiin. Mutta nyt tulee rautapukuisia miehiä meren toiselta puolelta Viroa ahdistamaan. Syntyy taas veri-

nen tappelu. Kalevipeog voittaa, mutta hänen parhaat soturinsa ovat kaatuneet. Hän seisoo yksinään »niinkuin keväällä kuivunut koivu.» Erakkona hän asuu suuressa metsässä. Silloin hän eräänä päivänä kulkee Peipsenjärven rannalla ja näkee entisen miekkansa kimaltelevan vedessä. Kaihoisalla mielellä hän kahlaa veteen ottamaan sitä, mutta miekka, joka muistaa kirouksen ja lupauksen, leikkaa hänen molemmat jalkansa poikki polvien kohdalta. Niin kostaa miekka ennen vuodatetun viattoman veren.

Kalevipoeg kuolee, mutta jumalat panevat hänen jalatonna vartioimaan kuoleman valtakunnan portteja ja kahleisiin sidottua Sarvikia. Siellä Kalevipoeg lyö kädellään vuorenporttiin, mutta käsi tarttuu kiinni rakoon, ja joka kerta kun Kalevipoeg yrittää tempaista itseänsä irti, tärisee maa ja syntyy maanjäristys.

69. Wirolaisia kansanlauluja.

a) Kotoinen neito.

Keſä on ja päiwänpaiste,
lirittää yläällä leiwo,
lehdet owat lehtipuiſſa,
kaikki niitytkin kukiſſa.
Koiwuin latwat koukiſtuwat,
okſiſſaan owat omenat,
pähkinät on pehkoiſſanſa,
kotoneidot laulelewat.

Keſä loppuu, ſyys käſiſſä,
niityn kaswit niitetähän,
kirwes kaatawi petäjät,
piilu koiwut pirstoaapi,
halla ottaapi omenat,

ukonilma pähkinäiſet,
mies koſii kotoiſen neidon.
Jkäwäst' on niityn itku,
metſ' on keltaisna mureesta,
hirnuwat iſänſä warſat,
ammowat waſikat äitin,
möliſewät weljen möllöt,
ſyöttäjätänſä ſurewat,
kaipoawat katſojaanſa,
hoitajanſa helleyttä.

Jloll' eikö impi käynyt
ennen päiwän nouſemista
laulain aina lääwäsſänſä?
Meni partehen waſikan
ilman äitin tietämättä,
ennen noustua iſänſä;
heinät antoi helmastanſa,
kantoi kauroja etehen,
weipä wettä juotawakſi
iſän, äitin tietämättä.
Eikö tätä muiſtettaiſi!

---

b) Kotopaikan kiitos.

Kylä kultainen kotini,
kylä joſſa ennen kaswoin,
armas entinen oloni,
kaswoit poikaſi komeikſi,
terwehikſi tyttäreſi.
Olet kylä kelwollinen;
peltos kaswawat eloa,
niityt heiniä hywästi,
pääll' on pelto, niitty alla,

keskipaikka pellawassa;
kuminoit' on kunnahalla,
wainiot jo waaleoina,
kypsyneinä karwiaiset,
orapihlajat wihannat,
omenat hywänhajuiset.

Woi kylää, kuhun koteusin,
sua, jonk' omaksi jouduin,
hyi häpeetä, hyi häwytön!
Sua kiitetään kujeillen,
iwaten ylistetähän,
kylä ruma, sotkuisoinen,
paha puhdasten sydänten,
paha parjaaja hywille,
wiete äitin tyttärille!

Kiitänpä omaa kylääni,
kotopaikkaani ylistän.
Oot sä kylä kelwollinen,
niinkuin kirkko kukkulalla,
Herran huone korkealla,
armas nähtäwä yläällä.
Yks' on ainoa asia,
mikä arwosi alensi,
alle Tallinnan *) aseman,
alle arwon Rahkawieren: *)
ei sua lähene laiwat,
laiwat rikkaat riistastansa,
eiwät tuo tawarojansa,
makeitansa maalle saata,
eiwät liinalastiansa.

*) Wiron kaupunkeja. Rahkawieri (wirokst Rakwere) = Wesenburg, muinoin tärkeä kauppakaupunki.

70. Suomen kansa.

Tämä on Suomen kansan kartta:

Itäosassa maata: Karjalassa, Savossa, pohjoisessa ja koillisessa osassa Pohjanmaata asuu k a r j a l a i s i a. Länsiosassa maata: Hämeessä, Satakunnassa, Varsinais-Suomessa, Uudenmaan pohjois-osassa ja Pohjanmaan kaakkois-osassa asuu h ä m ä l ä i s i ä. Suomeen kuuluvassa osassa Lapinmaata asuu l a p p a l a i s i a. Uudenmaan etelä-osassa, Pohjanmaan etelänpuolisella rannalla ja Ahvenanmaan saaristossa asuu r u o t s i n-sukuista kansaa. Etelä-Suomeen on muuttanut vähäinen lukumäärä v e n ä l ä i s i ä, ja sitä paitsi asuu maassa muutamia saksalaisia, englantilaisia, ranskalaisia, norjalaisia, tanskalaisia sekä joitakuita harvoja muihin kansallisuuksiin kuuluvia.

Tässä maassa asuu siis erisukuista ja erikielistä kansaa. 100:sta Suomen asukkaasta on 86 suomalaista sukua, 13 ruotsalaista, 1 venäläistä, saksalaista ja muuta kansallisuutta. Usealla on ruotsalainen isä ja suomalainen äiti tahi suomalainen isä ja ruotsalainen äiti; muutamilla on venäläinen isä ja suomalainen äiti, tai ovat heidän vanhempansa tai esi-isänsä muuttaneet tänne vieraasta maasta. Harvat ovat niin sekoittumatonta sukuperää, ettei heidän suvustaan jonkun suonissa ole virrannut eri kansakuntain verta. Mutta sanottu on, että kaikki, jotka pitävät ja rakastavat tätä maata isänmaanansa, — kaikki, jotka noudattavat tämän maan lakeja ja tekevät työtä sen menestykseksi, — ovat yksi kansa. Heitä yhdistää heidän rakkautensa, heidän kuuliaisuutensa, heidän yhteinen onnensa. Jos merimiehiä, jotka ovat sukuisin eri kansoista, purjehtii samassa laivassa aavalla merellä, niin täytyyhän heidän sovinnossa tehdä työtä päästäksensä satamaan; muutoin laiva ja he kaikki hukkuisivat. Ja samalla tavalla, jos Jumala on yhdistänyt asukkaita eri suvuista samalla maankappaleella asumaan saman vastuun alaisina, niin täytyyhän heidänkin elää sopuisesti yhdessä, että he menestyisivät ja etteivät muut sopuisemmat kansat ottaisi heiltä heidän perittyä maatansa. Heidän täytyy olla kuin yksi mies ja yksi sydän isänmaan puolesta.

Tämä kansa on kasvanut yhdeksi, niinkuin monta puuta tekee suuren metsän. Petäjät, kuuset ja koivut ovat eri puulajeja, mutta yhdessä ne ovat metsänä. Toisen maakunnan kansa eriää toisen maakunnan kansasta ulkonäön, vaateparren, luonteen, tapain ja elämänlaadun puolesta. Helposti voimme erottaa hämäläisen karjalaisesta, uusmaalaisen pohjalaisesta; vieläpä tunnemme yhden pitäjän asukkaat monista muista naapuripitäjien asukkaista. Mutta jos matkustamme ulkomaalla ja tapaamme siellä maanmiehiä eri osista maatamme, niin huomaamme, että he ovat toinen toisensa kaltaisia. Ja jos muukalainen matkustaa Suomessa, huomaa hän, että tämän maan asukkaat ovat toistensa laatuisia. Sillä täytyyhän niillä, jotka lapsuudestaan asti ovat samassa maassa kasvaneet, samain lakien ja elämänsuhteiden alaisina, vaikka itsekullakin on erilaisuutensa, yhtäkaikki olla paljon keskinäistä yhtäläisyyttä.

Sellaista kansan keskinäistä yhtäläisyyttä eli ominaisuutta (k a n s a n l u o n n e t t a) on helpompi tuntea kuin selittää. Se on se leima, jonka Jumala on jokaiseen kansaan painanut, antamalla sen kauan yhdessä asua. Tämän leiman vie kukin mukanaan, kulkekoon minne tahansa maailmassa. Se kyllä saattaa kulua kasvatuksen, tapojen ja elämänvaikutuksien kautta, mutta harvoin se kokonaan häviää.

Sen leiman, jonka Jumala on Suomen kansaan painanut, saatamme paraiten erottaa, jos tarkastamme tämän kansan entisiä elämänvaiheita. Se on näihin aikoihin asti tallettanut muiston esi-isäinsä pakanallisesta uskosta, mutta kun se on saanut Jumalan ilmoitetun sanan, on tämä aina ollut sen kalleimpana tavarana. Se on siis sellainen kansa, jossa on syvä ja totinen j u m a l a n p e l k o. Se on tuhat vuotta yhtämittaa työskennellyt maansa raivaamiseksi ja viljelemiseksi: — se on varmaan u u t t e r a ja k e s t ä v ä kansa. Se on muokannut kovaa maaperää, ankarassa pohjoisessa ilmanalassa: — se on varmaan k a r a i s t u n u t ja v o i m a k a s kansa. Suuria vahingoita ja hävityksiä on sattunut tälle kansalle enemmän kuin useille muille; sen on usein ollut pakko taistella katkerimman puutteen kanssa, se on ollut sorrettuna, sen on täytynyt poltetuista taloistaan paeta synkimpiin

sydänmaihin, ja kuitenkin se on elänyt, toivonut ja jälleen noussut pystyyn: se on varmaan kärsivällinen, itseltäänkieltäväjaelinvoimainen kansa. Koskaan ei ole Suomen kansasta lähtenyt valloittajaa, joka olisi muita kansoja ahdistanut ja valtansa alle pannut: se on siis varmaan rauhallinen kansa, jolla ei ole vallanhimoa ja joka ei ole luotu anastamaan itselleen sijaa maailman mahtavain joukossa. Mutta se on viimeiseen verenpisaraan varjellut omaa isänmaatansa; se on synnyttänyt mainioita sotapäälliköitä ja maailman kuuluisia sotamiehiä: — se on varmaankin urhoollinen ja sotaan kelvollinen kansa. Voitettuna, valloitettuna, vaan ei koskaan hävitettynä, se on vieraan vallan alaisena aina pitänyt oman ajatus- ja elintapansa: — se on varmaankin äärettömän sitkeäluontoinen ja itsepintainen kansa. Kun se on kerran antautunut toisen tahi oman maansa hallituksen alaiseksi, ei se ole koskaan nostanut kapinata tätä esivaltaa vastaan, ei koskaan kärsinyt pettäjiä, ei koskaan myynyt isänmaataan: — se on siis uskollinen kansa. Usein se on laiminlyönyt saattaa oikeutensa ja voimansa valtaan: — se on varmaan hidasmielinen ja vitkallinen kansa. Mutta väkivallan ja sorron aikoina ei se ole koskaan oppinut taipumaan sortajan ikeen alle; — se on varmaan vapautta rakastava kansa. Ja vihdoin se on yksinäisissä metsissään, kaukana sivistyneen maailman keskuksista, hiljaksensa ja kovien vaivojen kanssa taistellen tullut valistukseen: — se on varmaan tiedonhaluinen ja oppia rakastava kansa.

Sellainen on pääominaisuuksiltaan se kansa, jonka Jumala on valinnut viljelemään perimmäistä pohjolaa. Sellaiseen toimeen kysytään sellaista kansaa. Ja Jumala on asettanut tämän kansan etupäässä esimerkiksi ja opettajaksi monille köyhille oppimattomille heimokansoille, jotka ovat hajallansa pitkin maailmaa. Se kutsumus on suuri, jonka Suomen kansa on saanut osakseen. Tätä kutsumusta täyttämään vahvistakoon sitä Jumala totuudellaan ja voimallaan!

Autuas on se kansa, jonka Herra on Jumala; se kansa, jonka hän itsellensä on perinnöksi valinnut. Ps. 33: 12.

71. Matti.

Eräällä isännällä oli kolme palvelijaa. Iivana oli venäläinen, Eerikki oli ruotsalainen ja Matti oli suomalainen. Muutamana kesäaamuna isäntä lähetti palvelijansa kuokkimaan kivistä mäkeä pelloksi ja osotti heille kappaleen kullekin. Iivana kuokki iloisesti laulaen ja sai puolipäivään osansa valmiiksi. Eerikki kuokki, vuoroin nauraen, vuoroin nuristen, ja sai osansa ehtoopuolella valmiiksi. Matti näytti ynseältä, mietti ensin hyvän aikaa ja sai vasta illalla myöhään osansa valmiiksi.

Kun he olivat työnsä päättäneet, tuli isäntä sitä katsomaan. Iivana on tehnyt sukkelimmin työtä, sanoi hän; mutta Iivana on jättänyt kivet paikoilleen. Eerikki on raivannut pois pienet kivet, mutta jättänyt suuret paikoilleen. Matti on raivannut pois suuret kivet, mutta jättänyt pienet maahan. Jokaisella teistä on ansionsa ja vikansa. Toisella kerralla panen Iivanan karhitsemaan peltoa, Eerikin ojittamaan niittyä ja Matin vääntämään kiviä; siihen h ä n on luotu.

Matista tuli siis kivenvääntäjä. Jos ketä haluttaa oppia tuntemaan tätä miettivää miestä, niin hän on vartaloltaan keskikokoinen, hartiakas, jänteväkätinen ja hyvin kestävä. Hänellä on ruskea tukka, harmaat silmät, harmaa iho, hiukan sisäänpäin kiverä nenä, ohukaiset huulet, leveät kasvot. Hän ei siis ole mikään kaunis, mutta hänellä sanotaan olevan kauniita ruskeasilmäisiä veljiä ja sieviä, keltatukkaisia sisaria. Käytökseltään Matti on jäykkä ja juro, niinkuin kivenvääntäjän tulee olla. Hän kävelee pitkät matkat vakavasti ja verkalleen astuen. Nuorena sanotaan hänen tanssineenkin. Mutta se lienee vaan panettelemista, sillä nykyään ei kukaan saata huomata hänessä minkäänlaista tanssitaitoa.

Luonnoltaan Matti on niitä, jotka eivät hätäile. Hän on jörömäinen ja ujosteleva. Mutta kun hän on istunut jonkun aikaa hyväin ystäväin seurassa, näyttää hän lauhtuvan ja ikäänkuin luontoa muuttavan. Hänen juro muotonsa lientyy, hän saattaa tulla iloiseksi, jopa sukkelaksikin laillaan. Eipä luulisi sellaisen yksitotisen miehen taitavan ilvehtiä ja leikkiä laskea niin, kuin hän

kuitenkin taitaa, ja silloin hänestä on sanomattoman huvittavaa tehdä omiansa ja muiden tyhmyyksiä naurunalaisiksi. Vaikka hän tavallisesti on harvapuheinen ja hiljainen, saattaa hän silloin puhua enemmän, kuin mitä toinen jaksaa kuunnella. Matin vikoja on näet sekin, että hän usein on vaiti, milloin pitäisi puhua, ja joskus puhuu, milloin olisi parempi olla vaiti.

Matti on niin tuiki rehellinen mies, että hänen täytyy lainata v a r k a a n nimitys toisesta kielestä. Hän on myöskin tyyni mies. Jyrkän kosken laskeminen, viiden askeleen päästä karhuun tähtääminen, ruutikellarin palavan katon sammuttaminen ei häntä vähääkään peloita. Sodassa hän ei myöskään ole milloinkaan voinut oppia juoksemaan. Hän ei koskaan pelkää vaaran tullessa eikä sen kestäessä, mutta j ä l e s t ä p ä i n hän on hyvin varova. Että hän on hidas ja myöhäinen, sen tietää koko maailma. Jos hän tapaa jonkun tutun tiellä, ei hän ennätä tervehtiä, ennenkuin toinen on jo kappaleen matkaa sivuitse. Kuitenkin tapahtuu, että hän, liian kauan mietittyään jotakin asiaa, saa yhtäkkiä kummallisen kiireen. Matin on tapana kauan miettiä ja sitten hätäillä. Hän on niin monet ajat tullut joka paikkaan liian myöhään, on odotuttanut itseänsä ja tavannut muita, jotka ovat ennättäneet ennen häntä, että uusien rautateiden määräaikaisuus on saattanut hänet suureen pulaan. Mutta Matti on hyvä oppimaan: nyt hänellä on usein tapana, varmuuden vuoksi, tulla paikalle tuntia aikaisemmin. Että Matti on itsepintainen kuin synti, senkin tietää koko maailma; hänen itsepintaisuutensa onkin hänen kestävyytensä nurja puoli. Minkä hän kerran on saanut päähänsä, sen hän tahtoo saada käymään. Missä hänen tulee seisoa, siinä hän seisoo; mutta jos se ei häntä haluta, niin on turha vaiva ruveta häntä houkuttelemaan. Yksi Matin veljiä, pitkä mies, hukutti itsensä vesiämpäriin; se ei ollut helppo tehtävä, mutta hän tahtoi hukkua ja hukkuikin. Aina Matti tarvitsee mietintöaikaa. Hän epäilee kaikkea uutta, mutta hän voi tottua siihen vähitellen. Senvuoksi häntä inhottavat kaikki uudet kuosit ja tavat, mutta kun muut ovat niitä herjenneet käyttämästä, niin tapahtuupa, että Matti niihin mielistyy. Hänen suvussaan on vähän alot-

tajia, mutta paljon kannattajia. Kun alottaja laskee käsistään, niin hellittävät kaikki muutkin. Ja tyhjäntoimittajat ovat hyvin ahkerat moittimaan niitä, jotka jotakin toimittavat.

Matin hitaisuutta on sekin, että hän kärsii paljon, ennenkuin vihastuu, mutta kun hän kerran vihastuu, niin vihastuu hän usein silmittömäksi. Hän kärsii nöyränä kovan katovuoden, mutta nurisee, jos vähäinen sade tulee sopimattomaan aikaan. Hän voi antaa anteeksi sille, joka on ryöstänyt häneltä kaiken omaisuutensa, mutta jos joku varastaa häneltä marhaminnan, tekee Matti siitä käräjäasian.

Matti rakastaa hevostaan, peltoaan, saunaansa, pajaansa ja tarkkaa vanhaa luotipyssyään. Muutamat veljeksistä käyvät kauppaa ja kulkevat maa- ja vesimatkoilla. Mieluisimmin Matti kuitenkin tahtoo elää rauhassa pirtissään, huoletonna huomenesta, ja hän pitää itsensä rikkaana, jos hänellä tänään on rukihista leipää, puuroa, muikkuja tahi silakoita ja perunoita. Hätätilassa hän syö pettua. Kun hän on oikein kylläksensä syönyt omaansa tai muiden ruokaa, tapahtuu joskus, että hän rupeaa laiskottelemaan: sillävälin hän on vankka työmies. Ei olisi haitaksi, jos Matti paremmin laskisi tulonsa ja menonsa, sillä huomispäiväksi säästäminen ei ole hänen tapojaan. Kun hän näin vuorottain tuhlaa ja näkee nälkää, rikastuvat muukalaiset hänen vahingokseen. Hän saattaa nähdä kultaläjiä jalkainsa edessä, mutta ei tule kättänsä kurottaneeksi niitä ottamaan. Matilla on hyvä luonnollinen ymmärrys, mutta ketään ei voi niin helposti pettää kuin häntä. Hän luulee tehneensä hyvän kaupan, kun vaihettaa pois virkun hevosensa ja saa pattijalkaisen sijaan.

Muuten on Matti auttavainen, vieraanvarainen, luotettava ja uskollinen; makaa talvella, valvoo kesällä, kuuntelee mielellään soitantoa, tekee kauniita lauluja ja mielistyy kaikkeen, missä kysytään miettimistä. Hän on taitava arvaamaan arvoituksia ja keksimään älykkäitä sananlaskuja. Hän tahtoo kaikessa olla perinpohjainen; hän kaivaa kaivonsa niin syväksi, kuin tahtoisi sen kaivaa maan lävitse, ja jos hänelle lapsuudessa on sattunut katkismuksen luku kangertamaan, saattaa hän

sitte vuosikausia miettiä, miksi Jumala on hänet luonut tähän maailmaan.

Emme huoli kertoa Matin hienommista veljistä ja sisarista: he ovat ulkonaisesti muiden hienompain ihmisten näköisiä, mutta sisällisesti kuitenkin aina Matin luonnetta. Jumala siunatkoon tuota leveätä kouraa ja rehellistä mieltä! Matilla on vikansa, Matilla on oma päänsä, mutta kun Jumala tahtoo väännättää kiviä maan päällä, lähettää hän Matin kivimäkeen. Tämä on Matin virka. Herra tietää parhaiten, mihin me kelpaamme.

72. Suomen kieli.

Ne kielet, joita enimmin puhutaan Europassa, jakaantuvat kolmeen suureen ryhmään, jotka ovat: latinalaiset kielet (Ranskan, Italian, Espanjan y. m. kielet), germanilaiset kielet (Ruotsin, Saksan, Englannin y. m.) ja slaavilaiset kielet (Venäjän, Puolan y. m.). Mutta suomenkieli ei kuulu yhteenkään näistä, vaan on ensimäisiä omassa suuressa kieliryhmässä, jota sanotaan suomalaiseksi. Nämä kielet ovat enemmän sukua turkinkielelle ja muille itämaan kielille kuin Europan valtakielille; onpa suurempi erotus suomen- ja ruotsinkuin ruotsin- ja venäjänkielen välillä. Suomalaisiin kieliin luetaan unkarin- ja lapinkielet, sekä ne kielet, joita heimolaisemme Venäjällä puhuvat. Viron kieli on suomenkielelle läheinen sukulaismurre.

Suomessa puhutaan myöskin erilaisia kielimurteita. Itä-Suomen murre, eli puhekieli Savossa ja Karjalassa, on pehmeämpää ja ääntiörikkaampaa, kuin kovempi ja voimakkaampi länsi-Suomen murre, jota puhutaan Hämeessä ja läntisissä osissa maatamme. Itä-Suomen murre on lainannut muutamia sanoja venäjänkielestä, jota vastoin länsi-Suomen murre on niitä lainannut useampia ruotsinkielestä. Monet paikanmuutot ovat vaikuttaneet, että itä- ja länsi-Suomen murteet ovat useissa paikoin tunkeuneet toinen toisensa alalle, ja muutamin seuduin ovat ne ikäänkuin yhteen kasvaneet.

Senvuoksi on eri paikkakuntain kielissä eroavaisuuksia, ei kuitenkaan sen suurempia, kuin että kaikki ymmärtävät toisiansa. Sisämaassa ja pohjois-Suomessa puhutaan puhtaampaa kieltä kuin rannikkomailla. Muutamat arvelevat kauniinta suomea puhuttavan koillisessa Hämeessä, mutta tätä eivät pohjois-pohjalaiset eikä savolaiset mielellään myönnä.

On jo enemmän kuin kolmesataa viisikymmentä vuotta siitä, kun suomenkieltä ensin ruvettiin painetuissa kirjoissa käyttämään. Sen kautta, että raamattu suomennettiin länsi-Suomessa, tuli länsi-Suomen murre varsinaiseksi kirjakieleksi ja aikaisemmin kehittyneeksi. Nyt on myöskin ruvettu kieltä rikastuttamaan käyttämällä mitä parasta sen eri murteissa löytyy, ja monet ahkerat tiedemiehet ovat tutkineet kielen ominaisuuksia, niin että suomenkielen kielioppi kohta on parhaiten selvitettyjä koko maailmassa.

Ja suomenkieli ansaitsee jo itsensä tähden kaiken sen suuren rakkauden ja huolen, jolla sitä hoidetaan. Eipä ole monta kieltä, jotka niin selvästi ja niin rikkailla, niin hienoilla vivahduksilla voivat osottaa ajatusten moninaisuutta ja eri tunnelmia. Eikä niitä myöskään ole monta, jotka voivat niin ihmeteltävän osaavasti kuvata luontoa. Vieras, puolueeton mies, kuuluisa tanskalainen kielentutkija, nimeltä Rask, kuvailee tätä kieltä seuraavin sanoin:

»Suomen kieli on luonnonraikkaimpia, säännöllisimpiä, helpoimmin muodostuvia ja soinnullisimpia kieliä maan päällä. Siinä on kaunein kerakkeiden ja ääntiöiden sopusointu, jossa suhteessa se on italiankielen kaltainen. Siinä ei ole ensinkään noita inhottavia suhuäänteitä eikä noita kovia huokuäänteitä, joita tavataan slaavilaisissa ja lapinkielissä. Siinä on aivan määrätty sointu, niinkuin ranskankielessä. Siinä on useampia muotoja ja vähemmän taivutustapoja ja poikkeuksia, kuin latinassa, s. o. suurempia etuja ja vähemmän vaillinaisuuksia. Siinä on tavattoman paljo sana-johtoja ja -yhdistyksiä, niinkuin kreikan- ja saksankielessä. Se näyttää siis valinneen ja yhdistäneen mitä parasta on muissa Europan kielissä; mutta koska ei mitään täydellistä ole taivaan kannen alla, niin ei ole suomenkielelläkään sitä, mikä

näyttää olevan tärkeämpää kuin kaikki sisälliset edut, nimittäin suurta kirjallista käytäntöä, laajaa alaa, lähempää yhteyttä heimokielten kanssa ja kunniaa olla loistavan hovin puhekielenä.»

Sen jälkeen, kun Rask kirjoitti nämät sanat (v. 1820), on melkoinen määrä kirjoja ilmestynyt suomenkielellä, ja kieltä on enemmän heimokieliin vertailtu. Sitä tuntevat ja pitävät suuressa arvossa ulkomaalaisetkin kielentutkijat; mutta ruhtinaat ja hovit eivät puhu suomea, ja Europan muille kansoille tämä kieli on niin käsittämätöntä kuin lintujen liverrys. Ainoastaan joskus kuuntelee muukalainen ihmeissään Suomen kansanlaulujen sointuvia sanoja. Ja lukiessaan kauniita runoelmiamme muille kielille käännettyinä, hän ei tiedä, kuinka paljon syvää tunnetta kääntäessä on haihtunut. Sillä suomenkieli on niinkuin läpinäkyvä verho, josta kaikkialla kansan henki kuultaa. Se on vielä löytölapsi Europassa, silkkiin kapaloituna, mutta erämaahan heitettynä. Kun tämä lapsi kasvaa ja voi näyttää toteen sukuperänsä, niin tunnetaan siinä kuninkaan tytär. Se on kerran tuleva yhtä rikkaaksi suurista ajatuksista, kuin se nyt on rikas viattomasta ihanuudesta. Se voi vielä kerran julistaa mitä parhainta ja ihaninta ihmissydän on synnyttänyt. Sillä siihen on Jumala sille antanut suuria, kuninkaallisia lahjoja, ja tätä lasta tulee meidän käsillämme kantaa ulos maailmaan.

73. Lippo ja Tapio.

(Kansansatu Karjalasta.)

Kolme miestä meni kerran metsälle. Yhden nimi oli Lippo, liukas mies, metsänkävijä. He tapasivat kolme peuraa. Kaksi oli sarvistaan takertunut toisiinsa kiinni, kolmas oli irrallaan. Lippo pyysi kumppaneitansa ajamaan takaa niitä kahta, itse lupasi hän ajaa kolmatta. Hän ajoi, hiihti, yö tuli. Lippo ei ollut tavottanut peuraa kiinni. Tuli viimein talo eteen metsässä. Peura

juoksi aituukseen pihalle, ja Lippo meni perässä. Isäntä seisoi pihalla: vanha ukko, parta, hiukset, kaikki kuusen naavasta. Talo oli Tapiola ja isäntä oli Tapio, metsän kuningas.

Vanhus taputteli peuran kaulaa ja sanoi: »Kuka kunnoton se oriini on hikeen ajanut?» Lippo astui esiin ja vastasi: »Minähän sen ajoin.» Tapio sanoi: »No, kun olet orittani iltaan pimeään ajanut, niin käy yöksi tupaani.»

Lippo menee Tapion pirttiin ja katsoo: täällä on peuraa, hirveä, täällä karhua, repoa, sutta ja kaikkea metsän riistaa, mitä vaan olla saattaa. Tapio syötti Lipolle iltasen ja hyvänä piti. Aamulla Lippo sitte aikoi ruveta pois menemään, vaan eipä löytänytkään suksiaan. Tapio sanoi hänelle: »Etkö tahtoisi jäädä vävyksi minulle, minulla yksi tytär vaan on.» Lippo vastasi: »Jäisin kyllä, mutta köyhä mies olen.» — »Älä siitä huoli», sanoi Tapio, »ei ole köyhyys mikään vika, meiltä saat mitä mielesi tekee.» Sitte Lippo, liukas mies, metsänkävijä, jäi sinne ja tuli Tapiolle vävyksi.

Kolmen vuoden kuluttua sai Lipon vaimo pienen pojan. Lippo sitte tahtoi mennä kotiinsa käymään ja pyysi Tapiota viemään itseään sinne. Tapio sanoi: »Kun teet sukset minulle mieltäni myöten, niin kyllä pääset.» Lippo heti meni metsään ja rupesi suksia tekemään. Sielläpä tiainen puunoksalla istuu ja laulaa:

Tii, tii, tiainen,
Vati, kuti, varpunen:
Pane oksa olkahasen,
Pää aseta pälkähäsen!

Lippo viskasi palikalla tiaista: »Mitä, herja, siinä vielä vinguttelet?» Teki sitten sukset valmiiksi ja vei Tapiolle. Mutta Tapio sanoi: »Eivät ole sukset pätevät minulle.» Lippo meni toisena päivänä metsään, ja tiainen lauloi samaa laulua. Lippo torui häntä ja teki uuden parin suksia, mutta nekään eivät sopineet. Kolmantena päivänä meni Lippo metsään, ja tiainen lauloi samaa laulua. »Jahka teen, kuten käskee», sanoi Lippo, »eihän tuo turhia laulane». Teki taas uudet sukset ja jätti ison oksan haarukan suksen koroon ja asetti sen pään jalan alle.

Ja Tapio sanoi: »Kah, nämähän ovat minun sukseni! Nyt pääset pois kotiisi.» Läksi saattamaan Lippoa ja sanoi: »Kun nyt edellä hiihdän, seuraa minun jälkiäni ja jää siihen yöksi, missä somman sijan näet; mutta tee maja tarkka, etteivät taivaan tähdet lävitse paista.»

Lippo lähti pois vaimoineen ja lapsineen. Iltapuolella hän näki Tapion somman ensimäisen sijan ja siinä oli hirvi paistettuna illalliseksi. Lippo teki majan siihen havuista hyvän, katon ylen tarkan laati päälle ja veti ahkion, jossa lapsi oli, sisään ja lepäsi vaimoineen majassa yön. Toisena päivänä jatkoi matkaansa, tapasi taas Tapion somman sijan, ja siinä oli peura paistettuna. Taas teki Lippo tarkan majan ja jäi siihen yöksi. Kolmantena päivänä kulki hän eteenpäin, tapasi kolmannen somman sijan, ja siinä oli vaan metso paistettuna. »Nyt, katso, koti loittona ei ole, kun metso vaan on paistettu», mietti Lippo. Majan vaan harvan teki ja veti ahkion lapsen keralla sisään. Taivas kajastui yöllä ja tähdet taivaasta rupesivat havujen lävitse paistamaan majaan. Aamulla nousi Lippo makaamasta: hänen vaimonsa oli poissa. Lippo meni ulos katsomaan: suksen latua ei näkynyt. Lippo istui lapsineen majan edessä eikä tietänyt, mihin päin hiihtää. Ilta tuli. Hirvi juoksi myhötteli sivutse. Lippo jäi siihen yöksi. Aamulla taas oli metso paistettu ja taas juoksi hirvi sivutse. Niin eleli Lippo siinä lapsineen monta, monta vuotta. Joka aamu oli metso heille paistettuna, ja joka päivä hirvi siitä sivutse juoksenteli.

Sillä ajalla kasvoi lapsi suureksi ja hänestä tuli ylen viisas poika. Poika pyysi isänsä tekemään semmoisen pillin, niin he pillistä siitä katsoisivat, onko koti loittona. Lippo joutessansa tekikin pillin moisen pojalleen, ja se kun katsoi pillistä vaan, sanoi heti: »Emme olekaan kodista loittona, aivan olemme pellon aitavieressä.» Ja he siitä kun läksivät vaan, niin pääsivät samassa kotiinsa.

Siitä se on Lapin alku lähtenyt siitä pojasta. — Sen pituinen se.

74. Kettu ja jänis.

(Kansansatu Satakunnasta.)

Kerran tulivat kettu ja jänis yhteen. Kettu sanoi jänikselle: »Eipä sua kukaan pelkää!»

— »Kukas sua pelkää?» vastasi jänis.

— »Kaikki mua pelkäävät», tuumasi kettu. »Mulla on pitkä häntä, niin kaikki luulevat mua sudeksi, kun matkan päästä näkevät. Siksi mua pelätään, mutta ei sua pelkää kukaan.»

— »Pannaan veto», sanoi jänis. »Minä näytän, että mua pelätään.»

Toinen suostui siihen, ja pantiin veto. Läksivät sitte yhtenä kävelemään, niin jänis eräässä kohden havaitsi lammaslauman aidan sivulla makaamassa. Sen keksittyään hyppäsi kohta lammaslaumaan. Lampaat, pelästyen sitä, läksivät hyppäämään, minkä kerkesivät. Jänis siitä ilosta, että hän nyt vedon voitti, rupesi nauramaan, ja nauroi niin mahdottomasti, että suunsa repesi ristiin. Ja siitä ruveten onkin jäniksen suu ollut ristiin halki.

Sen pituinen se.

---

75. Kansantarinoita jättiläisistä.

Kerrotaan ennen muinoin jättiläisiä asuneen useassa paikoin Suomea. He olivat niin pitkiä, että metsään valkeata tehdessään ensin sytyttivät kuusenlatvat palamaan, ja jokaiseen roihuun meni kokonainen metsä. Kerran kulki jättiläinen Sääksmäeltä suoraan Mallasveden yli, joka on hyvin syvä ja toista peninkulmaa leveä. Tultuaan toiselle rannalle Pälkäneen puolelle, jättiläinen tunsi hiukan väsymystä ja sanoi: »Kah, kun vesi rupesi jo menemään saapasvarsien suista sisään!»

Toinen jättiläinen istui hajareisin Maarian kirkon harjalla Turun lähellä ja paikkasi kenkiään. Hänen

pikilankansa oli niin pitkä, että se ulottui molemmin puolin maahan asti. Sattuipa silloin, että talonpoika tuli rattailla ajaen tietä myöten Turusta päin ja tarttui kiinni pikinuoran silmukseen, juuri kun jättiläinen veti ommeltaan kiinni. »Ohoh», sanoi jättiläinen, kun talonpoika hevosineen rattaineen tuli ompeleeseen; »mistähän rikkoja pikilankaani tarttui? Mutta en minä viitsi solmua avata.» — Sitten lyödä naputteli hän vasarallaan päälle ja sanoi: »Kyllä siihen nyt tuli vähäinen pahkura!»

Kerran pani jättiläinen selälleen maata maantien poikki, polvet koukussa, ja kaikki matkustajat ajoivat solkenaan polvien alatse. Kun joku kummasteli tätä, kuultiin äänen metsästä sanovan: »Sehän vaan on kolmivuotias lapsi!»

Vuoksen tienoilla eräänä iltana kaksi jättiläistyttöä istui ja lauloi, toinen Lohikalliolla, toinen Ruskeavuorella. Näiden vuorten väliä on viisi neljännestä, mutta neidot voivat kuulla kumpikin toisensa äänen ja lauloivat samassa tahdissa. Pahempata jyskettä piti muudan jättiläinen Iitissä. Kun hän taputti käsiään, kuului pauke ympäri koko maailman.

Näillä jättiläisillä oli kokonsa mukaan voimaakin. Kun heistä oli vaivaloista kahlata järvien poikki, vierittivät he suuria kiviä veteen ja tekivät niistä siltoja. Jättiläistytöt kantoivat vyöliinoissaan vuorenkokoisia sammal-taakkoja, joita heittivät järviin ja joista siten syntyi veteliä soita. Useissa paikoin on vielä nähtävänä jättiläisraunioita eli röykkiöitä, jotka ovat muodostuneet raskaista kivistä ja kallionlohkareista, joita jättiläiset ovat nakelleet. Tarjanteen järvessä on alaston saari, jota nimitetään Munkholmaksi ja johon jättiläiset ovat koonneet suuria kiviröykkiöitä Ruoveden ja Virtain väliselle kulkuväylälle. He aikoivat kivet nakata ohi kulkeviin veneisiin. Mutta Munkholma on saanut nimensä munkeista, joiden luultiin olleen pahoja noitia.

Enimmin uhkasivat jättiläiset kivenheitollaan kirkkoja. Sanotaan jättiläisten hyvästä maksusta rakentaneen monta kivikirkkoa, mutta jälestäpäin työtään katuneen ja kokeneen ne hävittää. He eivät kärsineet kellojen soimista, ja kaikki ristit olivat heille tuskaksi.

Senvuoksi oli jättiläisillä tapana asettua vuorten kukkuloille, välistä yhden tahi useamman peninkulman päähän, ja sieltä heitellä kivilohkareita kirkkoihin. Koskaan ei ole kuultu heidän niihin osanneen, mutta heidän viskaamiansa kiviä näytetään vielä tänä päivänä kirkkojen lähellä milloin kuivalla maalla milloin järvessä.

Jättiläinen Raisionkin kirkon rakensi. Hän alkoi työnsä keväällä kolminaisuuden-sunnuntain jälkeen ja sai sen melkein valmiiksi ohran vihneelle tullessa. Rakennusmestari ei ollut papin mieleinen ja tämä sattui eräänä yönä kuulemaan jättiläisen vaimon laulavan lapselleen kehtolaulua vuoren onkalossa:

»Killi kirkkoja tekee,
Nalli nauloja takoo
Rahallisess' Raisionmaass'.»

Mutta pappi tiesi, että noitien mahti on nimessä, niin että se, joka heidän nimensä tietää, pääsee heistä voitolle. Seuraavana päivänä hän näki jättiläisen apumiehineen hajareisin istuvan kirkon harjalla ristiä asettamassa. Pappi silloin huusi heidän nimensä:

»Pois, Killi, kirkosta!
Pois, Nalli, harjalta!»

Kohta muuttuivat jättiläiset kahdeksi mustaksi korpiksi, jotka rääkkyen lensivät tiehensä. Jättiläinen Killi tahtoi kuitenkin kostaa ja kahlasi mereen noutamaan sieltä suurta kallionlohkaretta murskatakseen sillä kirkon. Kun hän ei enää löytänyt tietä sinne, viskasi hän kallionlohkareen Ruissalon edustalle, puolen peninkulman päähän Turusta. Siellä on vielä tänäpäivänä meressä nähtävänä suuri luoto, jota sanotaan K u k k a r o k i v e k s i siitä syystä, että jättiläinen oli kantanut sitä kukkarossa selässään.

76. Yhtymyksiä jättiläisten kanssa.

Koleana syysiltana purjehti muutamia merimiehiä jaalallaan*) pitkin merenrannikkoa Viipurin lähellä, ja he huomasivat rannalla suuren valkean. He olivat viluissaan, menivät maihin lämmittelemään ja näikivät kauhukseen nukkuvan jättiläisen makaavan kehänä nuotion ympärillä, jalat pään-aluksena. Merimiehille tuli kiire palata takaisin merelle, mutta samassa heräsi jättiläinen. »Mistä te, Suomen pojat, olette?» — »Tuolta, tuolta», änkyttivät merimiehet ja osottivat Viipuriin päin. Jättiläinen sanoi: »Kyllä minä Viipurin tunnen ja sen suuren kiven kirkon seinässä oven kohdalla; sen olen itse nuorena ollessani vienyt sinne Neitsytniemestä. Mutta, Suomen pojat, eikö teillä ole mitään hyviä tuomisia Viipurista?»

Merimiehet toivat jaalastaan tynnyrin tervaa ja jättiläinen tyhjensi yhdellä siemauksella koko tynnyrin. »Kiitoksia», sanoi hän, »se oli sitä vanhaa Viipurin juomaa. Mutta menkää nyt matkoihinne, ennenkuin poikani palajavat! He ovat nuoria ja vallattomia; voisi käydä teille pahoin.»

Merimiehet eivät toista käskyä odottaneet. He juoksivat jaalaansa ja olivat tuskin ennättäneet purjeensa nostaa, kun näkivät kaksi jättiläistä rannalla. Toinen niistä nakkasi niin raskaan kiven, että jaala oli upota. Toinen juoksi veteen ja tarttui niin kovasti peräkeulaan, että jaala täysissä purjeissa ei paikaltaan liikahtanut. Hädissään tarttuivat merimiehet kirveihinsä ja saivat hakatuksi jättiläisen toisen käden poikki, jonka jälkeen hän hellitti ja antoi heidän jatkaa matkaansa. Jälestäpäin merimiehet punnitsivat tuon katkaistun käden ja jos on heidän kertomustansa uskomista, painoi se 113 kilogrammaa.

Terva näyttää olleen jättiläisten halujuomaa. On toinenkin kertomus muutamista talonpojista, jotka veivät tervaa Helsinkiin ja tapasivat tiellä jättiläisen, joka

*) Jaalaksi sanotaan Viipurin läänin rannikoilla tavallista nopeasti purjehtivaa purtta, jossa on omituinen taklaus.

pyysi heiltä ryypyn Suomen paloviinaa. Ei ollut hyvä kieltää; talonpojat käskivät hänen nauttia hyväkseen, mitä heillä oli kuormissansa. Jättiläinen nosti kolme tynnyriä perätysten huulilleen, joi niistä tervan, pyyhki partaansa ja sanoi hyvillä mielin: »Kyllä sillä on vielä vanha hyvä makunsa.»

77. Leikkisatuja.

Tässä maassa jossakin on kylä nimeltä Hölmölä, ja siinä asuvat hölmöläiset. Nämä hölmöläiset ovat erinomaisen varovata kansaa ja miettivät tarkkaan, ennenkuin mihinkään ryhtyvät, ettei mitään vahinkoa tulisi liiallisen kiireen tähden. Heistä kerrotaan, paitsi monia muita viisaita yrityksiä, seuraavaa:

a) E l o n l e i k k u u. Kun hölmöläisten piti ruista leikata, tarvitsivat he siihen seitsemän henkeä. Yksi painoi alas rukiin-oljet; toinen piti puukappaletta niiden alla; kolmas löi oljet poikki; neljäs kantoi oljet lyhteeseen; viides sitoi lyhteet; kuudes kantoi lyhteet kokoon, ja seitsemäs pani ne kuhilaalle. Matti sattui kerran näkemään heidän työtänsä, ja häntä kummastutti heidän suuri toimeliaisuutensa. Illalla oli puoli sarkaa leikattuna ja toinen puoli leikkaamatta. Matti tahtoi auttaa hölmöläisiä ja rupesi yöllä leikkaamaan ja sitomaan sen, mikä vielä oli leikkaamatta. Kun hän oli lopettanut työnsä, laski hän sirpin viimeiselle kuhilaalle ja meni pois nukkumaan. Hölmöläiset tulivat aamulla, näkivät rukiin leikattuna ja sirpin kuhilaalla Yleistä ihmettelyä. Kauan neuvoteltuaan, tulivat kaikki siihen päätökseen, että sellainen vahingollinen pikatyö, kuin tämä leikkuu, oli tehty noitakeinojen avulla ja että noita oli muuttanut itsensä sirpiksi. Tämä oli siis hukutettava, ettei se enää toista kertaa hätiköimällä pilaisi väen perinpohjaista työtä. Mutta ei ollut hyvä koskea niin vaaralliseen kapineeseen; senvuoksi otettiin pitkä seiväs, sidottiin sen nenään silmukka, ja sillä tavalla saivat sirpin vedetyksi maahan. Koko joukko näki nyt ihastuk-

sella, kuinka sirpin täytyi kulkea mukana järven rantaan, vaikka se kaikin voimin harasi vastaan ja takertui kantoihin ja ojain syrjiin. Vihdoin sirppi saatiin veneeseen ja nyt soudettiin keskelle selkää. Varteen sidottiin iso kivi lujilla köysillä, ettei se jäisi veden päälle, ja sitte se ilohuudoilla viskattiin järveen. Mutta pahaksi onneksi sattui sirpin koukero terä tarttumaan veneen laitaan, kivi painoi, vene kaatui, ja hölmöläiset töin tuskin pelastuivat noidan häijyistä juonista.

b) T u p a. Hölmöläiset rakensivat itselleen tuvan ja tekivät työnsä niin perinpohjaisesti, että unhottivat hakata ikkunanreikiä seinään. Kun tupa saatiin valmiiksi, huomasivat he sen pimeänlaiseksi ja miettivät kauan, kuinka saisivat sinne päivän valoa. Viimein keksivät hyvän keinon: heidän tuli tuoda valo säkissä sisään. He siis pingottivat säkin auringon paisteeseen, sitoivat suun tarkasti kiinni ja kantoivat sen tupaan. Täällä avattiin säkki, mutta kaikkien ihmeeksi ei tullut tupa vähääkään valoisemmaksi. Kun tämä odottamaton pettymys huolestutti heitä, sattui Matti tulemaan ja sai kuulla heidän huolensa. »No», sanoi Matti, »jos annatte minulle sata markkaa, niin minä hankin tupaan valoa!» Hölmöläiset ihastuivat, että niin huokealla hinnalla saisivat valoa, ja antoivat kohta vaaditun maksun. Sitte Matti hakkasi reiän seinään, ja katso, kohta tuli auringon valo tupaan! Hölmöläiset ihastuivat niin tästä keksinnöstä, että päättivät hakata tuvasta koko seinän pois. Valoa he saivat nyt kylläksi, mutta samassa koko tupa romahti maahan.

c) M e t s ä s t y s. Kerran lähtivät hölmöläiset talvella karhun-ajoon. Tultuaan karhun pesälle, istuivat he ensin syömään vahvan suuruksen. Sitte neuvoteltiin ja päätettiin, että Pekka konttaisi ensin pesään tuomaan karhun ulos. Varmuuden vuoksi sidottiin köysi hänen jalkaansa ja päätettiin että, jos hätä tulisi, Pekan piti potkaista ja toisten vetää hänet ulos. Pekka konttasi pesään, ja kun oli paraiksi päässyt sisään, puri karhu häneltä pään pois. Hiukan sätkytteli Pekka koipiansa, mutta heitti samassa henkensä. Mutta ulkopuolella olevat kumppanit sanoivat: »Nyt Pekka potkasi; siellä sisällä ei liene niinkään hauska olla.» Silloin he vetivät

Pekan maalle, ja Pekka oli päätönnä. »Niin, totisesti, päätönnä!» sanoivat hölmöläiset ja neuvottelivat, mitä tämä merkitsi. Joku heistä väitti, ettei ollut niin varmaa, oliko Pekalla päätä pesään kontatessaan. — »Älähän», sanoi toinen, »enkö sitä tietäisi; näinhän selvästi hänen partansa liikkuvan, kun hän söi herneitä suurukseksi.»

d) Ruoka-ateria. Eipä käynyt paremmin toisellakaan kerralla, kun hölmöläiset polttivat kaskea järven rannalla. Toisella rannalla kävivät heidän lehmänsä laitumella; susi tuli ja repi yhden lehmän kuoliaaksi. Hölmöläiset soutivat järven poikki ja päättivät laittaa itselleen suuruspaistin lehmästä, koska se jo muutenkin oli kuollut. Koska nyt kaski paloi toisella rannalla, katsoivat he tarpeettomaksi tehdä uutta tulta, vaan hakkasivat lehmästä kappaleen lihaa ja nostivat sen paistumaan vastapäätä olevan valkean loisteessa. Hetken perästä katsottiin paisti kypsyneeksi ja ruvettiin syömään, mutta eipä paisti maistunutkaan. Joku arveli silloin, että kala maistuisi paremmalta, ja kun siinä rannalla riippui nuotta teloillaan, niin potkettiin se hiekkakankaalle ja vedettiin apaja, mutta saatiin ainoastaan varpuja ja kanervia. Taas pidettiin neuvoa, mitä saataisiin ruoaksi, ja yleinen mieli oli, että puuro maistuisi paraalta. Mutta kun kaikkien oli nälkä, eikä heillä ollut pataa semmoista, joka olisi kaikille riittänyt, päätettiin odottaa talveen asti, jolloin voitaisiin avannossa keittää. Talveen asti odottaminen ei ollut helppoa nälkäisille vatsoille, mutta hölmöläiset odottivat, niinkuin sopii perinpohjaisen kansan, joka ei hätäile. Talvi tuli ja järvi meni jäähän. Silloin meni yksi joukosta ja hakkasi avannon jäähän, jonka jälkeen toinen kantoi jauhosäkin ja pudisti jauhot avantoon ja alkoi sekoittaa. Kun arveltiin puuron olevan valmiin, astui keittäjä avantoon maistamaan keitosta ja jäi sinne. Toiset odottivat hetken aikaa, mutta kun kokki ei tullutkaan takaisin, alkoivat he luulla, että hän yksinään söi kaiken heidän puuronsa. Toinen astui sitte jään alle päästääkseen pidoista osalliseksi ja jäi sinne niinkuin ensimäinenkin. »Kah», sanoivat toiset, »nyt syövät he kahden kaiken puuron.» Sitten he kaikki kömpivät toinen toisensa perästä avantoon ja jäivät sinne.

78. Suomalainen kansanrunous.

Laulu ja soitto ovat ihmiselle ikäänkuin toinen pyhempi kieli, jolla hän mielellään ilmoittaa surunsa ja ilonsa, toivonsa ja kaipuunsa. Kaikkina aikoina on Suomen kansa suuresti rakastanut r u n o j a, jotka laadultaan ovat joko laulurunoja, loitsurunoja, opetusrunoja tai kertomarunoja. Sellaisten kansanrunojen joukkoon ei lueta virsiä ja hengellisiä lauluja, eikä sellaisia keinotekoisia runoja, joita herrasväki laulaa. Kansanlaulu eroaa näistä viimeksi mainituista yksinkertaisuudellaan ja elävällä luonnollisuudellaan, niinkuin metsä eroaa keinotekoisesta puistosta.

Vanhassa suomalaisessa kansanlaulussa on älykäs, syvämielinen sana pääasiana ja nuotti on hyvin yksinkertainen, niinpä siihen määrään yksitoikkoinen, että useimmilla on sama kahdeksantavuinen runorakenne ja niitä lauletaan samalla nuotilla, ikivanhalla runosäveleellä. Vanha laulu ei myöskään käytä tavallista loppusointua, vaan sen sijaan on sillä alkusointu, niin että vähintäin kaksi sanaa samassa säkeessä tavallisesti alkaa samalla äänteellä. Uusilla lauluilla on sitä vastoin vaihtelevat runomuodot ja nuotit, mutta sanat eivät ole niin älykkäät, niin yksinkertaiset eivätkä niin syvämieliset, kuin vanhojen runojen. Ainoastaan Karjalassa saa joskus vielä kuulla vanhoja runoja, jotka vuosisatoja ovat suullisesti kulkeneet perintönä suvusta sukuun, ja nämä runot katoavat yhä katoamistaan. Kaikissa muissa osissa maata kuulee ainoastaan uudemmanaikaisia lauluja, joista muutamat ovat ruotsin- ja saksankielistä suomennettuja, mutta useimmat kansassa syntyneitä. Sillä kansan mieli on kuin juokseva lähde, sen täytyy alinomaa lähettää syviä suonivesiänsä päivän valoon.

Suomen kansanrunous saa alkunsa kahdesta syvästä lähteestä, yksinäisyydestä ja surusta. Tässä maassa ihmiset usein asuvat kaukana toisistaan, ja etsivät senvuoksi ystäviä ja seuraa luonnosta. He kuvailevat mielessään, että kaikissa luonnon esineissä on henki, tunto ja puheenlahja. Kun joku tulee vieraaseen maahan, ovat aurinko ja tuuli hänen vanhoja tuttujaan. Kun nuori

morsian muuttaa kodistaan ja suree sitä, että kaikki siellä hänet unhottavat, tietää hän, että ainakin aidan vitsat ja pellon seipäät hänet tuntevat, kun hän takaisin tulee. Neito haastelee yksinäisyydessään ilman linnulle:

»Tule tänne, pieni lintu,
lennä tänne, linturukka,
haastele halusi mulle,
ikäväsi ilmoittele!
Mie sanon sinulle jälleen,
haastan mielihaikeani;
sitte vaihdamme vajoja,
kahdenkesken kaihojamme.»

Siksi hän uskoo surunsa metsällekin:

»Menen metsähän mäelle,
puhelen Jumalan puille,
haastan haavan lehtisille,
pakajan pajun vesoille.»

Tietääpä hän, että ne kaikki säälivät hänen kohtaloansa:

»Tuota saarikin saneli,
saaren rannat raukotteli,
tuot' itki ihanat nurmet,
ahot armahat valitti,
nuoret heinät hellitteli,
kaikatti kukat kanervan
emontuoman turmelusta.»

Onneton mies käskee korpin kantamaan pois hänen huolensa ja lampihin ne hukuttamaan, kuitenkin varoen, ettei veisi kalallisiin vesihin, sillä

»kalat kaikki huolestuisi,
ahvenet alas menisi,
suuret hau'it halkeaisi,
sären lillit liukeneisi,
saisi siikaset surua,
kaikki mustuisi mujehet
murehista mustan mielen.»

Mutta iloiset ja onnellisetkin etsivät luonnon seuraa. Iloiset immet käskevät käen kukkua heille hopeaa ja kultaa. Vuoret, puut, eläimet ilmoittavat ajatuksensa toisilleen ja ihmisille. Luonto on ollut kansan paras laulunopettaja. Senvuoksi sanookin vaatimaton laulaja:

»Omat on virret oppimani,
omat saamani sanaset,
tiepuolista tempomani,
risukoista riipomani,
kanervista katkomani,
vesoista vetelemäni,
kun olin piennä paimenessa,
lasna lammasten keralla
metisillä mättähillä,
kultaisilla kunnahilla.
Tuuli toi sata sanoa,
tuhat ilma tuuditteli,
virret aaltoina ajeli,
lausehet vetenä vieri.»

Lapsilla on omat laulunsa, nuorilla omansa, naineilla omansa, vanhoilla omansa. Elämä antaa kyllä alinomaa uusia aineita. Suomen kansa on, kaikessa vakaamielisyydessään, hyvin taipuva laskemaan leikkiä omastaan ja muiden huonoudesta, ja senvuoksi sillä on myöskin pilkkarunoja, joissa viat ja tyhmyydet tehdään naurettaviksi. Kansan monista runoista on laulurunoa pidetty vanhimpana, loitsurunoa sen jälkeisenä, ja kertomarunoa nuorimpana. Mutta Kalevalan vanhimmat runot ovat vuosisatoja eläneet. Useat laulavat, mutta eivät useat itse tee laulujaan. Koitereen järven rannalla eli monta vuotta sitten kahdeksankymmenvuotias, ennen vanhaan kuuluisa laulajatar nimeltä Mateli Kuivalatar. Kun kerran luin hänelle lauluja, joita olin kirjoittanut muistiin muilla kaukaisilla tienoilla, sanoi vanha Mateli: »No, vieläkö nyt sitäkin maassa muistellaan ja ken sitä teille lauloi? Minä sen ennen nuorra tyttönä ollen tein.» — Ne olivat kulkeneet suusta suuhun ja suvusta sukuun.

Monet viisaat miehet, Suomen ulkopuolellakin, ylistävät suomalaista kansanrunoutta ihanimmaksi ja kau-

neimmaksi maan päällä. Muut kansat saattavat laulaa hehkuvammalla tunteella, mahtavammalla, rohkeammalla ja voimakkaammalla ihastuksella. Mutta hartaammin sydämen pohjasta ei laula mikään kansa. Ja yksinkertainen, suloinen, liikuttavan ihana suomalainen laulu on kaikkien kansanlaulujen helmi.

E. Lönnrotin mukaan.

79. Suomalaisia kansanlauluja.

a) Laulunopettajatar.

Kun olin ennen nuorempana,
kaswawaiſena kanana,
tuli eukko tuonnempata,
laulaja Lapin perältä,
joka wirſiä weteli,
monet laulut laulatteli.
Annoin rätſinän akalle,
hywän paian palkastanſa,
ſiirrytin ſinikeräſet,
puottelin punaiſet langat
hywän laulun laulamasta,
paremman pajattamasta,
wirret kielin kertomasta.
Kuules eukko, kuin nyt laulan,
kuules akka, kuin ſanelen:
Tuo nyt jälle rätſinäni,
palauta paitawaate,
työnnä pois punaiſet langat,
ſiirrytä ſinikeräſet!
On jo wirttä neuwomatta,
ſaamatta ſanoja kyllin;

kyllä huoli wirttä tuopi,
mure wirttä muistuttawi,
kaiho kantawi ſanoja
miel'alani arweloita.

Kanteletar 2: 131.

---

b) Koditтomat.

Oli meillä, kuin olikin,
oli ennen aikoinanſa
ſiſkoilla ſininen ſilta,
weikoilla wene punainen.
Nouſi tuuli tuulemahan,
ilman ranta riehkimähän,
tuuli puut hawuttomikſi,
kanerwat kukittomikſi,
heinät helpehettömikſi.
Siitä taittoi ſiſkon ſillan,
weikolta wenon hajotti,
jätti weikot we'en warahan,
ſiſkot ſiirrälti ſalolle,
jätti ſormet ſoutimikſi,
kämmenet käſimeloikſi,
hongan okſat huonehikſi,
katajat kamariloikſi.

Kanteletar 1: 16.

---

c) Ohoh kultaista kotia!

Lämmin paita liinainenkin
oman äitin ompelema;
wilu on waippa willainenkin
waimon wierahan tekemä.

Lämmin on emoſen ſauna
ilman löylyn lyömättäkin;
kylmäpä kyläinen ſauna,
waikka löyly lyötäköhön.
Korea kotoinen leipä,
jos on täynnä tähkäpäitä:
wihawainen wieras leipä,
waikka woilla woituohon.
Willainen emoſen witſa,
ruokoinen iſoſen ruoska,
jospa wiikon wirpokohon,
rupeaman ruoskikohon;
witſa wierahan werinen,
kyläläiſen kynnäppäinen,
josko kerran iskeköhön,
tahi puolen koskekohon.
Ohoh kultaista kotia,
armasta iſon eloa!
Jos oli leipeä wähempi,
niin oli unta wiljemmältä;
ei toruttu torkunnasta,
makaamasta ei manattu.

Kanteletar I: 75.

---

b) Morſiamen hywäſtijättö.

Enpä miekään ennen ollut
muſtin muita neitoſia,
kalpeampi we'en kaloja;
tulin muita muſtemmakſi,
kalpeammakſi kaloja.
Millä makſan maammon maion
millä iſoni hywyen?

Kiitän mä, iſo, ſinua
entiſiſtäni eloista,
parahimmista paloista,
murkinoista muinoiſista;
kiitän, mä, emo, ſinua
nuorra tuuwiteltuaſi,
pienoiſſa pieltyäſi,
maion ruokiteltuaſi!
Kiitän mä koko perehen,
kaikki kaswinkumppalini,
joiden joukoſſa elelin,
kaswoin kanſſa kaswinajan!
Lähen nyt täſtä kun lähenkin
täſtä kullasta ko'ista,
iſon ſaamasta ſalista,
äitin kestikellariſta.
Jää nyt pirtti, terweheksi,
pirtti lautakattoineſi!
Hywä on toiste tullakſeni,
kaunis kaaputellakſeni.
Jää nyt, ſintſi, terweheksi,
ſintſi lautaſiltoineſi!
Jääppä, piha, terweheksi,
piha pihlajaiſineſi!
Jätän kaikki terweheksi:
maat ja metſät marjoinenſa,
järwet ſaoin ſaarinenſa,
kankahat kanerwinenſa.

Kalevalan ensi painoksesta.

e) Nuori ſotamies.

Suku ſuuresti ſurewi,
laji kaikki kaihoawi,
heimokunta hellehtiwi,

ſaawani minun ſotahan,
tykin ſuuren ſuun etehen,
rautakirnujen kitahan,
ſortuwan ſotatiloilla,
wainoteillä waipuwani.
Waan älä ſure, ſukuni,
kaihoa, lajini kaunis;
enmä ſilloin ſuohon ſorru,
enkä kaau kankahalle,
kun minä ſotahan kuolen,
kaaun miekan kalskeheſen.
Sorea on ſotainen tauti,
ſorea ſotahan kuolla,
hemme miekan helskeheſen:
äkin poika pois tulewi,
potematta pois menewi,
laihtumatta lankeawi.

Kanteletar 2: 265.

f) Leikkiruno.

Tule meille Tuomas kulta,
tuoppa joulu tulleſſaſi!
Tule kekri, joudu joulu,
ſekä pääſe, pääſiäinen!
Kyll' on kyſtä aitasſamme,
paljo pantua eloa:
ſirkan reiſi, paarman jalka,
peippoſen peräpakara,
ſammakon ſakariwarwas,
ſiſiliskon ſilmäpuoli.

Kanteletar I: 23.

g) Saimaan rannalla.

Kultani kukkuu, kaukana kukkuu,
Saimaan rannalla ruikuttaa;
ei ole ruuhta rannalla,
joka minun kultani kannattaa.

Ikäwä on aikani, päiwät on pitkät,
surutont' en hetkeä muistakaan;
woi, mikä lienee tullutkaan,
kun jo ei kultani kuulukaan!

Toiwon riemu ja autuuden aika
suruani harwoin liewittää;
rintani on kuin järwen jää —
kukapa sen wiimeinkin lämmittää?

Kotka se lenteli taiwahan alla,
sorsa se souteli aalloilla;
kulta on Saimaan rannalla,
lähteä ei tohdi tuulelta.

Tuuli on tuima ja ankarat aallot,
ruuhet on rannalla pienoiset;
ruuhet on rannalla pienoiset,
kultani sormet on hienoiset.

Älä lähde, kultani, aaltojen waltaan,
aallot ne pian sinun pettäisi!
Sitten ei suru mua heittäisi,
ennenkuin multakin peittäisi.

80. Suomalaisia sananlaskuja.

Viisaasta Salomonista kerrotaan, että hän puhui kolmetuhatta sananlaskua ja että hänen laulunsa olivat tuhat ja viisi luvultaan. Jos viisaus lasketaan tämän mitan mukaan, niin olisi Suomen kansa Salomonia viisaampi, sillä sen kirjoitetutkin sananlaskut ovat luvultaan päälle seitsemäntuhatta, ja sen lauluja, joita ei kukaan ole laskenut, on varmasti useita tuhansia. Siitä älkäämme kuitenkaan suurennelko; muilla kansoilla saattaa olla yhtä paljo. Mutta totta on, että miettivä Suomen kansa on pannut monta älykästä ajatusta lauluihinsa, paljon syvää viisautta sananlaskuihinsa ja arvoituksiinsa. Jo vuonna 1842 painatti tohtori Lönnrot kokoelman, jossa on 7,077 sananlaskua, ja sen jälkeen on vielä useita muistiin kirjoitettu. Useimmat ovat vanhaan runomuotoon puetut, että niitä olisi helpompi muistaa. Kieli niissä on omituisen älykästä ja lyhyttä.

Moni rahvaasta höystää puolet puhettansa sananlaskuilla. Jos köyhä tahtoo lohduttaa mieltänsä uuden onnettomuuden sattuessa, sanoo hän: »Köyhä ei kaadu korkealta: luudan päältä lattialle.» — Kun jotakuta nuhdellaan liiasta luottamisesta muiden apuun, sanotaan: »Paha on mielellä asunto, kun on mieli muiden päässä.» — Jos tahdotaan osottaa että rikkaillakin on huolensa, niin ajatellaan kello-lehmää ja sanotaan: »Jolla on kello kaulassa, sen on pää painossa.» — Kun muistutetaan köyhää tyytymättömyydestään, sanotaan: »Vaski on kulta köyhän miehen, tina vaivaisen hopea.» — Jos joku valittaa kadottaneensa lapsensa, huokaa hän: »Yksin pojiton pinolla, tyttäretön huhmarella.» — Kerskujalle sanotaan: »Ei saa siltoja sanoista, puita siihen tarvitahan.» — Jos tahdotaan hyljätä ansaitsematon kiitos tahi laitos, lausutaan: »Ei niin hyvää, ketä ei moitita, eikä niin pahaa, ketä ei kiitetä.» — Ja niin keksitään sananlaskuja kaikkiin elämän tiloihin. Panemme tähän näytteeksi muutamia yksirivisiä sananlaskuja:

— Hyvin tehty, paljon voitu.
— Ei aika miestä odota.
— Ei mies nimellä elä.

— Kun on olutta, niin on ystäviä.
— Ei koirakaan kotiväkeä hauku.
— Ei syvästä kaivosta vesi lopu.
— Ei taito ole taakaksi.
— Ei tuki suovaa alenna.
— Ain' on laiska aikehessa.
— Ei yksi kauan naura.
— Humalassa on rikkautta.
— Elä karhua vitsalla lyö.
— Huono vahti tekee monta varasta.
— Ei kysyvä tieltä eksy.
— Joka kauan elää, se paljon näkee.

Näytteeksi kaksirivisiä sananlaskuja.

— Auta miestä mäessä,
elä mäen alla.
— Ei kaunis kaskelle jouda,
vereväinen viertämähän.
— Etehen elävän mieli,
kuollut taaksi katsokohon.
— Harvoin syötti harva verkko,
silloin suurilla kaloilla.
— Älä ennen vanhaa moiti,
kuin uudet tavat tunnet.
— Ken pahat hyviksi saapi,
Suomen suot se siltoaapi.
— Kierrä minut, älä kiroa,
sanoi kivi kyntäjätä.
— Eipä sitä koira purrut,
jonk' on laki langettanut.
— Ei salli savinen pelto
koreata kyntäjätä.
— Kell' ei kummaa suurempata,
kummeksikoon juopunutta.
— Ehdon valta ahvenella,
ottaa onkeen, jos tahtoo.
— Eipä meri siitä pilau,
jos koira laidalta latkii.
— Terävä tekevän veitsi,
tylsä veitsi tyhmän miehen.

— Omat maat on armahimmat,
Omat metsät mieluisimmat.
— Miehen on mela kädessä,
Jumala venettä viepi

Toisia sananlaskuja.

— Sanasta miestä,
sarvesta härkää.
— Ennen mies maansa myöpi,
ennenkuin sanansa syöpi.
— Ilta aamua viisaampi.
— Ei suuret sanat suuta halkaise.
— Huuto on hädän veli.
— Isännän askeleet pellon höystävät.
— Tyvestä puuhun noustaan.
— Kärsivä kaikki voittaa.
— Ei susi koiran kuolemata itke.
— Ennen vettä veljeltä, kuin vieraalta olutta.
— Aikoja on se kuollut, joka itseänsä moitti.
— Joka kuritta kasvaa, se kunniatta kuolee.
— Kiitä muille muita maita,
itselle omia maita.
— Ennen lyhyt rikan maasta,
kuin pitkä tähden taivaasta.
— Ei se ole mies, joka viran saa,
vaan se, joka viran pitää.
— Akka tieltä pyörtelekse,
ei uros pahanenkana.
— Hyvä lintu on harakkakin,
kun sen harvoin näkee.
— Tie ei tiedä kävijätänsä,
eikä leipä syöjeänsä.
— Ei niin kauan ole hätää,
kun on vielä viime keino.
— Antaa hyvä vähästänsä,
paha ei paljostansakaan.

(Elias Lönnrot'in mukaan.)

81. Suomalaisia arvoituksia.

Jos suomalaisia sananlaskuja on monta tuhatta, niin ei ole arvoituksiakaan vähemmän. Kansa rakastaa suuresti tätä älykästä ajatuksilla leikkimistä, jolla lasten ymmärrystä pienestä pitäen totutetaan johtumaan tutusta asiasta tuntemattomaan. Senvuoksi käytetäänkin rangaistusta sille, joka ei arvaa määrättyä lukua arvoituksia. Kun perhe pitkinä syys- ja talvi-iltoina istuu koolla tuvassa, on joukossa tavallisesti joku arvoitusten taitava, joka koettelee toisia, ja jos siinä on joku, joka ei osaa arvata kolmea arvoitusta, niin lähetetään hän H y m y l ä ä n. Tämä näyttää olevan joku ilvepaikka, jossa joudutaan kaikenlaisen pilan alaiseksi. Koska muutamia arvoituksia saattaa selittää monella tavalla, syntyy joskus riita siitä, onko rangaistusta käytettävä, ja moni julistaa jo alussa, ettei hän ota lähteäkseen Hymylään vähemmältä kuin kuudelta arvoitukselta.

Jos nyt joku ei ole osannut arvata, ja yksi määrästä on vielä jäljellä, kuiskaellaan hänestä: »Aha, joko alkaa silmät Hymylään päin kääntyä.» Kun määrä on täysi, alkaa arvoittaja luetella kaikki ne arvoitukset, jotka ovat jääneet arvaamatta, ja sanoo jokaisen arvoituksen jäljestä:

»Hyys, hyys, Hymylään,
kun et sitäkään tiedä!»

Rangaistuksen alainen puetaan nyt niin hullunkurisen näköiseksi kuin mahdollista ja lähetetään Hymylään, joka tapahtuu siten, että hän käsketään pois tuvasta. Sitte kerrotaan, kuinka häntä otettiin vastaan ja kohdeltiin Hymylässä. Hymylän lapset käsketään katsomaan, mitä koirat haukkuvat, ja he tuovat sen vastauksen, että ryysyinen tolvana on tulossa, jolla on hiiri hevosena, kissa ajajana, rikkinäinen kapusta rekenä j. n. e. Hymylän emäntä pudottaa säikäyksissään lieteen vasta leivotun leivän; toinen kaataa vetelän vellinsä vieraan silmille. Tämä kun nyt tahtoo pestä silmänsä, niin hänelle annetaan tervapulkko, jonka jälkeen häntä neu-

votaan pyyhkiymään höyhenpuolikossa, ruumenhinkalossa ja nokisiin kodan orsiin. Hymyläiset kysyvät, mitä uutta maailmalta kuuluu, ja kun hänellä ei ole muuta kertomista kuin nuo arvaamatta jääneet arvoitukset, kummastelevat Hymyläiset sellaista raukkaa, ja sitte viimein luvataan hänelle ruoaksi likavettä, perunankuoria, kalanruotoja, homehtunutta leipää ja muuta sentapaista.

Sellaisen matkakertomuksen jälkeen pidetään matkustaja takaisin tulleena, kutsutaan tupaan ja kysytään, miten Hymylässä nykyään voidaan. Hän kertoo sitte jotakin, mitä mieleen johtuu, esim. kuinka siellä keitettiin puuroa kirveellä ja hakattiin puita padalla, kuinka lehmät leipoivat leipää ja vaimot olivat kytkyessä navetassa j. n. e. Nyt hän on vapaa rangaistuksestaan, saapi palata paikallensa seuraan ja sitte ruveta arvoittelemaan toista, joka vuorostaan saattaa tulla rangaistukseen tuomituksi, jos hän ei osaa arvata. Ei kukaan tahtoisi mielellään lähteä Hymylään, ja kaikki koettavat jännittää älyään sekä arvaamaan että muistamaan vanhoja arvoituksia, kuin myös keksimään uusia. Vieraan ei ole niinkään helppo saada näitä harjaantuneita arvoitusten arvaajia Hymylään; paljoa helpommin hän voipi itse saada kunnian tulla sinne lähetetyksi.

(E. Lönnrot'in mukaan.)

Seuraavat arvoitukset olkoot tässä näytteenä:

1. Kultaa kujaiset täynnä,
hopeata tanhuaiset,
eik' ole omistajata?

2. Kädetön, jalaton,
seinää nousee,
kiukaalle pääsee?

3. Aitta alla, mylly päällä,
tihku viita myllyn päällä?

4. Akka loukossa,
sata hammassa suussa,
puree eikä niele?

5. Ei huku vedessä,
ei pala tulessa,
eikä mahdu maan rakoon?

6. Elää maailman alusta maailman loppuun asti,
ei koskaan viidettä viikkoa näe?

7. Lahdet kaidat, niemet pitkät,
kalliot nenässä nienten?

8. Pojat sotaa käyvät, isä vasta syntymässä?

9. Ensin nahka nyljetään,
sitten villat keritään?

10. Hakee, hakee, eikä soisi löytävänsä?

11. Helsingissä hakataan,
tänne lastut lentelee?

12. Herrain herkku, kuningasten ruoka,
ei syö siat, eikä koske koirat?

13. Henki alla, henki päällä,
siinä hengetön välissä?

14. Hepo tallissa,
häntä katolla?

15. Huutaa yöt, huutaa päivät,
ehdätystä ei saa?

16. Isä lynkä, äiti vänkä,
tyttäret litulatuiset,
pojat hyörynpyöryläiset?

17. Jalatonna juoksee,
siivetönnä lentelee
päivässä kymmenen kylää?

18. Kaarne lenti liipotteli,
vesi siivistä sirisi?

19. Kaksi laivaa merellä,
iän kaiken purjehtivat,
eivät toistansa tapaa?

20. Kaksi kultaista käkeä,
kuun kierti, päivän kierti,
ei kierrä Jumin kekoa?

21. Kaksi makaa, kaksi seisoo,
yksi edestakaisin soutaa?

22. Kannettava väsyy, kantaja ei väsy?

23. Ken vieraalle tupaan tullessa
ensiksi suuta antaa?

24. Kesän leski, talven leski,
syksyllä miehen morsian?

25. Kullassa kulajaa, hopeassa heläjää,
ikkunasta pirttiin tulee,
ovest' ei sinä ikänä?

26. Kirppu metsään menee,
ei tuhannella hevosella kotiin saada?

27. Kolmasti päivässä päälleen pukee,
enimmät ajat alasti seisoo?

28. Kulkee maata kuin kuningas,
vaeltaa kuin valtaherra,
joka vuosi varrotaan
köyhimpähänkin kotihin?

29. Kun metsään menee, niin kotiin katsoo,
kun kotiin tulee, niin metsään katsoo?

30. Lensi lintu siivetönnä,
istui puuhun jalatonna,
tuli neitsyt suuton,
söi sen linnun suolatta,
paistoi ilman valkeatta?

31. Lyhyt akka lylleröinen,
pää tasainen talleroinen,
kaiken kansan syöttelee,
perehen elättelee?

32. Lyhyt mänty mättähällä,
mesimöykky männyn päässä?

33. Piimä kaatui pirtin päälle,
rasvaa lattiaan tipahti,
ei lähe vuolten vuolimella,
eikä pesten pesimellä,
eikä luudalla lakaisten?

34. Mieletön, kieletön,
kaikille toden sanoo?

35. Mies musta, nenä nykerä,
pantu vuoren vartijaksi,
rahakirstun paimeneksi?

36. Musta lintu, punaisia munia hautoo?

37. Ken vieraalle tupaan tullessa irvistää?

38. Neljä oritta tallissa,
viides käypi ympäritse?

39. Näet veljesi, kättä koukkaa,
ei tule puheille?

40. Omiaan on pirtti täynnä,
eikä tunne puoliakaan?

41. Pikku lintu liinahäntä,
läpi seinän lentelee?

42. Päivillä lihaa ja verta täynnä, öillä tyhjänä?

43. Kuollehet kotihin tuotiin,
varas puuhun hirtettihin,
tie kumohon kaadettihin?

44. Tiainen tikun nenässä,
ruotsiksi ruikuttaa?

45. Vaippa ilmassa kudottu,
tänne helmat hepsasevat?

46. Valkea pelto,
siemenet mustat,
kylvää ken taitaa?

47. Äiti lapsiansa imee?

48. Tie uupui, hete janostui,
leipä nälkää näkee?

Arvoitusten selitykset.

1 Päivänpaiste, kuutamo. — 2 Taikina pyytyssä eli tiinussa. — 3 Ihmisellä vatsa, suu ja hiukset. — 4 Kattila, hakiä, riivirauta. — 5 Nimi. — 6 Kuu. — 7 Sormien väliä, sormet ja kynnet. — 8 Kipunat tulta iskeissä. — 9 Kenkä eli saapas riisutaan ensin, sitte sukka. — 10 Verkon paikkaaja reikiä. — 11 Rahapaja, kirjapaino. — 12 Suolat. — 13 Ratsu, ratsastaja, satula. — 14 Tuli piirtissä, savu katolla. — 15 Koski. — 16 Humalistossa seipäät, köynnökset, lehdet ja humalankäyrykset. — 17 Sanoma. — 18 Soutuvene. — 19 Kuu ja aurinko taivaalla. — 20 Silmät; Jumin keko on pää. — 21 Ovipielet, kynnys ja ovi. — 22 Soutaja ja vene. — 23 Tuvan lämmin. — 24 Riihi. — 25 Päivänpaiste, kuutamo. — 26 Tulikipuna. — 27 Ruokapöytä. — 28 Joulu, pääsiäinen, kekri. — 29 Kirves eli kuokka olalla. — 30 Kaste eli kuura ja päivänpaiste. — 31 Jauhosäkki. — 32 Munarain, lakka suolla. — 33 Päivänpaiste, kuutamo. — 34 Puntari, mittaa. — 35 Lukon avain. — 36 Pata tulella. — 37 Seinänrako. — 38 Sukkatikut, sukkavartaat. — 39 Varjonsa näkee. — 40 Askelten jälkiä. 41 Neula ja rihma. — 42 Kenkä, lakki. — 43 Kalat, nuotta ja vene. — 44 Valkea päreessä. — 45 Pilvet ja sade. — 46 Paperi, muste ja kirjoittaminen. — 47 Meri eli järvi jokia. — 48 Vapahtajan käärimys.

82. Kansanluulo ja taika-usko.

Suurten erämaiden yksinäisyys on valtavasti vaikuttanut kansan mielikuvitukseen. Metsät, vuoret, vedet, kosket, pitkä talvinen pimeys, pitkä kesäinen valo, kaikki tämä on taivuttanut kansan mielen ihmeellisiä uskomaan, ja sen loitsutaito on kauan ollut kuuluisa muissa kansoissa.

Taikain uskominen on jäännös pakanuuden ajoilta. Silloin luultiin, että kaikilla luonnonesineillä oli henki ja että ihminen saattoi sanan voimalla kaikkia luotuja hallita. Jos siis joku tiesi oikeat sanat, voi hän niillä nostaa tahi parantaa tauteja, lumota myrskyjä, löytää kätkettyjä aarteita, ennustaa tulevia asioita ja paljon muuta.

Jäännöksiä tästä luulosta on vielä monessa paikoin maassamme. Noitamiehiä ja noita-akkoja pitävät oppimattomat ihmiset arvossa ja etsivät niitä pitkien matkojen päästä. Jota etempänä he ovat, sitä suurempi on heidän arvonsa. Etelä-Suomessa pidetään Hämeenpuolen kansaa loitsutaitoisena; Hämeessä kysytään neuvoa pohjalaisilta. Etelä-Pohjanmaalla haetaan neuvoa pohjoispuolen pohjalaisilta, ja nämä taas pitävät lappalaisia kaikkia muita taitavampina. Usein nämä noidat pettävät herkkäuskoisia; usein he itsekin uskovat omia loitsujaan. He vaativat hyvän makson ja hyvänäpidon, ovat kateelliset taidoistaan, eivätkä mielellään opeta niitä muille kuin lapsilleen. He käyttävät monenlaisia taikakeinoja, mutta loitsusanat ovat tehoisimmat ja ilman niitä ei voi mitään toimittaa. Jos joku tahtoo kirjoittaa muistiin näitä loitsurunoja, jättää noita kaksi tai kolme sanaa pois, josta loitsimisen luullaan kadottavan voimansa.

Loitsusanoja eli »lukuja» käytetään nykyään enimmästi parannuskeinona. Ennen kaikkea täytyy tietää kivun synty. Jos sairasta on terävä rauta haavoittanut, niin pitää tietää raudan synty. Jos hän on polttanut itsensä, täytyy tietää tulen synty. Jos häntä on purrut karhu, susi, koira, käärme tai ampiainen, täytyy tietää näiden synty. Jos se on tavallinen sisällinen vika, kertoo tietäjä taudin nimen ja synnyn, sen vanhemmat, sisaret ja veljet. Jos vamma on tavatonta laatua, arvaa hän sen vihollisen panemaksi tahi muista syistä syntyneeksi. Jos ei tämä auta, luettelee hän kaikki neljä alkuainetta, sillä jonkin näistä täytyy olla taudin alkuna. Tätä osaa loihtimisesta sanotaan s y n t y s a n o i k s i, ja niiden jälkeen tulevat m a n a u s s a n a t ja vihdoin l ä ä k i t y s s a n a t. Tietäjä nuhtelee tautia kovilla sanoilla, manaa kipua asettumaan ja pakenemaan itäiseen

korpeen, kovaan koskeen tai pohjattomaan suohon, ja silloin luvataan hevonen matkalle. Jos tauti ei tästä tottele, uhkaa tietäjä valittaa sen vanhemmille, ja jos se on jonkun vihollisen lähettämä, uhataan tälle kovinta rangaistusta. Jos tauti ei sittenkään tottele, lausutaan p a k k o s a n a t, jotka sisältävät kovimpia uhkauksia, ja sen jälkeen käsketään mehiläisen lentää yhtse meren yhdeksän noutamaan lääkkeitä; mutta jos eivät pakkosanatkaan auta, silloin on tauti Jumalan lähettämä, ja sitä ei voi ihmisvoima parantaa.

Muinoin luultiin, että kaukana pohjoisessa Kemijoen rannalla oli Kipuvuori. Vuoren keskustalla kohosi korkea kukkula; kukkulan laella oli pienoinen tupa, tuvassa lähde, lähteessä maksankarvainen kivi ja kivessä yhdeksää syltä syvä reikä. Tähän reikään manattiin kivut. Kuoleman kolme tytärtä, Kivutar, Tuonetar ja Äkäätär ottivat ne vastaan, keräelivät ne, kipukintahat kädessä, kuparikauhoihin, puhdistivat, puohtivat ja seuloivat ne, ja sitte paistettiin ja keitettiin kivut rautakattilassa, siksi kunnes ne viimein kaadettiin reikään. Luulo oli se, etteivät kivut voineet vuoressa ketään viatonta vahingoittaa:

»Ei kivi kipuja itke,
Paasi vaivoja valita.»

Muutkin, jotka eivät tahdo käydä tietäjistä, käyttävät kaikellaisia noitakeinoja, suojellakseen itseään tahi karjaansa pahojen henkien vaikutuksista. Moni uskoo myöskin kotihaltioita ja metsänhaltioita olevan. Harvat ovat maassamme ne vuoret ja järvet, joissa ei sanota haltiata nähdyksi. Mutta sen sijaan, että puhuisimme sellaisesta taikauskosta, joka on perintöä esi-isiltämme ja nykyisin on yhä häviämässä, muistelkaamme niitä kauniita valkeita, joita juhannus-yönä vuorilla palaa monissa paikoin Suomenmaata. Moni ei tiedä, että nämä viattomat juhannuskokot ovat muistona pakanallisesta auringon-palveluksesta. Pakanallisilla esi-isillämme oli tapana viettää juhlaa siihen vuoden-aikaan, jolloin aurinko oli korkeimmillaan taivaalla. Nykyisin tiedämme, että aurinko on ainoastaan Jumalan luoma

kappale, ja riemuitessamme valkean loisteessa valoisasta juhannus-yöstä, emme enää rukoile aurinkoa, vaan ylistämme Jumalaa, luojaamme, joka niin ihmeellisesti luonnon koristaa ihanimmalla kauneudella.

83. Karjalaiset.

Suomen kansa on niinkuin puu, joka levittää juurensa maahan. Sen suurimmat ja vahvimmat juuret ovat kaksi samansukuista ja kauan erillään ollutta, mutta nykyään yhdistynyttä heimokuntaa, nimittäin karjalaiset ja hämäläiset. Nämä ovat jakaneet maan keskenään niin, että karjalaiset asuvat itä-, kaakkois- ja pohjois-Suomessa, mutta hämäläiset länsi- ja etelä-Suomessa. Muinoin oli paljon eripuraisuutta näiden kansain välillä, mutta nyt he ovat kauan eläneet rauhassa vieretysten, kuitenkaan luopumatta muutamista erilaisuuksista, joista heidät helposti voi tuntea.

Karjalainen on solakka ruumiiltaan, hänellä on ruskea, kähärä tukka ja eloisat, siniset silmät. Hämäläiseen verrattuna karjalainen on enemmän avomielinen, ystävällinen, liikkuva ja toimelias, mutta myöskin enemmän kielevä, kerskaavainen, utelias ja närkäs. Matkustus ja kauppa ovat hänen mielitöitään, hän kulkee pitkiä matkoja omassa maassa ja vie tavaroitaan Venäjälle. Hän on hellätunteinen; tulee helposti surulliseksi ja helposti iloiseksi; rakastaa leikintekoa ja kauniita lauluja, joita hänen omat lauluseppänsä sepittävät. Senvuoksi on hänen maastaan löydetty kauneimmat laulut, jotka hän on muistossaan tallettanut esi-isäin ajoilta.

Karjalainen käyttää sukunimiä, ja hänen talollansa, jonka isossa tuvassa monta ihmistä asuu yhdessä, on sukukunnan nimi. Entisten sotain jälkeen on niin erilaista väkeä muuttanut Karjalaan, että usein yhden kylän väki ei ole likeisimmän naapurikylän väen näköistä. Koko eteläpuolessa Viipurin lääniä on kirjava sekalaisuus vanhempaa väestöä, ä y r ä m ö i s i ä, ja myöhemmin muuttaneita s a v a k o i t a. Nämä kaksi kansanryhmää on

näihin asti toisistaan erottanut erilainen vaateparsi, ja kun joku äyrämöisnainen menee naimisiin savakkojen sukuun tahi päinvastoin, sovitaan jo edeltäkäsin tarkkaan, minkälaista vaatepartta nuorikon tulee käyttää. Jääsken pitäjän kaunis kansallispuku on taas kokonaan toisenlainen ja tunnetaan naisten selkäpuolella riippuvasta pitkästä valkeasta päähuivista. Tässä alempana oleva kuva on otettu Jääskestä. Mies, pitkä valkea

viitta yllä, ja vaimo, jolla on lyhyt, valkea nuttu, kapea esiliina, raitainen hame ja valkea huntu päässä, kohtaavat maantiellä tuttavan, joka ajaa nelipyöräisiä vankkureita Pietariin. Siellä on karjalaisten alinomainen markkinapaikka. Siellä hän ansaitsee rahaa pikkukivilläkin, ja helposti tullut raha menee taas yhtä helposti. Sillä karjalaiset ovat iloista ja aulista väkeä, joka mielellään itse elää hyvästi ja mielellään tarjoaa omasta toisellekin. »Kun leipä on kaikki, syödään vehnäistä.» Etelä-Karjalassa leipoo emäntä joka päivä tuoretta, pehmeätä

leipää, mutta köyhässä pohjois-Karjalassa kelpaa kovakin leipä, johon katovuosina täytyy sekoittaa pettua.

Karjalainen on ikäänkuin Suomen kansan valopuoli: avomielinen, sävyisä, vilkas ja kevytmielinen, helposti ohjattava ja helposti eksytetty, herkkäuskoinen kuin lapsi, ei kuitenkaan suomalaisen itsepintaisuutta vailla, mutta hyväoppinen ja varustettu luonnonlahjoilla, jotka vaan kaipaavat hyvää kasvatusta, asettaakseen hänet kansansa parhaiden joukkoon.

84. Savolaiset.

Savolaiset ovat samaa heimoa kun karjalaisetkin, mutta ovat aikaisemmin asettuneet asumaan Saimaan vesien varsille ja sen kautta tulleet erilaisiksi tavoiltaan ja luonteeltaan. Mutta kun karjalainen on kärsinut paljon sortoa suurilta tilanomistajilta ja siitä joskus tullut liiankin nöyräksi, on savolainen tullut varakkaaksi, enemmän omintakeiseksi, ja saanut itseensäluottamusta, joka välistä tekee hänet pöyhkeäksi, vaan jossa kuitenkin ilmaantuu arvokkaisuutta. Tiedonhaluisena ja hyväpäisenä hän on sivistyneimpiä maakansassa; hänen itäsuomalainen kielimurteensa on levinnyt Lappeenrannasta Kajaanin lähiseuduille saakka. Varakkaanpuolisissa pitäjissä Kuopion ympäristöllä käytetään ylenmäärin hopeata, silkkiä, höysteitä, viinejä ja sikareja, joita ei muualla tavata Suomen talonpojan tuvassa. Vanhat tavat ovat näillä tienoilla paljon muuttuneet sen jälkeen, kun höyryalukset ovat alkaneet kaikilla vesillä savuta, ja uusi aika on tuonut mukanaan pahaa jos hyvääkin. Syrjäisemmissä osissa Savonmaata asuu yksinkertaisempaa kansaa yksinäisissä taloissa kaskimäkien keskellä.

Savolainen on ymmärtäväisempi ja etuansa enemmän katsova, kuin hyväntahtoinen karjalainen. Hänen kauppansa onnistuu tavallisesti paremmin, ja hän nauraa naapureitaan, jotka tänään syövät enemmän, kuin eilen ansaitsivat.

Paitsi kaskenviljelykseen ja metsän hakkuuseen panevat savolaiset enimmin huolta hevosen ja karjan hoitoon.

Heidän hevosensa ovat maan paraita juoksijoita; heidän lehmänsä antavat heille niin paljon voita, että he lähettävät sitä monta tuhatta kiloa vuodessa ulkomaille. Nykyisin tosin valmistetaan enin voi meijereissä, vaan ennen se kirnuttiin kotona. Siksi panemme tähän kuvan ahkerasta Savon tytöstä, joka kirnuaa voita. Hän ujostelee näyttäytyä yksinkertaisessa työpuvussaan, ikäänkuin tahtoisi sanoa meille: »En ole niin köyhä, kuin miltä tässä näytän, minulla on monta kauniimpata pyhähametta, huivia ja esiliinaa säästössä aitassamme.» Me vastaamme hänelle: »Älä ole puvustasi milläsikään, kun siinä ahkerassa työssäsi puuhaat uskollisena voikirnun ääressä! Yksinkertaisuus ja ahkeruus ovat parhaimmat kaunistuksesi; ainoastaan työ tekee meidät kaikki rikkaiksi, ainoastaan jumalanpelko, kainous ja hiljaiset, perheelliset avut tekevät Suomen neidon kotinsa aarteeksi ja synnyinmaansa arvolliseksi tyttäreksi.»

85. Kaksi runoseppää.

Kansankielessä puhutaan runojen sepittämisestä. Niinkuin seppä takoo tulikuuman raudan hyödyllisiksi kaluiksi, samoin sepittää laulaja palavat ajatuksensa sanoiksi ja sävelmiksi.

Savo on uusien runoseppien varsinainen kotipaikka. Vanhojen kansanlaulujen sijasta, jotka yhä enemmän jäävät unohduksiin, laulaa kansa nyt uudempia lauluja, vähemmän yksinkertaisia ja hartaita, mutta usein suk-

kelia ja älykkäitä. Tässä puhumme kahdesta uudenaikaisesta runoniekasta.

Paavo Korhonen oli nuori talonpojan poika Rautalammin pitäjässä, kun hän ryhtyi sepittämään sukkelan herjauslaulun eräästä nimismiehestä, joka otti lahjoja talonpojilta ja antoi heidän luvattomasti polttaa viinaa. Laulu tuli tutuksi ja huvitti useita. Korhonen noudettiin häihin ja muihin pitoihin, usein pitkien matkojen päähän, laulamaan vieraille. Ja sanat vuotivat virtana hänen huuliltaan, hän lauloi väliin päiväkaudet, väliin myöhäiseen yöhön, milloin surullisia, milloin lystillisiä lauluja. Hän lauloi uudesta kirkosta, hyvästä vuodentulosta, kovasta katovuodesta, kauniista, mutta silloin ylenkatsotusta suomenkielestä ja vielä monesta muustakin, jota kansa ymmärsi ja joka sen sydämeen koski. Joskus sattui, että hän jälkeenpäin kirjoitti paperille, mitä oli laulanut, tai että muut muistista kirjoittivat hänen laulunsa, ja monta jäljennöstä levisi näin maakuntaan. Korhonen itse ei tietänyt, kuinka monta laulua hän oli sepittänyt, hän arveli vaan, että niistä kyllä täyttyisi iso kirstu. Itse sanoi hän miettineensä parhaat laulunsa yksinäisillä metsämatkoilla ja kalastusretkillä. Kun hän tuli kotiin, kirjoitti hän paperille, mitä oli sepittänyt. Monta laulua jäi kirjoittamatta, toiset hävisivät jäljennöksineen, ja ainoastaan vähäinen osa niistä on painettuna.

Isänsä kuoltua Paavo peri talon, mutta hän piti enemmän vapaasta vaeltajan elämästä ja jätti tilan nuoremmalle veljelleen. Vanha äiti suri poikansa huikentelevaisuutta; mutta tämä rakasti paljon äitiänsä ja antoi hänelle kaikki rahat, mitkä ansaitsi. Kuolleesta sisarestaan hän kirjoitti kauniin muistorunon.

Vielä vanhanakin miehenä Paavo Korhonen kulki mielellään yksinään järvellä. Eräänä syysaamuna lokakuussa v. 1840 löydettiin hän kuolleena veneestään läheltä kotirantaa. Hän oli silloin 65 vuotias; rannan koivut ja järven aallot olivat nähneet hänen kuolevan.

Suonenjoen pitäjässä asui kestikievari nimeltä Pentti Lyytinen. Samoin kuin Korhonen, oli Lyytinenkin alhainen, oppimaton mies, jota lukeminen huvitti ja joka omin päinsä hankki itselleen tietoja. Mutta niinkuin

Korhosesta ei ollut maanviljelijäksi, niin ei Lyytinenkään kelvannut kestikievariksi, vaikka hän oli siinä toimessa 64 vuotta. Hän piti hupaisempana käydä puhuttelemassa kaikkia matkustavaisia kuin hoitaa hevosia ja kyytejä. Hänkin sepitti monta mielehistä laulua, joita sitten kirjoitti paperille ja jotka jäljennöksinä kulkivat kansassa. Hän lauloi kirkosta, talosta, pellosta, ajan nopeasta kulusta, työmiehen kunniasta ja laiskurin

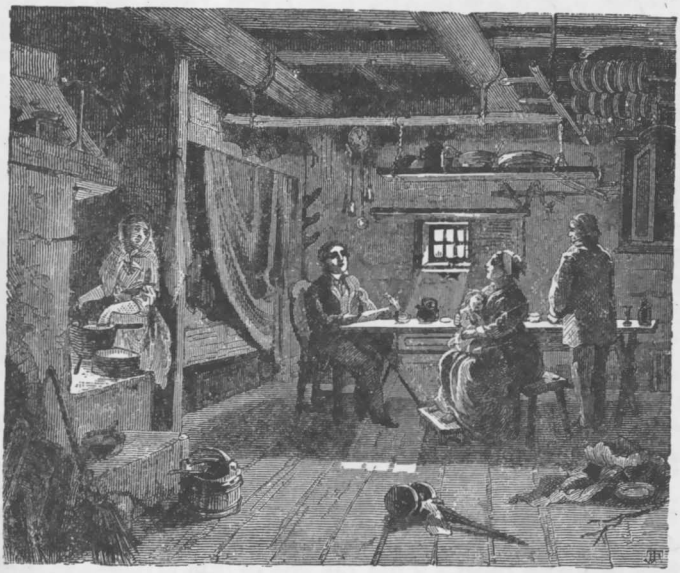

mielettömyyksistä. Ja näin hän tuli vanhaksi harmaapääksi, kun hänen laulunsa vielä elivät nuorina kansan suussa. Helmikuussa vuonna 1871 hän nukkui kuolemaan, 88 vuoden vanhana.

Maalari Ekman on maalannut sen Savon tuvan, jonka tässä näemme kuvattuna. Siinä on iso takka, jonka luona talon tytär keittää puuroa päivälliseksi. Siinä on luuta, vesikorvo, sänky esirippuineen, leipävartaat katossa, hylly, pöytä, seinäkaappi. Aurinko paistaa sisään pienestä akkunasta. Pentti Lyytinen

istuu pöydän päässä ja laulaa laulua, jonka hän äsken on muististaan kirjoittanut. Talon isäntä ja emäntä kuuntelevat laulua, itse nuori vaimokin lieden luona kääntyy sinne päin, ja ainoastaan pieni lapsi on nukkuneena mummon sylissä.

86. Hämäläiset.

Mitä lauhkeata, selvää ja avomielistä suomalaisessa luonteessa mallollisesti havaitaan, se on kaikki karjalaista perintöä; mitä vakaata, hiljaista ja karkeata on kansassamme, se on etenkin hämäläisiltä perittyä. Varsin kummallista on, että Jumala on asettanut nämät kaksi erilaista heimoa niin likitysten toisiaan, jotta toinen täyttäisi toisen vajavuuden. Ja jos Jumala ei olisi asettanut vilkkaita ja huikentelevia karjalaisia itään Venäjätä vastaan, samassa kun hän asetti hitaat ja jäykät hämäläiset länteen Ruotsia vastaan, niin olisi totisesti nykyään moni seikka maassamme toisin.

Hämäläinen on rotevampi, kankeampi ja hartevampi, kestävämpi, jurompi ja jäykempi kuin hänen veljensä karjalainen. Hänellä on suorempi, usein ruskea, joskus pellavankarvainen tukka; silmät ovat pienet ja harmaat tai vaaleansiniset; kasvot leveämmät, iho harmaampi, katsanto tylympi. Hämäläinen on myöskin enemmän harvapuheinen ja vakaamielinen, pitkälle ajatteleva ja itsepintainen, hidas vihastumaan ja hidas suomaan anteeksi. Hänen uppiniskaisessa luonteessaan on paljon uskollisuutta, paljon auttavaisuutta, paljon kärsivällisyyttä. Hän ottaa hyvän ja pahan päivän vastaan samalla järkähtämättömällä tyyneydellä.

Hämäläinen on siis se varsinainen kivenvääntäjä, joka on leimansa painanut kansansa enemmistöön. Kestävämpää miestä et tapaa, jos hän on ottanut jotakin tehdäkseen, etkä hitaampaa, jos hänen päähänsä on pistänyt olla mitään tekemättä. Vaikka hän väliin mielellänsä elää herroiksi pidoissa tai sunnuntaisin komeilee kiiltävissä kääseissään, on hän sillä välin vaatimattomin kai-

kista kansalaisistaan. Kun hän kesäaikana, karkea mekko yllä, on ulkotyössä päivän koitosta myöhään iltaan, tyytyy hän puolikypsään talkkunaan keitetyistä ohranja kauranjauhoista, joita hän tuohisessa sekoittaa maitoon. Hämäläiset asuvat joskus yhdessä suurissa kylissä, niistä ajoista asti, jolloin heidän täytyi itseään puolustaa vihollisten hyökkäyksiä vastaan, ja niin tarkan huolen pitää hämäläinen pellostaan, että panee tunkion niin likelle kartanoa kuin mahdollista. Hän pitää hyödyn ja kauneuden yhdenvertaisina, ja vaikka laulu ja iloinen viulunsoitto ei ole hänelle vastenmielistä, ei luonto ole kuitenkaan aikonut häntä laulajaksi eikä viuluniekaksi. Samoin pitää hän myös saduista ja sananlaskuista, joita muut kertovat, mutta itse hän on unhottanut melkein kaikki, mitä hänen esi-isänsä ovat kertoneet. Hän itse on vanhan sadun kaltainen: sellainen, kuin hän nyt on, on hän ollut monta sataa vuotta.

Lisätä kuitenkin täytyy, että tämä puhdas, vanha hämäläisluonne on enää löydettävissä ainoastaan muutamissa Hämeen sisä- ja pohjois-osissa. Lännempänä ja etelämpänä on hämäläiskansa tullut vilkkaammaksi ja toimeliaammaksi sekä uuden ajan ja naapuriensa vaikutuksille alttiimmaksi. Etelä-Hämeessä, Uudenmaan pohjois-osassa ja Satakunnan sisämaissa on kantaheimosta vielä hiukan jälkiä; mutta Varsinais-Suomessa, länsirannikoilla ja etelä-Pohjanmaalla hämäläinen on niin toiseksi muuttunut, ettei ole paljo muuta jäljellä hänen alkuperästään, kuin ne yleiset piirteet, jotka hän on kansaansa painanut.

Kuvassa näemme hämäläisen tytön Akaan pitäjästä. Hän on niinkuin Savonkin tyttö yksinkertaisessa arkipuvussaan, kaita hame yllä, pitkä juovikas esiliina vyöllä

ja vaaleanpohjainen, viheriäruutuinen pumpulihuivi kaulassa. Hän harjaa pellaviaan, kummastuksella katsellen kaikkia noita vieraita, jotka tässä tarkastelevat häntä. Hänellä ei ole aikaa laiminlyödä työtään: pellavamaa on hänen peltonsa ja niittynsä, ja talvella lähetetään monta kaunista kellahtavaa pellavaleiviskää Tampereelle, siellä suuressa tehtaassa kehrättäväksi ja kudottavaksi.

87. Karhun-ampuja Martti Kitunen.

Suomalaiset ovat aina katsoneet urotyöksi väkevien petojen tappamisen. Senvuoksi he ovatkin pitäneet karhua suuressa kunniassa, niinkuin arvokasta vastustajaa ainakin, ja kun karhu kaadetaan, on metsästäjillä tapana viettää suurella komeudella sen peijaisia. Kuolleelle karhulle annettiin vanhoissa runoissa hellimmät lempinimet: metsänkulta ja -hopea, metsän-omena, metsän kaunis mesikämmen. Ja metsästäjät ylistivät pidoissa sen syntyä, sen urotöitä ja sen kunniakasta kuolemaa.

Kitusen maalla Virroilla, Pohjanmaan rajalla, oli eräällä talonpojalla kuusi poikaa. Viisi oli isoa ja voimakasta, jonka vuoksi he kulkivat isän kanssa työssä, mutta vanhin, jonka nimi oli Martti, oli lapsena pieni ja heikko. Hän sai olla omissa valloissaan, kulkea pyssy olalla metsässä ja ampua metsoja, teeriä ja pyitä, joita toiset mielellään söivät. Tästä Martti tottui sukkelaksi, tarkkasilmäiseksi, vakavakätiseksi ja rohkeamieliseksi pyssymieheksi. Eräänä aamuna myöhään syksyllä, kun hän oli kuusitoista vuotias, kohtasi hän yht'äkkiä metsäpolulla ison karhun. Talvi-uninen karhu, joka ei ollenkaan kunnioittavasti kohdellut hintelää poikaa, tuli möristen kahdella jalalla häntä vastaan, niinkuin olisi mielinyt sanoa: »Pois tieltä, poikakääpiö!» Tämä Marttia vihastutti. Hän tähtäsi tarkalla luotipyssyllään, pamaus kuului ja — karhu hyppäsi sydän läpiammuttuna hirmuisesti ärjyen ainakin pari metriä korkealle ilmaan, jonka perästä se kaatui kuolleena maahan. Nyt vasta pelästyi Martti ja kiipesi puuhun; mutta karhu makasi

paikoillaan, ja hengästyksissään poika juoksi taloon tapausta ilmoittamaan. Siellä ei ollut alussa kukaan uskoa häntä: kuitenkin hän sai isänsä hevosen ja reen. Suurella vaivalla vedettiin nyt raskas otus metsästä kotiin ja siitä päivästä asti nimitettiin pientä Marttia »urhoolliseksi pojaksi».

Martti Kitusesta rupesi pian maine kertomaan, että hän oli paras ampuja ja paras pyssyseppä kotitienoillaan. Hänen seikkailunsa täyttäisivät kokonaisen kirjan. Kerran hän hiihti metsoja ampumaan Keuruulle asti ja kuuli, että siellä Liukon korvessa oli karhuja. Oli maaliskuu kulumassa. Martti otti mukaansa kaksi kumppania, ja eräs ukko oli oppaana. Mutta tie oli pitkä, ukko väsyi, kääntyi takasin ja nauroi sellaisille hupsuille, jotka ottivat nähdäkseen näin tarpeetonta vaivaa. Vähän aikaa senjälkeen tulivat nämä kolme pyssymiestä karhun pesälle ja näkivät kolme aika kontiota sangen mukavasti siinä loikomassa. Heti pidettiin sotaneuvottelua: kukin otti karhun osalleen. Martti ampui ensimäisen ja lisäksi seitsemän poikaa, kumppanit kaatoivat toiset ja seuraavana päivänä raastettiin kymmenen kuollutta karhua Liukon taloon. Nyt ei ukko enää nauranut; hän uskoi nyt lujasti, että Martti Kitunen oli tietäjä.

Karhun oli usein tapana käydä talonpoikain kaskimaissa ja syödä ahmia parhaillaan kypsyvää ruista. Martti oli kärkäs näkemään, miten tämä tapahtui, ja kiipesi eräänä kesäiltana kasken laidassa kasvavaan petäjään. Karhu tulikin tapansa mukaan, nuuski ensin varovasti kaikki lähipaikat, vaan kun ei löytänyt epäiltäviä jälkiä, astui keskelle ruishalmetta. Martti kapusi alas puusta, hiipi hiljaa karhun jäljestä ja laukaisi pari luotia sen selkään. Ärjyen hyppäsi karhu ilmaan, Martti heittäysi maahan pitkäkseen, mesikämmen juoksi hänen ylitsensä pysähtymättä. Seuraavana päivänä löydettiin mesikämmen pahasti haavoitettuna metsästä ja joutui ampujan saaliiksi.

Martti Kitusella oli tapana ampua karhuja myöskin lavalta. Sellainen rakennetaan metsään likelle sitä paikkaa, missä karhu on kaatanut jonkun lehmän, sillä mesikämmen tulee tavallisesti kolmantena yönä takaisin

syömään paistiaan useammassa ruokaverossa. Silloin asettuu kaksi pyssymiestä lavalle vartioimaan, ja kolmas kävelee poispäin tervatut kengät jalassa. Sillä karhu on niin viisas, että se epäilee kaikkia askeleita, jotka tulevat paikalle, mutta kun se näkee toisia askeleita johtavan pois paikalta, luulee se olevansa turvassa. Ja silloin se piankin saa luoteja turkkiinsa. Muutoin se kantaa kuolleen lehmän suohon, kaivaa kuopan ja kätkee paistinsa sammalten alle tulevaksi kerraksi.

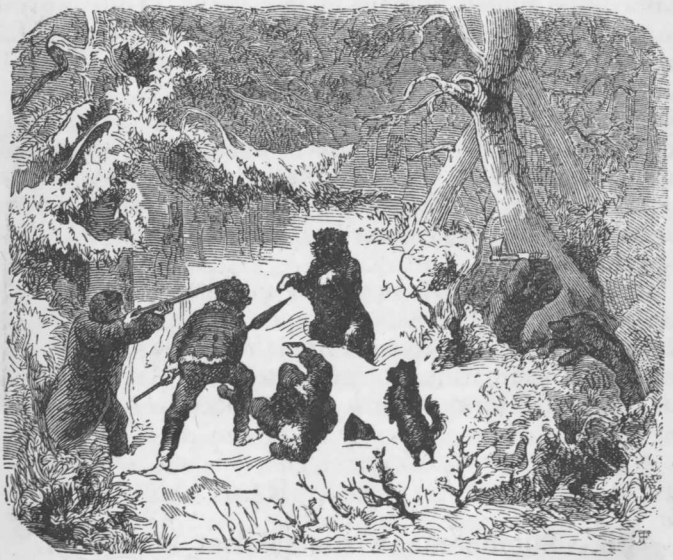

Sota karhuja vastaan oli usein hyvin vaarallinen ja kolmea kertaa haavoittui Kitunen pahasti. Ensimäisellä kerralla löi karhu hänet kumoon lumihankeen ja puri häntä päähän, kunnes Kitunen sai veitsen laukustaan ja surmasi sillä vihollisensa. Toisella kerralla hän kiipesi puuhun, mutta karhu veti häntä koivista ja pureskeli hänen jalkojansa. Silloin putosi Kitunen suoraan karhun selkään, tarttui sen turkkiin ja kiljaisi: »Hei, eteenpäin!» Tästä karhu säikähti niin, että laukkasi ratsastajansa kanssa metsään, mutta Kitunen hyppäsi

maahan, ja muutaman tunnin kuluttua ampuivat veljet karhun. Kolmannella kerralla ei ottanut Kitusen pyssy tulta, kun karhu hyökkäsi maalle pesästään. Kitunen löi sitä pyssynperällä korvalle, mutta kun tästä ei ollut apua, pisti hän oikean kätensä karhun avonaiseen kurkkuun. Karhu puri käden pahaksi, mutta hätäytyi samassa ja toiset pyytäjät ampuivat sen.

Martti Kitunen ampui 74 vuoden vanhana viimeisen karhunsa Laukaassa. Hän oli silloin kaatanut yhteensä 198 täysikasvuista karhua, paitsi karhunpoikia niin monta, ettei niiden lukuakaan muistanut. Tultuaan niin vanhaksi, ettei enää nähnyt tarkkaan tähdätä, eli hän vielä 11 vuotta maanviljelijänä ja kalastajana hyvällä maatilallaan Virroilla ja kuoli vuonna 1833, 86 vuoden vanhana. Tämä mainio karhun-ampuja oli lempeäluontoinen, ilomielinen ja jumalinen mies, erinomaisen kohtuullinen ja ahkera; kaikki, jotka hänet tunsivat, rakastivat häntä. Hän oli elänyt onnellisena 60 vuotta vaimonsa kanssa ja kiikutteli lastensa lastenlapsia niinkuin karhunpoikia polvillaan.

Kuva osottaa karhunpyyntiä talvella. Koira on ajanut kaksi karhua pesästä, joka on olkealla puolella, ja toinen karhuista hyökkää ampujain päälle. Tässä ovat tarpeen ne ominaisuudet, jotka tekivät Martti Kitusen niin mainioksi: tarkka silmä, vakava käsi ja rohkea mieli.

88. Suomenmaan ruotsalaiset auskkaat.

Eivät kaikki meidän maamme pojat ja tyttäret ole syntyisin karjalaisia ja hämäläisiä. Jos matkustamme pitkin Suomen eteläisiä ja läntisiä merenrannikoita tahi purjehdimme merensaaristoissa, tapaamme toisia asukkaita, jotka puhuvat toista kieltä ja eriävät tavoiltaan ja luonteeltaan suomalaisista asukkaista. Nämä rannikko-asukkaat ovat sukuisin Ruotsista ja puhuvat ruotsalaista kieltänsä, niinkuin muutamat suomalaisperäiset Ruotsissa puhuvat suomalaista kieltään. Mutta kun he ovat muuttaneet tänne jo ammoisina muinaisaikoina ja

sitte monta vuosisataa eläneet ja taistelleet Suomen muiden asukasten rinnalla, kun he rakastavat maatamme ja tunnustavat sen isänmaakseen eivätkä ensinkään siitä tahdo enää erkautua, niin he ovat kasvaneet kiinni Suomen kansaan ja ovat tässä mielessä suomalaisia, niinkuin me kaikki. He ovat hengeltään ja sielultaan meikäläisiä, ja mitä kieltä suu puhuneekin, täällä on ainoastaan yksi kansa, jossa yksi sydän sykkii isänmaalle.

Entisinä aikoina ovat meidän maamme ruotsalaiset asukkaat olleet taitavampia kuin suomalaiset ja senvuoksi pitäneet itseään heitä parempina. Sillä Ruotsi ei ole hallinnut Suomea ainoastaan suuremmalla voimallaan, vaan vielä enemmän varhaisemmalla ja kypsyneemmällä sivistyksellään. Nyt on paljo toisin, kun Suomi ei enää ole Ruotsin kanssa yhteydessä. Nyt edistyy suomalainenkin väestö vuosittain tiedoissa, ja nyt ovat kaikki toistensa vertaiset.

Suomen ruotsalainen väestö asuu kolmella alueella: Ahvenanmaalla ja sen saaristossa, etelä-Uudellamaalla ja etelä-Pohjanmaalla. Aikaisemmin, eli enemmän kuin tuhat vuotta takaperin, muuttivat ahvenanmaalaiset saarilleen ja levisivät sieltä useihin Turun saariston saariin. Uusmaalaiset muuttivat maahan eri aikoina Ruotsista, toiset tuhat vuotta takaperin, toiset myöhemmin. Ruotsalaiset pohjalaiset muuttivat todennäköisesti kuusi tahi seitsemän sataa vuotta takaperin kaitaisten merensalmien poikitse Suomen rannikolle. Ei kukaan enää muista, milloin kaikki nämä muutot ovat tapahtuneet. Tiedetään ainoastaan, että sittemmin on niillä mailla uusia paikanmuuttoja tapahtunut sotien, ruttojen ja nälkävuosien takia, niin että nyt kuulee puhuttavan ruotsia siellä, missä ennen suomea puhuttiin, ja suomea siellä, missä ennen puhuttiin ruotsia.*)

Nämä rannikkoseudut ovat tiheästi asutuita ja hyvin viljeltyjä. Niiden ruotsalainen väestö on liikkuvampaa, levottomampaa, epävakaisempaa kuin suomalainen väestö, sukkelampaa päätöksissään, ripeämpää toimissaan. Samassa se on omistanut hiukan suomalaisen väestön vakavuutta ja tullut tavoiltaan toisellaiseksi, kuin ruotsa-

*) Vrt. 113 kpl., Kivikauden kansa.

laiset Ruotsissa ovat. Sen kiihoittava voima on pannut suomalaisen suurempaan liikkeeseen, ja molemmat naapurit ovat jotakin toisiltaan oppineet.

Suuresti erilainen on ruotsalainen väestö eri maakunnissa; eipä edes kahden naapuripitäjän asukkaat ole toistensa kaltaiset. Meri on kasvattanut kaikki nämä rannikko-asukkaat merimiehiksi ja kalastajiksi. Ahvenanmaalainen on paras kauppamies, uusmaalainen paras maanviljelijä, pohjalainen paras kirvesmies näistä kolmesta. Ahvenanmaalainen viettää puolet aikojansa merimatkoilla. Pohjalainen kulkee työn-ansiolla Venäjällä ja Amerikassa asti; uusmaalainen pysyy kotonaan peltonsa ja nuottansa ääressä. Kaikki kolme ovat enemmän ymmärtäväisiä kuin hellätunteisia. He laulavat laulujaan sävelmien vuoksi eivätkä paljon huoli sanoista. Kaikki kolme ovat myöskin arkoja vapaudestaan ja itsenäisyydestään: uusmaalainen vähimmin siitä syystä, että hän on ollut herraskartanoiden alamaisena, pohjalainen enimmin, sen vuoksi että hän on aina ollut vapaa maanomistaja. Ja vaikka ahvenanmaalainen on varhaimmin muuttanut Ruotsista, on hän näistä kolmesta enimmin ruotsalaisen emäkansan näköinen siksi, että hän asuu niin likellä Ruotsia ja niin usein matkustaa siellä.

89. Ruotsinkieli.

Noin tuhannen vuotta sitten puhuivat ruotsalaiset, norjalaiset ja tanskalaiset samaa kieltä. Tämä kieli, jota nimitämme pohjoismaiden alkukieleksi, oli likeistä heimoa niille kielille, joita saksalaiset, hollantilaiset ja englantilaiset puhuvat. Sittemmin, kun nuo kolme kansaa kauan olivat eläneet erillään tahi käyneet sotaa keskenään, alkoi tanskankieli saada pehmeämmän, vienomman soinnin, saksankielen läheisyydestä. Ja koska Tanska kauan vallitsi Norjaa, tulivat tanskan- ja norjankielet likimäärin samaksi kieleksi, kuitenkin niin, että norjankieli on kovempaa. Mutta molemmista näistä erkani ruotsinkieli, joka säilytti vanhan pohjoismaisen

kovuutensa, vaikka se aikaa voittain muuttui vähemmän karkeaksi ja enemmän sointuvaksi.

Aluksi oli vain olemassa koko joukko murteita, mutta kun Ruotsin maakunnat vähitellen yhdistyivät yhdeksi valtakunnaksi, jolla oli yhteinen laki,*) niin tuli se murre, jota puhuttiin keski-Ruotsissa, valtakieleksi. Virkamiehet rupesivat puhettansa sovittamaan tämän kielen mukaiseksi, ja näin se aikaa voittaen erosi yhteisen kansan kielestä. Tämä muinaisruotsalainen valtakieli tuntuu meistä hyvin karkealta ja tavaus siinä oli epätasainen. Uskonpuhdistuksen aikana, jolloin raamattu käännettiin ruotsiksi, ruvettiin sitä yhä enemmän käyttämään puheessa ja kirjoituksessa. Siihen otetaan nyt monta uutta sanaa saksasta ja muista vieraista kielistä. Ääntäminen muuttuu ja uusruotsalainen kieli syntyy. Suuret runoniekat ja tiedemiehet alkavat kirjoittaa kirjoja tällä kielellä, ja niin se on vähitellen kehittynyt. Mutta kaikki muutokset eivät tule näkyviin kirjoituksessa, sillä vanha tavaustapa on monessa sanassa säilynyt meidän päiviimme saakka.

Ruotsinkieli ei ole niin pehmeätä, nuorteaa ja hienosti vivahtavaa kuin esim. suomenkieli on; mutta se on miehuullista ja voimakasta, se kalskahtaa kuin teräs kallioon. Koska suuret runoniekat ovat sillä runoilleet, on se tullut niin yleväksi ja loistavaksi, että harvat muut kielet sille vertoja vetävät. Mutta kun Suomen runoniekat ovat ruotsiksi runoilleet, on heidän kielensä tullut yksinkertaisemmaksi ja harrasmielisemmäksi, ikäänkuin kuvastukseksi maamme kansasta ja luonnosta. Täällä Suomessa äännetään ruotsia toisella tavalla kuin Ruotsissa, ja siksi meistä tuntuu siltä, kuin ruotsalaisella olisi laulava puhunta. Ruotsia puhuessamme teemme paljon virheitä; sekoitamme siihen suomalaisia sanoja ja lausetapoja, joita emme itse huomaa. Ja jos emme varjele ja säilytä ruotsinkieltä puhtaana, niin se tulee paljon eroamaan Ruotsin ruotsista, ja siitä olisi meille vahinkoa.

Yhteinen kansa puhuu kieltänsä monella murteella, ja jotkut niistä ovat niin vanhanaikaisia, että muiden

*) Maunu Eerikinpojan maalaki vuodelta 1347.

on vaikea niitä ymmärtää. Se johtuu siitä, että ruotsalaiset maanmiehemme ovat niin kauan eläneet erillään Ruotsista ja toinen toisistaan, että niiden kieli on sill'aikaa kehittynyt toisella tavalla kuin sivistyneitten puhe. Mutta nykyisin saavat kaikki lapset kansakoulussa oppia käyttämään kirjakieltä.

90. Saaristolaiset lounais-Suomessa.

Ahvenanmaan tuhansilla saarilla ja luodoilla sekä osittain Turun eteläpuolella olevassa saaristossa asuu ruotsalaista väestöä merimiehinä ja kalastajina. He viljelevät hiukan eloa ja perunoita, heillä on hevosia ja karjaa, he polttavat kalkkia ja tiiliä, vievät laivoilla ulkomaille puita, mutta heidän varsinainen peltonsa ja niittynsä on meri. Muutamat ovat laivanisäntiä, rakentavat suuria aluksia ja purjehtivat hyvällä kaupan voitolla vieraisiin maihin. Toiset vievät pursillaan ja kaljaaseillaan kaloja, halkoja, kalkkia ja muuta tavarata Tukholmaan, Turkuun, Helsinkiin ja Rääveliin. Nämä opittomat laivurit purjehtivat, yksi tai kaksi miestä laivaväkenä, enimmiten maantunnun mukaan tutuilla kulkuvesillään, jäävät vastatuulella ankkuriin luotojen suojaan, mutta joutuvat usein luotojen niemekkeissä tuulenpuuskain ja vihurien käsiin. Toiset elävät koko kesän kalastusveneessään ulkona merellä ja vievät syksyllä suolatuita silakoita ja turskia kaupunkeihin. Miehet, vaimot ja lapset ovat merta kokeneet joka säällä, he eivät vaahtopäisiä aaltoja säikähdä, mutta aikansa vaivoja kärsittyään he asettuvat mielellään lepoon ja pitävät hyviä päiviä. Suomalaisen luonteen rauhallisuus tekee heidät kärsivällisiksi ja huolettomiksi aikansa häviöstä. Sellaisia ovat useat meidän rannikkolaisemme; heidän elämänsä on vuorotellen ankaraa työtä ja mukavaa lepoa.

Kotona he asuvat pienissä kylissä tai yksinäisissä tuvissa, joiden kaikkien päätyseinällä on viirisalko. He viettäväot julu- ja juhannus-yön valvomisella ja tanssivat vahvasti häissä ja syövät vahvasti lukukinkereissä.

Nämä länsisuomalaiset saaristolaiset ovat matkoillaan oppineet kohteliasta käytöstapaa. He pukeutuvat sunnuntaisin melkein herrasväen tapaan ja nauttivat mielellään herrasruokia pidoissaan. Saattaa kyllä köyhyys vaivata väliaikoina, kun kalastaminen ei onnistu; mutta kun hyvää pitää olla, niin ei silloin säästetä. Talvella he kutovat verkkoa ja nuottaa; käsitöitä tehdään siellä enemmän kuin Uudellamaalla, ja vaimot kutoivat paljon entisaikoina, ennenkuin tuli tavaksi ostaa tehtaan kankaita.

Kuvassa näemme kalaveneen, joka on ankkurissa Aurajoen rannassa Turun kaupungissa. On syys-ilta. Yksi miehistä nukkuu teltaksi pingotetun purjeen alla, kun toinen mukavasti mastoon nojaten polttaa lyhyttä piippuaan. Vaimo levittää yöksi nuottaresun kalanelikkojen verhoksi, ja pienoinen tyttö odottaa puolinukuksissa illallistaan, päästäkseen sitte makuusijalleen suojaavan purjeen alle.

91. Uusmaalaiset.

Ruotsalaiset uusmaalaiset harjoittavat osaksi maanviljelystä hedelmällisellä maallaan, osaksi kalastusta lahdissa ja merenrannikoilla. Maanviljelijällä on myös nuottansa, niinkuin kalastajallakin peltotilkkunsa. Heti pohjoisempana asuu suomalainen väestö, jolla on toisellaiset tavat. Uudenmaan ruotsalainen on hyvin toimeentuleva, ilomielinen, ymmärtäväinen, puhelias, verkallinen. Hän asuu majoissa, joissa on pienet ikkunat. Hedelmäpuita on ikkunain alla ja merenajokasta rannalla. Likellä kaupunkeja hän on oppinut herrastapoihin ja kaupungin hintoihin, mutta edempänä sydänmailla on hänellä paljo vanhoja tapoja jäljellä, vaikka ei vanhaa vaatteenpartta. Helsingistä itäänpäin asuva väestö eriää tuntuvasti Helsingistä länteenpäin asuvasta ja puhuu erilaista ruotsin-murretta.

Keväällä, maalis- tahi huhtikuussa, lähtee rannikkolainen täällä niinkuin muuallakin hylkeenpyyntiin jäälle. Hän pistää silloin vaatettensa päälle valkean paidan, panee päähänsä valkean jäniksennahkaisen lakin ja lähenee, vatsallaan ryömien, jään reunalla olevia arkoja hylkeitä. Hylje kuuntelee, ampuja on hiljaa, hiiskahtamatta. Pam, pyssy paukahtaa, ampuja juoksee luokse ja iskee saaliiseensa rautakoukun, ennenkuin hylje ennättää veteen sukeltaa. Nahasta ja rasvasta saadaan hyvät rahat, mutta pyyntikeino on vaarallinen ja vaivaloinen. Usein pyytäjä irtaantuneella jäänkappaleella ajelee merelle, usein putoaa hän halkeamaan; väliin hän on viikkokausia poissa, monen peninkulman päässä merellä. — Pohjanmaalla pyydetään hylkeitä myöskin harvoilla verkoilla, joihin hylje sotkeutuu, kun tuntee olevansa kiinni. Silloin ei ole helppo nostaa veneeseen sellaista raskasta, elävätä otusta, joka väliin saattaa painaa 125:kin kiloa ja joka urhoollisesti pitää puoliansa teräsvillä hampaillaan.

Uusmaalainen rakastaa leikillisiä satuja. Hänen kertomuksensa bemböleläisistä ovat hyvin niiden kaltaisia, joita jo tunnemme hölmöläisistä. Bembölen härkki-

mellä puuroa sekoitettiin järvessä. Bemböleläiset pitivät kalliina ostaa suoloja kaupungista ja päättivät säästäväisyydestä kylvää niitä peltoon. Kun pelto oli karhittava, tekivät he lujat purilot, joille panivat hevosen seisomaan, ettei se sotkisi siementä. Neljä miestä näin kantoi hevosta pitkin peltoa ja veti karhia perässään. Kun sitte voikukkia kasvoi siihen, mihin oli suoloja kylvetty, maistelivat bemböleläiset näitä kasveja, tunsivat ne jokseenkin karvaiksi ja sanoivat toisilleen: »Ne eivät vielä ole oikein kypsiä, mutta kyllä ne jo hiukan suolalta maistuvat.»

Uusmaalainen laulaa myöskin lauluja, vanhoja ja uusia, surullisia ja leikillisiä. Sävelmät ovat usein kauniita, mutta sanoista hän ei pidä niin suurta lukua, kunhan ne vaan kauniilta kuuluvat. Niiden laita on samoin, kuin nimipäivätoivotuksien hänen tupansa seinällä; pääasia on, että ne ovat koreiksi maalatut.

Otamme tähän näytteeksi kaksi uusmaalaista kansanlaulua suomennettuina. Ensimäinen on Ruotsin-Pyhtään pitäjästä:

Kah, hyw' iltaa, terweekſi,
walittuni, armaani!
Kuink' on maailmaſſa aſias nyt?

Otko terwe, woimiſſas,
niinkuin luulen olewas,
onko hauskaa, ſe ilahuttais.

Onko rahaa, kultia
ſulla arkulliſia,
joſpa on, ſe mun iloni ois.

Onko mieles ſuruton?
Se ſun rikkautes on,
ſe on kalliimpi kultiakin.

Kun mä ſua muiſtelen,
liikkuu weri ſuonien;
älä unohda mua, kultaſein!

Katſo kiiltäwäiſiä
taiwaan pikku-tähtiä,
alas maahan lentelewiä.

Ennen meret kuiwukoot
niinkuin rantain hietiköt,
kuin mä lemmin muuta neitosta.

Merimiehen laulu Pernajasta.

Kas, kuinka merimiehet
urheesti astuwat;
kaikk' kauniit neitoſetkin
heit' armastelewat.

Kosk' owat miehekkäät he
ja ilomielisnä
merellä uskaltawat
näin nuoret henkensä.

Maamies se pellon kyntää
tai työss' on niityllään,
saa öisin lewoll' olla
ja maata sängyssään.
Me nuoret merimiehet
merelle menemme,
ain' oomme walwehella,
wain harwoin nukumme.

Ja tämän laulun teimme
kotiimme tullessa
Englannin kanaalissa
hywässä tuulessa.
Kun ilma oli kaunis
ja aika hupainen,
niin laadimme me laulun
näin aiwan lyhyen.

92. Pohjalaiset.

Pitkin Vaasan läänin rannikkoa, Vähänkyrön pitäjää lukuun ottamatta, asuu ruotsalaista väestöä 2 tahi 3 peninkulmaa ylimaahan päin, jossa suomalainen väestö alkaa. Likellä toisiaan puhuu toinen kylä ruotsia, toinen suomea, muutamat ymmärtävät kumpaakin kieltä, mutta ruotsalaisen kylän nuoriso ei mene naimisiin suomalaisen kylän nuorison kanssa eikä päinvastoin. Kuitenkin

naapurit ovat kumpikin toinen toiseltaan ottaneet paljon tapoja. Hyvin rakennetut talot ja aitat ulkonevine luhtineen ovat kummallakin melkein yhtäläiset. Asuinhuoneiden sisustus, sahrat, rattaat, silat, puukkovyöt ja valitettavasti puukotkin ovat yhtäläiset ruotsalaisissa ja suomalaisissa kylissä. Kieltä lukuunottamatta, jota puhutaan eri murteilla, on siellä melkein yhtä suuri erotus ruotsalaisten pitäjäin välillä keskenään kuin ruotsalaisten ja suomalaisten välillä.

Pohjanmaan ruotsalaisilla on sekä hyvä että paha maine maassa. Taitavina työmiehinä tavataan heitä kaikkialla kaupungeissa ja herrastaloissa. He rakentavat laivoja ja veneitä, taloja ja tehtaita paremmin kuin muut, mutta väliin puhkeaa heissä ilmi tuo vanha peritty sota-into. Liiaksi nauttineina he pian ryhtyvät tappeluun. Ei missään osassa maatamme ole vuodatettu niin paljon verta kuin heidän ja heidän suomalaisten naapuriensa pidoissa. Vielä joku aika takaperin saattoi joskus kahden kylän nuoriso keräytyä maantielle vartavasten tappelemaan. Tuossa ajoi matkustaja; tappelijat keskeytti-

vät ottelunsa, siirtyivät tieltä syrjään ja jatkoivat tappeluansa, kun matkustaja oli sivutse ennättänyt.

Näissä tappeluissa vuotaisi paljon enemmän verta, jos eivät naiset, usein oman henkensä kaupalla, tulisi erottajiksi. Kun miehet ovat työnansiolla, hoitavat vaimoihmiset maanviljelystä ja käyvät muutenkin väliaikoina miesten töissä. He ajavat hevosta, kyntävät, kaivavat ojaa, hakkaavat puita. Pienet lapset jätetään silloin toisten lasten hoitoon ja kuolevat usein pois.

Kuva on otettu Lapväärtin pitäjästä. Pohjanmaan ruotsalaisten saduista otamme tähän ainoastaan yhden, jossa ilmenee tuota vanhaa sankariluonnetta. Se on kansansatu

Väkevästä Matista.

Oli kerran poika, nimeltä Väkevä Matti. Hän oli nuorin ja tyhmin sisaruksistaan. Kun ei hän kotona mihinkään kelvannut, lähetettiin hänet ulos maailmaan ja silloin hän tuli erääseen pajaan. Seppä pani hänet lietsomaan ja sanoi: »Lietso nyt aika lailla!» Matti kääri ylös hihansa ja tarttui palkimen tankoon ja ensi painamalla paukahti palje halki kuin veden kupla, ja hiilet tuprusivat tulisateena ahjossa. »Ei kelpaa», sanoi seppä, »ota moukari ja lyö vuoroa!» Matti löi muutamia kertoja varovasti; seppä sanoi: »Lyö lujemmasti!» Matti nosti moukarinsa kattoon, lyödä jysähytti ja ajoi kerrassaan alaisimen pölkkyineen päivineen maan sisään.

Sepästä tämä uusi renki oli liian kovakourainen, ja hän antoi Matille matkapassin. Matti tuli rengiksi herrastaloon ja pantiin vetämään halkoja metsästä kotiin. Kun hän oli latonut puut kuormaan, oli se liian raskas hevoselle. Matti riisui hevosen valjaista, pani sen kuorman päälle ja veti itse kuormaa. Reki särkyi. Matti teki lujemman reen ja veti kuormansa kotiin. Reki ei mahtunut portista. Matti veti, portinpylväät taittuivat kuin päreet ja kuorma tuli kuin tulikin pihalle.

Nyt rupesivat toiset rengit pelkäämään Mattia ja päättivät tappaa hänet. Matti määrättiin kaivamaan kaivoa ja kaivoi sen niin syvään, että hän itse näytti pieneltä kuin mato kaivon pohjassa. Olipa myllynkivi

kartanolla; sen laskivat rengit kaivoon. Myllynkivi sattui putoamaan ikäänkuin renkaaksi Matin kaulaan, niin että hänen päänsä pisti esiin kivenreiästä. »Heh», sanoi Matti, »mistä ovat löytäneet äitini vanhan rukinkehän?» Matti jatkoi kaivamistaan. Rengit noutivat kirkontornista ison kellon ja laskivat sen kaivoon. Matti otti sen ilmasta kiinni, katseli ja sanoi: »Kah, mistähän ovat löytäneet isäni vanhan kirkkohatun?»

Matti kaivoi kaivon valmiiksi, eikä kukaan uskaltanut enää häntä häiritä. Tuli sitten sota, vihollinen ryntäsi suurella sotavoimalla maahan. Matti lähetettiin sotaan. Siinä syntyi suuri tappelu, mutta Matin oli nälkä ja hän istui ensin syömään. Voileipää tehdessään hän näki mustia rakeita lentelevän voirasiaansa. »Katsoppas noita, kun nakkelevat mustikoita voihini!» mietti Matti luodeista. Tämä suututti Mattia, hän tempasi maasta suuren petäjän juurineen, meni vihollista vastaan ja löi ympärilleen niin rajusti, että vihollisen koko armeijasta ei jäänyt muuta jäljelle kuin pieksujen hihnat. Semmoinen se juttu, ja tosipa se lienee.

93. Venäläiset Suomessa.

Suomalaiset ja venäläiset asuvat niin likellä toisiaan, että heidän täytyy käydä toistensa maassa kaupoilla ja muilla asioilla. Siitä on ollut seurauksena, että monta suomalaista on asettunut Venäjälle ja monta venäläistä Suomeen. Nämä venäläiset ovat ruvenneet kauppamiehiksi kaupunkeihin tahi ostaneet tehtaita ja maatiloja tahi tulleet tänne muurareiksi, puutarhureiksi tai käsityöläisiksi. Enimmin on niitä itä-Suomessa ja osaksi etelä-Suomessa, mutta sangen harvassa läntisissä ja pohjoisissa osissa maatamme.

Paitsi vakinaisia venäläisiä on myöskin venäläistä sotaväkeä maassamme. Nämä venäläiset marssivat pois jonkun ajan kuluttua ja toisia tulee sijaan. Joskus on heidän tässä maassa niin hyvä olla, että he, sotapalveluksesta eron saatuaan, jäävät tänne asumaan. Talollisia

venäläisiä ei Suomessa ole monen monta, ja ne luetaan maan kansaan. Useat oppivat maan kieltä ja heidän lapsensa kasvavat maan omain lasten tavalla. Mutta kaikilla venäläisillä on erityinen kristinuskonsa, jota sanotaan kreikkalaisen kirkon uskoksi, ja muutamissa kaupungeissa on heillä omat kirkkonsa vahakynttilöineen, tauluineen ja pyhäinkuvineen. Viipurin läänissä on suomalaisiakin talonpoikia, jotka esi-isäinsä ajoilta tunnustavat kreikkalaista uskoa.

Entisinä sota-aikoina ei tässä maassa hyvillä mielin venäläisiä katseltu, sillä he tulivat silloin vihollisina. Mutta vaikka he monessa suhteessa ovat toisenlaiset kuin tämän maan kansa ja puhuvat keskenään omaa venäläistä kieltään, jota ei ole helppo oppia, ovat he hyvin sopineet maan asukasten kanssa. Sillä venäläiset ovat ahkeria, ilomielisiä, suopeita ja lapsia rakastavia; heillä on virkeämpi luonne kuin suomalaisilla, he rakastavat soittoa ja laulavat mielellään. Heissä on monta, jotka säästäväisyydellä ovat tulleet rikkaiksi, ja monta, jotka ovat avuliaita köyhille. Joskus näet venäläisen sotamiehen tasaavan ison leipäkakkunsa köyhien kanssa, pitävän talonpojan lapsia polvillaan ja laulavan heille vieraskielisiä laulujaan.

Nuo pitkät vaaleatukkaiset maakauppiaat, jotka kulkevat kylästä kylään laukku selässä ja joita nimitetään laukkuryssiksi, eivät ole venäläisiä, vaan karjalaisia, jotka asuvat pohjois-Venäjällä ja tunnustavat kreikkalaista uskoa.

94. Muut, jotka ovat Suomeen muuttaneet.

Monta saksalaista on muuttanut Suomeen ja täällä ruvennut kauppamieheksi, käsityöläiseksi tahi taideniekaksi. Niitä on enimmin Viipurissa, jossa vielä kuullaan saksan-kieltä puhuttavan suomen-, ruotsin- ja venäjän-kielen rinnalla, mutta myöskin Helsingissä, Turussa ja muutamissa muissa maan kaupungeissa. Saksalaiset ovat uutteria ja ovat tuoneet maahan saksalaista

kauppatavaraa, mutta myöskin paljon hyödyllisiä tietoja. Muutamat heistä muuttavat omaan maahansa takaisin, kun täällä ovat varoja koonneet; toiset jäävät tänne ja heidän lapsensa omistavat maan kielen ja tavat.

Tehtaisiin ja kaupunkeihin on joitakuita taitavia englantilaisia asettunut. Myöskin ranskalaisia, sveitsiläisiä, tanskalaisia ja puolalaisia asuu Suomessa, mutta niitä on vähän.

Juutalaiset, jotka ennustuksen mukaan ovat hajonneina pitkin maailmaa, ovat laillisesti kielletyt asettumasta meidän maahamme asumaan. Mutta koska laki sallii palveluksesta eronneiden juutalais-sukuisten sotamiesten perheinensä harjoittaa elinkeinoja tässä maassa, niin tavataan Helsingissä ja Viipurissa muutamia satoja juutalaisia, jotka pitävät vanhain vaatteiden ja huonekalujen kauppaa, ja joilla on omat synagogansa eli kirkkonsa, joissa viettävät jumalanpalvelustaan Mooseksen lain mukaan. Useimmat ovat köyhiä ja halpa-arvoisia, eivätkä rikkaita ja mahtavia, niinkuin juutalaiset muissa maissa ovat; mutta kaikki tuntevat heidät tuoksi merkilliseksi kansaksi, joka muinoin oli Jumalan kansana, kunnes Jumalan rangaistus sitä kohtasi.

Toinenkin vieras ja hajoitettu kansakunta on maailmaa vaeltaessaan tullut tänne Suomeen asti. Tämä kansa on nimeltään mustalaiset. Heidän alkuperäinen kotimaansa on ollut Intia. Heitä on täällä muutamia satoja, ja heidän tunnusmerkkinään on ruskea iho, tumma tukka ja mustat etelämaiset silmät. Turhaan on heitä koetettu saada vakinaisiksi asettumaan ja elatustaan hankkimaan maanviljelyksellä tahi muilla luvallisilla elinkeinoilla. He kuleksivat mieluisimmin keski- ja itä-Suomessa talosta taloon ja kylästä kylään, ovat omaa kotia vailla ja makaavat välistä metsässä. Heidän tavallisena toimenaan on hevosien kengittäminen, kipeiden elukoiden parantaminen, vanhojen kattiloiden paikkaaminen ja käsistä ennustaminen. Hevosten vaihtajina ja hevosten varkaina he ovat huonossa maineessa, kun kylään tulevat, mustatukkaiset, puolivillit lapset ja kaikki muut tavarat yksillä rattailla. He puhuvat keskenään vierasta kieltä, mutta muiden kanssa puhuvat he maan kieltä. Moni heitä pelkää ja kruununpalveli-

joilla on heistä paljo vaivaa; mutta meidän tulee kuitenkin muistaa, että he ovat köyhiä maanpakolaisia, niinkuin juutalaisetkin. Siksi tulee meidän sääliä heitä; sillä juutalaisista ja mustalaisista opimme tuntemaan, kuinka suuri onnettomuus on olla isänmaata vailla. Silloin on ihminen niinkuin aavalla merellä, hän ei näe rantaa, ei löydä satamaa. Hän elää ja kuolee vieraana maan päällä.

Kolmas Luku.

Pakanalliset jumalat ja sankarisadut.

95. Pakanallisten suomalaisten jumalat.

Jo kauan ennenkuin Jumala kaikkivaltias oli ilmoittanut totiſen oppinſa ihmiſille, oli hän itſe laskenut hämärän aavistuksen heidän ſydämiinſä. He näkivät päänſä päällä taivaan ukkoſineen ja ſalamoineen, edeſſään avaran meren ja viheriän maan, ympärillään päivän ja yön, talven ja keſän, elämän ja kuoleman yhtenään vaihtelevan. He tunſivat itſenſä vähäpätöiſiksi ja voimattomiksi, heidän elämänſä lakastui kuin kukkanen kedolla, ja he etſivät Jumalaa turvautuakſeen johonkin ijankaikkiſeen, joka ei ollut maallisten muutosten alainen.

Mutta he etſivät Jumalaa näkyväiſeſſä maailmaſſa eivätkä tietäneet tietämättömyydeſſään, että Jumala on näkymätön henki, joka kaikkialla läsnä olevana ilmaiſee voimanſa luonnoſſa. Siitä ſokaantuivat heidän ſilmänſä, ja he etſivät häntä turhaan. Suomalaiſet uskoivat hänen olevan näkyväiſeſſä taivaaſſa ja nimittivät häntä Jumalaksi („hyväksi"). Koska vanhuutta pidettiin ſuureſſa kunniaſſa, ſanottiin taivaan Jumalata myöskin Ukoksi. Hänen luultiin hallitſevan pilvien kulkua, ukkoſta, lunta, rae- ja veſiſadetta. Häntä ei voinut kukaan vastuſtaa; pilvi oli hänen paitanſa, ſalama hänen nuolenſa ja hän näkyi joskus taivaan rannalla, ſiniſet ſukat ja kirjavat kengät jalaſſa.

Ukolla oli — niin uskoivat pakanat — vaimo, nimeltä Akka, jonka vakaſta mehiläinen kantoi mettä. Aurinko, kuu ja tähdet olivat eri jumalia, joilla oli nuoria, kauniita poikia ja tyttäriä: Päivätär, auringon tytär, Kuutar kuun tytär, Tähdetär, tähden tytär. Yksi auringon pojiſta oli Panu, tulenhenki. Luonnottaret olivat luonnon kolme tytärtä, jotka ſynnyttivät raudan. Ilman tytär, Ilmatar, oli awulliſena maailman luomiſeſſa

mutta Tuulen tytär oli huonosti kaswatettu tyttö, joka kutoi huonoja paitoja. Etelä-tuulen tytär, Etelätär, antoi sadetta kowana pouta-aikana, ja kesän tytär, Suwetar, suojeli karjaa metsässä.

Weden jumalan nimi oli Ahti, arwokas ukko, jolla oli pitkä, merenruohoinen parta. Hän asui kallionluolassa, Ahtolassa, ja hänellä oli äärettömät aarteet, jotka hän oli merenkulkijoilta ryöstänyt ja harwoin takaisin antoi. Hänen waimonsa oli antelias Wellamo, jolla oli sininen lakki, kaislapaita ja waahtoinen waippa yllä. Heillä oli monta kaunista, mutta huikentelewaista lasta, ja aallon tytär, Aallotar, suki wälistä kalliolla pitkiä hiuksiansa harjalla hopeapäällä.

Maan waltawa äiti oli Maan-emo, ja häneltä rukoiltiin runsasta wuodentuloa. Metsän kuningas oli wanha ruskeapartainen Tapio, jolla oli päässä korkea hawuhattu ja naawaturkki yllä. Hänen asuntonsa oli kaunis Metsola, jossa Tapiolla oli kolme linnaa ja raha-aittaa, jonka kultaista awainta hänen waimonsa Mielikki kantoi wyöllään. Tältä pyysi metsästäjä hywää metsäonnea, ja jos hän näki hänet wihaisena, rumissa, huonoissa waatteissa, käwi metsästys huonosti; mutta jos hän näki hänet lykkywaatteissa, kädet kullan kääreissä, kaula helmissä hywissä, silloin hän oli warma onnestaan. Sillä kaikki metsän eläimet oliwat Tapion karjaa; hänellä oli monta palwelijaa ja kauniita, hywästi kaswatettuja lapsia. Nyyrikki weisti pilkkuja puihin, ettei metsästäjä eksyisi; Tellerwo johdatti karjan kotiin; Tuulikki lewitti punaisen silkkihuiwinsa sillaksi ojan poikki. Metsän piika, Tapion pieni palwelustyttö, eli sulalla wedellä ja soitteli niin suloisesti huilullansa, että Mielikki heräsi aamu-unestaan ja kuuli metsästäjän rukoukset.

Hiitolassa, kaukana autiossa wuoristossa, asui julma Hiisi. Koko hänen sukunsa oli häijyjä noitia, hän oli kipujen ja kauhujen haltia, hän hioi miekat teräwimmät. Maan alla, Tuonelassa, oli kuolleiden waltakunta, johon kuljetettiin yhdeksän meren ylitse. Sen werenhimoinen kuningas oli Tuoni, jonka häijy waimo oli miehensä apuna kuolleita wartioimassa. Pojilla oli waskisormet, tyttäret oliwat rumia ja ilkeitä, mutta häijyin oli sokea Lowiatar, kipujen äiti.

Paitsi näitä oli monta muuta sekä hywää että pahaa olentoa, jotka milloin auttoiwat, milloin wahingoittiwat ihmisiä. Joka puussa, joka wuoressa, joka lähteessä asui *haltia*: kaikissa oli eloa, koko luonto oli täynnä eläwiä henkiä. Ja niin oli Jumala kaikkiwaltias pakanain käsityksessä ikäänkuin särkynyt moneksi tuhanneksi pirstaleeksi, ja jokainen pirstale Jumalasta oli johonkuhun luonnonesineeseen kiintynyt.

Ihmisen henki yksistään oli wapaa. Wiisas ihminen woi hallita luontoa ja lumota jumalat sanan woimalla. Hän woi *luwuillaan* luoda luonnon esineitä tai muuttaa ne muuksi. Hän woi loihtia esiin ukontulen, raesateen, hallan, wedentulwan, hän woi nostaa tauteja ja karkoittaa niitä. Tätä kaikkea warten tuli hänen tietää kappalten synnyt, ja silloin hän oli kaiken hallitsija, paitsi kuoleman, jota hän ei woinut lumota, kun ei tietänyt sen syntyä.

Kaikessa tässä oli hiwen jumalallisten totuutta. Sillä Suomen kansa on kaikkina aikoina miettinyt korkeita asioita ja rakastanut wiisautta, jota se on kunnioittanut enemmän kuin wäkewyyttä. Mutta se tarwitsi Jumalan ilmoittamaa sanaa, löytääkseen sen Jumalan, jota se niin kauan oli turhaan etsinyt.

Suomalaisten pakanallinen jumalanpalwelus oli aiwan yksinkertainen. Heillä oli pyhiä puita, pyhiä wuoria, pyhiä järwiä, pyhiä jokia ja lähteitä, pyhiä eläimiäkin, niinkuin esim. karhu. Luullaan heillä myöskin olleen epäjumalia ja epäjumalankuwia. He palweliwat jumaliaan rukouksilla ja uhreilla, joita toimitti perheen-isä, perheen-äiti tahi kansan wiisaat miehet. Metsästäjä ripusti peuransarwet pyhään puuhun. Kalastaja antoi lihawimman osan saaliistaan, kaskenwiljelijä uhrasi kasken jywiä, perheenemäntä tiputti maahan muutamia maitopisaroita *maahisille*. Metsästäjä leikkasi haawan peukaloonsa ja wuodatti muutamia weripisaroita muurahaispesään Tapiolle uhriksi.

96. Kalewala ja Elias Lönnrot.

Piispa Agricola alkoi, enemmän kuin 350 wuotta takaperin, ensimäisenä kirjoittaa muistiin kohtia suomalaisesta mytologiasta eli jumalaistarustosta, ja sittemmin owat

toiset paremmalla menestyksellä keräilleet tämän pakanallisen uskonnon jäännöksiä. Kauan aikaa tiedettiin, että wanhoja suomalaisia runoja wielä kansassa laulettiin. Papistolle eiwät nämä pakanuuden jätteet olleet mieluisia, ja moni harras kristitty katseli niitä pelolla ja kauhistuksella. Niin tapahtui, että paljon näitä muinaisajan runoja, jotka eiwät olleet kirjaan pantuja, waan kulkiwat muistissa polwesta polween, joutui unohduksiin ja säilyi ainoastaan Karjalassa ja muutamissa muissa etäisissä paikoissa. Mutta sielläkin moni walitti, että heidän lapsuutensa aikana isät lauloiwat paljon lauluja, jotka sitte oliwat jääneet unohduksiin, ja nuoremmat laulajat eiwät enää woineet muistissa ja woimassa wetää wanhemmille wertoja.

Enemmän kuin sata wuotta on nyt kulunut siitä, kun professori Porthan Turussa alkoi muistiin kirjoittaa muutamia näitä wanhoja runoja ja huomasi ne suuri-arwoisiksi kansan muinaisajan tuntemiselle. Hänen aikanaan ja hänen jälkeensä rupesiwat oppineet miehet, niinkuin Ganander, Lencqwist ja muut, etsimään runoista, mitä tahtoiwat tietää pakanuuden uskonnosta. Näiden jälkeen alkoi tohtori Topelius koota ja painattaa runoja, joita karjalaiset laulajat hänelle lauloiwat. Yhä useampia sellaisia runoja löydettiin, niiden arwoa ruwettiin käsittämään, mutta ei kukaan ollut wielä aawistanut, että ne woisi yhdistää kokonaiseksi, suureksi kansanrunoelmaksi.

Silloin tohtori Elias Lönnrot otti kulkeakseen läpi ne seudut Suomen ja Wenäjän Karjalaa, joissa wielä harmaapäät wiisaat runoja lauloiwat. Hän löysi wielä paljon enemmän tällaisia muinaisajan runoja, kuin muut ennen häntä oliwat löytäneet, ja kirjoitti ne muistiin. Kummakseen hawaitsi hän silloin, että runot oliwat yhteydessä keske-

nään ja kertoiwat ſamoista tapauksista tai ſamoista henkilöistä. Sitte hän yhdisti kaikki kertomarunot iſoksi kokoelmaksi, jonka hän nimitti Kalewalaksi, wanhan jättiläiſen Kalewan muistoksi, jonka ſanottiin olewan ſuomalaisten ſankarien eſi-iſä. Toiſet runot taas, joissa kanſa lauloi ilojaan, keräſi hän Kantelettareen, joka ſai nimensä kanteleesta, ſuomalaisten wanhasta kieliſoittimesta. Paitſi tätä hän kokoſi ſuomalaiſia ſananlaskuja, arwoituksia ja loitſuronoja; kirjoitti monta opettawaista wirttä ja painatti monta hyödyllistä kirjaa, muun muassa ſuuren Suomalais-Ruotſalaiſen Sanakirjanſa. Näin hän oli kuuluiſimpia ja enimmin rakastettuja miehiä, mitä koskaan on Suomessa elänyt.

Mutta tohtori Lönnrot piti oman kunnianſa halpana. Hän kiitti Jumalaa, joka oli walinnut hänet yhdeksi wälikappaleeksen maan päällä, ja piti ainoana kiitoksenaan ſen, että oli yksi niistä monista, jotka tekewät työtä iſänmaan eteen. Oltuaan kauan lääkärinä Kajaanissa, hän tuli ſuomenkielen profeſſoriksi Helſingin yliopistoon ja muutti lopuksi ſyntymäpaikkaanſa Sammattiin, tehden aina ſuuressa nöyryydeſſä työtä ihmisten hywäksi ja kanſanſa walistukſeksi. Siellä hän kuolikin maaliskuussa w. 1884, 82 wuoden ijässä, koko kanſanſa kunnioittamana. Hänen kauttanſa Suomen kanſa on oppinut tuntemaan hämärän muinaisaikanſa ja ſaanut rohkeutta pyſymään omintakeiſena, itſenäiſenä kanſana muiden kanſojen rinnalla.

Kalewala tuli enſi kerran painosta w. 1835, toiſen kerran w. 1849 Lönnrotin liſäämänä ja toiſin järjeſtettynä painokſena. Tämä kirja on herättänyt ſuurta huomiota ei ainoastaan Suomeſſa, waan monin paikoin Europaſſa, wieläpä Amerikaſſakin. Se on käännetty ruotſiksi ja uſeille wierailla kielille. Kaikkialla on oltu ſitä mieltä, että Kalewala on merkilliſimpiä kanſanrunontuotteita, mitä milloinkaan on ilmaantunut, ja kiitetty Suomen kanſaa onnelliſeksi, että ſillä ſellainen on. Sillä Kalewalan kaltainen ei ole yksikään kanſanruno-kokoelma maailmassa. Se kuwastaa Suomen kanſan ominaiſuutta, ja waikka ſiinä on paljon ſemmoista, mikä meidän ajallemme näyttää pakanalliſelta ja eriskummalliſelta, ilmenee ſiinä kuitenkin ſywä wiiſaus, yksinkertainen kauneus ja liikuttawa iſänmaanrakkaus.

Uudemmassa Kalewalassa on wiiſikymmentä runoa,

joissa on yhteensä 22,800 kahdeksantawuista säettä. Se sisältää kertomuksen Suomen kansan muinaisista sankareista ja heidän elämänsä waiheista. Me luemme siinä wanhasta, wiisaasta runolaulajasta Wäinämöisestä, urheasta seposta Ilmarisesta, nuoresta, urhoollisesta ja uhkamielisestä Lemminkäisestä, ylen woimallisesta, kowaonnisesta Kullerwosta, kerskaawaisesta Joukahaisesta ja lisäksi maailman luomisesta, laulun synnystä, Pohjolasta, Wäinölästä ja monesta muusta. Kerromme tässä lyhyesti muutamia kappaleita Kalewalasta niille, jotka eiwät ole tätä ihmeellistä kirjaa lukeneet.

97. Maailman luomisesta.

(Kalevala 1.)

Noin kuulin saneltavaksi,
tiesin virttä tehtäväksi:
»Yksin meillä yöt tulevat,
yksin päivät valkenevat,
yksin syntyi Väinämöinen,
ilmestyi ikirunoja,
kapehesta kantajasta,
Ilmattaresta emosta.
Olipa impi, ilman tyttö,
kave Luonnotar korea,
ilman pitkillä pihoilla,
tasaisilla tanterilla.
Ikävystyi aikojansa,
ouostui elämätänsä
aina yksin ollessansa,
impenä eläessänsä
ilman pitkillä pihoilla,
avaroilla autioilla.
Jop' on astuikse alemma,
laskeusi lainehille;
tuli suuri tuulen puuska,
iästä vihainen ilma,
meren kuohuille kohotti,
lainehille laikahutti.

Tuuli neittä tuuitteli,
aalto impeä ajeli
ympäri selän sinisen,
lakkapäien lainehien.
Vuotta seitsemän satoa,
yheksän yrön ikeä
vieri impi veen emona,
uipi iät, uipi lännet,
uipi luotehet, etelät,
uipi kaikki ilman rannat.
Itkeä hyryttelevi,
sanan virkkoi, noin nimesi:
»Voi, poloinen päiviäni,
lapsi kurja, kulkuani!
Jo olen joutunut johonki,
iäkseni ilman alle,
tuulten tuuiteltavaksi,
aaltojen ajeltavaksi.
Parempi olisi ollut
ilman impenä eleä,
kuin on nyt tätä nykyä
vierähellä veen emona;
vilu tääll' on ollakseni,
vaiva värjätelläkseni,
aalloissa asuakseni.
veessä vierielläkseni.
Oi Ukko ylijumala,
ilman kaiken kannattaja,
tule tänne tarvittaissa,
käy tänne kutsuttaessa,
käy pian, välehen jou'u,
välehemmin tarvitahan!»
Kului aikoa vähäisen,
pirahteli pikkaraisen,
tuli sotka suora lintu,
lenteäl ekuttelevi,
etsien pesän sijoa,
asunmaata arvaellen.
Lenti iät, lenti lännet,
lenti luotehet, etelät,
ei löyä tiloa tuota,

paikkoa pahintakana,
kuhun laatisi pesänsä,
ottaisi olinsijansa.
Liitelevi, laatelevi,
arvelee, ajattelevi:
»Teenkö tuulehen tupani,
aalloillen asunsijani,
tuuli kaatavi tupasen,
aalto vie asunsijani!»
Niin silloin veen emonen,
veen emonen, ilman impi,
nosti polvea merestä,
lapaluuta lainehesta
sotkalle pesän sijaksi,
asunmaaksi armahaksi.
Tuo sorsa sorea lintu
liiteleikse, laateleikse,
keksi polven veen emosen
sinerväisellä selällä,
luuli heinämättähäksi,
tuoreheksi turpeheksi.
Lentelevi, liitelevi,
päähän polven laskeuvi,
siihen laativi pesänsä,
muni kultaiset munansa,
kuusi kultaista munoa,
rautamunan seitsemännen.
Alkoi hautoa munia,
päätä polven lämmitellä;
hautoi päivän, hautoi toisen,
hautoi kohta kolmannenki;
jopa tuosta veen emonen,
veen emonen, ilman impi,
tuntevi tulistuvaksi,
hipiänsä hiiltyväksi.
Vavahutti polveansa,
järkytti jäseniänsä;
munat vierähti vetehen,
meren aaltoihin ajaikse;
karskahti munat muruiksi,
katkieli kappaleiksi.

Ei munat mutahan joua,
siepalehet veen sekahan;
muuttuivat munat hyviksi,
kappalehet kaunoisiksi:
munasen alainen puoli
alaiseksi maa-emäksi,
munasen yläinen puoli
yläiseksi taivahaksi,
yläpuoli ruskeaista
päivöseksi paistamahan,
yläpuoli valkeaista
se kuuksi kumottamahan;
mi munassa kirjavaista,
ne tähiksi taivahalle,
mi munassa mustukaista,
nepä ilman pilvilöiksi.
Ajat eellehen menevät,
vuoet tuota tuonnemmaksi,
uuen päivän paistaessa,
uuen kuun kumottaessa;
aina uipi veen emonen,
veen emonen, ilman impi,
noilla vienoilla vesillä,
utuisilla lainehilla,
eessänsä vesi vetelä,
takanansa taivas selvä.
Jo vuonna yheksäntenä,
kymmenentenä kesänä
nosti päätänsä merestä,
kohottavi kokkoansa,
alkoi luoa luomiansa
selvällä meren selällä,
ulapalla aukealla.
Kussa kättä käännähytti,
siihen niemet siivoeli;
kussa pohjasi jalalla,
kalahauat kaivaeli;
kussa ilman kuplistihe,
siihen syöverit syventi.
Kylin maahan käantelihe,
siihen sai sileät rannat;

jaloin maahan kääntelihe,
siihen loi lohi-apajat;
päin kun päätyi maata vasten,
siihen laitteli lahelmat.
Ui siitä ulomma maasta,
seisattelihe selälle;
luopi luotoja merehen,
kasvatti salakaria,
laivan laskemasijaksi,
merimiesten pään menoksi.
Jo oli saaret siivottuna,
luotu luotoset merehen,
ilman pielet pistettynä,
maat ja manteret sanottu,
kirjattu kivihin kirjat,
veetty viivat kallioihin,
viel' ei synny Väinämöinen,
ilmau ikirunoja.
Vaka vanha Väinämöinen
kulki äitinsä kohussa
kolmekymmentä keseä,
yhen verran talviaki
noilla vienoilla vesillä,
utuisilla lainehilla.
Arvelee, ajattelevi,
miten olla, kuin eleä.
Sanovi sanalla tuolla,
lausui tuolla lausehella:
»Kuu keritä, päivyt päästä,
saata maalle matkamiestä,
ilmoillen inehmon lasta,
kuuta taivon katsomahan,
päiveä ihoamahan,
Otavaista oppimahan,
tähtiä tähyämähän.»
Kun ei kuu kerittänynnä,
eikä päivyt päästänynnä,
itse suistui suin merehen,
käsin kääntyi lainehesen;
jääpi mies meren varahan,
uros aaltojen sekahan.

Virui siellä viisi vuotta,
sekä viisi, jotta kuusi,
vuotta seitsemän, kaheksan;
seisattui selälle viimein,
niemelle nimettömälle,
manterelle puuttomalle.
Polvin maasta ponnistihe,
käsivarsin käännältihe,
nousi kuuta katsomahan,
päiveä ihoamahan,
Otavaista oppimahan,
tähtiä tähyämähän.
Se oli synty Väinämöisen,
rotu rohkean runojan.»

98. Maanviljelyksen alku.

(Kalew. 2.)

Monta wuotta aſui Wäinämöinen nimettömällä niemellä. Maa oli autiota ja hedelmätöntä; puuta ei kaswanut, linnun ääntä ei kuulunut awaroiſſa erämaiſſa.

Silloin Wäinämöinen ajatteli: kenpä maita kylwämään? Pellerwoinen, pellon poika, Sampſa poika pikkarainen, meni maita kylwämään. Hän kylwi mäet männiköiksi, kummut kuuſikoiksi, kankahat kanerwikoiksi, notkot nuoriksi weſoiksi. Wäinämöinen meni katſomaan Sampſan työtä ja näki puut ylennehiksi, mutta yksi on taimi taimimatta, juurtumatta puu Jumalan.

Wiikon perästä nouſi wiiſi nuorta weden neittä utuiſen niemen rannalle nurmea niittämähän, kastekortta katkomahan. Minkä niittiwät, ſen harawoiwat ja wetiwät karhille. Tulipa ſilloin merestä jättiläinen Turſas, tunki heinät tuleen, poltti ne poroksi ja istutti tuhkaan lemmen lehden, tammen terhon. Tästä kaswoi kaunis tammi, jonka latwa täytti taiwahille, lehwät ilmoille lewiſi ja pidätti pilwet juokſemasta, päiwän paistamasta ja kuun kumottamasta.

Nyt tuli ſellainen pimeys, että ihmiſet maan päällä ja kalat meressä tuskastuiwat elämäänsä. Ei yksikään mies ollut niin woimakas, että oliſi taitanut tammen kaataa, ja Wäinämöiſen täytyi rukoilla äitiään Ilmatarta lähettämään weden wäkeä awuksi.

Meren sywyydestä nouſi pieni mies. Ei tuo ollut ſuuren ſuuri eikä aiwan pienen pieni: miehen peukalon pituinen. Hänellä oli waskihattu hartioilla, waskiſaappahat jalaſſa, waskikintahat kädeſſä, waskiwyöhyt wyölle wyötty, waskikirwes wyön takana. Wäinämöiſestä tuo oli mies näöltään ja uros ſilmän luonniltaan, mutta oli waan liian pieni. „Mi ſinä olet miehiäſi, ku kurja urohiaſi?“ kyſyi hän.

— „Olen mie mokoma mieſi“, wastaſi kääpiö ja kaswoi ſamaſſa ſellaiſekſi jättiläiſekſi, että hänen päänſä pilwiä piteli. Hän kohotti kirweſtään ja iski puuta; tuli tuiski kirweestä, panu tammesta pakeni, ja kolmannella lyönnillä tammi kaatui. Ken nyt ſiitä okſan otti, ſe otti ikuiſen onnen, ken latwan taittoi, ſe taittoi ikuiſen taian, ja ken lehwän leikkaſi, ſe leikkaſi ikuiſen lemmen; laſtut muuttuiwat laiwoikſi ja weneikſi, joita meren läikkä weden ſelällä läikytteli.

Nyt paiſtoi taas aurinko ja kuu, pilwet pääſiwät juokſemaan, taiwaan kaaret kaartamaan, lehti tuli puuhun, ruoho maahan, linnut puuhun laulamahan, kukat kultaiſet kedolle. Ohra yksin oli nouſematta.

Miettien käweli Wäinämöinen meren rannalla ja löyſi hietikosta ſeitſemiä ſiemeniä. Nämä hän kätki näädän nahkahan ja läksi ſiementä ſirottamaan Kalewan kaiwon wiereen. Silloin tirskui tiainen puusta: „Kaada metſä, polta kaski! Muutoin ei nouſe Osmon ohra, ei kaswa Kalewan kaura.“

Wäinämöinen kaatoi ſuuren kasken, mutta jätti yhden ainoan koiwun kaatamatta. Tuli kokko, ilman lintu, lentäen. „Mikſi on jätetty koiwu kaatamatta?“ — „Lintujen lepeämikſi, kokon ilman istumikſi.“ — „Hywinpä ſinä teit“, ſanoi kokko. Silloin iski tulta ilman lintu ja ſytytti kasken palamaan. Wäinämöinen kylwi tuhkaan nuo ſeitſemät ſiemenenſä, lauſuen:

„Minä kylwän kyyhättelen
Luojan ſormien lomitſe,
Käen kautta kaikkiwallan.“

Sitten hän rukoili maasta woimaa ja taiwaasta ſadetta oraillenſa. Ukko kuuli hänen rukouksenſa, ohra kaswoi mieltä myöten, tähkät kuudelle taholle, korret kolmiſolmuiſina. Ja kewätkäkönen tuli tuohon yksinäiſeen koiwuun aamuin ja illoin kukkumaan rikkautta Suomenmaalle.

99. Tulen synty.

(Kalew. 47 ja 48.)

Siihen aikaan, jolloin Pohjan akka harwahammas oli ſulkenut auringon ja kuun wuorehen teräkſiſehen, oli taiwaaſſa ja maaſſa yhtämittainen yö. Taiwaan ukko etſi kadonneita walkeitaan, mutta ei löytänyt niitä. Silloin hän iski miekalla tuliterällä tulta kynnestään ja kätki tulikipunan hopeiſeen kehään. Ilman impi pantiin tulta tuuditteleman ilman partahalla kultaiſeſſa kätkyeſſä, hihnoiſſa hopeiſiſſa. Mutta kipuna putoſi waromattomalta immeltä, repäſi taiwaan reikihin ja ſuikahti maahan puhki pilwien, läpi taiwahan yhdekſän.

Wäinämöinen ſanoi weljelleen Ilmariſelle: „Lähtekäämme katſomahan, mikä tuo taiwaasta maahan walahti!“. Uroot lähtiwät, ſoutiwat Newajoen poikitſe ja tapaſiwat Ilmattaren, joka kertoi tulen raiwoiſan kulun. Se oli enſin pudonnut Tuurin uuteen tupaan, wahingoittanut wäen ja polttanut lapſen kätkyeſſä. Siitä ſe kulki, polttaen maita ja ſoita, ja wierähti wiimein aaltoihin Aluenjärwen, joka ſähkyellen kuohui yli äyräittenſä. Silloin ſinerwä ſiika nieli tuliſoroſen ja Aluenjärwi aſettui. Mutta tuska tuli ſiialle, kipuna poltti ja hän pyyſi lohelta apua. Lohi nieli ſiian, joutui ſamaan tuskaan ja pyyſi hauelta apua. Hauki nieli lohen, mutta tuska tuli hauellekin. Wäinämöinen ja Ilmarinen kutoiwat nyt niiniſen nuotan ja pyyſiwät turhaan ſaada haukea.

Sitte he kylwiwät pellawaa ja kutoiwat uuden liinaiſen nuotan, joka oli perältä ſata ſyltä, ſiulat ſeitſentä ſataa. Nuotta wietiin weſille, wedettiin ja wennättiin, mutta turhaan. Silloin jatkettiin ſiuloja wiidellä ſyliſadalla ja

pyydettiin Ahtia ja Wellamoa awukſi. Wiimein ſaatiin hauki, mutta kukaan ei uskaltanut ſitä halkaista. Päiwän poika ſai iſänſä kultapäiſen ja hopeateräiſen weitſen ja halkaiſi ſillä hauen, löyſi ſen watſasta lohen, lohen watſasta ſiian, ſiian ſiſästä ſinikeräſen, ſiitä punaiſen kerän ja punaiſesta keräſtä kipunan. Mutta kipuna pääſi Päiwän pojan käſistä, poltti Wäinömöiſen parran, Ilmariſelta wielä pahemmin poskipäitä ja käſiä kärwenteli ja meni taas häwittämään maailmaa. Wiimein Wäinämöinen tapaſi ſen lahokannon alta, tempaſi ſen koiwun kääpihin ja kantoi waskikattilaſſa tupaanſa. Siitä ajasta alkain on tulta takaſſa, waloa tuwaſſa ja hiilos Ilmariſen ahjoſſa.

Mutta tulen wihoja parantamaan pyydettiin Turjan tyttöä ja Pohjolan poikaa Lapista tulemaan, hyyſſä ſukka, jääſſä kenkä, hyinen wyöhyt wyölle wyötty, hyinen kattila kädeſſä, wiskomaan hyydettä ja wilua wettä haawoille. Ja jos ei täſtä tuliſi apua, rukoiltiin Ukkoa ylijumalaa lähettämään jäätä ja hywää woidetta paranteekſi tuimille tulen wihoille.

100. Raudan synty.

(Kalev. 8, 9.)

Vaka vanha Väinämöinen
veikaten venettä veisti
vuorella teräksisellä,
rautaisella kalliolla,
veisti päivän, veisti toisen,
veisti kohta kolmannenkin.
Niin päivällä kolmannella
Hiisi pontta pyörähytti,
Lempo tempasi tereä,
kävipä kivehen kirves,
kasa kalkkoi kalliohon,
kirves kilpistyi kivestä,
terä liuskahti liha'an,
polvehen pojan pätöisen,
varpahasen Väinämöisen;

sen Lempo lihoille liitti,
Hiisi suonille sovitti,
veri pääsi vuotamahan,
hurme huppelehtamahan.
Vaka vanha Väinämöinen
loihe siitä loitsimahan,
luki synnyt syitä myöten,
luottehet lomia myöten,
mutt' ei muista muutamia
rauan suuria sanoja,
joista salpa saataisihin,
luja lukko tuotaisihin
noille rauan ratkomille,
suu sinervän silpomille.
Jopa tuskaksi tulevi,
läylemmäksi lankeavi;
vaka vanha Väinämöinen
pani varsan valjahisin
ruskean reen etehen,
siitä reuoikse rekehen,
kohennaikse korjahansa,
laski virkkua vitsalla,
helähytti helmivyöllä,
virkku juoksi, matka joutui,
reki vieri, tie lyheni,
jo kohta kylä tulevi,
kolme tietä kohtoavi.
Laski virkkua vitsalla,
ajoa suhuttelevi,
ajoi matkoa palasen
ylimmäistä tietä myöten,
ylimmäisehen talohon,
yli kynnyksen kysyvi,
lausui lakkapuun takoa:
»Olisiko talossa tässä
rauan raannan katsojata,
veren summan sulkijata?»
Ukko uunilta urahti,
halliparta paukutteli:
»On sulettu suuremmatki,
jalommatki jaksettuna

Luojan kolmella sanalla,
syvän synnyn säätämällä,
joet suista, järvet päistä,
virrat niskalta vihaiset,
lahet niemien nenistä,
kannakset kapeimmilta.»
Siitä vanha Väinämöinen
itse korjasta kohosi,
tuosta pirttihin tulevi,
alle kattojen ajaikse.
Tuoahan hopeatuoppi,
kultakannu kannetahan,
ei veä vähäistäkänä,
pikkuistakana piätä
verta vanhan Väinämöisen
hurmetta jalon urohon.
Ukko uunilta urahti,
halliparta paukutteli:
»Mi sinä lienet miehiäsi,
verta on seitsemän venettä
sun poloisen polvestasi
lattialle laskettuna;
muut on muistaisin sanaset,
vaan en arvoa alusta,
mist' on rauta syntynynnä,
kasvanunna koito kuona.»
Silloin vanha Väinämöinen
sanan virkkoi, noin nimesi:
»Itse tieän rauan synnyn,
arvoan alun teräksen:
ilma on emoja ensin,
vesi vanhin veljeksiä,
rauta nuorin veljeksiä,
tuli kerran keskimäinen.
»Tuo Ukko ylinen luoja,
itse ilmojen Jumala,
ilmasta veen erotti,
veestä maati manterehen,
rauta on raukka syntymättä,
syntymättä, kasvamatta.
»Ukko ilmainen Jumala

hieroi kahta kämmentänsä,
vasemmassa polven päässä;
siitä syntyi kolme neittä,
koko kolme Luonnotarta
rauan ruostehen emoiksi.
»Astui immet pilven äärtä,
lypsit maalle maitojansa,
lypsit maille, lypsit soille,
lypsit vienoille vesille.
»Ku on lypsi mustan maion,
siitä syntyi meltorauta,
ku on valkean valutti,
siit' on tehtynä teräkset,
ku on puikutti punaisen,
siit' on saatu rääkkyrauta.
»Olipa aikoa vähäinen,
rauta tahteli tavata
vanhempata veikkoansa,
käyä tulta tuntemahan.
»Tuli tuhmaksi rupesi,
kasvoi aivan kauheaksi,
oli polttoa polosen,
rauta raukan veikkosensa.
»Rauta pääsi piilemähän
tuon tuiman tulen käsistä.
»Siitä sitten rauta piili
heiluvassa hettehessä,
läikkyvässä lähtehessä,
suurimmalla suon selällä,
tuiman tunturin laella,
jossa joutsenet munivat,
hanhi pojat hautelevi.
Piili vuoen, piili toisen,
piili kohta kolmannenki
kahen kantosen välissä,
koivun kolmen juuren alla;
ei toki pakohon päästyt
tulen tuimista käsistä.
»Susi juoksi suota myöten,
karhu kangasta samosi,
suo liikkui suen jälissä,

kangas karhun kämmenissä,
siihen nousi rautaruoste,
ja kasvoi teräskaranko
suen sorkkien sijoille,
karhun kannan kaivamille.
»Syntyi seppo Ilmarinen,
sekä syntyi, jotta kasvoi,
se syntyi sysimäellä,
kasvoi hiilikankahalla,
vaskinen vasara käessä
pihit pikkuiset piossa.
»Yöllä syntyi Ilmarinen,
päivällä pajasen laati,
etsi paikkoa pajalle,
levitystä lietsimelle,
näki suota salmekkehen,
näki rautaiset orahat,
teräksiset tierottimet
suen suurilla jälillä,
karhun kämmenen tiloilla.
»Sanovi sanalla tuolla:
»»Voi sinua, rauta raukka,
kuin olet kurjassa tilassa,
suolla sorkissa sutosen,
aina karhun askelissa!
Mitä tuostaki tulisi,
josp' on tunkisin tulehen,
ahjohon asetteleisin?»»
»Rauta raukka säpsähtihe,
kun kuuli tulen sanomat,
tulen tuimat maininnaiset.
»Sanoi seppo Ilmarinen:
»»Ällös ole milläskänä,
tuli ei polta tuttuansa,
herjaele heimoansa!
Kun tulet tulen tuville,
siellä kasvat kaunihiksi,
ylenet ylen ehoksi,
miesten miekoiksi hyviksi,
naisten nauhan päättimiksi.»»
»Senp' on päivyen perästä

rauta suosta sotkettihin,
vetelästä vellottihin,
tuotihin sepon pajahan.
»Tuon seppo tulehen tunki,
alle ahjonsa ajeli,
lietsoi kerran, lietsoi toisen,
lietsoi kohta kolmannenki,
rauta vellinä viruvi,
kuonana kohaelevi
sepon suurissa tulissa,
ilmi valkean väessä.
»Siinä huuti rauta raukka:
»»Ota pois minua täältä
tuskista tulen punaisen!»»
»Sanoi seppo Ilmarinen:
»»Jos otan sinun tulesta,
vielä veistät veljeäsi,
lastuat emosi lasta.»»
»Siinä vannoi rauta raukka,
vannoi vaikean valansa
ahjolla, alaisimella,
vasaroilla, valkkamilla:
»»Onpa puuta purrakseni,
kiven syöntä syöäkseni,
etten veistä veikkoani,
lastua emoni lasta;
parempi on ollakseni,
eleäkseni ehompi
kulkijalla kumppalina,
käyvällä käsi-aseena,
kuin syöä omaa sukua,
heimoani herjaella.»»
»Silloin seppo Ilmarinen
rauan tempasi tulesta,
asetti alaisimelle,
rakentavi raukeaksi,
tekevi teräkaluiksi,
keihä'iksi, kirvehiksi,
kaikellaisiksi kaluiksi.
»Viel' on pikkuista vajalla,
rauta raukka tarpehessa:

eipä kiehu rauan kieli,
ei sukeu suu teräksen,
rauta ei kasva karkeaksi,
ilman veessä kastumatta.
»Siitä seppo Ilmarinen
laati pikkuisen poroa,
lipeäistä liuotteli
teräksen tekomujuiksi,
rauan karkaisu-vesiksi.
»Koitti seppo kielellänsä,
hyvin maistoi mielellänsä,
itse tuon sanoiksi virkki:
»»Ei nämä hyvät minulle
teräksen tekovesiksi,
rautojen rakento-maiksi.««
»Mehiläinen maasta nousi,
sinisiipi mättähästä,
lentelevi, liitelevi
ympäri sepon pajoa.
»Niin seppo sanoiksi virkki:
»»Mehiläinen, mies kepeä,
tuo simoa siivessäsi,
kanna mettä kielessäsi
kuuen kukkasen nenästä,
seitsemän on heinän päästä
teräksille tehtäville,
rauoille rakettaville!««
»Herhiläinen, Hiien lintu,
katselevi, kuuntelevi,
katseli katon rajasta
alta tuohen tuiotteli.
»Lenteä hyrähtelevi,
viskoi hiien hirmuloita,
kantoi käärmehen kähyjä,
maon mustia mujuja,
sammakon salavihoja
teräksen tekomujuihin.
»Itse seppo Ilmarinen,
takoja alinomainen,
luulevi, ajattelevi
mehiläisen tulleheksi,

tuon on mettä tuoneheksi,
kantaneheksi simoa;
siihen tempasi teräksen,
siihen kasti rauta raukan,
pois tulesta tuotaessa,
ahjosta otettaessa.
»Sai siitä teräs pahaksi,
rauta raivoksi rupesi,
petti vaivainen valansa,
söi kuin koira kunniansa,
veisti raukka veljeänsä,
sukuansa suin piteli,
veren päästi vuotamahan,
hurmehen hurahtamahan.»
Ukko uunilta urahti,
parta lauloi, pää järähti:
»Jo nyt tieän rauan synnyn,
tajuan tavat teräksen.
»Ohoh sinua, rauta raukka
rauta raukka, koito kuona,
kuin sä kasvoit kauheaksi,
ylen suureksi ylenit!
»Et sä silloin suuri ollut,
etkä suuri, etkä pieni,
et kovin koreakana,
etkä äijältä äkäinen,
kun sa maitona makasit,
rieskasena riuottelit
pitkän pilven rannan päällä,
alla taivahan tasaisen.
»Etkä silloin suuri ollut,
kun sa liejuna lepäsit
suurimmalla suon selällä,
tuiman tunturin laella.
»Etkä silloin suuri ollut,
kun sua hirvet suolla hieroi,
susi sotki sorkillansa,
karhu kämmenyisillänsä.
»Etkä silloin suuri ollut,
kun sua suosta sotkettihin,
vietihin sepon pajahan,
alle ahjon Ilmarisen.

»Etkä silloin suuri ollut,
kun sa kuonana kohisit
tuimissa tulisijoissa,
vannoit vaikean valasi
ahjolla, alaisimella,
vasaroilla, valkkamilla.
»Joko nyt suureksi sukenit,
äreäksi ärtelihit,
rikoit vaivainen valasi,
söit kuin koira kunniasi,
kun sä syrjit syntyäsi,
sukuasi suin pitelit!
»Tule nyt työsi tuntemahan,
pahasi parantamahan,
ennenkuin sanon emolle,
vanhemmallesi valitan,
enemp' on emolla työtä,
vaiva suuri vanhemmalla,
kun poika pahoin tekevi,
lapsi tuhmin turmelevi.
»Piäty veri vuotamasta,
hurme huppelehtamasta,
veri seiso kuni seinä,
asu hurme kuni aita,
kuin miekka meressä seiso,
saraheinä sammalessa!
»Vaan jos mieli laatinevi
liikkua lipeämmästi,
niin sä liikkuos lihassa,
sekä luissa luistaellos;
sisässä sinun parempi,
alla kalvon kaunihimpi
suonissa sorottamassa
sekä luissa luistamassa.
»Tyy'y nyt, tyyris, tippumasta,
punainen putoamasta!
Tyytyi ennen Tyrjän koski,
joki Tuonelan tyrehtyi,
meri kuivi, taivas kuivi
sinä suurna poutavuonna,
tulivuonna voimatoinna.
»Jos et tuostana totelle,

huuan Hiiestä patoa,
jolla verta keitetähän,
hurmetta varistetahan.
»Kun ei lie minussa miestä
tämän tulvan tukkijaksi,
onp' on taatto taivahinen,
pilvenpäällinen Jumala,
joka miehistä pätevi
veren suuta sulkemahan.
»Oi Ukko, ylinen luoja,
taivahallinen Jumala!
Tule tänne tarvittaissa,
käy tänne kutsuttaessa,
tunge turpea kätesi,
paina paksu peukalosi
tukkeheksi tuiman reiän,
paikaksi pahan veräjän,
veä päälle lemmen lehti,
kultalumme luikahuta
veren tielle telkkimeksi,
jott' ei parsku parralleni,
valu vaaterievuilleni!»
Sillä sulki suun vereltä,
tien on telkki hurmehelta.
Pani poikansa pajahan
tekemähän voitehia
noista heinän helpehistä,
tuhatlatvan tutkamista,
me'en maahan vuotajista,
simatilkan tippujista.
Tuli poikanen pajasta
tekemästä voitehia,
rasvoja rakentamasta,
ne työnti ukon kätehen.
Koki ukko kielellänsä,
maistoi suullansa sulalla,
tunsi kastehet hyviksi,
voitehet vakaisiksi.
Siitä voiti Väinämöistä,
pahoin tullutta paranti,
voiti alta, voiti päältä,

kerran keskeä sivalti,
sanovi sanalla tuolla,
lausui tuolla lausehella:
»En liiku omin lihoini,
liikun Luojani lihoilla,
en väiky omin väkini,
väikyn väellä kaikkivallan
en puhu omalla suulla,
puhelen Jumalan suulla;
josp' on mulla suu suloinen,
suloisempi suu Jumalan,
jospa on kaunoinen käteni,
käsi luojan kaunihimpi.»
Tukun silkkiä sivalti,
sitehiksi suoritteli,
sitoi näillä silkillänsä
polvea pojan pätöisen.
Siitä vanha Väinämöinen
jo tunsi avun totisen,
siirti silmänsä ylemmä,
katsahtavi kaunihisti
päälle pään on taivosehen,
sanovi sanalla tuolla,
lausui tuolla lausehella:
»Tuoltapa aina armot käyvät
turvat tuttavat tulevat
ylähältä taivahasta,
luota luojan kaikkivallan.
»Ole nyt kiitetty, Jumala,
ylistetty luoja yksin,
kun annoit avun minulle,
tuotit turvan tuttavasti
noissa tuskissa kovissa,
terän rauan raatamissa.»
Siitä vanha Väinämöinen
vielä tuon sanoiksi virkki:
»Elkätte, etinen kansa,
kansa vasta kasvavainen,
veikaten venettä tehkö,
uhkaellen kaartakana;

Jumalass' on juoksun määrä,
luojassa lopun asetus,
ei uron osoannassa,
vallassa väkevänkänä.»

101. Wäinämöinen ja Joukahainen.

(Kalew. 3.)

Pohjolassa asui nuori mies, nimeltä Joukahainen. Hän kuuli sanoman Wäinämöisen wiisaudesta, tunsi kateutta mielessään ja päätti lähteä kilpailemaan tuon mainion laulajan kanssa. Turhaan häntä kielti isä ja äiti. Joukahainen wastasi: „Hywä on isäni tieto, emoni sitä parempi, oma tietoni ylinnä, laulan laulajan parahan pahimmaksi laulajaksi."

Hän waljasti tulisen ruunansa korjan kultaisen etehen ja lähti kopeana matkalle. Kolmantena päiwänä hän ajaa suhutteli Wäinölän ahoille. Siinä hän kohtasi Wäinämöisen, joka ajeli hiljaa tietään, ja aisa tarttui aisan päähän, rahe rahkeeseen takistui. Heidän wälillään syntyi nyt seuraawa haastelu:

W ä i n ä m ö i n e n. „Kuka sinä olet, joka ajat niin tuhmasti eteen ja särjet sekä waljaat että reen?"

J o u k a h a i n e n. „Minä olen Joukahainen. Mutta kuta kurjaa sukua ja joukkiota sinä olet?"

W:n. „Minä olen Wäinämöinen. Jos olet Joukahainen, niin anna minulle tietä, sillä sinä olet minua nuorempi."

J:n. „Wähä on miehen nuoruudesta ja wanhuudesta, waan kumpi on tiedoilta parempi, muistannalta mahtawampi. Ruwetkaamme laulamaan, ja se, joka wähemmän tietää, siirtyköön syrjään sen tieltä, joka tietää enemmän."

W:n. „Mitäpä minä tietänen, joka aina olen aikani elellyt näillä yksillä ahoilla ja kotipellon pientarilla kuunnellut kotikäkeä? Sinä, joka tiedät enemmän, kerro minulle, mitä tiedät!"

J:n. „Tiedänpä minä jotakin. Tiedän, että räppänä on liki lakea ja että lieska on liki kuasta. Hylje syöpi luotansa lohia ja siikoja, hauki kutee hallalla, ahwen ui syksyt sywillä ja kutee keſät matalalla. Kun ei tuosta kyllin liene, niin tiedän senkin, että pohjola kyntää porolla, etelä emähewolla, takalappi tarwahalla. Kolme on koskea kowoa, kolme järweä jaloa ja kolme wuorta korkeata tämän ilman kannen alla: Hämehesſ' on Hälläpyörä, Kaatrakoski Karjalassa, ei ole Wuokſen woittanutta, ylikäynyttä Imatran. Tiedä ſe!"

W:n. „Lapſen tieto, naiſen muisti, ei ole partaſuun urohon. Sano syntyjä sywiä!"

J:n. „Tiedänpä tiaſen synnyn, tiedän linnukſi tiaſen, kyyn wiherjän käärmehekſi, kiiskiſen weden kalakſi. Wuoresta on weden synty, tulen synty taiwahasta ja raudan alku ruostehesta. Mätäs on märkä maita wanhin, paju puita enſimäinen, hongan juuri huonehia, paatonen patarania. Tiedä ſe!"

W:n. „Muistatko mitä enemmin, wai joko loppuiwat loruſi?"

J:n. „Muistanpa wielä jotakin, muistan kuluneen ajan, kun olin merta kyntämässä, kalahaudat kaiwamassa, louhet luomassa kokohon. Seitſemäntenä urosna olin maata muodostamassa, ilman pieliä pistämässä, taiwaan kaarta kantamassa, aurinkoa auttamassa, Otawaa ojentamassa, taiwasta tähdittämässä. Tiedä ſe!"

W:n. „Sen warſin walehtelitkin. Ei ſinua ſilloin nähty, kun merta kynnettiin, maata muodostettiin, ilman pielet pistettiin, aurinko, kuu ja tähdet pantiin tarhojaan kiertämään."

J:n. „Kun ei lie minulla mieltä, kyſyn mieltä miekaltani. Lähdepä, laulaja laweaſuinen, kanſsani miekan mittelöhön."

W:n. „En noita pahoin pelänne, miekkojaſi, mieliäſi."

J:n. „Joka ei uskalla kanſsani miekkailla, ſen laulan lantatunkiolle, läämän nurkkahan nutistan."

Ja samassa nuori Joukahainen murti suuta, wäänti päätä, murti mustoa hawenta. Mutta kowin suuttui tästä wanha Wäinämöinen ja loihe itſe laulamaan. Ne laulut eiwät olleet lasten lauluja, eiwät naisten loruja; ne oliwat partaſuun urohon mahtawia loitſuja, joiden woimasta

järwet läikkyiwät, maa järisi, wuoret waskiset wapisiwat. Huonosti käwi nyt nuoren Joukahaisen. Hänen hewosensa, rekensä, wempeleensä, rahkeensa, ruoskansa, joutsensa, nuolensa, lakkinsa, kintaansa, wyönsä, kaikki laulun tenho hajoitteli ja muuksi muutti. Mutta hänen itsensä lauloi Wäinämöinen wyötäisiä myöten suohon.

Siitä nuori Joukahainen joutui hätään, rukoili henkensä puolesta ja lupasi antaa lujat lunnaat. Hän lupasi toisen jousistaan, toisen pursistaan, toisen hewosistaan, lupasi kultia, hopeita, aumoja, hietapeltoja, mutta waipui yhä sywemmälle, niin että oli leuan liettehessä, suun suossa, sammalissa. Silloin hän lupasi nuoren Aino sisarensa lunnaiksi. Wäinämöinen siitä ihastui ikihywäksi, pyörti pyhät sanansa, ja Joukahainen palasi surumielin kotiansa.

Mutta Ainosta kerrotaan sitte kaunis satu, kuinka hän itki yöt ja päiwät eikä tahtonut Wäinämöiselle waimoksi mennä, waan syöksyi mieluummin mereen sisareksi weden kaloille. Siitä syntyisi tässä liian pitkä jutelma.

102. Wäinämöisen ensimäinen Pohjolan-matka.

(Kalew. 6, 7, 8.)

Tähän aikaan oli rauha ja ystäwyys Wäinölän ja Pohjolan wälillä. Wäinämöinen päätti kadonneen Ainon sijaan noutaa itselleen waimon Pohjolan tyttäristä.

Mutta Joukahaisen mielessä kyti kostonhalu. Hän takoi itselleen tulisen jousen, punoi jänteen Hiiden hirwen suonista, wuoli pinon nuolia, joiden warret oliwat tammesta ja päät terwaksesta, karkaisi ne käärmeen myrkyssä ja sulitti ne pääskyisen pienillä sulilla. Näin warustettuna hän wäijyi wanhaa Wäinämöistä.

Kauan hän odotti; wiimein hän keksi muutamana aamuna mustan pilkun merellä. Se oli Wäinämöinen, joka matkasi Pohjolaan olkisella oriillaan, kawioiden aalloissa kastumatta.

Joukahainen otti jousensa. Äiti kielsi häntä: „Älä tapa Kalewan poikaa! Hän on sukua suurta, hänen kansansa katoo laulu ja ilo maan päältä!“

Joukahainen mietti wähäiſen, mutta ampui wihdoin. Enſimäinen nuoli käwi pilwiin. Toinen meni maan ſiſään. Kolmas ſattui Wäinämöiſen hewoſen waſempaan lapaan, ja ratſastaja ſuistui ſeläſtä mereen. Silloin Joukahainen kerskaeli ja ſanoi: „Et ſinä wanha Wäinämöinen ſinä ilmoiſna ikänä, kuuna kullan walkeana astu Wäinölän ahoja.“

Mutta Wäinämöinen ei ollut kuollut, ſillä laulun woima on kuolematon. Yhdekſän päiwää ajeli häntä myrſky ympäri meren ſelkää, ja hänen jäſenenſä alkoiwat kylmäſtä kangiſtua. Silloin lenti ilman halki Lapin kokko, jonka toinen ſiipi wettä wiiſti, toinen taiwasta lakaſi. Kiitollinen kokko muiſti wielä koiwun, jonka Wäinämöinen oli jättänyt kaskeenſa linnuille lepoſijakſi, ja kantoi uroon ſeläſſään rannalle nimettömälle perimmäiſeen pohjolaan. Siellä oli Pohjan piika pikkarainen tehnyt liiton auringon ja kuun kanſſa herätäkſenſä ja noustakſenſa yhſin ajoin. Ennen päiwän koittoa hän oli jo kerinnyt kuuſi willaiſta lammaſta, peſſyt pöydät, lakaiſſut lattian ja kantanut rikat pellolle. Hän kuuli Wäinämöiſen walitukſen, ilmoitti ſen emännälle, joka urohon nouti tupaan ja wirwoitti häntä.

Jonkun ajan kuluttua Wäinämöinen kyllästyi wieraana olemaan wieraaſſa maaſſa ja lupaſi kultaa ja hopeata, jos hänet wietäiſiin omille mailleſ. Siihen wastaſi L o u h i, Pohjolan emäntä: „Kullat on lasten kukkaſia, hopeat hewon helyjä; mutta jos tahdot takoa Sammon yhdeſtä joutſenen kynäſtä, maholehmän maitoſeſta, yhden ohraſen jywäſtä, yhden uuhen untuwaſta, niin annan ſinulle tyttäreni waimokſi ja ſaatan ſinut kotiiſi.“

— „En taida Sampoa takoa“, wastaſi Wäinämöinen, „mutta lähetän weljeni Ilmariſen, joka on takonut taiwaan kannen; hän täyttää tahtoſi.“ — „Hywä on“, arweli Louhi. „Lähetän ſinut nyt kotiiſi; mutta waro, ettet päätäſi ylennä, ennenkuin hepo uupuu tai ilta ennättää, muuten kohtaa ſinua tuho.“

Wäinämöinen lähti hewoſella ja reellä paluumatkalle, mutta ei ennättänyt kauas, kun kuuli ſurinan ylhäältä päänſä päältä, ja nosti ſilmänſä ja katſahti taiwaalle. Siinä hän näki werrattoman kauniin Pohjan neidon istuwan, walkean-kiiltäwiſſä waatteiſſa, taiwaan kaarella kehräämäſſä kultalankaa kultakankaaſeenſa. Ihastuneena

Wäinämöinen pyysi kaunista neitoa astumaan maahan ja tulemaan hänelle waimoksi. Mutta neito ilwehti ja käski hänen ensiksi halkaista jouhen weitsellä kärettömällä, sitte hän käski hänen wetää munan solmuun, kiskoa kiwestä tuohta ja wihdoin särkeä jäästä aidaksia ilman pilkkehen

pirahtamatta. Nämä kaikki teki Wäinämöinen; mutta kun neito wielä käski hänen tehdä wenettä hänen kehräwartensa muruista ja työntää weneen wesille ilman siihen koskematta, löi Wäinämöinen kirweellä polweensa, niinkuin jo ennen on kerrottu raudansynnyn sadussa.

103. Ilmarinen takoo Sammon.

(Kalew. 10.)

Wäinämöinen palasi kotiin huolissaan siitä, että oli luwannut lähettää weljensä, Ilmarisen, Pohjolaan. Hän keksi sentähden juonen ja lauloi tien wiereen taiwaantasallisen kuusen, jonka oksilla kuu ja otawa riippuiwat.

Wäinämöinen tapasi Ilmarisen pajassa ja houkutteli häntä katsomaan tuota kukkalatwa kuusta. Rehellinen seppä antoi wietellä itseänsä ja kiipesi kuuseen taiwaan waloja ottamaan. Kuusi pilkkasi häntä ja sanoi: „Woi urosta mieletöntä, lapsen lailla nousit latwaani kuwakuuta ja waletähteä noutamaan!“

Heti lauloi Wäinämöinen raiwohon ilman, tuppuroihin tuulen, joka wiedä wiiletteli hänen weljensä Pohjolaan, yli kuun, alatse päiwän. Louhi, Pohjolan emäntä, otti Ilmarisen ilolla wastaan, syötti häntä, juotti häntä ja esitti hänelle tyttärensä, walittuihin waatteihin puettuna. Saadakseen tämän waimokseen lupasi Ilmarinen takoa Sammon.

Mutta takomiseen oli tarpeen paja, palkeet, wasarat ja alasin, ja näitä kaluja ei ollut Pohjolassa. Ilmarinen tiesi neuwon: hän katsoi sopiwan paikan kallioiden wälissä ja laittoi siihen, mitä tarwitsi. Työ alkoi, orjat painoiwat palkeita. Kolmantena päiwänä seppä weti ahjosta kultaisen jousen, mutta jousella oli pahoja tapoja: joka päiwä pään kysyi. Ilmarinen murti sen kappaleiksi, wiskasi tuleen ja weti toisena päiwänä ahjosta weneen, jonka kokat oliwat kullasta ja hangat waskesta. Silläkin oli pahoja tapoja, lähti suotta sotahan, ja työnnettiin takaisin tuleen, niinkuin jousikin. Seuraawana päiwänä tungeikse tulesta kultasarwinen lehmä, jolla oli auringon ja otawan merkit otsassa, mutta sillä oli tapana makaella metsässä ja kaataa maitokiulunsa. Se työnnettiin tuleen, ja nyt wedettiin ahjosta kultainen aura. Tällä taas oli tapana kyntää kylän peltoja, ja se työnnettiin tuleen niinkuin muutkin. Ilmarinen pani nyt tuulen lietsomaan. Itä lietsoi, lietsoi länsi, etelä enemmän lietsoi ja pohjoinen kowin porotti. Tuli tuiski pajan ikkunoista, säkenet säihkyiwät, tomu nousi taiwaalle ja sawu pilwihin sakeni.

Näin kului kolme päivää, ja viimein tungeikse Sampo ahjosta. Ilmarinen lyödä lynnähytteli ja takoa taputteli taitavasti Sammon valmiiksi. Tämä oli salaperäinen, kallis taikakappale. Sen yhdessä kaidassa oli jauhomylly, toisessa suolamylly, kolmannessa rahamylly; se jauhoi yhden purnun syötäviä, toisen myötäviä, kolmannen kotipitoja. Louhi ihastui niin, että hän salpasi Sammon yhdeksän lukon taakse, yhdeksän syvään, waaran waskisen sisähän.

Mutta kun Ilmarinen waati palkintoansa, keksi Pohjolan neito monta estettä. Hän ei joutanut kesäisiltä kiirehiltä: marjat oli maalla poimimatta, lahden rannat laulamatta, lehdot leikin lyömättä, ja jos hän nyt muuttaisi pois, kukapa sitten kunnahilla käkiä kukuttaisi ja lintuja laulattaisi? Ilmarinen tuskautui näihin werukkeihin, ja kun Louhi, tultuaan toiweittensa perille, ei tahtonut estää Ilmarista kotiin palaamasta, matkasi tämä weneellä takaisin omille mailleen, Wäinölän ahoille.

104. Lemminkäisen seikkailuja.

(Kalew. 11, 12.)

Kaukoniemen kainalossa, utuisen niemen nenässä kaswoi äitinsä luona satujen lemmikki, urhokas, nuori ja kaunis Lemminkäinen, jota myös nimitettiin Ahdiksi (weden jumalaksi), Saarelaiseksi ja Kaukomieleksi. Hänellä oli kala ruokana, ja hänestä tuli komea, punawerinen nuorukainen, mustatukkainen, hywäpäinen ja wahwakätinen. Mutta

hänen luonteensa oli meren aaltojen kaltainen, huikentelewainen, kopea, ja siksi hän joutui moniin seikkaluihin, jotka eiwät aina olleet miehen ja uroon arwon mukaisia.

Saarella nimettömällä asui siihen aikaan kaunis impi, Kyllikki, jonka tylyys kaikkia kosijoita kohtaan oli niin tunnettu, että kerrottiin auringon, kuun ja tähden turhaan häntä pojillensa kosineen. Kaikki tämä tuli Lemminkäisen tiedoksi; hän päätti, wastoin äitinsä neuwoa, saada tämän ylpeän neidon waimokseen ja lähti matkaan niemelle nimettömälle.

Alku ei ollut kehuttawa. Lemminkäinen tuli Saareen ja ajoi weräjään rekensä kumoon. Ilwehtien sanoiwat Saaren tyttäret, että sellainen uros saisi olla karjankaitsijana kaskimailla. Mitä huoli Lemminkäinen, rupesi paimeneksi. Mutta hänen mielensä paloi Kyllikissä, hänen tähtensä hän sata saapasta kulutti, sadat airot poikki souti. Tuo ylewä Saaren neiti hylkäsi hänen rakkautensa. Ei sanonut joutawansa hänelle waimoksi, ennenkuin oli kiwen kulukši jauhanut, petkeleen periksi piessyt ja huhmaren sukuksi surwonut.

Kului aikaa wähäsen, niin karkeliwat neitoset eräänä iltana mannerpuolella saloa, Kyllikki ylinnä muita. Lemminkäinen silloin ajoi walitulla warsallaan keskelle kisaketoa ja koppoi Kyllikin korjahansa. Kyllikki rukoili, uhkasi; wiimein hän alkoi leppyä. Lemminkäinen wannoi ei enää käywänsä sotia ja Kyllikki wannoi ei enää menewänsä kylän karkeloihin. Niin wei Lemminkäinen nuoren waimonsa kotiinsa; äiti otti heidät ystäwällisesti wastaan, ja he eliwät jonkun ajan onnellisina Kaukoniemellä.

Kerran wiipyi Lemminkäinen kauan kalastusmatkalla. Aika käwi Kyllikille pitkäksi, ja hän meni iloa pitämään kylän nuorison seuraan. Lemminkäisen sisar, Ainikki, ei

malttanut olla tätä ilmoittamatta, ja Lemminkäinen kotiin tullessaan suuttui ja syöntyi. „Äiti“, sanoi hän, „laita minulle sauna; Kyllikki on rikkonut walansa, ja minä matkustan Pohjolaan hakemaan sieltä toista waimoa. Ota minun harjani, ja silloin on hukka Lemminkäisen, kun harja hurmehin waluwi.“

Turhaan itki Kyllikki, turhaan rukoili ja waroitti äiti. Lemminkäinen wyöteleikse rautapaitoihin ja teräswöihin, sitoo kupeelleen teräwän miekkansa eikä unohda mahtawilla loitsusanoilla waraella itseään wihollisista. Yhden ainoan hän unohti: sanat käärmeen pistoa wastaan. Ylpeänä taidostaan, wihelsi hän hewosensa wiidakosta ja ajoi Pohjolaan. Siellä hän kuuli laulua ja soittoa suuresta tuwasta. Rohkeasti hän astui sisään ja lauloi itse niin mahtawasti, että turkinhelmat iskiwät tulta ja silmät waloiwat walkeata. Hän lauloi Rutjan koskeen nuoret ja wanhat, miehet miekkoinensa, uroot aseinensa. Yhden ainoan pahaisen heitti laulamatta, Ulappalan sokean paimenen. Mutta sellaista häpeätä ei paimen saattanut kärsiä; hän lähti pois ja meni Tuonelan joelle Lemminkäistä odottamaan.

105. Lemminkäisen surma.

(Kalew. 13, 14, 15.)

Ylpeänä urotöistään Lemminkäinen kysyi Pohjolan kaunista tytärtä waimokseen. „En anna“, wastasi äiti, „häntä ei saa kukaan muu kysyä kuin se, joka on hiihtänyt Hiiden nopeajalkaisen hirwen. Lemminkäinen otti sukksensa, liukkaat kuin käärmeet ja hiihti niin, että tuli suihki ympäri laajan Lapinmaan. Hirwi pääsi pakoon, sukset taittuiwat. Ei ollut enää muuta keinoa, kuin pyytää uusia sukksia Ukolta ja rukoilla Tapion pienoista neitiä simapillillä herättämään nukkuwaa metsänemäntää. Mielikki heräsi, Tapio waatetti metsän hopeaan, ja metsästäjä palasi hiihtämänsä hirwen kanssa Pohjolaan.

— „Wielä puuttuu jotakin“, sanoi Pohjolan emäntä. „Ennenkuin saat tyttäreni, pitää sinun suistaa Hiiden ruskea, tulta pärskywä hewonen.“ — Lemminkäinen otti kultaohjakset ja hopeisen marhaminnan ja näki kuusikolla hewosen,

jonka tukka tulta tuiski, harja sawua suihki. Eipä ollut muuta neuwoa kuin rukoilla Ukkoa satamaan rautaisia rakeita liekkien jäähdyttämiseksi, ja rakeista säikähtyneenä hewonen pisti hywällä päänsä kultaisiin päitsiin.

— „Wielä et saa tytärtäni", sanoi Pohjolan emäntä, „ennenkuin ammut yhden nuolen nostamalla kauniin joutsenen Tuonelan joesta." — Lemminkäinen lähti Tuonelaan, mutta tiellä wäijyi häntä Pohjolan sokea paimen, otti wesikyyn wedestä ja ampui sen nuoren uroon maksan läpi. Liian myöhään katui nyt Lemminkäinen, ett'ei ollut muistanut kysyä käärmeen sanoja, ja ajatteli kuollessaan rakastettua äitiänsä. Paimen syöksi hänet Tuonen mustaan jokeen, ja siinä hänet Tuonen werenhimoinen poika löi kappaleiksi hirmuisella miekallansa.

Sillä wälin oli Lemminkäisen äiti ja hänen hyljätty puolisonsa joka päiwä lewottomasti silmäilleet tuota ennustawaista harjaa. Eräänä aamuna näkiwät sen werta wuotawan. Äiti kokosi kourin helmansa ja juoksi kadonnutta poikaansa etsimään. Rakkaus häntä joudutti, hänen juostessaan mäet mätkiwät, norot nousiwat, waarat waipuiwat. Wiimein hän tuli Pohjolaan. — „Missä on minun poikani?" — „En tiedä", sanoi emäntä, „kenties owat karhut ja sudet hänet jäällä repineet. Tahi lienee katala raukka hukkunut kuohuwiin koskiin."

— „Jo wainen walehteletki", sanoi äiti, „lausu tarkkoja tosia, taikka surmasi tulewi!"

Nyt täytyi Pohjan emännän kertoa Lemminkäisen waaralliset koetukset. Äiti lähti etsimään kadonneen jälkiä. Hän raiwasi tieltään kannot ja kiwet, juoksi suuret suot, samosi wetten halki, kysyi hongilta, tieltä ja kuulta. Kaikki sanoiwat itsellään olewan kyllin huolta omista tehtäwistään. Mutta armas aurinko kertoi hänelle Lemminkäisen onnettoman lopun.

Äiti sai silloin Ilmariselta waskisen harawan, jonka piit oliwat sata syltä pitkät. Aurinko lähetti hiostawan helteen pimeään Tuonelaan ja nukutti Tuonen kansan. Äiti meni poikaansa harawoimaan Tuonen mustasta wirrasta, joka juoksee Manalan halki. Kauan hän teki työtä wäsymättä ja löysi wiimein lemmittynsä paloitetun ruumiin. „Heitä mies wetehen", huusi korppi; „siika on syönyt häneltä silmät, hauki on hartiat halaissut." Mutta äiti ei epäile.

Hän rukoili ſuonten hoitajatarta, ſoreata Suonetarta, ſolmeilemaan kuolleen ſuonet, rukoili Jumalaa liittämään luut lihoa myöten; rukoili mehiläistä tuomaan mettä Tapiolasta. Kaikki kuuliwat hänen rukouksenſa. Mehiläinen lenſi yhdekſän meren ylitſe ja palaſi takaiſin, ſylissä ſeitſemän kuppia täynnä woiteita. Kuolleen ruumis parani, mutta henkeä ſiinä ei ollut.

Taas lähetti äiti mehiläiſen ylös tähtien wälitſe Luojan kellareihin, joissa hywät henget walmistelewat hopeiſissa kattiloissa woiteita, ja ſieltä palaſi mehiläinen kallisten woidetten kanssa takaiſin. Lemminkäinen heräſi ikäänkuin unesta. — „Kauan olen nukkunut“, ſanoi hän. — „Olet“, ſanoi hänen armas hoitajanſa, „wielä kauemmin oliſit nukkunut, jos ei äiti raukkaſi oliſi walwonut ſinun tähteſi.“

— „Oi“, huokaſi Lemminkäinen, „ſydämeni on tuolla Pohjolan neitoſissa. Wielä en ole ampunut Tuonen joutſenta.“

— „Heitä herjät joutſeneſi“, torui äiti, „ja kiitä onneaſi ja julkiſta Jumalaaſi, ſillä itſeſtäni en minä ole woinut mitään. Jumala ainoastaan woipi kuolleet Tuonen tuwilta henkiin herättää.“

Ja he palaſiwat kotiin.

106. Wäinämöinen Tuonelassa.

(Kalew. 16.)

Wäinämöinen oliſi weistänyt wenheen, waan puuttui tarwepuita. Pellon poika, Sampſa Pellerwoinen, lähti etſimään metſäſtä puita ja tuli haawan luokſe. „Älä minuun koske“, ſanoi haapa; „kolmasti tänä keſänä ſöi toukka ſydämeni, wuotawa wenhe minusta tulee ja purſi uppoawainen.“ Sampſa tuli hongan luokſe. „Älä minuun koske“, ſanoi honka; „minä olen honka huolainniekka, kolmasti tänä keſänä korppi koikkui latwasſani.“ Sampſa meni tammen luokſe, ja tammi ſanoi olewanſa aiwan wikautumaton; käki waan ſen oksilla oli kukkunut ja linnut lehwillä lewänneet. Sampſa kaatoi tammen ja Wäinämöinen alkoi laulamalla weistää wenettä.

Hän oli jo puuttanut pohjan ja liittänyt laidat, kun

hawaitſi parraspuita päättäesſään uupuwanſa kolmea ſanaa. Mistäpä hän ſaiſi nämät ſanat? Saiſiko pääskyſen päälaelta, joutſenkarjan juonen päästä, hanhilauman hartioilta? Hän tappoi pääskyſiä, joutſenia ja hanhia laumoittain, mutta ei ſaanut puoltakaan ſanaa. Hän etſi ſanoja keſäpeuran kielen alta, ſuusta walkean orawan, ſai monta ſanaa mutta kaikki awuttomia. Sitte hän päätti etſiä ſanoja Tuonen pimeästä kodista, Manalan ikimajoista.

Wäinämöinen lähti matkaan, kulki kolme wiikkoa witſikkoa, tuomikkoa ja katajikkoa; ſilloin hän näki kaukana Manalan ſaaren Tuonen mustaſſa wirraſſa ja huuſi Tuonen tytärtä tuomaan hänelle lauttaa. Tuonen pieni tytär peſi poukkuja rannalla ja kyſyi, miksi hän taudin tappamatta, ſurman muſertamatta oli tullut Manalan majoille? Wäinämöinen wastaſi kielastellen: „Tuoni minun tänne tuotti, Mana mailtani weteli, rauta mun Manalle ſaattoi, weſi ja walkea toiwat minut Manalaan.“ Mutta Tuonen neitoa ei ollut niin helppo pettää. „Jos Tuoni oliſi tuonut ſinut tänne, oliſi ſinulla Manalan kintahat kädeſſä; jos rauta oliſi ſinut tappanut, niin werin waatteeſi waluiſi; jos weſi oliſi ſinut hukuttanut, niin weſin helmaſi herahteleiſi; jos tuli oliſi ſinut polttanut, niin oliſihan partaſi palanut.“ Wäinämöiſen täytyi tunnustaa, että reki oli rikkoutunut runoilta ja jalas taittunut lauſehilta. „Woi hullua miestä“, ſanoi Tuonen neito, „kun tulet ſyyttä ja tauditta Manalan majoille! Palaa heti omille mailleſi; paljo on tänne tullehia, ei paljo palannehia.“

Wäinämöinen wastaſi: „Akka tieltä kääntyköhön, ei mies pahempikaan.“ Wäinämöinen ſiis ſaatettiin mustan wirran poikki. Tuonelaſſa tarjottiin wieraalle olutta, mutta matoja ja ſammakoita mateli juomatuopiſſa. Sanoja ei hänelle aiottu antaa, ja ſanottiin, ettei hän täältä pääſiſi ſinä ilmoiſna ikänä kotihinſa kulkemaan.

Wäinämöinen uuwutettiin unehen, mutta mies makaſi, waate walwoi. Tuonelaſſa oli wanha käykäleuka akka ja kolmiſormi ukko. Akka kehräſi waskilankoja, ukko kutoi niistä ſataſyliſen, pitkän nuotan. Tuonen rautanäppi poika weti nuotan winoon Tuonelan joen poikki, ettei Wäinämöinen pääſiſi pakenemaan. Mutta Wäinämöinen, hawaittuaan tuhon tulewan, muuttelihe käärmeeksi ja luikerteli waaralliſen werkon läwitſe. Aamulla meni Tuonen poika kokemaan

nuottaanſa. Sai ſiitä ſatoja taimenia ja tuhanſia pieniä kaloja, mutta Kalewan uros oli pääſſyt pakoon ja palannut onnelliſesti kotiinſa.

Hywin iloinen oli Wäinämöinen, kun näin oli pääſſyt kuoleman pauloista. „Älköhön“, ſanoi hän, „älköhön hywä Jumala ſitä ſuwaitko, itſemennyttä Manalle; paljo on ſinne ſaanehia, wähän ſieltä tullehia. Ja älköön kukaan tehkö ſyytä ſyyttömälle, ſillä pahoin palkka makſetaan Tuonelan kodiſſa: wuode on ſiellä kuumiſta kiwiſtä, peitto kyiſtä ja käärmehiſtä kudottu.“

Sitte kertoo toinen ſatu, kuinka Wäinämöinen woimalliſella laulullaan herätti kuolleiſta jättiläiſen, Wipuſen, ja waati häneltä nuo kolme ſanaa. Jättiläinen nielaſi liian rohkean laulajan ſuureen kitaanſa, mutta Wäinämöinen laati hänen watſaanſa pajan ja waiwaſi jättiläiſtä ſiſſi, että tämän täytyi ilmoittaa hänelle ſanat ja päästää hänet ilmoille jälleen.

Nyt ſai Wäinämöinen weneenſä walmiiksi eikä tarwinnut ſiihen nauloja eikä kirwestä. Wene ſyntyi weiſtämättä, laiwa lastun ottamatta.

107. Ilmarinen saapi Pohjan neidon.

(Kalew. 18—25.)

Wäinämöinen pani haahden haljakkaan, kuwaſi kokat kullalla ja purjehti koſiomatkalle Pohjolaan. Annikki hywäniminen, yön tytti, hämärän neiti, näki hänen purjehtiwan, urkki häneltä toet totiſet ja ilmoitti ne weljelleen Ilmariſelle. Tämä kiirehti Wäinämöiſen jälkeen, tapaſi hänet ja teki hänen kanſſanſa ſellaiſen ſopimukſen, että Pohjan neito ſaiſi walita heiſtä, kumman tahtoiſi.

Pohjolan iſäntä, kuultuaan linnan hallin haukkuwan, panetti pihlajaiſia puita takkaan ja ſanoi: „Jos puiſta wuotaa werta, tulee ſota, mutta jos wettä wuotaa, ſaamme elää rauhaſſa.“ Ei werta, eikä wettä, waan mettä wuoti pyhäſtä pihlajapuuſta. Koſiomiehet oliwat terwetulleet, äiti koetti houkutella tytärtään menemään wiiſaalle ja rikkaalle Wäinämöiſelle, eikä köyhälle Ilmariſelle. Neito wastaſi: „En mene oſan hywyydelle, enkä miehen miele-

wyydelle; menen ſille, joka on meille Sammon takonut, kirjokannen kalkutellut.“ Niin ſai Ilmarinen neidon ſydämen.

Mutta Pohjolan emäntä wiekasteli. Morſian ei ollut wielä walmiina; hänen jalkanſa oli wielä kesken kenkimistä. Sillä aikaa Ilmariſen pitäiſi kyntää kyinen pelto ilman auran nostamatta.

Ilmarinen kyſyi apua morſiameltaan, ja tämä antoi hywiä neuwoja. Ilmarinen takoi itſelleen kultaiſen auran, rautaiſet jalkineet, rautapaidan, rautakintaat ja kynti näin kyiſen pellon. Sitten määrättiin hänelle toinen koetustyö: hänen piti tuoda Tuonen karhu ja ſuistaa Manalan ſuſi, joka oli tappanut ſata urosta. Tämäkin keino onnistui; ſeppä teki neidon neuwon mukaan teräkſiſet ſuitſet, ja ututyttö, Terhenetär, ſeuloi ſumua kentälle. Mutta wielä-kin pantiin hänelle kowin koetus: hänen piti pyytää ſuuri hauki Tuonelan joesta.

Ilmarinen takoi itſelleen tuliſen waakalinnun ja laskeuſi jokeen. Syntyi kauhea taistelu. Wetehinen, weden hirwiö, tuli awukſi hauelle, jonka kita oli kolmen kosken werta, ja ilman kokon awutta oliſi ſe warmaankin niellyt Ilmariſen. Mutta kokko painoi Wetehiſen pohjemmakſi ja iski kyntenſä hauen niskaan. Ylpeänä Ilmarinen wei hauen pään Pohjolaan.

Nyt wihdoinkin ſuostui Pohjolan emäntä wäkinäiſesti häiden pitoon. Alla päin, pahoilla mielin purjehti Wäinämöinen kotiinſa, waroittaen kaikkia wanhoja miehiä koskaan kilwoin neittä koſimasta nuorten urosten keralla.

Pohjolasta laitettiin ſuuret pidot. Karjalasta tuotiin tawattoman ſuuri härkä; ſen pää keikkui Kemijoella, häntä häilyi Hämeheſſä, ja pääskynen tarwitſi päiwän lentääkſenſä ſarwien wäliä. Eipä uskaltanut kukaan teurastaa ſellaista härkää; mutta mies musta merestä nouſi, joka alle maljan maata mahtui, alle ſeulan ſeiſomahan, ſillä oli kiwestä hattu, kiwestä kengät ja weitſi kultainen kädeſſä. Hän teurasti härän. Leipiä leiwottiin, olutta pantiin, kun enſin oli ſaatu tietää oluen synty. Kun kaikki tämä oli tehty, lähetettiin Pohjolan pienoinen palkkapiika kutſumaan häämieraita, muun muaſſa ſokeita ja rampoja, mutta etenkin wanhaa Wäinämöistä. Lemminkäinen ykſinään jätettiin häihin kutſumatta.

Wieraat tuliwat ja heitä kestittiin parhaalla tawalla.

Monta kaunista laulua laulettiin, ja Wäinämöinen kiitti Luojan wiisautta, joka muuttaa meren wirrat mesiksi, suoloiksi meren somerot, lehdot laajat leipämaiksi. Sitten Ilmarinen wei morsiamensa kotiinsa, heidät otettiin wastaan suurella kunnioituksella, ja he eliwät kauan yhdessä onnellisina.

Kaikesta tästä on monta kaunista runoa. Toinen satu kertoo, kuinka Lemminkäinen suuttui, kun häntä ei kutsuttu häihin, ja kuinka hän kopeasti tuli Pohjolaan kostamaan tätä häpeätä, mutta kuinka hänen täytyi urhoollisesti taisteltuaan wälttää wäkewämpäänsä. Tästä syntyi sitten pitkällinen sota.

108. Satu Kullervosta.

(Kalew. 31—36.)

Karjalassa asui kaksi weljestä, Untamo ja Kalerwo. Nämä joutuiwat sotaan kalaweisistä ja kaskimaista. Sota päättyi niin, että Untamo tappoi weljensä Kalerwon suwun ja poltti hänen talonsa. Kalerwon onneton waimo wietiin orjaksi ja synnytti wähän ajan kuluttua pojan, jolle pantiin Kullerwo nimeksi. Tällä pojalla oli jo pienenä erinomainen woima. Kolmen päiwän wanhana hän repi kapalowyönsä ja särki kätkyensä. Untamo ihastui hänen woimastansa ja luuli saawansa hänestä wäkewän orjan, tuhansien wertaisen.

Kun poika oli polwen korkuinen, alkoi hän jo miettiä miten kostaisi isänsä kuoleman ja äitinsä kyyneleet. Tämän hawaitsi Untamo, pelkäsi werenkostoa, pani pojan tynnyriin ja heitti sen weteen. Kolmen päiwän perästä, kun käytiin katsomaan, näki hän pojan istuwan aaltojen seässä, wapa waskinen kädessä. Untamo teki suuren rowion terwaksista ja tuohista; rowio sytytettiin ja poika wiskattiin tuleen, mutta kolmen päiwän perästä nähtiin hänen hiilikoukulla kekäleitä kohentelewan, karwankaan katoamatta, kutrisen kähertymättä. Nyt Untamo hirtätti pojan puuhun, mutta kolmen päiwän päästä tapasi hänen iloisena piirtä-

mässä kuwia puun runkoon. Untamo wihdoin wäsyi suorimasta surmiansa ja sanoi: „Jos elät kauniisti ja siiwolla, niin saat olla talossa ja toimitella orjan töitä.“

Kullerwo kaswoi wäkewäksi ja toimitti huonosti orjan tehtäwänsä. Hänet pantiin lapsen katsontaan; mutta hän katkoi lapsen käden, kaiwoi päästä silmän, tapatti sen taudilla ja poltti kätkyen tulella. Silloin hänet pantiin kasken kaadantaan; mutta hän kaatoi maahan koko metsän. Sitten hänet määrättiin aidan panoon; hän asetteli kokkahongat aidaksiksi ja korpikuuset seipäiksi ja teki aidan aukottoman. Siitä hänet pantiin puimaan rukiita, mutta hän pui kaikki ruumeniksi. Wiimein Untamo suuttui ja myi tämän huimapäisen orjan halwasta hinnasta Ilmariselle.

Kullerwo pantiin nyt paimentamaan talon karjaa ja sai emännältä ewääkseen leiwän, johon oli keskelle leiwottu kiwi. Kullerwo paimenti karjaa, rupesi illalla syömään ja karahutti isänsä weitsen kiween. Surusta ja wihasta tuimistuneena hän sorti karjan suohon kuolemaan, lauloi sudet lehmiksi, karhut karjaksi ja ajoi ne taloon. Ilmarisen waimo meni lypsämään lehmiään, ja pedot repiwät hänet kuoliaaksi. Se oli meno nuoren naisen, tuon ihaillun ja ikäwöidyn Pohjolan neidon. Häntä ei woinut Ilmarinen koskaan unhottaa, ja hänen mielensä oli musta kuin pajan sysi.

Tämän raiwotyön tehtyään Kullerwo pakeni henkipattona metsiin ja tuli wiimein piilopirttiin, jossa löysi wanhempansa, jotka luuli jo kuolleiksi. Hän tahtoi nyt rehellisesti tehdä työtä, mutta pahasti kaswatettuna hän teki kaikki nurinpäin. Weneen hän souti rikki, nuotan hän tarpoi tappuroiksi; wiimein hänestä tuli suuri pahantekijä. Sitte kiroši oma isä hänet ja hän itse kiroši omaa onnetonta kohtaloansa. Äiti yksin häntä rakasti, kun muut hänet hylkäsiwät.

Kullerwo kulki Untamon kartanoon, kosti werisesti sukunsa häpeän ja häwitti koko Untamon suwun. Tämän kowan tappelun perästä hän palasi kotiin isänsä tupaan. Ei ollut siellä ketään kättä antamassa, tupa oli autio, hiilos kylmä, kaikki kuolleet, paitsi Musti, talon uskollinen koira. Kullerwo itki äitinsä haudalla ja kuljeskeli rauhatonna pitkin erämaita. Wiimein hän tuli sille paikalle metsässä, jossa oli tehnyt suuren rikoksen ja siinä oliwat kanerwan kukat

lakastuneet. Silloin Kullerwo tempasi miekkansa ja kysyi, haluaisiko se juoda wiallista werta. „Mielelläni", wastasi miekka, „miksi en sitä tekisi, kun olen niin usein juonut wiatonta werta?"

Ja woimakas Kullerwo, Kalerwon poika, suistui siinä omaan miekkaansa.

Mutta Wäinämöinen, kuultuaan Kullerwon kadonneeksi, waroitti tulewia sukupolwia, etteiwät kaltoin kaswattaisi lapsiaan, sillä sellaisista lapsista tulee harwoin hywiä ja wiisaita ihmisiä. Kullerwo kaswatettiin halweksittuna orjana; senwuoksi hänestä tuli mieletön pahantekijä ja onneton mies.

109. Sota Sammosta.

(Kalew. 39—43.)

Kalewala on satu kahdesta kansasta eli suwusta: Kalewalan suwusta, joka asui Wäinölässä, ja Pohjan kansasta, joka asui Pohjolassa. Muutamat luulewat Wäinölän olleen Laatokan eteläisellä ja Pohjolan sen pohjoisella rannalla. Näiden molempien kansain wälillä oli kilpailu, ensin rauhallinen, lopulta sotainen. Senwuoksi Kalewala jakautuu kahteen osaan, ja satu Kullerwosta, joka saatti hengiltä Ilmarisen waimon, Pohjolan lemmikin, on ikäänkuin rajaaitana molempain wälillä.

Ilmarinen murehti kuollutta waimoansa. Turhaan hän takoi itselleen waimon hopeasta ja kullasta: tällä ei ollut sydäntä, millä osottaa wastarakkautta. Turhaan hän ryösti entisen waimonsa nuoremman sisaren Pohjolasta: tämä häntä wihasi ja uhalla kohteli; Ilmarinen muutti hänet kalalokiksi. Entinen ystäwyys Wäinölän ja Pohjolan wälillä oli muuttunut wihaksi, näiden wälille syttyi werinen sota.

Wäinämöinen ja Ilmarinen päättiwät ryöstää Sammon, joka Pohjolan oli rikkaaksi tehnyt. Matkalla ratsastaessaan he kuuliwat weneen rannalla itkewän ja walittawan, että muut weneet saawat käydä sotia ja tuoda täytensä rahoja.

Urhot päättiwät ſilloin matkustaa meritſe. Heidän ſeuraanſa yhtyi nuori Lemminkäinen, joka aina halusi urostöitä ja ſeikkailuja. Tiellä wene tarttui ſummattoman ſuuren hauen hartioille. Ilmarinen ja Lemminkäinen taisteliwat turhaan tätä hirwiötä wastaan. Silloin Wäinämöinen miekallaan löi hauen kahdeksi kappaleeksi ja teki ſen päästä enſimäiſen kanteleenſa.

Nuo kolme urosta tuliwat Pohjolaan ja waatiwat oſanſa Sammosta. Louhi wastaſi: „Ei pyyſtä kahden jakoa“; jonka jälkeen hän kutſui Pohjolan kokoon warjelemaan aarrettanſa. Silloin Wäinämöinen otti kanteleenſa ja lauloi koko Pohjolan wäen uneen. Urhot murtihe yhdekſän portin kautta waskiſeen wuoreen, weiwät Sammon weneeſeenſä ja ſoutiwat kaikin woimin kotianſa kohti. Matkalla alkoi Lemminkäinen, joka aina oli kewytmielinen, iloiſſaan laulaa karjahdella käreällä äänellänſä. Siitäpä kurki kannon päässä ſäikähti, lenti poikki Pohjolaan ja herätti parullaan Pohjolan wäen. Louhi ſäikähti nähdeſſään Sammon olewan poiſſa ja rukoili Udutarta ſeulomaan utua merelle. Wäinämöinen ſiwalti miekallaan udun halki, ja miſſä miekka weteen ſattui, ſiinä ſima ſiukui kalwan tieſtä. Mutta nyt pauhaſi aalto, puna putoſi Ilmariſen poskilta, ja weneen wieresſä nosti Iki-Turſo mereſtä hirweännäköiſtä päätään. Wäinämöinen tarttui häntä korwiin ja pakotti hänet ijäkſi päiwäkſi painumaan meren ſywyyteen. Ukko lähetti ärjywän rajutuulen; laineet waahtopäät hakkaſiwat alusta, weiwät hauenluiſen kanteleen ja oliwat niellä koko weneen. Wäinämöinen oli yhä neuwokkaana ja tyynenä. Hän aſetteli tuulta, Lemminkäinen laittoi lujat warppeet, ja wakawasti wene kulki eteenpäin mäkipäitä kuohuja myöten.

Pahin waara oli wielä jäljellä. Pohjolan ſotaurhot ajoiwat Louhen johdolla pakenewia takaa ja oliwat jo ſaamaiſillaan heidät kiinni. Siinä alkoi nyt molemmin puolin kummallinen ja hirmuinen taiſtelu woimakkailla taikakeinoilla. Wäinämöinen tunkihe tulukſihinſa, otti piitä ja taulaa, nakkaſi ne mereen ja niiſtä kaswoi ſalakallio, johon Pohjolan wene puuttui ja lenſi poikki. Louhi muutaltihe ſuunnattoman ſuureksi kokoksi, jolla oli wiikatteet kynſinä, weneen laidat ſiipinä ja ſata mieſtä ſiiwen alla. Tämä lenſi urosten purjepuun nenään. Lemminkäinen ſiwalſi miekallaan kokkoa, Wäinämöinen iski melalla ſen kynnet

muruikſi. Pohjolan miehet molskahtiwat mereen, mutta kokko tarttui kiinni Sampoon, joka ſärkyi kappaleikſi ja ajelehti muruina meren pinnalla. Siitä tuliwat meri ja Suomen rannat ikipäiwikſi rikkaikſi. Waltanſa menettäneenä Louhi palaſi Pohjolaan eikä ſaanut Sammosta muuta kuin kannen, ja ne kolme urosta tuliwat hekin kotianſa, tuoden Sammon muruja muasſaan.

110. Wäinämöisen laulu.

(Kalew. 41, 44.)

Turhaan Wäinämöinen etſi merestä kadonnutta kanneltanſa. Silloin hän kuuli koiwun walittawan rannalla. — „Mikſi itket, ihana koiwu?“ — „Mikſi en itkiſi“, wastaſi koiwu, „kun täſſä waiwainen waratonna ſeiſon. Miehet kuoriwat walkean wyöni, lapſet juowat mahlani, tytöt lehwäni leikkelewät, halla wie kaunihin hameeni ja jättää minun alastomaksi pakkaſeſſa wäriſemään.“ — „Älä itke, puu wihanta“, ſanoi Wäinämöinen; „ſaat ſinä olewan onnen, kohta itkenet ilosta.“

Wäinämöinen otti koiwun ja teki ſiitä kanteleen. Kun kewätkäki tammeſſa tanhualla kukahti, kumpuſi kultaa ſen ſuusta kultaiſelle kunnaalle, ja ſiitä ſaatiin naulat kanteleeſeen. Aholla istui neitonen nuori, ſulhoanſa odotellen. Ei ſe impi itkenynnä eikä warſin iloinnutkaan; ilman lauloi itſekſenſä kauniin keſä-illan kulukſi. „Anna, impi, hiukſiaſi“, ſanoi Wäinämöinen. Ja impi antoi hienoja hiukſianſa wiiſi, kuuſi hasta: ſiit' on kielet kanteleeſſa.

Wäinämöinen istui hopeaiſelle mäelle ja lauloi; kantele oli poikkipuolin polwilla, ja hänen ſormenſa hyppeliwät kielillä. Siinä ſoitti Wäinämöinen, ja koko luonto riemahti ilosta. Wuoret loukkui, paaet paukkui, petäjät piti iloa ja kannot hyppi kankahalla. Soitto kuului kauas, eikä ollut ſitä otusta, joka ei kuulemaan tullut. Kaikki metſän eläimet, kaikki ilman linnut, weden kalaſet kaikenlaiſet ja matoſetkin maanalaiſet tuliwat kuuntelemaan tuota ſoittoa ſuloista. Itſe karhukin ſamoſi petäjäiſeſtä peſästään ja kawahti kuuſeen

paremmin kuullakſeen. Kokko heitti pentunſa peſään, kun kuuli ſorean Suomen ſoiton. Allit tuliwat ſywiltä aalloilta, joutſenet ſulilta mailta ja tuhanſittain pieniä peippoſia, ſirkkuja ja leiwoja istui haastellen laulajan hartioilla. Tapiolan ukko ja kaikki Tapion kanſa kulki wuoren kukkulalle ſoittoa tajuamahan. Mielikki ſiroikſe ſiniſukkaan, punapaulaan. Ilman impyet ihanat istuiwat kuuntelemaſſa,

mikä taiwaan kaarella, mikä pienen pilwen ruſoreunalla. Kuutar korea impi ja Päiwätär neiti kutoiwat paraikaa kultakangasta, ja kun ſoiton äänen kuuliwat, ſuistui heiltä ſukkula kädeſtä, kultarihmat katkeſiwat ja hopeaniidet helkähtiwät. Weden ukko ruohoparta luikahaikſe lumpehelle, ja Wellamo nouſi weſikarille ruoiſtoon. Sotkottaret, rannan ruokoiſet kälykſet, hiipoiwat pitkiä hiukſianſa ja pudottiwat ihastukſiſſaan harjanſa weteen.

Yhtä kummalliſesti waikutti kanteleen ſoitto ihmistenkin ſydämiin. Kun ſe ſoi tuwaſſa, niin katto kajahteli, lattiat ja akkunat iloitſiwat, kiuas liikkui ja patſas pajahti. Eikä ollut niin uljasta urosta, ei miestä eikä waimoa, ei wanhaa eikä nuorta, joka ei ilosta itkenyt, kanteleen kaunista ſoittoa kuunnelleſſaan. Miehet oliwat kaikki lakit kädeſſä, eukot käſi poskella, pojat maaſſa polwillaan, tyttäret weſiſſä ſilmin, ja pienet tyttöſet jättiwät leikkinſä kesken. Ei ſinä ilmoisna ikänä, kuuna kullan walkeana, ole tuota ennen kuultu noin ſuloista ſoitantoa. Wäinämöiſen omista ſilmistä wieriwät weſipiſarat kuuden kultawyön kautta mereen. Korppi yritti niitä poimimaan, mutta ei ſaanut. Tuli ſotka ja poimi ne ja toi kalliit kyyneleet Wäinämöiſelle; ja katſo, ne oliwat toiſikſi muuttuneet, helmikſi heriſtyneet, ſimpukoikſi ſiintyneet, kuningasten kunnioikſi, waltojen iki-iloikſi.

111. Sota valosta.

(Kale.v 47, 49.)

Vaka vanha Väinämöinen
kauan soitti kanteletta,
sekä soitti, jotta lauloi,
että ilmankin iloitsi.
Soitto kuului kuun tupihin,
ilo päivän ikkunoille,
kuu tuvastahan tulevi,
päätyi päivä linnastansa,
loihe latvahan petäjän
kanteletta kuulemahan,
iloa imehtimähän.
Louhi, Pohjolan emäntä,
Pohjan akka harvahammas,
siitä päivän kiinni saapi,
kuuhuen käsin tavotti;
ne kohta kotihin saattoi
pimeähän Pohjolahan,

kätki kuun kumottamasta
kirjarintahan kivehen,
lauloi päivän paistamasta
vuorehen teräksisehen,
itse tuossa noin saneli:
»Ällös täältä ilman pääskö,
nousko, kuu, kumottamahan,
pääskö, päivä, paistamahan,
kun en käyne päästämähän,
itse tulle noutamahan!»
Kun oli kuun kulettanunna
sekä päivän saattanunna
Pohjolan kivimäkehen,
jopa valkean varasti,
tulen Väinölän tuvilta;
sai tuvat tulettomiksi,
pirtit valkeattomiksi.
Jo oli yö alinomainen,
pitkä pilkkosen pimeä,
yö oli Kalevalassa,
noilla Väinölän tuvilla,
sekä tuolla taivahassa,
Ukon ilman istumilla.
Vilu viljalle tulevi,
karjoille olo kamala,
outo ilman lintusille,
ikävä inehmosille,
kun ei konsa päivyt paista,
eikä kuuhuet kumota.
Hauki tiesi hauan pohjat,
kokko lintujen kulennan,
tuuli haahen päiväyksen;
ei tiedä inehmon lapset,
milloin aamu alkanevi,
milloin yö yrittänevi
nenässä utuisen niemen,
päässä saaren terhenisen.
Nuoret neuvoa pitävät,
ikäpuolet arvelevat,
päätyvät sepon pajahan,
sanovat sanalla tuolla:

»Nouse, seppo, seinän alta,
takoja, kiven takoa,
takomahan uutta kuuta,
uutta auringon keheä.»
Nousi seppo seinän alta
takomahan uutta kuuta,
uutta auringon kehäistä;
kuun on kullasta kuvasi,
hopeasta päivän laati.
Seppo kuuhuen kuvasi,
takoi päivän valmihiksi,
noita nosteli halulla,
kaunihisti kannatteli,
kuun on kuusen latvasehen,
päivän pitkän männyn päähän:
hiki vieri viejän päästä,
kaste kantajan otsasta
työssä tuiki työlähässä,
nostannassa vaikeassa.
Saipa kuun kohotetuksi,
auringon asetetuksi;
eipä kuu kumotakana,
eikä päivyt paistakana.
Itse vanha Väinämöinen,
tietäjä iän-ikuinen,
leikkasi lepästä lastut,
laittoi lastut laaullensa,
kävi arvat kääntämähän,
sormin arvat suortamahan,
sanovi sanalla tuolla,
lausui tuolla lausehella:
»Kysyn luojalta lupoa:
sano totta, luojan merkki,
juttele, Jumalan arpa,
minne meiltä päivä päätyi,
kunne meiltä kuu katosi?»
Toi arpa toet sanomat,
sanoi päivän saaneheksi
Pohjolan kivimäkehen.
Vaka vanha Väinämöinen
jopa lähti, jotta joutui

pimeähän Pohjolahan,
astui päivän, astui toisen,
päivänäpä kolmantena
jo näkyvi Pohjan portti,
kivikummut kuumottavi.
Ensin huuti huikahutti
tuolla Pohjolan joella:
»Tuokaatte venettä tänne!»
Niin sanovi Pohjan poika:
»Ei täältä venehet joua,
tule sormin soutimina.»
Siinä vanha Väinämöinen
arvelee, ajattelevi:
»Sep' ei miesi lienekänä,
ku on tieltä myösteleikse.»
Meni haukina merehen,
pian uipi salmen poikki,
astui jalan, astui toisen,
Pohjan rannalle rapasi.
Niin sanovi Pohjan pojat:
»Käypä Pohjolan pihalle,
tule Pohjolan tupahan!»
Meni Pohjolan tupahan.
Siellä miehet mettä juovat,
simoa sirettelevät,
miehet kaikki miekka vyöllä,
urohot sota-aseissa
pään varalle Väinämöisen,
surmaksi Suvantolaisen.
Nuo kysyvät tullehelta:
»Ku sanoma kurjan miehen?»
»Kuusta on sanomat kummat,
päivästä iki-imehet:
minnes meiltä päivä päätyi,
kunnes meiltä kuu katosi?»
Pohjan poikaset sanovi:
»Tuonne teiltä päivä päätyi
kirjarintahan kivehen,
sielt' ei pääse päästämättä,
selviä selittämättä.»
Silloin vanha Väinämöinen

itse tuon sanoiksi virkki:
»Kun ei kuu kivestä pääsne,
pääsne päivä kalliosta,
käykäämme käsirysyhyn,
ruvetkaamme miekkasille.»
Veti miekan, riisti rauan,
tempasi tupesta tuiman,
jonka kuu kärestä paistoi,
päivä västistä välähyi,
hepo seisovi selällä,
kasi naukui naulan tiessä.
Mentihin ulos pihalle,
tasarinnan tantereelle:
siitä vanha Väinämöinen
löip' on kerran leimahutti,
listi kuin naurihin napoja,
lippasi kuin liinan päitä
päitä Pohjan poikasien.
Siitä vanha Väinämöinen
kävi kuuta katsomahan,
päiveä kerittämähän
kirjarinnasta kivestä.
Astui tietä pikkuruisen,
niin näki vihannan saaren,
saarell' on komea koivu,
koivun alla paasi paksu,
alla paaen kallioinen,
yheksin ovia eessä,
saoin salpoja ovilla.
Keksi piirtämän kivessä,
valeviivan kalliossa;
veti miekkansa tupesta,
kirjoitti kivehen kirjan
miekalla tuliterällä,
katkesi kivi kaheksi,
paasi kolmeksi pakahtui.
Vaka vanha Väinämöinen
katsovi kiven rakohon;
siellä kyyt olutta juovat,
maot kierrettä vetävät.
Leikkasip' on pään maolta,

katkoi kaulan käärmeheltä,
kourin koitteli ovia,
salpoja sanan väellä;
ei ovet käsin avau,
salvat ei sanoista huoli.
Silloin vanha Väinämöinen
kohta lähtevi kotia
alla päin, pahoilla mielin.
Sanoi lieto Lemminkäinen:
»Miks' et ottanut minua
kanssasi karehtijaksi,
oisi lukut luikahtanna,
takasalvat taittununna.»
Sanoi vanha Väinämöinen:
»Ei salvat sanoilla taitu,
lukot loihulla murene.»
Meni sepponsa pajahan,
sanan virkkoi, noin nimesi:
»Ohoh, seppo Ilmarinen,
taos kuokka kolmihaara,
tao tuuria tusina,
avaimia aika kimppu,
jolla kuun kivestä päästän,
päivän päästän kalliosta!»
Se on seppo Ilmarinen
takoi miehen tarpehia,
takoi tuuria tusinan,
avaimia aika kimpun.
Louhi Pohjolan emäntä,
Pohjan akka harvahammas,
siitti siivet sulkinensa,
levahutti lentämähän
poikki Pohjolan merestä
sepon Ilmarin pajalle.
Aukoi seppo ikkunansa,
katsoi kuin tulisi tuuli;
ei ollut tulento tuulen,
oli harmoa havukka.
»Mit' olet otus hakeva,
istut alla ikkunani?»
Lintu kielelle paneikse:

»Mitä, seppo, siitä laait,
kuta, rautio, rakennat?»
»Taon kaularenkahaista
tuolle Pohjolan akalle,
jolla kiinni kytketähän
vaaran vankan liepehesen.»
Louhi, Pohjolan emäntä,
Pohjan akka harvahammas
jo tunsi tuhon tulevan,
hätäpäivän päälle saavan,
heti loihe lentämähän,
pääsi poies Pohjolahan,
laski kuun kivestä irti,
päästi päivän kalliosta,
itse muuksi muutaltihe,
kyhäsihe kyyhkyseksi,
lenteä lekuttelevi
sepon Ilmarin pajahan,
virkkoi siitä kynnykseltä:
»Jopa kuu kivestä nousi,
päivä pääsi kalliosta.»
Se on seppo Ilmarinen
astuvi pajan ovelle,
katsoi tarkan taivahalle,
katsoi kuun kumottavaksi,
näki päivän paistavaksi.
Meni luokse Väinämöisen:
»Ohoh, vanha Väinämöinen,
käypä kuuta katsomahan,
päiveä tähyämähän.»
Vaka vanha Väinämöinen
itse pistihe pihalle,
varsin päätänsä kohotti,
katsahtavi taivahalle:
kuu oli nousnut, päivä pääsnyt,
taivon aurinko tavannut.
Silloin vanha Väinämöinen
sai itse sanelemahan:
»Terve, kuu, kumottamasta,
kaunis, kasvot näyttämästä,
päivä kulta, koittamasta,

aurinko, ylenemästä!
Kuu kulta, kivestä pääsit,
päivä kaunis kalliosta,
nousit kullaisna käkenä,
hopeaisna kyyhkyläisnä
elollesi entiselle,
matkoillesi muinaisille.
Nouse aina aamusilla,
tämän päivänki perästä;
teepä meille terveyttä,
siirrä saama saatavihin,
pyytö päähän peukalomme,
onni onkemme nenähän!
Käy nyt tiesi tervehenä,
matkasi imantehena,
päätä kaari kaunihisti,
pääse illalla ilohon!»

112. Wäinämöinen ja Jeesuslapsi.

(Kalew. 50.)

Kalewala loppuu eriskummaiſella ja älykkäällä kertomukſella ſiitä, kuinka Wäinämöiſen täytyi heittää waltanſa wastaſyntyneelle Jeeſus-lapſelle. Tämä runo on ſepitetty kristityn ajan alusſa, joilloin pakanuuden muistot wielä eliwät tuoreeſſa muistoſſa. Liikuttawaa on nähdä, kuinka kanſa ikäänkuin uhraa lemmityimmän uroonſa Herralle Jeeſukſelle Kristukſelle, jonka edeſſä parhain, wiiſainkin ihminen on ainoastaan ſyntinen ja hullu.

Jeeſus, ſanoo tämä ſuomalainen ſatu, ſyntyi köyhänä ja ylenkatſottuna Ruotukſen*) tallisſa, ja hänen äitinſä Marjatta **) piilotteli kultaista omenatanſa pahanſuowilta

*) Kuningas Herodekſen.
**) Neitſy Maria.

ihmiſiltä. Eräänä päiwänä poika istui äitinſä ſylissä, ja tämän hapſianſa harjatessa poika yht'äkkiä katoſi hänen polwiltanſa. Säikähtyneenä ja lewotonna äiti meni etſimään lastanſa mahdottomimmista paikoista: jauhawan myllynkiwen alta, juoksewan jalaksen alta, ſeulottawan ſeulan alta, kannettawan korwon alta, mäiltä, männiköiltä, kanerwikoilta ja katajan juurten alta. Hän kyſyi tähdeltä, kyſyi kuulta, ja ne wastaſiwat: „Jos tietäiſimme, missä hän on, emme ſitä ſinulle ſanoiſi, ſillä hän on meidät luonut.“ Wiimein hän tapaſi auringon, kumarteli ja kyſyi:

„Oi, päiwyt, Jumalan luoma,
etkö tieä poiuttani?“

— „Kyllä tieän poikueſi“, ſanoi aurinko. „Hän ſe on minunkin luonut, ja nyt hän on ſuoſſa ſuoniwyöstä.“

Marjatta löyſi poikanſa ſuosta. Tämä kaswoi kauniiksi lapſeksi, mutta kukaan ei tietänyt hänen nimeänſä. Äiti kutſui häntä kukkaſekſenſa ja kulta-omenakſenſa; wieraat kutſuiwat häntä pilkalla wennon joutiokſi. Tarwittiinpa nyt kastajata tälle köyhälle lapſelle, ja Marjatta pyyſi Wirokannas nimistä ukkoa tähän toimeen. Tämä wastaſi: „En minä kasta ſellaista riiwattua ja katalaa, ennenkuin on tutkittu, onko ſiitä elämään.“ — Sillä pakanuuden ajalla oli ſellainen julma tapa, että heikot tai köyhät lapſet, jotka nähtiin eloon kelwottomiksi, wietiin erämaahan kuolemaan.

Kukapa nyt tutkijakſi ja tuomariksi? Wiiſaimman tehtäwä ſe oli. Kutſuttiin ſiis Wäinämöistä, hän tuli tutkimaan lasta ja tuomitſi, että koska poika oli ſuolta ſaatu, wietäköön ſe ſuolle takaiſin ja puulla päähän lyötäköön.

Silloin kakſiwiikkoinen lapſi alkoi puhua ja lauſui:

„Ohoh, ſinua, ukko utra,
ukko utra, unteloinen,
kun olet tuhmin tuominnunna,
wäärin laskenna lakia.
Eipä ſyistä ſuuremmista,
töistä tuhmemmistakana
itſeäſi ſuolle wiety,
eikä puulla päähän lyöty,
kun ſa miesnä nuorempana

lainaſit emoſi lapſen
oman pääſi päästimekſi,
itſeſi lunastimekſi.
Ei ſinua ſilloinkana,
eip' on wielä ſuolle wietv,
kun ſä miesnä nuorempana
menettelit neiet nuoret
alle aaltojen ſywien,
päälle mustien mutien."

Tästä hämmästyneenä Wirokannas heti kastoi lapſen Karjalan kuninkaakſi. Mutta Wäinämöinen ſuuttui ja häpeſi. Hän ei woinut enää elää ſiinä maassa, missä pieni lapſi oli tehnyt hänen wiiſautenſa hulluudekſi. Hän meni merenrantaan, lauloi waskiſen alukſen ja laski ſillä ſelwälle meren ſelälle. Jstuen purtenſa peräſſä hän lauloi nämät ſanat jäähywäiſikſi Suomelle:

„Annappas ajan kulua,
päiwän mennä, toiſen tulla,
taas minua tarwitahan,
katſotahan, kaiwatahan
uuen ſammon ſaattajakſi,
uuen ſoiton ſuorijakſi,
uuen kuun kulettajakſi,
uuen päiwän päästäjäkſi,
kun ei kuuta, aurinkoa,
eikä ilmaista iloa."

Ja ſiitä wanha Wäinämöinen laskea karehteli yläiſihin maaemihin, alaiſihin taiwoſihin, jättäen jälelle kanteleenſa,

ſoiton Suomelle ſorean,
kanſalle ilon ikuiſen,
laulut ſuuret lapſillenſa.

Neljäs Luku.

Kertomuksia Suomen katoliselta ajalta.

113. Kivikauden kansa.

Monin paikoin maassamme on tavattu kummallisia kiviä, jotka näyttävät ihmiskäsien muodostamilta ja ovat kaikellaisten työkalujen näköisiä. Niitä löydetään väliin peltomaasta, väliin turvesuosta, väliin kivi- ja multaläjistä, väliin kuivattujen järvien pohjasta. Muutamia on nähtävästi käytetty kirveinä, toisia veitsinä, toisia talttoina, kairoina, keihästen ja nuolien kärkinä, nuotan kiveksinä ja monena muuna, josta useinkin on vaikea saada selvää. Muutamia tällaisia kivikaluja kansa on sitte tallettanut ja katsellut taikauskoisesti kunnioittaen, kun on luullut niiden olevan taivaasta pudonneita ukkosen vaajoja ja pitänyt niitä tehokkaina parantamaan tauteja sekä suojelemaan kaikellaisesta pahasta.

Nykyisin on koottu monia tuhansia tällaisia työkaluja, sillä tiedetään, että niitä ovat käyttäneet ihmiset, jotka vielä eivät tunteneet metallien käytäntöä. Jo ammoin, luultavasti joku tuhat vuotta ennen meidän ajanlaskuamme, siihen aikaan, jota nimitetään kivikaudeksi, on sellaisia ihmisiä asunut meidän maassamme ja monissa muissa maissa. Heidän oli tarvis veistää puusta veneitä ja metsästyskaluja, mutta kun eivät tunteneet rautaa, etsivät he jonkun kovan kiven, joka ei helposti murentunut, ja hakkasivat tai hioivat sitä muilla kivillä, kunnes se tuli kirveen muotoiseksi. Siihen tekivät he puusta varren, joka pistettiin kivessä olevaan reikään tahi sidottiin kiinni sen yläpäähän, ja näin oli kivikirves valmis. Samalla lailla hakattiin ja hiottiin

muitakin kivikaluja. Parempain puutteessa tultiin näillä vajavaisilla työkaluilla ja aseilla toimeen, ja niitä valmistettiin usein suurella huolella ja taidolla, niin että muutamat niistä ovat hyvinkin siroja. Mutta kun nämä muinaisajan ihmiset oppivat tekemään parempia kaluja, ensin vaskesta ja sitte raudasta, hyljättiin tai unhotettiin kiviaseet, jotka silloin tulivat tarpeettomiksi, ja tulevaiset sukupolvet luulivat niitä noitakaluiksi. Muutamia kivikaluja käytetään vielä tänäkin päivänä, esim. tahkoja, nuotankiveksiä ja kaavinkiviä, joilla karvat kaavitaan parkittavista nahoista.

Kukaan ei lähemmin tunne sitä muinaiskansaa, joka meidän maassamme on näitä kiviaseita käyttänyt. Mutta on kuitenkin, vertaamalla kiviaseita, joita on löydetty Suomesta ja Ruotsista, tultu siihen johjopäätökseen, että ruotsin- tai saksansukuinen kansa jo siihen aikaan on asunut lounais-Suomessa eli Kymin joesta, Hämeen järvistä sekä Ähtävän joesta länteen päin. Itä-Suomesta löydetyt kiviaseet osottavat, että niillä seuduin on asunut ihmisiä, jotka ovat olleet yhteydessä nykyisessä Venäjässä asustavien kansojen kanssa. Kivikauden kansat olivat varmaan metsäihmisiä, jotka elivät metsästämisellä ja kalastamisella ja asuskelivat vuorenrotkoissa tahi maakuopissa. Näistä kerrotaan jylhissä vuorimaissa vielä monta satua. Niitä nimitetään vuorenpeikoiksi, hiidenväeksi, ja mahdollista on, että juuri nämä ovat satujen jättiläisiä. Nämä metsäihmiset ja myöhemmin tullut kansa lienevät keskenään käyneet henkeen ja vereen saakka sotaa maan omistamisesta. Heikommat metsäihmiset silloin puolustivat itseään kavaluudella ja juonilla, ja senvuoksi heitä pidettiin pahoina peikkoina. Mutta kaikkialla täytyy raakain, tietämättömien ihmisten viimein paeta oppineemman ja voimallisemman kansan tieltä. Niin on maamme ensimäistenkin villiasukasten käynyt. Niiden on täytynyt paeta synkkiin erämaihin, ja ne ovat siellä vähitellen hävinneet tahi voittajiin sekaantuneet.

114. Suomalaiset pakanuuden ajalla.

Suomalaiset tulivat tänne Venäjältä, mutta ei yksin ajoin, vaan vähitellen monien vuosisatojen kuluessa. Sentähden on mahdoton tarkoilleen sanoa, koska he ovat tänne muuttaneet. Tiedetään lappalaisten tulleen ennen hämäläisiä ja hämäläisten ennen karjalaisia, mutta kainulaisista tiedetään vaan, että jo tuhat vuotta takaperin niitä asui Ruotsissa ja pohjois-Suomessa.

Kalevalasta, muista vanhoista taruista ja vierasten kansain vajanaisista kertomuksista voipi saada jonkun käsityksen Suomen kansan elintavoista pakanuuden ajalla. Aivan varmaa tietoa ei siitä kuitenkaan saa, sillä pakanalliset suomalaiset eivät ole piirtäneet muistomerkkejä vuoriin eikä jättäneet kirjallisia kertomuksia itsestään, kun eivät tunteneet kirjoitustaitoa. Saatamme kuvailla heidän elämäänsä seuraavaan tapaan:

Oli kolme veljestä: Kimmo, Kammo ja Kumma. Kimmo asui havumetsässä ja muutti usein asuinpaikkaa. Se ei ollutkaan vaikeata, sillä hänen majanansa oli muutamia riukuja, jotka työnnettiin maahan pystyyn toinen toisensa nojaan kartion muotoon. Riukujen päälle hän sitoi peuran-, hirven- ja karhuntaljoja, pani tuohia väliin ja loi talvella lunta ympärille, että maja tulisi lämpimäksi. Keskellä majaa oli harmaista kivistä tehty tulisija; savu meni majan huipusta ulos. Lattiana ja vuoteena oli paljas maa, jolle oli taljoja levitetty. Kanto oli pöytänä, hirsi penkkinä, saviastia patana. Kimmo metsästi koirineen metsissä, kalasti järvissä ja vaihtoi itselleen eloa veljeltään Kammolta. Hänen nuoret poikansa purjehtivat merillä sotaretkillä ja toivat kotiin voittosaaliita.

Kammo asui laaksossa keskellä lehtimetsää eikä muutellut majaa. Hänen tupansa oli tehty pyöreistä hirsistä. Siinä oli katto, seinät, lattia ja laudalliset ikkunaaukot; tulisija keskellä, reppänä katossa, penkit, pöytä, kentiesi vielä sänkykin. Kammo metsästi ja kalasti niinkuin hänen veljensäkin, mutta hän oli myöskin maanviljelijä, hänellä oli kaskimaa, hevonen, muutamia härkiä, lehmiä, lampaita, vuohia ja sikoja. Hän oli rik-

kaampi ja taitavampi kuin Kimmo. Hänen tuvassaan soitettiin kanteletta ja laulettiin vanhoja runoja. Hän matkusti joka kesä merenrannikolle ja vaihtoi itselleen suoloja saksalaisilta kauppalaivureilta. Maksuksi hän antoi ketun- ja majavan-nahkoja. Rahaa hänellä ei ollut, mutta kun saksalaiset kaupittelivat lasihelmiä ja messinkisolkia hänen tyttärillensä, maksoi Kammo niistä tukuttain näädän- ja oravan-nahkoja. Kammon vaimolla oli vaskikattila, kultainen rannerengas, hopeinen solki ja lisäksi villahame ja sukat, kun muilla oli vaan nahkavaatteet. Kummallakin veljellä oli tapana uhriksi jumalille ripustaa pyhään tammeen hirvensarvia ja karhunpäitä; mutta Kammon vaimolla oli sitä paitse tapana tiputtaa muutamia maitotippoja maahan suosittaaksensa maahisia.

Kimmo ja Kammo olivat kuninkaina perhekunnissaan. He rakastivat vapautta eivätkä tietäneet muusta laista eikä kuninkaasta. Eräänä päivänä he tapasivat toisensa elojuhlalla pyhässä laaksossa. Kimmo kertoi, että muukalaiset kävivät hirvenajossa hänen metsämaillaan ja lohenpyynnillä hänen koskissaan. Kimmo ja Kammo menivät kolmannen veljensä Kumman luokse, joka oli mainio seppä, sankari ja noita. Hän takoi miekkoja, keihäitä ja nuolenkärkiä. Miehet pukeutuivat aseihin, ottivat orjat mukaansa, lukivat loitsujaan ja lähtivät sotaan. Muukalaisetkin olivat koonneet aseellista väkeä; kentällä lähellä järven rantaa syntyi ankara tappelu. Nuo kolme veljestä voitettiin. Kimmo kaatui, Kammo joutui vangiksi, Kumma pääsi muutamien miehiensä kanssa pakoon ja rakensi jyrkälle vuorelle muureja harmaasta kivestä. Siinä hän puolusti itseänsä; kaukana asuvia sukulaisia tuli hänelle avuksi, ja he valitsivat Kumman, urhoollisimman heidän suvussaan, päälliköksensä. Viimein hän uskalsi rynnätä vihollistensa kimppuun, jotka olivat hajallaan metsissä otuksen pyynnissä. Nyt voitti Kumma vuorostaan, pelasti veljensä Kammon ja teki kaikki vangit orjikseen. Senjälkeen viettivät voittajat iloista juhlaa pyhän järven luona, uhraten jumalille, ja heidän nuoret tyttärensä tanssivat laulaen pyhän tammen ympärillä.

115. Ruotsalaiset.

Ruotsi ja Norja ovat valtakuntia, jotka viime vuosisadalla olivat yhdistyneinä ja saman kuninkaan hallittavina, mutta nykyään on kumpasellakin oma kuninkaansa, kuten niillä on ennenkin ollut. Norjalaiset ovat vähäinen, mutta voimakas ja sivistynyt kansa, joka muinoin purjehti uskaliailla sotaretkillä pitkin kaikkia Europan rannikoita. He tulivat harvoin Itämerelle, ja sen vuoksi suomalaisilla ei ollut paljo yhteyttä heidän kanssansa, mutta sitä enemmän likempänä asuvain ruotsalaisten kanssa, ensin vihollisina, sitten ystävinä.

Vanhimpina aikoina asui suomalaisia kansoja Skandinavian niemimaan pohjoisosassa. Kun sitten ruotsalaiset ja norjalaiset sinne muuttivat, syttyi siellä taistelu hengen kaupalla maan omistamisesta. Suomalaiset kansat Skandinaviassa voitettiin, ja heidän jälkeläisensä asuvat nyt hajallaan ja vähälukuisina muutamilla Ruotsin ja Norjan etäisimmillä seuduilla. Vanhat skandinavialaiset sadut kertovat monista taisteluista näitä villikansoja (J o t u n e j a) vastaan ja heidän pelättävistä noitakeinoistaan.

Ruotsalaiset olivat alkuaan kaksi erinäistä, mutta samansukuista kansaa, g ö t i l ä i s e t ja s v e a l a i s e t, jotka sitten yhdistyivät. Näiden jumalia olivat: viisas O d i n, jonka luona Valhallassa kaikki urhoolliset miehet saivat kuoltuaan olla vieraissa; väkevä T o r, joka ukkosena ajoi vaunuillaan pitkin taivasta ja vasarallaan muserti jättiläiset; lempeä B a l d e r, auringon jumala, jonka sokea H ö d e r nuolella tappoi, ja silloin kaikki jumalat itkivät. Heidän jumaliaan oli vielä F r e y, vuodentulon jumala; Odinin vaimo F r i g g a; rakkauden jumala F r e j a; häijy L o k e, joka sidottiin kallioon, myrkkyä sylkevä käärme pään kohdalle; N o r n a t, jotka elämän lankoja kehräsivät, V a l k y r i a t, jotka kulkivat sota-urosten edellä sotatappelussa, ja monta muuta jumalaa ja puolijumalaa. Sadut sanoivat jumalien luoneen maailman Ymer'in ruumiista: meren hänen verestään, taivaan hänen pääkallostaan. Keskellä maata oli jumalien linna, Midgård, ja jättiläiset asuivat meren

rannikolla. Kerran jumalat löysivät kaksi kuivanutta puuta rannalta ja loivat niistä ensimäiset ihmiset, A s k'in ja E m b l a'n, jotka saivat asua Midgårdissa. Satu kertoo myös, että maailma häviää viimeisenä päivänä Ragnarökissä ja silloin kaatuvat kaikki jumalat sodassa pahoja valtoja vastaan, mutta nousevat taas ylös parempaan elämään: ainaiseen kunniaan ja voitonriemuun.

Ruotsalaiset olivat jonkun aikaa useiden pienten kuningasten alaisina, mutta näitä hallitsi yhteinen ylikuningas. Tämä oli heidän ylimmäisenä pappinansa, mutta ei voinut tehdä mitään kansan tahtoa vastaan. Sillä tämä kansa rakasti vapautta siihen määrään, että talonpojat valitsivat kuninkaan, ja jokainen talonpoika oli mielestään yhtä hyvä kuin kuningaskin.

Ruotsalaisten suurimpana kunniana oli jo vanhuudesta alkain sotainen urhoollisuus. Heidän mielensä ikävöi yhtenään suuria urostöitä ja kuuluisaa nimeä. He eivät menestyneet kauan omassa maassaan, joka silloin oli erämaiden ja suurten metsäin vallassa. Vanhin poika peri isänsä talon, ja nuorempain poikain täytyi itse hankkia elantonsa. Kevään tullessa työnsivät nämä vesille aluksensa, joita nimittivät lohikäärmeiksi (drakar), pukeutuivat sota-asuun ja lähtivät viikinkiretkille, saavuttamaan kunniata ja saalista vieraissa maissa. He kulkivat laajalti ympäri ja nousivat maalle Itämeren rannikoille, milloin mihinkin, ahdistivat siellä asuvia kansoja, pakottivat niitä maksamaan veroa ja ryöstivät kaikki, mitä voivat mukanaan viedä laivoihinsa. Väliin he rakensivat vahvaksi varustettuja linnoja rannikoille ja asettivat niihin sotaväkeä veroa kiskomaan. Niin he nousivat maalle Suomenkin rannikoille ja olivat kaikkialla pelättyjä vihollisia, kun ei kukaan voinut heitä vastustaa.

Syksyn tullen merirosvot palasivat sotaretkiltään kotiinsa ja viettivät pitkän talven sotaleikeillä tahi mesijuoman ääressä vieraspidoissa, joissa runoilijat lauloivat sankarien kunniata, ja sankarit tekivät lupauksia lähteäksensä uusille urostöille ensi kesänä. Nämä pelättävät sotijat olivat kuitenkin uskollisia ystäviä, sanassaan pysyviä, vieraanvaraisia, rakastivat laulua ja pitivät turhana elää, jos eivät jälkeensä jättäneet kunnioitettua nimeä.

116. Pyhä Eerikki kuningas.

Jo tuhat vuotta sitten oli Jumalan ilmoitettua sanaa ja Kristuksen pyhää oppia saarnattu suurimmassa osassa Europpaa. Kansat eteläpuolella Itämerta kärsivät paljon pohjoismaiden viikinkien väkivallantöistä ja toivoivat, että nämä käännettäisiin kristinuskoon, joka opettaa ihmisiä rakastamaan toisiansa. Saksasta ja Englannista lähti silloin jumalisia, rohkeita miehiä saarnaamaan kristinoppia pohjoismaiden pakanoille. Näillä miehillä oli kova ja hengenvaarallinen työ; moni heistä joutui kuolemaan uskonsa tähden, mutta heidän sijaansa tuli yhtenään uusia opettajia, jotka eivät pitäneet suurta lukua hengestään, kun vaan saivat sieluja Jumalan valtakunnalle. Viimein antoi eräs Ruotsin kuningas kastaa itsensä. Hänen nimensä oli Olavi, liikanimeltä Sylikuningas. Hän eli 1000 vuotta jälkeen Kristuksen syntymän. Etelä-Ruotsi tuli silloin kristityksi, mutta pohjois-Ruotsi oli vielä pakanallinen ja siellä kesti vielä pitkiä verisiä sotia kristittyjen ja pakanain välillä 150 vuotta, ennenkuin kansa pohjoisissa seuduissa saatiin tunnustamaan »valkeata Kristusta», joksi he Vapahtajaa nimittivät.

Upsalassa hallitsi Eerikki niminen kristitty kuningas pakanallisia svealaisia. Hän oli oikeutta harrastava kuningas ja urhoollinen sotasankari; sen lisäksi sydämestään jumalinen mies. Hän pakotti vihdoin uppiniskaisimmatkin pakanat pyhään vesikasteeseen, ja hänen aikanansa, v. 1150 Kristuksen syntymän jälkeen, tuli siis koko Ruotsi kristinuskoon käännytetyksi. Viikinkiretket taukosivat, kirkkoja rakennettiin kaikkiin valtakunnan osiin ja ikäänkuin uuden valkeuden kaunis aamurusko koitti tuolle villiytyneelle maalle ja sen jäykälle sotaiselle kansalle.

Pakanalliset suomalaiset kansat Itämeren rannikoilla olivat nyt vuorostaan alkaneet ahdistaa Ruotsin rannikoita merirosvouksillaan. Eerikki kuningas päätti masentaa heitä ja sai tukea Rooman paavilta.

Tähän aikaan oli suuria sotajoukkoja kristitystä Europasta lähtenyt valloittamaan Vapahtajan hautaa Jerusalemissa takaisin uskottomilta, jotka tunnustivat

väärän profeetan Muhametin oppia. Sellaisia retkiä nimitettiin r i s t i r e t k i k s i, siitä syystä, että kaikilla, jotka olivat niissä osallisina, oli ristinmerkki. Mutta kun pyhä hauta oli takaisin voitettu, käytiin ristiretkiä muidenkin maiden pakanoita vastaan. Pitkin koko Ruotsia saarnattiin nyt sellaista ristiretkeä Suomen pakanoita vastaan. Sitä sanottiin pyhäksi sodaksi, jossa jokainen sotija saisi syntinsä anteeksi ja se, joka kaatui, ijankaikkisen autuuden. Ruotsalaiset olivat sodanhimoisia, ja heillä oli nyt rauha omassa maassaan; he olivat aina valmiit sotimaan kunnian ja voiton puolesta. Nyt luvattiin heille lisäksi autuus siitä, mikä oli heidän suurin halunsa; eivätkö siis mielellään kuulisi sellaista kehoitusta!

Monta tuhatta urhoollista miestä tarttui aseihin, kuvasi ristin kilpeensä tai ompelutti sen vaatteihinsa, ja valtakunnassa syntyi riemu ja palava kiihko kristinopin levittämiseen. Se, joka itse on saanut jotakin hyvää, mikä ilolla täyttää koko hänen sielunsa, tahtoo mielellään jakaa samaa hyvää muillekin.

117. Ensimäinen ristiretki Suomeen.

On arveltu, että ensimäinen ristiretki Suomeen tapahtui vuonna 1157 Vapahtajamme syntymän jälkeen.

Siihen aikaan nimitettiin ainoastaan maamme lounaista kolkkaa Suomeksi, ja koko maata sanottiin Itämaaksi. Tähän lounais-Suomeen purjehti kuningas, ja hänen luullaan nousseen väkinensä maalle Aurajoen suussa nykyisen Turun luona.

Tässä osassa maata asuivat sotaiset hämäläiset, ja heitä nimitettiin täällä s u o m a l a i s i k s i. Kerrotaan kuninkaan edeltäpäin lähettäneen heille sanan ja kehoituksen, että luopuisivat pakanallisista jumalistaan ja antaisivat kastaa itsensä totisen Jumalan oppiin: muutoin kuningas rankaisisi heitä sodalla. Hämäläiset eivät huolineet tästä kehoituksesta. Jos ruotsalaiset olivat jäykät, olivat hämäläiset vielä jäykemmät eivätkä tahto-

neet ollenkaan luopua vanhoista jumalistaan uuden Jumalan hyväksi, jota eivät tunteneet. He myöskin katsoivat urhoollisille miehille arvottomaksi kuulla vieraan valloittajan käskyä ja kokoontuivat vastarintaa tekemään, suojellaksensa vapauttaan ja isäinsä uskoa.

Molemmat sotajoukot tulivat vastatuksin ja ryhtyivät tappeluun. Se oli varmaankin ankara ja verinen ottelu, niinkuin odottaa sopi, kun kaksi niin mahtavaa sotajoukkoa taisteli parhaimman ja pyhimmän asiansa puolesta. Kristityt pitivät henkensä halpana ijankaikkisen autuuden rinnalla, ja pakanat tahtoivat ennen kuolla kuin antaa itsensä ja maansa vieraan vallan alaisiksi. Senvuoksi sanotaankin miehiä paljo kaatuneen molemmin puolin. Vihdoin sai kuitenkin ruotsalaisten paremmin järjestetty sotajoukko voiton; pakanalliset suomalaiset tulivat kokonaan voitetuiksi ja hajoitetuiksi. Ne, jotka pelastuivat kuolemasta, pakenivat metsiin tahi joutuivat vangeiksi. Sanotaan kuninkaan, katsellessaan veristä sotatannerta, itkeneen kyyneleitä, ei omain kuolleittensa tähden, sillä nehän olivat autuaina kuolleet ristin-opin puolesta, vaan kaatuneitten pakanain tähden, jotka eivät olleet osallisiksi tulleet autuaaksi tekevästä uskosta.

Tämän tappelun kautta oli hämäläisten ensimäinen vastustus murrettu, ja monta heistä kastoi Henrikki piispa Kupittaan lähteellä likellä Turkua. Tähän silloin ei kysytty katekismuksen taitoa. Uskonkappaleet luettiin ääneen, ja tulkki käänsi ne pakanain kielelle. Kun nämä sitten olivat myöntyneet ja vastanneet amen, puetettiin heidät valkeihin vaatteisiin, pappi siunasi heidät ristinmerkillä ja kaatoi lähteestä vettä heidän päällensä. Moni näistä kastetuista ymmärsi aivan vähän tai ei ollenkaan tätä uutta oppia, mutta totisesti oli kuitenkin se päivä merkillinen, jolloin Eerikki kuningas kastatti nämä suomalaiset Kupittaan lähteellä. Kristinoppi tuotiin maahamme väkivallalla, ja väkivalta ei koskaan saata rakentaa pysyväistä työtä. Mutta väkivaltaa seurasi rakkaus; sen työ jäi pysyväiseksi, ja senvuoksi ovatkin jälkeentulevaiset syystä siunailleet tuota Kupittaan päivää.

Kuvassa näemme Eerikki kuninkaan sotilaineen ja Henrikki piispan, joka kastaa hämäläisiä. Sama kuva on R. V. Ekmanin maalaamana Turun tuomiokirkossa.

Henrikki piispa kastaa suomalaisia Kupittaan lähteellä.

118. Eerikki kuningas ja Henrikki piispa.

Kun Eerikki kuningas oli pystyttänyt ristin Auran rannoille, kulki hän, myöhempänä kesällä, pitkin rannikkoa itään päin ja jätti osan seuralaisiaan siihen seutuun, jota nyt nimitetään U u d e k s i m a a k s i ja jossa jo sitä ennen asui ruotsalaisia. Sitten hän purjehti laivoinensa takaisin Ruotsiin ja hallitsi siellä viisaana kuninakana vielä kolmatta vuotta. Tapahtui silloin, että sanoma tuotiin vihollisten hyökkäyksestä, kun kuningas paraikaa vietti messua vanhan Upsalan kirkossa Kristuksen taivaaseen-astumisen päivänä. Eerikki kuningas tahtoi kuunnella messun loppuun asti, paljasti sitten miekkansa ja taisteli kuin mies, mutta joutui vihollisensa, tanskalaisen prinssin Maunun, vangiksi ja mestattiin.

Ruotsalaiset rankaisivat väkivallan tekijää ja surivat suuresti hurskasta kuningastaan. Kuolemansa jälkeen häntä palveltiin pyhimyksenä ja valtakunnan suojelushenkenä, joka alinomaa rukoilee Jumalan istuimen edessä Ruotsin menestykseksi. Hänen kuvansa oli maalattuna valtakunnan lippuun ja asetettuna kaikkiin kirkkoihin katolisena aikana. Hänen kuolinpäivänsä, toukokuun 18 päivä, sai hänestä Eerikinjuhlan nimen ja sitä vietettiin kauan aikaa pyhäpäivänä.

Suomesta lähtiessään Eerikki kuningas oli jättänyt seurakumppaninsa Henrikin tänne suomalaisten piispaksi. Henrikki oli englantilainen ja yksi niitä pakanain apostoleita, jotka pitivät halpana oman henkensä ja onnensa, kun vaan saivat sieluja Kristukselle. Meidän puolivillissä maassamme ja vihollisen kansan keskellä, joka suureksi osaksi vielä oli pakanallista, antautui Henrikki piispa suuriin vaivoihin ja alinomaisiin hengenvaaroihin, opettaaksensa ja kastaaksensa noita oppimattomia pakanoita. Kun nämä eivät tahtoneet tulla hänen tykönsä, meni hän heidän luokseen. Hän kulki rohkeasti ja pelkäämättä kaukaisiin paikkakuntiin, kesällä ratsastaen, talvella reessä ajaen. Silloin ei ollut vielä yhtäkään kirkkoa maassa; senvuoksi saarnasi Henrikki piispa usein ladoissa ja riihissä. Kauvan tiesi kansa kertoa sellaisista paikoista, senvuoksi että niitä sittemmin

pidettiin pyhinä. Ylistaron kylän maalla Kokemäen pitäjässä, lähellä Porin kaupunkia, on vielä rappeutunut lato, jossa piispa Henrikin sanotaan saarnanneen pakanoille. Etteivät hirret kokonaan hajoaisi kappaleiksi, on ladon ympärille rakennettu tiilirakennus.

119. Henrikki piispan kuolema.

Kaikissa maissa ovat ensimäiset kristityt ilolla uhranneet henkensä Jumalan ilmoitetun sanan puolesta, ja niin tapahtui Suomessakin. Kun Henrikki piispa jonkun ajan oli pelkäämättä kristinoppia saarnannut, menetti hän henkensä levittäessään Jumalan valtakuntaa pakanain keskellä.

Kauan tiesi kansa kertoa useita tarinoita hänen kuolemastaan. Täällä sanottiin olleen pakanallisen miehen, Lalli nimisen, joka vihasi piispaa. Eräällä matkallaan sanotaan piispan tulleen Nousiaisten pitäjään Killaisten kylään ja siellä ajaneen Saaristen kartanoon, joka oli Lallin oma. Lalli ei ollut kotona, ja piispa pyysi ruokaa hänen vaimoltaan, Kertulta. Kun ruokaa ei annettu, käski piispa palvelijansa ottaa, mitä he tarvitsivat, mutta maksoi kaikki, mitä olivat ottaneet, ja matkusti eteenpäin. Lalli tuli renkineen metsästä kotiin, ja Kerttu valitti piispan ja hänen väkensä käytöksestä. Heti valjastutti Lalli hevosensa, ajoi piispan jälkeen, tapasi hänet 8 peninkulman päässä Köyliön järven jäällä ja löi hänet kirveellä kuoliaaksi.

Eräs pyhäintaru kertoo piispan peukalossa olleen kalliin sormuksen. Lalli löi peukalon poikki saadakseen sormuksen, mutta peukalo putosi jäälle lumeen, eikä sitä löydetty. Seuraavana keväänä souti sokea ukko poikineen Köyliön järvellä, ja poika näki korpin noukallaan nokkivan veden päällä kelluvaa jääkappaletta. He soutivat sinne ja löysivät Henrikki piispan peukalon sormuksineen. Kun tuo sokea vanhus kosketti katkaistulla peukalolla silmiänsä, sai hän näkönsä jälleen. Ja Henrikki piispan muistoksi on vielä tänäkin

päivänä katkaistu peukalo sormuksineen kuvattuna Turun tuomiokapitulin sinetissä.

Toinen kertomus sanoo, että Lallilla kotiin tullessaan oli piispan hiippa päässä, ja kun hänen vaimonsa Kerttu kysyi häneltä, mistä hän oli saanut niin kauniin päähineen, yritti Lalli ottaa hiipan päästään, mutta silloin lähti hiipan mukana hiukset päästä. Sitten nähtiin kauan kaikissa Suomen kirkoissa maalattuja puukuvia, jotka kuvasivat Henrikki piispaa jaloillaan polkemassa murhaajaansa. Ja Lalli oli niissä hiuksittomaksi kuvattuna.

Kolmas satu kertoo uskollisen palvelijan ottaneen huostaansa piispan ruumiin ja ajaneen eteläänpäin, ensin hevosella, sitten härällä. Siihen paikkaan, mihin härkä väsyneenä pysähtyi, rakennettiin Nousiaisten kirkko, ja siinä säilytettiin kauan Henrikki piispan luita. Vuonna 1300 ne vietiin hyvin juhlallisesti Turun tuomiokirkkoon, ja tätä päivää, kesäkuun 18 päivää, vietettiin sitten juhlapäivänä. Luut pantiin hopeiseen arkkuun kirkon pääalttarin viereen, ja niitä pidettiin kalliina pyhäinjäännöksinä. Sillä samoin kuin Eerikki kuningasta palveltiin Henrikki piispaakin kuolemansa jälkeen pyhänä. Häntä pidettiin Suomen suojeluspyhimyksenä, joka alinomaa rukoilee Jumalalta menestystä Suomenmaalle. Kansa palvoi kauan pyhää Henrikkiä, että hän rukoilisi kaikkien maamme sairasten, kaikkien hädän-alaisten, kaikkien onnettomien ja murheellisten puolesta. Varsinkin anottiin tätä Henrikin-juhlana, jota vietettiin pyhimyksen kuolinpäivänä tammikuun 19 p:nä ja joka hänestä on saanut nimensä. Silloin oli Turussa markkinat, jotka ovat pysyneet aina meidän aikoihimme asti.

120. Tuomas piispa.

Pyhän Henrikin kuoltua kärsivät Suomen kristityt kovaa sortoa. Heidän turvanansa oli Turun linna Aurajoen suussa mataline tornineen ja korkeine, paljaine muurineen. Tämä Suomen vanhin linna, jota tulipalot ja viholliset ovat monta kertaa hävittäneet, seisoo pys-

tyssä vielä tänäkin päivänä sellaisena, kuin se kuvassa nähdään, ja on niin vanha, ettei kukaan tiedä, milloin se on rakennettu. Sen luullaan olevan rakennetun jonkun aikaa Eerikki kuninkaan ristiretken jälkeen. Pakanalliset suomalaiset olivat vielä paljon monilukuisemmat ja vihasivat tulisesti uutta oppia. He eivät sitä käsittäneet ja tahtoivat vanhaa uskoansa puolustaa.

Useat, jotka jo olivat tulleet kastetuiksi, luopuivat kristinopista. Pakanat hyökkäsivät kristittyjen kimppuun,

kävivät ryöstöretkillä Ruotsissa saakka ja polttivat vanhan mainion Sigtunan kaupungin. Suomessa oli hätää ja rauhattomuutta; ensimäisen pienen Turun kaupungin, joka oli linnan turvissa syntynyt, polttivat venäläiset. Suomen toisen piispan, Rudolfin, veivät karjalaiset mukanaan; kolmas piispa, Folkvinus, tapettiin. Silloin ei ollut helppo saada sielunpaimenta ja opettajaa onnettomille Suomen kristityille.

Noin 50 vuotta pyhän Henrikin kuoltua lähetettiin tänne piispa, nimeltä Tuomas. Hän oli, niinkuin Hen-

rikkikin, syntyisin englantilainen ja niitä munkkeja, joita nimitettiin dominikaneiksi eli mustiksi veljeksiksi siitä syystä, että heillä oli yllään musta kauhtana ja köysi vyönä. Nämä munkit olivat tunnetut pelkäämättömästä rohkeudestaan, mutta samalla säälimättömästä julmuudestaan kaikkia kohtaan, jotka eivät tahtoneet antautua Rooman paavin alamaisiksi. Sellainen oli Tuomaskin.

Häntä vastustamassa olivat lähinnä pakanalliset hämäläiset. Nämä riensivät rakentamaan liittoa entisten vihollistensa karjalaisten kanssa. He saivat apua myöskin venäläisiltä, jotka kyllä olivat kristityitä, mutta eivät Rooman paavin alamaisia. Nyt syntyi pitkällinen, julma ja hävittäväinen sota. Pakanat joutuivat raivoon, kun heidän pyhät puunsa maahan kaadettiin. Sanotaan, että he löivät kastettuja lapsia kuoliaiksi, puhkaisivat vangeilta silmät, pakottivat kristittyjä pappeja juoksemaan puiden ympäri, kunnes kuolleina kaatuivat maahan. Näin kostettiin väkivalta pahoilla töillä, ja sotaa käytiin kauan vaihtelevalla onnella.

Paavi käski saarnaamaan uutta ristiretkeä pakanoita vastaan, ja Tuomas piispa kokosi uusia ristiarmeijoita. Niiden kanssa hän lähti vuonna 1240 Nevajoelle venäläisiä vastaan, mutta hänet voitti ruhtinas Aleksanteri, liikanimeltä Newski, jota venäläiset ovat siitä asti pyhänä palvelleet.

Silloin alkoi tuo jäntevä Tuomas piispa väsyä. Omantunnon vaivoissa hän pyysi paavilta eron piispanvirastaan, maskusti luostariin Gotlannin saarelle ja kuoli siellä maanpakolaisena vuonna 1248. Hän oli valtioviisas mies ja voimallinen sankari; mutta hän kylvi tuulta ja niitti myrskyä. Hän ei käsittänyt Kristuksen rakkautta, ja hänen työnsä raukesi tomuksi. Pakanat Suomessa olivat nyt saaneet melkein täydellisen voiton. Ainoastaan Turun seuduilla soti vielä vähäinen, avutta jäänyt kristittyjen joukko uskonsa ja henkensä puolesta.

121. Hämeenmaa ristitään.

Mutta Jumalan tahto ei ollut jättää Suomen kansaa ijäksi pakanuuden pimeyteen. Siihen aikaan hallitsi Ruotsia eräs pyhän Eerikin jälkeläinen, jota nimitettiin Eerikki Sammalkieleksi, koska hän sammalti puhuessaan. Hänellä oli jaarlina eli sotapäällikkönä jäntevä ja mahtava mies, nimeltä Birger, kuninkaan lanko. Ruotsissakin oli kauan aikaa ollut riitoja ja keski-

näistä sotaa, eikä kellään ollut aikaa miettiä Suomen asioita. Mutta Birger Jaarli rankaisi kaikki väkivaltaiset ja saattoi jälleen järjestyksen valtakuntaan. Tämän mainion sankarin puoleen kääntyi paavi pyytämään apua Suomen onnettomille kristityille. Eerikki Sammalkieli antoi siihen suostumuksensa.

Näin saarnattiin taas uutta ristiretkeä Suomeen. Monta urhoollista ritaria otti ristinmerkin, monta kauan ruostunutta miekkaa hiottiin taas kirkkaaksi, ja jäähyväisiä heittäessään moni suloinen Ruotsin rouva vuodatti katkeria kyyneleitä. Kesällä v. 1249 lähti Birger hyvin varustetulla laivastolla »Hämäläisten satamaan» Uudenmaan rannikolle. Muutamat luulevat tämän sata-

man olleen Pohjan lahdessa tai Kymijoen suussa. Siihen Birger jätti laivastonsa, nousi maihin sotajoukkoineen ja kulki pohjoiseen Hämeen sydänmaille.

Sotaiset hämäläiset joutuivat luultavasti yllätyksen alaisiksi, ennenkuin ennättivät sotavoimansa koota, sillä tiedoksi ei ole tullut, että he olisivat suuremmassa tappelussa itseään puolustaneet. Heidän päällensä hyökättiin, heidät voitettiin ja pakotettiin antautumaan Ruotsin vallan alle. Keskellä heidän aluettaan on Vanajavesi, josta lähtee ylimaahan päin monta sivuhaaraa. Siihen rakennutti Birger Jaarli linnan, jota jonkun aikaa nimitettiin Kruunuporiksi, mutta jonka tavallisempana nimenä on Hämeenlinna. Vielä tänäkin päivänä seisoo pystyssä tämä vanha linna, joka muinoin vallitsi ympäristöään. Sillä vaikka linna oli pieni, oli se kuitenkin ikäänkuin salpana hämäläisten ovelle ja sulki heiltä tien. Tästä alkaen taipui tämä jäykkä kansa vastenmielisesti Ruotsin vallan alle, luopui sotaretkistään ja rupesi kristinuskoon.

Silloin tapahtui, että kuningas Eerikki Sammalkieli kuoli ja ruotsalaiset valitsivat Birger Jaarlin kymmenvuotiaan pojan, Valdemarin, kuninkaaksensa. Jaarli arveli, että Ruotsin kuninkaankruunu olisi paremmin sopinut hänen omaan päähänsä, ja riensi vihoissaan takaisin Ruotsiin.

Kuusitoista vuotta hän hallitsi Ruotsin valtakuntaa viisaasti ja miehuullisesti poikansa, Valdemar kuninkaan, nimessä. Hän sääti viisaita rauhalakeja. Suomeen hän ei tullut enää koskaan.

122. Karjala ristitään.

Birger Jaarli oli Folkungein sukua, ja hänestä polveutui sarja kuninkaita. Heidän aikanansa oli paljon eripuraisuutta ja lopulla paljon onnettomuutta valtakunnassa. Jäntevin kuningas oli M a u n u, jota sanottiin L a t o l u k o k s i siitä syystä, että hän suojeli talonpoikain omaisuutta. Hänen kuoltuaan tuli hänen vanhin poikansa B i r g e r kuninkaaksi. Mutta Birger oli ainoas-

taan 9-vuotias, ja hänen holhojansa Torkel Knuutinpoika hallitsi valtakuntaa. Tämä oli oikeutta harrastava ja urhoollinen ritari. Ruotsin valtakunta oli hänen aikanansa hyvin vaurastunut, ja hän päätti masentaa Suomen karjalaiset.

Nämä vapaat pakanat olivat olleet liitossa venäläisten kanssa ja häirinneet naapureitaan hämäläisiä hävittävillä sotaretkillä. Mutta venäläiset mielivät saada karjalaiset veronalaisiksi ja kääntää heidät kreikkalai-

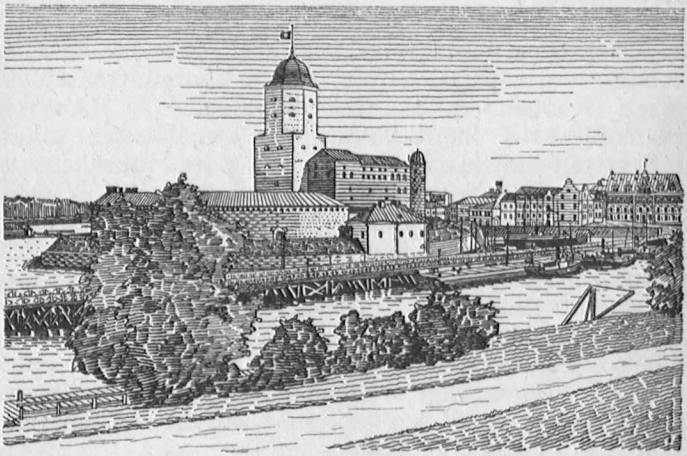

seen uskoon. Tämä oli karjalaisille yhtä vastenmielistä, kuin ruotsalaisten valta oli ollut hämäläisille, ja Torkel Knuutinpoika päätti erottaa nämä riitaiset ystävät toisistaan.

Ristiretkien aika oli jo ohitse muussa maailmassa, mutta entiset retket Suomeen olivat vielä tuoreessa muistossa. Vahva sotajoukko varustettiin, monta ritaria otti taas ristinmerkin, ja vuonna 1293 purjehti suuri ruotsalainen laivasto itäänpäin karjalaisten alueelle. Täällä nousi ruotsalainen sotajoukko maalle Viipurin lahden rannalle ja rakensi saareen, joka on lahden pohjan suussa, Viipurin linnan. Tämä luja varustus on pystyssä vielä tänäkin päivänä, samaten kuin Turun- ja Hämeenlinna.

Se on ollut kauan Suomen lukkona ja etumuurina: sitä on urhoollisesti puolustettu monissa verisissä sodissa. Viipurin kaupunki on syntynyt linnan turvissa ja on sekin ollut muureilla ympäröitynä, niin että linna ja kaupunki yhdessä kauan olivat maan vahvimpana varustuksena.

Niinkuin Hämeenlinna oli nöyryyttänyt hämäläiset, niin Viipuri nöyryytti karjalaiset. Heidän vastuksensa loppui, ja he rupesivat kristinuskoon. Kansa kastettiin, sen opettamiseen ei pantu paljon aikaa, ja karjalaiset pitivät kauan Väinämöistä yhtä suuressa kunniassa kuin neitsyt Mariaa.

Nyt oli suurin osa Suomea saatettu Ruotsin vallan alle. Torkel Knuutinpoika purjehti syksyllä takaisin Ruotsiin, mutta palasi seitsemän vuoden kuluttua laajentamaan Ruotsin valtakuntaa Nevajoelle ja Laatokan rantamaille asti. Siellä kohtasi hän venäläiset. Ankara sota syttyi, ruotsalaiset anastivat maata ja rakensivat Nevan rannalle varustuksen. Tämän valloittivat venäläiset, mutta Torkel Knuutinpoika ei saanut enää aikaa uudistaakseen sotaretkeään. Tämän urhoollisen ritarin kuningas palkitsi kiittämättömyydellä, ja hän tuomittiin vihdoin kuolemaan. Venäläiset pitivät omanaan Inkerinmaan, ja siitä ajasta alkaen ovat ruotsalaiset ja venäläiset kuudettasataa vuotta taistelleet Suomen omistamisesta. Ruotsi oli valloittanut Suomen kolmessa osassa. Kauan aikaa sen jälkeen voittivat venäläiset ja valloittivat maamme samoin kolmessa osassa, toisen toisensa perästä.

123. Venäjän valtakunnan alku.

Venäläiset ovat s l a a v i l a i s t e n suurta kansakuntaa ja muuttivat tuhat vuotta takaperin nykyiseen maahansa. Silloin asui suomensukuista kansaa suuremmassa osassa nykyistä Venäjää. Siitä syystä kertoo vanha tarina, että Kaleva-jättiläisen kaksitoista poikaa hallitsi Venäjää.

Eteläpuolella Laatokkaa on järvi, jonka nimi on Ilmajärvi, ja sen vesi laskee Laatokkaan Velhojokea myöten. Ilmajärven ympärillä oleva maa on hedelmällistä, ja siinä asuivat suomalaiset ja slaavilaiset kansat toistensa vieressä. Ruotsin viikinkejä purjehti pitkin Nevajokea Laatokkaan ja siitä Velhojokea myöten Ilmajärveen, jossa hävittivät ja kiskoivat veroa. Ilmajärven ympärillä asuvat kansat olivat hädässä, mutta eivät voineet keskenään sopia. Silloin he päättivät kutsua viikinkien päälliköt hallitsijoiksensa. Näitä oli kolme veljestä, joiden kotimaata suomalaiset kansat nimittivät Ruotsiksi. Yksi veljeksistä oli nimeltä Rurik ja hän tuli Ilmajärven ympäristöllä asuvien suomalaisten ja slaavilaisten kansain ruhtinaaksi. Mutta slaavilaiset kansat olivat uskaliaammat ja viisaammat kuin suomalaiset. Suuren suomalaisen valtakunnan sijasta syntyi siellä suuri slaavilainen valtakunta. Ja slaavilaiset perivät ruhtinaansa maasta ja kansasta nimen Rusj (Ruotsi), josta Ryssäin nimi johtuu ja ryssillä siis alkuaan tarkoitettiin ruotsalaisia.

Venäjän vallan perusti ruotsalainen Rurik vuonna 862 Kristuksen syntymän jälkeen. V. 988 antoi suuriruhtinas Wladimir kastaa itsensä, ja silloin tuli Venäjän kansa kristityksi ja Konstantinopolin kreikkalaisen kirkon yhteyteen. Valtakunnan pääkaupunkina oli jonkun aikaa Kiew; sen jälkeen muutti kaikkien venäläisten suuriruhtinas asuntonsa Moskovaan, ja nyt asuu keisari Pietarissa. Ilmajärven rannalla syntyi jo aikaisin rikas ja vapaa kauppakaupunki, nimeltä Nowgorod. Se tuli niin mahtavaksi, että Venäjällä oli puheenpartena: kuka voi olla Jumalata ja suurta Nowgorodia vastaan? Sama Nowgorod voitti monta suomalaista kansaa ja hävitti permalaisten valtakunnan. Tapahtuipa sitten, että mahtava tatarilainen kansa, jota nimitettiin mongoleiksi, ryntäsi Venäjälle ja piti 250 vuotta venäläisiä kovassa orjuudessa. Nowgorodinkin täytyi maksaa veroa mongoleille; mutta se oli etäällä, säilytti paremmin vapautensa ja tuli uuden venäläisvaltakunnan pääosaksi. Se oli Suomenkin likimmäisin naapuri ja joutui usein sotaan Ruotsin kanssa siitä syystä, että kumpikin tahtoi saada Suomessa vallan.

Vuonna 1323 tehtiin Pähkinäsaaressa, missä Nevajoki lähtee Laatokasta, ensimäinen rauhanliitto Ruotsin ja Nowgorodin vapaakaupungin välillä. Silloin jaettiin karjalaisten maa molempien kesken niin, että Nowgorod sai itäisen puolen, joka täten tuli Venäjän omaksi, ja Ruotsi sai läntisen puolen, joka näin tuli Suomen omaksi. Raja kulki Suomenlahdesta pitkin Rajajokea ja siitä pohjoiseen Vuoksen poikki, niin että koko Laatokan rantamaa jäi Venäjän haltuun. Tämä oli ensimäinen raja Suomen ja Venäjän välillä. Suomalaiset tiesivät nyt paremmin, mikä oli heidän isänmaansa; mutta toinen puoli karjalaisia tuli Venäjän alamaisiksi, ja näin Suomen kansa heidät kadotti korvaamattomaksi vahingokseen

124. Matti Kurki ja pirkkalaiset.

Vielä Birger Jaarlin aikana kuljeskelivat lappalaiset porokarjoineen pohjois- ja keski-Suomessa aina Pirkkalan pitäjään asti Satakunnassa. Tämä pitäjä on saanut nimensä pirkkalaisista, jotka olivat aseellisia kauppamiehiä, joilla oli varastopaikka näillä tienoin. He kävivät kauppaa lappalaisten kanssa ja saivat sitte kuninkaalta luvan kantaa veroa heiltä, jotta lappalaiset siten tulisivat Ruotsin vallan alamaisiksi. Ja pirkkalaiset käyttivät, lappalaisia kukistaessaan, suurta julmuutta ja omanvoiton pyyntöä.

Erään pirkkalaisen päällikön sanotaan olleen nimeltään M a t t i, ja hän oli rohkeana sankarina laajalti kuuluisa. Hänestä kerrotaan seuraava tarina. Venäläisten suuriruhtinaalla oli tavattoman väkevä sankari, jonka nimi oli P o h t o. Tämän lähetti suuriruhtinas vaatimaan parhaimman Ruotsin kuninkaan uroista kaksintaisteluun. Pohto tuli, eikä kukaan uskaltanut astua häntä vastaan. Silloin lähetettiin sana Matille, joka asui Vesilahdella. Matti oli heti valmis ja vaati ainoastaan, että tappelu jätettäisiin seuraavaan aamuun. Matti tiesi, että Pohto oli loitsuilla tehty haavoittumattomaksi, ja käytti yöaikaa, Pohdon nukkuessa, heikontaaksensa

hänen loitsuvoimaansa vielä tehokkaammilla loitsusanoilla.

Seuraavana aamuna katsottiin saari Vesilahden järvessä taistelutantereeksi. Uroot soutivat sinne kumpikin veneessään. Matti tarttui Pohdon veneeseen ja työntää jysäytti sen järven poikki toiselle rannalle. — »Mitä sinä teet?» kysyi Pohto. — »Ken tällä saarella leposijan saa, se ei tarvitse venettä», vastasi Matti. Silloin Pohto tempasi julmistuneena miekkansa ja löi ensi sivalluksella Matin oikean käden poikki. Matti vaipui polvilleen, ja Pohto huusi ilkkuen: »Hyppääthän niinkuin kurki.» Mutta Matti, joka oli vasenkätinen, karkasi pystyyn ja huusi: »Voinpa vielä lentääkin!» ja sivalsi samassa Pohdon pään poikki. Palkinnoksi tästä urotyöstä Matti sai kuninkaalta Laukon kartanon Vesilahdella, ja siitä ajasta alkain hänen nimensä oli K u r k i. Hänestä tuli mainion Kurki-suvun esi-isä.

Pirkkalaiset samosivat pakenevain lappalaisten jäljessä, surmasivat monta heistä ja tunkeutuivat Pohjanmaalle. He panivat maan valtansa alle, perustivat Kyrön pitäjän ja tulivat niin rikkaiksi kalan ja nahkatavarain kaupalla, että elivät ruhtinasten tavalla. Mutta lappalaiset tulivat yhä köyhemmiksi ja pakenivat yhä etemmäksi pohjoiseen päin, kunnes viimein saivat turvapaikan pohjolan lumisissa erämaissa.

125. Kuinka erämaat tulivat asutuiksi.

Pähkinälinnan rauhan jälkeen alkoivat nuo viisi keskenään vihollista kansaa, jotka siihen asti olivat asuneet maassa — karjalaiset, hämäläiset, kainulaiset, lappalaiset ja ruotsalaiset, — vähitellen liittyä yhdeksi kansaksi. Heille tuli nyt yhteinen isänmaa, yhteiset viholliset, yhteiset ystävät, yhteinen esivalta, yhteinen kristinusko, yhteiset lait ja rauhallinen kanssakäyminen kaikkein eduksi. Tästä kasvoi vähitellen nykyinen S u o m e n k a n s a, joka ennen oli ollut ainoastaan pirstaleina olemassa. Ja monta sataa vuotta kului, ennenkuin tämä kansa liittyi yhteen rakkaudessa ja sovinnossa; kestääpä

tätä liittymistä vielä tänäkin päivänä. Ainoastaan lappalaiset jäivät enemmän erilleen kaukaisen asuinpaikkansa tähden.

Eetelä-Suomi oli kauan ollut asuttuna, kun suurimmassa osassa keski- ja pohjois-Suomea ei ollut muita asukkaita kuin kuljeskelevia lappalaisia. Näissä erämaissa oli etelämpänä asuvain suomalaisten tapana kesällä metsästää ja kalastaa, mutta syksyllä he muuttivat takaisin kotiseuduillensa. He pitivät määrättyjä järviä ja metsästysmaita ominaan eivätkä antaneet kenenkään muun niissä kalastaa eikä metsästää. Jokainen talonpoika hallitsi kuninkaana suuria takamaita, jotka olivat useiden peninkulmain päässä talosta.

Kun ruotsalaiset toivat maahan kristinuskon, muutti monta pakanaa takamaille saadakseen rauhassa elää vanhassa uskossaan. Muutamat kulkivat pirkkalaisten seurassa pohjoiseen päin; toiset muuttivat sisämaahan, jossa luulivat saavansa enemmän tilaa. Vihollisen hyökkäykset Venäjän rajalla pakottivat monen muuttamaan kauemmas länteen ja pohjoiseen. Useimmat eivät olleet tottuneet tasaamaan maata naapuriensa kanssa. Naapuria pidettiin melkein vihollisena. Lestin kappelissa asui mies Hiidenniemellä. Tämä tapasi kerran naapurinsa, joka asui 8 peninkulman päässä Himangolla, ja joutui riitaan hänen kanssansa metsämaista. Viimein he tekivät semmoisen sopimuksen, että suuri kangas määrättiin rajaksi heidän välilleen. Kokemäen pitäjässä sanotaan muinoin olleen ainoastaan yhden talon. Talon isäntä näki lastun kulkevan virran mukana ja arvasi siitä, että hän oli saanut naapurin. Hän lähti kohta etsimään naapuriansa ja tapasi hänet siinä, missä nyt on Kaukolan kylä Tyrvään pitäjässä, 6 peninkulman päässä Kokemäeltä.

Kun oli vaikea raivata teitä synkkiin metsiin, muutti kansa enimmiten jokivarsia myöten tahi järvenrantoja pitkin. Väestö levisi merenrannikoilta sisämaihin. Senvuoksi useat pitäjät länsi-Suomessa jatkuvat kauas itäänpäin jokivarsia pitkin; mutta poikkipäin pohjoisesta etelään ne ovat kaitaisia. Laiksi säädettiin, että se, joka ensinnä tahtoi asua ja viljellä autiota seutua, saisi omakseen maan, metsän ja kalaveden sillä ehdolla, että hän määrättyjen vuosien kuluttua maksaisi veroa kruunulle.

Maakunnat ovat tulleet viljellyiksi ja asutuiksi seuraavassa järjestyksessä. Ensimäiseksi etelä-Karjala, Uusimaa, Varsinais-Suomi, Ahvenanmaa, etelä-Hämeenmaa ja ne osat pohjois-Pohjanmaata, joissa kainulaiset asuivat. Sitten etelä-Satakunta, Savo ja Pohjanmaan rannikko. Viimeksi tulivat pohjois-Satakunta, pohjois-Karjala, pohjois-Häme sekä Pohjanmaan asumattomat sydänmaat asutuiksi. Mutta Suomi on niin suuri ja kansa niin vähälukuinen, että vielä nyky-aikana on paljon autioita tai harvasti asuttuja seutuja maassa. Ja aikojen kuluessa on paljon siirtoja tapahtunut paikasta paikkaan, joista ei enää voi muuten kuin arvelemalla saada selkoa.

126. Hemming piispa.

Turun kahdennentoista piispan nimi oli H e m m i n g. Hänen aikanansa juurtui kristinoppi kaikkialla maassa. Missä oli kirkko ja pappi, siihen syntyi pitäjä. Ja pitäjät olivat hyvin erikokoiset. Turun lähellä oli monta pientä, tiheästi asuttua pitäjää, mutta Pohjanmaalla oli ainoastaan kolme, nimittäin Kyrö (Isokyrö), Pietarsaari ja Kemi. Koko Savossa ja Karjalassa oli, paitsi Viipuria, ainoastaan yksi kirkko ja yksi pitäjä, Savo, jonka nimenä nyt on Mikkeli. Ja kun piispa maassa matkusti, täytyi hänen väliin viettää yönsä metsässä taivasalla, kun oli niin pitkät talojen välit.

Hemming piispalla oli varustettu linna, K u u s i s t o, likellä Turkua, ja maassa matkustaessaan oli hänellä henkivartiona 40 aseellista miestä. Hän oli ankara järjestyksen mies ja ahkera ylipaimen. Hän sääti asetuksia papeille, jotta kaikki kävisi oikein, ja vaati kansalta kymmenennen osan kaikesta korjatusta viljasta, kaikesta kalansaaliista ja muista tuloista, jota veroa nimitettiin kymmenyksiksi. Tämä ei ollut kansan mieleen ja useissa paikoin ei tahdottu kymmenyksiä maksaa. Silloin pani piispa vastahakoiset pannaan. Se oli kova rangaistus. Pannan-alainen oli kielletty kristillisten

ihmisten yhteydestä, hän ei koskaan saanut mennä kirkkoon, ei kukaan saanut antaa hänelle ruokaa, kun hänen oli nälkä, eikä juomaa, kun hän janosi, ja kuka tahansa sai rangaistuksetta tappaa hänet. Tapahtuipa niinkin, että koko pitäjä pantiin pannaan. Silloin suljettiin kirkon ovet, kelloja ei saatu soittaa, pyhäin kuvat peitettiin, yhtään lasta ei saatu kastaa, ei morsiusparia vihkiä, ei kuolleita haudata. Tämä vaikutti niin suurta pelkoa, että uppiniskaisimpienkin vihdoin täytyi suorittaa kymmenykset.

Tähän aikaan raivosi koko Europassa kauhea rutto, jota sanottiin hirmukuolemaksi. Monin paikoin kuoli melkein kaikki väki, niin että yksi tahi kaksi lasta jäi jäljelle. Suuria aloja jäi asumattomaksi; korkeata metsää kasvoi hyljättyjen kirkkojen ympärille. Tämä hävittävä rutto raivosi kaiketi Suomessakin. Sen lisäksi tuli sota, katovuodet ja nälkä, niin että hätä maassa oli suuri. Hyvä oli, että Suomessa silloin oli niin mahtava pisspa kuin Hemming. Sillä hän oli valtakunnan neuvoston jäsen ja hankki hyödyllisiä asetuksia maallensa.

Ruotsissa hallitsi siihen aikaan heikko kuningas, nimeltä Maunu Erikinpoika, joka vihamiehiltään sai haukkumanimen Liehakko. Silloin oli tapa ja laki semmoinen, että Ruotsin kansa valitsi kuninkaan Moran kiven luona Uplannissa. Itämailla eli nykyisellä Suomella ei ollut siihen saakka sellaista oikeutta ollut, mutta vuonna 1362, kun Haakon kuningas tuli isänsä, Maunu kuninkaan, hallitsijakumppaniksi, sai Itämaiden laamanni, piispa ja hänen pappinsa sekä 12 miestä yhteisestä kansasta oikeuden olla osallisena Ruotsin kuninkaan vaalissa. Samalla maamme edusmiehet saivat oikeuden ottaa osaa valtiopäiväin toimiin. Ja siitä ajasta asti ei pidetty Suomea enää valloitettuna maana, vaan sillä oli sama oikeus, kuin Ruotsinkin vanhoilla maakunnilla, antaa neuvojaan valtakunnan tärkeissä asioissa.

Sillä ruotsalaisille on kunniaksi ja kiitokseksi, etteivät tahtoneet Suomea sortaa, vaan kohottaa tätä maata ja sen kansaa vertaisekseen. Vuodesta 1335 ei saanut yksikään kristitty mies eikä vaimo Ruotsin valtakunnassa enää olla orjana. Siitä ajasta on myöskin jokainen suoma-

lainen vapaa mies, jonka tulee noudattaa ainoastaan oman maansa lakia. Ruotsalaiset lait tuotiin Suomeen vähitellen ja kansan omalla suostumuksella, eikä väkivallalla; sillä suomalaisilla ei ollut omia lakeja. Vuonna 1347 säädettiin koko maalle yhteinen laki, ja Suomella oli oma laamanninsa ja omat tuomioistuimensa.

Hemming piispa kuoli vuonna 1365. Pitkän ajan kuluttua, vuonna 1514, kaivettiin hänen luunsa haudasta ja pantiin kalliiseen arkkuun. Häntä kunnioitettiin sitte Suomen toisena pyhimyksenä; mutta pyhää Henrikkiä pidettiin suuremmassa arvossa.

127. Kalmarin uniooni.

Meidän maamme on kauan ollut yhdistettynä Ruotsiin, saman kuninkaan alaisena; mutta jonkun aikaa se on myös ollut Tanskan ja Norjan kanssa saman kuninkaan hallittavana. Tämä tapahtui Kalmarin unionin aikana.

Maunu kuningas oli tehnyt onnettoman sotaretken venäläisiä vastaan, ja valtakunnassa oli paljon häiriöitä. Kaksi vuotta ennen Hemming piispan kuolemaa karkoitettiin Maunu ja hänen poikansa Haakon, joka samassa myöskin oli Norjan kuninkaana, Ruotsin valta-istuimelta. Valtakunnassa oli nyt monta suurta herraa, jotka olivat tottuneet menettelemään oman tahtonsa mukaan, ja nämä kutsuivat Saksasta Ruotsiin Maunu kuninkaan sisarenpojan, jonka nimi oli A l b r e k t. Hän tuli kuninkaaksi, antoi herrain hallita ja saksalaisten voutien rasittaa kansaa. Suomen hän otti sotavoimalla haltuunsa, mutta koetti saada puolelleen kansan suosion. Pohjalaiset saivat kauppavapauden; uusi linnoitus Kokemäenjoen varrella hajoitettiin, kun talonpojat valittivat päivätöiden rasitusta. Silloin eli hyvin rikas ja kopea herra, nimeltä Boo Juhonpoika Grip. Tällä herralla oli suuri osa Ruotsin ja Suomen linnoja panttina lainoista, joita hän oli antanut Maunu kuninkaalle. Kun Boo Juhonpoika kuoli, mieli kuningas Albrekt ottaa takaisin linnat ja lisäksi muitakin tiloja, joita aateli ja papit olivat

itselleen anastaneet. Tästä vihastuivat nämä niin, että kutsuivat kuningatar Margareetan Tanskasta Ruotsiin. Tämän sotapäällikkö voitti ja otti vangiksi Albrektin v. 1389.

Margareeta oli Haakon kuninkaan leski. Hän oli perinyt Tanskan kruunun isältänsä ja puolisonsa kuoltua tullut Norjan kuningattareksi. Nyt hän tuli Ruotsinkin kuningattareksi. Hän kutsui kokoon piispat ja suuret herrat kaikista kolmesta valtakunnasta Kalmarin kaupunkiin, ja siellä kruunattiin vuonna 1397 hänen sukulaisensa Eerikki Pommerilainen, jonka nimi Ruotsissa oli Eerikki XIII, Tanskan, Norjan ja Ruotsin kuninkaaksi. Siitä ajasta katsoivat Tanskan kuninkaat itsellään olevan oikeuden Norjan ja Ruotsin kruunuihin, ja sitä liittoa, joka näin syntyi näiden kolmen valtakunnan välillä, sanottiin Kalmarin unioon iksi eli valtakunnan liitoksi. Oiva oli ajatus tehdä kolme heikkoa valtakuntaa ja kolme heimolaiskansaa voimalliseksi ja onnelliseksi uskollisen yhteenliittymisen kautta. Kuitenkin koitui Kalmarin uniooni onnettomuudeksi kaikille siitä syystä, että kaikki etsivät ainoastaan omaa hyötyänsä ja että Tanska tahtoi valloittaa Ruotsin ja Norjan.

Tähän aikaan harjoitettiin paljon väkivaltaa. Aatelisherrat linnoittivat kaikkialla talonsa. Rauhaa ei ollut maassa, kukaan ei pitänyt väliä laista eikä oikeudesta, veli vastusti veljeänsä, poika isäänsä, ja talonpoika-raukkaa sortivat kaikki. Merirosvolaivat tekivät hävitystä Itämerellä ja Suomen rannikoilla. Näinä väkivallan aikoina, Maunu ja Albrekt kuningasten hallitessa, rakennettiin kolme varustettua linnaa Suomeen: Raasepori Uudellemaalle, Kastelholma Ahvenanmaalle ja Korsholma Pohjanmaalle. Kahdesta ensin mainitusta on vielä jäännöksiä, mutta Korsholmasta ovat ainoastaan vallit jäljellä.

128. Piispa Maunu Tavast.

Margareeta kuningatar kuoli v. 1412, ja samana vuonna tuli Maunu Tavast Turun piispaksi. Hän oli syntyisin suomalaisesta aatelissuvusta ja oli suuri sekä nimeltään*) että maineeltaan. Ei yksikään Suomen piispa ole ollut niin mahtava ja arvossa pidetty kuin piispa Tavast. Hän oli hurskas, hyväätekeväinen ja valtioviisas, pelätty ja rakastettu. Hän oli niinkuin Hemmingkin kuninkaan neuvoskunnan jäsen, ja kun kansa kärsi vääryyttä, mutta kuningas oli kaukana, turvausivat suomalaiset mahtavaan piispaansa. Hän kuunteli heidän valituksiaan, tuomitsi heidän riitojansa ja koki hankkia oikeutta kaikille.

Margareetan kuoltua hallitsi Eerikki Pommerilainen yksinään näitä kolmea valtakuntaa. Hän oli epävakainen ja kevytmielinen herra, joka lupasi paljon ja unhotti kohta, mitä oli luvannut. Mutta Maunu piispa ymmärsi hankkia häneltä hyödyllisiä laitoksia Suomelle. Hänen aikanaan jaettiin maa kahteen laamannikuntaan, ja tänne perustettiin ylioikeus, jota nimitettiin maaoikeudeksi. Täällä oli siihen aikaan Turussa rahapajakin, jossa lyötiin hopearahoja (Turun markkoja).

Ruotsalaisia rasittivat kuninkaan saksalaiset voudit. Silloin Taalalaiset nostivat kapinan vuoritilallisen E n g e l b r e k t i n johdolla, saivat maanmiehiltään apua ja karkoittivat kuninkaan voudit. Tämän kuulivat pohjalaiset ja tarttuivat aseihin. He sotivat kuninkaan väkeä vastaan länsi-Suomessa. Kevytmielinen kuningas karkoitettiin valtakunnasta (v. 1439) ja asui sitten merirosvona Gotlannissa.

Mutta herrat olivat kateellisia keskenään ja kutsuivat taas maahan saksalaisen kuninkaan, jonka nimi oli K r i s t o f f e r. Häntä nimitettiin p e t t u k u n i n k a a k s i, koska silloin oli katovuosi maassa. Hän kuoli pian, ja sitte pantiin hallitus-istuimelle ruotsalainen ritari, jonka nimi oli K a a r l e K n u u t i n p o i k a, Bondesuvusta, Suomessa syntynyt. Muutaman vuoden kuluttua

*) Maunu = Magnus, suuri.

herrat tahtoivat mieluummin kuulua Tanskan kuninkaan alle, jonka nimi oli Kristian I:nen. Kaarle Knuutinpoika matkusti silloin Suomeen ja asui seitsemän vuotta Viipurissa, joka oli hänelle annettu hyvitykseksi kruunusta. Muutaman vuoden kuluttua karkoitettiin Kristian I:nen vuorostaan. Kaarle Knuutinpoika kutsuttiin takaisin, karkoitettiin taas ja kutsuttiin taas takaisin. Jonkun aikaa hän asui köyhänä ja hyljättynä Raaseporin linnassa. Tämä oli rauhatonta aikaa, kun kuninkaita näin yhtenään vaihdeltiin ja herrat ja piispat hallitsivat valtakuntaa.

Maunu piispa koetti kaiken elinaikansa toimia rauhan ja sovinnon hyväksi. Elämänsä loppuajalla hän perusti Naantalin luostarin ja rakensi itselleen talon sen läheisyyteen. Tässä hän vietti rauhassa viimeiset päivänsä ja kuoli v. 1452 yhdeksänkymmenen viiden vuoden vanhana, Suomen kansan suuresti kaipaamana.

129. Katolinen oppi.

Ensimäiset kristityt uskoivat Jumalan sanan, jota apostolit ja evankelistat olivat heille saarnanneet. Tämä sana säilytettiin niissä pyhissä kirjoissa, joita sanotaan raamatuksi. Mutta vielä ei tunnettu kirjain painamisen taitoa. Kun kaikki kirjat käsin kirjoitettiin, olivat ne kalliita ja harvinaisia. Mynämäen kirkkoon ostettiin kerran kirja, josta annettiin maksuksi Kintikkalan maatila. Loimaan kirkkoon ostettiin myöskin kirja, ja siitä maksettiin 360 markkaa nykyisen raha-arvon mukaan. Harvat osasivat lukea Jumalan sanaa raamatusta, ja erehdyksiä syntyi.

Toiset maailman kristityistä seurakunnista olivat suuremmat ja rikkaammat kuin toiset. Senvuoksi pidettiin näiden esimiehiä (piispoja) suuremmassa arvossa. Jonkun ajan kuluttua olivat Rooman ja Konstantinopolin piispat suurimmassa arvossa. Nämä tahtoivat olla kaikkia muita paremmat ja joutuivat riitaan keskenään. Kristityt jakaantuivat silloin kahdeksi suureksi osastoksi eli uskokunnaksi. Rooman piispa tuli läntisen, latinaisen eli niin

sanotun k a t o l i s e n (yleisen) uskokunnan päämieheksi. Piispa Konstantinopolissa, joka silloin oli kreikkalaisen keisarikunnan pääkaupunkina, tuli itäisen eli kreikkalaisen uskokunnan päämieheksi.

Rooman piispaa sanottiin p a a v i k s i. Hän katsoi itseään apostoli Pietarin sijaiseksi, jolle Vapahtajamme oli antanut taivaan valtakunnan avaimet. Senvuoksi hän piti itseänsä Jumalan käskynhaltijana, jolle keisarien, kuningasten ja kaikkien kansain tuli olla alamaisina. Hän tahtoi myöskin yksin selittää kristinoppia niin, että kaikkein oli uskominen hänen sanaansa niinkuin se olisi Jumalan sanaa. Se, joka ei uskonut, mitä paavi ahtoi, oli v ä ä r ä u s k o i n e n ja tuli vainotuksi tahi pannaan julistetuksi tahi roviolla poltetuksi.

Se kristinoppi, joka ensin tuotiin Suomeen, oli katolinen eli paavin oppi. Siinä oli paljon ihmisellistä erehdystä, mutta parempaa ei silloin ollut. Se oli kuitenkin kristillinen usko, joka tunnusti Vapahtajamme Jeesuksen Kristuksen ja ijankaikkisen elämän. Se tuotti siis aikoinaan paljon hyvää kansallemme, ja monta hurskasta kristittyä on tullut autuaaksi tälläkin vaillinaisella uskolla. Paavi pappineen opetti kuitenkin kansalle paljon semmoista, joka ei perustunut Jumalan sanaan. He opettivat paavillä olevan vallan ihmisten uskon ja omaintuntojen ylitse. He opettivat, että ihminen voi tulla autuaaksi omalla kärsimisellänsä tai hyvillä töillään, vaikka Jumalan sana opettaa meille, että koko meidän vanhurskautemme ja autuutemme on Jeesuksessa Kristuksessa ainoastaan. Mutta katoliset papit antoivat synninpäästön niille, jotka lukivat määrätyn luvun rukouksia tai paastosivat määrättyinä aikoina tai ruoskivat ruumistaan tai kuuntelivat messua tai antoivat almuja ja lahjoja kirkkoihin. Tapahtuipa viimein sellainenkin kauhistus, että synninpäästöä myytiin rahasta.

Lisäksi paavi opetti, että kuolleitten sielut poltetaan kiirastulessa puhtaiksi synnistä, ja että niitä voi siitä pelastaa sielumessuilla. Katoliset palvelevat neitsyt Mariaa ja pyhimyksiä; senvuoksi oli meidänkin maassamme jokaisella oma suojelus-pyhimyksensä, jota hän rukoili, vaikka kaikki pyhimykset olivat olleet yhtäläisiä vaivaisia syntisiä kuin mekin. Mutta katoliset

papit uskottelivat ihmisiä, ettei kukaan heidän, pappien, välityksettään voinut tulla autuaaksi. Kaikkien piti tunnustaa syntinsä heille, ja heidän tuli voidella kaikkia kuolevaisia siunatulla öljyllä. Sillä heidän oli tapana siunata öljy, vesi, viini, sota-aseet, huoneet, kartanot ja alukset. Kastoivatpa kirkonkellojakin, ja heillä oli monta kummallista ja taikauskoista tapaa, jotka nyt ovat maastamme hävitetyt.

130. Turun tuomiokirkko.

Ensin asuivat Suomen piispat Nousiaisissa ja sitten Räntämäellä, jota nyt Maarian pitäjäksi nimitetään. Silloin oli ainoastaan pieniä ja vähäpätöisiä puukirkkoja, mutta vähitellen alettiin niitä rakentaa kivestä. Piispa Maunu Tavastin aikana rakennettiin monet niistä vanhoista kivikirkoista, jotka vielä pystyssä seisovat jyrkkine kattoineen ja pienine kaari-ikkunoineen. Se, joka antoi apua kirkon rakennukseen, sai määrätyksi ajaksi syntinsä anteeksi. Se, joka vei suuremman kiven kirkon seinään, sai suuremman synninpäästön kuin se, joka toi pienemmän kiven. Senvuoksi nähdään vanhoissa kirkonseinissä niin suuria kiviä, että oikein kummastuttaa, kuinka ihmiskädet ovat jaksaneet niitä nostaa. Ja tämä on monessa paikoin synnyttänyt sen huhun, että vanhat kirkot ovat jättiläisten rakentamia.

Kaikista Suomen kirkoista on Turun tuomiokirkko suurin ja etevin. Se vihittiin vuonna 1300, paloi useita kertoja, joutui useita kertoja vihollisten ryöstettäväksi, mutta laitettiin kuntoon ja kaunistettiin uudestaan. Vielä tänä päivänä se seisoo pystyssä kunnia-arvoisena muistona menneistä ajoista, ja sen lattian alla on monta piispaa ja ylhäistä sukua haudattuna.

Itäpuolella, vastapäätä isoa ovea, oli pääkuori ja pääalttari. Siinä säilytettiin pyhän Henrikin luut hopeaarkussa. Siinä olivat kirkon kalliit ehtoollisastiat, Vapahtajan, neitsyt Marian, Pyhän Henrikin ja muiden pyhäin kullatut kuvat. Siinä paloi paksuja vahakynttilöitä

hopeisissa kynttilänjaloissa, ja piispa itse tai hänen tuomiorovastinsa luki messun. Kirkon kummallakin sivuseinällä oli kaikkiaan 16 sivu-osastoa eli kappelia, kussakin eri alttari, rippituoli ja oma pappi. Joskus juhlapäivinä tunnustettiin syntiä ja messuttiin yksin ajoin pääkuorissa ja kaikissa sivukappeleissa. Juhlallinen hämärä vallitsi tuossa suuressa kirkossa, jossa oli vaan pienet, maalatut ikkunaruudut. Kynttilät paloivat, pyhät

savut täyttivät ilman, kuoripojat lauloivat, urut soivat, papit lukivat latinaisia messujaan ja pirskottivat vihkivettä polvistuneen kansan päälle. Penkkejä ei ollut, kaikkein täytyi seisoa tai kumartua polvilleen. Hartaat tekivät ristinmerkin, supisivat latinalaisia rukouksia ja siirtivät joka rukoukselta puisen tai luisen helmen, joita kantoivat nauhassa kupeellaan. Tämä oli r u k o u s n a u h a, jonka helmiä käytettiin rukousten laskemiseen. Luultiin Jumalan tahi pyhimyksien paremmin kuulevan monia rukouksia, vaikka rukoilija itse niitä ei ymmärtänytkään. Ja papit määräsivät, kuinka monta p a t e r n o s t e r'i a (isämeitää) oli joka päivä luettava.

Suurina juhlapäivinä, kuten pääsiäisenä ja Henrikinjuhlana, asetettiin pyhäin jäännökset katseltaviksi ja niitä kannettiin juhlakulussa pitkin katuja. Silloin ripustettiin kullalla ommeltuja lippuja, kauniita pukuja ja paljon muita koreuksia kansan ihmeteltäviksi. Missä juhlakulkue meni sivutse, lankesivat katsojat polvilleen ja tekivät ristinmerkin. Sitten jaettiin aneita ja lopuksi pidettiin markkinat, jolloin monilla pitkämatkaisilla, jotka harvoin tulivat kirkkoon, oli tilaisuus ostaa ja myydä.

Oppimaton kansa ei kristinoppia paljon ymmärtänyt. Silloin ei ollut rippikouluja eikä lukukinkereitä, niinkuin meidän aikanamme on; ainoastaan papit osasivat lukea ja kirjoittaa. Hyvältä kristityltä ei silloin muuta vaadittu, kuin että hän osasi isämeidän ja uskonkappaleet ulkoa, tunnusti syntinsä, paastosi määräaikoina ja oli perjantaisin lihaa syömättä. Väliin saarnattiin kirkoissa, mutta useimmin luettiin kertomuksia pyhimyksien elämästä ja kuolemasta. Tuomiokirkon luona oli koulu; siinä opetettiin niitä, jotka halusivat ruveta papeiksi tahi lukkareiksi; mutta ne, jotka mielivät saada suurempaa oppia, matkustivat ulkomaille. Näin jäi kansa oppimattomaksi; ainoastaan harvat saivat parempaa oppia. Katolinen kirkko on kuitenkin tuonut koulut, tieteet, maalaustaiteen, kuvanveistotaiteen, rakennustaiteen ja kirkkosoitannon Suomeen. Sen toimesta perustettiin sairashuoneita, jaettiin almuja ja ruokittiin monta köyhää. Pappien huolenpidosta rakennettiin ensimäiset tiet, ensimäiset sillat, ja useita hyödyllisiä parannuksia pantiin toimeen maassa. Niin on katolinen kirkko, puutteellisenakin, kuitenkin aikoinaan vaikuttanut paljon hyvää.

131. Naantalin luostari.

Muinoin oli monen hurskaan e r a k o n tapana paeta erämaahan rukoilemaan yksinäisyydessä. Toiset perustivat erityisiä rakennuksia, joita nimitettiin l u o s t a r e i k s i ja joissa monta henkeä asui yhdessä maailmasta erotettuina. M u n k e i l l a oli eri luostarit ja n u n n i l l a

samoin. He elivät ankarien sääntöjen mukaan ja alinomaisissa jumalisuuden harjoituksissa. Moni hyljätty, moni onneton ja vainottu sai toivotun turvapaikan hiljaisten luostarinmuurien takana.

Katolisena aikana oli Suomessa seitsemän luostaria. Fransiskaani-munkeilla, joita harmaiden kaapujensa tähden nimitettiin harmaiksi veljeksiksi, oli luostari Viipurissa ja Raumalla. Dominikaani-munkeilla eli mustilla veljeksillä oli luostari Turussa, toinen Viipurissa ja kolmas Köökarissa. Sitä paitsi oli Birgitan nunna-kunnalla, jonka Ruotsin pyhä Birgitta oli perustanut, luostari Naantalissa, ja tämä tuli kaikista kuuluisimmaksi.

Naantalin luostarin rakensi piispa Maunu Tavast vuonna 1443, ja se tuli pian Suomen rikkaimmaksi luostariksi. Moni lahjoitti maatiloja luostarille »sielunsa autuudeksi» tahi saadaksensa siinä asua kuolinpäiväänsä asti ja sitte tullakseen haudatuksi luostarin pyhään kirkkomaahan. Toiset antoivat koristuksia ja rahaa, jotta siellä luettaisiin messuja ja loppumattomia esirukouksia heidän ja heidän lastensa puolesta. Lisäksi luostari osti maatiloja ja oli niin rikas, että sillä oli taloja, myllyjä ja kalavesiä kaikissa osissa maata, kivikartanoita Turussa ja Tukholmassa, vieläpä maataloja Ruotsissakin.

Luostaritilat olivat parhaiten viljeltyjä koko maassa. Niissä pantiin toimeen järjestetty maanviljelys, niissä istutettiin hedelmäpuita, kylvettiin pellavaa, hamppua ja humalaa, jotka nyt tulivat yleisemmin tunnetuiksi Suomessa. Luostarin vieressä oli suuri puutarha, jossa oli paljon hyödyllisiä kasveja. Ja ahkerat nunnat kutoivat sukkia, kapuloivat pitsejä ja neuloivat kankaalle kauniita käsitöitä. Heidän aikansa kului rukouksissa, töissä ja hyväntekeväisyydessä. Kaikki köyhät saivat ruokaa luostarissa, ja nunnat veivät alinomaa lääkkeitä sairaille, sillä siihen aikaan ei ollut lääkäreitä maassa.

Ensimäiset nunnat tulivat tänne Ruotsista Wadstenan luostarista, mutta sittemmin vihittiin nunniksi suomalaisia neitoja; he leikkauttivat pitkän tukkansa, pukivat yllensä harmaan nunnanpuvun, mustan päähineen ja valkean hunnun. Erinäisessä huonerakennuksessa asui munkkeja, jotka ripittivät ja jakoivat aneita. Koko

luostari oli rauhanalainen, niin että pahantekijätkin siellä saivat turvapaikan. Siellä luettiin messuja yöt ja päivät, siellä nunnat ja munkit juhlapäivinä pitivät juhlakulkuja. Monta pyhissäkävijää tuli kaukaisilta seuduilta sinne rukoilemaan pyhää Birgittaa ja saamaan syntinsä anteeksi. Siitä syntyi vähäinen kukoistava kaupunki, jota sanottiin sitäkin Naantaliksi, ja jolla oli hyötyä näistä monista pyhissäkävijöistä.

Sellainen oli Naantali katolisella ajalla. Sitten tuli uskonpuhdistus, joka teki luostareista lopun. Munkit

tulivat papeiksi maalle, nuoremmat nunnat menivät naimisiin, luostari hajoitettiin, menetti maatilansa ja tuli niin köyhäksi, että sen täytyi pyytää kuninkaalta armolahjaa. Muutamia nunnia jäi sinne rukoilemaan salaisesti pyhää Birgittaa. Viimeinen abbedissa eli päänunna oli Briita Kurki, joka kuoli v. 1577. Viimeisen nunnan nimi oli Elina Knuutintytär, joka eli vielä vuonna 1592. Mutta Naantalin luostarin kirkkoa käytetään vielä tänä päivänä luteerilaisena kirkkona. Vuonna 1628 keväällä eräs nuori herra ampui lystikseen naakkaa, joka istui kirkon katolla. Kävi niin huonosti, että kirkko syttyi palavasta etulatingista tuleen ja paloi kokonaan. Kansa sanoi, että koska kaikki elävät olennot siellä olivat rauhoitetut, Pyhä Birgitta tahtoi rangaista ampujan väkivallantekoa. Kiviseinät jäivät palamatta, kirkko laitet-

tiin uudestaan kuntoon. Muutamia messupukuja ja pyhäinkuvia on näihin asti siellä säilynyt katolisen ajan muistoina. Ja Naantalin kaupungissa on sukankudonta ja villateosten solmustus yhä pysynyt muistona ahkerain nunnain töistä.

132. Suomen neljä säätyä.

Alussa oli kaikilla vapailla miehillä samat oikeudet lain edessä. Mutta pian alkoivat mahtavat, rikkaat, viisaat, ahkerat hankkia itselleen määrättyjä erioikeuksia muiden edellä. Näin syntyi katolisena aikana Suomen neljä sääty eli yhteiskunta-luokkaa, joilla oli kullakin omat erioikeutensa.

Ensimäinen sääty oli papisto, jolla jo oli sellaiset erioikeudet, kun se tuli maahan ja toi tänne katolisen kirkonopin. Pappi ei maksanut veroa, ja häntä ei saaneet muut tuomita kuin papit. Senjälkeen alkoivat rikkaat ja mahtavat miehet muodostua eri säädyksi, jota sanottiin aatelissäädyksi. Aatelismies ei maksanut veroa maastaan, kun vaan asetti hevosen ja ratsumiehen sodassa kuninkaan palvelukseen. Sitten alkoivat kaupunkien porvarit hankkia erioikeuksia kaupallensa, ja viimein saivat myöskin talonpojat erioikeutensa, etteivät herrasmiehet saisi heitä sortaa. Tämä tapahtui vähitellen ja monien keskinäisten riitojen kautta. Papistolla ja aatelilla oli melkein kaikki valta katolisena aikana ja heitä nimitettiin vapaasäädyiksi, koska heidän maansa oli vapaa verosta. Porvareita ja talonpoikia, jotka maksoivat veroa, sanottiin aatelittomiksi. Myöhemmin on ainoastaan aatelia nimitetty vapaasäädyksi ja kaikki muut ovat aatelittomia.

Aatelismies kasvatettiin lapsesta alkaen sotilaaksi. Kun hän tuli 7-vuotiaaksi, sai hän hovipoikana tehdä palvelusta ylhäisille herroille ja rouville. 14 vuoden ikäisenä hän sai miekan ja saattoi lähteä mukana sotaan. Senjälkeen hän tuli aseenkantajaksi ja viimein ritariksi, kun hän oli kiitettävillä urostöillä osottanut kuntoaan.

Silloin hänen täytyi paastota ja yksinään valvoa yö kirkossa, aseet yllä. Senjälkeen hän teki ritarivalansa, luvaten aina olla uskollinen, pelätä Jumalata, kunnioittaa kuningasta, olla kohtelias naisille ja suojella turvattomia. Sitten hän notkisti polvensa, ja kuningas tai joku vanhempi ritari antoi hänelle ritarilyönnin miekan lappeella hartioihin. Hän puettiin nyt rautaan kiireestä kantapäähän, sai kypärin, haarniskan, kilven, kultaisen vyön ja kullatut kannukset. Kun ei sotaa ollut, sai hän tässä asevarustuksessa astua niihin sotaisiin leikkeihin, joita sanottiin t u r n a j a i s i k s i. Kiertoradan ympärillä istui siinä katselijoina monta ylhäistä herraa, rouvaa ja vapaasukuista neitoa. Ritarit ratsastivat täyttä vauhtia toisiaan vastaan ja koettivat pitkillä keihäillä syöstä toisiansa hevosen selästä maahan. Se, joka sai voiton, ratsasti sitten voittosaatossa pitkin aitauksen viertä ja sai palkintonsa kauniimman vapaasukuisen neidon kädestä.

Ainoastaan ritareja nimitettiin siihen aikaan herroiksi ja heidän vaimojansa rouviksi. Moni uljas suomalainen ritari mainioista Kurjen, Tavastin, Djeknin, Frillen, Stjernkorsin, Stålarmin, Tottin, Spåren, Hornin, Flemingin ja muista suvuista oli kuuluisa loistavista urotöistään. Kotona linnoitetuissa kartanoissaan he elivät hyvin kohtuullisesti, viettivät aikansa metsästämisellä ja söivät isossa tammipöydässä palvelijoineen samaa ruokaa. Juhlina ja pidoissa he pukeutuivat komeihin, kullalla kirjailtuihin vaatteihin, ja silloin paistettiin kokonaisia härkiä, silloin säälittiin pöytään oivallisia ruokalajeja, silloin vuoti viiniä ja simaa suurista tynnyreistä monta päivää perätysten. Alhaisempi kansa ei tuntenut muuta komeutta kuin loistavat kirkot. Ainoastaan Turussa ja Viipurissa oli rikkaita porvareita. Köyhä talonpoika oli iloinen, kun hänen ei tarvinnut sekoittaa pettua leipäänsä.

133. Viipurin pamaus.

Siihen aikaan eli eräs huimapäinen ja itsevaltainen ritari, nimeltä Eerikki Akselinpoika Tott. Hän rakensi vuonna 1475 Savonlinnan, jota myöskin nimitettiin Olavinlinnaksi; ja se on kolmine tornineen seisonut pystyssä näihin päiviin asti. Eerikki Akselinpoika varusti Viipurinkin kaupungin muureilla. Ja kun hänellä oli nämä kaksi linnoitusta, paisui hän niin ylpeäksi, että omin päin julisti sodan Venäjän suuriruhtinasta vastaan ja hyökkäsi hävittäen 20 peninkulmaa hänen maahansa.

Tästä ja muista rajalla tapahtuneista partioretkistä syntyi ensin eripuraisuutta ja viimein suuri sota Venäjän ja Ruotsin välillä. Venäläiset, jotka tähän asti olivat olleet mongolien orjuudessa, olivat nyt tehneet itsensä vapaiksi, samosivat maahan suurilla sotajoukoilla ja hävittivät isomman osan Suomea aina Tornion seuduille asti. Jokainen suomalainen mies tarttui aseihin ja meni vihollista vastaan, mutta tämä oli jo nopeilla hevosillaan vienyt pois saaliinsa. Savonlinnaa ja Viipuria eivät venäläiset voineet valloittaa.

Viipurissa oli päällikkönä urhoollinen ruotsalainen ritari nimeltä Knut Posse. Hän oli nuoruudessaan ollut ylioppilaana ja matkoillaan ulkomailla tullut muita oppineemmaksi. Senvuoksi kansa luuli Possen osaavan noitua. Hänestä kerrotaankin monta taikauskoista tarinaa. Sanottiin hänen saaneen paholaiselta hevosen ja rengin, jotka hän sydäntalvella lähetti ilman kautta viemään sanaa Tukholmaan. Kerrottiin myöskin, että Posse, kun hän linnan tornissa ravisti patjasta höyhenet ilmaan, käänsi vihollisten silmät niin, että jokainen höyhen näytti heistä sotalaivalta. Kun hän piirsi laivankuvan hiekkaan, tuli siitä kohta oikea laiva. Kerrottiinpa lisäksi hänen osanneen keittää kauhistavaa ainetta konnista, käärmeistä, elohopeasta, lipeästä ja kalkista. Mutta tämä aine ei ollut muuta kuin ruutia, vaikka harvat vielä silloin oikein tiesivät, mistä sitä valmistettiin.

Syyskuussa vuonna 1495 ryntäsi suuri venäläinen armeija Viipuria vastaan. Venäläisiä sanottiin olleen

niinkuin puita metsässä, ja he toivat muassaan 7 metrin pituisia tykkejä, joilla ampuivat kiviä muureja vastaan. Knut Posse puolusti itseään urhoollisesti vähäisen linnaväkensä kanssa lähes kolme kuukautta. Mutta kovasta ampumisesta kaatui viimein kaksi tornia, ja kolmanteen ilmestyi jo suuria reikiä. Marraskuun 30 päivänä venäläiset pystyttivät yhdeksän pitkää tikapuuta muurien nojalle ja alkoivat kiivetä muureille. Tätä Posse odottikin, ja oli pannut ruutia pystyssä olevan tornin alle. Venäläiset hyökkäsivät muurien ylitse ja täyttivät tornin. Silloin sytytettiin ruutimiina, torni kaatui maahan hirmuisella jyskeellä ja hautasi raunioihinsa viholliset, jotka olivat siellä sisässä. Muu Venäjän armeija säikähti hirmuisesti, kun tulta maasta suitsusi. Toiset kaatuivat pyörtyneinä maahan, toiset pakenivat. Posse, joka väkineen oli kellareihin kätkeytynyt, hyökkäsi ulos ja surmasi paljon vihollisia. Piiritys loppui, ja Viipuri oli pelastettu.

Tätä tapausta sanottiin sitten Viipurin pamaukseksi. Varmaan ei tiedetä, kuinka siinä kävi, mutta sen verran tiedetään kuitenkin, että venäläiset vetäytyivät takaisin voimatta Viipuria valloittaa. Posse tuli maan kuuluisaksi, ja monta tarinata kerrottiin sitten pamauksesta. Possen sanottiin käskeneen miestensä tukkia korvansa vahalla, mutta muutamat, jotka eivät totelleet käskyä, kuolivat pamauksesta. Nykyaikana käytetään usein sodassa ruutimiinoja; mutta yksikään ei ole tullut niin kuuluisaksi kuin Viipurin pamaus.

134. Kristian Tyranni.

Kalmarin unionin viimeisinä viitenäkymmenenä vuotena eivät ruotsalaiset eivätkä suomalaiset tahtoneet olla Tanskan kuninkaan alamaisina, vaan valitsivat itselleen omat valtionhoitajat. Sten Sture vanhempi hallitsi Ruotsia kiitettävällä tavalla lähes 30 vuotta, mutta vähän oli hänellä aikaa pitää huolta Suomesta, jota silloin sota hävitti. Hänen jälkeensä tuli valtionhoitajaksi Svante Sture, urhoollinen ja ankara soti-

las. Viimeksi hallitsi valtakuntaa Sten Sture nuorempi, lempeä ja lemmitty herra, joka kaatui vuonna 1520 sodassa tanskalaisia vastaan.

Tanskalaiset kuninkaat eivät tahtoneet luopua Ruotsin kruunusta. Yksi heistä oli Hannu niminen. Hän hallitsi jonkun aikaa Ruotsia ja Suomea, vaan karkoitettiin pois, ja silloin syttyi uudelleen sota Tanskan kanssa. Siihen aikaan tanskalaiset eivät olleet suosittuja vieraita Suomessa. He nousivat laivoiltaan rannikoille, ryöstivät ja polttivat taloja sekä riensivät saaliineen takaisin laivoihinsa. Rannikoilla asuvilla talonpojilla oli harvoin apua sotaväestä, ja heidän täytyi itse puolustaa itseään. He laskivat kiviä ja paaluja kulkuväyliin, virittivät jännitettyjä joutsia metsäteille ja vierittivät vuorten jyrkiltä rinteiltä suuria kiviä ryntäävän vihollisen päälle. Kaikki tämä ei paljon auttanut. Eräänä yönä elokuussa vuonna 1509 heräsivät Turun kaupungin porvarit hälinään ja aseiden kalskeeseen. Tanskalaiset olivat hyökänneet kaupunkiin, tunkivat huoneihin, tappoivat monta asukasta ja ryöstivät kaikki, mitä käsiinsä saivat. Rikas Turku ei sitten enää päässyt entiseen varallisuuteensa, ja maassa oli paljon rauhattomuutta siihen aikaan.

Hannu kuninkaan jälkeen tuli hänen poikansa Kristian II Tanskan, Ruotsin ja Norjan kuninkaaksi. Hän oli niin viisas ja rohkea, että hän olisi ollut pohjoismaiden suurimpia kuninkaita, jos hän ei samassa olisi ollut viekas ja julma. Hän lupasi valtakunnan ylhäisimmille herroille rauhan ja kuninkaallisen suosionsa, jos he tulisivat hänen kruunausjuhlaansa Tukholmaan. Suomen herrat eivät luottaneet kuninkaan lupauksiin ja jäivät kotiinsa. Ruotsalaiset herrat menivät. Kahtena päivänä oli suuret iloiset pidot; mutta kolmantena päivänä suljettiin Tukholman portit. Useita vangittiin, syytettiin ja tuomittiin vääräuskoisina kuolemaan, koska paavi oli julistanut pannaan Sten Sturen puoluelaiset. Kaksi piispaa, monta herraa ja porvaria mestattiin kuninkaan silmäin edessä Tukholman isolla torilla. Tätä julmaa lupauksen rikkomista nimitettiin Tukholman verilöylyksi, ja siitä päivästä alkaen sanottiin kuningasta Kristian tyranniksi.

Sitten pystytettiin hirsipuita monin paikoin Ruotsissa, ja mestaaja sai paljon työtä. Kuningas lähetti Suomeen Hemming Gadin, Ruotsin suurimman valtiomiehen, joka monta vuotta oli maatansa palvellut, mutta elämänsä 90:tenä vuotena palveli Kristian kuningasta. Hemming Gad kertoi täällä, että Kristian oli hyvä ja rehellinen kuningas. Suomalaiset uskoivat häntä ja antautuivat vapaaehtoisesti Tanskan vallan alaisiksi. Mutta kuningas lähetti päälliköilleen käskyn jatkaa verituomiota Suomessakin. Monta urhoollista suomalaista miestä mestattiin, ja Raaseporin luona katkaisi mestaajan kirves Hemming Gadinkin harmaan pään. Nyt luuli Kristian kuningas olevansa turvallisena kaikissa valtakunnissaan, sillä samalla lailla hän oli Norjassakin perinpohjin masentanut kaiken vastustuksen.

Mutta Jumalan vanhurskas tuomio kohtasi tätä julmaa kuningasta ja syöksi hänet alas vallan kukkuloilta. Ensin nostivat Ruotsin talonpojat, sitten Suomenkin aateli ja talonpojat kapinan petollista Kristian kuningasta vastaan, joka oli tahrannut kätensä niin monen viattoman verellä.

Silloin eli täällä suomalainen aatelismies, nimeltä Niilo Grabbe, Grabbakan herra. Hän rupesi vähäisen urhoollisen miesjoukon päälliköksi ja alkoi omin päin käydä sotaa tanskalaisia vastaan. Niilo Grabbe oli salaisessa liitossa kansan kanssa, purjehti pitkin rantoja ja tunsi kaikki tanskalaisten yritykset. Hän hiipi öisin maalle, karkasi tanskalaisten päälle, niiden nukkuessa nimismiesten taloissa, sulki ovet ja poltti viholliset huoneihin. Hän oli joka paikassa eikä missään. Kun tanskalaiset etsivät häntä Porvoossa, saivat he siellä tietää hänen olevan Kokemäellä. Kohta sen jälkeen hän oli Rääveliss̈ä. Tanskalaiset eivät koskaan saaneet häneltä rauhaa, ja viimein Grabbe herätti sellaisen pelon, ettei yksikään vihollinen uskaltanut tulla maahan muutoin kuin suurella sotavoimalla. Mutta silloinkin, kun tanskalaiset miesjoukolla tulivat, ei yksikään heistä uskaltanut öisin nukkua; niin pelkäsivät kaikki Niilo Grabbea.

135. Kustaa Vaasa.

Silloin eli nuori ruotsalainen aatelismies, nimeltä Kustaa Eerikinpoika Vaasa. Hän oli petollisesti joutunut Kristian tyrannin vangiksi ja pakeni vankeudesta. Hänen mielensä paloi isänmaahan, joka silloin oli kovassa ahdistuksessa, ja hän palasi salaa Ruotsiin. Siellä oli luvattu suuri palkinto sille, joka saisi hänet kiinni. Tanskalaiset etsivät häntä kaikkialta, ja hänen täytyi paeta kuin vainotun pedon. Marraskuussa vuonna 1520 hän tuli talonpojaksi puettuna Taalain maakuntaan. Siellä hän makasi yötä erään rikkaan vuoritilallisen luona. Tämä oli petturi ja lähetti sanan tanskalaisille, mutta hänen vaimonsa päästi Kustaan akkunasta pakoon. Sitten Kustaa tuli erään metsästäjän tupaan ja lämmitteli takan ääressä. Kohta hänen jälkeensä tulivat tanskalaiset tupaan. Metsästäjän vaimo paistoi leipiä uunissa, löi Kustaata leipälapiolla selkään ja sanoi: »Mene siitä heti riihtä puimaan!» Kustaa meni. Metsästäjä kätki hänet olkikuormaan ja lähti sitä ajamaan. Tiellä hän tapasi tanskalaisten lähettiläät. Nämä varoivat jonkun olevan kuormaan piilotettuna ja pistivät piikkinsä olkien läpi. Kustaa sai haavan jalkaansa ja verta vuoti tielle, mutta metsästäjä leikkasi haavan hevosen jalkaan siten pettääksensä vainoojia.

Myöhemmin Kustaa tuli erään talonpojan luokse, jonka nimi oli Tomte Matte. Siellä hänet kätkettiin laattian alle kellariin, ja kohta sen jälkeen tulivat tanskalaiset tupaan. Tomte Matten vaimo pani joulu-olutta ja asetti heti olut-ammeensa kellarinluukun päälle, niin ettei kukaan epäillyt piilopaikkaa. Sama kellari on jäljellä vielä tänäkin päivänä, ja siihen on pystytetty muistomerkki. Kustaa pääsi pois, mutta oli alinomaisessa hengenvaarassa. Useita päiviä ja öitä hän oli sydäntalvella piilossa siltain ja kaatuneiden vanhain honkain alla metsissä. Hän piti puheita Taalain miehille, kertoi heille Tukholman verilöylystä, jossa hänen isänsä oli tullut mestatuksi, ja pyysi heitä puolustamaan Ruotsin vapautta. Alussa he eivät tahtoneet häntä uskoa. Kustaan täytyi paeta erämaiden kautta Norjan rajalle asti. Taalain miehet katuivat, lähettivät suksimiehiä

pakolaista noutamaan ja nousivat kapinaan Tanskan valtaa vastaan.

Tästä ajasta alkaen Kustaa herra tuli ruotsalaisten talonpokien johtajaksi. He nousivat kapinaan kaikkialla maassa, löivät tanskalaiset ja karkoittivat Kristian kuninkaan valtakunnasta. Kohta karkoitettiin tämä julma kuningas Tanskastakin, ja hän kuljeskeli sitte rauhatonna ympäri Europpaa. Maatamien vuosien kuluttua hän taas koetti voittaa valtakuntiansa takaisin, mutta joutui vangiksi. Kaksitoista vuotta istui hän, joka oli ollut kolmen valtakunnan kuningas, muurien takana ahtaassa vankeudessa, jossa ruoka annettiin hänelle muurissa olevasta pienestä reiästä. Vasta kun hän oli harmaapää ukko, lievennettiin hänen vankeutensa, ja sitten hän eli vielä kauan varoittavana todistuksena Jumalan vanhurskaasta tuomiosta.

Toisin kävi Kustaa Vaasan. Hänet, joka oli niin köyhä ja hyljätty, korotti Jumala suureen kunniaan, ja hän vertasi itseänsä kuningas Daavidiin, joka kerran oli ollut köyhä paimen. Ruotsalaiset valitsivat Kustaa Vaasan ensin valtionhoitajaksi, sittemmin kuninkaaksi (v. 1523). Hänestä tuli suuri ja mainio kuningas sekä kuuluisan Vaasansuvun kantaisä Ruotsin valtaistuimella.

136. Junkkeri Tuomas ja Eerikki Fleming.

Pelastettuaan suurimman osan Ruotsia lähetti Kustaa Vaasa Suomeen pienen sotaväestön Niilo Vestgöten johtamana. Suomen aatelisto varusti sotamiehiä, ja syksyllä vuonna 1521 alkoi suomalainen ja ruotsalainen armeija yhdistettynä piirittää Turun linnaa. Linnan päällikkönä oli saksalainen mies, nimeltä Junkkeri Tuomas, ja hänellä oli sotaan tottuneita saksalaisia palkkasotureita sekä tykkejä ja kaikkia muita tarpeita. Piirittäjät sitä vastoin olivat huonosti varustetut; he seisoivat siinä koko talven mitään toimittamatta, mutta Junkkeri Tuomas teki väkineen linnasta hyökkäyksiä. Niissä hän otti useita ruotsalaisia herroja vangiksi, ja

oli sitä paitsi jo ennen sulkenut suomalaisia vankeja linnan vankihuoneihin. Eräänä aamuna pystytettiin korkeita hirsipuita linnan muureille. Niihin hirtätti Junkkeri Tuomas muutamia vankeja, uhatakseen ja pilkatakseen heidän maamiehiään, ja Niilo Vestgöte näki oman veljensä riippuvan hirsipuussa.

Talvella tuli Kristian kuninkaalta käsky surmauttaa kaikki vangit, jotka vielä olivat hengissä, ja Junkkeri Tuomas ei odottanut toista käskyä. Pyöveli sai siis uutta työtä, kaksi suomalaista ritaria ja useita alhaisemman säädyn miehiä mestattiin linnassa. Yksi vangeista oli Eerikki Fleming, nuori, uskalias ja viisas suomalainen aatelismies. Hän oli olevinaan Kristian kuninkaan innokas puolustaja ja sanoi, ett'ei hän ketään vihannut niin paljon kuin kapinallista Kustaa Vaasaa. Kun Fleming oli aikansa sellaisia puhunut, niin hän sai, paitsi armoa, lisäksi julman Junkkerin luottamuksen. Muutamana iltana Fleming pyysi saada yöllä karata piirittäjäin kimppuun, ja Junkkeri Tuomas suostui siihen toivossa saada hirttää useampia vankeja. Fleming otti mukaansa ne suomalaiset ja ruotsalaiset vangit, jotka vielä olivat elossa, ja niiden vartijoiksi joukon saksalaisia sotamiehiä. Yön pimeydessä hän ryntäsi ruotsalaista leiriä vastaan, mutta oli edeltäkäsin lähettänyt salaa sanan Niilo Vestgötelle. Yhtäkkiä piiritti Niilo Vestgöten väki hänen joukkonsa. Heti käänsivät Fleming ja vangit aseensa saksalaisia sotamiehiä vastaan; nämä kaatuivat viimeiseen mieheen ja pelastetut vangit otettiin riemulla vastaan ruotsalaisessa leirissä.

Näin kului talvi. Vahvaa linnaa ei voitu valloittaa, ja heti meren auettua tuli tanskalainen laivasto Turkuun. Piiritys täytyi jättää. Tanskalaiset ryöstivät taas Turussa, ja suuri tulipalo syttyi, kun Niilo Vestgöten ruutikellari pamautettiin ilmaan.

Myöhemmin kesällä vuonna 1522 Junkkeri Tuomas sai käskyn koota runsaasti ruokavaroja Suomesta ja viedä ne Tukholmaan, jossa tanskalaisia piiritti Kustaa Vaasa. Tuomas purjehti Suomesta isolla laivastolla. Tultuaan likelle Ruotsin rantaa hän lähetti pienen laivan vakoomaan, olisiko vihollisia näkyvissä. Juuri silloin sattui Eerikki Fleming olemaan ruotsalaisen laivaston kanssa

väijymässä erään saaren takana. Äkkiarvaamatta hän valloitti tanskalaisen laivan ja vei sen väestön vankina ruotsalaisiin laivoihin. Sitte hän puki itsensä ja väkensä vangittujen tanskalaisten vaatteihin, nousi tuohon pieneen laivaan ja laski täysin purjein tanskalaista laivastoa kohti. Junkkeri Tuomas näki laivan lähenevän, halusi heti kuulla minkälaisia sanomia se toi ja soudatti itsensä veneellä vakooja-laivaan. »Mitä kuuluu?» kysyi hän. »Kaikki hyvin!» vastasi Fleming tanskalaisessa takissaan. Junkkeri Tuomas kapusi kohta laivaan. Tuskin hän oli ennättänyt kannelle, kun jo havaitsi petoksen ja yritti hypätä veneeseen, mutta samassa hänet otettiin miehineen kiinni. Fleming laski taas Ruotsin saaristoa kohti, ja tanskalainen laivasto, jonka väestö oli nähnyt Junkkeri Tuomaan nousseen laivaan, seurasi jäljessä. Heti ryntäsi Fleming tanskalaisten päälle, joilla ei ollut päällikköä, ja otti koko heidän laivastonsa, paitsi yhden laivan, jonka nimi oli »Suomen prinssi». Tämä puolusti itseään urhoollisesti koko Ruotsin laivastoa vastaan, se täytyi ampumalla sytyttää palamaan ja se upposi kaikkine väkineen.

Junkkeri Tuomas vietiin vangittuna Kustaa Vaasan luokse ja hirtettiin tammeen julmain töittensä palkinnoksi. Se häntä enemmän harmitti, ettei häntä, muka ritarimiestä, hirtetty edes hamppunuoralla, vaan niiniköydellä. Mutta Eerikki Fleming tuli rikkaaksi ja mahtavaksi mieheksi sekä ruotsalaisen laivaston amiraaliksi.

137. Piispa Arvid Kurki.

Maunu Tavastin jälkeen oli rikkaita, oppineita ja mahtavia miehiä Suomen ylhäisimmästä aatelista ollut Turun piispoina. He olivat uljaita kirkkoruhtinaita, viisaita hallitusmiehiä ja rakastivat maatansa. Suomi kukoisti heidän hallituksensa aikana. Mutta tämä hyvä aika loppui Venäjän sodan ja tanskalaisten hävityksien kautta. Kirkot ryöstettiin, maa köyhtyi, kansa ei jaksanut maksaa kymmenyksiä. Svante Sturen aikana oli

Turussa peräkkäin kaksi vanhaa piispaa, jotka eivät jaksaneet pitää järjestystä näinä ankarina aikoina. Ja paljo hämmennystä oli silloin kaikissa oloissa.

Viimein tuli valtioviisas ja korkeasukuinen Arvid Kurki Turun piispaksi vuonna 1510. Hän hallitsi hiippakuntaansa jäntevästi ja vielä kerta nähtiin katolisen kirkon ylipaimenen esiintyvän melkein yhtä loistavana, ylevänä ja mahtavana kuin hänen kuuluisat edeltäjänsä. Arvid piispan likeisin esimies, Upsalan arkkipiispa Kustaa Trolle, oli maanpetturi ja kannatti Kristian kuningasta. Kun tanskalaiset voittivat ja valloittivat Suomen, niin Arvid piispalla ei ollut muuta neuvoa kuin teeskennellyllä alamaisuudella viihdyttää Kristian kuninkaan epäluuloa. Hän pyysi kuninkaalta maatiloja ja etuja, esiintyäkseen omanvoiton pyytäjänä, sillä Kristian kuningas, joka oli petollinen, ei luullut kenenkään voivan menetellä rehellisesti ja omaa hyötyään katsomatta. Senvuoksi kuningas armahti Arvid piispaa, mutta kaikki rehelliset Suomen miehet surivat sitä, että heidän piispansa petti isänmaan.

Arvid piispa antoi maanmiestensä jonkun aikaa luulla hänestä pahaa ja kätki suuren joukon sota-aseita Kuusiston linnan kellariholveihin. Mutta kun Kustaa Vaasa lähetti sotaväkeä Turkuun, heitti piispakin teeskentelyn, jakoi aseita sotaväelle ja yhtyi julkisesti vapauden puolustajiin. Maa kuuli hänen käskyänsä ja varusti itseään tanskalaisia vastaan. Arvid piispa tiesi kyllä panevansa henkensä ja onnensa alttiiksi, mutta näitä hän piti vähäarvoisina, sillä isänmaa oli hänelle rakkaampi kaikkia maallisia etuja.

On jo kerrottu, että Turun linna jäi valloittamatta ja sai keväällä vuonna 1522 apua tanskalaiselta laivastolta. Tanskalaiset olivat taas vähän aikaa herroina maassa ja etsivät piispaa kaikkialla, rangaistaksensa häntä hänen luopumisestaan. Arvid piispa pakeni rannikkoa myöten pohjoiseen päin, ensin Raumalle, sieltä Poriin, sieltä Närpiöön Pohjanmaalle. Mutta kun vainoojat alinomaa seurasivat thäntä, täytyi hänen Närpiössä astua laivaan, paetakseen Ruotsiin. Hänen mukanaan lähti useita maan ylhäisempää aatelia, rouvia ja pappeja. Laiva oli kiireessä tullut huonosti varustetuksi, kenties

oli siinä myöskin liiaksi väkeä ja tavaraa. Kun pakolaiset likenivät Ruotsin rannikkoa Öregrundin edustalla, nousi kova myrsky, ja siinä hukkui laiva piispan ja kaikkein pakolaisten kanssa toukokuun 23 päivänä 1522.

Näin päätti Suomen viimeinen katolinen piispa kunniakkaan toimensa. Niinkuin ensimäinen piispa Henrikki oli antanut henkensä Suomen puolesta, niin uhrasi myöskin viimeinen piispa, Arvid Kurki, henkensä isänmaan puolesta. Meidän ei siis tule unhottaa, että katolinen kirkko Suomessa kaikkine puutteineen ja vikoineen kuitenkin on sekä alkanut että päättynyt kunniakkaasti.

Wiides Luku.

Kertomuksia Suomen sotaisilta ajoilta.

138. Lutherin uskonpuhdistus.

Minä tahdon pelastaa ne sielut,
jotka te käsitätte ja uskotatte.
Hesek. 13: 20.

Missä ei Jumalan sana ihmisiä walaise, siellä wallitsee pimeys ja inhimillinen hairaus. Katolinen kirkko ei sallinut kansan lukea raamattua. Paawi palwelijoineen pyysi saada maailmallista waltaa, pukeusi purppuraan ja eli herkullisesti. Luostarit oliwat monin paikoin tulleet laiskuuden ja rikosten pesiksi; kansat oliwat wajonneet törkeään taikauskoon ja rukoiliwat pyhimyksiä enemmän kuin Jumalaa. Parannuksesta ja katumuksesta wälittämättä saatiin syntein anteeksiantoa ostaa rahalla, ja petetyt ihmisraukat luuliwat tulewansa autuaiksi, kun heittää helähtiwät hopearahan aneenkauppiaan arkkuun.

Tässä suuressa pimeydessä Jumala oli jo kauan walaissut muutamia hartaita kristityitä, jotka rohkeamielisesti astuiwat esiin totuutta julistamaan. He oliwat kärsineet paljon wainoa Jumalan sanan tähden. Muutamia oli rowiolla poltettu tai piinapenkkiin sidottu; toisia oli pantu pannaan, ajettu maanpakolaisuuteen tai wietyä heiltä kaikki omaisuus. Kuitenkaan ei saatu totuutta sorretuksi; paawin walta oli kyllä suuri, mutta Jumalan woima oli suurempi. Piispa Arwid Kurjen aikana ilmestyi Saksassa harras, woimakas ja oppinut munkki, tohtori Martti Luther. Hänet Jumala kutsui suureen työhön, totuuden tietoa lewittämään. Tohtori Luther luki yksinäisessä luostarikammiossaan raamattua alinomaa rukoillen ja alkoi käsittää, että ihmiset oliwat Jumalan sanan wäärentäneet.

Hän matkusti paawin luokse Roomaan rukoilemaan häntä, jota nimitettiin kristikunnan isäksi, saattamaan entiselleen totisen kristinuskon. Paawi halweksi tätä kehoitusta ja kielsi Lutheria kansalle puhumasta. Mutta jota enemmän Lutheria kiellettiin, sitä rohkeammin hän julisti puhdasta Jumalan sanaa semmoisena kuin sen oli raamatusta käsittänyt. Wiimein hän julisti luopuwansa paawista, poltti

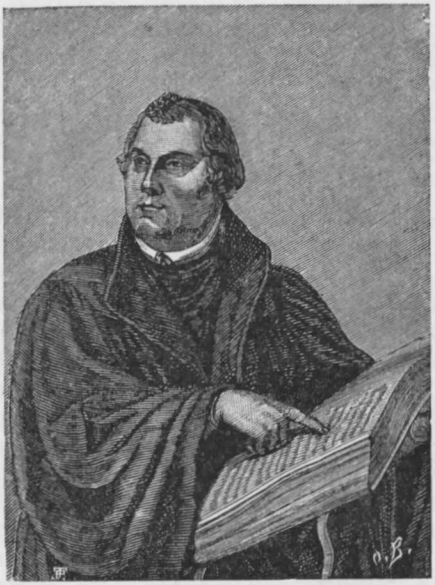

hänen kirjeensä ja käänsi raamatun heprean, kreikan ja latinan kielistä saksankielelle. Wähää ennen oli, Jumalan sallimuksesta, kirjapainotaito keksitty, ja sen kautta saattoi raamattua pikaisesti lewittää kaikkiin kansoihin. Jumalan sana nousi jälleen paistawana aurinkona maailman pimeässä yössä ja walaisi kaikki kansat. Monta tuhatta ihmistä kuunteli ilolla ja ihmetyksellä uutta oppia Jumalan armosta Kristuksessa, joka antaa meille autuuden ilmaiseksi, kun me waan uskomme. Sitä enemmän riehuiwat Jumalan sanan wiholliset, jotka tahtoiwat maailmaa pimeydessä pitää.

Tohtori Luther ja hänen uskolaisensa joutuiwat katkeran wainon alaisiksi, häwäistyiksi ja pannaan julistetuiksi. Hän kutsuttiin keisarin, kuningasten ja piispain eteen, mutta ei peräyttänyt sanaakaan, waan wastasi heille: „Tässä minä seison, enkä muuta woi; Jumala minua auttakoon; amen!“ Täytyihän niin rohkean taistelun totuuden puolesta wiimein saada woitto. Jumala johdatti nyt useita ruhtinaitakin totuuden tuntoon, ja uusi ewankelinen oppi lewisi yhä enemmän. Tätä suurta kirkollista parannusta nimitetään uskonpuhdistukseksi.

Kustaa Waasa oli ensimäisiä, joka pani uskonpuhdistuksen waltakunnassaan toimeen. Pian tuli Jumalan pyhä sana Lutherin oppilasten kanssa Suomeenkin. Nuori suomalainen maisteri, nimeltä Pietari Särkilahti, oli opiskellut Lutherin kaupungissa Wittenbergissä ja alkoi saarnata hänen oppiansa Turun tuomiokirkossa. Aika oli sopiwa: piispa oli kuollut, hänen pappinsa oliwat neuwottomia, sota oli maassa, eikä kenelläkään ollut aikaa estää uuden opin lewittämistä.

Muissa maissa sai uskonpuhdistus wasta kowien sotien ja monien kapinain perästä woiton. Meidän maahamme tuli tämä uusi totuuden oppi hiljalleen ja wirwoittawana kuin kewäinen sade. Ei kukaan sitä wastustanut. Eikä kuitenkaan pysy yksikään kansa niin itsepintaisesti wanhoissa tawoissaan ja wanhassa uskossaan kuin Suomen kansa. Mutta miten sai tämä uusi oppi niin hiljaisen ja rauhallisen woiton? Ensiksikin Jumalan sanan ja Jumalan Hengen woiman kautta, joka taiwuttaa ihmisten sydämet niinkuin wesiojat. Mutta toiseksi tulee meidän muistaa, että melkein kaikki jumalanpalwelus tähän asti toimitettiin latinan kielellä. Nyt alkoiwat Lutherin oppilaat messuta, saarnata ja opettaa kansan kielellä. Siitä tuli monen sydän hellästi liikutetuksi. Nyt he kuuliwat Jumalan puhuwan heille heidän omalla kielellään; nyt he tiesiwät, että hän ymmärsi heidän rukouksensa. He oliwat tulleet likemmäksi taiwaallista Isäänsä, joka tähän asti oli heistä näyttänyt olewan niin kaukana, ja tuntui, kuin olisi hän astunut taiwaasta maahan ja itse puhunut heille. Sanomaton ilo täytti heidän mielensä, woimallinen, eläwä usko heräsi heissä, ja he ylistiwät Jumalaa.

139. Kustaa kuninkaan hallitus.

Paljon wallattomuutta oli ſyntynyt entiſinä rauhattomina aikoina. Mutta kuningas Kustaa I oli ankara herra, joka ei kärſinyt mitään epäjärjeſtyſtä waltakunnaſſaan. Hämeen talonpojat oliwat tottuneet kalaſtamaan ja metſäſtämään Pohjanmaalla. Kun toiſia uudisaſukkaita ſinne aſettui, tuliwat hämäläiſet kateelliſiksi, karkaſiwat uudisaſukaſten päälle ja polttiwat heidän talonſa. Kuningas rankaiſi heitä kowasti täſtä wäkiwallan työstä. Ja toiſella kerralla, kun ſawolaiſet eiwät tahtoneet totella hänen käskyjänſä, kirjoitti hän heille: „Teidän pitää tietämän, että ſitä warten me olemme teidän oikea herranne ja eſiwaltanne, että me hallitſemme teitä ettekä te meitä.“

Wielä ankarammin nuhteli kuningas ſuomalaiſia aatelismiehiä, jotka talonpoikia raſittiwat. Suomen rikkaimpia ja mahtawimpia herroja oliwat ſiihen aikaan Fleming-weljekſet. Talonpojat walittiwat heiſtä, ja kuningas kirjoitti ſuoſikillenſä Eerikki Flemingille, joka ſilloin oli waltioneuwos ja ſotalaiwaston amiraali: „Me olemme kuulleet, herra Eerikki, näiden köyhäin miesten monenlaiſet walitukſet ſiitä, että te teette heille wäärytyttä, ja kun he walittawat hätäänſä meille, niinkuin kohtuullista on, ſidotte te heidät ja kiuſaatte heitä niin kowasti, että muutamat heiſtä owat kuljeskelleet koko talwen rauhattomina metſiſſä. Kun nyt emme ſaata kärſiä ſitä, että te niin kowasti köyhiä ahdiſtatte, waroitamme me tieitä menettelemään näiſſä aſioiſſa niin, että ſaatatte Jumalan ja meidän edeſſämme töiſtänne wastata.“ Kun tämä waroitus ei auttanut, kirjoitti kuningas toiſen kerran: „Jos ette lakkauta laittomia waatimukſianne kyydin ja kestitſemiſen ſuhteen,

niin menetätte osan läänityskartanoistanne, niin että paukkuu."

Eikä se asia tyhjiin sanoihin jäänyt. Sekä Eerikki Fleming että muut herrat menettiwät kerran toisensa perästä ne kartanot ja läänitykset, jotka kuningas oli heille antanut. Silloin ei ollut kestikiewaritaloja, ja talonpoikain täytyi usein maksutta antaa herroille kyytihewosia, ruokaa ja majoitusta. Tämän estämiseksi Kustaa kuningas sääti ensimäisen kyytiasetuksen. Ja etteiwät woudit kiskoisi laittomia weroja, kirjoitettiin kaikki maa-omaisuus maakirjaan ja jaettiin manttaaleihin, niin että jokaisen manttaalin tuli maksaa määrätty wero. Kuninkaalla oli monta kartanoa Suomessa, ja hän määräsi itse, kuinka niitä piti hoitaa. Hän katsoi itsensä waltakunnan isännäksi ja tahtoi pitää huolta kaikesta.

Kustaa kuningas käwi kaksi kertaa Suomessa. Ensi kerralla hän käytti oikeutta Turussa, toisella kerralla hän oli sotaan joutunut Wenäjän kanssa. Pienen rajametelin tähden wenäläiset ryntäsiwät maahan suurella sotajoukolla ja piirittiwät Wiipuria tammikuussa wuonna 1556. Siellä oli paljo hewosia, ja jotteiwät ne tulisi kärsimään ruoan puutetta, lähetti Wiipurin päällikkö yöllä kuormawaunuja tuomaan heiniä linnaan. Silloin oli lumeton talwi, ja kun heinäkuormia ajettiin malkosiltaa myöten linnasaareen, synnyttiwät rattaiden pyörät ankaran kolinan. Tämän kummallisen jyryn kuuliwat wenäläiset yön hiljaisuudessa ja luuliwat, että suuri suomalainen armeija oli tulossa Wiipurin awuksi. Kohta he jättiwät leirinsä; muutamat lähtiwät heti tiehensä, toiset ajoi Wiipurin wäestö pakoon.

Tähän aikaan oli Kustaa kuningas puolisonsa ja muutamain lastensa kanssa Turussa. Wanhoilla päiwillä waltasi hänet pelko, ja hän oli jo aikeissa palata pitkää tietä Tornion kautta Ruotsiin, kun tieto tuli wihollisen pakenemisesta. Seuraawana wuonna tehtiin rauha Wenäjän kanssa.

Lapsistaan oli Kustaa kuninkaalla paljon wastusta, mutta kansa häntä siunaili. Jätettyään sywästi liikutettuna waltakunnan kokoontuneet säädyt hywästi, kuoli tämä suuri kuningas w. 1560, jättäen sen muiston jälkimaailmalle, että hän oli ottanut waltakunnan wastaan köyhänä, häwitettynä ja wieraan wallan alaisena, mutta jättänyt sen wapaana ja kukoistawana jälkeläisilleen.

140. Piispa Mikael Agrikola.

Wuonna 1527 oli waltiopäiwät Westeroſin kaupungiſſa Ruotſiſſa. Siellä päätettiin, että Jumalan ſanaa piti puhtaana ſaarnattaman koko waltakunnaſſa; ettei kenenkään enää tuliſi paawia kuulla; että piispain ja pappien tuli olla kuninkaalle alamaiſet ja että kirkkojen omaiſuus tuliſi kruunulle. Sillä oli katolinen oppi häwitetty waltakunnasta. Aikanaan ſe oli matkaan ſaattanut paljon hywää, niinkuin ennen on kerrottu, mutta nyt oli tullut aika, jolloin ſen erhetyksen täytyi ſiirtyä puhtaamman opin tieltä.

Enſimäinen ewankelinen piiſpa Turuſſa oli Martti Skytte. Hän oli harras ja hywäätekewäinen mies, joka omalla kuſtannukſellaan lähetti nuoria miehiä Wittenbergiin oppia ſaamaan. Yksi näistä oli Mikael Agrikola, kalastajan poika Pernajan pitäjästä. Hän tuli Turun koulun rehtoriksi ja wiimein Martti Skytten jälkeen Turun piiſpaksi w. 1554. Mutta Wiipuriin pani kuningas toiſen piiſpan, nimeltä Paawali Juusten, niin että Suomi ſilloin oli kahteen hiippakuntaan jaettuna.

Mikael Agrikola oli hywin pontewa, oppinut ja wäſymätön mies. Jo ſe oli ſuurta, että hän köyhästä ja alhaiſesta ſäädyſtä oli työllään kohonnut niin korkealle kunniaſijalle, kuin Turun piiſpaniſtuin oli; mutta tämä ei ollut hänen ſuurin anſionſa. Hänen nimenſä tuli Suomeſſa rakkaaksi ja kuuluiſaksi ſiitä, että hän enſiksi alkoi kirjoittaa ja painattaa kirjoja ſuomenkielellä. Ennen hänen aikaanſa ei ollut ainoatakaan kirjaa ſuomeksi. Oli ainoaſtaan kirjoitettuja latinaiſia kirjoja, ruotſalaiſia pyhimyſtaruja ja kolme kirjaa katoliſta jumalanpalwelusta warten, nekin Saksaſſa painetut. Mitäpä muita kirjoja tarwittiinkaan, kun ainoaſtaan papit oſaſiwat lukea? Suomeſſa ei ollut yhtäkään kirjapainoa, ja Ruotſiſſa yksi ainoa. Kirjain painaminen oli kalliſta, eikä yhtäkään kirjaa ſaatu painaa kuninkaan luwatta. Mutta tämä ei Agrikolaa pelottanut. Hän tawaſi kokoon kirjaksi ſuomenkielen ſanat ja taiwutukſet, joita ei wielä koskaan ennen ollut kirjoiſſa käytetty. Hän ſai kuninkaan wakuutetuksi ſuomalaisten kirjain hyödyſtä, ja hänelle ſuotiin apua painattaakſeen niitä Tukholmaſſa. Ja hän alkoi ſillä, jolla kaikki kirjanluku alkaa, ſuomalaiſen

aapiskirjan painattamiſella noin wuonna 1540. Sitten hän toimitti kirjapainosta Lutherin wähän katkismukſen ſuomekſi ja ſitten rukouskirjan, jota „kaikkien ſuomalaisten kädet kuluttiwat“. Hän piti ſuurimpana kunnianaan ja onnenaan koko raamatun kääntämiſen ſuomekſi, mutta ei ennättänyt ſuomentaa muuta kuin muutamia oſia ſiitä. Kuitenkin hän ſaattoi ſuureksi ilokſeen painosta ſuomekſi toimittaa koko Uuden Testamentin wuonna 1548, ja ſe, joka tämän on tehnyt, ei ole elänyt turhaan. Sillä nyt ſai Suomen kanſa enſi kerran omalla äidinkielellään lukea maailman ſuurinta, pyhintä ja kalleinta kirjaa, Jumalan omaa ilmoitettua ſanaa. Ja niin oli, kuin profeetta Eſaias ſanoo: „Kanſa, joka pimeydeſſä waelſi, näki ſuuren walkeuden, ja jotka aſuiwat kuoleman warjon maaſſa, niiden yliſe ſe kirkkaasti paistaa.“

Niin, totiſesti tämä oli ſuurin hywyys, mitä Jumala ſuomalaiſen miehen kautta ſaattoi kanſalleen oſottaa. Agrikolan työ kaswoikin rikkaita hedelmiä kaikikſi ajoikſi. Wuonna 1541 oli raamattu jo ruotſikſi painettu. Siitä ajasta alkain astui Jumalan ſana alas kanſaan ja kylwi jaloa ſiementä ſuwusta ſukuun. Moni wielä luuli Jumalan ſanan tulewan häwäistyksi ſiitä, että ſe kanſan kielelle käännettiin. Mutta Agrikola kirjoitti rukouskirjanſa alkulauſeeſſa:

„Kyllä ſe kuulee Suomen kielen,
Joka ymmärtää kaikkein mielen.“

Kowasta työstä oli tämän ſuuren iſänmaan-ystäwän terweys heikontunut. Hän kuoli, ainoastaan 47 wuoden ikäiſenä, w. 1557, paluumatkalla Moskowasta, jonne kuningas oli hänet lähettänyt muiden airuiden kanſſa rauhasta ſopimaan. Mikael Agrikola on Wiipurisſa haudattuna, ja kiitollinen Suomen kanſa on pystyttänyt muistopatſaan hänen haudallenſa.

141. Suomen herttua Juhana.

Ruotsin kuninkaat olivat ennen kansan valitsemia, mutta nyt oli kruunu tullut Waasan suvun perittäväksi. Kuningas Kustaa I:llä oli neljä poikaa ja neljä tytärtä. Wanhin poika, Eerikki, peri valtakunnan; nuoremmat pojat saivat kukin maakunnan herttuakunnaksi. Kuningas rakasti enimmän toista poikaansa Juhanaa ja antoi hänelle suurimman osan Suomea. Koska tämä maa oli osa valtakuntaa, sai Juhana herttua hallita ja käyttää lakia Suomessa, mutta hänen täytyi pitää Ruotsin kuningasta päämiehenään.

Tämä viimeinen kohta ei miellyttänyt Juhanaa, joka oli oppinut, komea, nuori, 20 vuoden ikäinen prinssi. Hän tahtoi olla oma käskijänsä ja hallita omaa valtakuntaa. Senvuoksi hän etsi rikasta morsianta ja saikin omakseen prinsessa Katarinan, jonka veli oli kuninkaana Puolassa ja jolla sukunsa mukaan oli liikanimenä Jagellotar. Myöhään syksyllä vuonna 1562 hän toi tämän ihanan Suomen herttuattaren Turkuun ja piti linnassa loistavaa hovielämää.

Kustaa kuningas oli jo kuollut, ja Eerikki XIV oli kuninkaana Ruotsissa. Eerikki oli epäluuloinen, Juhana oli kunnianhimoinen; molemmat veljekset vihasivat, pelkäsivät ja epäilivät toisiansa. Ruotsi oli joutunut sotaan Puolan kanssa Liivinmaasta, jonka kumpikin tahtoi valloittaa; mutta Juhana herttua oli salaa lankonsa, Puolan kuninkaan puolella. Eerikki kuningas vihastui, haastoi Juhana veljensä valtakunnan säätyjen eteen Tukholmaan vastaamaan töistään ja antoi, kun hän ei käskyä kuullut, tuomita hänet valtakunnan kavaltajana kuolemaan.

Silloin varustautui Juhana herttua puolustautumaan ja toivoi saavansa apua Puolasta. Keväkuussa v. 1563 kokoontui paljo väkeä Turkuun Heikin markkinoille. Juhana herttua piti suomenkielellä puheen kokoontuneelle kansalle, soimasi ankarilla sanoilla Eerikki kuningasta ja kehoitti suomalaisia vapauttamaan maansa Ruotsin ylivallasta. Tähän hän lupasi Puolan apua, ja moni huusi ensi innossaan siihen suostuvansa mutta katui sitten, ja viisaat maassa pitivät ruotsalaisen vallan parempana kuin puolalaisen.

Wiikon kuluttua tuli Eerikki kuninkaan ſotajoukko piirittämään Turun linnaa. Juhana herttua puolusti itſeään elokuuhun ja ſeiſoi joka päiwä linnan tornissa kiikarillaan tähyſtämässä, milloin näkyiſi Puolan laiwaston walkeita purjeita Turun edustalla. Laiwastoa ei tullut, ja linnan wäestö alkoi joutua epätoiwoon. Wanha tarina kertoo Eerikki kuninkaan wäen eräänä iltana ſitoneen hewoſen ſelkään olkia ja riſukimppuja, ſytyttäneen oljet palamaan ja ajaneen palawan hewoſen juokſemaan pitkin Hewonſaarta, joka on wähän matkaa linnasta. Pimeä oli ja kaikki wahdit linnan muureilla rienſiwät ſille puolelle, ihmetellen tuota kiitäwää walkeata. Sill'aikaa ſanotaan kuninkaan wäen toiſelta puolelta kiiwenneen muureille ja wallpittaneen linnan. Mutta aikakirjoiſſa luemme, että kun herttua turhaan oli puolalaiſia odottanut ja hänen oma wäkenſä alkoi hänestä luopua, hänen wiimein oli pakko aukaista linnan portit kuninkaan wäelle. Tämä tapahtui elokuuſſa wuonna 1563.

Juhana herttua ja Katarina herttuatar wietiin wankeina Ruotſiin ja ſuljettiin Gripsholman linnaan. Eerikki kuninkaalla oli häijy neuwonantaja, nimeltä Yrjö Pietarinpoika. Kun tämä tarjoſi herttuattarelle wapauden ja ruhtinaalliſen eläkkeen, jos hän luopuiſi puoliſoſtaan, näytti ruhtinatar wihkimäſormustaan, johon oli piirretty: „Kuolema yksin meidät erottaa.“ Sitten hän ſeuraſi wapaaehtoiſesti herttuata wankeuteen. Herttuan täytyi omin ſilmin katſella, kun kuninkaan julma kosto kohtaſi hänen ſeuralaiſiaan, ja ſiihen loppui Juhana herttuan hallitus Suomeſſa.

142. Eerikki kuningas ja suomalaiset.

Kustaa kuninkaalla oli ſananlaskuna: „Kerta ſanoa ja ſanoiſſaan pyſyä on parempi kuin ſata kertaa puhua“. Tätä ei pannut Eerikki kuningas ſydämelleen. Hän ei ollut ſuuren iſänſä kaltainen; hän oli epäluuloinen, pelkuri, huikentelewainen ja julma. Hän tuhlaſi waltakunnan waroja turhamaiſiin koſimiſiin ja loiſtawaan kruunaukſeen. Hän

nimitti kreiwejä ja wapaaherroja, mutta pelkäsi sitten, että aatelisto kukistaisi hänet waltaistuimelta. Sitten hän lähetti kaikkialle wakoilijoita ja uskoi, mitä ne hänelle kertoiwat. Tästä hän tuli wietellyksi moniin onnettomiin wäkiwallan tekoihin ja oli jonkun aikaa pelosta ja omantunnon waiwoista heikkomielisenä. Näin hän kadotti kansan suosion, ja häntä pelättiin kuin tyrannia.

Paitsi Puolan kanssa oli Eerikki kuningas joutunut sotaan Tanskankin kanssa. Tässä sodassa harjotettiin suurta julmuutta molemmin puolin, ja monta maakuntaa Tanskan rajalla häwitettiin perinpohjin. Paljon suomalaisia palweli kuninkaan armeijoissa ja laiwastoissa. He oliwat kuuluisat urhoollisuudestaan, joskus myöskin julmuudestaan, sillä sota willitsi heidät. Suomalaiset oliwat tämän ajan parhaimpia jousimiehiä. Silloin jo tosin käytettiin tykkejä ja raskaita pyssyjä, jotka asetettiin tukeen nojalle ja sytytettiin luntulla; mutta suomalaiset luottiwat enemmän hywiin jousiinsa. Kysyttiin woimakkaita käsiwarsia jännittämään noita jäykkiä, teräksisiä jousenkaaria.

Siihen aikaan alkoiwat suomalaisetkin sotapäälliköt tulla kuuluisiksi. Wironmaa oli jo antautunut Ruotsin wallan alle. Henrik Klaunpoika Horn, Kankaisten herra, hoiti siinä maassa päällikkyyttä waltiotaidolla ja urhoollisuudella. Klaus Kristerinpoika Horn, Joensuun herra, oli Ruotsin mainioin merisankari. Ei koskaan ollut Ruotsin laiwasto ollut niin wahwa Itämerellä kuin Eerikki kuninkaan aikana Klaus Hornin johtamana. Ensimäisen kerran hän oli kolme päiwää amiraalina ja ennätti sillä ajalla woittaa Tanskan laiwaston. Sitten hän häwitti kerran toisensa perään Tanskan ja Lyypekin sotalaiwastot, otti heidän kauppalaiwansa, kantoi Juutinraumassa Tanskan tullin ja uhkasi Kööpenhaminaa. Nämä woitot woitettuaan Klaus Horn kulki riemusaatossa Tukholmaan, ja tanskalaisen amiraalin Otto Rudin täytyi kulkea wankina saatossa. Eerikki kuningas nuhteli kowilla sanoilla Rudia ja oli wihan wimmassa lähistää hänet miekallaan. Silloin tarttui Klaus Horn kuninkaan käteen ja sanoi: „tämä mies on taistellut urhoollisesti isänmaansa puolesta ja ansaitsee pikemmin kiitosta kuin moitetta.“ Kuninkaan wiha lauhtui, ja Klaus Hornin rohkeamielisyyttä ylistettiin yhtä paljon kuin hänen woittojaan. Tämä Suomen uros kuoli ruttoon

wuonna 1566 ja lepää haudattuna Upsalan tuomiokirkossa Kustaa Waasan wieressä.

Niilo Schenk kuljetti pientä sotalaiwaa, nimeltä Troilus, jonka laiwawäkenä oli suomalaisia. Buchowan meritappelussa wuonna 1565 laski suuri tanskalainen amiraalilaiwa Jägmästaren takaapäin Troilukseen „niinkuin merikotka sorsaan". Troilukseen kajuutta musertui, yksi masto kaatui mereen, ja tanskalaiset wiskasiwat waltaushaan laiwaan, pidelläkseen sitä kiinni. Silloin jännitti 70 suomalaista teräsjousensa, nuolia sateli ja tanskalaisia kaatui. Urhoollinen tanskalainen amiraali Herlöf Trolle, joka seisoi Jägmästarin peräkannella, teräksen-sininen haarniska yllä ja Tanskan waakunalla, kolmella kruunulla, koristettu hattu päässä, käski soittaa torwea. Niilo Schenk otti raskaan „putkensa" (kiwäärinsä) ja ampui amiraalin. Silloin katkaisiwat tanskalaiset hakaköytensä ja pakeniwat. — Toisessa wähän myöhemmässä meritappelussa Troilus oli neljä tuntia suuren, Kristoffer nimisen tanskalaisen laiwan kyljessä ja joka taholta ahdistettuna. Niilo Schenk suomalaisineen puolusti itseään niin, että Kristoffer ammuttiin upoksiin, ja sen haawoitettu päällikkö waipui laiwoineen meren pohjaan.

Maasota menestyi ruotsalaisilta huonosti. Kansa napisi, ja Eerikki kuninkaan täytyi päästää weljensä, Juhana herttua, wapaaksi wankeudesta. Kohta senjälkeen herttua teki liiton nuoremman weljensä, Södermanlannin herttuan Kaarlen kanssa, nosti kapinan ja syöksi Eerikin waltaistuimelta wuonna 1568. Onneton Eerikki kuningas oli kauan wankeudessa ja kuoli wiimein myrkystä, jota hänen weljensä Juhanan käskystä hänelle annettiin. Turun linnassa on wielä ahdas tornihuone, jossa Eerikki kuningas jonkun aikaa oli wangittuna.

143. Kaarina Maununtytär.

Eerikki kuninkaan henkiwartijawäessä paiweli Maunu niminen korpraali. Hänen tyttärensä Kaarina istui 13-wuotiaana Tukholman torilla pähkinöitä myymässä. Eerikki kuningas kulki siwutse, huomasi nuoren tytön erinomaisen

kauneuden ja kaswatti häntä ſiſarenſa, prinſeſſa Eliſabetin howinaisten ſeurassa.

Kaarina Maununtytär kaswoi ja hänestä tuli yhtä hywäluontoinen kuin kauniskin. Eerikki kuninkaan epäwakainen ſydän kiintyi wakawalla rakkaudella Kaarinaan, ja tämä oſotti kuninkaalle wastarakkautta myötä- ja wastoinkäymiſeſſä. Sillä tuo julma kuningas oli kuitenkin komea ritari, jonka kaswot Kaarinan rinnalla muuttuiwat lempeikſi kuin päiwänpaiste.

Kuninkaallinen ſuku ja ylpeä aatelisto katſeliwat ſuurella mielipahalla kuninkaan taipumusta, koska Kaarina oli niin alhaista ſäätyä. Mutta kuningas otti hänet puoliſokſeen, arkkipiiſpa wihki heidät, ja Kaarina Maununtytär, joka ei koskaan ollut niin korkealle tawotellut, kruunattiin Ruotſin kuningattareksi heinäkuuſſa wuonna 1568.

Tämä joudutti herttuain kapinaa ja Eerikki kuninkaan kukistumista kohta ſenjälkeen. Enſimäiſinä wuoſina Kaarina ſai lapſineen käydä kuningasta wankeudeſſa lohduttamaſſa, mutta lopulta hän ei enää ſaanut häntä nähdä. Kuningatar muutti ſitte Suomeen, aſui muutaman ajan Turuſſa köyhänä ja murheelliſena, mutta ſai ſitte Juhana kuninkaalta Liukſialan kartanon Kangasalla Roineen rannalla. Siinä hän eli monta wuotta kaikkien rakastamana ja kunnioittamana lempeytenſä, awuliaiſuutenſa ja nöyryytenſä tähden. Wuonna 1612 waipui hurskas kuningatar kuolemaan ja lepää haudattuna Turun tuomiokirkoſſa, johon Suomi on hänelle teettänyt arkun mustasta marmorista. Kauniit laſimaalaukſet koriſtawat ikkunoita kuningattaren hautakappeliſſa ja eſittäwät kuwauksia hänen elämästänſä.

Eerikki kuninkaalla ja Kaarina kuningattarella oli neljä lasta, joista kaksi tuli täyteen ikään. Prinsessa Sigrid Waasa joutui naimisiin Klaus Tottelle, Gerknäsin herralle, ja tuli kuuluisan Aake Tottin äidiksi. Poikaa, Kustaa prinssiä, wainosi Juhana kuningas; hän lähetettiin ulkomaille ja eli koko ikänsä maanpakolaisuudessa. Hänestä tuli oppinut herra, hänet kaswatettiin katolisessa uskossa, hän kärsi paljon puutetta ja hänellä oli ihmeelliset elämänwaiheet. Sanotaan, että hän kerjäläiseksi puettuna katseli orpanansa Sigismund kuninkaan kruunausta Warsowassa. Silloin hän oli tuntenut sisarensa, Sigridin, howineitojen joukosta. Hän oli ilmoittanut itsensä hänelle, ja sisar oli antanut hänelle kaikki pienet säästörahansa. Suomeen hän ei saanut tulla; ainoastaan kerran hän sai syleillä äitiänsä Rääwelissä, ja kuoli ennen häntä w. 1607.

Wielä tänäkin päiwänä Liuksialan kartanoa katselessa johtuu mieleen Kaarina Maununtytär. Siellä tämä on kauan yksinäisyydessä itkenyt kyyneleitä, ei kadonneen kruununsa, waan onnettoman puolisonsa ja maanpakolaisen poikansa tähden. Roineen aallot owat wastaanottaneet hänen wiattomat kyyneleensä ja kertowat niistä tulewille sukupolwille. Aika on ammoin häwittänyt hänen lyhyen suuruutensa ja hänen pitkällisen surunsa jäljet; mutta hänen hywyytensä elää wielä tänä päiwänä siunatussa muistossa.

Kaarina Maununtyttären laulu Eerikki XIV:nnelle.

Sydän myrskywä unelmoi
tyynessä sylin armaan!
Metsä nyt hiljalleen tarinoi,
Luojan kiitosta puut huminoi.
Sylissä armaan
saat lewon warmaan,
Jumal' yksin on päiwä, mut mailma on yö.

Paina kuin äitisi helmahan pää,
kruunusi pirstoilla nuku!
Kulta ja korkeus jäädyttää,

yksin rakkaus lämmittää.
Kruunullas nuku:
Armo ei huku,
Jumal' yksin on puhdas, mut syntiset me.

Waltakuntas nyt sylini on;
nuku waltasi suojaan!
Wiha wie harhaan, mut usko waka on.
Herrahan nuku, sa rauhaton,
Huolista suojaan
luottaen Luojaan!
Jumal' yksin on ylwä, mut tomua me.

144. Pontus Delagardie ja hänen aikakautensa.

Eerikki 14:nnen jälkeen tuli hänen weljensä Juhana Ruotsin kuninkaaksi. Hän ei jättänyt jälkeensä kiitettäwää muistoa. Kuningas Juhana III oli turhamainen, horjuwa ja heikko, pelkuri wastoinkäymisessä ja kopea myötäkäymisessä. Hänen aikanaan aateli sai niin suuria etuja, että jokainen aatelismies piti itseänsä kuninkaana kartanossaan. Waltakuntaa häiritsiwät uskonriidat, sillä Juhana kuningas oli salaisesti kääntynyt katoliseen uskoon ja tahtoi, että kansa tekisi samoin. Senwuoksi hän jälleen sääti monta katolista kirkonmenoa käytettäwäksi ja koetti panna luostarit entiseen kuntoon waltakunnassa. Turun piispa Paawali Juusten, joka on kirjoittanut ensimäisen suomalaisten piispain ajantiedon, kuoli surusta näiden tapausten tähden. Hänen jälkeensä tuli piispaksi Eerikki Eerikinpoika Sorolainen. Hän oli oppinut ja hurskas, mutta myöntywäinen mies, joka noudatti kuninkaan tahtoa enemmän kuin luterilaisen piispan sopi. Senwuoksi kuningas uskoi hänelle koko Suomen kirkollishallituksen, niin että Suomi taas oli yhtenä ainoana hiippakuntana.

Wenäjällä hallitsi silloin tsaari eli suuriruhtinas, nimeltä Jiwana IV, joka hirmuisuudestaan sai liikanimen „julma". Hän oli kosinut Katarina Jagellotarta ja saanut rukkaset, kun Suomen herttua Juhana sai myöntäwän

wastaukſen. Tätä ei Jiwana julma woinut unhottaa; ja kun Eerikki kuningasta wastaan ſyntyneessä kapinassa Wenäjän lähettiläät Tukholmassa ryöstettiin, ſyttyi uudelleen ſota Wenäjän ja Ruotſin wälillä. Wenäläiſet ryntäſiwät Suomeen talwella w. 1572, kun ſuomalaiſet ſotajoukot oliwat Wironmaata puolustamassa, ja häwittiwät kauheasti maata aina Helſinkiin asti. Sodassa oli yhteen aikaan ſuomalaiſilla sangen huono onni.

Ruotſalaiſessa armeijassa palweli silloin eräs ranskalainen, nimeltä Pontus Delagardie. Hän tuli w. 1580 ylipäälliköksi wenäläiſiä wastaan, ja nyt kääntyi ſotaonni. Delagardie walloitti wanhan Käkiſalmen linnan, ſiinä missä Wuoksi laskee Laatokkaan, kulki jäätyneen meren poikki Wiipurista Wiroon ja walloitti Narwan. Ajettuaan wenäläiſet pois Wirosta hän walloitti ſuurimman osan Inkerinmaata ja tuli urotöistään maan kuuluksi. Wenäläiſet pelkäſiwät häntä, ruotſalaiſet ylistiwät häntä. Suomalaiſet tieſiwät monta tarinaa Pontus Delagardiesta. Jyrkät wuoret, wanhat linnoitukſet ja pitkät kapulaſillat owat ſaaneet hänestä nimensä. Seitſemän kilometriä Lappeenrannan itäpuolella on wielä leweä ja ſywä oja, joka oli Saimaan kanawan alkuna ja jota nimitetään „Pontukſen kaiwannokſi“.

Eräänä ſyys-iltana marraskuussa wuonna 1585 tämä kuuluiſa ſankari palaſi weneellä Narwanjokea myöten Wirossa eräästä rauhanneskustelusta wenäläisten kanssa. Wanha wene oli täynnä wäkeä ja tykkejä; laitalauta irtaantui, wene upposi ja 18 henkeä hukkui. Näiden joukossa oli Pontus Delagardie. Hänen kuoltuaan kääntyi taas ſotaonni. Wenäläiſet oliwat taipuwaiſet rauhaan, mutta turhamainen Juhana kuningas tahtoi ſaada Inkerinmaan herran nimen. Sota ſyttyi uudestaan tuimaan tuleen. Kaksi kertaa, talwella w. 1590 ja 1592, hyökkäſi ſuuria wenäläiſiä ſotajoukkoja Suomeen. Niitä oli monta tuhatta ratſumiestä. Ne tuliwat kuin tuulispää, löiwät kuoliaiksi tahi weiwät mukanaan ihmiſet, tappoiwat karjat, polttiwat kylät ja palaſiwat ſaaliineen yhtä nopeasti kuin oliwat tulleetkin. Suurin osa maata häwitettiin ja kaikki, jotka ennättiwät paeta, piiloutuiwat ſydäntalwena metſiin. Kaukana pohjan perillä pauhaſi ſota. Suomalaiſet talonpojat ryöstiwät Wenäjän aluetta aina Wienanmereen asti, ja wenäläiſet

talonpojat hävittivät pohjoista Pohjanmaata aina Pohjan lahtea myöten.

Vihdoin tehtiin rauha. Ruotsalaiset antoivat takaisin Käkisalmen ja Inkerinmaan. Jiwana julma oli kuollut omantunnon waiwoihin, koska oli rautawaltikalla lyönyt oman poikansa kuoliaaksi. Kuningas Juhana III oli hänkin kuollut pahalla omallatunnolla, koska oli myrkyttänyt weljensä Erikin. Sellaisten pahain ruhtinasten tähden täytyi kansain silloin wertansa wuodattaa.

Wääryys hävittää kaikki maakunnat, ja paha elämä kukistaa woimallisten istuimet.

Wiisauden kirja 6: 1.

145. Klaus Fleming ja Nuijasota.

Juhana III:nnen poika Sigismund oli enemmän puolalainen kuin ruotsalainen. Äitinsä Katarinan kautta hän polweutui puolalaisesta kuningassuwusta, kaswatettiin katolisessa uskossa ja walittiin katolisen Puolan kuninkaaksi. Isänsä kuoltua hän tuli myöskin luterilaisen Ruotsin kuninkaaksi. Ei ollut helppoa hallita kahta waltakuntaa, jotka riiteliwät yliwallasta, ja kahta kansaa, jotka oliwat eri uskoa. Ruotsalaiset eiwät woineet ollenkaan kärsiä, että heidän kuninkaansa asui Puolassa ja käwi heidän luonaan munkkien ja muukalaisten seurassa. Pahat neuwonantajat uskottiwat kuningasta, ettei kenenkään ollut pakko pitää wääräuskoisille antamiaan lupauksia, jonkatähden hän rikkoi lupauksensa ja tahtoi panna katolisen uskon käytäntöön Ruotsissa. Tästä syntyi eripuraisuutta ja siitä syntyi sota. Kustaa Waasan nuorin poika, Södermanlanninherttua Kaarle, kuninkaan setä, oli yhtä uskalias ja älykäs kuin Sigismund oli itsepäinen ja hidas. Kaarle herttua tuli waltakunnan hoitajaksi ja julisti Upsalan kokouksessa w. 1593 luterinopin waltakunnan ja kansan ainoaksi uskonnoksi.

Siihen aikaan oli Klaus Fleming, Suitian herra, kuningas Sigismundin päällikkönä Suomessa. Häntä sanottiin Suitian-Klaukſi, ja hänen wihollisensa nimittiwät häntä

Nokinenäksi syystä, koska hän oli töykeä tawoiltaan; mutta muuten hän oli tarmokas sankari ja kuninkaalleen uskollinen. Hän ei huolinut herttuan käskyistä, waan kirjoitti hänelle, että waikka waltakunnalla nyt on monta herraa, hän tunsi ainoastaan yhden, nimittäin kuningas Sigismundin. Flemingillä oli warustettu sotajoukko, waikka maassa oli rauha, ja hän welwoitti talonpoikia elättämään sotawäkeä.

Siitä syntyi napinata. Pohjanmaan talonpojat oliwat wapaita maanwiljelijöitä ja wapaudestaan arkoja. Juhana kuningas oli wapauttanut heidät majoituswelwollisuudesta, ja he walittiwat nyt, että talonpojan puidessa istui laiska ratsumies riihen kynnyksellä odottamassa saadakseen täyttää tyhjän säkkinsä. Kaarle herttua kehoitti silloin talonpoikia puolustamaan itseänsä. Eräänä juhlapäiwänä lokakuussa w. 1596 oli tappelu Isonkyrön kirkolla, ja yksi ratsumies lyötiin kuoliaaksi. Talonpojat silloin kokoontuiwat, karkasiwat sotawäen päälle ja ryöstiwät kuninkaan wirkamiehiä. Kapina lewisi yht'äkkiä yli Pohjanmaan, Sawon ja pohjois-Hämeen. Talonpojat walitsiwat erään Ilmajoen talonpojan, Jaakko Ilkan, johtajakseen ja ryntäsiwät Satakuntaan, jossa asettiwat leirinsä Nokian kartanon lähelle. Heidän aikeensa oli kaikkialla ryöstää aateliskartanot, karkoittaa sotawäki ja julistaa Kaarle herttua kuninkaaksi.

Klaus Fleming kokosi sotawäkensä ja yllätti Nokialla talonpojat, kun nämä paraikaa wiettiwät joulujuhlaa. Ilkka pakeni, talonpojat pakeniwat, useat lyötiin kuoliaiksi, toiset otettiin wangiksi ja mestattiin. Kohta senjälkeen joutui Ilkkakin wangiksi ja mestattiin Ilmajoella yhdessä muiden talonpoikaispäällikköjen kanssa. Nyt kokoontuiwat talonpojat Pietarsaaren kirkolle ja päättiwät, että miehen joka talosta piti lähteä maata puolustamaan. Sitten he asettuiwat wäijymään kuninkaan woutia, joka matkusti maassa, wangitsiwat hänet ja ampuiwat nuolillaan wartijat kuoliaiksi. Kapina leimahti taas ilmituleen; uusi talonpoikais-sotajoukko keräytyi Ilmajoelle. Kansan raiwo oli niin suuri, että wangittuja ratsumiehiä tungettiin awannoista jään alle, ja naiset löiwät heitä ämpärillä päähän. Paha oli aika ja julmuutta molemmin puolin.

Keskellä helmikuuta w. 1597 ratsasti Klaus Fleming ratsuwäkineen Pohjanmaalle, tapasi talonpojat leirissä

Ilmajoella ja tarjosi heille armoa, jos he taipuisiwat kuninkaan tahdon alle. Talonpojat, jotka luottiwat suureen lukuunsa ja muutamiin pieniin tykkeihin, wastasiwat uhitellen kieltämällä. Silloin ratsuwäki karkasi heidän päällensä, ja heiltä kaatui paljon wäkeä. Useita lyötiin kuoliaiksi tai hukutettiin weteen, mutta senjälkeen käytiin ankaraa oikeutta koko maassa. Ei yksikään mies Suomessa ollut silloin niin pelätty ja wihattu kuin tuo mahtawa Klaus Fleming. Mutta Jumala oli määrännyt hänen elämänjuoksunsa. Tuskin 10 wiikkoa Ilmajoen tappelun jälkeen Klaus Fleming kuoli yhtäkkiä matkalla Pohjan pitäjässä. Taikauskoinen kansa luuli, että Pohjanmaan noidat oliwat hänet surmanneet.

146. Kaarle herttua ja Arvid Stålarm.

Kaarle herttua lähti sotajoukkoineen Suomea walloittamaan ja piiritti Turun linnaa. Siinä piti Klaus Flemingin leski, Ebba rouwa, puoliaan yhtä urhoollisesti kuin joku soturi. Tykinluoti lensi tornin ikkunasta sisään ja tappoi miehen Ebba rouwan wieressä. Sitä rohkeammin hän kehoitti linnawäkeä pontewaan woimalliseen wastarintaan. Herttuan pienet tykit eiwät woineet mitään linnan lujiin muureihin, mutta itse hän menetti paljon wäkeä.

Silloin oli linnassa eräs ylioppilas, nimeltä Daniel Hjort. Hän oli herttuan puolella ja sai salaa wietellyksi linnan sotamiehet. Nämä käänsiwät tykkien suut ilmaan, täyttiwät ne hiekalla ja alkoiwat karata herttuan puolelle. Linnan täytyi antautua, ja kaikki siellä olewat jäiwät wangiksi. Huhu oli liikkeellä, että Klaus Fleming wielä eli. Sanotaan, että herttua, saadakseen warmuuden siitä, oliko Fleming todella kuollut, awautti hänen ruumisarkkunsa linnanholwissa ja nykäsi kuollutta parrasta, sanoen: „Jos nyt olisit elänyt, niin ei olisi pääsi ollut aiwan lujassa“. Siihen Ebba rouwan sanotaan wastanneen: „Jos minun herra-wainajani olisi elänyt, niin ei teidän armonne olisi koskaan tänne päässyt“.

Sigismund kuningas oli pannut urhoollisen ja ilomielisen suomalaisen ritarin, Arwid Stålarmin, Suomen yli-

päälliköksi. Tämän onnistui woittaa takaisin Turun linna ja hän purjehti wuonna 1598 3,000 suomalaisen kanssa Ruotsiin auttamaan kuningasta. Heitä wastaan marssi ruotsalaisia talonpoikia, Upsalan professorien johtamina, ja tätä retkeä nimitettiin m a k k a r a r e t k e k s i siitä syystä, että talonpojilla oli makkaroita ewäänä. Suomalaisten täytyi kääntyä takaisin. Kotimatkalla hyökkäsi herttuan laiwasto heidän kimppuunsa Ahwenanmaan luona; muutamia otettiin wangiksi ja upotettiin kiwi kaulassa mereen. Tämä oli pakanuuden ajoista lähtien ensimäinen sotaretki, minkä suomalaiset tekiwät Ruotsiin; mutta se tapahtui oman ja Ruotsin kuninkaan käskystä.

Sigismund kuningas, joka aina oli myöhäinen, tuli Ruotsiin, kun suomalaiset oliwat sieltä palanneet. Hän tahtoi nyt walloittaa waltakunnan takaisin puolalaisella sotajoukolla, mutta Kaarle herttua woitti hänet, ja siitä alkain oli hänen waltansa Ruotsissa loppunut. Puolassa hän ja hänen jälkeläisensä hallitsiwat kauan aikaa sen jälkeen.

Kaarle herttua piti kuninkaan ystäwiä waltakunnan wihollisina ja tuomitsi monta ylhäistä herraa kuolemaan. Stålarm ja etelä-Suomi oliwat wielä kuninkaan puolella. Kesällä w. 1599 herttua purjehti uudestaan Suomeen ja woitti suomalaisen sotapäällikön, Aksel Kurjen, ja hänen ratsumiehensä lähellä Turkua. Wiipurissa piti kuninkaan wäki puoliaan. Pormestari ja porwarit, jotka eiwät tahtoneet jättää kaupunkiaan wäkiwallan alaiseksi, awasiwat merenpuolisen portin. Herttua tunkeutui sisään, waltasi kaupungin ja tuomitsi 11 suomalaista herraa kuolemaan.

Etelä-Suomi wapisi ankaran herttuan edessä. Arwid Stålarmin ja kaikkien, jotka oliwat hänen kanssaan Turun linnassa, täytyi antautua wangiksi. Silloin pyysi Stålarm, että häntä yksinään rangaistaisiin, koska muut wain oliwat hänen käskyjään totelleet. Tätä ei herttua ja hänen oikeutensa ollenkaan tahtoneet kuulla; monta mestattiin Turussa, mutta Stålarm wietiin wankina Ruotsiin. Siellä hänet kolme kertaa kuletettiin mestauspaikalle ja joka kerta armahdettiin, mutta hän päätti kuitenkin päiwänsä wankeudessa.

147. Juhana Fleming.

Klaus Flemingin poika Juhana, uskollinen ja ylewämielinen nuorukainen, palweli kuningas Sigismundin howissa, mutta matkusti kesällä w. 1598 Suomeen, käydäkseen kototalossaan Suitiassa. Eräänä päiwänä tuli herra Arwid Stålarm Suitian kartanoon ja esitti nuorelle Flemingille, että hänen kuninkaan kamariherrana tulisi jäädä Suomeen pitämään kuninkaan wäkeä hywällä mielellä. Juhana Fleming wastasi: „En tahdo kuninkaani koiraakaan pettää, sitä wähemmin hänen linnaansa ja maatansa. Jos woin jotakin toimittaa, jään mielelläni tänne ja panen suomalaisten kanssa kaikki alttiiksi nykyisen hädän aikana.“

Hän siis jäi ja joutui Stålarmin kanssa wangiksi Turun linnassa. Herttua kutsutti luokseensa nuoren miehen, weriwihollisensa pojan, surkutteli hänen nuoruuttansa ja lupasi hänelle armoa, jos hän luopuisi kuninkaasta ja palwelisi herttuaa. Juhana Fleming notkisti toisen polwensa ja wastasi: „Minulla ei ole pätewää syytä luopua siitä uskollisuudesta, jonka olen kuninkaalleni wannonut; kuitenkin rukoilen, armollinen ruhtinas, nöyrimmästi armahdusta“.

— „Miksi et notkista molempia polwiasi?“ kysyi herttua.

„Sen kunnian säästän Jumalalle ja kuninkaalleni“, wastasi Fleming.

Silloin herttuan muoto musteni, ja hän sanoi: „Sinä kyllin ilmaiset, että olet perinyt isäsi luonteen ja suuren rohkeuden, ja waroitat meitä siitä, mikä wastedes meitä odottaisi, jos saisit jäädä elämään“.

Näillä sanoilla oli Juhana Flemingin kuolemantuomio lausuttu. Hänet wietiin kuolemaan muiden Suomen herrain kanssa marraskuun 12 päiwänä w. 1599. Matkalla Fleming lähetti äidilleen testamenttinsa ja sormuksen, ainoan lahjan, sanoi hän, mikä hänellä oli äidilleen antaa. Niti olkoon lewollinen, sanoi hän, ja tietäköön, että hän ilolla käwi kuolemaan. Senjälkeen hän terwehti ystäwällisesti kaikkia ympärillä seisowia ja astui rauhallisena wartijapiirin sisään. Siinä hän piti puheen kansalle, wakuutti wiattomuuttansa ja sanoi mestaajalle, antaessaan hänelle rahaa: „Tee tehtäwäsi!“ Sitte hän lankesi polwillensa,

laski päänsä mestauspölkylle ja kuoli urhoollisen isänsä arwoisena 21 wuoden iässä.

Tuskin oli hänen kaulansa katkennut, kun Olawi, hänen welipuolensa, jota hän oli suuresti rakastanut, rientsi paikalle ja polwistui mestauspölkyn ääreen, että hänen werensä sekoitettaisiin Juhanan wereen. Näihin weljeksiin loppui Wiikin Flemingien wapaaherrallinen suku; toinen eloon jäänyt haara nimitti itseään Louhisaaren Flemingeiksi.

Niin uskolliset olimat suomalaiset miehet sille kuninkaalle, joka oli rikkonut sananssa ja lupauksensa.

148. Kuningas Kaarle IX.

Kaarle herttua, joka oli niin paljon werta wuodattanut, tuli nyt kuninkaaksi Kaarle IX:nnen nimellä. Hän oli pitkä ja tuima herra, jolla oli harmaa tukka, harmaat wiikset ja harmaa leukaparta; nopea päätöksissään, rohkea toimissaan, wiisas neuwoissaan. Hänen julmuuttaan emme tahdo kiittää. Meidän tulee waan muistaa, että hän eli ankarana aikana, jolloin waltakunta oli melkein hajoamaisillaan ja monet wiattomat saiwat wuodattaa wertansa syyllisten ohessa. Kaarle kuningas piti rautaisella kädellä waltakunnan koossa, jatkoi Kustaa Waasan työtä ja laski perustuksen suurelle wallalle.

Suomessa wallitsi siihen aikaan nälkä, rutto, sota, wäkiwalta, wäärywys ja suuri hämmennys. Kaarle kuningas koetti kaikin woimin hankkia oikeutta maahan. Hän oleskeli kauan Suomessa ja piti maapäiwiä kansan kanssa. Hän rankaisi wilpillisiä wouteja ja toimitti paremman weronlaskun, ettei kukaan saisi kiskoa laittomia weroja. Lakejakin hän paransi; hänen toimestaan pantiin alulle lain kääntäminen suomenkielelle. Korwatakseusa, mitä Pohjanmaa oli hänen tähtensä kärsinyt, hän perusti O u l u n ja W a a s a n kaupungit, joista wiimeksimainittu sai kuuluisan Waasan suwun waakunan ja nimen.

Tämä tarmokas kuningas ei saanut kauan eikä rauhassa hallita waltakuntaansa. Hän joutui kolmeen kowaan sotaan: Tanskan, Puolan ja Wenäjän kanssa. Wiimeksi mainitussa maassa oli Rurikin suku sukupuuttoon kuollut, monta anas-

tajaa taisteli waltaistuimesta, ja puolalaiset tahtoiwat panna Wenäjän waltansa alle. Hädässänsä wenäläiset tekiwät liiton Ruotsin kuninkaan kanssa, ja kaksi nuorta sotapäällikköä Jaakko Delagardie ja suomalainen Ewert Horn syökseiwät sotajoukkoineen Wenäjän maahan. He woittiwat puolalaiset ja marssiwat Wenäjän pääkaupunkiin Moskowaan w. 1610. Kanssa meni heitä wastaan, tarjoten suolaa ja leipää; silloin terwehdittiin Suomen sotilaita Wenäjän pelastajina. Mutta Ruotsin sotajoukossa olewat ulkomaalaiset nostiwat kapinan, ja puolalaiset saiwat sotajoukosta woiton. Delagardie ja Horn pelastiwat joukkonsa jäännökset ja walloittiwat seuraawana wuonna rikkaan Nowgorodin. Nyt kun kaikki oli sekasorrossa, houkutettiin wenäläiset walitsemaan suuriruhtinaakseen Kaarle IX:nnen nuorempi poika, herttua Kaarle Filip. Kuninkaan tarkoituksena oli jakaa Wenäjä kahdeksi waltakunnaksi ja yhdistää osa siitä Ruotsiin. Mutta Jumala oli toisin päättänyt, ja kaikki kuninkaan wiisaat tuumat raukeisiwat tyhjään. Ennenkuin nuori herttua Kaarle Filip ehti uuteen waltakuntaansa, walitsiwat wenäläiset suuriruhtinaakseen oman maan miehen, Mikael Romanowin, josta tuli Wenäjän nykyisen hallitsijasuwun esi-isä. Tästä alkaen tuli tämä waltakunta sopunsa kautta wahwaksi, niinkuin se ennen oli ollut heikko eripuraisuutensa tähden.

Suomalaiset sotiwat Kaarle kuninkaan sotajoukoissa ruotsalaisten, liiwiläisten ja wirolaisten rinnalla. Wuonna 1605 tuottiwat puolalaiset kuninkaalle werisen tappion. Silloin hän hyökkäsi tulisimpaan tappeluun, hänen hewosensa ammuttiin, ja hän itse oli wähällä joutua wangiksi. Eräs liiwiläinen aatelismies, nimeltä Henrik Wrede, antoi hewosensa kuninkaalle, joka pelastui, mutta Wrede sai surmansa hänen silmäinsä edessä. Kiitollisuudesta kuningas sitte lahjoitti Henrik Wreden leskelle Elimäen pitäjän Suomessa, jossa ritarillinen Wreden suku kauan hallitsi perintötilaansa Anjalan kartanoa.

Kuningas Kaarle IX kuoli waiwoista ja sodista murtuneena wuonna 1611. Suomalaiset antoiwat hänelle nimen: „hywä kuningas“. Ruotsin talonpojilla oli kauan jälestäpäin tapana sanoa: „niinkauan kuin sanomakelltoja soiettiin suuren Kaarle kuninkaan jälkeen, itkiwät nuoret ja wanhat, ja tuntui, niinkuin kaikki olisi ollut autiota ja kuollutta maassa.“

149. Sigfrid Forsius.

Tiedätkös, kuinka taiwas hallitaan?
Job. 38: 33.

Uskonpuhdistuksen jälkeen alkoiwat tieteet Europassa kukoistaa, ja Suomikin synnytti nyt mainion tiedemiehen. Hänen nimensä oli Sigfrid Aronius, ja hän nimitti itseään Forsiuksesi syntymäseutunsa Helsingin mukaan, joka ruotsiksi on Helsingfors. Matkusteltuaan ulkomailla hän oli aikansa oppineimpia miehiä ja koetti tutkia luonnon salaisuuksia. Kuningas Kaarle lähetti hänet toisen oppineen miehen kanssa Lapin maata mittaamaan ja tekemään ensimäisen kartan kaukaisesta pohjolasta. Mestari Sigfrid tuli tähtitieteen professoriksi Upsalan akatemiaan ja sai suuren maineen.

Sigfrid Forsius toimitti ensimäiset almanakat Ruotsissa ja Suomessa. Siihen asti oli wuoden päiwät, ja ajat merkitty piiruilla riimusauwaan; nyt saatiin näitä kirjasta lukea. Mutta nämä ensimäiset almanakat sisälsiwät samassa ennustuksia seuraawan wuoden merkittäwistä tapauksista. Luultiin silloin, että taiwaan tähdet woiwat waikuttaa ihmisiin ja että wiisaat saattoiwat kiertotähtien asemasta ennustaa tulewia asioita. Mestari Sigfrid oli tästä niin wakuutettu, että hän pelkäämättä pani henkensä alttiiksi sen puolesta, minkä totena piti. Kuninkaalle ja monelle ylhäiselle herralle eiwät hänen ennustuksensa olleet mieleen, warsinkin kun hän sanoi sodan Puolaa wastaan käywän pahasti,

niinkuin käwikin. Kun mestari Sigfrid ei waroituksista peläſtynyt, erotettiin hän wirastaan, ſuljettiin Örebron linnaan ja ſidottiin piinapenkkiin. Sittemmin hän julistettiin wapaaksi, mutta kiellettiin wast'edes tähdistä ennustamasta.

Kuningas Kustaa Aadolf tahtoi ſowittaa iſänſä kowuuden ja kehoitti mestari Sigfridiä pyytämään jotakin armon oſotusta. Wanhan tähtientutkijan ſanotaan ſilloin itſelleen pyytäneen pienimmän kirkkoherran paikan Ruotſin waltakunnaſſa ja hän ſaikin pienen wiran Tukholmaſſa. Sitten hän tuli kirkkoherraksi Tammiſaareen ja eli ſiellä monta wuotta, kaikkien kunnioittamana oppinſa ja hurskautenſa tähden. Hän oli kirjoittanut monta luonnontieteellistä kirjaa ja wirſikirjaamme ſuomentanut wirren N:o 121: „Erotkaat ſynnin ſaastaiſen". Rakkaista tähdistään hän ei woinut luopua. Wielä hywinkin wanhana hän tutki tutkimistanſa kiertotähtien kulkua ja ennusti tulewia tapauksia. Sanotaan, että hän kerran oli kutſuttuna häihin Sällwikiin, puolen penikulman päähän Tammiſaaresta, ja waroitti hääwieraita ſinne lähtemästä weneellä, ſillä hän odotti myrskyä. Kukaan ei uskonut häntä kauniina aamuhetkenä, hääwieraat lähtiwät purjehtimaan, mutta hukkuiwat kaikki myrskyſsä. Mestari Sigfrid meni maitſe ja tuli eheänä perille.

Sigfrid Forſius tarkkaſi luonnon merkkejä ja ſaattoi niistä ennustaa myrskyä. Mutta hänen uskonſa, että tähdet waikuttawat ihmisten elämään, oli koko hänen aikakautensa uskoa. Meidän, jotka wähän enemmän tunnemme Jumalan luomistoa, ei ſowi ſiitä moittia hurskasta Forſiusta; ſillä jokaiſella ajalla on erhetyksenſä, ja jälkipolwet ihmettelewät meidän hairauksiamme. Jaloa on aina kuitenkin rohkeasti tunnustaa, mitä totena ja oikeana pitää.

150. Kuningas Kustaa Aadolf.

Kun Kaarle IX oli kesken työtään kuollut, tuli hänen nuori poikanſa Kuſtaa Adolf 17 wuoden ikäiſenä Ruotſin kuninkaaksi. Hän oli yhtä lempeä, kuin hänen iſänſä oli ollut ankara, ja puolusti totuutta aina kuole-

maan ſaakka. Seuwuoksi tuli hänestä Ruotſin ja Suomen ſuurin kuningas.

Hänen hallitukſensa aikana kaswoi täſſä maassa ſotainen kansa. Ne oliwatkin sellaiſia aikoja, jotka kyſyiwät woimaa ja miehuutta. Alituisten ſotien tähden otettiin joka wuosi monta tuhatta nuorta miestä aurankurjesta ja lähetettiin wieraaſeen maahan taistelemaan. Joka mies oli ikäänkuin ſotilaaksi ſyntynyt. Kansan täytyi maksaa iſoja weroja ja monisſa paikoin kärſiä herrain ja woutien ſortoa. Silloin kaikki luottiwat, lähinnä Jumalaa, nuoreen kuninkaaſeensa. Hän oleskeli uſein ja kauan aikaa Suomessa. Hän kuunteli kansan walitukſia, jakoi oikeutta ja rankaiſi wäkiwallan tekijöitä. Hän perusti Turun howioikeuden, aſetti uuden piiſpan Wiipuriin, paranſi oppilaitokſia, järjesti waltiopäiwät. Hän perusti Kokkolan, Uudenkaarlepyyn, Uudenkaupungin ja Tornion kaupungit. Hän rakasti ſuomalaiſia, niinkuin hekin rakastiwat häntä. Hän oli oppinut heitä tuntemaan jo lapſena, kun hän täällä käwi iſänsä kanssa, ja iſä oli nimittänyt hänet Suomen ſuuriruhtinaaksi. Ei kukaan kuningas ole ymmärtänyt ſuomalaisten mielenlaatua niin hywin kuin ſuuri Kustaa Adolf, ja hän piti heidän urhoolliſuuttaan, uskolliſuuttaan ja luotettawuuttaan ſuuressa arwossa.

Wuonna 1616 hän kutſui Suomen ſäädyt waltiopäiwille Helſinkiin. Sinne kokoontui aatelismiehiä, piiſpa, pappeja, porwareita, talonpoikia ja joitakuita ſotilaita. Kuningas pyyſi heiltä neuwoa ja apua näinä waikeina ſota-aikoina, ja kaikki oliwat walmiit uskolliſesti uhraamaan kaikki iſänmaalle. He myönſiwät uuſia weroja, aſettiwat uuſia ſotajoukkoja, kehoittiwat Ruotſin kanſaa heidän eſimerkkiänſä ſeuraamaan. Woimakas yhſimieliſyyden ja miehuuden henki eli ſilloin Suomen kanſassa. Se oli aina oſannut taistella ja kärſiä; nyt ſe oppi woittamaankin.

Tanskan kanssa tehtiin kallis rauha, Wenäjän ja Puolan kanssa kesti wielä ſotaa. Kuningas oli itſe joka wuosi ſotatantereella ja opetteli ſotataitoa. Suomalainen ſankari Eewert Horn ammuttiin wenäläiſen linnan piirityksessä. Kuningas ſuri häntä enemmän, kuin jos oliſi ſuuren kaupungin menettänyt, ja haudatti hänet, itſe ollen läsnä, ſuurin kunniaoſotuksin Turun tuomiokirkkoon.

Wenäjän ſota päättyi woitolla Stolbowan rauhanliiton kautta wuonna 1617. Ruotſi ſai Newajoen ja Inkerinmaan, joſſa nyt on Pietarin kaupunki, joten Suomi oli tällä puolen turwattuna. Liſäkſi luopuiwat wenäläiſet Käkiſalmen läänistä, joten Suomi laajeni aina Laatokkaan asti.

Puolan kanſſa kesti ſota wielä kakſitoista wuotta ja päättyi aſelepoon. Kuningas Kustaa Aadolfista oli tullut ſuuri ſotapäällikkö, ja hänen ſotilaanſa oliwat kaikiſſa waaroiſſa karaiſtuneet. Siihen aikaan raiwoſi tuhoawa uskonſota Saksanmaalla. Itäwallan keiſari ja hänen katoliſet liittolaiſenſa tahtoiwat ſortaa niitä kanſoja, jotka ewankelista luterin-oppia tunnuſtiwat, ja pakottaa niitä uopumaan uskoſtanſa. Mutta tämä oli mitä ſuurinta wäkiwaltaiſuutta, ſillä Jumala yksin on ihmisten omaintuntojen waltias. Ewankeliſet kanſat kärſiwät weriſiä tappioita ja kääntyiwät hädäſſään uskolaiſenſa, Tanskan kuninkaan, puoleen apua pyytäen. Hän lähtikin apuun, mutta keiſarin ſotapäällikkö Tilly woitti hänet. Silloin nuo onnettomat, ſorretut kanſat tekiwät ſaman pyynnön Ruotſin kuninkaalle. Sangen waarallista oli ryhtyä ſotaan niin woimallista wastuſtajaa wastaan, mutta kuningas Kustaa Aadolf piti Jumalan puhdasta ſanaa ja omantunnon wapautta korkeimpana maan päällä. Hänen kanſanſa ajatteli niinkuin hän, ja näin päättiwät kuningas ja waltakunnan ſäädyt auttaa kowan ſorron alaiſia uskolaiſiaan Saksaſſa, jotta he itſe ja kaikki kanſat ſaiſiwat Jumalaa palwella uskonſa ja omantuntonſa mukaan.

Sitten kuningas rohkealla mielellä lähti ruotſalaisten ja ſuomalaisten ſotilastenſa kanſſa ſuureen kolmikymmenwuotiſeen ſotaan ja purjehti wuonna 1630 Saksaan.

151. Breitenfeldin tappelu.

Sodi totuuden puolesta kuolemaan asti,
niin Herra Jumala on sotiwa sinun edestäsi.
Syyr. 4: 28.

Syyskuussa wuonna 1631 kuului suuri hätähuuto Saksanmaalla Saksin lutherilaisesta ruhtinaskunnasta. Kaupunkeja ja kyliä paloi ilmitulessa, sillä keisarin sotapäällikkö, wanha, hirmuinen Tilly häwitti maata. Kuningas Kustaa Aadolf lähti silloin auttamaan Saksia, ja syyskuun 7 p:nä, wanhaa lukua, tuliwat molemmat sotajoukot toisiansa wastaan suurella tasangolla pohjoispuolella Leipzigin kaupunkia, lähellä Breitenfeldin kylää.

Kummassakin sotajoukossa oli arwiolta 33,000 miestä. Keisarin joukossa palweli wäkeä 20:stä eri kansasta, karaistuja, urhoollisia, saaliinhimoisia sotilaita, ylpeitä woitoistaan ja warmoja siitä, että ajaisiwat nuo uskaliaat pohjolan miehet takaisin heidän lumimaahansa. Kuninkaan armeijassa soti ruotsalaisia, suomalaisia, skotlantilaisia, 11,000 saksilaista ja muita saksalaisia joukkoja.

Silloin oli tapana asettaa sotajoukko kahdeksi siiweksi eli siwustaksi, molemmin puolin keskirintamaa, ja oikeanpuolinen siwusta ratkaisi tawallisesti woiton. Senwuoksi asetettiin aina urhoollisimmat siihen, ja nyt seisoi äärimmäisinä oikealla siwustalla 700 suomalaista ratsumiestä Torsten Stålhandsken johtamina. Näiden wäliin oli kuningas asettanut tarkk'ampujia jalkawäestä. Suomalaiset ratsastiwat pienillä, turhannäköisillä hewosilla, joita saksalaiset halweksien nimittiwät kuormahewosiksi; mutta nämä hewoset oliwat hywin kestäwiä eiwätkä wäsyneet niin pian kuin saksalaisten. Ruotsin jalkawäessä taisteli 380 karjalaista.

Kun sotajoukko oli järjestetty, ratsasti kuningas riwien edessä, otti hatun päästänsä, laski miekkansa kärjen maahan ja rukoili korkealla äänellä: „Kaikkiwaltias Jumala, jonka kädessä on woitto ja tappio, käännä laupiaat kaswosi meidän, sinun palwelijaisi puoleen! Kaukaisista maista ja rauhallisista asunnoista olemme tulleet tänne sotimaan

wapauden, totuuden, ſinun ewankeliumiſi puolesta. Suo meille woitto pyhän nimeſi tähden! Amen."

Wanhan tawan mukaan lähetettiin torwenſoittaja waatimaan wihollista otteluun. Tilly wastaſi: „Minä en ole koskaan tappelua wälttänyt, ja kuningas tietää, misſä hän minut tapaa". — Puolenpäiwän aikana tykit alkoiwat paukkua. Laaja kenttä peittyi ſawuun. Keiſarillisten joukoſſa oli ſilloin werrattoman urhoollinen ſankari, nimeltä Pappenheim. Hän aſettui 3,000 ratſaſtajan johtajaksi, jotka kaikki oliwat kiireestä kantapäähän rautaan

puetut ja ratſaſtiwat ſuurilla, wäkewillä hewoſilla. Tällä yliwoimalla hän hyökkäſi kuin tuuliſpää ſuomalaisten päälle. Nämä ottiwat hänet wastaan piikeillä ja tarkk'ampujain murhaawalla tulella; rautapukuiſet miehet läpſähtiwät ja kääntyiwät takaiſin. Pappenheim kokoſi ne jälleen ja teki uuden hyökkäyksen ſiwulta päin. Kohta kuningas käski riwien käännähtää oikealle, niin että he taas ſeiſoiwat rinta wihollista wastaan. Siinä ſyntyi mitä ankarin tappelu, mies miestä wastaan, mutta kukaan ei wäistynyt paikaltaan, ja ruotſalainen ratſuwäki tuli ſuoma-

laisten awuksi. Seitsemän kertaa hyökkäsi Pappenheim, seitsemän kertaa hänet torjuttiin takaisin. Joka kerta oli sotatanner peitettynä hänen kaatuneilla miehillään; wiimein hajosi hänen wäkensä hillittömään pakoon.

Tällä wälin Tilly oli ensin rynnännyt Ruotsin armeijan keskirintamaa ja sitte saksilaisia wastaan. Saksilaiset oliwat asetetut erilleen, he eiwät woineet kestää rajua hyökkäystä, heidän riwinsä murtuiwat, he pakeniwat ruhtinaansa kanssa, ja Tilly lähetti woitonsanoman keisarille. Nyt hän hyökkäsi woittoihin tottuneen jalkawäkensä kanssa ruotsalaisten wasemman siiwen päälle, ja tämän olisi hukka perinyt, jos se ei olisi ollut niin urhoollinen, niin hywästi harjoitettu ja niin taitawan sotapäällikön kuin suomalaisen Kustaa Hornin johtamana. Hän ja hänen wäkensä puolustiwat itseänsä miehuullisesti, kunnes kuningas lähetti hänelle apua. Ja näin taisteli Europan kaksi parhainta ja sotaan harjaantuneinta armeijaa kauan ja mitä raiwokkaimmin toisiansa wastaan kummankaan wäistymättä. Silloin huomasi kuningas, että Tillyn tykit oliwat kukkulalle jätetyt riittäwää suojelusta wailla. Heti hän käski osaston oikeata siipeä rynnätä kukkulalle, ja taas oliwat suomalaiset ratsumiehet etunenässä. Tillyn tykit walloitettiin ja käännettiin hänen omaa wäkeänsä wastaan. Äkkiarwaamatta ja hirmuisesti kuulat tuhosiwat keisarillisten tiheitä riwejä. Nämä eiwät woineet kauan kestää, ne kaatuiwat tai hajosiwat hurjaan pakoon ja weiwät mukanaan wanhan Tillyn, joka itki epätoiwosta. Ainoastaan neljä hänen urhoollisinta rykmenttiään jäi uhotellen paikalleen metsänrinteeseen ja piti siinä puoliaan pimeään asti.

Woitollinen, mutta uupunut Ruotsin armeija järjestettiin illan pimeässä taas taisteluasentoon; wielä ei oltu warmat woitosta. Wasta kun aamu-aurinko walaisi weristä sotakenttää, nähtiin tähän asti woittamaton Tillyn armeija, joka niin monta wuotta oli ollut Saksan kauhistus, woitettuna ja melkein häwitettynä. Yhdeksäntuhatta haawoitettua ja kuollutta peitti sotakentän. Niiden joukossa oli 2,000 saksilaista sekä 700 suomalaista, ruotsalaista ja skotlantilaista, loput keisarillisia. Kuningas ratsasti ruudinsawusta mustuneiden riwien eteen ja kiitti kaikkia, mutta hänen sydämensä nöyristyi sotajoukkojen Jumalan edessä ja ylisti häntä woitosta.

Breitenfeldin nimeä eiwät tulewat ſukupolwet koskaan unhota. Siinä woitettiin ihana woitto Jumalan ewankeliumin, ihmisten omientuntojen ja kanſojen wapauden hywäkſi. Suomen kanſa pitää kaikkina aikoina kunnianansa, että ſiellä on taistellut wanhurskaan taistelun.

152. Suomalaiset Würtzburgin luona.

Kuningas Kustaa Aadolf lähti woitolliſen ſotajoukkonſa kanſſa keiſarin liittolaiſia wastaan lounaiſeen Saksaan ja walloitti Würtzburgin kaupungin Main-wirran rannalla. Korkealla wuorella linnan toiſella rannalla oli wahwa linnoitus, joka kohoſi kaupungin yli, ja toinen puoli ſinne johtawaa ſiltaa oli hajoitettu. Silloin kuningas lähetti ewersti Akſel Liljen 550 pohjalaiſen kanſſa murhaawaſſa luotiſateeſſa weneillä joen poikki. He pääſiwät toiſelle rannalle ja ſaiwat luoduksi wallin ſuojakſenſa. Sitten työnnettiin palkkeja ſärjettyjen ſillankaarien päälle. Skotlantilaiſet juokſiwat ylitſe ja auttoiwat ſuomalaiſia. Nyt oli wuoren jyrkänteellä olewa linna walloitettawa. Siinä oli urhoollinen puolustuswäki ja lujat, puolikuunmuotoon rakennetut ulkowarustukſet wuoreen hakatun portin ulkopuolella. Kuningas käski tehdä wäkirynnäkön ulkowarustukſiin, waan turhaan; 300 miestä kaatui, rynnäkkö torjuttiin. Kuitenkin piti panna liikkeelle wiimeiſetkin woimat, ſillä Tilly lähestyi uuden ſotajoukon kanſſa linnan awukſi.

Warhain lokakuun 17 p:nä 1631 pimeäſſä kuningas lähetti pohjalaiſet ja ſkotlantilaiſet wielä kerran ryntäämään ulkowarustukſiin. Harwoin on nähty miehuulliſempaa mainetyötä. Nämä rohkeat ſotilaat kiipeſiwät pimeäſſä jyrkkää kallionrinnettä ylös, kahlaſiwat wallihaudan poikki ja kapuſiwat korkeata muuria ylös, koko aikana ſaamatta minkäänlaiſta ſuojaa wiholliſen tuimaa tulta wastaan. Pimeys auttoi heitä, monta kaatui, mutta muut pääſiwät muureille ja walloittiwat ulkowarustukſen.

Seuraawana päiwänä oli määrä rynnätä linnaan, ja taaskin walittiin ſuomalaiſet käymään etupääſſä. Mutta piiritetyt aikoiwat tehdä hyökkäyksen, ja ſilloin tunki Ruotſin

ſotajoukko portiſta ſiſään. Linna walloitettiin kowan tappelun jälkeen itſe linnan pihalla, ja woittajat ſaiwat ſaaliikſeen ſuuria kalleuksia. — Jos olikin taistelua ja waiwaa, niin kylläpä ſotamiehet wäliaikoina eliwät herroikſi tuoſſa rikkaaſſa maaſſa. Täſtä kirjoitti ſiihen aikaan eräs ruotſalainen wirkamies: „Meidän Suomen pojat, jotka nyt tottuwat wiinimaan oloihin, eiwät wähiin aikoihin aikone Sawoon palata. Liiwin ſodaſſa heillä uſein ei ollut rawintona muuta kuin wettä ja homehtunutta karkeaa leipää ja kaljakeitosta; nyt Suomen mies tekee kyпärisſään kylmää kaſtinta wiinistä ja ſämpyläſtä.“

153. Meno Lech-wirran ylitſe.

Talwen tultua liehuiwat Ruotſin woitolliſet ſotaliput ſuurimmaſſa oſaſſa Saksanmaata. Näytti ſiltä, kuin Jumalan kostawa enkeli oliſi kulkenut näiden edellä ja huutanut kanſoille kuningas Daawidin ſanat 12 pſalmiſſa: „Että köyhät häwitetään ja waiwaiſet huokaawat, nyt minä nouſen, ſanoo Herra; minä ſaatan awun, että rohkiaſti pitää opetettaman.“ Kaupungit ja linnat awaſiwat porttinſa, ſortajat wapiſiwat ja ſorretut terwehtiwät ilokyynelin pelaſtajianſa.

Sotamiesten lepo ei tullut pitkäaikaiſeksi talwimajoiſſa. Kuninkaan retki oli nyt katoliſeen Baijeriin, joſſa ewankeliſta oppia oli kowasti wainottu. Tänne tullakſeen täytyi ruotſalaiſen ſotajoukon mennä Lech-wirran ylitſe, joka juokſee ſuureen Tonawan wirtaan. Lech oli nyt paiſunut kewättulwasta ja oli ſekä wirtawa että ſywä. Sotapäälliköt epäſiwät yrittämästäkään ylimenoa, warſinkin kun warowa Tilly ſeiſoi wahwan ſotajoukon kanſſa wastaiſella rannalla Baijeria puolustamaſſa. Kuningas arweli, että niiden, jotka oliwat kulkeneet Itämeren ylitſe, ei tuliſi pelätä noin pientä puroa ja warustautui pettääkſeen walpasta Tillyä.

Enſiksi piti ſaada tietää wirran ſywyys. Eräs ſotamies pukeutui talonpojaksi, otti pitkän ſeipään ja oli yrittäwinään kahlata wirran poikki. Kun weſi nousi wyötäiſiin ſaakka, huuſi hän apua. Baijerilaiſet toiſella rannalla kuuliwat tämän, nauroiwat hänelle ja huuſiwat kehoittaen häntä

kääntymään takaisin, sillä joki oli 6 ½ metrin syvyinen. Sotamies kääntyi takaisin ja sai 50 riksiä kuninkaalta palkinnoksi. Sitte weistettiin hirsistä tarpeeksi korkeita pukkeja sillan rakennusta warten, ja sillä aikaa sytytettiin terwaa, tuoreita puita ja märkiä olkia palamaan, niin ettei wihollinen saattanut sawulta nähdä, mitä ruotsalaisessa leirissä tehtiin. Kolme patteria warustettiin monilla tykeillä ampumaan wastaista rantaa.

Huhtikuun 5 päiwänä w. 1632 alkoiwat tykit paukkua joen kummallakin rannalla. Kuningas walitsi 300 suomalaista ja käski näiden weneillä mennä joessa olewaan saareen. Tämä onnistui, suomalaisilla oli lapioita muassaan, ja he alkoiwat heti wallia luoda. Kohta suuntasiwat kaikki keisarilliset tykit hirwittäwän tulensa näihin 300 huimapäähän. Uskomattomalta näytti, että yksikään heistä jäisi henkiin; mutta ruudin sawu suojeli heitä, ja ruotsalaiset patterit ampuiwat niin tuimasti, että jyrinä kuului kauas wapisewaan Baijeriin. Kuninkaan sanotaan omalla kädellään ampuneen 60 laukausta. Tilly hyökkäsi tekemään lopun näistä 300:sta, mutta nyt oli jo silta walmiina ja toista 300 suomalaista juoksi sitä myöten auttamaan kumppaneitansa. Heidän jälkeensä seurasiwat skotlantilaiset, ruotsalaiset ja kuningas itse. Pian oli koko sotajoukko toisella rannalla. Kerta toisensa perään ryntäsiwät baijerilaiset ja työnnettiin takaisin. Suomalaiset ratsumiehet Weimarin herttuan Bernhardin johdolla oliwat ratsastaneet wirran yli matalimmasta paikasta ja karkasiwat siwultapäin baijerilaisen sotajoukon päälle. Turhaan lähetti Tilly parhaimmat miehensä tuleen. Wiimein hän sieppasi sotalipun ja rensi urhoollisien walloniensa etunenässä rantaan, mutta tykin luoti sattui hänen jalkaansa, ja hän kaatui tainnoksiin maahan. Pimeän tultua wetäytyi woitettu baijerilainen armeija takaisin. Wanha Tilly kuoli kahden wiikon kuluttua haawoistaan.

Tämän woiton perästä lewisi ruotsalainen armeija yli koko Baijerin, walloitti sen pääkaupungin Münchenin ja ylisti Jumalaa juhlallisilla kirkonmenoilla Augsburgin kaupungissa, jossa 100 wuotta aikaisemmin luterilaisen kirkon ensimäinen yleinen uskontunnustus oli laadittu.

154. Lützenin tappelu.

Tähän asti oli woitto seurannut ruotsalaisten ja suomalaisten sota-aseita heidän jalossa taistelussaan totuuden ja oikeuden puolesta. Suuri Kustaa Aadolf oli nyt waltansa kukkuloilla ja mietti tehdä lopun keisarin wallasta sekä perustaa suuren waltakunnan ewankelisen opin suojeluksekſi. Mutta Jumalan tiet eiwät ole ihmisten teitä. Hänen walittujen wälikappaltensa täytyy usein kärsiä ja kuolla totuuden puolesta.

Böhmin maassa eli siihen aikaan maan kuulu sotapäällikkö, nimeltä Wallenſtein, jonka keisari oli wiralta pannut hänen julmuutensa, ylpeytensä ja määrättömän kunnianhimonsa tähden. Hänen puoleensa kääntyi keisari hädässään, ja Wallenſtein pestasi pian pelottawan 60,000 miehisen sotajoukon, jonka kanssa hän samosi Ruotsin kuningasta wastaan. Kustaa Aadolf peräytyi ja asetti leirinsä Nürnbergin kaupungin lähelle. Wallenſtein kulki jälessä ja asetti leirinsä ½ peninkulman päähän kuninkaasta. Yhdeksän pitkää wiikkoa seisoiwat molemmat sotajoukot wastakkain kesällä w. 1632, ja maata häwitettiin laajalta. Wallenſteinilla ei ollut säälin tunnetta, mutta kuningas tahtoi tehdä lopun kurjuudesta ja ryntäsi wihollisen lujaa leiriä wastaan. Ruotsalaiset ja suomalaiset kiipesiwät jyrkkiä wuoren seiniä ylös pitkiä tykkiriwejä wastaan: he suistuiwat kuin kotkat lennosta, he sortuiwat alas werissä päin. Näiden alla laaksossa taisteli Stålhandske suomalaisine ratsumiehineen mainiota Kronenbergiä ja hänen ratsumiehiään wastaan, jotka ylpeästi nimittiwät itseänsä „woittamattomiksi“. Kronenberg kaatui; hänen woittamattomansa työnnettiin pakosalle.

Wiimein pakotti nälkä ja tauti kummankin sotajoukon lähtemään leiristään. Kuningas oli taas kääntynyt Baijeria wastaan, kun tuli tieto syksyllä, että Wallenſtein häwittäen oli ryннännyt Saksiin. Kohta rienſi kuningas takaisin sinne ja huomasi, että Wallenſtein oli hajoittanut sotajoukkonsa talwimajoihin sekä lähettänyt Pappenheimin pois parhaan ratsuwäen kanssa. „Nyt“, sanoi kuningas, „luulen todentotta, että Jumala on antanut wihollisen käsiimme.“ Ja hän päätti yllättää Wallenſteinin Lützenin kaupungin luona Saksin maakunnassa.

Kaikki riippui siitä, woisiko äkkiarwaamatta yllättää wihollisen, ennenkuin Pappenheim kerkiäisi takaisin. Ruotsalaisen armeijan täytyi marssia wastakynnettyjä, syysfateen liottamia peltoja pitkin. Ryntäys wiiwästyi, Wallenstein sai aikaa koota hajanaiset joukkonsa. Marraskuun 6 päiwä 1632 walkeni. Se oli pilwinen ja sumuinen syyspäiwä. Kuningas ei tahtonut ottaa päällensä haarniskaa, koska wanhat haawat tuottiwat tuskaa. Hän sanoi: Jumala on minun haarniskani. Keskellä sumua ja odotusta hän puhui sotilailleen. Hän wiritti Lutherukſen wirren: „Jumala ompi linnamme“ ja sen jälkeen: „Elä pelkää, lauma piskuinen“, jonka wirren hän itse oli wähää ennen kirjoittanut. Mustat, sumun peittämät riwit yhtyiwät wirteen, ja sywää hartautta oli tässä juhlallisessa weisuussa, joka oli niin monelle olewa walmistuksena kuolemaan.

Kello 11 alkoi wieno tuuli, joka hiukan hajoitti sumua. Kuningas pani kätensä ristiin miekan kahwan ympärille ja rukoili: „Jeesus, Jeesus, suo meidän taistella tänä päiwänä pyhän nimesi kunniaksi!“ Samassa alkoiwat tykit jyskyä, ja Lützenin kaupungin nähtiin palawan.

Stålhandske 500 suomalaisen ratsumiehen kanssa seisoi taas äärimmäisenä oikealla siwustalla kuninkaan itsensä johtamana. He syöksiwät koko Ruotsin sotajoukon kanssa sywään ojain ylitse, kukistiwat wihollisten ensi riwin ja ottiwat sen tykit. Toisessa riwissä oli heitä wastassa mustat, rautaan puetut ratsumiehet. Kuningas huusi: „Stålhandske, käy noihin mustiin miehiin käsiksi; niistä tulee meille wastusta“. Stålhandske karkasi päälle ja ankara tappelu syntyi. Kuningas ratsasti toista suuntaa, hän ajoi kiiruusti, ja harwat woiwat häntä seurata. Sumussa ja ruudin sawussa hän joutui wihollisten keskelle. Kiwäärin luoti murskasi hänen käsiwartensa. Hän waipui werissään satulasta maahan ja jäi luotien ja miekkain läwistämänä ja tuntemattomana makaamaan hewosten jalkoihin. Yksi ainoa ystäwä, eräs saksalainen nuorukainen, makasi werissään hänen wieressänsä. Kohta ilmaisi kuninkaan irtain hewonen, werinen satula seläss̈ä, että hänen herransa oli kaatunut.

Tähän aikaan, kello 1 päiwällä, oli ruotsalaisten ensi ryynäkkö torjuttu, mutta saatuaan tiedon kuninkaan kuolemasta, unhottiwat sotilaat haawansa ja wäsymyksensä. Tuntuipa, kuin olisi elämä kadottanut arwonsa, kun suurin,

paras ſankari oli kaatunut. Taas ryntäſiwät kaikki eteenpäin, ja herttua Bernhard rupeſi pääkomentajaksi. Stålhandſke löi maahan kaikki, mitä hänen eteensä tuli. Hän walloitti takaiſin ſen paikan, missä kuningas oli kaatunut. Koko Wallenſteinin ſotajoukko horjui ja särkyi, kun samassa kuului huuto: „Pappenheim tulee!“ Ja Pappenheim tuli kuin kiljuwa jalopeura 1,500 ratſumiehen kanſſa. Keiſarilliſet saiwat uutta intoa; syntyi hirweä taistelu. Ruotſalainen jalkawäki, joſſa oli 200 ſawolaista, ei wäistynyt: ſe kaatui paikalleen pitkänä riwinä, ja tappio näytti olewan käſiſſä. Mutta Jumala pani ſinä päiwänä määrän monelle ſankarille. Pappenheim ei tietänyt kuninkaan kuolemasta ja etſi häntä tuliſella ſotahalulla. „Missä on Ruotſin kuningas?“ — „Tuolla“, ſanottiin, „tuolla hän ratſastaa ſuomalaisten etunenäſſä!“ Sinne ratſasti Pappenheim, ja ſiellä hän kaatui. Moni luuli Stålhandſken luodin hänet kataneen. Keiſarillisten joukoſſa ei ollut toista niin rakastettua kuin Pappenheim; hänessä raukeſi heidän miehuutensa, ja hämmästyen he näkiwät uuden ruotſalaiſen ſotajoukon ikäänkuin maasta kaswawan. Kuningas oli aſettanut ſotarintaman taakſe 5,300 ſakſalaista, jotka eiwät wielä olleet ottaneet tappeluun oſaa. Näiden awulla ryntäſi tuo perin uupunut ruotſalainen ſotajoukko kolmannen kerran tappeluun, ja nyt oli kalliisti ostettu woitto wihdoin ſaawutettu. Aurinko laski, pimeys tuli: Wallenſteinin täytyi paeta ſotatantereelta. Siinä makaſi 10,500 kuollutta ja haawoitettua: niiden joukoſſa 4,500 ruotſalaista, ſuomalaista, ſkotlantilaista ja ſakſalaista, jotka oliwat wuodattaneet wertanſa kuninkaan wieressä.

Kuningas Kustaa Aadolf löydettiin wasta myöhään yöllä ſoihtujen walossa ruumisjoukkojen keskeltä ryöstettynä, alastonna, ystäwäin ja wihollisten polkemana, jotka oliwat hänen ylitſensä ratſastaneet. Harwoin on maallinen ſuuruus ollut niin rikkitallattuna kuolemaſſa ja kuitenkin kaikiksi ajoiksi jälkeensä jättänyt kuolemattoman, rakastetun muiston. Hänen ruotſalainen, hänen ſuomalainen kanſanſa ſuri häntä ſuurimpana ſankarinaan, ystäwät ja wihollliset, itſe Saksan keiſarikin, itkiwät hänen kuolemaanſa. Ritariholman kirkoſſa Tukholmaſſa ſäilytetään hänen tomunſa.

Toiſellaiſen lopun ſai pelätty Wallenſtein. Määrättömäſſä ylpeydeſſään hän mietti ſalakeinoja herraanſa,

keiſaria, wastaan ja tahtoi ruotſalaisten awulla tehdä itſenſä itſenäiſeksi ruhtinaaksi. Mutta keiſari otti häneltä päällikkyyden, hänen armeijanſa hylkäsi hänet. Kuningas Kustaa Aadolf kaatui julkiſessa taistelussa, ſydänpäiwän walossa, rehelliſesti Jumalan ewankeliumin puolesta. Wallenſtein kaatui petturina yön pimeydessä murhaajan miekan läwistämänä, 1 wuoden ja 4 kuukauden kuluttua Lützenin tappelusta.

155. Kristiina kuningatar ja kolmikymmenvuotisen sodan loppu.

Kuningas Kustaa Aadolf jätti jälkeensä kuuſiwuotiaan tyttären, Kriſtiina nimiſen. Säädyt tunnustiwat hänet kuningattareksi ja waltakunnan etewimmät miehet hoitiwat hallitusta hänen lapſuutensa aikana.

Ruotſalaiſet owat aina rakastaneet ſuuria mainetöitä, mutta tyynemmässä Suomenkin kanſassa oliwat ſotawoitot herättäneet ylewän ſankaruuden hengen. Sen wuoksi oliwat kaikki yksimieliſet siitä, ettei ſotaa Saksassa lopetettaiſi, ennenkuin ewankelinen oppi oli turwattuna ja waltakunta ſaanut kunniallisen rauhan. Tämä waati wielä 16 wuotta kestäwiä kowia taisteluita ja raskaita uhraukſia. Saksan pelkurimaiſet ruhtinaat pettiwät uskolaiſensa, ja kun urhoollinen ſuomalainen mies Kustaa Horn wuonna 1634 oli joutunut ſuureen tappioon, näytti kaikki olewan hukassa. Silloin ilmestyi toiſia ſotapäälliköitä, jotka oliwat Kustaa Aadolfilta ſotataitonſa oppineet ja jotka johtiwat hänen ſotajoukkojaan uuſiin woittoihin. Banér, Torſtenſſon ja Wrangel woittiwat keiſarilliſet ja maſentiwat Tanskan. Kaikkialla taisteliwat Suomen ſoturit — Hornin johdoſſa, jota kuningas nimitti „oikeaksi kädekſeen“ — Aake Tottin, jota hän ſanoi „lumiaurakſeen“, Stålhandſken, Wittenbergin ja muiden ſuomalaisten ſankarien — ſakſalaiſia, espanjalaiſia, italialaiſia, unkarilaiſia, kroatilaiſia, wallooneja ja monia muita kanſoja wastaan. Suomen ratſumiehet pyſyiwät yhä ſuuresſa maineeſſaan urhoolliſimpina urhoollisten joukoſſa, ja kun heillä rynnäköſſä oli tapana huutaa: „hakkaa päälle“,

nimitettiin heitä Saksassa „Hakkapeliitoiksi“. Heidän pienet turhannäköiset hewosensa joiwat Elben, Reinin ja Tonawan wirroista, niinkuin ennen oliwat juoneet Newasta ja Weikselistä. He herättiwät Berlinissä, Wienissä ja monissa kaupungeissa ja maissa sellaista kauhistusta, että heitä werrattiin luonnon alkuwoimiin, joita ei kukaan woi wastustaa.

Tuo suuri sota oli kolmekymmentä wuotta riehunut; se oli tullut hurjemmaksi ja tuhoawammaksi, kun lempeä Kustaa Aadolf ei ollut enää estämässä sotilasten saaliinhimoa. Suurin osa Saksaa oli erämaana. Wihdoin, kun katolisilla ruhtinailla ei enää ollut sotamiehiä eikä rahaa, täytyi itsepintaisimpienkin antaa periään. Silloin Weſtfalin rauha w. 1648 teki lopun tästä pitkällisestä sodasta. Ruotsi sai maita ja rahaa, keisarin täytyi luwata, ettei hän enää ketään uskon tähden ahdistaisi, ja omantunnon-wapaus, jonka puolesta ruotsalaiset ja suomalaiset oliwat niin miehuullisesti taistelleet, oli tästä alkain turwattuna maailmassa.

Sodan aikana kaswoi nuori Kristiina, ja hänestä tuli hywin oppinut ja kuuluisa kuningatar. Hänestä on sanottu, että harwoissa ihmisissä on ollut niin monta oiwallista ominaisuutta ja niin monia wikoja. Hän oli ylewämielinen ja nerokas, juonikas ja itsewaltainen. Hänellä oli miehen pää ja rohkeus, waan ei waimon sydäntä. Hän ymmärsi kaikkea waan ei pelätä Jumalaa ja kieltää itseltänsä. Hänen loistawan hallituksensa aikana Suomi ei paljon tiennyt mahdista ja komeudesta; sillä suurin osa maatamme oli annettu läänityksiksi korkeille herroille, jotka täältä kantoiwat kruunun tulot.

Tähän aikaan tuli tupakka sotawäen mukana maahan.

156. Kreiwin aika ja Turun akatemia.

Tämän ajan suurin waltiomies, joka hallitsi waltakuntaa, oli Akſel Oxenſtjerna. Hänen rinnallaan oli Pietari Brahe waltakunnan neuwoston wiisaimpia miehiä. Ja Pietari Brahe oli 9 wuotta kenraalikuwernöörinä Suomessa, jota pidettiin waltakunnan

toiſena pääoſana, niin että Suomea oli tapana mainita lähinnä Ruotſin jälkeen.

Kreiwi Brahe oli pitkäkaswuinen, komea herra, jolla oli ruskea tukka, ſiniſet ſilmät ja lempeät kaswot. Hän oppi pitkillä ja waiwaloiſilla matkoillaan tuntemaan maatamme paremmin kuin kukaan ruotſalainen mies ennen häntä. Wuonna 1638 hän kirjoitti waltakunnan neuwostolle, että jos Suomi kerran waurastuiſi, woiſi ſitä, ſen metſien, järwien ja merien laajuuteen ſekä kalojen, lintujen ja muiden tawarain runſauteen nähden „hywin werrata johonkin, eikä pienimpään, kuningaskuntaan Europaſſa.“ Ja Pietari Brahe toimitti paljon Suomen hywäkſi. Hänen aikanaſa alkoiwat maamittarit jakaa maata ja wuorityönharjoittajat etſiä malmeja. Paljon maanteitä rakennettiin, majataloja perustettiin; nyt woitiin lähettää kirjeitä postiſſa, ja ſuomalaiſet laiwat rohkeniwat purjehtia waltamerille. Uuſia kaupunkeja perustettiin Kristiina, Pietarſaari, Raahe, Kajaani, Kuopion kauppala, Sawonlinna, Lappeenranta. Sellaiſen muiſton jätti Pietari Brahe jälkeenſä; ſenwuokſi olikin ſitten tapana ſanoa, kun jotakin tapahtui ſuotuiſalla hetkellä, että ſe tuli „kreiwin aikaan“.

Ja kreiwin aikana ſuoritettiin täällä kaksi ſuurtyötä: Turun akatemia ja ſuomalainen raamattu. Akatemiasta tulee Suomen kiittää kahta miestä waltakunnanhallituksessa: kreiwi Brahea ja waltiokansleria, kreiwi Akſel Oxenſtjernaa. Kolmantena miehenä oli tarmokas Turun piiſpa Iſakki Rothowius, jonka aikana maa jälleen oli kahteen hiippakuntaan jaettuna. Kristiina kuningatar oli ſilloin ainoastaan 14 wuotias, mutta hän rakasti oppia, ja hänen nimeſſään perustettiin tämä uuſi oppilaitos. Ei

ollut köyhän maan helppo ſuuren ſakſalaisſodan aikana, joka kiinnitti kaikkien mielet ja nieli kaikkien rahat, ſaada waroja ſellaiſeen rauhan ja walistuksen laitokſeen.

Mutta wiiſaudesta on ſanottu: „Minä pidin hänestä enemmän kuin kuninkaan waltakunnasta ja istuimesta, ja rikkauden minä pidin tyhjänä hänen ſuhteensa. En minä pitänyt kallista kiweä hänen wertanansa; ſillä kaikki kulta on hänen ſuhteensa kuin huono hieta, ja hopea on kuin loka hänen ehtoonsa arwattawa.“ Wiiſ. kirj. 7: 8, 9.

Niin ylewä oli kanſan mieli, ettei mikään näyttänyt mahdottomalta, kun ſuurta kyſyttiin joko ſodan tai rauhan toimiſſa. Kaikki tahtoiwat olla ſiinä oſalliſina; urhoollinen Torsten Stålhandſke lahjoitti akatemialle enſimäiſen kirjaſton, joka oli tuotu ſotaſaaliina Tanskasta. Heinäkuun 15 päiwänä w. 1640 Turun akatemia wihittiin juhlalliſesti. Se oli kaunis keſäpäiwä, koko Turku oli kukilla kaunistettuna, ja Aurajoki oli liputettuja laiwoja täynnä. Suuressa loiſtawaſſa juhlakulkueeſſa lähdettiin kello 7 aamulla Turun linnasta akatemiataloon, joſſa kreiwi Brahe ja piiſpa pitiwät puheita. Sitten oli jumalanpalwelus tuomiokirkoſſa ja ſen jälkeen muita juhlalliſuuksia. Wanha Turku tunſi uudestaan nuortuneensa; ſoitantoa eſitettiin, tykit paukkuiwat, torwet räikkyiwät ja kanſa kajahutteli iloiſia eläköön-huutoja.

Tämä enſimäinen akatemia, jota nykyään nimitetään yliopiſtokſi, oli alusſa köyhä, niinkuin maakin. Siinä oli enſi wuonna 44 ylioppilasta, joista ainoastaan 8 ſyntyperäistä ſuomalaista. Toiſena wuonna oli ſiinä jo 300 ylioppilasta, niistä monta ſuomalaista. Heidän ei tarwinnut enää, niinkuin tähän asti, matkustaa kauas etäiſiin maihin korkeampaa oppia hankkimaan. Turun akatemiasta lähti wähitellen mainioita waltiomiehiä ja tiedemiehiä, pappeja ja koulunopettajia, jotka lewittiwät walistusta oppimattomaan kanſaan. Sellaiſet ſuuret laitokſet eiwät kuitenkaan heti ole walmiita. Ne waatiwat aikaa kypſyäkſeen, ja wielä kauan oli ſiellä olemaſſa paljon raakuutta opettajiſſa ja oppilaiſſa.

Mitä Turun akatemia oli Suomelle, ſe pian kyllä näkyi, ſillä ſen kanſſa tuli kirjapainotaito maahan. Enſimäinen kirjapaino perustettiin w. 1642 Turkuun. Samana wuonna painettiin enſi kerta koko raamattu ſuomeksi, ja näin Mikael

Agrikolan rakkain toiwo tuli sadan wuoden kuluttua täytetyksi. Aika synnytti suurtöitä kaikilla aloilla. Suomen kansa taisteli Jumalan sanan puolesta, ja Jumalan sana tuli siunaawaisena sen majoihin, tuoden mukanaan hyödyllisiä tietoja. Eskil Petraeus kirjoitti ensimäisen suomalaisen kieliopin, ja oppinut Johannes Messenius kirjoitti pohjoismaiden kansain historian, ollessaan wankina Kajaanin linnassa.

157. Kuningas Kaarle X Kustaa ja Arvid Wittenberg.

Kuningatar Kristiina oli niin huikentelewainen mieleltään, että pian kyllästyi waltakuntaansa ja jätti kruunun wuonna 1654 serkulleen Kaarle Kustaalle, joka oli Kaarle IX:nnen tyttärenpoika. Itse hän matkusti ulkomaille, kulki monet maat ja himoitsi maailman ihailua. Mutta kun hän ei pelännyt Jumalaa eikä rakastanut isänmaatansa, ei hänellä ollut missään pysywäistä sijaa. Hänen isänsä oli uhrannut henkensä Jumalan puhtaan opin puolesta, mutta tytär mieltyi katolisen kirkon erhetyksiin ja päätti rauhattoman elämänsä wieraassa maassa.

Kaarle X Kustaa oli uskaliaimpia ja urhoollisimpia kuninkaita. Häneltä puuttui wain tarpeeksi woimaa kukistaakseen puolet maailmaa. Hänen hallituksensa alkoi rauhallisesti hyödyllisillä parannuksilla ja säästöillä köyhien kansojensa hywäksi. Silloin hän joutui toisena wuonna sotaan Puolan kuninkaan kanssa, joka waati itselleen Ruotsin kruunua. Siitä alkain oli Kaarle Kustaan lyhyt hallitus yhtämittainen jakso kummastuttawia urostöitä. Hän walloitti ja kukisti koko mahtawan Puolan waltakunnan. Kun Tanska ryhtyi sotaan, meni Kaarle Kustaa sydäntalwella jäätyneen meren ylitse, walloitti Tanskan saaret ja pakotti tämän wallan luopumaan niistä hedelmällisistä maakunnista, jotka Tanskalla silloin oli etelä-Ruotsissa. Silloin tehtiin onnellinen rauha, mutta Kaarle Kustaa rikkoi rauhan, kokonaan musertaakseen Tanskan. Hän ei käsittänyt, mitä kansa woi, joka taistelee henkensä ja wapautensa puo-

lesta. Onni kääntyi; walloitetut kanſat nouſiwat ja woittiwat ſuuren ſotapäällikön ſekä hänen woitolliſen ſotajoukkonſa. Uudet rohkeat tuumat mieleſſä kuningas Kaarle Kustaa kuoli nuorena w. 1660.

Hänen aikanaan hyökkäſiwät wenäläiſet Suomeen wuonna 1656. Melkein kaikki maan ſotawäki oli poiſſa kuninkaan kanſſa; mutta niin ſotainen oli ſilloin Suomen kanſa, että talonpojat, porwarit, wieläpä koulupojatkin tarttuiwat aſeihin ja karkoittiwat wihollisen. Maanſa ulkopuolella ſuomalaiſet ſotiwat puolalaiſia, tatarilaiſia, tanskalaiſia, preuſſilaiſia, hollantilaiſia, itäwaltalaiſia wastaan. Uſein he taisteliwat yksi kymmentä wastaan, raiwaten itſelleen tietä tuntemattomain maiden, wuolaiden wirtojen, metſien, jäiden ja erämaiden kautta; ja wälistä he tappeliwat unkarilaisten, kaſakkain ja puoliwillien kanſain rinnalla, joiden nimiä eiwät ennen koskaan olleet kuulleet.

Kaarle Kustaan kuuluiſimpia ſotapäälliköitä oli ſuomalainen Arwid Wittenberg, joka oli kotoiſin Uudeltamaalta. Hän oli Kustaa Aadolfin aikuiſia ſotureita, kaikiſſa waaroiſſa pelkäämätön. Wittenberg johti enſimäiſtä ſotajoukkoa, joka ryntäſi Puolaan; häntä werrattiin ſilloin kiilakſi, joka työnnettiin halkeawaan waltakuntaan. Sotajoukot heittiwät aſeenſa, ja wahwat linnat awaſiwat porttinſa tälle wäkewälle ſankarille. Kuningas pani hänet Warſowan, Puolan pääkaupungin, päälliköksi. Pian nouſi koko Puolan kanſa pelastamaan iſänmaatanſa, ja Wittenberg pienen joukkonſa kanſſa ſuljettiin ſuureen wihollispaikkaan. Siinä hän piti puoliaan kokonaiſen wuoden. Toukokuuſſa w. 1656 tuli Puolan kuningas itſe 100,000 miehen kanſſa walloittamaan takaiſin pääkaupunkianſa. Wittenbergillä oli 3,000 ruotſalaista ja ſuomalaista aſetettawana näitä 100,000 miestä ja Warſowan 40,000 wihollista aſukasta wastaan. Mutta hän olikin jo kahdennenkymmenennen kerran päällikkönä piiritetyſſä linnaſſa.

Puolan kuningas lähetti käskyn, että portit oli awattawa; muutoin ei oliſi armoa odotettawiſſa. Wittenberg wastaſi, ettei kuninkaan pitäiſi waatia häpeälliſeen työhön rehellistä ſoturia ja ettei puolalaisten nyt tarwitſiſi oſottaa armeliaiſuuttaan waan urhoolliſuuttaan. Tästä wastauksesta puolalaiſet joutuiwat raiwoon ja ryntäſiwät Warſowaa wastaan keſäkuun 20 p:nä. Kello 5:stä aamulla kello 3:een

iltapäiwällä piti Wittenberg ja hänen wäkensä puoliaan werrattoman sankarillisesti. Heidät työnnettiin pois muureilta, kaupunkilaiset ahdistiwat heitä, ja he taisteliwat yhä kadulta kadulle, talolta talolle. Wihdoin ei ollut enempää kuin 900 miestä jäljellä; nämä sulkeutuiwat luostariin ja oliwat walmiit sotimaan wiimeiseen mieheen. Mutta puolalaiset itse oliwat urhoollista kansaa ja ihmetteliwät sellaista miehuutta. Nämä 900 saiwat wapaina lähteä matkaan; ainoastaan Wittenberg wietiin wankina puolalaiseen linnaan ja kuoli wankeudessa. Hänestä lyötiin wuonna 1826 muistoraha, jossa on kuwattuna kotka, salama kynsissä.

158. Kuningas Kaarle XI:nen aikakausi.

Kaarle X Kustaa jätti jälkeensä pojan, Kaarle XI, joka oli ainoastaan 4 wuoden ikäinen kuninkaaksi tullessansa. Hänen lapsuutensa aikana hallitsiwat suuret herrat waltakuntaa huonosti. Aatelisherrat oliwat silloin ainoat rikkaat ja ainoat, joilla oli waroja hankkia korkeampia tietoja. Heidän wallassaan oli suurin osa maaomaisuutta, ja he tahtoiwat tehdä talonpojat epäwapaiksi lampuodeiksi. Kaikissa muissa maissa talonpojat owat olleet tällaisia aatelistilain maaorjia, joita on woitu myydä yhdessä tilan kanssa. Ruotsi, Norja ja Suomi owat ainoat maat, jotka eiwät koskaan ole suwainneet sellaista häpeätä, ja paras Ruotsilta saamamme perintö on se, että jokainen suomalainen mies ja nainen on ikiwanhoista ajoista ollut wapaan lain turwissa.

Kaarle XI kaswoi, ja hänestä tuli hiukan itsewaltainen, mutta tarmokas ja wiisas kuningas. Hän ei pitänyt herrain hallituksesta ja osasi toimia niin wiisaasti, että säädyt antoiwat hänelle suuremman wallan, kuin yhdelläkään Ruotsin kuninkaalla häntä ennen oli ollut. Silloin hän otti takaisin aatelisherroilta useita suuria maatiloja ja saatawia, joita entiset kuninkaat oliwat heille lahjoittaneet waltakunnan wahingoksi. Siten tuli kansan wapaus turwatuksi; omaisuus ja walistus jakaantui tasaisemmin kaikkien säätyjen kesken. Suomalainen aatelismies Klaus Hermaninpoika Fleming oli siinä toimessa kuninkaan uskollisin apulainen. Aateli

nuriſi ja wihaſi Flemingiä, mutta kanſa yliſti kuninkaan wiiſautta.

Hänen hallitukſenſa alkupuolella oli ankaria ſotia. Nuori kuningas taisteli yhtä urheasti kuin iſänſäkin ja ſai toimeen kunniallisen rauhan. Satawuotista yhtämittaista ſotaa ſeuraſi nyt onnellinen rauhanaika, jota kesti Kaarle IX:nnen hallitukſen loppuun.

Suomi oli antanut puolet wuodentuloistaan ja puolet ſotakelpoiſista miehistään pitkälliſiin ſotiin, joita wieraiſſa maiſſa käytiin. Nyt ſe ſai lewähtää ja hengähtää. Uupunut kanſa tunſi wirkiſtywänſä ja woimanſa uudiſtuwan. Monta autiotilaa perattiin uudeſtaan pelloksi, kanſa liſääntyi, waralliſuus eneni, werot wäheniwät. Piiſpat Gezelius, iſä ja poika, perustiwat uuſia kouluja ja woiwat kerskata ſiitä, että koko kanſa nyt taiſi kirjaa lukea. Monta hengellistä kirjaa painettiin ſuomeksi; Elias Brenner kuwaſi Suomen wanhoja muiſtomerkkejä.

Kuningas kutſui palwelukſeenſa kelwolliſia miehiä kaikista ſäädyistä, antoi ſäätää wiiſaita lakeja, jotka owat olleet woimaſſa meidän aikoihimme asti, ja paranſi monta kohtaa, jotka oliwat ſota-aikoina joutuneet hämmennyksiin. Niinkuin hänellä itſelläänkin oli myöskin koko waltakunnalla ankarat tawat ja ankara jumalanpelko. Se, joka piti pahaa ja jumalatonta elämää, ajettiin maanpakoon. Se, joka tuli kirkkoon ſynnintunnuſtuksen jälkeen tahi ſieltä lähti ennen ſiunausta, ſai makſaa ſakkoa. Ei ketkään muut, kuin papit ja lääkärit, ſaaneet liikkua kadulla jumalanpalwelukſen aikana; tapahtuipa niinkin, että kadut silloin witjoilla ſuljettiin. Meidän aikanamme emme ſaata ſellaista ankaruutta käſittää, mutta ſen kuritus kaswatti tarmokkaan kanſan. Jälkipolwet owat yliſtäneet wanhaa, hywää Kaarle XI:nnen aikaa.

Näillä onnenpäiwillä oli kuitenkin musta warjopuolenſa. Taikausko oli wielä yleinen, oppineetkin miehet Turun akatemiaſſa uskoiwat noitia ja taikomiſia. Näin ſyntyi Suomeſſa niin kuin Ruotſiſſakin ſe taikauskoinen luulo, että noita-akat ratſaſtiwat pääſiäisyönä luudilla hornaan ja opettiwat pieniä lapſia paholaiſta palwelemaan. Monta wanhaa eukkoa ſyytettiin ſellaiſiſta perättömiſtä rikoksiſta, tuomittiin kuolemaan ja poltettiin rowiolla. Se oli ſokeata ja ſurkeata intoa, mutta aika oli ankara, ja walistuksen tie kulkee erhetyksien kautta.

159. Suuret nälkävuodet.

Jumalan tahto oli, että Suomen kansa Kaarle XI:nnen onnellisina aikoina kokoaisi voimia kestääkseen uusia koettelemuksia. Sillä tämän kuninkaan viimeisinä hallituswuosina alkoi pitkä jakso suuria onnettomuuksia, joita ei olisi voinut kestää yksikään kansa ilman sitkeää elinvoimaa, kärsivällisyyttä ja luottamusta Jumalaan.

Luonnonvoimat ja vuodenajat olivat kuin hairahtuneet säännöllisyydeltä uraltaan. Viitenä vuotena, vuodesta 1689 alkaen, Jumala lähetti edeltäpäin kaikellaisia luonnon varoituksia. Kesät olivat tavattoman kuumia, kevät ja syksyt tavattoman kuivia, talvet ylenmäärin kylmiä. Vuonna 1690 kävi sydänkesänä niin kova halla, että pääskysten pojat putoilivat kuolleina pesistään. V. 1691 poimittiin mansikoita huhtikuussa, mutta samaan aikaan v 1692 oli niin kova pakkanen, että monta ihmistä paleltui kuoliaaksi.

Etelä-Europassa oli kovia maanjäristyksiä, vuoret suitsuttivat tulta, ja heinäsirkka-laumat hävittivät viljavainioita. Näinä viitenä vuotena Suomessa kuitenkin oli monta runsasta satoa. Viljaa oli niin paljo, että jywäkuormat usein seisoivat monta päivää myymättä kaupunkien torilla. Mutta kaikki eliwät waan päivää myöten niinkuin taiwaan linnut; ei kukaan huolinut mitään wastaiseksi säästää; kukaan ei ottanut waaria Jumalan waroittawista ennusmerkeistä.

Wuonna 1694 oli niin kauhea nälänhätä keski-Europassa, että rikkaassa Pariisissa kuoli nälkään 92,000 ihmistä. Suomessa tuli katowuosi, kansa söi pettua, siellä täällä nähtiin jo nälkään kuolleita ihmisiä tien wieressä. Wuonna 1695 tuli „suuri nälkäwuosi“. Silloin oli niin kowa talwi, että moni paleltui kuoliaaksi, ja sudet ahdistiwat ihmisiä huoneissa. Kewät tuli kylmä, kesä kylmä ja sateinen. Elo ei ennättänyt kypsyä, pelloilla nähtiin joitakuita korsia ja niiden wieressä musta multa. Syyskuussa halla wei kaikki, mitä jäljellä oli. Hätä tuli suuremmaksi, herrat ja talonpojat alkoiwat palwelukſestaan erottaa puolet palwelijoistaan. Seitsemän jywälaiwaa joutui haaksirikkoon Merenkurkussa.

Wuosi 1696 oli kowempi kaikkea, mitä maamme tähän asti oli kokenut. Se oli kummallinen wuosi. Talwi oli niin

leuto, että jäät suliwat jo helmikuun lopulla, pääskyset suliwat etelä-Ruotsiin ja useat tekiwät toukoa. Mutta maaliskuun 7 päiwänä palasi pakkanen, järwet jäätyiwät jälleen niin lujiksi, että niitä ajettiin. Kewättuot katosiwat, syyskylwö mätäni maassa. Kesä tuli kylmä, ja elokuun 8 päiwänä peitti paksu jää kaikki järwet. Elokuun 22 päiwänä oli taaskin halla neljä yötä perätysten. Koko Suomessa saatiin tuskin muutamia tynnyriä hallan panemia, puoleksi joutuneita jywiä. Niityt eiwät kaswaneet heinää, eläimet kuoliwat, jänikset ja osaksi linnut katosiwat metsistä, kukko herkesi laulamasta, arka ilwes otti pakonsa kyliin, rottalaumat söiwät kaikki, mitä eteen sattui.

Silloin Jumalan käsi saattoi koko Suomeen suuren hädän ja puutteen, niinkuin profeetta Joel sanoo: „Pelto on häwitetty, maa on murheissansa ja peltomiehet seisoiwat hämmästyneinä". Mikkelinpäiwän aikana alkoi irtolaista wäkeä, jopa torpparejakin ja pienten tilain omistajia wirrata kaupunkeihin. Nämä suliwat täpötäyteen wäkeä, ja wähän oli antamista. Kalpeita, menehtyneitä ihmisiä horjui maanteillä, kunnes kaatuiwat, ja monet jäiwät kirkkomaille kuolemaan. Kun nämä nälkiintyneet joukot tapasiwat lehmän tahi hewosen laitumella, löiwät ne sen paikalla kuoliaaksi, söiwät lihan raakana ja joiwat weren. Jos ei sellaista ruokaa ollut, käytiin käsiksi koiriin, kissoihin, hiiriin, warikseen ja kaikellaisiin perkeisiin. Toiset söiwät olkia, ruumenia, rapaa, ruohoja, juuria. Talonpojat, porwarit, papit, herrasmiehet, kaikki söiwät pettuleipää, ja sitä pidettiin rikkaana, jolla oli hiukan tyhjistä tähistä surwomalla tehtyjä kertajauhoja petun sekaan panna. Epäterweellisestä ruoasta syntyi häwittäwiä kulkutauteja. Monessa pitäjässä oli wäki kuollut sukupuuttoon. Yhtenä wuotena kuoli 100,000 ihmistä Suomessa ja näinä kolmena nälkäwuotena yhteensä enemmän kuin 150,000 eli lähes kolmas osa maan silloisesta wäestöstä. Kaikki kansa nöyrtyi nyt Jumalan wäkewän käden alle, ja hän salli, että loput pelastiwat henkensä, parhaasta päästä kalastamisella järwien ja meren rannikoilla. Hiukan wiljaa tuli myöskin maan hallitukselta Ruotsista.

Wuonna 1697 oli wuodentulo parempi, mutta mihin ei mitään ollut kylwetty, siinä ei ollut korjattawaakaan. Wasta seuraawina wuosina nähtiin taas leipää maassa. Nälän-

hädän ſeuraukſet tuntuiwat kuitenkin kauan. Monta oli maasta lähtenyt kuolemaan Wenäjälle tahi Ruotſiin. Autioikſi jääneihin kyliin ja pitäjiin muutti ſitten toiſia aſukkaita. Elinwoimat maſentuiwat, walistus pimeni, tawat williintyiwät. Mutta Suomen kanſalle on kunniakſi, että waikka henki onkin rakas, kanſa kuitenkin tämän ſuurimmankin hädän aikana piti lait pyhinä. Muiſſa maiſſa ſynnyttää ſuuri hätä aina ſuuria wäkiwallantöitä: ryöstöjä, murhia, polttoja. Täällä harwinaiſena poikkeukſena puolikuolleet raukat ryöstiwät muutamia herrastaloja Sawoſſa. Uſein nähtiin ſatojen kurjain kurottawan käſiään parempiosaisten ihmisten ſuljettuja portteja kohti, mutta porttiin he eiwät koskeneet, he kaatuiwat ſen eteen. Semmoista kieltäymyksen miehuutta tawataan harwoiſſa kanſoiſſa.

160. Kaarle kahdestoista ja Narwan tappelu.

Nälänhädän kowimmillaan ollessa kuoli kuningas Kaarle XI wuonna 1697, kanſainſa ſiunaamana. Tukholman linna paloi, uuſi aika alkoi. Waltaistuimelle nouſi nyt tämän wiiſaan kuninkaan wiiſitoistawuotias poika, jonka kuuluiſa nimi oli K a a r l e XII. Hän rakasti wanhoja ſankariſatuja, ja jo aikaiſin hänellä oli ſuuret urostyöt mieleſſä. Neliwuotiaana hän istui hewoſen ſeläſſä, 12 wuoden ikäiſenä hän ratſasti täyttä laukkaa penſaiden ja aitojen ylitſe. Sotaleikit ja metſästys oliwat hänen mielitöitään lapſuudesta ſaakka, ja kun hän oli kiertänyt karhun metſäſſä, ei hän ſallinut kenenkään käyttää muita aſeita kuin ryhmyſauwoja ja puuhankoja, ſaadakſeen pedon eläwältä kiinni.

Ennenkuin hän oli 16 wuotta täyttänyt, otti hän ſäädyiltä wastaan iſänſä yksinwallan. Hän käytti ſitä poikamaiſella tawalla: hän antoi wanhain waltaneuwosten waltakuntaa hallita ja näpähytteli kirſikankiwiä heidän nenällenſä. Itſe oli hän ſotaſilla, ryntäſi lumilinnoituksia wastaan, laski kelkalla äkkijyrkkiä mäenrinteitä, ratſasti howiherrojaan kumoon, waljasti 30 hewosta riwiin 30 reen eteen ja piti meritappeluja, joiſſa taistelijat ruiskuttiwat toistenſa weneet wettä täyteen. Kun hän oli näin raiwonnut

kolme wuotta, tuli hänestä mies ja ſankari, jota koko maailma ihmetteli

Tähän aikaan hallitſi Wenäjällä tarmokas tſaari, Pietari I, jolle jälkimaailma antoi liſänimen ſuuri. Hän tahtoi tehdä waltakuntanſa mahtawakſi ja opettaa oppimattomalle kanſalleen länſi-Europan ſiwiſtyſtä. Mutta Wenäjä oli ſilloin Itämerestä ſuljettuna, ja ſillä oli tie merelle awoinna ainoaſtaan Jäämeren kautta. Pietari oli maita walloittanut turkkilaiſilta; nyt hän ahdisti, Puolan ja Tanskan kuningasten liittolaiſena, myöskin Ruotſia. Kaikki oliwat kuulleet puhuttawan „rajupäiſeſtä pojasta“ Ruotſin waltaiſtuimella ja tahtoiwat tilaiſuutta käyttää, ſaadakſeen takaiſin ruotſalaisten walloittamat maat.

Kewäällä w. 1700 ſyttyi tämä ſuuri ſota. Kuningas Kaarle oli metſäſtämäſſä ja oli ſaanut 14 karhua eläwältä, kun hänelle tuotiin tieto kolmen wiholliſen hyökkäyksestä. Silloin tuli leikiſtä täyſi toſi. Ennen keſän loppua oli „poika“ ſotajoukkoineen nouſſut maalle Tanskaan ja pakottanut ſen kuninkaan rauhantekoon. Sieltä hän meni Wenäjää wastaan. Tſaari Pietari oli linnoitetuſſa leiriſſä Narwanjoen rannalla Wiroſſa ja aikoi 45,000 miehiſellä ſotajoukolla walloittaa ruotſalaiſen Narwan linnan. Häntä wastaan marſſi kuningas Kaarle ja karkaſi marraskuun 20 p:nä w:na 1700 wenäläisten päälle 8,400 wäſyneen, wiluiſen ja läpikastuneen miehen kanſſa, jotka oliwat yönſä wiettäneet lumeſſa taiwasalla.

Tſaari Pietari oli ſilloin matkustanut pois, ja eräs ranskalainen johti hänen harjaantumattomia joukkojaan. Kello 2 iltapäiwällä alkoi ankara pyryilma. Lumi tuiskuſi wenäläisten ſilmiin, etteiwät he woineet nähdä wihollisiaan, ennenkuin nämä jo oliwat heidän kimpuſſaan. Siinä käytiin kowaa ſotaa kaikilla aſeilla, enimmin kuitenkin miekalla. Leiriin rynnättiin, wallit murrettiin, wenäläinen ratſuwäki kääntyi pakoon ja yritti päästä wirran poikki, mutta 1,000 miestä hukkui. Wenäjän jalkawäki piti urhoolliſesti puoliaan, mutta joutui epäjärjeſtyksſeen ja yritti paeta erään ſillan yliſe. Silta murtui ja taaskin tuhanſia hukkui wirtaan. Ne, jotka eiwät woineet pakoon päästä, pitiwät hurjiſtuneina puoliaan. Kuningas oli joka paikaſſa enſimäiſiä; hän ratſasti ſuoraan wallihautaan, menetti hewoſenſa, miekkanſa ja toiſen ſaappaanſa, mutta oli pian taas

tappelussa. Pimeä tuli, ystäwät ja wiholliset hämmentyiwät toisiinsa. Wenäläiset eiwät woineet wäkeänsä laskea, heidän sotajoukkonsa oli hajoitettu kahteen osaan, he eiwät luottaneet ulkomaalaiseen päällikköönsä ja pitiwät tappelun menetettynä. Taistelu päättyi; soturit seisoiwat sota-aseissa kylmässä talwiyössä wäsyneinä ja wiluissaan. Seuraawana aamuna asettui woitollinen Ruotsin sotajoukko pitkiin riweihin, peittääkseen wähälukuisuuttaan. Siinä oli silloin ainoastaan 6,000 sotakuntoista miestä; monella näistä ei ollut luoteja eikä ruutia. Osa Wenäjän arweijasta oli lähtenyt yöllä tiehensä; 12,000 heitti aamulla aseensa ja sai wapaasti mennä menojaan. Kolmantena päiwänä kiitti kuningas Jumalaa woitostansa pelastetussa Narwassa.

Kaksi wiidettäosaa siitä sotajoukosta, joka woitti Narwan tappelussa, oli suomalaisia. Siinä taisteli 500 Turun läänin ratsumiestä, 600 Uudenmaan ratsumiestä, 500 Wiipurin läänin ratsumiestä, 850 miestä Wiipurin jalkawäkeä ja muita joukkoja eri osista maata: yhteensä 3,200 suomalaista.

161. Tie Pultawaan.

Kahdeksantoista wuoden ikäinen oli kahdestoista Kaarle woittaessaan tanskalaiset ja wenäläiset. Tästä hetkestä tuli hänestä Europan sankari. Maailma ylisti hänen werratonta urhoollisuuttaan, hänen waatimattomuuttaan woiton jälkeen, hänen lempeyttään woitettuja kohtaan, hänen puhtaita tapojaan ja wilpitöntä jumalisuuttaan. Hänen kansansa uneksi waan woittoja, hänen sotilaansa — hänen kaarlolaisensa, — pitiwät suurimpana kunniananaan saada sotia ja kuolla sellaisen kuninkaan puolesta.

Ja eteenpäin kulki kuningas Kaarle woitosta woittoon. Hän piti waarat leikinasiana; luodit näyttiwät häntä wäistäwän. Hän kääntyi kolmatta wihollistansa, Puolan kuningasta August wäkewää wastaan. Siitä ei ollut apua, että August woi käsin puristaa kokoon hewosenkengän: kaiken täytyi wäistyä pohjan sankarin tieltä. Hän kulki leweäin wirtain poikki wihollisten nähden; hän kaatoi suuria, urhoollisia, hywin warustettuja sotajoukkoja. Hän kulki isoisänsä

tietä, walloitti koko Puolan waltakunnan, pani kuningas Augustin wiralta ja pakotti puolalaiset walitſemaan uuden kuninkaan, jonka kanſſa hän teki liiton. Wiimein hän ryntäſi August wäkewän perintöwaltakuntaan Sakſiin ja pakotti wastustajanſa rukoilemaan rauhaa.

Seitſemän wuoden kuluttua Narwan tappelusta kuningas Kaarle oli waltanſa kukkuloilla. Ei ollut toista nimeä niin uljasta kuin hänen, ei ollut toista ſotajoukkoa niin tottunutta woittamaan. Keiſarit ja kuninkaat wapiſiwat, kun nämä pelättäwät pohjolaiſet wielä kerran ilmestyiwät Sakſaan.

Mutta Herra Jumala hawaitſi, että kunnia ja ſankarimaine oliwat tulleet kuningas Kaarlen mieliteoikſi ja että paljo wiatonta werta oli Puolaſſa wuotanut. Senwuokſi Jumala, joka on wäkewintä ſankaria wäkewämpi, aſetti määrän kuninkaan woitoille ja ſokaiſi hänet menestykſellä. Hänen kulkunſa Puolaſſa oli kuin purjehtijan kulku merellä: kaikki wästyi hänen tieltään, mutta hänen takananſa yhdiſtyiwät aallot, kanſa nouſi ja karkoitti hänen liittolaiſenſa. Nyt kuningas lopuksi tahtoi walloittaa Wenäjän waltakunnan ja marſſi etelä-Wenäjään, joſſa odotti apua kaſakoilta. Mutta niinä ſeitſemänä wuonna, joina hän oli jättänyt rauhaan wenäläiſet, oli tſaari Pietari ruotſalaiſilta oppinut ſotataidon ja harjoittanut armeijanſa taiſtelukuntoiſiksi. Kuningas Kaarle tunkeutui yhä etäämmälle eikä ſaanut apua, näki ainoastaan häwitettyjä maita ja wimmastuneita wihollisia. Hänen ſotilaanſa ſeuraſiwat häntä; uljas ſotajoukko ſai uuſia woittoja, mutta harweni harwenemistaan, ja Pietari woitti ne liſäjoukot, joita Suomesta lähetettiin.

Keſäkuuſſa w. 1709 kuningas piiritti Pultawan linnaa etelä-Wenäjällä, 200 peninkulman päässä omasta waltakunnastaan. Siinä tſaari Pietari hänet ſaarſi 55,000 miehellä ja 132 kanuunalla. Ruotſin ſotajoukoſſa oli 18,400 miestä; ſiltä puuttui ruokawaroja ja ruutia, mutta kuningas Kaarlen tapana ei ollut kääntyä takaiſin. Oli 28 päiwä keſäkuuta. Pelkäämättä, niinkuin ainakin, ryntäſiwät hänen uhkamieliſet ſotilaanſa wenäläisten linnoituksia wastaan ja walloittiwat ne. Mutta tähän asti haawoittumatonta ſankaria oli pyſſynluoti nyt pahasti haawoittanut jalkaan, jottei hän woinut ratſastaa ympäri järjeſtämäſſä taiſtelua. Hämmennyſtä ſyntyi johdoſſa: oſa armeijasta ryntäſi yhä

eteenpäin ja joutui wangiksi; toinen osa jäi paikoilleen, ja sen päälle karkasi suuri yliwoima tsaarin itsensä johtamana. Hirmuisen tappelun perästä täytyi Ruotsin sotajoukon wäistyä; 2,500 miestä oli kuolleena, 2,000 oli wankina; loput kokoontuiwat kuninkaan ympärille ja marssiwat etelään. Siellä on iso joki, nimeltä Dnieper, johon yhtyy pienempi joki, nimeltä Worskla. Näiden jokien kulmauksessa joutui ruotsalaisen sotajoukon jäännös taaskin wenäläisten piirityksseen. 12,500 miehen täytyi antautua wangiksi; 1,500 miestä pakeni kuninkaan kanssa Turkinmaahan.

Pultawan tappelussa taisteli noin 3,000 suomalaista, jäännöksiä niistä urhoollisista pataljoonista, jotka oliwat sotatantereilla harwenneet. Niiden joukossa oli Wiipurin, Uudenmaan ja Turun läänin ratsumiehiä, Karjalan rakuunia sekä jalkawäkeä Porin, Uudenmaan ja Turun läänin rykmenteistä. Ne, jotka eiwät kaatuneet, wietiin wankeina kauas Wenäjälle. Muutamat pakeniwat kotimaahansa; toiset päästettiin wapaiksi rauhan jälkeen, ja kaikilla oli kummallisia elämänwaiheita kerrottawana.

162. Wiipurin walloitus.

Sillä aikaa, kun kuningas Kaarle woitti hyödyttömiä woittoja Puolassa ja ylenkatsoi wenäläisiä, läheniwät nämä askel askeleelta Suomea ja Itämerta. He häwittiwät Wiron- ja Liiwinmaata, tuliwat usein woitetuiksi, mutta oppiwat wiimein itse woittamaan. Sitte he walloittiwat Inkerinmaan, Suomen esimuurin. Pähkinälinna piti puoliaan niin urhoollisesti, että sen warustuswäestä oli jäljellä ainoastaan 83 miestä maahan ammuttujen muurien takana, kun se wihdoin antautui. Tsaari itse palweli kapteenina sotajoukossaan. Toukokuun 4 päiwänä w. 1703 hän walloitti ruotsalaisen Newanlinnan Newajoen warrella ja toukokuun 16 päiwänä hän alkoi sen läheisyyteen perustaa uutta pääkaupunkia Pietaria. Nyt hän samosi 40,000 miehen kanssa Suomeen. Siestarjoella seisoi 4,000 suomalaista Cronhjortin johtamina. Nämä puolustiwat miehuullisesti maan rajaa. Tsaari tyytyi tällä kertaa wain häwittämään rajaseutuja ja palasi takaisin.

Seuraawana wuonna hän walloitti rynnäköllä Narwan. Suomalaiset, Maydelin johtamina, koettiwat turhaan uskaliailla partioretkillä häwittää uutta Pietarin kaupunkia. Wuonna 1706 lokakuussa ryntäsi tsaari Pietari 20,000 miehen kanssa Suomeen ja alkoi kiiwaasti ampua Wiipuria. Kaupunki wapisi, talot paloiwat, kaikki odottiwat rynnäkköä, mutta 17 päiwän kuluttua wenäläinen sotajoukko lähti odottamatta pois. Wiipurin asukkaat luuliwat ihmeen tapahtuneen, samanlaisen kuin se, jonka kautta Herra pelasti Samarian syrialaisten kuninkaan Benhadadin piirityksestä.

Sitten tuli neljä rauhallista wuotta, jolloin Wenäjän joukot taisteliwat kuningas Kaarlea wastaan. Mutta Pultawan woiton jälkeen päätti tsaari Pietari wihdoinkin walloittaa Wiipurin. Maaliskuun 22 päiwänä wuonna 1710 ilmestyi wenäläinen sotajoukko jäälle ja alkoi piirittää linnaa. Huhtikuussa tuli wenäläinen laiwasto ja kohta sen jälkeen tsaari itse parhaan wäkensä kanssa. Wenäjän sotajoukko seisoi nyt, 23,000 miehisenä, kaaressa kaupungin ympärillä ja toista sataa järeätä tykkiä aloitti hirweän ampumisen. Wiipurissa oli päällikkönä ewersti Maunu Stjernstråle, täysiwerinen kaarlolainen. Hänellä oli linnawäkenä 4,000 urhoollista miestä; näihin yhtyiwät kaupungin porwarit, ja kaikki oliwat päättäneet wiimeiseen asti suojella tätä Suomen portin lukkoa. Torneja ja muureja, huoneita ja ihmisiä sortui luotien waikutuksesta, linnan ruutikellari pamahti ilmaan, ainoastaan sywimmissä kellareissa saiwat waimot ja lapset suojaa, mutta Wiipuri piti puoliaan. Wenäläiset tekiwät wäkirynnäköitä ja työnnettiin takaisin. Tsaari päätti silloin antaa tykkien ratkaista tappelun, ja käski ampua kahta kauheammasti. Kesäkuun alussa oli muuri sataman puolella 400 metrin pituudelta soraläjänä, puolet puolustuswäkeä oli kuolleena, holweissa nääntyi monta haawoitettua, eikä wähääkään apua ollut odotettawissa. Wasta silloin, kesäkuun 10 päiwänä, Wiipuri antautui, soraan ja weriin peittyneenä, kunnialliſilla ehdoilla. Piirityſtä oli kestänyt 13 wiikkoa, ja wihollinen oli siinä menettänyt enemmän kuin 8,000 miestä.

Ehtoja ei täytetty. Linnan wäki ja monta kaupungin eloon jääneistä asukkaista wietiin wankeuteen. Kohta sen jälkeen antautui Käkisalmikin 14-päiwäisen piirityksen jälkeen.

163. Napuen tappelu.

Minkätähden Suomi jätti wahwan porttinsa awuttomaksi suurimmassa hädässä? Sellainen ei ollut kansan mieli: se tarttui aseihin kaikissimmissa seuduissa; kautta koko maan kaikui huuto: Wiipuriin! Wiipuriin! Mutta kuningas oli lähettänyt tänne kelwottoman sotapäällikön, Lybecker nimisen. Hän halweksi talonpoikia, uuwutti sotawäkensä eikä ymmärtänyt johtaa kansaa, joka ei mitään mieluummin halunnut, kuin puolustaa isänmaatansa. Kaikki käwi huonosti. Ja kuitenkin Suomen kansa oli jo satoja wuosia oppinut woittamaan. Jokainen mies oli sotilas, jokainen waimo kertoi sankarisatuja lapsilleen. Mutta suurin osa maan sotakelpoista nuorisoa wuodatti silloin wertansa Inkerinmaalla, Wirossa, Liiwinmaalla, Puolassa, Saksassa ja Wenäjällä — kaikkialla, paitsi omassa maassa, missä sen woimia enimmin olisi tarwittu. Kuningas käski, kansa totteli, onnettomuus tuli, ja nyt tämä urhoollinen kansa sai uudestaan oppia wanhaa kärsimisen taitoansa.

Wiipurin walloitus waikutti kaikkien sydämiin niinkuin tuulenwihuri, joka tempaa tuwan suulta owen. Kun mielet näin oliwat suruista raskaat, tuli rutto maahan. Syksyllä wuonna 1710 se tuli Wirosta laiwassa Helsinkiin ja lewisi aina Ouluun asti. Ilma oli tyyni, sumuinen ja terweydelle wahingollinen, aurinko peitti kaswonsa, wiheriä lima kattoi wedet. Ihmiset sairastuiwat yht'äkkiä ja kuoliwat kolmantena päiwänä. Moneen taloon ei jäänyt yhtäkään ihmistä eloon. Turussa kuoli 6,000:sta asukkaasta 2,000, Helsingissä 1,185, Porwoossa 652. Oulun läänissä kuoliwat kokonaiset kyläkunnat sukupuuttoon. Useat pakeniwat saaristoihin ja oliwat siellä myöhään talween. Kun aurinko taas jouluaamuna paistoi, heräsi uusi toiwo murheellisten sydämessä. Siitä alkain helpotti rutto ja taukosi kokonaan seuraawana kewäänä.

Silloin oli taas sota käsissä. Kowaa kokenut kansa tarttui jälleen aseihin, kaatuneet, wangitut tahi hajoitetut rykmentit warustettiin uudestaan. Lybecker erotettiin wirastaan; hänen sijaansa tuli wanha rehellinen Nieroth, joka turhaan koetti walloittaa Wiipuria takaisin. Hän kuoli pian ja kuningas uskoi päällikkyyden jälleen Lybeckerille. Kaksi

wuotta kului turhiin marssimisiin, häpeälliseen pakoon, ja nuoret sotamiehet itkiwät harmista, kun eiwät saaneet sotia. Kaukana pohjoisessa käwiwät talonpojat molemmin puolin rajaa „sarkasotaa"; silloin ryöstettiin Kajaanin kaupunki. Wenäläiset tuliwat takaisin w. 1713. He walloittiwat Helsingin, Porwoon, pianpa Turunkin, ja Lybecker ei tahtonut tapella. Mutta nyt rohkeni Ruotsin waltakunnan neuwosto tehdä kuninkaan tahtoa wastaan ja pani Lybeckerin wiralta. Urhoollinen kaarlolainen Kaarle Armfelt sai päällikkyyden Suomessa.

Se oli silloin jo myöhäistä. Koko Suomi oli wihollisen käsissä, pakolaisia purjehti joukottain Ruotsiin. Turun akatemia oli aiwan autiona. 6,000 miehen kanssa Armfelt seisoi Pälkäneellä. Siellä kulkiwat wenäläiset hirsilautoilla Mallasweden poikitse ja pakottiwat kowan taistelun perästä suomalaisen sotajoukon kääntymään pohjoiseen. Napuen kylän pelloilla Isossakyrössä pysähtyi Armfelt odottamaan wenäläisiä. Hänellä oli silloin 4,300 soturia ja 1,500 aseilla warustettua talonpoikaa. Häntä wastaan samosi Wenäjän paras sotapäällikkö, ruhtinas Galitzin, 12,000 miehen kanssa, ja helmikuun 19 päiwänä w. 1714 oli Napuen tappelu.

Suomen sotajoukko oli kolme päiwää seisonut lumessa ja pakkasessa, molemmin puolin jäätynyttä Kyrönjokea. Kello 11 aamupäiwällä wenäläiset tuliwat jäätä pitkin ja karkasiwat suomalaisten päälle oikeanpuoliselta joen rannalla, samassa kun pyryäwää lunta ja sawua palawasta kylästä ajoi näihin wasten silmiä. Kaksi kertaa torjuttiin rynnäkkö, wihollisen riwit hajoitettiin, suomalaiset ottiwat kuusi tykkiä. Woitto näytti olewan taattu, kun kenraali De la Barre suomalaisten ratsumiesten kanssa yht'äkkiä lähti pakoon, jotta ainoastaan Turun läänin ratsuwäki jäi paikalle. Wenäläisten riwit järjestettiin taas, suomalainen jalkawäki joutui joka taholta saarretuksi ja ahdistetuksi; woitto muuttui weriseksi tappioksi. Talonpojat joutuiwat epäjärjestykseen ja kaatuiwat; sotamiehet asettuiwat yhteen neliskulmaksi ja pitiwät puoliaan kuolemaan asti. Useimmat upseerit ja 2,500 miestä kaatui, eräs alaupseeri komensi kolmen rykmentin jäännöksiä. Armfelt itse taisteli wiimeisten joukossa ja ryöstäytyi läpi wihollisten Laihian metsään. Ruhtinas Galitzin oli menettänyt 3,000 miestä, ja kuitenkin hän oli niin ylewämielinen, että puhui kunnioittawasti

ſuomalaisten urhoolliſuudesta. Kunnia oli pelastettu, mutta maa oli menetetty.

Seuraawana kewäänä oli Kyrönjoki täynnä kuolleita, niin että ſen wettä ei pitkään aikaan ſaattanut juoda. Meidän aikamme wiljawat peltowainiot joen rannoilla kätkewät kaatuneitten lahonneet luut.

164. Kajaanin linna ja kivekkäät.

Jäännökſet Suomen wiimeiſestä ſotajoukosta wietiin Ruotſin rannikoita puolustamaan. Koko maa oli jätetty wihollifelle alttiiksi, paitſi pientä Kajaanin linnaa, joka wielä kaksi wuotta piti puoliaan metſäin ja erämaiden takana. Sinne ſamoſi wenäläinen kenraali Tſhekin 4,000 miehen kanſſa joulukuuſſa w. 1715 ja waati linnan awaimia. Majuri Juhana Henrik Fieandt oli Kajaanin linnan päällikkönä. Hänellä oli 50 wanhaa, aikanſa palwellutta, iän ja haawain murtamaa ſotamieſtä, mutta ne oliwat kaarlolaiſia, ja Fieandt antoi wenäläiſille kieltäwän wastauksen. Näiden täytyi piirittää niskoittelewaa linnaa. Se ei ottanut oikein menestyäkſeen ilman tykkejä. Sotatauti alkoi raiwota huonosti warustetuſſa wenäläisleiriſſä; 1,000 miestä kuoli kuukauden kuluesſa. Heidän ſijaanſa tuli liſäwäkeä, 3,000 miestä, jotka toiwat tykkejä mukanaan. Nyt koeteltiin kaarlolaisten miehuutta. Yöt päiwät täytyi heidän walwoa muurein luona. Ei ollut heillä ruokaa, ei puita; pakkanen käwi niin kowaksi, että heidän ſormenſa jäykistyiwät pyſſyä pidelleſſä. Waimot ja lapſet, jotka oliwat etſineet turwaanſa linnasta, näänttyiwät nälkään ja wiluun. Kuitenkin Fieandt tahtoi puolustautua; hän tahtoi ennen räjäyttää linnan ilmaan, kuin antaa ſen wihollifelle. Mutta hän ei woinut wastustaa onnettomain rukouksia, hän antautui helmikuun 24 päiwänä w. 1716 ſillä ehdolla, että ſaiſi wapaan lähdön.

Kun Tſhekin näki nuo harwalukuiſet, nälän näännyttämät, paleltuneet wanhat ſotilaat, jotka kaksi kuukautta oliwat uhmanneet hänen koko woimaanſa, oli hän wihoiſſaan ſurmauttaa heidät kaikki. Silloin yksi hänen ewersteistään,

Mannſtein, riiſui miekan wyöltään ja uhkaſi luopua Wenäjän palwelukſesta. Kajaanin linnan puolustajat ſaiwat jäädä henkiin, mutta wietiin wankeina ja tyhjiksi ryöstettyinä waimoin ja lasten kanſſa Wenäjän ſiſämaihin. Linnan kellareihin oli jäänyt 7 tynnyriä ruutia. Muutaman päiwän päästä räjähti linna ilmaan, ei tiedetä miten, ja muurien jäännökſet owat paikallaan wielä tänä päiwänä, ſemmoiſina kuin ne kuwaſſa näkywät, kuohuwan Ammä-

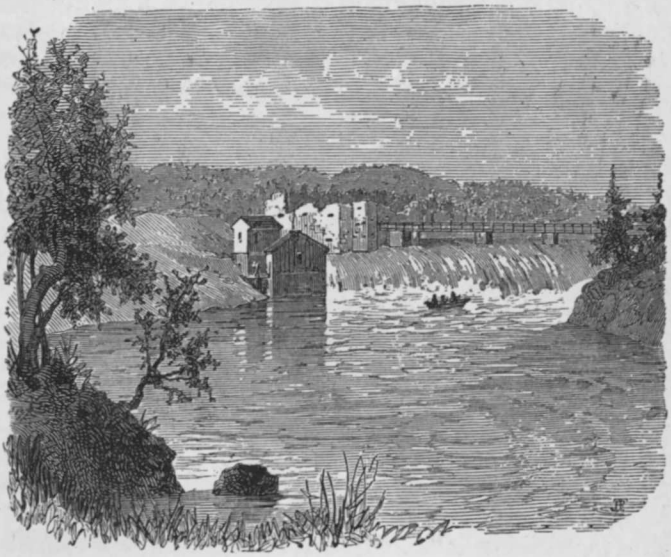

koſken ſaaresſa. Tämä linna rakennettiin wuonna 1607, Kaarle IX:nnen aikana, koillis-Suomen ſuojelukſeksi.

Sodan alusſa oliwat Inkerinmaan talonpojat tarttuneet aſeihin ja tehneet partioretkiä Wenäjän puolelle. Heidän päällikkönſä Kiwekäs tuli niin kuuluiſaksi, että kanſa nimitti ſellaiſia uskaliaita partiolaiſia kiwekkäikſi, joskus myöskin ſisſeikſi. Suomalaiſet talonpojat tarttuiwat hekin aſeihin ja käwiwät ſotaa omin päin. Kenraali Nieroth hankki heille aſeita, ſanoi heitä jalkarakuunoikſeen ja nimitti Taneli Luukkoſen heidän majurikſeen. Heillä oli myös kapteeneja ja luutnantteja, niinkuin Pietari

Longſtröm ynnä muita. Joskus oli heitä 200 tahi 300 miestä yhdessä; uſein oli 10, 20 tai 30 tällaista hurjapäistä, kaikissa waiwoissa ja waaroissa karaistua talonpoikaisſotilasta wäijymässä teiden warsilla; he ſurmasiwat kuljeksiwia wihollisia, ottiwat heidän kuormawaununs, polttiwat heidän jywä-aittans tai karkasiwat öisin talonpoikaistaloissa heidän päällensä. Näin tuliwat kiwekkäät wihollisen kauhistukseksi; mutta kun kans kaikkialla oli heidän puolellans, antoiwat he myöskin aihetta julmiin häwityksiin. Wenäläiset oliwat siihen aikaan raakoja ja sodan willitsemiä. Kostaakseen kiwekkäille he tekiwät kaikellaista wäkiwaltaa. He pitiwät suomalaisia tawattoman jäykkäluontoisena kansana, joka piti häwittää, kun sitä ei saanut kukistetuksi.

165. Tapani Löwingin seikkailut.

Uskaliaimpia kiwekkäitä oli Tapani Löwing. Hän oli ollut kirjanpitäjänä ja kirjurina, kun hän wuonna 1710 joutui wenäläisen partiokunnan wangiksi Karjalassa, mutta karkasi ja löi kasakan kuoliaaksi. Sen jälkeen hän meni sotapalwelukseen, sai pienen joukon komennettawakseen ja oli lukemattomissa seikkailuissa osallisena. Ollen aina sukkela, neuwokas ja rohkea, hän alkoi pian käydä sotaa omin päinsä, joskus joku kumppani mukana. Löwing kuljeskeli milloin missäkin walepuwussa maat ja meret tiedustellakseen wihollisen asemaa ja antaakseen siitä tietoja kuninkaalle ja ruotsalaisten päälliköille. Hän oli usein päiwällä kowissa otteluissa wenäläisten kanssa; ilwehti tuntemattomana heidän kanssansa illalla; nukkui yön heidän kanssansa samalla lawitsalla; otti seuraawana aamuna heidän hewosensa ja aseensa, aluksensa ja saaliinsa; oli kaikkialla pelättynä, kaikkialla wainottuna ja käwi sotaansa 11 wuotta uskomattomien waiwain ja alituisen hengenwaaran alaisena. Hänen monista retkistään kerromme ainoastaan muutamia, semmoisina kuin hän itse niitä on päiwäkirjassaan kuwaillut.

„Wuonna 1713 komensi minut herra kenraalimajuri Armfelt polttamaan Porwoon sillan wihollisilta, ja kun olin

ſillan korwaſſa, ampui wihollinen yht'aikaa muutamilla ſadoilla musketeilla niin, että maa allani ſawuſi, mutta ei kuitenkaan oſannut. Sitte tuli juoſten minua kohti ſillalle ja tähtäſi minuun muuan mies, jota minä, ennättäen wähää ennen, ampua paukautin rintaan, ja hän oſaſi minua waſempaan korwaan. Kuitenkin paloi meidän puoleinen oſa ſiltaa poroksi. Takaiſin tultuani kohtaſi minut herra majuri Gyllenſtröm ja ſurkutteli. Sanoi myös liſäksi: „Minkä nimen nyt annamme Löwing'ille, kun hän on menettänyt korwanſa?" Minä wastaſin: „Menettänyt olen korwani, kuitenkin wain waſemman; mutta moni menettää täſſä wielä henkenſäkin." Kiskaiſin ſitte pois korwalehden, joka riippui ſiwulla . . ."

„Wuonna 1715 . . . Kun heräſin eräässä tuwaſſa Ahwenanmaalla, tuli 3 miestä owelle, ladatut pyſyt kädeſſä. Minä tempaſin piſtoolini, hyökkäſin ſukkajalaſſa ſuoraan heidän päällenſä ja ajoin heidät pois, ſitten kun he oliwat lauaiſſeet pyſſynſä, joita minä altapäin niin työkkäſin, että kuulat meniwät kattoon. Sain ſilmilleni wain muutamia ruudinjywiä, joiden jälki pyſyy hautaan asti. Kumppanini ja minä juokſimme jäälle, ja heti, kun olimme rannasta lähteneet, laski meidän ja maan wälille ſanomattoman paksu ſumu, mutta edeſſämme paistoi aurinko niinkuin kirkkaana keſäpäiwänä. Jäljiſſämme tuli 40 wenäläiſtä rakuunaa ja kaſakkaa. Olimme eräällä ſaarella pimeään yöhön asti, käänſimme ſitten kenkämme takaperin ja marſſimme koko yön. Aamulla tuli tuulenpuuskaus ja peitti löyhällä lumella jälkemme. Tultuamme Skagön pohjoiſelle niemekkeelle, kohtaſi meitä koko parwikunta wenäläiſiä; he piſtiwät kumppanin wieresſäni kuoliaaksi. Minä hyppäſin korkealta wuorelta alas weteen, jota meri oli ſinne heittänyt. Wenäläiſet eiwät woineet minua ſaawuttaa eiwätkä ampua; istuin wuoren rotkoſſa Kaikkiwaltiaan turwiſſa, riiſuin kengät jaloiſtani, ſillä ne jäätyiwät kokoon, ja puriſtelin jalkojani, etteiwät paleltuiſi. Wuorella taitoin kuuſenokſia päälleni ja alleni, makaſin näin puolen yötä ja palelin niin, että henkeni ja ruumis wapiſi. Nouſin ja kuljin Getan wuorelle kaksi kokonaista peninkulmaa ſukkaſiſſa, kantaen yhteenjäätyneitä kenkiäni. Kun kohmujää koski jalkoihin kipeästi, täytyi käſin ja jaloin ottaa wastaan kaatueſſa; joka askel oli werillä merkitty tällä kahden peninkulman matkalla. Maihin tultuani näin

riſumajan, johon talonpojat oliwat wieneet tawaranſa, mutta wihollinen oli ottanut kaikki. Sowittelin heiniä jalkaini peitteekſi ja löyſin ſiinä tyhjän, kackean ſäkin, jonka käärin ympärilleni, ſekä heinäin alta leiwän ja pienen raſian, puolillaan woita. Ajattelin kohta Danielin ſanoja jalopeuran luolaſſa: „Herra, muiſtatkos wielä minua?“ Tulta tehdeſſäni tuli wihollinen ulkopuolelle. Minä astelin takaperin meren rantaan, käwelin wiluiſſani edeſtakaiſin wuoren alla ja katſelin jalkojani: ne oliwat paleltuneen nauriin näköiſet, walkeat aina polwiin asti. Minun täytyi lumella hieroa niitä. Wiimein tulin Finſtrömin pitäjään erään lesken luokſe; oli 3 päiwä maaliskuuta. Konttaſin polwillani, hakkaſin puita, muuraſin takkaa, korjaſin owea, ikkunoita ja laattiata. Eukko huomaſi minusta olewan apua, lupaſi ruoan ja paranſi jalkani. Hän oli kätkenyt lumikinokſeen jauhoja, woita ja juuſtoa. Tulipa hänen karjanſakin, jonka wihollinen oli wienyt, takaiſin, nuorat ſarwiſſa. Niin ſuurta Jumalan ihmetyötä ei woi koskaan ſyntinen ihminen ymmärtää, joka ei ole hädäſſä ollut.“

„W. 1717 keſäkuun 8 päiwänä purjehdin Falsterbohon ja luin Tanskan, Englannin ja Wenäjän laiwaſtot, jotka oliwat Kjögen lahdeſſa. Tänne pyſähdyin, tein meriretkiä keſäkuun loppuun, otin 52 wankia, 3 alusta, täynnä wiinejä ja ruokatawaroita, olin Tanskan laiwaſton keskellä ja Kööpenhaminan luona. Sain ſitte kutſun Kuninkaalliſen Majesteetin (Kaarle XII:nnen) luokſe, joka oli Lundiſſa ja kahdenkesken minulta tutki wenäläisten mieslukua Suomeſſa ynnä muuta. Annettuani kaikkiin kyſymyksiin alamaiſet wastauksſet, tuli kreiwi Liewen Hänen Majeſtettinſa luokſe. Tämä myös muutamia ſanoja minun hywäkſeni lauſui, ja Hänen Majeſteettinſa antoi kaksi kertaa minulle tämän kiitokſen: „Me näemme, ettei Löwing ole pelkuri“, — johon minä wastaſin: „Minä en koskaan ole pelkuri, en Jumalan enkä kuninkaan, wielä wähemmin wiholliſeni edeſſä. Sillä minulla on armollinen Jumala ja oikeutta harraſtawa kuningas, joka palkitſee, jos pahoin tai hywin teen. Wihollistani en pelkää, ſillä pelko ei auta wähääkään.“ — Sitte ſain 100 tukaattia ja matkaa warten 50 plootua. Nouſin katſomaan, kuinka hänen Majeſteettinſa kirjoitti; jolloin Hänen Majeſteettinſa työnſi kaikki pois luotaan, taputti minua olalle ja ſanoi: „Rakas Löwing'ni, lähtekää huomenna

ja toimittakaa kaikki hywin, niin kuormat pian lähetetään Suomeen; pidämme teidät muistossa ..."

„Jumalan suurta, ihmeellistä armoa ja hywiä töitä kuin myös sitä onnea, jonka Hän on minulle suonut, en wiimeiseen hengenwetooni unhota, waan iloisella sydämellä sanon: Jumala olkoon suuresti kiitetty ja kunnioitettu! Sillä rukous on minun wäkewyyteni, minun miekkani ja aseeni, joka minua suojelee hädän aikana. Jumala wahwistakoon minun uskoani wiimeiseen loppuuni asti! Amen."

Tapani Löwing kuoli wuonna 1777 Porwoon pitäjässä 88 wuoden wanhana.

166. Isonwihan ajat.

Ruhtinas Galitzin määrättiin ylimmäiseksi päälliköksi walloitettuun Suomeen. Hän oli ihmisrakas mies, joka rankaisi sotamiestensä wäkiwallantöitä ja koetti saada järjestystä maahan. Tämä ei ollut helppoa, kun niin monta pappia, tuomaria ja muuta wirkamiestä oli Ruotsiin paennut. Mutta etelä- ja keski-Suomessa saatiin jonkunlainen hallinto toimeen; kansan täytyi wannoa uskollisuudenwala Wenäjän tsaarille ja maksaa weroa Wenäjän kruunulle. Etäiseen Pohjanmaahan ei ulottunut lempeän ruhtinaan walta; siellä jatkui sota kaikessa hirmuisuudessaan.

Syksyllä w. 1714 laski Wenäjän laiwasto sotajoukkoja maihin pohjoispuolelle Uuttakaarlepyytä. Silloin syntyi pako ja kansanwaellus, jolla ei wertaista. Kirkonkellot oli jo ennen haudattu maahan tahi upotettu jokiin ja järwiin. Se, jolla oli hewonen ja rattaat, pani rattaille lapsensa ja kaikki, mitä kiireessä ennätti mukaansa saada, paetakseen pohjoiseen. Tiet oliwat täynnä loppumattomia pakolaisjoukkoja. Jos pyörä särkyi, ei ollut aikaa korjata wikaa; kaikki täytyi jättää siihen paikkaan. Jäljessä kulkewain huuto saattoi pelottaa satoja edellä ajajia niin, että he wiskasiwat pois ruoat ja waatteet, jättiwät kaikki ja juoksiwat metsään. Merellä nähtiin niin paljon pakenewia weneitä, että rannalla olewat pakolaiset luuliwat niitä Wenäjän laiwastoiksi ja taas wiskasiwat kaikki pois. Muutamia weneitä ottikin Wenäjän laiwasto merellä; toisia weneitä meni Ruotsin kaupunkiin Uumajaan, mutta wihollinen seurasi jäljessä ja poltti weneet

ſekä kaupungin. Toiſet taas etſiwät turwapaikkaa Hailuodoſſa Oulun edustalla, mutta ſinne tuli kaſakoita yöllä ja ſurmaſiwat pakolaiſet. Monin paikoin tekiwät talonpojat wastarintaa, ſijoittuiwat maanteiden warſille ja ampuiwat kuljekſiwia wihollisia. Tästä liſääntyiwät hirmuiſuudet ja wiheliäiſyys. Murhat ja poltot raiwoſiwat hillitſemättä. Uſeita kidutettiin kuoliaiksi tahi pakotettiin awojaloin juokſemaan lumeſſa kaſakkain hewosten jäljeſſä. Kaupungit ryöstettiin, Pietarſaari poltettiin; Oulusſa harjoitettiin kaikellaiſia ilkitöitä.

Rangaistakſenſa wastustusta ja estääkſeen hyökkäystä pohjois-Ruotſista, Pietari tſaari käski häwittää koko Pohjanmaan Kemistä eteläänpäin. Lumi ja umpitiet pelastiwat maan Oulusta pohjoiſeen päin; mutta Liminka, Saloinen ja pohjoispuoli Pyhäjokea oliwat perinpohjin häwitetyt, kun Waaſaſſa aſuwan wenäläiſen maaherran, Tieſenhauſenin, toimesta käsky peruutettiin. Wuonna 1714 häwitettiin Ahwenanmaa niin perinpohjin, että ſen suuresſa ſaaristoſſa ſeitſemään wuoteen ei tawattu ihmisaſuntoa. Nyt käwi Suomesta ſe maine, että ſe ſaattoi aſettaa parhaat ſotamiehet. Sellaiſia tahtoi tſaari Pietari mielellään ſaada palwelukſeenſa, ja käski ſenwuoksi ottaa nuoria Suomen miehiä, miſſä niitä waan tawattiin, ja muodosti niistä kaksi rykmenttiä ſotajoukkoonſa. Awaraſſa Wenäjänmaaſſa oli myöskin autioita ja häwitettyjä ſeutuja. Sinne wietiin tuhanſittain miehiä, waimoja ja lapſia Suomesta, waiskattiin hewoſen ſelkään tahi ajettiin joukoiſſa palwelemaan Wenäjän herrain maatiloilla. Limingasta yksin oli 124 henkeä ſurmattu ja 454 wietу wankeuteen. Wenäläiswallan wiimeiſinä wuoſina ſaatiin jonkunlainen hallitus Pohjanmaallakin toimeen ja arwokkaimpain talonpoikain täytyi kerätä weroja Wenäjän kruunulle.

Siihen aikaan oli puoli Suomea erämaana, joſſa kylät oliwat tuhkana, pellot kylwämättä, karjat ja hewoſet ryöstetyt, kalanpyydyksет häwitetyt, ſudet lukuiſammat ja rohkeammat, kuin ne köyhät pakolaiſet, jotka milloin miſſäkin oliwat etſineet metſiſſä turwaa. Suolasta oli niin ſuuri puute, että ſitä myytiin luſikoittain, ja kun ſe kokonaan loppui, koottiin meriwettä kuoppiin tai keitettiin ſitä ſikſi, kunnes weſi haihtui, että ſaataiſiin wähänkin ſuolaa. Kaikellainen hätä raſitti yhtä haawaa maata: ſota, tulipalot, pakkanen,

nälkä, taudit, pedot, pako, epätoivo, hengellinen pimeys ja tapojen raakuus. Ja tämä „isonwihanaika“ on jättänyt niin kauhistawan muiston jälkipolwiin, että myöhemmin, kun tahdottiin sen kauhuja osottaa, sanottiin: „Oli niin pimeä, ettei nähty aurinkoa puolenpäiwän aikana.“ Toiset sanoiwat: „Oli niin kylmä, että tuli jäätyi takassa.“

Niin, totisesti oli Suomi silloin autio, häwitetty maa, koko maailman hylkäämä, ja sen kansa oli kuoleman kanssa taistelewa kansa, siihen määrään masennettu, ettei luultu sen enää koskaan siitä wirkoawan. Esi-isämme saattoiwat silloin sanoa niinkuin kuningas Daawid 141 psalmissa: „Meidän luumme owat hajoitetut haudan reunalla, niinkuin joku maan repisi ja kaiwaisi. Sillä sinua, Herra, Herra, minun silmäni katsowat: minä uskallan sinuun, älä minun sieluani hylkää!“ — Jos taas saattoiwat he sanoa, niinkuin 138 psalmissa sanotaan: „Jos minä waeltaisin ahdistuksen keskellä, niin sinä wirwoitat minua. Sinun oikea kätes warjelee minua.“

Niin ajatteli Suomenkin kansa tässä suurimmassa hädässään, ja senwuoksi se jäi henkiin. Mutta se kansa, joka on sellaisia koetuksia kestänyt ja kuitenkin elää ja taas on kohonnut ja taas kukoistaa — sellainen kansa on totisesti Jumalan walitsema wälikappale täyttämään hänen tahtonsa maan päällä. Sellainen kansa ei woi kuolla, ennenkuin se on suorittanut tehtäwänsä.

167. Kuningas Kaarle XII:nnen muisto.

Pultawan tappelun jälkeen kuningas Kaarle oleskeli wiisi wuotta pakolaisena uskottomien turkkilaisten luona, pakottaakseen heitä sotaan Wenäjää wastaan. Siellä hän taas tuli kuuluisaksi urhoollisuudestaan, kun turkkilaiset tahtoiwat hänet karkoittaa hänen asunnostaan Benderistä; mutta huonosti hallittiin waltakuntaa kuninkaan kirjeitten ja kuriirien kautta 200 peninkulman päästä. Huonosti onnistui turkkilaistenkin sota Wenäjää wastaan. Silloin kuningas ratsasti taas waltakuntaansa, ja kaikki odottiwat parempia aikoja. Mutta sotajoukkojen Jumala oli hyljännyt kuninkaan, niinkuin tämä oli hyljännyt kansansa. Woitto ei enää seu-

rannutkaan hänen ſotalippujaan; wuoſi wuodelta hänen waltakuntanſa tuli yhä köyhemmäkſi ja yhä enemmän ſorretuksi. Urhoolliſena kowan niinkuin hywänkin onnen päiwinä, hän ſoti wieläkin wäistymättä, waikka joka ſuunnalta wihollisten piirittämänä. Siihen aikaan kun Suomi taisteli kuoleman kanſſa, tahtoi kuningas Kaarle walloittaa Norjan, ja täſſä hänet kaatoi eräänä pimeänä talwiyönä lopulla wuotta 1718 Fredrikshallin linnasta ammuttu luoti. Samana talwena häwiſi ſuurin oſa Suomen wiimeiſestä armeijasta, jonka kuningas oli lähettänyt Kaarle Armfeltin johdolla walloittamaan keski-Norjaa. Suomalaisten täytyi palata takaiſin, ja uudenwuoden yönä heidät yllätti yhtäkkiä tuntureilla lumipyry, jossa 600 miestä paleltui kuoliaiksi ja monet joutuiwat raajarikoiksi, kun oliwat palelluttaneet kätensä ja jalkanſa.

Kuningas Kaarle oli werraton ſotaſankari, jommoista ei toista; ruotſalainen urhoolliſuudessa, ſuomalainen kestäwäiſyydessä, niin että hänestä on ſanottu: „paeta ei hän woinut, hän kaatua wain woi.“ Ei yksikään kuningas ole enſin korottanut waltakuntaanſa ſuurempaan kunniaan ja ſitten ſyöſſyt ſitä ſywempään perikatoon. Mutta jälkipolwet unhottiwat hänen wirheensä ja muistiwat wain hänen hywät puolenſa. Ruotſalaiſet unhottiwat kärſimiſenſä ja kadotetun waltanſa ja ylistiwät ihmeteltyä ſankariansa. Eiwätkä ſuomalaiſetkaan tahtoneet uskoa, että kuningas Kaarle oli heidät ſuurimmaſſa hädässä hyljännyt. Hänen urotyönſä kulkiwat ſatuina wanhojen ja nuorien kesken. Niinkauan kuin yksikin Kaarle XII:nnen ſotilaista Suomessa eli, otti hän kunnioittaen hatun päästään joka kerta, kun hän kuuli kuninkaan nimeä mainittawan. Harmaapäiſestä Suomen kaarlolaiſesta onkin piiſpa Franzén ſepittänyt kauniin laulun, josta tähän liitämme ſuomennettuina muutamia wärſſyjä:

Wanha ſoturi.

Saimaaſſa ſaar' on, maille ſen
muut ani harwoin kulkee,
kuin lokit meren myrskyiſen,
mi ſyliinſä ſen ſulkee.
Sen niemell' yhä törröttää
petäjä käyrä, ſammalpää.

Siin' istui alla petäjän
mies muinaisaikalainen,
soturin hattu päässähän
ja parta hopeainen,
sininen takki, taljawyö:*)
ei nykyaikaista se työ.

Tien kyynel oli kyntänyt
kaswoihin kuihtuneisiin,
ja illan wiima koski nyt
hiwuksiin harwenneisiin;
hymyillen milloin taiwaaseen
hän katsoi, milloin sywyyteen.

Jok' ehtoo monet wuodet hän
siin' istui pimennossa
samainen puku yllähän
ja samass' asennossa;
kuin haamu muinais-maailman
hän silmiss' oli katsojan.

„Mies Kaarlen olen wiimeinen —"
näin katseell' uljahalla
hän nousi, korkeeks kohoten —
„wiimeinen ilman alla,
mi Kaarlen näin." Tuon nimen waan
kun lausui, nosti hattuaan.

„Mun kaltaiseni hälläkin
wyö, nuttu oli yllä.
Mut' tulessa kun oltihin,
hän sankar' oli kyllä,
suur' woitettuna, woittaissaan,
mut' suurin kenties kuollessaan . . ."

„Koht' olen satawuotinen,
mut tyynnä istun täss'ä;
ma isänmaani jälkehen
en wiihtyis elämäss'ä." —
Näin lausui; siitä päiwinpä
ei häntä enää nähtynä.

*) Taljawyö: hirwennahasta walmistettu.

Kuudes Luku.

Kertomuksia Suomen uudemmalta ajalta.

168. Uudenkaupungin rauha ja vapauden aika.

Sittenkun Ruotsin ja Venäjän asiamiehet kauan olivat neuvotelleet ja Venäjän laivasto hävittänyt Ruotsin rantamaita, tehtiin vihdoin toivottu r a u h a U u d e s s a k a u p u n g i s s a näiden molempain valtain välillä elokuun 30 päivänä v. 1721. Ehdot olivat kovat Ruotsin valtakunnalle. Sen täytyi jättää Venäjälle kauniita hedelmällisiä maita: Viro, Liivinmaa, Inkerinmaa, Viipurin kaupunki ja suuri osa Viipurin lääniä sekä etelä-osa Käkisalmen lääniä Laatokan rannikon kanssa. Venäläiset luopuivat vielä samana syksynä muusta Suomesta, joka edelleen jäi Ruotsin vallan alle, ja maksoivat Ruotsille määrätyn rahasumman. Eräs suomalainen mies, kreivi Lilienstedt, papinpoika Porista, sai surullisen toimen Ruotsin asiamiehenä allekirjoituksellaan vahvistaa isänmaansa lohkomisen.

Uudenkaupungin rauhan kautta meni ylivalta pohjoismailla Ruotsilta Venäjälle, joka tästä ajasta alkaen oli mahtavimpia valtakuntia ja nimitettiin keisarikunnaksi. Suomi, joka oli kadottanut esimuurinsa, Inkerinmaan, ja osan alueestaan, jäi nyt itse vain Ruotsin kilveksi Venäjän kasvavaa voimaa vastaan. Täällä ei ollut enää turvallisuudesta takeita, kun venäläisillä oli Viipuri ja heidän uusi pääkaupunkinsa Pietari oli aivan likellä maamme rajaa. Eivätkä suomalaisetkaan enää luottaneet Ruotsin apuun, kun he isonvihan aikana olivat niin kokonaan hyljätyt, ja Ruotsin valta nykyään oli niin vähäarvoinen Venäjän rinnalla. Senvuoksi jo moni aavisti, että koko Suomi tulisi ennemmin tai myöhem-

min Venäjään yhdistetyksi. Kummallinen epätieto vallitsi. Kaikki tahtoivat uskollisesti pysyä vanhassa liitossaan Ruotsin kanssa, mutta kukaan ei tietänyt, kuinka kauan sitä vielä saattaisi kestää. Ja niin tuli Suomen kansa enemmän kuin ennen ajattelemaan itseänsä ja kuinka se voisi itsekseen menestyä. Tähän asti oli kansamme ollut ruotsalaisten opissa ja paljon oli sillä vielä oppimista; mutta Uudenkaupungin rauhan jälkeen alkoi ikäänkuin uusi oppijakso, jossa oppilas oli kasvanut suuremmaksi ja oppinut ominpäin ajattelemaan. Sitä ei kohta huomattu, mutta huomattiin myöhemmin yhä enemmän. Uuden ajan aatteet alkoivat hiljalleen kypsyä. Suomi oli onnettomuutensa aikana paljon oppinut, ja kansan mieli oli toinen vuoden 1721 jälkeen, kuin sitä ennen.

Ruotsi oli onnettomuudesta väsynyt, aivan tuskastunut sotiin ja kuninkaan itsevaltaan. Tuskin oli tuo pelättävä sankari kuollut, kun jo kaikki tahtoivat vapaampaa hallitusmuotoa. Kaarle XII oli kuollut naimatonna. Hänen jälkeensä tuli hänen sisarensa Ulrika Eleonora Ruotsin kuningattareksi. Hän jätti kruunun puolisollensa Hessenin Fredrikille, ja tämä tuli kuninkaaksi Fredrik I nimellä. Molempain täytyi kuitenkin ensin allekirjoittaa ja valalla vahvistaa uusi hallitusmuoto. Kaikki valta oli tästä lähtien oleva kansalla valtiosäätyjen eli valtakunnan neljän säädyn edusmiesten kautta. Säätyjen oli määrä joka kolmas vuosi kokoontua valtiopäiville, säätää lakeja, määrätä sodasta ja rauhasta sekä valtakunnan hallituksesta. Valtioneuvosto oli säätyjen asettama ja pani heidän päätöksensä toimeen. Kaikki asetukset olivat annettavat kuninkaan nimessä ja hänen allekirjoitettavat, mutta ei oman tahtonsa, vaan neuvoston ja säätyjen tahdon mukaan. Hänellä oli kuninkaan arvo, vaan ei valtaa: hän oli nimenä ja kilpenä, jonka takana vapaa kansa hallitsi valtakuntaa. Sellaista hallitusmuotoa on muissa maissa nimitetty tasavallaksi eli kansanhallitukseksi. Mutta Ruotsia ja Suomea nimitettiin edelleen kuningaskunnaksi, koska kansa oli siihen tottunut ja pelkäsi herrainvaltaa. Kaikki, paitsi kuningas, iloitsivat alussa vapaudesta, ja senvuoksi nimitettiin tätä aikaa vapauden ajaksi.

169. Arvid Horn ja Suomen toipuminen.

Suurten onnettomuuksien aikana tapahtuu usein, että Jumala valitsee voimallisia välikappaleita jälleen nostamaan masennettuja kansoja ja murheellisia sydämiä. Sellainen voimallinen Jumalan välikappale oli Arvid Horn, suurin ja etevin valtiomies, minkä Suomi siihen asti oli synnyttänyt.

Hän oli syntynyt Vuorentaan kartanossa Halikon pitäjässä vuonna 1663 ja oli samaa mainiota Kankaisten Hornien aatelis-sukua, kuin kuuluisat sotapäälliköt Eevert ja Kustaa Horn. Hän alotti uransa köyhänä ylioppilaana Turussa, meni sitte sotapalvelukseen ja taisteli vieraassa maassa turkkilaisia vastaan. Vuonna 1696 oli Horn Upsalassa, ja silloin tapahtui, että leskikuningattaren hevoset pillastuivat linnan mäkeä alas mennessä. Kuningas Kaarle XI huusi: »Eikö kukaan voi pelastaa kuningatarta?» Silloin ratsasti Horn semmoisella vauhdilla hevosia vastaan, että ne kaatuivat ja hänen oma hevosensa samoin, mutta kuningatar oli pelastettu. Siitä päivästä hänen onnensa alkoi. Hän sai päällikkyyden, vuodatti vertansa Kaarle XII:nnen ensimäisissä voitollisissa taisteluissa, ollen hänen urhoollisimpia henkivartijoitaan. Kun Puolan kuningas erotettiin hallituksesta ja uusi kuningas kruunattiin, oli Horn, niinkuin ennen hänen maanmiehensä Arvid Wittenberg, Puolan pääkaupungin päällikkönä. Mutta hän ei hyväksynyt Puolan sotaa, sai luvan palata Ruotsiin ja tuli siellä valtioneuvoston etevimmäksi mieheksi. Hänellä oli raskas ja kiittämätön toimi näinä kovina aikoina, jolloin kuningas Kaarle oli kaukana poissa ja kaikki oli sekasorrossa. Hän auttoi monta onnetonta

suomalaista pakolaista Ruotsissa; hän löysi neuvon, kun useimmat luulivat valtakunnan olevan auttamattomasti hukassa. Hän ei pelännyt kuninkaan epäsuosiota eikä vihollistensa parjauksia, kun vaan saattoi valtakunnan pelastaa perikadosta. Horn etupäässä sai toimeen vapaan hallitusmuodon kuninkaan kuoleman jälkeen; hän oli myöskin johtavana miehenä valtakunnan hallituksessa enemmän kuin 18 vuotta sen jälkeen. Silloin tehtiin rauha kaikkien vihollisten kanssa, valtakunta voimistui jälleen, epäjärjestykset korjattiin, velat maksettiin, varallisuus palautui, ja Ruotsin valtakunnan parannettu laki vahvistettiin Hornin hallitessa vuonna 1734. Tämä 1734 vuoden laki julaistiin v. 1559 Suomenkin kielellä ja on siitä asti suojellut kaikkien kansanlaisten vapautta ja oikeutta.

Tähän aikaan kohosi Suomi niinkuin tuhasta. Jo syksyllä v. 1721 alkoivat pakolaiset palata Ruotsista, huolimatta meren myrskyistä, joihin moni hukkui. Talvella, keväällä ja kesällä v. 1722 olivat tiet täynnä tällaisia palaavia pakolaisia ja Venäjältä vapautettuja vankeja, jotka suurissa joukoissa, hädän- ja huolenalaisina etsivät entisiä kotejaan hävitetyssä, mutta aina rakkaassa ja ikävöidyssä isänmaassa. Tiet olivat rappiolla, sillat poissa, ei ollut hevosia, ei ruokavaroja, autiota kaikkialla. Kun nämä pakolaiset löysivät entisen talonsa tai kylänsä paikan, olivat huoneet poltettuna, paljaiksi ryöstettyinä tai ikkunattomina ja katottomina, kaivo mullalla täytettynä, pellot metsää kasvoi, linnut olivat pesänsä tehneet huonosti hoidettuun, autioksi jätettyyn kirkkon. Lapset kyselivät turhaan vanhempiaan ja vanhemmat lapsiaan. Kukaan ei tietänyt heidän kohtaloansa; ani harvoin löydettiin joku, jonka luultiin ijäksi päiviksi kadonneen. Ja kuitenkin itkivät nämä köyhät pakolaiset ilokyyneleitä, kun taas astuivat rakkaan kotiseudun maalle. He alkoivat uusin voimin jälleen rakentaa tupaa, raivata niittyä, kuokkia peltoa ja kulkea pitkiä matkoja, hankkiakseen itselleen hevosen tai lehmän. Ruotsin hallitus auttoi heitä, myönsi veronvapautta määrävuosiksi ja lähetti tänne taitavia miehiä tutkimaan maan tilaa ja esittämään keinoja sen parantamiseksi.

Niin suuri hävitys ei ollut hetkessä korjattu. Se

kävi hitaasti ja kysyi paljon vaivaa, paljon kärsivällisyyttä, paljon kieltäymystä. Ensimäiset viljat menivät katoon; pedot usein repivät vasta hankitun karjan. Moni näki palatessaan talonsa uusien asukkaiden hallussa, ja aikaa kesti, ennenkuin järjestys ja laki, Jumalan sanan saarnaaminen ja koulujen opetus jälleen saatiin kuntoon. Mutta eteenpäin kuitenkin mentiin; toivo ja luottamus huojensi kaikkia kärsimyksiä. Turun akatemia alkoi taas vaikutustaan, ja viisi tai kuusi vuotta rauhan jälkeen alkoi hävitetty maa jälleen kukoistaa.

Kun sota oli riistänyt kaikki nuoremmat miehet, oli alussa maan väestössä enimmiten ukkoja, vaimoja ja lapsia. Vähitellen kasvoivat lapset, naivat varhain ja alkoivat autiotiloja viljellä. Jumala on luontoon pannut voiman, joka ikäänkuin kiirehtii korvaamaan suuria hävityksiä. Joka perhekunnassa oli siihen aikaan ihmeellisen suuri joukko lapsia. Ja näin lisääntyi väkiluku pikaisesti, niin että miespolven kuluttua maassa taas oli yhtä monta asukasta, kuin ennen isoavihaa.

Antakaat Herralle Jumalallenne kunnia, ennenkuin hän antaa pimeyden tulla, ja ennenkuin jalkanne loukkaantuvat pimeihin vuoriin. Jerem. 13: 16.

Ihmeellisesti sinä kuulet meitä vanhurskaudessa, autuutemme Jumala, sinä kaikkein maan ja meren kaukaisten äärten turva. Ps. 65: 6.

Jotka kyyneleillä kylvävät, ne ilolla niittävät. Itkien menee kylväjä matkaan kantain siementänsä, ja tulee riemulla kantain lyhteitänsä. Ps. 126: 5, 6.

170. Lappeenrannan tappelu.

Arvid Horn piti jumalanpelkoa kaiken viisauden alkuna eikä antanut ylhäistenkään vieraiden estää itseänsä pitämästä joka aamu ja ilta rukouksia talonväkensä kanssa. Siunaus olikin koko hänen hallituksellansa, niin että valtakunta silloin kokosi uusia voimia ja nautti virvoittavaa lepoa rauhan hiljaisuudessa.

Mutta sen ajan ruotsalaiset olivat sodan kasvattamia, eivätkä voineet unhottaa valtakunnan menetettyä mahtia. Siellä nousi nuorempi sukupolvi, joka muisteli vain kaarlolaisten voittoja, mutta oli unhottanut niiden tappiot. Näin syntyi vastapuolue, jolle Hornin rauhallinen hallitus ei ollut mieleen ja joka nimitti itseänsä H a t u i k s i, sillä hattua pidettiin vapaiden ja urhoollisten miesten tuntomerkkinä Sitävastoin nimitettiin Hornia ja rauhan puoluelaisia M y s s y i k s i, joka oli herjausnimitys olevinaan, erotukseksi Hatuista. Nämä kaksi puoluetta, Hatut ja Myssyt, alkoivat nyt vallasta kiistellä valtiopäivillä. Ja useimmat suomalaiset olivat Myssyjä, koska hyvin ymmärsivät, että jos uusi sota täällä syttyisi, niin Suomi saisi enimmin verta vuodattaa ja ehkä kokonaan joutuisi Venäjän haltuun.

Valtiopäivillä Tukholmassa v. 1738 sai Hattujen puolue voiton ja asetti omia miehiään hallitukseen. Kukaan ei uskaltanut julkisesti syyttää vanhaa Hornia; mutta hän oli kyllästynyt valtaan ja ihmisten kiittämättömyyteen: hän pyysi vapaaehtoisesti eron viroistaan ja muutti maakartanoonsa. Siellä hän päätti, vähän aikaa sen jälkeen, kunniarikkaan elämänsä, jättäen jälkimaailmalle sen muiston, että hän, niinkuin Kustaa Vaasa, oli vastaanottanut hallituksen sorretussa ja hävitetyssä ja köyhtyneessä maassa, mutta jättänyt sen vapaana ja kukoistavana jälkeläisilleen.

Aivan pian Suomen ja Ruotsin kansa oppi kaipaamaan Hornin viisasta hallitusta. Pietari suuren lähin suku oli syösty Venäjän valtaistuimelta, ja venäläiset olivat tyytymättömät nähdessään vierasten hallitsevan heidän valtakuntaansa. Tätä tyytymättömyyttä tahtoi Hattujen hallitus Ruotsissa käyttää hyväkseen ja lupasi asettaa valtaistuimelle Pietarin tyttären E l i s a b e t i n siinä toivossa, että hän sellaisesta avusta antaisi takaisin ne maakunnat, jotka Ruotsi oli Uudenkaupungin rauhassa menettänyt. Lähetettiin siis sotajoukko Suomen kautta Pietariin Elisabetia auttamaan. Mutta Elisabet tuli valtaistuimelle ilman ruotsalaisten apua eikä ollut ollenkaan taipuvainen antamaan mitään maakuntia takaisin. Vähäisen pelotuksen sijaan, jota Hatut olivat aikoneet, syntyi tuima sota v. 1741.

Saimaan etelärannalla on kauniilla paikalla pieni Lappeenrannan kaupunki, ja siinä oli linnoituksia eräällä niemellä. Ennenkuin Ruotsin sotajoukko oli Suomessa kuntoon saatu, ryntäsi venäläinen 11,000 miehinen armeija Viipurista Lappeenrantaan, jossa syntyi tappelu elokuun 23 päivänä v. 1741. Kenraali Wrangel oli kiiruhtanut linnan avuksi ja asetti 4,000 ruotsalaista ja suomalaista poikkipuolin niemen kannasta. Venäläiset ryntäsivät eräälle kukkulalle ruotsalaisten oikealla sivustalla, mutta työnnettiin takaisin. Ruotsalaiset juoksivat heidän jäljessään rinnettä alas, mutta joutuivat eräällä pellolla saarroksiin ja kaatuivat tai tulivat vangeiksi. Osa ruotsalaisten vasempaa sivustaa siinä olevain suomalaisten kanssa lähti pelkurimaisesti pakoon. Toiset pitivät puoliaan isäin urhoollisuudella, mutta heidät voitettiin, surmattiin tai hajoitettiin. Viholliset tunkeutuivat pakenevien kanssa linnaan. Täällä syntyi ankara taistelu: kuolleita oli läjittäin kaduilla. Lappeenranta valloitettiin, ryöstettiin ja poltettiin, mutta Venäjän armeija palasi takaisin Viipuriin. Enemmän kuin 2,500 kuollutta oli sotatantereella, niiden joukossa 1,200 ruotsalaista ja suomalaista; 1,000 miestä otettiin vangiksi. Seuraavana päivänä tuli kenraali Buddenbrock 5,000 miehen kanssa Lappeenrantaa auttamaan, mutta hän tuli liian myöhään.

Niin huonosti alkoi tämä sota, ja vielä huonommin sitä jatkettiin, jopa niinkin kurjasti, että jokainen rehellinen mies sitä häpesi. Useat olivat tyytymättömiä, kaikki eripuraisia, laitokset huonot, sotapäällikkö Lewenhaupt epäröivä ja heikko. Toinen odotti toistaan ja syytti toistaan; talvi kului, monta tuhatta kuoli sotaruttoon, ja Lewenhaupt hieroi sovintoa keisarinna Elisabetin kanssa. Kevään tultua tarjosi Elisabet Suomelle itsenäisyyden Venäjän turvissa, ja sitte hän lähetti venäläisen sotajoukon Haminaa vastaan. Silloin Lewenhaupt poltatti Haminan ja siellä olevat kruunun varastot ja peräytyi länteenpäin, jättäen ilman tappelua toisen vahvan aseman toisensa perästä. Ruotsin laivasto ja maa-armeija juoksivat kilpaa, kumpi ennen pakoon ehtisi. Vihdoin, kun suomalaiset sotilaat olivat joukottain karanneet, tuli sotajoukko Helsinkiin, ja siellä sen piirittivät venäläiset, jotka ennen olivat ennättäneet Turun tielle länsi-

puolelle kaupunkia. Nyt täytyi 16,000 ruotsalaisen ja suomalaisen heittää aseensa 22,000 venäläiselle. Suomalaiset saivat palata kotiseuduilleen, ruotsalaiset lähetettiin meritse Ruotsiin. Venäläiset ottivat kaikki sotavarat ja saivat pian haltuunsa koko Suomen, jonka täytyi vannoa uskollisuuden vala keisarinna Elisabetille.

Tämän sodan aikana, jota nimitettiin »pikku-vihaksi», kärsi Suomi tosin paljon vahinkoa, mutta sitä ei hävitetty. Venäläiset säästivät maata, sillä he aikoivat pitää sen omanaan ja asettivat tänne nuhteettoman hallituksen. Mutta seuraavana vuonna, kun Ruotsin valtiopäivillä valittiin uusi keisarinnan mielen mukainen perintöruhtinas, antoi hän takaisin suurimman osan maata, paitsi Savonlinnan, Lappeenrannan ja Haminan linnoituksia alueineen sekä pientä kolkkaa itäisestä Uudestamaasta. Kun rauha tehtiin Turussa v. 1743, tuli Kyminjoki Venäjän ja Ruotsin valtakunnan rajaksi.

Näin sota päättyi häpeällä ja vahingolla. Saipa Hattujen hallitus sen lisäksi vielä nöyristyä siihen määrään, että sen täytyi kutsua venäläinen sotajoukko Ruotsin avuksi tanskalaisia vastaan. Peläten vihastunutta kansaa koettivat silloin Hatut ajaa kaiken syyn onnettomien sotapäällikköjensä niskoille. Kenraalit Lewenhaupt ja Buddenbrock joutuivat syytteen-alaisiksi, tuomittiin kuolemaan ja mestattiin Tukholman edustalla.

---

171. Hyödyn aikakausi.

Nyt käsitti jokainen, että Ruotsin samoin kuin Suomenkin sotainen suuruuden aika oli lopussa. Sotaisen mielen ja sotaiset muistot veivät viimeiset jäljellä olevat kaarlolaiset mukanansa hautaan. Nyt pidettiin vain sana- ja kynäsotaa, varsinkin puolueiden taistellessa valtiopäivillä. Horn ja hänen Myssynsä olivat jo alkaneet, niinkuin itse sanoivat, »ottaa takaisin valtakunnan menetetyt maakunnat valtakunnan omassa keskuudessa», se on, tästälähin perustaa valtakunnan voimaa lisääntyvään viljelykseen ja karttuvaan varallisuuteen. Hattu-

jen täytyi ryhtyä samallaisiin rauhallisiin valloituksiin. Ja näin ajan vallitseva henki etupäässä tarkoitti kaikellaisia hyödyllisiä parannuksia, jonka vuoksi tätä aikakautta on nimitetty »hyödyn aikakaudeksi».

Ruotsin hallitus oli ollut varsin hyväntahtoinen Suomea kohtaan, joka olikin valtakunnan kilpi itää vastaan ja asetti niin urhoollisia sotamiehiä. Mutta ei saa kummeksia, että Ruotsi oli ruotsalaisille rakkain, ja siitä tuli, että rauhan paranteista Suomessa ei pidetty erittäin suurta huolta. Suomen valtiopäivämiehet olivat nyt kaikki yksimieliset ja vaativat tällaisia paranteita omallekin maallensa. Heidän kohtuullinen toivonsa täytettiinkin. Tänne lähetettiin taas taitavia miehiä tutkimaan maan tilaa. Sodasta kärsineet saivat veron-huojennusta. Lainajyvästöjä perustettiin; 20 maamittaria lähetettiin tänne isojakoa toimittamaan. Koskia ruvettiin perkaamaan, soita ojittamaan, vuorimalmeja etsimään ja rautatehtaita rakentamaan. Koetettiin tuoda maahan hyödyllisiä ulkomaan kasveja ja laitettiin senvuoksi taimitarha Turun likelle. Akatemiaan asetettiin erityinen opettaja kaikkia taloudenhoitoa koskevia asioita varten. Apteekkeja ja sairashuoneita perustettiin; ensi kertaa määrättiin nyt taitava lääkäri jokaiseen lääniin. Kauppaa ja meriliikettä oli mieli parantaa; mutta vaikea oli päästä siitä vanhasta harhaluulosta, että halituksen muka tuli ryhtyä kaikkeen ja ohjata vapaata kauppaa pakkokeinoilla. Vasta monien ja pitkien riitojen jälkeen saivat useammat Suomen merikaupungit kuin ennen vihdoinkin v. 1765 tapulikaupungin-oikeuden eli vapauden lähettää laivansa sinne, missä kauppa parhaiten kannatti; mutta toiset saivat purjehtia ainoastaan Itämerellä ja toiset muihin valtakunnan satamiin. Tästä ajasta alkain lisääntyi maan laivaliike.

Vuonna 1749 pantiin alkuun ensimäinen v ä e n l a s k u pappien muistoonpanojen kautta, ja silloin oli Ruotsin Suomessa 420,000 asukasta eli neljäs osa valtakunnan väestöstä. Tähän asti olivat kaikki käyttäneet vanhaa ajanlukua, joka vähitellen oli jäänyt 11 päivää jälkeen vuoden todellista aikaa. Mutta v. 1753 jätettiin 11 päivää pois helmikuusta, niin että hypättiin 17 päivästä helmikuuta 1 päivään maaliskuuta. Ja täten pantiin

käytäntöön uusi oikeampi ajanluku eli uusi luku. Venäjällä käytetään vielä vanhaa lukua eli ajanlaskua, joka nyt on 13 päivää jäljempänä todellista aikaa.

Hyödyn aikakautena syntyi Ruotsissa mainioita tiedemiehiä, runoilijoita ja taideniekkoja. Suomi kulki hitaasti perässä. Niinkuin se ennen oli verellään ja sotilaillaan maksanut velkansa Ruotsille, niin alkoi se nyt yhä enemmän valtiomiehillä, lainsäätäjillä ja taitavilla virkamiehillä hyödyttää valtakuntaa. Tieteet talkoivat kukoistaa Turun akatemiassa. Siellä painettiin nyt monta kirjaa ja oppinutta tutkimusta historian, luonnontieteen ja maanviljelyksen alalla. V. 1766 säätivät säädyt painovapauden perustuslaiksi, jonka kautta sananvalta — joka, lähinnä omantunnon vapautta, on ihmisen kalliimpia oikeuksia — vakuutettiin jokaiselle, kun hän vaan otti laissa vastakseen, jos oli rikkonut.

Myssyt ne saivat toimeen tapulikaupungin-oikeuden ja painovapauden, joita Hatut olivat kovin pelänneet. Hatut olivat taas alottaneet mielettömän sodan, tällä kertaa Preussia vastaan, ja kun sota kävi huonosti, pääsivät Myssyt voitolle. Tämä n. k. »Pommerin sota», joka päättyi v. 1762, oli kuitenkin hyödyksi siihen nähden, että suomalaiset sotamiehet, kotiin palatessaan, toivat perunoita mukanansa laukuissaan; ja siitä ajasta alkaen ruvettiin vähitellen perunoita viljelemään nauristen sijassa, jotka siihen saakka olivat olleet yleisiä. Samaan aikaan alkoi kahvi ja tee tulla käytäntöön meidän maassamme.

Maan suhde Venäjään oli epävarma ja vaaranalainen. Paitsi sitä aluetta, jonka Suomi oli Uudenkaupungin rauhassa menettänyt, oli se nyt myöskin menettänyt osan Savoa, joka oli jaettuna kahden valtakunnan kesken kartalle mielivaltaisesti merkityn rajan kautta, joka kulki kyläin ja tilusten poikitse, niin että toinen puoli taloa oli Ruotsin ja toinen puoli Venäjän aluetta. Ruotsin puolisella Savolla ei ollut yhtään likeistä merisatamaa. Sen vuoksi perustettiin Loviisan kaupunki, jota alussa nimitettiin Degerbyksi, ja kaupungin edustalle rakennettiin Svartholman linna. Mutta maa kaipasi vahvempaa varustusta, kun se oli itäiset linnansa menettänyt. Silloin alkoi Augustin Ehrensvärd

v. 1749 rakentaa seitsemälle saarelle Helsingin sataman suulle erinomaisen vahvaa Viaporin linnaa. Tämä mainio ja älykäs mies oli sukuperältänsä Ruotsin oma, mutta hänen parhaat työnsä ja hänen hautansa ovat Suomen omaa. Hän oli syntynyt Vestmanlannissa, mutta on haudattuna Viaporissa »töittensä keskellä».

Suomen kansa oli kahtia jaettu, niinkuin maakin. Monet liittyivät nyt enemmän Ruotsiin, toiset enemmän Venäjään; muutamat haaveksivat sitä itsenäisyyttä, jonka keisarinna Elisabet oli maallemme tarjonnut. Muissa maissa synnyttää sellainen kummallinen tila kapinaa ja eripuraisuutta. Täällä pysyi kansa uskollisena ja rauhallisena. Mutta meidän kansa kävi nyt valtiollisen vapauden koulua; Suomen valtiopäivämiehet hallitsivat valtakuntaa yhdessä ruotsalaisten kanssa. Siitä oppi moni ajattelemaan maan tilaa ja maan suomalaista kansaa.

Siihen aikaan alkoi myöskin uusi valistus ja hienommat tavat voittaa alaa maan sivistyneissä kansanluokissa. Enimmät uutuudet tulivat Ranskasta — hyvää ja huonoa sekaisin. Raakuus ja turhat luulot alkoivat kadota, mutta myöskin Jumalan sanan voima ja esi-isäin yksinkertaiset hyvät avut haihtuivat nyt monen sydämestä. Hyödyn aikakausi mietti paljon ja toimitti paljon. Jumala hajoitti tuuleen kaikki tyhmät ajatukset, mutta antoi hyväin itää hedelmällistä tulevaisuutta varten.

172. Kuningas Kustaa III.

Vapauden ajan kuninkailla oli arvo ilman valtaa, mutta kansaan juurtunut kunnioitus tuotti heille enemmän vaikutusvaltaa, kuin mitä laki oli heille aikonut. Fredrik I oli nuoruudessaan sotasankari ja vanhoilla päivillään taitava metsästäjä. Turhaan koetettuaan saada suurempata valtaa välitti hän sangen vähän valtakunnan hallituksesta, ajatteli huvituksiaan ja laiminlöi puolisoaan, kuningatar Ulrika Eleonoraa, joka oli hänelle kuninkuuden toimittanut. Hänen kuoltuaan, vuonna 1751, tuli v. 1743 valittu perintöruhtinas Aadolf

Fredrik Ruotsin kuninkaaksi. Hän oli rehellinen mies, valtakuntansa parasta tarkoittava, mutta hyväluontoinen ja heikko, niinkuin hänen puolisonsa Lovisa Ulrika, Preussin prinsessa, oli nerokas, pikaluontoinen ja vallanhimoinen. Tämä tavoitteli laajempaa kuningasvaltaa, oli alinomaa riidassa valtaneuvoston kanssa, kärsi usein katkeraa nöyryytystä ja oli pakotettu ottamaan lapsilleen valtiosäätyjen määräämät opettajat. Kun kuningas kieltäytyi kirjoittamasta neuvoskunnan päätöksien alle, painettiin hänen nimensä näihin leimasimella.

V. 1752 matkusti kuningas Aadolf Fredrik Suomessa, jossa ei kukaan Ruotsin kuningas suuren Kustaa Aadolfin jälkeen ollut käynyt. Moni Ruotsissa piti tätä ihmeellisenä sankarityönä, ikäänkuin olisi kuningas henkensä uskaltanut villi-ihmisten ja pakanain käsiin. Tätä hyvää, ystävällistä kuningasta juhlittiin ja katseltiin, missä hän vaan kulki; pystytettiinpä muistomerkkikin ruohokentälle, jossa hän suurusti. Hän antoi Loviisan kaupungille kuningattarensa nimen, kuunteli kärsivällisesti pitkiä puheita, joita ei ymmärtänyt, ja matkusti sitten terveenä takaisin Ruotsiin.

Kun Aadolf Fredrik kuoli v. 1771, tuli hänen vanhin poikansa Kustaa, joka silloin oli ulkomaan matkoilla, kuninkaaksi ja oli Kaarle XII:nnen jälkeen ensimäinen Ruotsissa syntynyt kuningas. Tällä nuorella prinssillä oli kaikki ne ominaisuudet, jotka lumoavat ihmisten sydämiä: äly, sukkeluus, hilpeys, kaunopuheliaisuus, arvokas, ystävällinen ja viehättävä seurustelutapa. Hän oli kasvatettu sen ajan hienoimman ranskalaisen sivistyksen mukaan ja oli Europan hovien ihastuksena, ennenkuin hän tuli Ruotsin ja Suomen ihastukseksi. Tämän hohtavan kuoren alla ei kuitenkaan ollut lujaa sydäntä, sillä siinä ei ollut lujaa uskoa. Hän oli lempeä ja jalomielinen kaikkia kohtaan; hänellä oli ylevät ajatukset kuninkaan velvollisuuksista ja hän tahtoi ennen kuolla kuin panna alttiiksi valtakunnan kunniaa ja itsenäisyyttä.

Tämän kuninkaan alkuhallitus oli niinkuin auringonpaiste sadekuuron jälkeen. Hän salli alhaisimman ja köyhimmänkin esittää valituksensa, ja kansa rakasti häntä yhtä paljon, kuin vallitsevat herrat häntä pelkäsivät ja epäilivät.

Vapauden aika ei ollut enää samanlainen kuin Hornin hallitessa. Ei mikään laki voi tehdä vapaaksi sitä, jonka povessa ei vapaus ole perijuurena, ja vapauden ensimäinen ehto on voida kieltää itseltään, jotta k a i k k i tulisivat vapaiksi. Tätä eivät voineet ne Hatut eikä Myssyt, jotka nyt hallitsivat valtakuntaa. He vainosivat vastustajiansa ja ajattelivat enemmän puolueensa menestystä tai oman valtansa säilyttämistä kuin valtakunnan etua. Ottivatpa lisäksi ulkovalloilta häpeällisiä lahjoja, ostaakseen niillä itselleen puolenpitäjiä valtiopäivillä, ja se, joka enimmän voi maksaa, pääsi valtaan. Eivätkä ulkomaiset tyhjän vuoksi kultiansa jakaneet. He sekaantuivat valtakunnan hallitukseen; he tahtoivat, että valtiopäivät ajaisivat heidän asioitaan. Ja näin ei ollut siellä enää vapautta eikä itsenäisyyttä; olipa Ruotsin valtakunta niin halveksittuna, että kolme sen naapuria, Preussi, Tanska ja Venäjä, neuvottelivat keskenään, tulisiko heidän heti kohta tehdä loppu niin viheliäisestä valtakunnasta, vaiko aluksi ottaa siltä ne maakunnat, jotka kukin naapuri katsoi parhaiten itselleen sopiviksi.

Tämä kaikki vaikutti, että moni jo oli kyllästynyt vapauden ajan kansanhallitukseen. Tätä tyytymättömyyttä kuningas käytti hyväkseen vuonna 1772, kun kaikki olivat tuskastuneet pitkiin ja riitaisiin valtiopäiviin, jotka eivät saaneet mitään aikaan. Siinä täytyi hänen käyttää suurta teeskentelemistä. Hänen alkutuumansa oli kutsua tyytymättömät suomalaiset avukseen. Suomalaiset sotajoukot luottivat kuninkaaseen, vannoivat hänelle erityisen uskollisuudenvalan ja vietiin Ruotsiin. Mutta kun he sinne tulivat, oli kaikki jo tehty.

Osa ruotsalaista sotaväkeä Skoonessa oli noussut kapinaan säätyjen hallitusta vastaan; kuningas oli pakotettuna jouduttamaan vallankumousta. Elokuun 19 päivänä hän oli lähtenyt ratsastamaan Tukholmassa, saanut monta puolellensa, selittänyt heille aikovansa pelastaa valtakunnan ja ottanut heiltä uuden uskollisuudenvalan. Sitten hän oli käskenyt sulkemaan Tukholman portit, vanginnut neuvoskunnan ja esittänyt kokoontuneille säädyille uuden hallitusmuodon eli valtakunnan hallitusta koskevan perustuslain. Ja tämän perustuslain olivat valtiosäädyt hyväksyneet ja vahvistaneet 21 päivänä elokuuta vuonna 1772, tykkien ollessa ladattuina torilla.

Tällä tavalla kumottiin vapauden ajan hallitusmuoto. Niin suurta onnettomuutta, kuin voimassa olevan lain väkivaltainen kukistaminen on, saattaa ainoastaan väkipakkona puolustaa. Kustaa kuningas oli vakuutettu siitä, että valtakunta ainoastaan täten saattoi pelastua sisällisestä häviöstä ja ulkomaalaisten sorrosta, vieläpä yleisestä perikadostakin. Varmaa ainakin on, että valtakunta jälleen tuli itsenäiseksi, puolueet menivät hajalle, suurin osa kansaa kiitti kuningasta, ja että oli enemmän todellista vapautta kuningas Kustaan hallituksen alkupuolella kuin vapauden aikana. Mutta vaikka tässä vallankumouksessa ei verenpisaraakaan vuodatettu, vaikka kuningas senjälkeen oli lempeä ja sovinnollinen kaikkia kohtaan, kyti kuitenkin häntä vastaan veriviha niiden sydämissä, jotka tähän asti olivat hallinneet valtakuntaa vapauden nimessä.

Nyt tuli useita rauhallisia, onnellisia vuosia. Kuningas kävi monta kertaa Suomessa ja osotti pitävänsä hellää huolta sen menestyksestä. Vuonna 1775 hän asetti hovioikeuden Vaasaan. Kuopion, Heinolan, Tampereen ja Kaskisten kaupungit perustettiin, Hämeenlinna muutettiin, isojako toimitettiin, raha-asiat järjestettiin, piinapenkin käyttäminen rikosasiain tutkimisessa lakkautettiin, ja vieraan uskon tunnustajat saivat harjoittaa jumalanpalvelustaan valtakunnassa. Kuninkaan turvissa kasvoi Ruotsissa mainioita runoilijoita, joiden lauluja Suomessakin laulettiin ja joiden esimerkkiä pian täälläkin noudatettiin. Jälkipolvet muistelivat kauan kaipauksella näitä Kustaa III:nnen hallituk-

sen kirkkaita ja onnellisia päiviä, ja ne vaikuttivat elähyttävästi, ilahuttavasti ja jalostuttavasti meidänkin maan kaukaisiin soppiin. Vakava suomalainenkin tunsi sydämensä sulavan, kun tuo lempeä kuningas maassa matkustaessaan soi kaikille ystävällisen tervehdyksen, piti hellää huolta kaikista ja jakeli kummilahjoja lapsille. Lähinnä suurta Kustaa Aadolfia ei ole yksikään kuningas ollut Suomessa niin rakastettu kuin Kustaa III.

173. Anjalan liitto.

Mutta vakinaista onnea ei kuitenkaan ole ilman totista jumalanpelkoa. Kustaa III:nnen aikana eivät ketkään Europassa, jotka pitivät itseänsä sivistyneinä ja valistuneina, uskoneet Jumalaan, vaan järkeen; joka ei estänyt heitä luottamasta tietäjiin ja loitsijoihin. Tämän suuren ja yleisen uskottomuuden aikana taistelivat ihmisten intohimot hillittömästi keskenään, ja valtavien aatteiden, rohkeiden toimien rinnalla oli aika kukkurallaan myrkyllistä vihaa.

Kustaa kuningas sai runsain määrin sitä kokea. Hänkin uskoi järkeen ja loitsijoihin. Hän uskoi olevansa viisas kuningas, joka hallitsi kiitollista kansaa. Mutta hänellä oli vikoja, hän hairahtui. Hän rakasti komeutta ja huvituksia, hän toi maahan ulkomaan tapoja ja vaateparsia. Hän tahtoi sivistää kansaansa teatterilla, hänellä oli suosikkeja, jotka eivät aina olleet parasta lajia. Koska hän tarvitsi paljon rahaa ja alinomaa oli sen puutteessa, määräsi hän, että kruunu yksinään saisi polttaa ja myydä paloviinaa. Hänen suosikkinsa myivät kirkkoherrain virkoja ja upseerin-valtakirjoja. Tämä herätti tyytymättömyyttä. Kuninkaallisessa perheessä oli yhtenään eripuraisuutta, juonia ja keskinäisiä soimauksia, jopa kunniata loukkaavia puheitakin, ja niistä syntyi kielimisiä, parjauksia ja häväistyksiä. Lopulta oli tuskin yhtäkään häpeällistä ja ilkeätä rikosta, josta eivät kuninkaan viholliset häntä syyttäneet. Kaikkialla valtakunnassa liikkui tällaisia solvaavia puheita, mutta kuningas

ei niistä mitään tietänyt. Hän itse oli hävittänyt parhaimman keinon, millä hallitsijat saavat tietää totuuden ja kansan ajatukset hallituksesta. Hän oli ensin supistanut ja vihdoin lakkauttanut painovapauden. Näin tulivat ainoastaan imartelijain kuiskutukset hänen korviinsa, ja he vakuuttivat, että kaikki ihailivat niin viisasta kuningasta. Sellaista uskovat kuninkaat mielellään, ja kuningas Kustaa luuli syystä voivansa vaatia kansan kiitollisuutta.

Äkkiarvaamatta hän tuli erhetyksensä tuntemaan. Hän oli kutsunut kokoon valtiopäivät v. 1786, ja niillä kuuli hän niin kovia sanoja, niillä kohtasi häntä niin suuri vastustus kokoontuneiden säätyjen puolelta, että hän kiireesti lopetti valtiopäivät. Hän päätti nyt toimittaa muuta ajattelemista levottomalle kansalleen.

Venäjällä hallitsi silloin hyvin mahtava ja valtioviisas keisarinna, nimeltä K a t a r i i n a II:nen. Hän sekaantui kaikkiin Europan asioihin ja tahtoi ryhtyä Ruotsinkin asioihin. Kuningas Kustaa aavisti, että Venäjä ennemmin tahi myöhemmin ottaisi Suomen ja uhkaisi Ruotsia, jos hänen ei onnistuisi saada parempaa rajaa silvotulle Suomelle. Nyt näytti tilaisuus sopivalta, kun Venäjä oli sodassa Turkin kanssa; mutta perustuslaki ei myöntänyt kuninkaalle oikeutta alkaa hyökkäyssotaa säätyjen suostumatta. Kuningas Kustaa uskotteli silloin, että venäläiset olivat alkaneet sodan tekemällä partioretkiä Ruotsin alueelle, rupesi itse ylipäälliköksi, vei ruotsalaisia sotajoukkoja Suomeen kesällä vuonna 1788 ja meni rajan ylitse.

Oli määrä valloittaa Savonlinnan ja Haminan linnat, mutta sotajoukossa syntyi levottomuutta, joka pakotti kuninkaan peräytymään.

Ranskasta ja Amerikasta levisi siihen aikaan uusia kuningasvallalle vihamielisiä vapaus-oppeja, jotka pääsivät monessa valtaan. Herjaukset ja tyytymättömyys kuninkaaseen enensivät nurjamielisyyttä. Armeijan upseerit olivat kauan pitäneet salaisia kokouksia, ja nyt, kun useat heistä katsoivat sodan laittomaksi, kieltäytyivät he röyhkeästi kuningasta tottelemasta ja alkoivat villitä sotamiehiä. Elokuun 12 päivänä vuonna 1788 tekivät nämä velvollisuutensa rikkovat sotilaat liiton A n j a l a n kartanossa Kyminjoen varrella, ja vaativat

kirjelmässä, että kuningas tekisi rauhan Venäjän kanssa ja kutsuisi kokoon valtiosäädyt. Vieläpä yksi heistä matkusti salaa keisarinna Katariinan luokse pyytämään häneltä turvaa Suomelle. Sillä muutamat suomalaiset upseerit ja aatelismiehet tahtoivat irroittaa Suomen Ruotsista ja tehdä sen itsenäiseksi, Venäjän turvan alaiseksi valtioksi. Tämän salaisen tuuman salaisena johtajana oli sotapäällikkö Yrjö Maunu Sprengtporten, suomalainen mies, joka ennen kiitettävästi oli maatansa palvellut ja perustanut sen ensimäisen kadettikoulun, mutta joutunut epäsopuun kuninkaan kanssa ja palveli nyt keisarinnaa.

Kuningas matkusti Ruotsiin, jota tanskalaiset ahdistivat, torjui onnellisesti heidän rynnäkkönsä ja voitti kansan suosion. Suomessa sota oli hetkeksi tauonnut. Mutta kun Anjalan miesten salainen tuuma tuli ilmi, katuivat monet, jotka olivat liittoon yhtyneet ainoastaan nurjamielisyydestä kuningasta ja sotaa vastaan. Suomen kansa, joka ei koskaan ole voinut kärsiä pettureita, havaitsi hämmästyksellä ja harmilla sen kuulumattoman tapauksen, että omat maamiehet ja sotilaat ilmisodan aikana kieltäytyivät tottelemasta kuningasta ja neuvottelivat vihollisen kanssa. Kaikki tyytymättömyys oli unohdettu; kuin yksi mies oli koko kansa vanhalla uskollisuudellaan kuninkaan puolella, ja nyt oli petturien vuoro vapista. Muutamat heistä pakenivat Venäjälle, toiset otettiin kiinni, joutuivat syytteenalaisiksi ja tuomittiin kuolemaan. Kuningas lievensi rangaistuksen, niin että useimmat istuivat jonkun aikaa vankeudessa ja saivat sitten armon. Ainoastaan yksi rohkeimmista päämiehistä, Turun läänin rykmentin eversti Hästesko, tuomittiin kuolemaan.

Seuraavana talvena kokoontuivat säädyt Tukholmaan ja hyväksyivät Yhdistys- ja Vakuus-kirjan, jonka kautta kuninkaan valta vielä enemmän laajennettiin ja säätyjen valta supistettiin. Aatelin vastustusta ei voitu masentaa muulla kuin väkivallalla, mutta niin kova oli aatelittomain säätyjen viha Anjalan miehiä vastaan, että he suostuivat kaikkeen, mutta se ei ollut onneksi valtakunnalle eikä kuninkaalle itselleen.

174. Porrassalmen tappelu.

Keväällä vuonna 1789 sota alkoi uudestaan kuuinkaan omalla johdolla. 8,000 miehen suuruinen venäläinen armeija samosi Mikkeliin päin ja karkoitti suomalaisen vartiojoukon, joka viisi tuntia teki kovaa vastarintaa Kyrön salmella. Puolen peninkulman päässä Mikkelistä kulkee maantie kaitaista selännettä pitkin Porrassalmen sillalle. Tähän tulivat venäläiset

kesäkuun 12 päivän illalla, karkoittivat taas etuvartion kolmen tunnin tappelun perästä, asettivat tykkejä mäelle ja rupesivat valoisana kesäyönä ankarasti ampumaan. Porrassalmella seisoi 700 suomalaista, kaksi pientä tykkiä mukanaan, Stedingk'in ja Aminoff'in johtamina. Ne olivat jalkaväkeä Porin ja Savon rykmenteistä sekä muutamia Karjalan ja Uudenmaan rakuunoita.

Kesäkuun 13 päivänä kello 6 aamulla hyökkäsivät

venäläiset puoleksi revitylle sillalle. Heidät työnnettiin paineteilla takaisin järveen; tekivät uuden hyökkäyksen ja työnnettiin uudestaan takaisin. Koko päivä tapeltiin: aina uudet verekset joukot vihollisen puolella, aina samat veriset, ruudista mustuneet ja väsyneet soturit suomalaisten puolella. Venäläiset lähettivät suomalaisten puolelle semmoisen luotituiskun, että tuskin yhtään puuta tai kiveä jäi eheäksi; mutta nuo elävät muurit pitivät paikkansa. Siinä taistelivat nuoret, sittemmin niin kuuluisat sotasankarit Adlercreutz ja Döbeln; siinä haavoitti kranaatin sirpale Döbelniä vasempaan ohimoon, jonka tähden hänellä sittemmin oli otsalla hyvin tunnettu musta side. Siinä myöskin Sprengtporten johti venäläisiä isänmaatansa vastaan, ja oli pahasti haavoitettuna kannettava pois tappelutantereelta.

Suomalaiset olivat ampuneet loppuun kaikki luotinsa ja alkoivat ladata kiväärejänsä univormunapeillaan, kun vihdoin Pohjanmaan rykmentti tuli tykkeineen heille avuksi kello 4 j. p. p. Vasta kello 7 illalla peräytyivät venäläiset, ammuttuaan kaiken ruutinsa ja menetettyään 900 miestä. Tappelu oli kestänyt 17 tuntia, ja suomalaisia oli kaatunut 200 miestä. Se ei ollut mikään ratkaiseva tappelu, sillä kuusi päivää jälkeenpäin kiersivät venäläiset tämän salmen; mutta syystä on Porrassalmen tappelua verrattu muinaisajan kuuluisiin urostöihin.

Sotaa käytiin enimmiten Savossa vaihtelevalla onnella ja sitä jatkettiin vuonna 1790. Emme saata kertoa kaikkia niitä uljaita taisteluita, joita siellä taisteltiin ja joissa Suomen soturi kuninkaansa johtamana, ensi kerran Kaarle XII:nnen ajoista asti, uudestaan oppi unhoittamansa voittotaidon. Merellä sotivat suomalaiset merimiehet ja suomalaiset laivat yhtä uljaasti ruotsalaisten rinnalla. Vuonna 1788 taistelivat Ruotsin ja Venäjän laivastot kuusi tuntia S u u r s a a r e n edustalla, kummankaan voittamatta. Elokuun 25 päivänä vuonna 1789 voitettiin Ruotsin laivasto R u o t s i n s a l m e s s a. Vuonna 1790 sulki Venäjän laivasto kuninkaan V i i p u r i n l a h t e e n, mutta hän ryöstäytyi läpi verisesti taistellen 3 päivänä heinäkuuta. Pian sen jälkeen, heinäkuun 9 päivänä, oli toinen meritappelu Ruotsinsalmessa, jossa Ruotsin laivasto voitti.

Tämä joudutti rauhantekoa, joka tapahtui V ä r ä l ä n kylässä Kymijoen rannalla elokuun 19 päivänä vuonna 1790. Entisiä Venäjän ja Ruotsin välisiä rauhansopimuksia oli sanottu »ijankaikkisiksi», Värälässä tehtyä rauhaa sanottiin »pysyväiseksi». Mitään ei muutettu: rajat jäivät entiselleen, ja Suomen tila jäi yhtä epävakaiseksi kuin ennenkin. Mutta 80 vuoden tappioiden, 80 vuoden paon, häpeän ja ylenkatseen perästä oli Ruotsin ja Suomen aseille hyvityksenä sekä niiden kansoille kunnianasiana, että taas olivat kunnialla kestäneet taistelun mahtavaa Venäjää vastaan.

175. Kuningas Kustaan kuolema.

Monella on tie mielestänsä oikia,
mutta se johdattaa viimein kuolemaan.
Salom. sananlaskut 16: 25.

Kuningas Kustaa tarvitsi rakkautta, niinkuin ilmaa tarvitaan hengittämiseen; viha oli hänestä myrkkyä. Jota enemmän viha hänen ympärillänsä masensi hänen virkeätä mieltänsä, sitä enemmän hän koetti uusilla rohkeilla keinoilla tukahduttaa sisällistä rauhattomuuttansa. Milloin hän mietti Norjan valloitusta, milloin Puolan kruunua; vihdoin hän teki liiton Venäjän kanssa ja varustautui sotaan Europan kekälettä, Ranskaa, vastaan, auttaakseen sen kuningasta hänen kapinallisia alamaisiansa vastaan. Hänen selvä katseensa pimeni, hänen hallituksensa tuli yhä yksivaltaisemmaksi, hänen vihollisensa yhä katkerammiksi. Vihdoin tekivät muutamat aatelismiehet salaliiton hänet murhatakseen.

Maaliskuun 16 päivänä vuonna 1792 kävi kuningas myöhään illalla naamiohuveissa suuressa teatterissa, jonka hän itse oli Tukholmaan rakennuttanut. Keskiyön aikana piirittivät hänet oudot, mustiin puetut henkilöt, valkeat naamarit kasvoilla; käsi löi häntä olkapäälle, ja ääni sanoi: »Hyvää iltaa!» Samassa paukahti

pistooli, huuto kuului: »Valkea on valloillaan» ja kuninkaan vasempaan kylkeen meni kaksi kuulaa ja useita rautanaulasia. Nojaten tallimestarinsa parooni Essenin käsivarteen hän vielä saattoi omin voimin lähteä salista. Ovet suljettiin, kaikkein läsnäolevain piti merkitä nimensä. Lattialla oli laukaistu ja laukaisematon pistooli sekä iso, teräväksi hiottu veitsi.

Tukholman tulliportit suljettiin, ei ketään päästetty kaupungista, vartijoita lisättiin toinen verta. Jo seuraavana aamuna tavattiin ja vangittiin murhaaja, erään sepän ilmiantamana, jolta hän oli veitsen ostanut. Hän oli virasta erotettu kapteeni, nimeltä Ankarström, rautainen, synkkämielinen ja väkivaltainen mies, joka luuli kuninkaalta vääryyttä kärsineensä. Hänen rikosveljensä, jotka kaikki olivat tyytymätöntä aatelia, joutuivat pian kiinni. Yksi otti myrkkyä, toiset tuomittiin maanpakoon tai elinkautiseen vankeuteen. Ankarström yksin mestattiin. Hän kuoli katumatta ja pelotta, raakalaisen mielenlujuudella, tuntematta hirmuisen rikoksensa suuruutta.

Kuolettavasti haavoittunut kuningas eli vielä siksi kauan, että ennätti järjestää valtakunnan hallituksen ja siten tehdä mitättömäksi liittolaisten tuuman, jonka tarkoituksena oli ensi hämmingissä kumota voimassa oleva järjestys. Jalommalla mielenlujuudella, kuin hänen murhaajansa, hän kärsi ääneti tuskansa, antoi vihollisillensa anteeksi ja kuoli 46 vuoden ikäisenä, maaliskuun 29 päivänä vuonna 1792.

Kuningas Kustaa III:tta on niin katkerasti herjattu ja niin ihaellen ilmetelty, että jälkimaailman arvostelu hänestä ei vielä ole vakaantunut. Hänen suurin onnettomuutensa oli se, että hän oli kasvanut ilman jumalanpelkoa ja että häneen oli juurtunut menneitten aikain luulo kuningasten virheettömyydestä. Hän ei ymmärtänyt sitä uusien aatteiden ja suurten kumousten aikakautta, jossa hän eli. Niinkuin lahjakkaissa ihmisissä ainakin, oli hänessä suuria vastakohtia: toisinaan sankari urhoollisuudessa, voimassa, kestävyydessä ja ahkeruudessa, toisinaan taas häälyvä perhonen, joka leikkien kukkasten kanssa unhotti kaikki surut ja kaikki vakavat ajatukset. »Älyr kuninkaaksi» häntä nimi-

tettiin, ja älykäs hän olikin, mutta kuninkaaksi ei hänestä ollut huojuvalle valtaistuimelle. Nekin, jotka olivat enimmän moittineet häntä hänen eläessään, surivat häntä hänen kuoltuansa, ja suomalaiset arvelivat niinkuin Vänrikki Stool, että »sääli oli niin uhkeata kuningasta.»

176. Kustaa Mauri Armfelt.

Millainen herra, sellainen palvelija, sanoo vanha sananlasku, eikä ainoastaan Kustaa III:nnen hoviherrat, vaan koko hänen aikakautensa otti hänet esikuvakseen. Kauan eli sitte Suomessakin yhä harveneva joukko näitä kustavilaisia, joilla myöhemmän ajan yksinkertaisemman ja kömpelömmän polven rinnalla on arvokkaampi ryhti, hienompi tapa ja tuo kursaileva kohteliaisuus, joka ennen oli tapana. Tämä siisti käytös, tämä kohteliaisuuden sääntöjen tarkka noudattaminen ei ollut ainoastaan aatelisilla, sotilailla ja korkeimmilla virkamiehillä, vaan myöskin papeilla, porvareilla ja sellaisilla talonpojilla, jotka olivat olleet herrasmiesten seurassa. Tämän kauniin pinnan alla oli toisinaan paljon kevytmielisyyttä, paljon pilkallista ja pisteliästä sukkeluutta; mutta usein nähtiin siihen yhdistettynä paljon sydämellisyyttä ja jalomielistä rakkautta kaikkeen, mikä on hyvää, ylevätä ja kaunista. Onnellista ei ollut, että kustavilainen aikakausi teki juovan suuremmaksi herrasluokan, joka itseään nimitti sivistyneiksi eli »paremmiksi ihmisiksi», ja »halvemman» työkansan välillä, johon oppimaton kansa kuului. Onnellista ei myöskään ollut, että tämä herrasluokka, joka puhui ruotsia, ylenkatsoi alhaista kansaa, joka enimmiten puhui suomenkieltä. Mutta kustavilainen aikakausi tutusti meidän tähän asti sivistymätöntä kansaa sivistyneen Europan tapoihin ja seurustelemiseen. Kaikista jaloista tavoista, joita meillä on — tieteistä ja taiteista, vieläpä nuorison tanssileikeistäkin ja viulunsoittajan säveleistä talonpoi-

kaikissa häissä — tulee meidän enimmäkseen kiittää Kustaa III:nnen aikakautta.

Suomen kansan keskuudesta lähtikin yksi täydellisimpiä kustavilaisia, tuo loistava, ihailtu Kustaa Mauri Armfelt. Hän oli syntynyt Marttilan pitäjässä vuonna 1757 huhtikuun 1 päivänä, jota päivää hän tapasi nimittää ensimäiseksi sutkauksekseen. Neljän vuoden ikäisenä hän näki unissaan, että enkeli astui taivaasta hänen luoksensa ja lupasi täyttää kolme toivomusta, jotka hän itse saisi valita. Silloin sanotaan hänen toivoneen kolmea hyvää: tullakseen ruhtinaan suosikiksi, saadakseen sotilaana voiton ja tullakseen kaikkien rakastetuksi, joita hän tahtoi miellyttää. Kaikki nämä kunnianhimoiset toivomukset täyttyivät: ensimäinen vuonna 1780, jolloin hän ulkomaan matkalla voitti Kustaa III:nnen suosion, toinen silloin, kun hän oli päällikkönä sodassa venäläisiä vastaan, ja kolmas koko hänen elämänsä aikana.

Kuningas Kustaa jätti 13 vuotisen pojan, joka sitte tuli kuninkaaksi nimellä Kustaa IV Aadolf. Hänen alaikäisenä ollessaan hoiti hallitusta hänen setänsä herttua Kaarle, mutta kuningas vainaja oli määrännyt uskollisen ystävänsä Armfeltin poikansa likeisimmäksi neuvonantajaksi. Tämä ei miellyttänyt Kaarlea eikä hänen kaikkivaltiasta suosikkiansa parooni Reuterholmia, joka hänkin oli syntyään suomalainen. He lähettivät Armfeltin Ruotsin lähettiläälksi Italiaan. Armfelt epäili heitä: hän luuli, ettei nuori kuningas ollut kyllin turvattuna heidän kunnianhimoisilta pyyteiltään, ja vaihteli kirjeitä ystäväinsä kanssa Ruotsissa, tuumaten kukistaa Reuterholmin ja tehdä kuninkaan täysikäiseksi ennen määrä-aikaa. Nämä kirjeet avattiin tiellä Hampurin postikonttorissa, jonka jälkeen Armfelt ystävineen joutui syytteenalaiseksi ja tuomittiin maankavaltajana kuolemaan. Kun Armfeltia ei saatu kiinni, sanotaan Reuterholmin palkanneen rosvoja murhaamaan hänet. Kaikkialla väijyttynä, mutta pelastuneena ihailevien ystäväinsä avulla, joita hän joka paikassa saavutti, onnistui Armfeltin päästä pakoon Venäjälle. Sieltä hänet kutsuttiin takaisin, kun Kustaa IV Aadolf tuli täysikäiseksi, mutta hän oli liian rohkeamielinen pysyäk-

seen kauan tuon itseluuloisen kuninkaan suosiossa. Silloin Armfelt meni Venäjän palvelukseen ja sai elämänsä lopulla vielä kerran palvella isänmaatansa Turun akatemian kanslerina ja puheenjohtajana siinä komiteassa, joka esitti keisarille Suomen asioita. Kreivi Kustaa Mauri Armfelt kuoli vuonna 1814. Kauniina, älykkäänä ja sukkelapuheisena tunnettiin ja ihailtiin häntä kaikissa Europan hoveissa. Kirjavien vaiheittensa, maanpakolaisuutensa sekä erinomaisen lumoamistaitonsa tähden on häntä verrattu muinaisen Kreikan kuuluisimpaan ihastuttajaan ja nimitetty »Pohjolan Alkibiadeeksi».

Herttua Kaarlen ja Reuterholmin hallitus oli Kustaa III:nnen hallitukseen verrattuna kuin harmaa iltahämärä. He tahtoivat tehdä kaikki paremmin kuin hän, horjuivat sinne ja tänne, olivat hyvässä sovussa Ranskan, mutta huonossa Venäjän kanssa. He tahtoivat saada aikaan säästäväisyyttä, kielsivät kahvin ja silkin käyttämisen, mutta saavuttivat enemmän pilkkaa kuin hyötyä. Kaikki toivoivat parempia aikoja, kun nuori kuningas itse ryhtyi hallitukseen lopulla vuotta 1796. Hän oli silloin ujo ja harvapuheinen 18 vuotias nuorukainen, tunnettu rehellisyydestään ja jäykkyydestään, joita hän jo osotti, kun hän purki kihlauksensa keisarinna Katarinan pojantyttären kanssa Pietarissa senvuoksi, ettei naimakirja ollut kirjoitettu niin, kuin oli sovittu, — joka vastustus niin harmitti mahtavata keisarinnaa, että hän kohta sen jälkeen sairastui ja kuoli.

177. Henrik Gabriel Porthan.

Kaikki nykyajan sivistyneet kansat ovat rakentaneet muistopatsaita suurille kuninkaille, sankareille ja älyniekoille. Suomenkin kansa on pystyttänyt sellaisen muistopatsaan, mutta ei kuninkaalle, ei sotapäällikölle eikä valtiomiehelle, vaan rakastetulle ja muistettavalle tiedemiehelle. Henrik Gabriel Porthanin pronssinen muistopatsas, sellaisena kuin se tähän on kuvattu, pystytettiin vuonna 1864 aukealle paikalle Turun tuomiokirkon edustalle ja kustannettiin yli koko maan kootuilla

varoilla. Millä oli juuri hän ansainnut kunnian tulla näin muistettavaksi sankarien ja kuningasten edellä?

Hän oli maalaispapin poika, syntynyt kaukana Viitasaaressa vuonna 1739. Siitä päivästä asti, jolloin hän tuli ylioppilaaksi Turun akatemiaan, oli koko hänen elämänsä tieteelle ja isänmaalle pyhitetty. Tarkalla huomiolla, lujalla tahdolla ja kestävällä, kärsivällisellä, lakkaamattomalla työllä hän kokosi sellaiset tietovarat, että hän oli akatemialle kaunistukseksi. Hän tuli latinankielen professoriksi; hän hoiti akatemian kirjastoa, hän oli tämän oppilaitoksen tuki ja kunnia, kaikkien sen oppilaiden isällinen ystävä, vieläpä koko maansa opettaja. Mutta sen vuoksi ei hänelle muistopatsasta pystytetty, eikä sen kään vuoksi, että hän on perustanut maamme historian, vaan siitä syystä, että hän on perustanut ensimäisen selvän tajuntamme siitä, että Suomen kansa on itsenäinen, omintakeinen kansa.

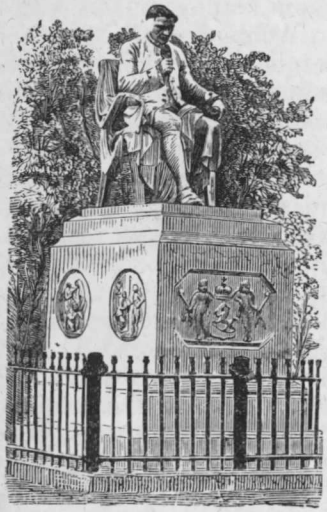

Suomen kansa oli olemassa aina siitä ajasta asti, jolloin sen sirpaleet alkoivat Pähkinälinnan rauhan jälkeen kasvaa yhdeksi; olemme nähneet, kuinka puutteellinen ja epäselvä oli tämän kansan käsitys itsestään. Sillä ei ollut aikaa ollut tätä ajatella; sehän oli lakkaamatta taistellut henkensä ja elatuksensa puolesta. Kun muinoin herttua Juhana tai keisarinna Elisabet tai Anjalan miehet olivat puhuneet itsenäisestä Suomesta, ei kukaan heitä ymmärtänyt, eikä olisi sellainen ulkonainen (valtiollinen) itsenäisyys silloin ollutkaan meille hyödyllinen. Sellaista ei Porthankaan opettanut meille; valtakuntaa ajatellessaan hän sanoi itseänsä ruotsalaiseksi. Hän opetti meille, että Suomen kansa on Jumalalta saanut sellaisen ominaisen luonteen, että sen tulee omasta itsestään ottaa paraat elinvoimansa

ja kehittyä vapaasti omalla tavallaan, jotta kaikki ne jalot siemenet, jotka Jumala on kylvänyt tähän kansaan, kypsyisivät ja hyödyttäisivät ihmiskuntaa.

Sellainen suuri aate, jota ei kukaan ennen ollut selvästi tajunnut, alkoi nyt vähitellen Porthanille selvitä. Niinkuin Luther muinoin tutki raamattua ja löysi siitä Jumalan evankeliumin, niin tutki Porthan maamme historiata, maantietoa, kansanrunoutta ja kieltä ja löysi niistä Suomen kansan. Hänelle tuli yhä selvemmäksi, että me kyllä olimme toisen valtakunnan aluetta ja että meidän täytyi paljon toisilta oppia, mutta että meidän kuitenkin tuli olla omintakeinen kansa, jos tahdoimme elää emmekä vaan olla muiden jälkijatkona, omaa arvoa ja tahtoa vailla. Täysin varma hän ei ollut tavasta, miten tämä tulisi meille mahdolliseksi, sillä hän ei uskaltanut siihen aikaan ajatellakaan Suomen irroittamista Ruotsista. Vasta tämän tapahduttua, viisi vuotta hänen kuolemansa jälkeen, alkoi hänen aatteensa versoa uuden ajan pohjalla ja lähteä lukukamarista itse elämään. Silloin ilmestyi toisia, jotka alkoivat panna Porthanin aatetta käytäntöön ja työllään edistää Suomen kansan itsenäistä kehittymistä, sen kansalais-vapautta, sen kieltä, sen kasvattavaa ja hedelmällistä voimaa joka alalla ja sen aina nöyrää, mutta arvossa pidettyä asemaa vapaana, omintakeisena kansana muiden kansain rinnalla. Tällaisen suuren työn perustaminen on Henrik Gabriel Porthanin ansio, ja kun hän kuoli vuonna 1804, suri häntä koko maa niinkuin isäänsä.

Hän se myös vuonna 1771 alkoi Suomessa toimittaa ensimäistä ruotsinkielistä sanomalehteä, nimeltä »Åbo Tidningar», ja muutamia vuosia jälkeenpäin ilmestyi myös ensimäinen suomenkielinen sanomalehti, »Suomalaiset Tietosanomat». Ne olivat aivan pieniä, harvakseen ilmestyviä lehtisiä; mutta tästä pienestä alusta on sanomalehdistö nykyään kasvanut tuiki tarpeelliseksi päivän uutisten, maailman keksintöjen ja hyödyllisten tietojen levittäjäksi.

Monien mainioiden suomalaisten tiedemiesten joukosta mainitsemme tässä ainoastaan Porthanin aikalaisen ja ystävän, lakitieteen professorin Mathias Caloniuksen, joka eli vuoteen 1817. Hän oli suurimmassa

arvossa pidetty lainoppinut opettaja, tuomari ja kirjailija koko valtakunnassa ja valtiomies, joka käytti tietojensa, arvonsa ja isänmaanrakkautensa voimaa maansa hyväksi sinä suurena käänneaikana, jolloin Suomi erotettiin Ruotsista. Kahta niin oppinutta, niin valtavaa, niin rehellistä miestä kuin Porthan ja Calonius, on Suomessa harvoin nähty yhdessä.

178. Frans Mikael Franzén.

Maamme on kasvattanut mainioita miehiä ja kansalaisia seuraavassa järjestyksessä: ensin piispoja, sitten sotilaita, sitten valtiomiehiä, sitten tiedemiehiä, sitten runoilijoita ja viimeksi taiteilijoita. Ne kaikki ovat palvelleet isänmaata; mutta se, joka palvelee isänmaata, palvelee samassa myöskin ihmiskuntaa.

Ensimäinen ja paras runoilija oli Suomen kansa, joka on kertonut ne kauniit sadut ja laulanut ne laulut, joista ennen olemme puhuneet. Kaikki parhaimmat senjälkeen ilmestyneet laulajat ovat omistaneet jonkin verran kansan henkeä, sen yksinkertaisuutta ja syvyyttä. Mutta runoustaide, joka noudattaa järjestettyjä sääntöjä, on nuorempi taide, ja se alkoi ensin ruotsinkielisenä saada arvoa, koska tämä kieli oli enemmän kehittynyt ja sillä oli esikuvia Ruotsissa. Vaikka moni koetti kirjoittaa säännönmukaisia runoelmia suomenkin kielellä, ovat ne kuitenkin kohonneet suurempaan arvoon vasta meidän aikoinamme, kun suomenkieli on enemmän kehittynyt. Sillä laulu ja kaunotaide ovat sivistyksen kukkia; senvuoksi ne viimeisinä saavuttivat suuremman täydellisyyden. Ennenkuin kukat puhkeavat, täytyy kasvin juurtua, varttua ja lehdittyä.

Ruotsinkielinen runoustaide alkoi Suomessa Jaakko Fresen valituslauluilla jo Kaarle XII:nen aikana. Vapauden ajan lopulla sai suomalainen valtiomies kreivi Kustaa Filip Creutz suuren maineen liikuttavilla, hienoilla ja kauniilla, senaikuisten Ranskan esikuvain mukaan tehdyillä runoelmillaan. Hän valmisti tien

Suomen ensimäiselle suurelle runoilijalle, Frans Mikael Franzénille.

Franzénin isä oli kauppias Oulussa ja olisi suonut, että poikakin olisi ruvennut kauppiaaksi. Mutta hento ja ujo poikanen teki huonosti tehtävänsä kauppapuodissa, mutta menestyi koulussa hyvin. Hän sai noudattaa Jumalan kutsumusta ja tuli ylioppilaaksi Turussa 13 vuotiaana. Siellä hän oli Porthanin rakkain oppilas, väsymätön oppimaan ja tuli historian professoriksi. Jo pienenä hän oli sepittänyt surullisen laulun kuolleesta lintusesta. Hän rakasti paljon pientä laululintua, joka valoisana kesäyönä lauloi viiritangon päässä hänen isänsä talossa; tämä lintu, joka lauloi Suomen luonnon sydämestä, opetti Franzénin laulamaan. Suomi ja Ruotsi ihmettelivät hänen yksinkertaisia, sydämellisiä laulujaan, jotka niin vähän olivat senaikuisten koreiden, mutkikkaiden runoelmain kaltaisia, ja 21 vuoden ikäisenä oli tuo Suomen pohjanperiltä lähtenyt laulaja jo maan kuulu. Koko hänen pitkä elämänsä kului sitte vuoroin laulun, tieteen, kirkon ja isänmaan palveluksessa, mutta ennen kaikkia muistelemme häntä runoilijana, sillä Jumala oli antanut hänelle laulun lahjan.

Ihmisen parhaat ajatukset ja työt ovat lahjoja kaiken hyvän antajalta. Sen tiesi Franzén. Kirjoittaessaan suurempia ja pienempiä runoelmiaan — pienet olivat sydämellisempiä ja parempia kuin suuret — tiesi hän hyvin, että kaikki paras tuli ylhäältä. Hänen ei tarvinnut vaivaloisesti miettiä ja muodostaa runoelmaansa; se syntyi itsestään. Ja tämä teki hänet niin nöyräksi, niinkuin sen tuleekin olla, joka on parhaansa lahjaksi saanut. Hän oli mitä lempein ihminen; kirkastettu loiste oli hänen kauniissa silmissään ja hänen kumartuneen päänsä ympärillä. Kun Suomi erotettiin Ruotsista, muutti Franzén sinne murehtien isänmaansa kohtaloa,

jota hän ei koskaan lakannut rakastamasta. Ruotsissa hän tuli kirkkoherraksi ja viimein piispaksi pohjoiseen Hernösandiin. Siellä hän palveli monta vuotta Jumalan valtakuntaa sillä suurella, lempeällä ja hellällä vakavuudella, joka teki hänet niin rakastetuksi. Hän on, paitsi runoelmiaan, painattanut kauniita virsiä ja saarnoja sekä useita muistopuheita mainioista miehistä.

Vuonna 1840, kun yliopisto vietti riemujuhlaansa, kävi piispa Franzén suomalaisessa isänmaassansa. Kaikki täällä oli uutta ja outoa: uusi esivalta, uudet ihmiset, uudet virstantolpat. Ainoastaan nuoriso, joka kunnioituksella ja rakkaudella tervehti häntä tervetulleeksi, oli vielä sama nuoriso kuin entisinä aikoina.

Kiikkutuolissa, nuorimman tyttärensä tuudittamana, hän päätti seitsemän vuotta sen jälkeen, vuonna 1847, elämänsä Hernösandissa, 75 vuoden vanhana. Piispa Franzénin satavuotisen syntymäpäivän muistoksi vietettiin monin paikoin Suomessa ja Ruotsissa juhla helmikuun 9 päivänä 1872. Hänelle on muistopatsas pystytetty Ouluun koko Suomessa kootuilla varoilla.

Franzénin aikalainen oli runoilija Mikael Choraeus, papinpoika Vöyristä, joka kuoli hovisaarnaajana Tukholmassa jo 1806. Hän oli tunnettu kokkapuheistaan, kaunopuheliaisuudestaan sekä monista iloisista, liikuttavista ja surullisista runoistaan. Franzénin ja Choraeuksen lauluja luki ja lauloi yleisesti Suomen senaikuinen sivistynyt nuoriso. Nämä molemmat olivat niin uskollisia ystäviä, että Choraeus kuolinvuoteellaan pyysi Franzénia, joka silloin oli leskimies, ottamaan puolisoksensa hänen nuoren leskensä; joka tapahtuikin.

---

179. 1808 vuoden sota.

Yhdeksästoista vuosisata teki tuloaan maailmaan suurilla muutoksilla. Uuden ajan koittaessa uudet aatteet, ihmiset ja uuden ajan nuoriso ryhtyivät taisteluun vanhan ajan miehiä vastaan. Suuren suuret sotajoukot taistelivat toisiansa vastaan, rajoja muuteltiin, valtakuntia

kukistettiin, valtaistuimet vapisivat. Ja tämä suuri aatteiden ja kiihkojen myrsky tempasi viimein mukaansa kaukaisen Suomenkin. Sillä uusi aika on sellainen, että kaikkein kansain onni ja onnettomuus on likeisessä yhteydessä; tuskinpa on niin unhotettua soppea, tuskin niin pientä torppaa kaukana Suomen metsissä, ettei suuren maailman suuret tapaukset niihinkin koskisi.

Sellaisena väkivallan aikana, joka koetteli kansain ja ruhtinasten kaikkia voimia, oli Jumala nostanut Ruotsin valtaistuimelle nuoren, rehellisen ja hyvää tarkoittavan, mutta ymmärrykseltään heikon ja hovi-imartelijain seurassa huonosti kasvatetun kuninkaan. Kuningas Kustaa IV Aadolf oli saanut niin suuria ajatuksia kuninkaallisesta arvostaan, että hän kolmivuotiaana loukkaantui siitä, etteivät hoviherrat olleet juhlapukuun puetut hänen syntymäpäivänään. Hän luuli, että kuningas tiesi kaikki paremmin kuin muut, oli äärettömän itsepäinen, kysyi harvoin neuvoa muilta ja halveksi varoituksia. Sen lisäksi hän oli närkäs ja arka pikku asioissa. Isä Kustaa III oli pannut vaatetukseen ja ulkonaiseen käytökseen suuren arvon. Poika määräsi kuninkaallisen säännön kautta palmikkojen pituuden, joita upseerien tuli pitää niskassa tekotukan jatkona. Jokaisen napin piti olla niin eikä toisin. Nuorella kuninkaalla oli surullinen muisto isänsä verisestä kuolemasta. Hän piti Ankarströmin rikosta Ranskan uusien vapausoppien vaikuttamana, vihasi ranskalaisia, eikä luullut voivansa kyllin ankarasti ehkäistä vapautta, varsinkaan painovapautta.

Kustaa IV:nnen Aadolfin hallitessa oli toistaiseksi rauha ja hyvä toimeentulo maassa. Vuonna 1797 perustettiin Suomen talousseura maanviljelyksen ja käsitöiden edistämiseksi. Jokaisen torpparin oli pakko viljellä perunoita; sotamiehiä käytettiin koskien perkaamiseen, rokotus pantiin toimeen ja pelasti monta tuhatta henkeä. Kuningas osoitti Suomelle suurta hyväntahtoisuutta. Kesällä vuonna 1802 hän matkusti nuoren puolisonsa Fredrikan kanssa halki maan ja laski silloin peruskiven uudelle Turun akatemian rakennukselle. Kansa tunkeutui perinnäisellä uskollisuudella Kustaa III:nnen pojan ympärille ja katseli huvikseen, kun kuninkaalliset söivät päivällistä avonaisten ikkunain ääressä kaikkien nähden.

Urhoollisessa, loistavassa, alati rauhattomassa Ranskassa ilmestyi tähän aikaan mahtava sotapäällikkö ja keisari nimeltä Napoleon Bonaparte (jota suomalaiset nimittivät »Punaparraksi»). Hän voitti kaikki vihollisensa ja tahtoi saattaa koko Europan valtansa alaiseksi. Kustaa IV Aadolf uhmasi ja ärsytteli tätä mahtavaa miestä, voimatta häntä vastustaa, ja kävi häntä vastaan taidotonta ja onnetonta sotaa Pommerissa. Englanti ja Venäjä olivat Napoleonin vahvimmat vastustajat. Silloin Napoleon vuonna 1807 yhtyi Venäjän keisarin Aleksanteri I:sen kanssa Tilsitissä, teki rauhan ja tarjosi palkinnoksi Suomen, jos Aleksanteri auttaisi häntä englantilaisia vastaan. Napoleonilla oli tapana näin lahjoittaa pois toisien maita, joita hän ei itse voinut pitää, ja nyt hän tahtoi rangaista Ruotsin kuningasta. Keisari Aleksanteri epäili: Kustaa IV Aadolf oli hänen lankonsa, ja oli tosin ymmärtämättömyydessään ärsyttänyt Venäjätä, vaan ei kuitenkaan antanut syytä sotaan. Mutta venäläiset olivat kaksi kertaa ennen valloittaneet Suomen, pitäneet osan ja antaneet loput takaisin. He tunsivat maan, he katsoivat Pietari suuren työn vasta silloin päätetyksi, kun Venäjä oli saanut haltuunsa kaikki Suomenlahden rannat ja vallitsi Suomea, joka oli niin likellä Pietaria. Luulivatpa myöskin Anjalan ajoilta, että monet suomalaiset mieluummin soisivat maansa yhdistetyksi Venäjään. Senvuoksi keisari Aleksanteri kehoitti Ruotsin kuningasta sulkemaan Itämeren englantilaisilta laivoilta, ja kun kuningas ei siihen suostunut, ryntäsi helmikuussa vuonna 1808 kolme venäläistä sotajoukkoa Suomeen.

Venäjän sotapäällikkö, kreivi Buxhöwden, aikoi valloittaa maamme noin vain sivumennen. Hän oli kuullut, että suomalaiset olivat tyytymättömiä Ruotsin valtaan, ja käski kuuluttaa, että kaikki pysyisivät alallansa, ettei kellekään tapahtuisi väkivaltaa, ja että Suomen sotilaiden tulisi luopua Ruotsin sotalipuista ja heittää aseensa Venäjän sotapäälliköille; he saisivat silloin maksun kivääreistä ja sapeleista. Mutta tämä päällikkö ei tuntenut Suomen kansaa eikä Suomen sotilasta. Kansa pysyi uskollisena lailliselle esivallalleen, sotamiehet eivät karanneet, vielä vähemmin myivät he aseensa; he sotivat

lippunsa alla kuolemaan asti. Tämän uskollisuuden ymmärsivät venäläiset hyvin kyllä, he olivat itse uskollisesti ja urhoollisesti isänmaatansa puolustaneet, ja olisivat ylenkatsoneet meidän kansaa, jos se olisi vilpistellyt velvollisuuksiensa täyttämisessä.

Vuonna 1808 oli Suomella noin 19,000 omaa sotamiestä, paitsi nostoväkeä; mutta tämä sotavoima oli laajalle hajoitettu, huonosti varustettu ja valmistumaton sotaan. »Nälissään, palellessaan, se kuitenkin vielä voitti.» Ne, jotka talvisydännä ennättivät rajalle, puolustivat joka peninkulman alaa maastaan ja peräytyivät taistellen väkevämpänsä tieltä. Alkupuolella maaliskuuta oli suurin osa meidän sotajoukkoamme koossa Hämeenlinnan lähellä vanhan kenraali K l e r c k e r i n johtamana ja odotti käskyä rynnätä vihollista vastaan. Silloin kuningas lähetti tänne kelvottoman sotapäällikön, kreivi M a u r i K l i n g s p o r i n. Hän ei ollut viisastunut esiisäimme vahingosta, hän oli unhottanut, että Suomi joutui perikatoon Kaarle XII:nen aikana Lybeckerin ja vuonna 1742 Lewenhauptin kautta. Kingspor seurasi heidän onnetonta esimerkkiänsä. Hän ei ymmärtänyt kansaansa, ei sotamiehiänsä, ei velvollisuuttansa eikä sotakunniataan. Hän ajatteli vain kuninkaan suosiota, joka oli käskenyt hänen pelastaa sotajoukkonsa, kun hänen olisi pitänyt pelastaa maa. Ei sekään auttanut, että vanha Klercker lupasi panna seitsenkymmenvuotiaan päänsä takaukseen voitosta. Surulla ja harmilla täytyi taistelun valmiin Suomen sotajoukon heittää maansa viholliselle alttiiksi ja peräytyä kauas pohjoiseen Oulua kohti, jotta olisi tie auki Ruotsiin.

Svartholman pieni linna oli antautunut taistelutta, mutta vielä seisoi suuri luja Viapori kallioillaan meren keskellä; — Viapori, joka nyt oli, mitä menetetty Viipuri oli ennen ollut, ei ainoastaan Ruotsin turvana, vaan Suomen portin lukkona. Kun Klingspor pakeni, sanoivat vanhat ja nuoret: »Viapori suojelee meitä jäykillä muureillaan, taitavalla päälliköllään, 6,000 urhoollisella sotamiehellään, 2,000 tykillään, suurilukuisella toista sataa sotalaivaa käsittävällä laivastollansa. Se on hyvin varustettu, ja Helsingin läheisiltä vuorilta ammutut

vihollisen luodit putoavat voimattomina mereen, niinkuin rakeet kimmoavat kalliosta.»

Mutta niin ei käynytkään: Viapori kukistui, mutta se ei kukistunut niinkuin Viipuri. Lujina niinkuin linnan muurit olivat sotamiesten rivit, mutta päällikkö horjui, ja meren uljas kuningatar, Suomen vahva lukko, jätettiin 3 päivänä toukokuuta v. 1808, kaikkine varastoineen, laivoineen ja aseineen, pienelle venäläiselle sotajoukolle, joka — ollen itse tuskin suurempi miesluvultaan kuin linnan puolustajat — kummastuksella näki näiden lähtevän pois vielä jäässä olevan merenlahden poikki. Helsinki sai toisen kerran kokea samaa nöyryytystä kuin vuonna 1742 — joilla kummallakaan ei ole vastavertaa urhoollisen kansan menneissä vaiheissa. Silloin valtasi koko maamme sama sanomaton ja äänetön kauhistuksen tunne kuin vuonna 1710, mutta tällä kerralla ei säilytetty kunnia sitä lieventänyt. Maa julistettiin Venäjän valtakuntaan yhdistetyksi, ja sen asukasten täytyi osittain kirkoissa, osittain käräjätuvissa ja raastuvissa vannoa keisarille uskollisuudenvala.

180. Kaarle Juhana Adlercreutz.

Pitkällä surullisella paluuretkellään oli Suomen sotajoukko ikäänkuin kadoksissa kaukaisessa pohjolassa. Ei kukaan tiennyt, miten sen oli käynyt, ei kukaan toivonut enää mitään sen aseilta. Silloin, kun mielet vielä olivat hämmästyksissä Viaporin kukistumisesta, alkoi tulla odottamattomia voitonsanomia pohjoisesta, ja kohta oli Kaarle Juhana Adlercreutzin nimi kaikkein huulilla.

Hänen aatelinen sukunsa polveutui talonpojista Lohjan pitäjästä, ja itse hän oli syntynyt Kiialan kartanossa Porvoon pitäjässä vuonna 1757. 12 vuoden ikäisenä hän meni sotapalvelukseen ja oli kapteenina Karjalan rakuunoissa, kun hän vuonna 1789 haavoittui Döbelnin keralla Porrassalmella. Älykkäänä ja uskaliaana Adlercreutz oli jo kunnialla monet tulet kestä-

nyt, kun hän huhtikuussa v. 1808 kenraaliajutanttina tuli Klingsporin lähimmäksi mieheksi päällikkökunnassa ja sai toisinaan vallan ominpäin jotakin uskaltaa. Sotajoukko oli tullut Raaheen, kintereillä aina urhoollinen, iloinen, parrakas Kulnew ja hänen tuulennopeat kasakkansa. Toisena pääsiäispäivänä, 18 päivänä huhtikuuta, Klingspor istui rekeensä, ajoi edemmäksi pohjoiseen ja käski sotajoukon tulla jäljessä. Vastahakoisesti seurasi Adlercreutz, joka johti sotajoukkoa, ja oli ennättänyt Siikajoelle, kun takaa-ajava vihollinen kiivaasti ryntäsi hänen päällensä. Hän kääntyi päin ja piti puoliaan viisi tuntia. Silloin kello 6 illalla hän huomasi venäläisten hajonneen liian kauas sivuille, jonkatähden hän päätti hyökätä heidän keskirintamaansa. Iloista hurraata huikaten juoksivat uusmaalaiset ja savolaiset takaisin jään poikki, kiipesivät jyrkkää ranta-äyrästä ylös ja valloittivat siinä olevan kylän. Toisia seurasi jäljessä; Venäjän sotajoukko hajotettiin kahtia ja sen täytyi tappiolla peräytyä. Tämä ensimäinen voitto rohkaisi Suomen sotajoukon lannistuvaa mieltä. Yhdeksän päivää senjälkeen voittivat Adlercreutz ja Cronstedt toisen venäläisen sotajoukon Revonlahdella, ja nyt oli surkea pakoaika lopussa. Nyt marssi sotajoukko uudestaan ja uudella toivolla etelää kohti. Vastahakoisesti seurasi Klingspor vuorostaan; hän rakasti enimmin herkullista pöytää niin kaukana sotatantercelta kuin mahdollista.

Kallisarvoisia viikkoja kului hukkaan. Eteenpäin kulki kuitenkin Adlercreutz, eteenpäin kulki porilaisineen tuo urhoollisista urhoollisin Yrjö Kaarlevon

Döbeln, musta side otsalla. Ruotsissa syntyneenä hän oli ylpeä saadessaan taas vertansa vuodattaa suomalaisten soturien johtajana. Döbeln ja Kulnew pitivät toisiaan niin suuressa arvossa, että Döbeln kielsi sotilaitaan Kulnewia ampumasta ja Kulnew sotilaitaan Döbelniä ampumasta.

Juhannus-aamuna jyrisivät tykit Uudenkaarlepyyn luona, jossa vihollisen sotajoukko pelastui vangiksi joutumasta siten, että nopeasti peräytyi poltetun sillan taakse. Seuraavana päivänä vihollinen ryösti Vaasan, jossa ruotsalainen sotajoukko oli noussut maalle ja joutunut tappiolle. Semmoinen oli kuninkaan tapa käydä sotaa. Hän tarvitsi ruotsalaiset sotajoukkonsa tanskalaisia vastaan; hänpä alkoi valloittaa Norjan. Kerran hän lähestyi laivastoineen Turkua, mutta kääntyi takaisin, kun Venäjän laivasto näyttäytyi, ja viipyi myöhään syksyyn Ahvenanmaalla.

Lapualla Pohjanmaalla käy monta tietä ristiin. Siinä seisoi venäläinen armeija Rajewskin johtamana avaralla kentällä kahden kylän välissä kirkon ja joen lähellä. Sen jääkärit väijyivät ruispelloissa ja kaatoivat monta urhoollista miestä. Adlercreutz järjesti ryntäyksen. Döbeln otti osakseen suurimman puolen vaarasta. Ensimäisinä ryntäsivät porilaiset ja Karjalan jääkärit; kaikki tahtoivat kilvan uhmata hirmuista luotituiskua. Iso kirkonkylä valloitettiin; Liuhtarin kylän sytytti voitettu, mutta taidolla peräytyvä vihollinen palamaan. Se oli uljas voitto. Suomen sotajoukko ryntäsi nyt kolmena osana etelää kohti: etelä-Pohjanmaalla nousi kansa ja ampui kuoliaiksi kuljeksivia vihollisia, josta sitten koitui talonpojille kova rangaistus. Roth ja Spof, kaksi uskaliasta partiolaista, kävivät 40 porilaisen kanssa, niinkuin muinoin kivekkäät, omin päin sotaa Näsijärven tienoilla, ahdistaen vihollisten kuriireja ja tavarakuormia.

Nyt käsitti kreivi Buxhöwden, joka oli maan hallitusmiehenä Turussa, ettei Suomea käynyt valloittaminen muuten kuin tosisodan kautta. Uusia joukkoja valittua, sotaan tottunutta, urhoollista väkeä tuotiin Suomeen, ja Adlercreutzia vastaan lähetettiin nuori älykäs kreivi Kamenski. Elokuussa vihollinen taas eteni voimakkaana ja järjestettynä uuden ryntäyskaavan

mukaan, ja nyt tuli »hypätä morsiushyppyä», niinkuin Kaarle XII:nnen oli tapana sanoa. Ei lepoa enää yöllä eikä päivällä, kaikkialla kuului tykkien pauke, kaikkialla vuoti verta. Meno- ja paluumarssit väsyttivät sotamiehiä. Alavus oli eteläisin paikka, johon Suomen sotajoukko raivasi tiensä reippaan voiton kautta, jolloin savolaiset kulkivat etupäässä. Mutta kun kohta senjälkeen uljas Otto von Fieandt joutui tappiolle Karstulassa, ja vihollinen uhkasi pohjoista rantatietä, ei kukaan voinut enää estää vapisevan Klingsporin paluumatkaa pohjoiseen, joka kuitenkaan nyt ei ollut kunnoton pakoretki. Uhkamielisenä ja harmistuneena pysähtyi Suomen sotajoukko tuon tuostakin rinta vihollista vastaan, voitti toisena päivänä, peräytyi toisena. Näin saapuivat harvenneet, haavoitetut, ruudista mustuneet rivit merenrannikolle. Klingspor oli nyt saanut odottamattoman käskyn »ajaa vihollisen maasta» ja jätti tuskissaan koko päällikkyyden Adlercreutzille. Tämä pysähtyi lujaan asemaan Oravaisiin, kolmen peninkulman päähän Uudestakaarlepyystä etelään. Hänellä oli 4,900 miestä, puoliksi ruotsalaisia, ja 17 tykkiä. Syyskuun 14 päivänä ryntäsi Kamenski hänen kimppuunsa 7,800 miehen ja 20 tykin kanssa. Verinen, niinkuin Suomen viimeinen taistelu vuonna 1714, oli tämäkin päivä Oravaisten kentällä. Tappelu kesti kello 6:sta aamulla myöhään syysillan pimeään. Kulnew oli alkanut leikin savolaisten kanssa; sitten taisteltiin muutaman puron omistamisesta, jonka kumpikin yhtä suurella urhoollisuudella vuoronperään valloitti. Silloin päätti Adlercreutz, niinkuin Siikajoellakin, murtaa Venäjän hajanaisen sotajoukon keskirintaman. Hän jätti vahvan asemansa ja ryntäsi voitollisena puhki vihollisten rivien. Mutta nyt oli vastassa vereksiä sotajoukkoja, häntä vastaan hyökättiin sivuilta; hänen rivinsä murrettiin, hajoitettiin, työnnettiin oikealle metsään, vasemmalle mereen. Ystävät ja viholliset sekaantuivat pimeässä toisiinsa, ja voitetun joukkonsa pirstojen kanssa Adlercreutz saapui Uuteenkaarlepyyhyn, johon Döbeln sitä ennen oli raivannut hänelle tien voittonsa kautta Juuttaan luona.

Oravaisten kentällä makasi lähes kolmetuhatta kuollutta, niiden joukossa 1,200 ruotsalaista ja suomalaista,

osottaen kummankin sotajoukon miehuutta ja kuoleman halveksimista.

Melkein unhotettuna oli kenraali Sandels savolaisineen koko kesän vastustanut vihollisen rynnäköitä Toivalassa ja Paloisissa pohjois-Savossa. Näissä ja muissa tappeluissa Falander, Malm ja Duncker saavuttivat sankarimaineensa. Kamenski ja Klingspor olivat syksyllä Lohtajalla tehneet aselevon, mutta tämä epuutettiin Savossa 27 päivänä lokakuuta. Sandels oli silloin Iisalmen kirkolla. Koljonvirran luona hyökkäsi 6,000 vihollista hänen 1,400 miehisen joukkonsa kimppuun. Se oli ankara painiskelu vielä viimeisenä hetkenä. Hyökkääjät työnnettiin takaisin virtaan ja jättivät sen rannalle lähes 800 kuollutta ja haavoitettua.

181. Haminan rauha.

Kun suurin osa maata jo oli valloitettu, erotettiin Klingspor päällikkyydestä, niinkuin Lybecker vuonna 1713 ja Lewenhaupt vuonna 1742. Hänen jälkeisensä, kenraali Klercker, sai surullisen toimen koettaa parantaa edeltäjänsä vikoja, kun kaikki oli liian myöhäistä. Sodan käymiseen tarvitaan, paitsi päälliköitä ja sotamiehiä, myöskin rahaa, ruokavaroja, sotatarpeita, sotalääkäreitä, sairaanhoitoa; ja Suomen armeijalta puuttui kaikki. Sandelsin täytyi peräytyä voiton saatuaan, Adlercreutzin tappiolle jouduttuaan. Väsyneinä, haavoitettuina, sairaina, ryysyihin puettuina, usein nälissään ja leipää vailla, mutta aina vielä uhkaava kivääri kyyryisillä hartioilla, kulkivat nämä urhoolliset soturit myöhään syksyllä vielä kerran perimmäistä pohjolaa kohti. Nyt, kun voitto ei enää heidän mieltänsä elähyttänyt, vei väsymys ja puute heiltä viimeiset voimat. Useat näistä kaikissa vaivoissa ja vaaroissa karaistuista miehistä, joita kuolema niin usein oli sotatantereella säästänyt, sairastuivat nyt ja kuolivat unhotettuina ahtaissa kenttälasareteissa. Adlercreutz teki sopimuksen Kamenskin kanssa Olkijoella: koko Suomi Kemijokeen asti jätettiin venäläisille, ja Suomen armeijan tähteet

lähtivät kahtena osastona Ruotsiin. Kenraali Gripenberg, joka johti Turun ja Porin sekä Hämeen ja Uudenmaan rykmenttien tähteitä, luuli kaikki menetetyksi, heitti aseensa ja palasi kotimaahan. Toinen osasto, Savon prikaatin, Karjalan jääkärien ja Pohjanmaan rykmentin jäännökset, taistelivat Cronstedtin ja Sandelsin johtamina viimeiseen asti ruotsalaisten kanssa ja Ruotsin puolesta. Döbeln lausui sitten yksinkertaisilla, kauniilla jäähyväissanoilla kunnioituksensa näille Suomen urhoollisen sotajoukon kallisarvoisille tähteille. Ne olivat ruotsalaisen sotilaan liikuttavat jäähyväiset Suomen sotilaalle, sittenkuin molemmat kuusisataa vuotta niin monella sotatantereella uskollisesti olivat vierekkäin vertansa vuodattaneet.

Tähän aikaan oli valtakunta kuninkaan itsepintaisuuden ja taitamattomuuden tähden joutunut perikatonsa partaalle. Mitä sopi toivoa semmoiselta kuninkaalta, joka vastaukseksi, kun hänen hätääkärsivä suomalainen sotajoukkonsa rukoili saada välttämättömimpiä tarpeita, lähetti upseereilleen armollisen luvan saada talvisodan aikana pitää puuteroimatonta tukkaa! Joka taholla oli vihollisia, ja viimeinenkin ystävä, Englanti, luopui loukkaantuneena. Kun sitten venäläiset maaliskuussa vuonna 1809 menivät jään yli Ahvenanmaalle ja Ruotsin rannikolle sekä jäätyneen Merenkurkun yli Uumajaan, puhkesi kauan kytenyt tyytymättömyys ja Ruotsin sotajoukko länsi-Ruotsissa nosti kapinan. Mutta ennenkuin tämä joukko ennätti Tukholmaan, ja koska kuningas kaikista varoituksista huolimatta tahtoi alottaa sisällisen sodan kapinallista sotajoukkoa vastaan, otettiin häneltä kuninkuus vallankumouksen kautta Tukholmassa 13 päivänä maaliskuuta vuonna 1809. Adlercreutz, hän se vain muutamien kumppanien avulla otti rohkeasti kuninkaan vangiksi Tukholman linnassa, jonka jälkeen kokoontuneet valtiosäädyt asettivat valtaistuimelle kuninkaan sedän, herttua Kaarlen, nimellä K a a r l e XIII. Suomen viimeinen kuningas, Kustaa IV Aadolf, vaimoineen ja lapsineen maanpakoon tuomittuna, kuljeskeli sitte synkkänä ja sureksivana Saksanmaalla eversti Gustafssonin nimellä ja kuoli maanpakolaisena. Hänen jälkeläisiänsä elää vielä Saksassa.

Ruotsin valtiopäivät kiittivät Adlercreutzia ja antoivat hänelle palkinnoksi suuren kuninkaankartanon. Kuusi vuotta hän vaikutti uuden isänmaansa hyväksi mahtavana jäsenenä sen hallituksessa ja kuoli v. 1815, jolloin hänet haudattiin Siikajoen tappelun vuosipäivänä. Itse hän suri sitä, että oli ainoa suomalainen mies, joka oli kuninkaansa syössyt valtaistuimelta. Sellainen teko tuntui raskaalta suomalaisen sydämelle, vaikka hän sillä olikin pelastanut valtakunnan.

Ruotsin senaikuisessa hädässä ja uuden kuninkaan noustua valtaistuimelle, ei kauan viipynyt rauhanteko Venäjän kanssa. Se tehtiin Haminassa 17 päivänä syyskuuta vuonna 1809. Ruotsin täytyi silloin luovuttaa Venäjälle loput Suomea, joka silloin ulottui Kemijokeen, ynnä tämän joen ja Tornion- ja Muonionjokien välillä oleva maa, joka tähän asti oli ollut ruotsalaista Länsipohjan maakuntaa. Sitä paitsi luovutettiin Ahvenanmaa saaristoineen, jota Ruotsi turhaan koetti itselleen pidättää. Lisäksi täytyi Ruotsin luvata tehdä rauha Venäjän liittolaisten kanssa ja keisari Napoleonin tyydyttämiseksi sulkea satamansa Englannin laivoilta. Suomen kansasta sanotaan rauhanliitossa ainoastaan, että koska Venäjän keisari jo vapaaehtoisesti oli vakuuttanut suomalaisille vapaan uskonnonharjotuksen, omistusoikeuden ja muut etuoikeudet, Ruotsin kuningas sen kautta on vapautettu pyhästä velvollisuudestaan tehdä välipuheita entisten alamaistensa eduksi.

Ja näin siis koko maamme 17 päivänä syyskuuta vuonna 1809 yhdistettiin Venäjän valtakuntaan.

182. Vänrikki Stoolin tarinat.

Suomen erottaminen Ruotsista jätti jälkeensä katkeria muistoja molemmin puolin Pohjanlahtea. Ruotsin puolella oli paljon vanhaa ystävyyttä Suomea kohtaan, ja siihen yhdistyi tappion katkeruus, suru valtakunnan lohkomisesta sekä tulevaisuuden pelko, jotka tekivät eron raskaaksi. Kauan vuoden 1809 jälkeen oli toivo

Suomen takaisin valloittamisesta vielä rakkaana ajatuksena useilla ruotsalaisilla, eivätkä he voineet ajatellakaan, että maallamme enää olisi mitään onnea ja menestystä sitten, kun se oli menettänyt Ruotsin turvan. Vasta meidän aikanamme, kun uusi sukupolvi astuu esiin uusilla aatteilla, alkavat jo ruotsalaisetkin huomata, että Suomen erottaminen Ruotsista oli historiallinen välttämättömyys hamasta siitä ajasta, jolloin Ruotsi lakkasi Itämerta hallitsemasta; että meidän maatamme senjälkeen oli vaikea puolustaa; että sen omistaminen pikemmin saattoi Ruotsin uusiin sotiin, kuin suojeli valtakuntaa. Kaikki tämä on vähitellen haihduttanut entisen mielikarvauden, ja jäljelle on jäänyt ainoastaan vanha ystävyys. Yhtyneenä kaipaukseen on tämä ystävyys tullut ruotsalaisten puolelta yhä hartaammaksi. Ruotsalainen on vieraanvarainen kaikkia kohtaan, mutta hartaammin ei hän purista kenenkään kättä, kuin Ruotsiin tulleen suomalaisen, jota isänmaansa tähden tervehditään kadotettuna, mutta jälleen löydettynä ystävänä.

Suomen puolella oli samoin vanha liitto niin rakas ja uusi liitto niin epätietoinen, jotta ero kauvan karvasteli monen sydämessä. Mutta täällä sitä oli jo satoja vuosia maan silpomisen kautta valmistettu ja pelolla aavistettu seurauksena Venäjän kasvavasta vallasta ja Ruotsin voimattomuudesta. Kun eron hetki tuli, oli maamme uusi asema niin kokonaan ihmisten lähimpänä huolena, näiden huomio pakosta niin herkeämättä tulevaisuuteen luotu, että mennyt aika muistoineen herkesi mieliä valtaamasta. Pian myöskin tuo uusi, Porthanin perustama ajatus itsenäisestä Suomesta, omintakeisesta ja itsetoimivasta Suomen kansasta tuli yhä selvemmäksi ja tehokkaammaksi. Kun siis vanha sukupolvi muistoineen kuoli pois, tunsi uudempi polvi itsensä vapautuneemmaksi entisyydestä. Nykyajan suomalaiset käsittivät, ettei Suomi ollut Ruotsilta paljon saanut antamatta paljon takaisin. Mutta he eivät myöskään, jos eivät olleet sokeita ja törkeästi kiittämättömiä, voineet kieltää, että maamme oli Ruotsin vallan aikana käynyt pitkää opettavaista koulua, ja että yhteiskuntamme ja europpalainen sivistyksemme yhä edelleen on suurimmaksi osaksi ruotsalaista pohjaa. Nuorempi sukupolvi

käsitti tämän ymmärryksellään, niinkuin vanha polvi oli sen tunnollaan käsittänyt; mutta nuorempikin sukupolvi tarvitsi muistojen lämmitystä ja silloin ilmestyivät »Vänrikki Stoolin Tarinat».

Vielä miespolven ajat Suomen yhdistämisen jälkeen Venäjään eli täällä vanhoja sotilaita, jotka entisinä aikoina olivat taistelleet Adlercreutzin, Döbelnin ja Sandelsin johdolla. He elivät muistoissaan, sodan päivät olivat heille rakkaita ja he tiesivät mainita monta uljasta ja hauskaa tekoa sekä monta pientä erikoisominaisuutta, jotka historioitsija oli unhottanut. 1820-luvun alkupuolella kuunteli eräs nuori ylioppilas, nimeltä Juhana Ludvig Runeberg, tällaisen vanhan sotilaan kertomuksia Ruovedellä. Hänellä itsellään oli lapsuudenmuisto sodan ajoilta, hän oli 4 vuoden ikäisenä nähnyt Döbelnin ja Kulnewin Pietarsaaren kaupungissa. Näiden muistojen innostamana ja sittemmin tutustuneena moneen vanhaan sankariin antoi Runeberg — joka silloin jo oli pohjoismaiden mainioin runoniekka — nämä sotilasmuistot kahtena osana painosta Vänrikki Stoolin Tarinain nimellä. Ei milloinkaan ole runoteosta meidän maassa tervehditty sellaisella ihastuksella ja ihailulla. Vanhat ja nuoret lukivat sitä samalla mielenliikutuksella; pojan sydän sykki, neidon posket hehkuivat, ja ankarat, jäykät miehet itkivät kyyneleitä, kuullessaan näitä tarinoita menneiltä ajoilta.

Niin yleväaatteisia runoelmia, niin uljaita, nin hartaita, niin mestarillisia kuvatessaan tapauksia ja henkilöitä kuninkaasta ja kenraalista alkain alhaisimpaan kuormarenkiin asti — jopa tuohon kurjaankin asti, jota ennen nimitettiin »lurjukseksi», mutta joka tuli sankariksi hänkin — ovat harvat maat ja harvat aikakaudet synnyttäneet. Niitä on ainoastaan 34 lukuaan, mutta jokainen kappale on niinkuin marmorista veistetty taideteos. Ne leviävät nyt pitkin maailmaa useille kielille käännettyinä; muukalaiset kadehtivat niitä sotilaita, jotka ovat saaneet sellaisen muistopatsaan haudallensa.

Vänrikki Stoolin tarinat alkavat »Maamme» nimisellä kansanlaululla, kuvaavat sitten vanhaa, varatonta soturia, joka ylioppilaalle kertoo sodan vaiheita, ja sen jälkeen ilman varsinaista järjestystä ylhäisiä ja alhaisia,

urhoja ja pelkureita. Kaikki tulevat elävinä esiin: »Pilven veikko» Perhon erämaassa; — ruotivaivainen sotamies Alavudella; — luutnantti Zidén Vaasan-poikineen; — torpan tyttö, joka suri sitä, että hänen sulhasensa oli eheänä paennut tappelusta; — typerä Sven Tuuva, urhon mieli povessa; — von Konow riidellen korpraalinsa kanssa; — kuoleva venäläinen Lemulla; — karkea von Fieandt piippuineen ja lammasnahka-turkkineen; — Sandels Koljonvirran rannalla; — vanha Hurtti leirinuotiolla; — Kulnew, joka suuteli lasta kätkyessä; — kuningas, joka veti käsiinsä Kaarle XII:nnen hansikkaat; — Klingspor, josta urhoolliset miehet häpesivät haastella; — Döbeln Juuttaalla; — Porilaisten marssi; — reipas Lotta Svärd; — vanha Lode, joka ei sallinut kenenkään laiminlyödä aamurukousta, vaikka luoteja sateli; — vakaa von Törne rikki-ammuttuine takinhelmoineen; — urhoollisen Dunckerin kuolema Hörneforsin luona; — von Essen ja hänen sisukas kuskinsa Matti; — viisitoista-vuotias sankari Wilhelm von Schwerin; — rohkeamielinen maaherra Wibelius, joka asetti lain väkivaltaa vastaan; — lopuksi Adlercreutz Siikajoella. Monta muuta lisäksi.

Kuunnelkaamme ainoastaan sotilaspojan laulua, kaikuna Suomen sotaisista ajoista!

183. Sotilaspoika.*)

Ol' isän' nuori sotilas, mies kaikkein kaunihin,
vain viisitoistavuotias, kun astui rivihin.
Halunsa hehkui kunniaan,
iloisna kesti ainiaan
hän kylmää, nälkää, haavojaan,
mun isän' armahin!

Ma lapsi olin, kun hän läks', kun sotatorvet soi,
vaan uljastapa käyntiään en unhoittaa ma voi;
hattunsa muistan töyhtöineen

*) F. Pacius on tämän laulun säveltänyt.

ja muodon ahavoittuneen
ja kulmakarvat varjoineen, —
kuink' oli kaunis, oi!

Koht' armeija kun etelään taas kääntyi marssimaan,
sain kuulla kuink' ol' uljas hän ja reipas sotimaan;
sanottiin saaneen ristinkin,
sai kaksi, kohta kuultihin;
ah, mielessäin ma aattelin,
josp' oisin seurassaan!

Lapuan kentäll' isä kuol' lippunsa vierehen;
sodassa kuului vaalenneen sen kerran ainoisen.
Utilla, eestä Kustavin,
mun vaarin' uupui verihin,
Lappeella isä vaarinkin,
mies Kaarlen aikuinen.

Näin heidän kävi, kaikki sai he vertaan vuodattaa;
oi, suloista tok' elämää, suloista kuolemaa!
Ken täällä horjuis vanhuuttaan?
Ei, nuorna kuolla eestä maan
ja kunnian ja kuninkaan,
sep' oisi ihanaa!

Ma köyhä olen, orpo vain, syön leipää vierahan,
ma turvan, kodin kadotin kanss' isä-vainajan;
vaan vaikertaako huolisin,
korkeemmaks' aina kasvankin,
ma poika kelpo soturin
en joudu hukkahan.

Kun viisitoista vuotta vain ma kerran täyttää saan,
niin samaan käyn ma taisteluun ja nälkään, kuolemaan.
Miss' ankarimmin luodit soi,
taajimmin tulta salamoi,
en sinne käymätt' olla voi
tiet' isäin astumaan.

184. Keisari Aleksanteri I:nen ja Porvoon valtiopäivät.

Venäjän keisari Aleksanteri I:nen polveutui Pietari Suuresta tämän tyttären Annan, Aleksanterin isänäidin, kautta. Tämä oli naimisissa Holsteinin herttuan Kaarle Fredrikin kanssa, joka oli kuningas Kaarle XI:nnen tyttärenpoika. Aleksanteri I:nen ja nykyinen hallitseva keisarillinen huone polveutuvat siis sekä Venäjän tsaareista että Ruotsin kuninkaista, mutta isänpuolelta saksalaisista Holsteinin herttuoista.

Keisari Aleksanteri oli lempeä ja ihmisrakas. Hän oli aivan nuorena noussut valtaistuimelle isänsä, keisari Paavalin jälkeen sangen rauhattomana aikana, ja sekaantui vastoin tahtoansa niihin suuriin sotiin ja mullistuksiin, jotka seurasivat Ranskan vallankumousta. Keisari saattaa vähemmin kuin muut noudattaa oman sydämensä toiveita. Hänen täytyy noudattaa valtakuntansa perittyä valtiotaitoa ja säilyttää tahi laajentaa sen valtaa, silloinkin kun hän mieluimmin tahtoisi pitää huolta ainoastaan kansan onnesta.

Kun Aleksanteri I:nen oli Suomen valloittanut, päätti hän kuitenkin olla muutamissa kohdin noudattamatta entistä valtiotaitoa. Hän olisi voinut kokonaan yhdistää tämän maan Venäjään ja panna sen Venäjän lain alaiseksi, niinkuin hänen edeltäjänsä olivat panneet ne osat Suomea, jotka joutuivat Venäjän valtakunnan omiksi vuosina 1721 ja 1743. Tähän ei häneltä valtaa puuttunut. Mutta koska Suomen nykyinen valtiomuoto myönsi hallitsijalle ylimmän vallan maan hallinnossa, jonka ohessa kansalle jäi suurin osa sen vanhaa vapautta, katsoi keisari paremmaksi antaa tämän vapaan maan pitää ruotsalaisen lakinsa, erityisen valtiomuotonsa ja oman hallintonsa keisarikunnan rinnalla, jonka kanssa sen muuten tuli olla erottamattomasti yhdistettynä. Vaikka Suomi oli vähäinen, köyhä ja voimaton suureen, rikkaaseen ja mahtavaan Venäjään verrattuna, oli sillä kuitenkin vanhempi sivistys ja oli se ollut kauemmin uuden Europan edistysriennoista osallisena. 1808 vuoden sota oli saanut keisarin vakuutetuksi Suomen kan-

san urhoollisuudesta ja uskollisuudesta laillista esivaltaa kohtaan. Hän arvasi aivan oikein, että sellainen kansa olisi tuleva yhtä luotettavaksi rajavahdiksi Venäjän valtakunnalle, kuin ennen Ruotsin vallalle, kun se vaan tuntisi itsensä onnelliseksi uudessa asemassaan. Senvuoksi tuli hänestä lempeä voittaja, joka ennemmin tahtoi saavuttaa vapaan ja onnellisen kansan vilpittömän uskollisuuden, kuin valloitetun kansan valheellisen alamaisuuden.

Jo lopulla vuotta 1808 kutsuttiin edusmiehiä Suomen neljästä säädystä Pietariin keisarille esittelemään niitä toimenpiteitä, jotka nyt ensi aluksi olivat tarpeen vaatimia. Ja kun tämä »lähetyskunta» oli varovaisella, mutta isänmaallisella tavalla täyttänyt toimensa, kutsuttiin Suomen säädyt kokoontumaan 10 päivänä maaliskuuta v. 1809 valtiopäiville Porvooseen. Sinne kokoontui silloin, entisen valtiopäiväjärjestyksen mukaan, 60 aatelismiestä, 8 pappia, 19 porvaria ja 30 talonpoikaa, joille neljälle säädylle keisari määräsi puhemiehet, niinkuin kuningas ennen oli tehnyt. Maaliskuun 27 päivänä keisari itse tuli Porvooseen ja julisti seuraavan vakuutuksen, jonka hänen jälkeläisensä sitte ovat uudistaneet:

»Me Aleksanteri ensimäinen, Jumalan armosta Keisari ja Itsevaltias koko Venäjänmaan yli, Suomen Suuriruhtinas y. m., y. m., y. m., teemme tiettäväksi: että sittenkun Me, Jumalan sallimuksesta, olemme haltuumme ottaneet Suomen Suuriruhtinaskunnan, olemme tämän kautta tahtoneet vakuuttaa ja vahvistaa maan uskonnon ja perustuslait sekä ne etuudet ja oikeudet, joita itsekukin sääty mainitussa Suuriruhtinaskunnassa erikseen ja kaikki sen asukkaat yhteisesti, niin ylhäisemmät kuin alhaisemmat, tähän asti ovat hallitusmuodon (konstitutsionin) mukaan nauttineet: luvaten säilyttää kaikki nämä edut ja asetukset lujina ja koskemattomina täydessä voimassa. Suuremmaksi vakuudeksi olemme Me tämän vakuutuskirjan merkinneet omakätisellä allekirjoituksellamme. Annettu Porvoossa 15(27) päivänä Maaliskuuta v. 1809.

Aleksanteri.»

Maaliskuun 28 p. keisari avasi valtiopäivät ranskankielisellä puheella, jonka tulkitsi ruotsiksi maan ensimäinen venäläinen kenraalikuvernööri, Kustaa III:nnen ajoilta kuuluisa kenraali Sprengtporten. Maaliskuun 29 päivänä keisari otti vastaan säätyjen kuuliaisuudenlupauksen Suomen kansan puolesta sekä jokaisen eri säädyn uskollisuudenvalan, sanoen hellällä mielenliikutuksella ottavansa vastaan nämä todistukset kunnioitettavan kansan vapaaehtoisesta kuuliaisuudesta.

Suomen säätyjen uskollisuudenvala Porvoossa oli tosiaankin — oikeuden eikä vallan kannalta katsoen — vapaaehtoinen vala, niinkuin keisari sanoi. Sillä nämä säädyt eivät voineet olla keisarin laillisia alamaisia, ennenkuin Ruotsin kuningas sittemmin, syyskuussa samana vuonna, oli luovuttanut Suomen Venäjän valtakunnalle ja vapauttanut Suomen kansan sen ensimäisestä uskollisuudenvalasta. Näin keisari Aleksanteri I:sen vakuutus ja Suomen säätyjen uskollisuudenvala maaliskuussa v. 1809 oli molemminpuolinen, oikeusvoimainen sopimus, johon perustuu Suomen taattu uskollisuus Venäjän keisaria, Suomen suuriruhtinasta kohtaan.

Porvoon valtiopäivät ratkaisivat nopeasti ne muutamat, mutta vaikeat ja tärkeät kysymykset, jotka keisari oli niille esittänyt. Säädyt ehdottelivat, että maan ruotujakoinen sotaväki päästettäisiin palveluksesta vähintäinkin 50 vuodeksi, jott'ei sen mahdollisesti sitä ennen tarvitsisi Ruotsia vastaan sotia. Sotaväen pidon sijasta maksaisivat maanomistajat »vakanssiveroa» kruunulle, ja vastaisen Suomen armeijan ei tarvitsisi palvella ulkopuolella maan rajoja. Keisari vahvisti sotaväen lakkauttamisen ja vakanssiveron.

Sitte neuvottelivat säädyt kruunulle menevistä maksuista ja maan rahasta, joksi nyt tuli Venäjän hopearupla.*) Lopuksi neuvoteltiin maan uudesta hallituksesta. Korkeimmaksi virkakunnaksi tuli »hallitusneuvosto»,

*) Ruotsin raha oli myöskin käypää Suomessa aina vuoteen 1840. Kun Venäjän ja Ruotsin setelit milloin nousivat, milloin laskivat arvossa, syntyi tästä paljon sekaannusta. Silloin laskettiin hopearuplia, pankkoruplia, kopeekoita, riksinseteleitä, pankkoriksejä, plootuja, killinkejä, äyrejä, runstykkejä, taalareita ja vanhoja Ruotsin markkoja.

jolle sittemmin annettiin nimeksi keisarillinen Suomen senaatti. Kun kaikista näistä oli neuvoteltu, tuli keisari taas Porvooseen ja päätti valtiopäivät 19 päivänä heinäkuuta. Tervehdittyään säätyjä armollisilla sanoilla hän lausui: »Tämä jalo ja rehellinen kansa on siunaava sitä kaitselmusta, joka on säätänyt asiain nykyisen järjestyksen. Kansakuntain joukkoon tästälähin korotettuna, lakiensa turvissa, se on muistava entistä hallitustansa lujittaaksensa vain sitä lujemmaksi sitä ystävyyden liittoa, jonka rauha on rakentava.»

185. Suomi jälleen yhdistettynä.

Niin oli nyt entinen ruotsalainen maakunta Suomi tullut erityiseksi, Venäjän valtakuntaan yhdistetyksi valtioksi. Tällaisen uuden »kansakuntain joukkoon» korotetun aseman kunnia ja paino oli monen senaikuisen suomalaisen mielestä vaaroja täynnä. He eivät voineet käsittää keisari Aleksanterin suurenmoista tulevaisuudenajatusta. Ajatellessaan tätä köyhää maata »eriämättömästi ja ikuisiksi ajoiksi» yhdistettynä sellaiseen masentavaan ylivaltaan, kuin Venäjän valtakunta on, vapisi heidän sydämensä pelosta tulevaisuuden suhteen. Ja kun rauhansopimuksessa virkamiehet saivat oikeuden muuttaa Ruotsiin, käyttivät muutamat korkeasti kunnioitetutkin miehet tätä lupaa hyväkseen. Me, jotka nyt elämme muutamia miespolvia heidän jälkeensä ja jotka olemme nähneet silloin niin uhkaavan tulevaisuuden paremmiksi päiviksi valkenevan, emme saa liian ankarasti tuomita heidän sydämensä epäilystä.

Ei ainoastaan yhteinen kansa, vaan myöskin verrattomasti suurin osa valistuneista kansalaisista jäi maahan asumaan, valmiina nyt niinkuin ennenkin ottamaan osaa sen vaiheisiin ja käyttämään parhaat voimansa sen hyväksi. Vielä oli Suomi paloitettuna, kahtia halaistuna maana. Venäjän ja Suomen kesken jaettuina kärsivät Karjala ja Savo suurta ahdinkoa, ollen erilaisten lakien alaisina kummallakin puolen tuota mielivaltaista rajaa.

Venäjän puoli, jota tavallisesti nimitettiin »Vanhaksi Suomeksi», oli Viipurin kuvernöörin aluetta, jossa kaupungissa oli sen ylioikeus ja korkeampi oppilaitos, jota vastoin kirkollinen hallitus oli Pietarissa. Joitakuita vanhoja lakeja ja tapoja oli säilytetty, toisia muutettu. Talonpoikain maanomistus-oikeus jäi unhotuksiin, sittenkun hallitsijat alkoivat lahjoittaa pois suuria maatiloja eli »lahjoitusmaita» mahtaville miehille, joiden tilanhoitajat mielivaltaisesti korottivat veroja. Keisari Aleksanteri huomasi, että tämä osa maata oli ollut huolenpitoa vailla, että kansa oli vaipunut raakuuteen, että virkamiehet olivat huononpuoleisia ja että paljon häiriötä syntyi siellä rinnan käytetyn neljän kielen, suomen, venäjän, saksan ja ruotsin kautta.

Siihen aikaan oli keisari kyllästynyt Napoleonin kopeuteen ja aavisti suuren sodan syttyvän. Voidakseen viedä kaikki sotavoimansa etelään ja länteen, tahtoi hän turvata valtakunnan luoteista rajaa sekä Pietaria ja teki liiton Ruotsin kanssa Napoleonia vastaan. Mutta sitä ennen hän tahtoi, samalla viisaasti turvaten kansan menestystä, vielä kerran voittaa suomalaisten sydämet harvinaisen jalomielisellä työllä. Joulukuun 23 päivänä v. 1811 palautti keisarillinen asetus — suuri ja kallis joululahja! — niin sanotun Vanhan Suomen muun Suomen yhteyteen samojen lakien, hallinnon ja yhteiskunnallisten oikeuksien alaiseksi. Ne erityiset olot, jotka olivat venäläisen hallituksen aikana siellä syntyneet, pysyivät vielä jonkun aikaa, mutta tasoittuivat vähitellen. Kansa kasvoi ikäänkuin itsestään kiinni omaan juureensa, muuhun Suomen kansaan, johon se aina oli ollut liittyneenä. Ja kun meidän aikanamme Suomen kruunu lunastaa lahjoitusmaatkin, jotta niillä asuvat talonpojat saisivat ostaa takaisin maansa kiistämättömäksi omaisuudeksi, niin ei ole Vanhassa Suomessa paljon muita jälkiä 90 vuotisesta erosta, kuin se vaikutus, jonka Venäjän ja Pietarin läheisyys aina saa rajamailla aikaan.

Näin yhdistettiin jälleen silvottu Suomi. Rauhan työ antoi takaisin, minkä kaksi sotaa oli riistänyt maaltamme; sen raja tuli jälleen samaksi, kuin se 1617 vuoden jälkeen oli ollut. Vielä kaukaisessa tulevaisuudessakin

vastaiset sukupolvet korjaavat hedelmiä näistä Aleksanteri I:sen jalomielisistä töistä: hänen hallitsija-vakuutuksestaan ja maan jälleenyhdistämisestä.

Keisarikaan ei ollut pettynyt kansamme suhteen. Kun Napoleon kohta senjälkeen v. 1812 marssi puolen miljoonan sotamiehen kanssa Venäjänmaahan ja tämä valtakunta taisteli henkensä kaupalla maailman suurinta sotapäällikköä vastaan, silloin oli Venäjällä takanaan luotettavat rajat ja se saattoi jakamatta käyttää koko voimaansa hyökkääjää vastaan. Tähän asti voittamaton Napoleon ajettiin takaisin, lannistettu Europpa nousi hänen valtaansa vastaan, ja vähemmän kuin kolmen vuoden kuluttua vietiin hänet hyljättynä vankina eräälle Atlantin meren etäiselle saarelle kuolemaan. Hän, joka kerran oli lahjoittanut pois Suomen, lepää nyt Pariisissa Laatokan rannoilta lohkaistun punaisen porfyyri-patsaan alla.

Näiden maailmanhistoriallisten tapausten keskellä työskenteli nyt yhdistetty Suomi suorittaakseen vuosisatojen ja Aleksanteri I:sen työtä. »Suomen asiain komitea» esitteli keisarille maan asioita »valtiosihteerinsä» kautta. Eri hallitus asetettiin jokaista maan erityistä hallintohaaraa varten. Suomen pankki pantiin toimeen, ritarihuone asetettiin Suomen aatelia varten, ja kadettikoulu perustettiin Haminaan nuorien upseerien kasvattamista varten. Turun akatemiaan laitettiin uusia opettajanvirkoja, se sai monia etuja ja suuriruhtinas Nikolain kanslerikseen eli korkeimmaksi esimiehekseen. Vuonna 1819 tuli Helsinki maan pääkaupungiksi vanhan Turun sijaan. Kaikesta näkyi, että uusi Suomi oli syntymässä — hyödyksikö vai vahingoksi, sen voi ainoastaan tulevaisuus osottaa. Mutta monien epäileväisten ja monien kunnianhimoisten ohella oli maassa myös monta uskaliasta miestä, jotka innolla ja toimella ryhtyivät uuden ajan työhön, niiden joukossa Turun akatemian ensimäinen kansleri vuoden 1809 jälkeen Mikael Speranski, syntyään viipurilainen, Suomen ensimäinen valtiosihteeri Robert Henrik Rehbinder ja Suomen ensimäinen arkkipiispa Jaakko Tengström.

V. 1819 kesällä matkusti keisari Aleksanteri laajalta Suomessa. Milloin vaunuissa, milloin talonpojan

rattailla, milloin jalkaisin sydänmaiden halki tahi venheessä koskia laskien hän kulki Kuopion, Kajaanin ja Oulun kautta länsirannikolle ja siitä eteenpäin Turkuun, Tampereelle, Hämeenlinnaan, Helsinkiin, kaikkialla lempeydellään voittaen puolelleen kansan sydämen. Tämä maassamme niin muistettava keisari kuoli 1825 vuoden lopulla kansainsa kaipaamana.

186. Turun palo.

Aleksanteri I:sen jälkeen nousi valtaistuimelle hänen nuorempi veljensä Nikolai I:nen. Tämä ankara ja tarmokas valtias oli päättänyt sortaa ne kapinat, jotka hänen hallitessaan häiritsivät Venäjän valtakuntaa ja Euroopaa. Meidän maa pysyi rauhallisena, niinkuin ainakin; ainoa maa, missä ei koskaan tavattu kapinan merkkiäkään. Kuitenkin vaikutti ajan levottomuus sen, että pieniä, yksityisiä ja satunnaisia häiriöitä pidettiin rauhalle vaarallisina. V. 1829 asetettiin sensuuri, jonka johdosta ei saatu yhtään kirjaa eikä sanomalehteä maassa painaa tai ulkoa maahan tuoda ilman erityistä tarkastusta ja hyväksymistä. Muutamina vuosina ei saatu suomeksi painattaa muuta kuin uskonopillisia ja yleistä taloutta koskevia kirjoja. Maanviljelystä, joka kärsi kovista katovuosista, koetti hallitus kaikin puolin auttaa, koskia perattiin, järviä laskettiin, Saimaan kanava kaivettiin, ja väkiluku kasvoi. Viipurin hovioikeus perustettiin 1839, ja v. 1850 jaettiin maa kolmeen hiippakuntaan: Turun, Porvoon ja Kuopion.

Vuonna 1826 julisti keisari Nikolai, ettei hän tästälähin enää aikonut vahvistaa mitään kuolemantuomiota Suomessa, paitsi sellaisista rikoksista, jotka valtakunnan turvallisuutta häiritsivät. Siitä ajasta alkain tuomittiin kyllä aina edelleen pahantekijöitä kuolemaan voimassa olevan lain mukaan, mutta heitä ei enää mestattu, he lähetettiin elinkautisiksi vangeiksi Siperian vuorikaivoksiin.

Vanha Turku, joka samaan aikaan lakkasi maan pääkaupunkina olemasta, loisti vielä kaupallaan, tuomio-

kapitulillaan ja akatemiallaan. Se oli Suomen suurin ja parhaiten rakennettu kaupunki, asukasluku 13,000, kun hirveä tulipalo, syyskuun 4 päivänä vuonna 1827, näytti aikovan Turun hävittää maan pinnalta.

Oli lauhkea syyspäivä, taivas puoliselkeä, vieno luodetuuli. Illalla 9 lyömältä, kun Turun porvarit menivät levolle, alkoivat kellot läpätä tuomiokirkon tornissa. Palvelustyttö teurastaja Hellmanilla Aningaisten kadun varrella, Aurajoen oikealla puolella, oli talia puhdistanut; — tali syttyi tuleen ja puutalo rupesi palamaan. Tunnin kuluessa oli koko Aningaisten seutu ilmitulessa. Joki on meitä suojeleva, ajatteli Turun parhaiten rakennettu ja rikkain osa joen vasemmalla puolella. Sinne vietiin kaikki pelastettu tavara, siellä luulivat kaikki olevansa turvassa, ei kukaan ajatellut lentäviä kipinöitä, ja ylioppilaat, jotka usein ennen olivat olleet reippaimmat tulipalon sammuttajat, eivät olleet vielä kaupungissa näin aikaisin syksyllä. Silloin paisui, kello 10 aikana, tähän asti hiljainen tuuli vinkuvaksi myrskyksi ja viskasi kipinöitä joen yli professori Hällströmin kaksikerroksisen rakennuksen katolle. Se alkoi palaa, tulenliekit levisivät kaupungin keskustaan ja hetken kuluttua oli kaikki yhtenä tulimerenä.

Vanhan tuomiokirkon akkunat kimaltelivat valkean loisteessa. Sen tervattu paanukatto syttyi tuleen ja paloi niinkuin tuohi. Liekit luikertelivat alas hautaholveihin asti, tuprahtivat ylös tornin ristikon kautta, sulattivat sen kuparikaton, ajoivat naakat pesistään ja leimahtivat tornin aukoista sanomattoman korkealle ilmaan. Kello oli silloin lähes 11 yöllä. Nyt ei enää voinut ajatellakaan sammuttamista. Tuli oli niin ankara, että vesi joessa lämpeni ja kaukaisten rakennuksien ikkunalasit sulivat kuumuudesta. Aurajoen silta paloi. Puoleksi palaneita papereita, seteleitä, makuuvaatteiden höyheniä lenteli aina Sauvoon saakka, neljän peninkulman päähän kaupungista. Kaikkialla oli sanomaton sekasorto. Moni muutti viidesti tahi kuudesti pelastamansa vähät tavarat, mutta tuli kiirehti jäljessä ja otti joka kerta osan tähteistä. Useat sadat perhekunnat viettivät unettoman yön pelloilla tullien ulkopuolella. Vasta myöhään seuraavana päivänä asettui tuli, mutta se kyti vielä

kekäleissä koko viikon. Silloin oli tuskin kahdeksatta osaa jäljellä vastikään niin kukoistavasta Turusta. Vahingot olivat suunnattoman suuret. Yksin setelirahaa paloi miljoona riksiä. Suurin osa Turun akatemian tieteellisiä kokoelmia, sen kallis kirjasto, monta korvaamatonta käsikirjoitusta menneiltä ajoilta joutui tulen saaliiksi. Se oli yleinen onnettomuus koko maallle.

Ja se tuntuikin kautta koko maan. Kaikkialta lähetettiin runsaita apuja palosta kärsineille. Turku sai 10 vuoden vapauden kruunun verojen maksamisesta; se sai runsaita lainoja ja kohosi kaunistuneena jälleen tuhasta. Mutta uusi Turku ei ollut enää, mitä vanha oli ollut. Sen lempilapsi, akatemia, muutettiin palon jälkeen Helsinkiin. Kauppaan, meriliikkeeseen ja sovinnolliseen yhteishenkeen nähden on nykyisellä Turulla suuri merkitys. Arkkipiispa, hovioikeus ja lukuisia oppilaitoksia on siellä vielä paikallansa.

Turun palon johdosta perustettiin yhteinen suuri palovakuutusyhtiö maan kaupunkeja varten, jonka kaikki osakkaat yhteisesti maksavat sen vahingon, johon yksityinen on joutunut palaneista rakennuksistaan. Siten tuli mahdolliseksi runsaammin korvata ne suuret vahingot, joita syntyi silloin, kun Hämeenlinna paloi 1831, Pietarsaari 1835, Hamina 1840, Pori ja Vaasa 1852 sekä Uusikaarlepyy 1858. Nykyään on myöskin olemassa yhteinen palovakuutusyhtiö kaupunkien irtaimistoa varten sekä rakennuksia ja irtaimistoa varten maalla.

187. Yliopiston riemujuhla v. 1840.

Turun akatemia muutettiin vuonna 1828 Helsinkiin ja sai silloin nimekseen: »Suomen Keisarillinen Aleksanterin-Yliopisto». Sen tarpeiksi valmistui vuonna 1832 suuri, valoisa ja keveä, arvokas ja kaunis päärakennus, sellainen kuin kuva tässä osottaa. Sen lisäksi tuli sitten toisia kauniita ja tilavia rakennuksia: kirjastoa varten, jossa säilytetään enemmän kuin 200,000

kirjaa ja käsikirjoitusta; observatooriota varten, jossa taivaankappalten kulkua tutkitaan suurilla kaukoputkilla; useita tieteellisiä kokoelmia varten; laboratoorioita varten, joissa luonnonvoimia tutkitaan; kasveja varten, joita on tuotu kaikista maanosista; suuria sairaaloita varten, joissa lääkintätaitoa opetetaan. Sillä tätä maan korkeinta oppilaitosta, jossa on enemmän kuin 150 opettajaa ja virkamiestä sekä 2,400 sisäänkirjoitettua ylioppilasta, ovat nykyisinä aikoina sekä hallitsijat että kansa suosineet maamme lempilapsena. Pienen kansan, jolla ei ole muuta valtaa ja rikkautta, täytyy saavuttaa onnensa

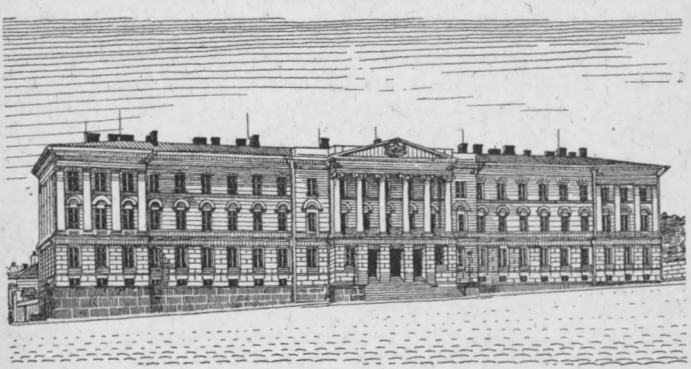

hyödyllisillä tiedoilla ja perustaa arvonsa siihen, että on sivistyksessä, avuissa ja kaikenpuolisessa edistyksessä maailman valistuneimpain kansain tasalla.

Keisari Nikolain vanhin poika, perintöruhtinas Aleksanteri, oli yliopiston kanslerina kahdeksanvuotisesta asti ja alkoi sen kautta aikaisin rakastaa tätä oppilaitosta ja Suomenmaata. Yliopiston mukana tuli Turusta vanhoja kiitettyjä opettajia, mutta ensi alussa muuton jälkeen se vieraksui uutta ympäristöään. Vasta vuodesta 1840 se enemmän koteutui Helsinkiin, ja samaan aikaan alkoi uusi elämä, uuteen isänmaalliseen suuntaan, liikkua sen keskuudessa, levittäen valoa ja lämpöä kaikkialle maahamme.

Yliopisto, joka tietysti oli Turun akatemian jatkona, oli nyt kahdensadan vuoden vanha. Tätä muistoa vietettiin suurella riemujuhlalla Helsingissä heinäkuun 15 päivänä vuonna 1840. Silloin kutsuttiin tänne edustajia Venäjän, Ruotsin ja muiden maiden yliopistoista; koko maasta tulvasi sanomattoman paljon vieraita ja matkustavia. Siinä oli piispa Franzén, siinä keisarin ja maan uskottu palvelija, kreivi Rehbinder; kaikki, mitä Suomessa oli kaunista ja mainiota, kokoontui tänne iloitsemaan tuosta kalliin valkeuden hyvästä lahjasta, jonka Jumala nyt kaksisataa vuotta oli antanut valjeta täällä etäisessä pohjolassa. Kaupungin vanhassa kirkossa pidettiin jumalanpalvelus. Uusi iso kivikirkko oli jo melkein valmis, vaan ei vielä vihitty. Siinä oli alttarin sijalla iso puhujalava; monet kuvapatsaat, seppeleet ja kauniit verat kaunistivat tuota korkeata temppeliä. Kellot soivat, tykit paukkuivat, ihanat laulut ylistivät Jumalaa hänen vuosisatoja kestäneestä armostaan. Puhujat selittivät päivän merkitystä latinan, ruotsin ja venäjän kielillä; suomenkieli odotti aikaansa. Ja näin kesti juhlaa viisi päivää. Siinä saivat uudet raamatunopin, lakitieteen, lääketieteen ja viisausopin tohtorit tohtorihattunsa. Siinä seppelöittiin laakerilla 96 nuorta maisteria. Näiden juhlallisuuksien jälkeen oli päivällisaterioita ja muita juhlapitoja; kadut vilisivät juhlapukuisia väkijoukkoja. Keisari antoi yliopistolle kaksi uutta rahapalkkaa vanhoja, virastaan eronneita opettajia varten; toiset antoivat apurahoja köyhille ylioppilaille; tiedemiehet kirjoittivat tieteellisiä kirjoja ja runoilijat kauniita runoelmia, ylentääkseen juhlallisuutta.

Kun muistamme Turun akatemian ensimäistä perustusjuhlaa, saatamme ymmärtää, miksi Suomen kansa 200 vuotta sen jälkeen kiitti Jumalaa. Kaikki, mitä vuonna 1640 oli suurta ja loistavaa: valtakuntain mahtavuus, voittojen kunnia, ruhtinaat, sankarit, ihmisteot, ihmisonni, se oli kaikki mennyt, kaikki tomuksi muuttunut. Ajan vaiheet olivat maata kohdanneet, loistavat ilot, synkät surut, masentavat onnettomuudet. Jumalan suojeleva käsi yksin oli muuttumatta ollut armossa ojennettuna maamme ja kansamme ylitse; hän oli suonut niiden kasvaa hänen viisaudessaan, ja kun kaikki muu oli hävin-

nyt, oli tämä oppilaitos, vaikka sodan ja tulipalon turmelemana, kuitenkin kukistumattomana seisonut pystyssä halki aikakausien, nöyrästi todistaen totuuden voittoa.

188. Tieteellinen tutkimus.

Porthanin työ alkoi tuottaa hedelmiä tieteelle ja isänmaalle, kun J. Tengström, F. V. Pipping, V. G. Lagus, A. I. Arwidsson y. m. loivat valoa Suomen historiaan, kunnes sen täydellisesti kirjoitti G. Rein. Vuoden 1840 jälkeen vaikutti J. V. Snellman mahtavasti ajattelijana, kirjailijana ja uuden ajan puoltajana. Useat kannattivat hänen mielipiteitään maamme ja kansamme tulevaisuudesta. Hänen etevin oppilaansa suomenkielen asemaan nähden oli G. Z. Forsman, aateloittuna Yrjö-Koskinen, joka kirjoitti Nuijasodasta ja vuonna 1872 julkaisi oppikirjan Suomen historiassa, joka herätti suurta huomiota. Arkistoja tutkittiin, ja uudet ainekset loivat uutta valoa menneisiin aikoihin. Vuonna 1889 toimitti M. G. Schybergson seikkaperäisen Suomen historian. J. R. Danielson on kirjoittanut oivallisia teoksia Suomen yhdistämisestä Venäjän valtakuntaan ja Suomen sodasta 1808. J. R. Aspelin on toiminut muinaistutkijana. Th. Rein on kuvannut J. V. Snellmanin elämää ja aikakautta. C. G. Estlander ja E. Aspelin y. m. ovat kehittäneet taide- ja kirjallisuushistoriaa. J. J. W. Lagus on selittänyt maamme kultuuri- ja tietohistoriaa.

Kauan laiminlyötyä suomenkieltä ovat Porthanin jälkeen useat tiedemiehet tutkineet. Täysin kelvollisia Porthanin jälkeisiä olivat M. A. Castrén ja E. Lönnrot. Näiden jälkeen ovat nuoremmat tiedemiehet hartaalla huolella tutkineet suomenkieltä ja sen suhdetta sukulaiskieliin. Niistä mainittakoon A. E. Ahlqvist, joka on kirjoittanut ostjakkien ja voguulien kielestä,

suomenkielen lainasanoista, suomenkielen rakennuksesta y. m., J. Krohn, tunnettu Kalevalan syntyperän tutkija, A. Genetz ja E. N. Setälä, jotka eivät ainoastaan ole kirjoittaneet tieteellisiä teoksia, vaan myöskin oivallisia oppikirjoja, joita yleisesti luetaan kouluissa. Kielentutkija meidän aikana ei ole mukava herra, joka lukee kamarissaan; hän merkitsee nyt sanoja ja lausumia sellaisina kuin kansa ne ääntää. Sitten hän sommittelee kokoomansa ainekset. Myöskin meidän ruotsalaisen rahvaan kieltä on tällä tavalla tutkittu ja saatu siitä tärkeitä lisiä ruotsinkielen historiaan. Ruotsinkielen tutkimuksen etevin edustaja meidän maassa on A. O. Freudenthal.

Vierasten kielten tutkijana on Y. A. Wallin saanut kuuluisan nimen. Kun Castrén kulki Siperiassa, teki Wallin pitkiä ja vaivaloisia matkoja Egyptissä, Syyriassa ja Persiassa. Hän tutki arapian kieltä erämaan beduinien keskuudessa. Wallin kuoli 1852 kesken työtään; muut ovat painosta toimittaneet hänen kirjeensä ja muistiinpanonsa.

Vastaherännyt isänmaanrakkaus on kasvattanut hedelmiä muillakin tutkimusaloilla. Oikeustieteen alalla on J. J. Nordström († 1874 Ruotsissa), joka on kirjoittanut Ruotsin yhteiskuntajärjestyksen historian, saanut mainehikkaan nimen. Valtiopäiväin uudelleen elvyttyä 1860-luvulla ovat Suomen lakeja ja valtiojärjestystä tutkineet ahkerat tiedemiehet ja isänmaanystävät, niinkuin R. Montgomery († 1898), L. Mechelin, J. Forsman († 1899), R. Hermanson ja R. A. Wrede.

Huomattavimmat luonnontutkijat ovat G. G. Hällström († 1844), joka laski veden tiiviyden, F. W. Argelander, joka laski auringon liikkumisen eteenpäin maailman avaruudessa, ja K. R. Sahlberg, joka on selittänyt maamme hyönteiset. J. J. Nervanderin älykkäät laskut maneettivoiman leviämisestä maan pinnalla katkaisi liian aikainen kuolema (1848). Nuoremmat tiedemiehet ovat menestyksellä jatkaneet vanhempien työtä. W. Nylander († Pariisissa 1899), A. E. Nordenskjöld († 1901), H. Gyldén († 1896) ja R. Tigerstedt ovat, varsinkin ulkomailla, luonnon-

tutkijoina saavuttaneet loistavan maineen. — L. L. Lindelöf († 1907) oli mainio matemaatikko.

Kun tieteellinen työ vaatii voimia ja varoja, joita yksityisellä ei ole, on muodostettu seuroja tai yhdistyksiä tutkimuksien edistämiseksi ja auttamiseksi. Jo vuonna 1831 perustettiin Suomalainen Kirjallisuudenseura. Nuoren seuran tukena olivat alussa Lönnrot, Runeberg ja Nordström. Myöhemmin se on tullut yhtymäpaikaksi kaikille, jotka rakastavat maan suomalaista kieltä, kansanrunoja ja kansansatuja. Seuralla on oma talo Helsingissä ja saa 15,000 markkaa vuotuista apua valtiolta. Sen toimesta ja sen kustannuksella julaistaan suomeksi tieteellisiä teoksia, sanakirjoja ja vieraskielisten kirjojen käännöksiä. Voidaan sanoa, että suomalainen kirjallisuus on kasvanut sen turvissa. Suomen tiedeseuran perustivat vuonna 1838 G. G. Hällström, J. J. Nervander, J. J. Nordström y. m. Tämän seuran kautta ovat suomalaiset tiedemiehet yhteydessä ulkomaisten tieteilijäin kanssa. Suuri osa sen kirjoista on sentähden kirjoitettu vierailla kielillä, ja seura on kirjeenvaihdossa ulkomaan oppineiden yhdistyksien kanssa. Tämä seura on edistänyt tieteellisyyttä monella alalla, mutta erityisesti se on harrastanut meidän maan ilmastosuhteiden selvittämistä. Se on tutkituttanut revontulten luonnetta napaseuduissa, kannattanut geologoisia ja luonnontieteellisiä tutkimuksia y. m.

Paitsi näitä on koko joukko muita tieteellisiä yhdistyksiä. Suomen lääkäriseura yhdistää meidän maan lääkärit, jotka ulkomaillakin ovat tunnetut tieteellisestä perinpohjaisuudestaan ja taitavuudestaan. Suomen historiallinen seura, joka alotti vaikutuksensa 1860-luvulla, on erinnyt eri haaraksi Suomalaisen kirjallisuuden seurasta. Vuonna 1870 perustettiin Suomen muinaismuisto-yhdistys, jonka tarkoituksena on herättää harrastusta maan muinaismuistoihin, niinkuin kiviaseihin, pakanuuden aikaisiin hautoihin, taidekaluihin, vanhojen kirkkojemme kuviin, paikannimiin y. m. — Maan ruotsalaista sivistystä harrastavat henkilöt perustivat vuonna 1885 Ruotsalaisen kirjallisuuden seuran, jonka tarkoituksena on koota todistuksia ruotsalaisen kultuurin synnystä ja

kehityksestä Suomessa, edistää ruotsinkielen opiskelua tutkimalla rahvaan murteita, satuja ja lauluja sekä palkinnoilla auttaa maan ruotsalaista kirjallisuutta. Suomen Maantieteellinen seura ja Maantieteellinen yhdistys perustettiin vuonna 1888. Ne ovat tehokkaasti olleet avullisena ulkomaillekin levittämään tietoja maastamme ja kansastamme ja harrastusta niihin.

Maan yliopisto on ollut tämän näin laajalle haarautuneen tieteellisen työn keskustana. Tutkija luotii meren syvyyttä, hän kaivaa maata kuokalla ja lapiolla, hän jauhaa hienoksi kovan vuoren, hänen silmänsä keksii eläviä olentoja pienimmässä vesipisarassa, hän suuntaa näköputkensa taivaan tähtiin, hänen korvansa kuuntelee katoavia kieliäänteitä, hän osaa selittää muinaisuuden merkkejä ja kirjoituksia. Kaikki tämä herättää meissä ihmettelyä ja iloa. Tuntuu niinkuin muutamia vuosikymmeniä sitten uusi elon hengähdys olisi alkanut käydä yli maan ja tunkeutunut sydämien salaisimpaan syvyyteen.

189. Keisari Nikolai ja sota merivaltoja vastaan.

Monet vuodet oli keisari Nikolain voimakas käsi hillinnyt ajan rauhattomia aaltoja. Hänen sotajoukkonsa olivat voittaneet Persian, Turkin, Puolan, Unkarin; Suomen sotilaita oli siellä taistellut venäläisten rinnalla. Hänen sanansa merkitsi enemmän kuin mikään muu Europan valtiotaidossa; hänen rautaiselle tahdolleen uskalsivat valtiomiehet ainoastaan salaa panna esteitä. Kun hän kävi Saksassa, Englannissa, Italiassa, nöyristyi kaikki tämän pelättävän hallitsijan eteen, ja meidän maassa vapisivat virkamiehet pelosta, että jokin seikka mahdollisesti suututtaisi tuota ankaraa keisaria, joka kuitenkin oli suonut monelle hyödylliselle yritykselle runsasta kannatusta.

Silloin tapahtui v. 1853, että orjuutetussa Turkinmaassa, missä kristityt olivat milloin turkkilaisten vai-

non alaisina, milloin riidassa keskenään, kreikan-uskoiset kristityt pyysivät keisari Nikolain suojelusta. Tästä ja muista syistä joutui Venäjä sotaan Turkin kanssa. Merivallat Englanti ja Ranska, lopulta myöskin Italia, pelkäsivät Venäjän valtaa ja asettuivat turkkilaisten puolelle, ja Itävalta asetti uhkaavia sotajoukkoja Venäjän rajalle. Näin syntyi v. 1854 suuri sota, jota käytiin enimmästi Krimin niemimaalla Mustassa meressä, mutta joka ulottui kauas Itämereen, jopa Jäämerenkin rannikoille ja kaukaisiin maanosiin.

Suomen kauppalaivasto, joka silloin oli merillä, hävitettiin melkein kokonaan. Osan laivoista ottivat englantilaiset, toiset myötiin ulkomaille, etteivät joutuisi hukkaan. Englantilaiset astuivat maalle Raahessa, Oulussa, Kemissä, polttaen laivoja, makasiineja ja tervavarastoja, mutta kun alkoivat samaa tehdä Kokkolassa, torjuttiin heidät takaisin verissä päin. Suomi oli Napoleonin aikana asettanut kolme rykmenttiä pestattuja jääkäreitä — »perunajääkäreiksi» nimitti kansa heitä —, mutta heidän sijassansa oli nyt pestattuja tarkk'ampujia (Suomen kaarti) ja pestattuja merisotamiehiä (Suomen meriväestö). V. 1854 asetettiin uusi joukko meriväkeä ja kuusi ruotujakoista tarkk'ampujarykmenttiä, niin että Suomessa silloin oli noin 6,600 omaa sotamiestä, paitsi vapaaehtoisia ja niitä lukuisia Venäjän armeijoita, joita maahan marssi. Tällä sotavoimalla suojeltiin rannikoita; mutta ei ollut helppoa maalla juosta kilpaa vihollisen laivaston kanssa, joka saattoi missä tahansa maalle nousta.

Vuosina 1854 ja 1855 kuului kaikilla rannikoillamme tykkien pauketta. Milloin siellä, milloin täällä, Tammisaaressa, Turussa, Haminassa, Helsingissä, Raumalla Uudessakaupungissa, Vaasassa ja muissa paikoissa nähtiin vihollisen laivoja. Maapattereita tehtiin, molemmin puolin ammuttiin, verta vuoti. Ahvenanmaa joutui muutamaksi ajaksi vihollisen haltuun. Siellä oli venäläinen linnoitus, B o m a r s u n d, jota oli Suomen varoilla rakennettu vuodesta 1830 asti, mutta joka vielä oli keskentekoinen. Sen ampuivat ranskalaiset maahan ja räjäyttivät ilmaan, jolloin venäläinen linnaväki ynnä muutamia Turun tarkk'ampujia vietiin sotavankeina

Ranskaan. Svartholman ja Hankoniemen entiset ruotsinaikuiset linnat räjähytettiin ilmaan. Rauhallinen Suomi, jolla ei ollut mitään osaa Europan valtiotaidossa, sai tuntea, että sillä oli kunnia ja edesvastaus yhteinen europpalaisen suurvallan kanssa.

Elokuun 9 päivänä v. 1855 ampuivat Englannin ja Ranskan laivastot Viaporia pommeilla, suurilla, onsilla rautakuulilla, jotka ovat ruudilla täytetyt ja niin laitetut, että ne ammuttaessa syttyvät ja määrätyn ajan kuluttua räjähtivät rikki. Suuri osa linnan sisustasta muuttui raunioiksi, mutta muurit seisoivat eheinä, ja keskeltä raunioita kohosi Ehrensvärdin hautapatsas kuulain säästämänä niinkuin ihmeen kautta. Jyrinä oli niin kova, että se kuului sisämaahan 30 peninkulman päähän, kun painoi korvansa vuoreen. Helsingissä monet pelkäsivät kaupungin hävitystä ja muuttivat pois irtaimistonsa, sillä pommit iskivät suhahtaen alas rantojen läheisyyteen ja tekivät sylensyvyisiä, leveitä kuoppia hiekkaan. Mutta 46 tunnin päästä lakkasi ankara ampuminen, ja vihollisten laivastot peräytyivät tekemättä kaupungille mitään vahinkoa.

Pelkäämätönnä seisoi keisari Nikolai Venäjän etunenässä melkein koko Europan liittoutunutta voimaa vastaan. Mutta hänet, jota ei kukaan vihollinen voinut murtaa, murti sodan parhaillaan riehuessa väkevämpi voima, kaikkivoittava kuolema. Keisari kuoli muutamia päiviä sairastettuaan maaliskuun 2 päivänä v. 1855 Pietarissa. Miettivänä katselee jälkimaailma hänen valkeasta marmorista tehtyä yksinkertaista hautaansa Pietari-Paavalin kirkossa, Pietari suuren haudan vieressä. Niiden monien joukossa, jotka häntä eläessä pelkäsivät, oli niitäkin, jotka kunnioituksella muistivat, että hän alati noudatti sitä, minkä oikeaksi katsoi, ja jotka tiesivät, että hallitsijankin teräkseen puetussa rinnassa liikkui hellempiä tunteita.

190. Keisari Aleksanteri II:nen ja Helsingin valtiopäivät v. 1863.

Venäjän valtaistuimelle nousi nyt vanhin keisari Nikolain neljästä pojasta, Aleksanteri II:nen. Niinkuin kaikki Jumalan valitut välikappaleet sai tämäkin keisari hallituksensa alussa taistella suuria vaaroja, huolia ja koettelemuksia vastaan. Verinen sota hävitti Mustanmeren ja Itämeren rannikoita. Vuoroin saatiin turkkilaisista voitto, vuoroin jouduttiin tappiolle muita vihollisia vastaan. Venäjän vahva linnoitus Sevastopol Krimin niemimaalla valloitettiin väkirynnäköllä,

urhoollisimman puolustuksen jälkeen. Nyt olikin merivaltain sotakunnia tyydytetty; rauha tehtiin maaliskuun 30 päivänä v. 1856. Koko tästä suuresta sodasta ei ollut mitään muuta pysyväistä tulosta, kuin Turkinvallan rappiotilan paljastaminen. Venäjä vähensi lyhyeksi ajaksi merivoimaansa Mustassa meressä ja lupasi olla vastaisuudessa rakentamatta linnoitusta Ahvenanmaalle.

Mutta Venäjän sisälliselle menestykselle oli tämä sota suuriarvoinen. Vaaran hetkenä tuli monta ennen

tuntematonta puutosta ilmi. Ei ollut kaikki vahvuutta, mikä siltä näytti, sillä suurimpainkin sotavoimain tulee perustua kansan rauhalliseen vaurastumiseen. Keisari Aleksanteri havaitsi valtakuntansa suurten voimain tähän asti tarkoittaneen enemmän ulkonaista valtaa kuin sellaista edistymistä, joka lisää kansain todellista onnea, ja hän päätti uudeksi luoda Venäjän. Tämä oli pitkällinen, vaarallinen ja vaivaloinen työ, joka vaati tarkkaa silmää, miehen mieltä ja harvinaista sitkeyttä. Mutta keisari Aleksanteri oli perinyt jonkun määrän isänsä voimaa ynnä setänsä, Aleksanteri I:sen, lempeyden ja kauas tulevaisuuteen tähtäävän silmän. Rauhan palattua ryhtyi hän noihin inhimillisiin suurtöihin, jotka ovat Venäjälle valmistaneet uuden ja valoisamman aikakauden. Hän vapautti 22 miljoonaa maaorjaa antaen kohtuullisen palkinnon heidän entisille herroillensa. Hän paransi oikeudenkäytön, järjesti opetuslaitokset ja rakennutti mahdottoman suurilla kustannuksilla monia satoja peninkulmia rautateitä, lyhentääkseen välimatkat suuressa valtakunnassaan. Samassa kun hän teki yhteyden länsi-Europan kanssa helpommaksi ja siellä koetti pysyttää yleistä rauhaa, käytti hän valtakunnan sotavoimia kukistaaksensa sisä-Aasian raakoja rosvokansoja ja sinne levittääkseen europpalaisen yhteiskunnan etuja. Vihdoin hän sääsi »asevelvollisuuden» sotaväenoton sijaan, niin että jokaisen nuoren miehen tulee lyhyeksi ajaksi mennä sotaan isänmaataan puolustamaan.

Pian alkoivat Aleksanterin tulevaisuutta tarkoittavat työt syvältä vaikuttaa meidänkin maan oloihin. Useiden huonojen vuosien jälkeen taantui sen alkava vauraus yht'äkkiä kolmen kovan kadon kautta vuosina 1856, 1862 ja 1867. Viimeksi mainittuna vuonna kesti ankaraa talvea kesäkuun alkuun asti ja syyskuun alussa vei halla puolikypsän viljan. Pohjois-, itä-, länsi- ja keski-Suomessa — melkein kaikkialla paitsi Uudellamaalla — tuli niin pelottava hätä, ettei moista ole ollut Kaarle XI:nnen ajoista asti. Nähtiin taas samaa hirvittävää kerjäläisten vaellusta, samaa viheliäistä hätäleipää, samoja hävittäviä kulkutauteja. Yhdessä vuodessa kuoli 100,000 ihmistä. Mutta nyt oli maassa perunoita ja Venäjän mattojauhoja. Hallitus määräsi suuria apuvaroja hädän-

alaisille, runsaita lahjoja kerättiin omassa maassa, Venäjällä, Ruotsissa ja muissa maissa. Näin taantui hätä vähitellen, kun vuonna 1868 taas saatiin hyvä sato. Jumalan kova kuritus oli meille aiottu varotukseksi ajan velttoa nautinnonhimoa vastaan, ja vaikka kiitollisina otimme vastaan apua rikkaammilta mailta, niin syvästi nöyryyttävää oli nähdä maatamme pidettävän Europan vaivaishuoneena.

Koettelemusten parhaillaan kestäessä havaitsimme pian uuden hengen vallitsevan hallituksessamme. Kenraalikuvernööri, kreivi B e r g oli väsymätön, yöt ja päivät puuhaava työnjouduttaja. Silloin rakennettiin ensimäinen rautatie (Helsingistä Hämeenlinnaan). Silloin määrättiin tulliraja Venäjän ja Suomen välille. Silloin kruunumetsät pantiin erityisen virkakunnan hoidettaviksi. Silloin maa sai oman rahansa, markat ja pennit. Silloin perustettiin »Suomen Hypoteekkiyhdistys» lainojen hankkimiseksi maanviljelijöille. Silloin syntyi maanviljelyskouluja kaikkiin osiin maatamme. Silloin kansakoulutkin alkoivat levittää tietoja kansaan. Alinomaa oli »komitea» työssä uusia parannuksia esitelläkseen. Suomen valtiomiehet saivat nyt rohkeutta esitellä keisarille maan tarpeita. L. G. v o n H a a r t m a n oli pannut maan raha-asiat oivalliseen kuntoon; F. L a n g e n s k i ö l d ja J. V. S n e l l m a n keksivät markat ja pennit; jälkimäinen kantoi nälkävuosina hallituksen raskaimman kuorman ja toimitti varovasti uudet rahat liikkeeseen.

Aleksanteri II:sen muistettavin työ Suomessa oli valtiopäiväin palauttaminen. Enemmän kuin viisikymmentä vuotta oli kulunut siitä, kun maan säädyt kokoontuivat Porvoossa, mutta tarpeellisimpia parannuksia ei voitu, perustuslain mukaan, ilman säätyjen suostumusta tehdä. Rohkeamielisesti lausuttiin maan toivo ja jalomielisesti se täytettiin. Vuodesta 1859 alkain valmisteltiin senaatissa niitä asioita, joista oli valtiopäiville esitys annettava. Ja sittenkun näitä vielä olivat tarkastaneet neljän säädyn edusmiehet v. 1862, kutsui keisari kokoon H e l s i n g i n v a l t i o p ä i v ä t syyskuun 15 päiväksi v. 1863.

Se oli juhlapäivä koko maallemme. Keisari Aleksanteri, Suomen suuriruhtinas, ympärillään poikansa,

valtakunnan ja maan korkeimmat virkamiehet ja kokoontuneet säädyt, lähestyi kansan kanssa rukouksillaan Jumalaa Helsingin isossa luterilaisessa kirkossa ja avasi sitte valtiopäivät valtaistuinpuheella keisarillisessa palatsissa. Pääkaupungin loistaviin juhlallisuuksiin vastasi kaiku maan etäisimmistä tienoista. Kaupungeissa tuskin oli niin köyhää majaa, ett'ei siinä sinä iltana sytytetty, niinkuin jouluna, kynttilää palamaan. Ei koskaan ole kansa tervehtinyt keisariaan vilpittömämmällä hartaudella. Kaikki kansa kiitti Jumalaa ja rukoili Häneltä

siunausta tälle jalomieliselle ruhtinaalle, joka pitkän vaitiolon jälkeen taas antoi kansan äänen puhua.

Seitsemän kuukautta kesti valtiopäiväin ahkera työ, jota tottumattomuus viivytti, mutta isänmaanrakkaus joudutti. Valiokunnat valmistivat, säädyt tarkastivat, keisari vahvisti. Tärkeitä parannuksia päätettiin tahi esiteltiin vastaisuuden varalta. Joka kaupunki ja kunta sai itsehallinnon (kunnallishallituksen). Paloviinanpoltto annettiin tehtaille, kansakoulut saivat kannatusta ja säädyt tutkivat valtion tilit.

Mutta tärkein oli 1867 vuoden säätyjen hyväksymä uusi valtiopäiväjärjestys, jonka keisari vahvisti huhtikuun 15 päivänä v. 1869. Tämän kautta oli kansan äänellä varmuus päästä valta-istuimen kuuluville joka viides ja, vuodesta 1882 alkain, joka kolmas vuosi. Kaikki lait saivat vaikuttavamman voiman, ja luja luottamuksen side yhdisti hallitsijan ja kansan. Myöhemmin tehtiin taas muutos, jonka kautta kansan edustajat harvemmin kokoontuivat, kunnes vuonna 1906 nelisäätyisten valtiopäiväin sijalle tuli yksikamarinen eduskunta, joka kokoontuu joka vuosi.

Seuraavat valtiopäivät ovat säätäneet parannuksia kirkkolakiin, rikoslakiin, elinkeinolakiin ja eriuskolaislakiin. Ja asevelvollisuuslaki on säätänyt, että jokaisen suomalaisen miehen pitää määrätyt vuodet nuoruuden ajastaan olla valmis isänmaataan puolustamaan. Viime vuosina on yritetty tehdä tähän lakiin tärkeitä muutoksia.

Maaliskuun 2 päivänä 1880 vietti koko Suomen kansa riemulla ja kiitollisuudella Aleksanteri II:sen valtaistuimelle nousemisen 25:ttä vuosipäivää. Vuosi sen jälkeen, maaliskuun 13 päivänä v. 1881, sai rakastettu keisari, Venäjän ja Suomen suureksi suruksi, surmansa pahantekijän kädestä.

Vuonna 1894 huhtikuun 29 päivänä paljastettiin Helsingissä kautta maamme kerätyillä vapaaehtoisilla lahjoilla hankittu, kiitollisen Suomen kansan pystyttämä kunniapatsas keisari Aleksanteri II:sen muistoksi.

Hänen jälkeensä nousi valtaistuimelle hänen poikansa Aleksanteri III:s, joka 13 vuotta suojeli Europan rauhaa, ja kaivattuna kuoli hivuttavaan tautiin marraskuun 1 p. v. 1894. Hänen aikanansa huolestutti maatamme pelko perustuslakiemme pysyväisyydestä, mutta mieliä rauhoitti luja luottamus keisarin sanoihin. Hänen poikaansa ja jälkeläistänsä, Nikolai II:ta, tervehti kansojen rakkaus ja toivo, kun hän 26-vuotiaana nousi esi-isäinsä valtaistuimelle.

191. Maamme perustuslait.

Nyt tahtoisimme mielellämme tuntea maamme lakeja. Kaikki tarvitsevat niitä, kaikki noudattavat niitä, ja tuleehan jokaisen tietää, mitä noudattaa. Sillä laki on kansan oikeudentunto. Mutta tässä täytyy meidän näin tärkeässä asiassa puhua aivan lyhyesti.

Kuulemme puhuttavan yleisestä laista ja perustuslaista. Mitä näillä ymmärretään?

Yleinen laki on se, joka määrää, mikä maassa on oikeaa, mikä väärää, joka suojelee rehellistä, rankaisee rikoksellista ja järjestää yksityisen kansalaisen oikeussuhteet. Yleisenä lakinamme on Ruotsin valtakunnan vuonna 1734 vahvistettu lakikirja, niiden lisäysten ja muutosten kanssa, jotka sittemmin hallitsija ja kansamme eduskunta yhteisesti ovat päättäneet. Sillä jokaiselle voimassa olevalle laille vaaditaan hallitsijan ja valtioväiväin yhteinen vahvistus. Ainoastaan maan hallintoa ja yleistä taloutta koskevia asetuksia antaa hallitsija yksinään.

Perustuslaiksi taas nimitetään sellaista tärkeätä lakia, joka määrää hallitsijan ja kansan väliset oikeussuhteet sekä maan hallinnon perusteet. Meidän perustuslakeinamme ovat Hallitusmuoto vuodelta 1772, Yhdistys- ja Vakuuskirja vuodelta 1789 sekä Valtiopäiväjärjestys vuodelta 1906.

Mitä sisältävät nämä perustuslait? Ne sisältävät meidän valtiosääntömme (konstitutsionimme), meidän vapaan hallitusmuotomme, velvollisuutemme, oikeutemme, uskollisuutemme, vapautemme perusohjeet. Mitä on valtiosääntö eli konstitutsioni? Se on sellainen hallitusmuoto, jonka kautta hallitsija ja kansa kumpikin ovat sitoutuneet määrättyihin velvollisuuksiin ja kumpikin pidättäneet itselleen määrättyjä oikeuksia toisiinsa nähden. Lainsäätämisoikeus on siinä jaettu kahden vallan kesken: hallitsijan, joka on ensimäinen valtiomahti, ja kansan, joka on toinen valtiomahti valtiopäiville kokoontuneiden edustajainsa kautta.

Hallitsijana, valtion päämiehenä, on täällä Venäjän Keisari, Suomen Suuriruhtinas. Hänen velvolli-

suutensa ja oikeutensa ovat määrättyinä Yhdistys- ja Vakuuskirjassa: »Me tunnustamme, että meillä on perintöruhtinas,*) jolla on täysi valta hallita, rauhoittaa, pelastaa ja varjella valtakuntaa; alkaa sota, päättää rauha ja liitto ulkovaltain kanssa; armahtaa, antaa takaisin henki, kunnia ja omaisuus; määrätä korkean tahtonsa mukaan kaikista maan viroista, joihin maassa syntyneitä suomalaisia miehiä on asetettava,**) sekä käyttää lakia ja oikeutta. Muut valtiohoidolliset asiat toimitetaan niinkuin Suuriruhtinas hyödyllisimmäksi näkee.» — Tästä sanoo Hallitusmuoto vielä laajemmasti: »Suuriruhtinaan tulee suojella maan luterilaista uskontoa ja kirkkoa.» Hänen tulee »oikeutta ja totuutta vahvistaa, rakastaa ja varjella, mutta nurjuutta ja vääryyttä kieltää, hävittää ja polkea; olla kenenkään henkeä ja kunniaa, ruumista ja onnea turmelematta, jollei hän laillisesti ole syynalaiseksi todistettu ja tuomittu, ja keneltäkään mitään omaisuutta, irtainta tahi kiinteätä, ottamatta tai otattamatta ilman laillista tuomiota ja tutkintoa; sekä hallita maata lain ja hallitusmuodon mukaan.» »Ja on tässä muistettava, etteivät ketkään tuomarit, ylemmissä ja alemmissa oikeuksissa, eivätkä myös ketkään vähäisemmät virkamiehet, joilla ei ole luottamusmiehen arvoa tahi osaa lääninhallituksessa, ole laillisetta tutkinnotta ja tuomiotta virkojansa menettävät.» Ja lisäksi säädetään, että Suuriruhtinas on sotavoiman ylin päällikkö, saa yksinään lyöttää rahaa ja korottaa aatelissäätyyn, vaan ei voi uutta lakia tehdä, ei uutta veroa panna, eikä uutta sotaväkeä ottaa valtiopäivien suostumatta, paitsi silloin, kun valtakuntaa ahdistetaan sodalla, jolloin hän voi ryhtyä tarpeellisiin toimenpiteisiin (verojen ja sotaväen ottoon), niinkauan kuin sotaa kestää. »Valtiovaraston tila (kruunun tulot ja menot) on näytettävä valtiopäivien valiokunnalle, että saisivat tietää rahojen tulleen käytetyksi maan hyödyksi ja parhaaksi.»

K a n s a on hallitsijan suhteen velvollinen kaikkeen siihen uskollisuuteen, kuuliaisuuteen ja kunnioitukseen,

*) Vuonna 1789 nimitettiin häntä perintökuninkaaksi.
**) V. 1789: Valtakunnan viroista, Ruotsin miehiä.

kuin laki ja vala määrää, sekä saa häneltä suojelusta, niinkuin yllä on sanottu. Siihen kuuluu yhdenvertaisuus lain edessä ja oikeus myöntää uusia veroja, niinkuin Yhdistys- ja Vakuuskirjassa sanotaan: »Me pidämme itsemme vapaina, lainkuuliaisina ja turvallisina, laillisesti kruunatun Suuriruhtinaan alamaisina, joka hallitsee meitä Suomen kirjoitetun lain mukaan*). Niinkuin me kaikki olemme yhtä vapaita alamaisia, niin tulee meidän myös lain turvissa kaikkien nauttia yhtäläistä oikeutta.» — »Ja koska oikea vapaus on siinä, että vapaasti annetaan maan voimassa pitämiseksi, mitä tarpeelliseksi nähdään; niin on Suomen kansalla **) kieltämätön oikeus Suuriruhtinaan kanssa neuvotella, sovitella, kieltää ja myöntää.»

Muuten on jokaisen Suomen kansalaisen velvollisuus ja vapaus säädetty yleisessä laissa.

Valtiopäiväjärjestys määrää sitte likemmin, millä tavalla Suomen kansa edustajainsa kautta valtiopäivillä esiintyy toisena valtiomahtina.

Entisen valtiopäiväjärjestyksen mukaan 15 päivältä huhtikuuta 1869 valittiin valtiopäivämiehet neljästä säädystä, eri perusteiden mukaan, mutta uusi valtiopäiväjärjestys, joka vahvistettiin 20 päivänä heinäkuuta 1906, on tuonut vaalitapaan ja valtiopäivien toimintaan varsin suuria muutoksia. Ennen oli ainoastaan erityisillä, verrattain harvalukuisilla kansanluokilla oikeus valita ja lähettää edustajia valtiopäiville; nyt on tämä oikeus yleinen.

Uuden valtiopäiväjärjestyksen mukaan on valtiopäivillä 200 edustajaa ja eduskunta kokoontuu yhtenä kamarina. Oikeus valita ja tulla valituksi valtiopäiville on kullakin Suomen kansalaisella, sekä miehellä että naisella, joka on täyttänyt 24 vuotta.

Valtiopäivämies- eli edustajavaalit toimitetaan joka kolmas vuosi, heinäkuun 1 ja 2 päivänä, paitsi milloin Keisari ja Suuriruhtinas määrää, että valtiopäivät keskeytetään ja erityisenä määräaikana valitaan uudet edustajat.

---

*)Vuonna 1789: laillisesti kruunatun kuninkaan, ja: Ruotsin lain.

**) Vuonna 1789: Ruotsin kansalla, valtakunnan voimassa pitämiseksi, kuninkaan.

Valitut edustajat pysyvät toimessaan kulloinkin kolme vuotta ja kokoontuvat Helsinkiin valtiopäiville joka vuosi kolmeksi kuukaudeksi helmikuun alusta lukien; mutta jos Keisarin ja Suuriruhtinaan käskystä on valittu uudet edustajat, saattaa tämä uusi eduskunta ensi kerran kokoontua muunakin aikana vuodessa.

Edustajia valitessa käytetään niinsanottua »suhteellista» vaalitapaa, jonka avulla nekin kansalaiset, jotka ovat toista mieltä kuin vaalipiirin enemmistö, voivat saada oikeudenmukaisen lukumäärän edustajia valtiopäiville.

Eduskunta asettaa valiokuntia, jotka tutkivat valtiopäiville tulleita asioita ja antavat niistä mietintönsä, ennenkuin eduskunta ne lopullisesti päättää. Eduskunta tekee päätöksensä äänestyksellä, jossa enemmistön mielipide ratkaisee. Sitten eduskunnan päätös esitetään hallitsijalle, jolla on oikeus se hyväksyä tai hyljätä.

Jos hallitsija hyväksyy eli siis vahvistaa eduskunnan päätöksen, tulee siitä uusi laki, ja hallitsija määrää myös, milloin tämä laki astuu voimaan. Jos hän sen hylkää, raukee asia siihen, mutta se voidaan vastedes ottaa uudestaan esille.

Erilaisia ovat tässä kohden olot eri maissa. Meidän valtiosäännössämme on hallitsijan valta suurempi kuin kansan valta. Mutta meillä on jokaisen vapaan valtiojärjestyksen kaksi kulmakiveä: kansan osallisuus lainsäätämisessä ja kansan oikeus myöntää veroja. Mitä sen lisäksi puuttunee, sen jokainen rehellinen kansalainen, luottaen hallituksen viisauteen ja kansan isänmaanrakkauteen, voi jättää valistuneen tulevaisuuden toimeksi.

192. Maan kaupungit ja pääkaupunki.

Olemme jo puhuneet Suomen vanhasta pääkaupungista Turusta, joka vielä kukoistaa kauppa- ja teollisuuskaupunkina. Seuraavat kaupungit ovat vanhimmat Suomessa ja katolisena aikana perustetut: T u r k u, V i i p u r i, Porvoo, Pori, Rauma, Naantali ja luultavasti

myös Tammisaari. Sortavalan ja Käkisalmen alku on tuntematon. Savonlinnan synty lienee linnan vanhimmilta ajoilta, mutta kaupunki sai maakaupungin oikeudet vasta viime vuosisadan alkupuolella (1816). Kustaa Vaasa perusti Helsingin.

Kaarle IX perusti Oulun v. 1605 ja Vaasan v. 1606.

Kustaa II Aadolf perusti Uudenkaupungin v. 1617, Kokkolan, Uudenkaarlepyyn ja Tornion v. 1620.

Pietari Brahen aikana perustettiin v. 1649 Kristiina ja Raahe, v. 1651 Kajaani, v. 1653 Pietarsaari. Samaan aikaan mainitaan Lappeenranta ja Vehkalahti, joka sittemmin sai Haminan nimen.

Vapauden aikana perustettiin vuonna 1745 Loviisa.

Kustaa III perusti Heinolan ja Tampereen v. 1779, Kuopion v. 1782 ja Kaskisen v. 1785. Hämeenlinna, joka perustettiin v. 1739, muutettiin nykyiseen paikkaan v. 1776.

Viime vuosisadalta ovat Jyväskylä, Mikkeli, Joensuu, Maarianhamina, Kemi, Iisalmi, Hanko ja Kotka; tältä vuosisadalta ja nuorin on Lahti.

Väkirikkaimmat kaupungit ovat seuraavat neljä: Helsinki (noin 120,000 asukasta), Turku (42,000), Tampere (40,000) ja Viipuri (35,000).

Kustaa Vaasa aikoi perustaa suuren kauppakaupungin Santahaminan saarelle, itäpuolelle nykyistä Helsinkiä. Luultavasti hän kuitenkin huomasi, että tämä paikka oli liian aukea, jonka vuoksi hän v. 1550 perusti uuden kaupungin Vantaan joen suulle, jossa vielä tänä päivänä Vanhankaupungin kylä sijaitsee. Kaupunki sai koskesta nimensä Helsingfors, suomeksi H e l s i n k i. Kuningas toivoi, että tästä syntyisi vaihtopaikka Venäjän, Saksan ja Hollannin tavaroille; jopa oli siitä niin vakuutettu, että käsketti kaikkien porvarien Porvoosta, Tammisaaresta, Raumalta ja Porista muuttaa Santahaminaan. Uusi kaupunki ei kuitenkaan vastannut toivomuksia. Asema oli epäedullinen ja lahden suu ahdas. Toisista kaupungeista tänne muuttaneet porvarit eivät viihtyneet täällä ja saivat muutaman vuoden päästä luvan muuttaa takaisin entisille asuinpaikoilleen. Helsinki oli senjälkeen kauan valtakunnan pienimpiä kaupunkeja.

Helsinki sai ensimäiset oikeutensa kuningas Juhana III:lta vuonna 1569. Täällä syntyi kuuluisa Sigfrid Forsius ja tänne Kustaa II Aadolf kutsui kokoon Suomen säädyt isänmaallisille valtiopäiville vuonna 1616, jotka ikäänkuin vihkivät Helsingin tulevaiseksi pääkaupungiksi. Mutta satama oli jo silloin maan kohoamisesta tullut liian matalaksi, ja vuonna 1640, kuningatar Kristiinan aikana, muutettiin Helsinki nykyiselle paikalleen, puoli peninkulmaa lounaisempaan, kallioiselle niemimaalle, jota sanottiin »Estnäsin-niemeksi». Tässä kaupunki edelleen pysyi vähäpätöisenä pikkukaupunkina enemmän kuin 100 vuotta. Mutta kun Viapori kohosi sen oivallisen sataman suulle, alkoi Helsinkikin kasvaa. Ruotsin ajan loppupuolella se oli väkilukuunsa ja kauniisiin rakennuksiinsa nähden maan toinen kaupunki, lähinnä Turkua. Helsinki oli jo silloin ollut monenlaisien vaiheiden alaisena ja kolme kertaa raunioina. Sen olivat hävittäneet viholliset (1713), rutto (1710) ja valkea (1557, 1713, 1808). Se oli nähnyt Ruotsin armeijan heittävän aseensa 1742, juhlinut Kustaa III:nnen kanssa Suursaaren meritappelun johdosta 1788 ja nähnyt Viaporin antautumisen 1808. Sitte, kun maa tuli Venäjän kanssa yhdistetyksi, oli Helsinki lähempänä Pietaria kuin Turku; se oli lähempänä itä-Suomea, sillä oli satama, johon saattoivat mahtua kaikki Itämeren laivastot, ja tämän sataman suulla oli Viapori. Senvuoksi tehtiin siitä maan pääkaupunki; senaatti monine virkakuntineen muutettiin tänne 1819 ja yliopisto 1828.

Vuonna 1819 Helsinki oli vielä pieni kaupunki, jossa oli 5 tai 6,000 asukasta. Enemmän kuin puolet sen nykyistä alaa oli rakentamatta. Töölön merenlahti ulottui siihen, missä nyt on Aleksanterinkatu korkeine kivitaloineen; aivan senaatinrakennuksen vieressä oli suo. Kruunuhaka oli karjanlaitumena, ja koleat, autiot vuoret näyttivät ihmiskäden voittamattomilta siinä, mihin nyt kaupungin pohjoiset ja eteläiset kadut ovat raivatut. Vielä 1830-luvulla oli kaunis Kaivopuisto jylhää erämaata ja 20 vuotta myöhemmin oli epäterveellinen lammikko siinä, missä rautatien aseman kauniit rakennukset seisovat. Mutta keisarin tahto, raha ja uuttera työ muuttivat 50 vuodessa tämän pikku kaupun-

gin erämaineen kauniiksi pääkaupungiksi, joka on pieni muiden maiden suurten kaupunkien rinnalla, mutta kyllin suuri meidän maallemme. Kustavilainen Albert Ehrenström, Kustaa III:nnen entinen yksityissihteeri ja K. M. Armfeltin liittolainen Reuterholmia vastaan, teki asemapiirroksen tälle syntymäkaupungilleen ja pani nimet kaduille. Arkkitehti Engel, syntyisin saksalainen, teki senaatin ja yliopiston rakennuksien sekä uuden kirkon piirustukset. Ehrenströmin ja Engelin tulevaisuutta varten ajateltuja suunnitelmia noudatettiin kuitenkin vain osaksi, ja turha säästäminen maksoi sitte melkoisia summia.

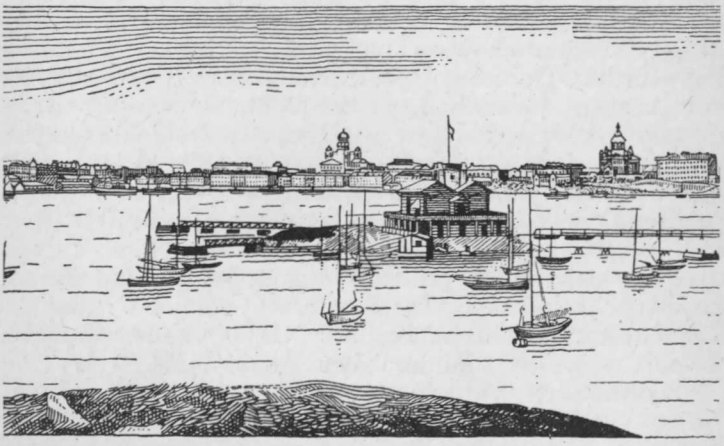

Nyt ovat Helsingissä yhtyneinä kaikki maan korkeimmat virastot ja oppilaitokset, paitsi kirkon tuomiokapitulit. Väkiluku lisääntyy nopeasti, teollisuus pystyttää tehtaitaan, rautatiet ratisevat, kaasu- ja sähkövalot hohtavat, vihannat puistot peittävät entisiä kolkkoja ja alastomia vuoria. Höyrylaivat savuavat, ja tavaroita tulvaa maahan, niin että Helsinki nykyään on maan suurin kauppakaupunki.

Helsinki on vielä vain tekeillä oleva pääkaupunki, sen kirjava väestö ei ole vielä yhdeksi kasvanut, siellä

on liian kallista köyhyyteemme nähden, liian houkuttelevaa heikkouteemme nähden: siellä on vielä paljon parannettavaa. Mutta sinne on kuitenkin paljon keräytynyt maan parasta voimaa, valpasta elämää ja jaloa isänmaanrakkautta. Aika on sen niin asettanut: meidän tulee koetella kaikki ja pitää se, mikä paras on.

193. Yhteiskunta ja hallitus.

Puuttuvaista on kaikki ihmistyö; kuitenkin kiittäköön jokainen maa Jumalaa hyvin järjestetystä yhteiskunnasta ja oikeutta noudattavasta hallituksesta. On kristityitä maita, joissa on yhtä ja toista parempaa kuin meillä. On toisia, missä puolueet ankarasti vainoavat toisiaan, joissa hallinto on hämmennyksissä, virkamiehet huolettomia ja voitonhimoisia, tuomio-istuimet rahanalttiita, laki voimaton, kansa pimeydessä, maa kykenemätön maksamaan karttuvia velkojaan. Mitä puutteita vielä lieneekin maallamme — ja niitä saattaa olla kylläkin paljon — niin saamme kuitenkin katsoa onneksi, että täällä vallitsee vapaus ja lainkuuliaisuus, järjestys ja oikeus. Tästä suuresta onnesta saamme lähinnä kiittää yhteiskunnallisia lakeja, hallitusta sekä meidän rauhallista, lainkuuliaista kansaamme.

Suomalainen yhteiskuntamme on kasvanut ruotsalaisen yhteiskunnan juuresta, mutta on saanut elinvoimansa suomalaisen kansan hengestä. Kansa on kasvanut siihen kiinni, ja se on kasvanut kiinni kansaan.

Alussa oli kaikki hyvin yksinkertaista. Kansa valitsi kuninkaansa, pappinsa ja tuomarinsa. Kuningas asetti linnanpäällikön, linnanpäällikkö hallitsi voutineen lääniä, piispa hallitsi pappeja, tuomari jakoi oikeutta. Katolisen ajan loppupuolella sotkeutui tämä yksinkertainen yhteiskunta säätyjen erioikeuksien kautta, jotka kumosivat kaikkien yhdenvertaisuuden lain edessä, ja veroituksen kautta, joka synnytti suuren joukon virkamiehiä. Tuli vaiheaika, jolloin väliin kuningas, väliin aateli ja papit, väliin porvarit ja talonpojat säätivät

lakeja. Kustaa Vaasa, joka hallitsi valtakuntaa isäntävallalla, koetti jälleen palauttaa yksinkertaisen yhteiskunnan isällisen kuningasvallan alaiseksi. Mutta sitä kesti ainoastaan hänen aikansa, sillä ajan vanha nuttu oli jo ahtaaksi käynyt. Silloin Kustaa II Aadolf asetti uuden ajan yhteiskuntajärjestyksen, yhdistäen siihen vanhan isällisen hallintomuodon. Hallitus tahtoi hyväntahtoisesti olla kansan holhojana ja järjestää kaikki. Vasta meidän aikoina on opittu, että yksityinen kansalainen voi enemmän vaikuttaa ja paremmin yhteiskuntaa hyödyttää, jos hänelle suodaan järjellinen vapaus, esimerkiksi mitä hänen rehelliseen työhönsä tulee. Hallituksen suuri taito on nykyään siinä, että se osaa asettaa yhteiskunnan menestyksen, järjestyksen, turvan ja vaurauden sopusointuun yksityisen kansalaisen lain-alaisen vapauden kanssa. Ja näin on vähitellen syntynyt hyvin monimutkainen hallituslaitos, jota saattaa verrata koneeseen, missä toinen hammasratas tarttuu toiseen. Erotus on se, että konetta panevat liikkeeseen elottomat voimat, mutta yhteiskuntaa elävät ihmistahdot. Jos hyvä yhteishenki puuttuu, ovat parhaimmatkin lait voimattomat, mutta jos on hyvä, valaistu tahto ja totinen jumalanpelko, joka on kaikkien hyväin tapojen juuri, saattaa yhteiskunta menestyä puutteellistenkin lakien vallitessa.

Muistakaamme aina, että y h t e i s k u n t a on se suuri, hyväätekevä järjestys, joka yhdistää meidät kaikki, suojelee meitä kaikkia, sitoo ja vapaiksi tekee meidät kaikki. Halvimmallakin, köyhimmälläkin on osansa, edesvastuunsa ja etunsa tässä kaikkien yhteisessä työssä. H a l l i t u k s e l l a tarkoitamme lähinnä niitä viranomaisia, joiden toimena on johtaa koko maata. Mutta hallitus haaraantuu kaikkien kansankerroksien kautta keisarista valta-istuimellaan halvimpaan talonpoikaan paikkakuntansa kunnallishallituksessa, vieläpä vähäpätöisimpään päiväläiseen, joka hänkin hallitsee itseänsä ja huonekuntaansa. Ja kaikkia näitä ylempänä on, lähinnä taivaan Jumalaa, Suomen laki.

Joka vuosi joulun aikana painetaan ruotsiksi ja suomeksi kirja, jota nimitetään »Suomen valtiokalenteriksi». Siinä muun muassa luetellaan maan virkamiesten nimet. Tarkastakaamme ainoastaan kolmea rakennusta Hel-

singissä, saadaksemme jonkunkin verran tietää, mitä noilla monilla virkamiehillä on tekemistä.

Lähellä pohjois- ja etelä-sataman välistä siltaa on kolmikerroksinen kivirakennus, kaunis kyllä yksityisen asunnoksi, mutta hyvin yksinkertainen keisarin palatsiksi. Tässä asuu keisari-suuriruhtinas käydessään maan pääkaupungissa. Hän hallitsee kaikkea maan lain mukaan. Toisessa pienessä palatsissa Etelä-Esplanaadikadun varrella asuu kenraalikuvernööri. Hän on keisarin korkein luottamusmies maassamme. Hän on senaatin puheenjohtaja, mutta johtaa vain harvoin sen keskusteluja. Hän on maan sotavoiman päällikkö ja lähettää kansliansa kautta maan asiat Pietariin. Siellä ne (paitsi sota-asiat) ottaa vastaan ministerivaltiosihteeri keisarin Suomen-kanslian kautta ja esittää keisarille, joka vahvistaa ja allekirjoittaa, minkä näkee hyödylliseksi.

Kolmannessa rakennuksessa, Senaatintorin varrella Helsingissä, kokoontuu keisarillinen Suomen senaatti ja sen läheisimmät virkakunnat. Senaatti säätää ja tuomitsee keisarin nimessä; sen jäsenet määrää keisari kolmeksi vuodeksi eräl tään. Senaatin oikeusosasto on maan ylin tuomio-istuin, johon saa vedota maan kolmesta hovioikeudesta, Turun, Vaasan ja Viipurin; mutta hovioikeuksiin saa vedota maan 62:n tuomiokunnan kihlakunnanoikeuksista, maan kaupunkien raastuvanoikeuksista ja yhdestä maanjako-oikeudesta Viipurin läänissä. Prokuraattori valvoo koko tätä lainkäyttöä, että lakia kaikessa noudatettaisiin.

Senaatin talousosasto johtaa maan yhteiskunnallista hallintoa, hoitaa sen tuloja, menoja ja tilejä sekä pitää huolta sotavóiman ylläpidosta.

Tämän osaston alaisina ovat kuvernöörit maan 8 läänissä, jotka ovat: — 1) Uudenmaan lääni; 2) Turun ja Porin lääni Ahvenanmaan kanssa; 3) Hämeen lääni; 4) Mikkelin lääni; 5) Viipurin lääni; 6) Kuopion lääni; 7) Vaasan lääni; 8) Oulun lääni; kuvernöörien ja läänin-hallitusten alaisia ovat kruunun voudit ja nimismiehet sekä kaupunkien maistraatit. Senaatin talousosaston alaisia ovat myös kirkon ja yliopiston yleiset asiat, koulut,

valtioarkisto, terveydenhoito, postilaitos, kanavat, rautatiet, yleiset rakennukset, vankilaitokset, rahapaja, Suomen pankki (eduskunnan valitsemien pankkivaltuusmiesten valvonnan alaisena), tullilaitos, luotsilaitos, vuorilaitokset, kalastuslaitokset, maanmittausvirasto, metsänhoito sekä maanviljelystä, kauppaa, merenkulkua ja elinkeinoja y. m. koskevat laitokset.

Niin monimutkaiseksi haaraantuu nykyaikainen yhteiskunta. Mutta sitä ei hoideta ainoastaan palkatuilla virkamiehillä; se perustuu yltä yleensä yksityisten kansalaisten vapaaseen myötävaikutukseen kunkin kohdastaan tahi erityisien yhdistyksien ja laitoksien kautta. Yhteiskunta ei saa koskaan väsyä, ei koskaan nukkua, ei koskaan pysähtyä. Sen koneisto on liikkeessä yöt ja päivät, niinkuin kello senaatin porrasten päällä. Työ ja isänmaanrakkaus ovat sen liikevoimat. Niinkuin apostoli sanoo (Gal. 6: 9): »Koska me hyvää teemme, niin älkäämme suuttuko, sillä aikanansa mekin saamme niittää ilman lakkaamatta». Ja taas hän sanoo (1 Tim. 1: 5): »Käskyn päätös on rakkaus puhtaasta sydämestä ja hyvästä omastatunnosta ja vilpittömästä uskosta».

194. Keskuusliike.

Mikä on keskuusliike?

Kaikenlainen liikeyhteys ja tiedon anto ihmisten välillä; kaikki ne keinot, joiden avulla voimme kulkea toistemme luokse tahi lähettää jotakin toisillemme. Koska onni ja sivistys niin varsinaisesti riippuu sellaisesta yhteydestä, arvostellaan kunkin maan edistystä siitä, miten hyvät tai huonot sillä on kulkuneuvot.

Täällä meidän etäisessä maassamme, talvineen ja eräma ineen, tiesivät ihmiset kauan aikaa hyvin vähän toisistaan. Heidän tiensä oli kesällä meri, talvella jää. Heillä oli jalkateitä vuorten yli, ratsasteitä kangasten poikki. Katolinen kirkko teetti ensimäiset maantiet, sillat, lautat, majatalot. Viidennellätoista vuosisadalla saatiin maalaiskeskievarit ja kyytihevoset, kuudennella-

toista vuosisadalla posti, vielä myöhemmin ensimäiset viitoitetut kulkuväylät. Vaunuissa ajoivat noin sata vuotta sitten ainoastaan kuninkaat ja korkeat herrat. Maan monet järvet näyttivät ikäänkuin ojennetuin käsin odottavan kanavia. Mutta vasta meidän aikanamme valmistui S a i m a a n k a n a v a, joka oli 350 vuotta aikaisemmin alkuun pantu.

Maaliskuussa vuonna 1826 toi 13 Savon talonpoikaa keisari Nikolaille anomuskirjan, jossa pyysivät kanavaa Saimaasta. Keisari tutkitutti asiaa, näki sen mahdolliseksi, ja vuonna 1845 alkoi tuo suuri työ. »Koski-

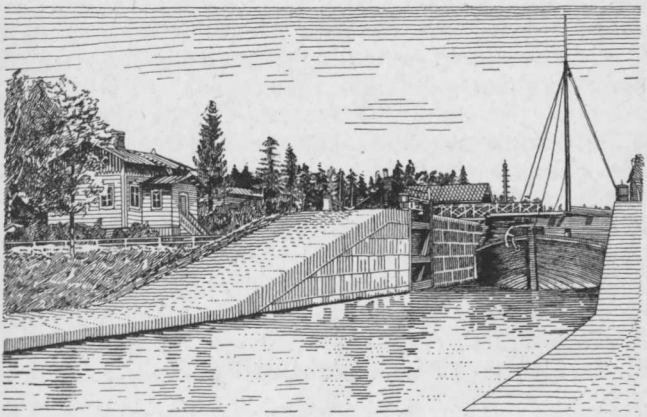

parooni» Kaarle von Rosenkampf pani työn alkuun, ruotsalainen eversti Niilo Erikson suoritti sen.*) Se ei ollut helppoa työtä, sillä kanava on enemmän kuin 2 1/2 metriä syvä, 12 metriä leveä pohjasta ja 5 1/2 peninkulmaa pitkä, josta 3 peninkulmaa on kaivettua. Jokia ja puroja oli johdettava syrjään, syviä soita täytettävä, vuoria särjettävä ja 28 sulkua muurattava hakatusta graniitti-kivestä. Ilman niitä olisi Saimaan vesi, joka on

*) Maaherra Ramsayn kehotuksesta insinööri Claës Henrik Nyberg tutki vuosina 1826—34 omalla kustannuksellaan, oliko mahdollista rakentaa kanavaa Saimaan ja Suomenlahden välille, jota työtä hän koskenperkauskomitean käskystä jatkoi vuonna 1836 ja silloin määräsi kanavan nykyisen suunnan.

76 metriä merenpintaa korkeammalla, virrannut kanavan kautta ja tulvannut yli koko seudun. Mutta kaikki esteet voitettiin, ja 7 päivänä syyskuuta 1856, samana päivänä jolloin keisari Aleksanteri II kruunattiin Moskovassa, vihittiin Saimaan kanava juhlallisesti. Se oli ilopäivä se. Kanava on maksanut enemmän kuin 12 miljoonaa markkaa, mutta se onkin avannut isoille järville ja peninkulmain pituisille rantamaille kulkuväylän mereen. Nykyään lähettävät Kuopio ja Savonlinna sekä Joensuu laivojaan Suomen lahteen.

Kuva näyttää meille Juustilan sulun siinä, missä kanava päättyy Viipurin merenlahteen. Sulun kautta kulkee laiva, jota sulkuhautaan virtaava vesi kohottaa.

Vaikka olisi kuinka kiire ollut, niin riippui merimatka ennen hyvistä tai huonoista tuulista. Kesäsydännä matkustajat monasti viipyivät useita viikkoja Turun ja Tukholman välillä. Mutta v. 1830 oli höyryn valtava voima ennättänyt Suomeenkin. Silloin rakennutti tehtaan isäntä Arppe pienen höyrylaivan, »Ilmarisen», hinauttaakseen lastilotjia Saimaalla. Nyt savuaa suomalaisia höyrylaivoja Saimaalla, Näsijärvellä, Päijänteellä, kaikilla merenrannikoillamme ja valtamerillä.

Höyrylaivan täytyy kuitenkin usein laskea ankkuriin myrskyssä, sumussa ja yön pimeydessä. Rautatie on tuskin minkäänlaisista ilmoista riippuva, ei edes lumikinoksistakaan, jotka vain ani harvoin muutamaksi tunniksi viivyttävät junain kulkua. Maaliskuun 17 päivänä vuonna 1862 avattiin Suomen ensimäinen rautatie yleisön käytettäväksi. Päälle 12:n peninkulman matka Helsingistä Hämeenlinnaan, joka ennen vei kokonaisen päivän, oli nyt lyhennyt 11:ksi, rautatien suoremman suunnan tähden, ja vie nyt 3 ½ tuntia. Vielä tärkeämpi oli toinen rautatie, Helsingin ja Pietarin välinen, joka vihittiin syyskuun 11 p:nä 1870. Matkaan näiden kaupunkien välillä meni ennen 3 tai 4 päivää; nyt se kestää 12 tuntia. Molemmat nämä ensimäiset rautatiet rakennutti Suomen valtio: ensimäisen 12,800,000:lla, toisen 27,500,000:lla markalla, jota Venäjän kruunu auttoi lainaamalla 10 miljoonaa, jotka sittemmin on maksettu. Valtion uusimmat rautatiet yhdistävät Hangon, Turun, Porin, Jyväskylän ja Tampereen, Vaasan, Tornion, Kuopion, Kajaanin,

Kotkan, Lappeenrannan, Savonlinnan, Imatran, Joensuun ja Sortavalan vanhempien rautateiden kanssa; yksityiset yhtiöt rakentavat sivuratoja, ja miespolven kuluttua kulkee luultavasti rautateitä ristiin poikki koko maan.

Kun ihmiset ja tavarat näin kiitävät eteenpäin höyryn voimalla, lentävät sanomat salaman nopeudella sähkölennättimen kautta. Kun keisari Nikolai kuoli maaliskuun 1 päivänä 1855, tuli tämä tärkeä sanoma samana päivänä sähkölennättimen kautta tiedoksi melkein koko Europassa, mutta Helsingissä saatiin siitä tieto vasta kolmantena päivänä. Maamme oli sodan aikana saanut »optillisen sananlennättimen», joiden ilmoitusmerkit asetettiin korkeiden salkojen päihin pitkin rannikoita, mutta tällä ei usein ollut mitään virkaa, jos oli pimeä tai ilma sumuinen. Sähkölennätin laitettiin maahamme vuonna 1856, ja nyt se levittää nopeasti tietoja etäisimpiin seutuihin. Meillä oleva sähkölennätin on yhdistettynä Venäjän postilaitokseen eikä ole Suomen hallituksen alainen.

Telefooni, puhelanka, puhelin, on suusanan lennätin. Pikakirjoittaja ei kirjoita sanaa tavallisilla kirjaimilla, vaan kirjoittaa sen asemesta merkin lyijykynällä, ja tämä käypi niin nopeasti, että hän valtiopäivillä ja muissa tiloissa panee paperille puheen yhtä pian kuin se puhutaankin. Ja sanomalehdet kiirehtivät levittämään kaikkia uutisia ja kaikkia yksityisten ilmoituksia.

Ennen oli monta mutkaa, jos tahtoi kirjeen lähettää postissa. Nyt pannaan kirje postimerkillä varustettuna postilaatikkoon, ja joka paikkaan Suomessa on sama maksu eli postiraha, 20 penniä; kirje ulkomaille maksaa 27 penniä. Jos tahdotaan kirjoittaa muutamia rivejä avonaiselle leimatulle kortille, maksaa se puolta vähemmän. Postissa voi myöskin lähettää paketteja, kirjoja ristisiteessä, rahaa y. m. Kaikki tämä, nopeampi postin kulku ja monet uudet postilaitokset, tekee sen, että posti nyt kuljettaa seitsemän kertaa enemmän kuin 50 vuotta takaperin. Nyt lähetetään noin 15 miljoonaa kirjettä vuodessa, se on kuusi kirjettä jokaista asukasta kohti. Ja tämä on vielä vähän, sillä useissa maissa lasketaan postissa kulkevan 10, 15, jopa 20 kirjettä joka

asukasta kohti. On kuin maan toinen osa lakkaamatta puhelisi toisen osan kanssa; ja kun näin miljoonittain ihmisiä joka päivä matkustaa, kirjoittaa ja lähettää jotakin toisilleen, on maa lopulta kuin vilisevä muurahaispesä, mutta varallisuus ja sivistys edistyvät.

Suomen postilaitos on nykyään yhdistettynä Venäjän postihallintoon, ja meidän vanhain postimerkkiemme sijassa on uusia venäläisten postimerkkien näköisiä.

195. Varallisuuden edistyminen.

Jos esi-isämme voisivat vain päiväksikin nousta haudastaan, ihmettelisivät he kaikkea sitä uutta, mitä on tullut heidän Suomeensa vähemmässä kuin viidessäkymmenessä vuodessa. Mitä he ajattelisivat, jos näkisivät rautahevosen heitä vetävän kiitävällä vauhdilla tai näkisivät laivan kulkevan ilman purjeita vastatuuleen tai saisivat kirjeen muutamassa minuutissa 70 peninkulman päästä tai ottaisivat tulta tulitikulla tai kuulisivat tuhansien hyrräävien rautarullien surinan suuressa kehruutehtaassa? He luulisivat kaikkea tätä noituudeksi.

Kuitenkin kuulee nyt monen valittavan, että nykyajan keksinnöt köyhältä työmieheltä vievät hänen rehellisen leipänsä. Totta kyllä on, että monta sataa ajomiestä Viipurin läänissä menetti ansionsa, kun Saimaan kanava anasti heidän rahtitavaransa. Totta on, että rautatie anastaa vielä enemmän, ettei ompelija enää voi kilpailla ompelukoneen kanssa, ja että ahkera rukki turhaan kehrää rihmaansa kilpaa tehtaan kanssa. Vaiheen aikana tuntuu sellainen monellekin kovalta. Mutta pian on tuo nykyjään leivätön työ kääntyvä toisille aloille, missä kone ei voi kilpailla ihmisen kanssa. Ihminen on jättävä koneelle koneellisen työn, johon ainoastaan vaaditaan ruumiin voimia tahi sormien näppäryyttä, ja pidättävä itselleen ne toimet, joissa hänen ajatteleva henkensä saa työskennellä mukana. Jota enemmän luonnonvoimat tulevat hänen palvelijoikseen, sitä enemmän saa

ihminen aikaa ja halua viljellä sielunsa voimia, joita nyt niin usein ruumiillinen työ vaivuttaa. Hän irtautuu irtautumistaan tomun orjuudesta palvelemaan Jumalaa, Luojaansa, hänen vapaana lapsenansa ja täyttämään hänen tahtoansa maan päällä.

Sellaisen suuren vapautumistyön on Jumala määrännyt meidän aikakaudellemme koneellisten keksintöjen kautta. Mutta tähän vaaditaan, että hengelliset ja siveelliset voimat meissä ovat maallisia himoja voimakkaammat. Mitä se auttaa ihmistä, jos hän voittaa koko maailman ja vahingoittaa sieluansa? Jos asetumme velttoon lepoon nauttimaan uuden ajan mukavuuksia, tai unhotamme Jumalan ja ainoastaan ihmisälyä ylistämme, silloin totisesti uusi tomun orjuus kaikkine pahoine himoineen saa vallan meissä, ja me hukumme surkeasti, niinkuin niin monta muuta kansaa ennen meitä on hukkunut velttouteensa tahi ylpeyteensä. Meidän, jotka olemme saaneet niin paljon enemmän kuin isämme, täytyy olla sitä nöyremmät, uskollisemmat ja ahkerammat siinä työssä, jonka Herra Jumala on meille määrännyt.

Kuinka maamme edistyy varallisuudessa uuden ajan elähyttävien voimien kautta, sen näemme silmäimme edessä, ja siitä kertoo nykyinen tilastotiede eli valtiotiede. Samoin kuin historia meille kuvaa menneen, jo päättyneen ajan, samoin tilastotiede merkitsee nykyajan olot, jotka vielä ovat tekeillä, ja vertaa niitä toisiinsa tai entisiin aikoihin. Tämä on opettavaista. Se osoittaa meille selvillä numeroilla, edistyykö vai taantuuko maa varallisuudessa, väkiluvussa, hyvissä tavoissa, tiedoissa ja monessa muussa. Vuodesta 1865 on Helsingissä tilastollinen virasto, joka vuosittain ikäänkuin vaa'alla punnitsee, minkä arvoinen maa on.

Jos kysymme tältä valppaalta arvonmääräjältä, vastaa hän meille, että vuonna 1810 Suomen kruunuverot, tullitulot ja muut saatavat nousivat 6 miljoonaan 700,000 markkaan nykyistä rahaa. Vuonna 1835 ne olivat nousseet 8 miljoonaan 560,000 markkaan, mutta vuonna 1896 ne arvattiin 49 miljoonaksi, ja vuonna 1899 laskettiin valtion tulot yhteensä 60 miljoonaksi markaksi. Maan, s. o. yksityisten, varoista saamme käsityksen, kun tiedämme, että vuodentulo maanviljelyksestä tavallisina

vuosina arvataan 135 miljoonaksi markaksi, että tulot maitotaloudesta ovat noin 120 miljoonaa, että tulot tappokarjasta nousevat 50 miljoonaan markkaan, että teollisuuksien tuotanto-arvo oli vuonna 1896 219 miljoonaa ja vuonna 1898 284 miljoonaa markkaa. Maasta viedyn puutavaran arvo oli vuonna 1898 82 miljoonaa ja vuonna 1899 lähes 98 miljoonaa markkaa, mikä lienee perustunut satunnaisiin korkeihin hintoihin. Kaupan ja merenkulun välittämä tavaranvaihto nousi vuonna 1898 317 miljoonaan markkaan.

Mutta rikastumisen taito ei ole suurissa tuloissa, vaan pienissä menoissa. Meidän tulee myöskin muistaa, että maamme on viime vuosina ulkomaan tavaroista maksanut 140 miljoonaa, vieläpä vuonna 1899 päälle 250 miljoonan markan. Emme ole saaneet suolaamme, puuvillaamme, jauhomattojamme emmekä rautatiekiskojamme ilmaiseksi. Me hakkaamme vuosittain suuria aloja metsää maksaaksemme kahvimme, sokerimme, viinimme, ulkomaiset kankaamme ja kaikki koristuksemme. Luonnollista on, että kun ulkomaalaiset ostavat paljon meiltä, mekin ostamme paljon heiltä. Onhan meillä noin 2,000 purjelaivaa, lähes 500 *) höyrylaivaa ja enemmän kuin 11,000 merimiestä: tuovathan ne mukanaan jotakin kotiin, jos eivät kuljeta rahtitavaraa ulkomaan satamain välillä. Me emme sen vuoksi joudu velkaan; ja jos Suomen kruunu on tehnyt velkoja, on se tapahtunut niin hyödyllisten asiain kuin kanavain ja rautateiden tähden. Mutta vaarallista on, jos kansa hyvinä aikoina totuttaa itseänsä ylellisyyteen, jota se huonoina aikoina ei enää voi maksaa. Ja kevytmielistä on, jos ei hyvinä päivinä säästetä jotakin huonojen päivien varaksi. Muissa maissa on s ä ä s t ö p a n k k i melkein joka kylässä.

Kuunnelkaamme vielä vähäisen, mitä tilastolla on sanomista väkiluvun lisääntymisestä.

Hyvinä ja tavallisina vuosina lisääntyy väkiluku siten, että maassa useampia syntyy kuin kuolee; mutta sodan, kulkutautien ja nälkävuosien aikana se vähenee

*) Numerot on pyöristetty tietojen mukaan 31 p:ltä jouluk. 1898.

siten, että useampia kuolee kuin syntyy. Jos laskemme kaikki yhteen, niin havaitsemme, että maan väkiluku on 60 tahi 70 vuoden kuluessa kasvanut toisen verran. Vuonna 1751 oli silloisessa Ruotsin Suomessa 430,000 asukasta. Vuonna 1815 oli jälleen-yhdistetyssä Suomessa 1 miljoona 96,000. Viisikymmentä vuotta sen jälkeen, vuonna 1865, oli siinä 1 miljoona 843,000. Seuraavina kovina vuosina väheni väkiluku, ja v. 1868 lopulla oli maassa 1 miljoona 736,000 asukasta. Sitten se taas on lisääntynyt ja nykyään (1904) sen arvataan olevan 2 miljoonaa 860,000.

1,000:tta tyttölasta kohden syntyy maassa 1,036 poikalasta. Kuitenkin on täällä enemmän naisia, sillä miehet joutuvat useammin hengenvaaroille alttiiksi ja naiset elävät säännöllisemmin. Mahdottoman suuri vahinko maalle on, että joka toinen lapsi kuolee, ennenkuin se on täyttänyt 10 vuotta. 100:sta asukkaasta 35 on 15 ikävuotta nuorempaa, 57 on 15 ja 60 ikävuoden välillä ja 8 yli 60 ikävuoden. 70 ikävuoteen elää yksi 70:stä, 80 ikävuoteen yksi 400:sta, 90 ikävuoteen yksi 5,200:sta ja 100 ikävuoteen yksi 100,000:sta.

196. Kirkko ja koulu.

Kuningas Daavid ei turhaan sano 53 psalmissa: »Heitä surusi Herran päälle, hän sinusta murheen pitää ja ei salli vanhurskaan olla kulkijana ijankaikkisesti.» Koko maamme on todistuksena siitä, että totinen jumalanpelko pitää kansaa voimassa ja vanhurskaus rakentaa sen asunnon.

Pitäkäämme siis sitä suurena Jumalan armona, että nyt enemmän kuin 700 vuotta olemme tunnustaneet kristinuskoa ja että yli 350 vuoden Jumajan puhdas sana ja evankeliumi on asunut tykönämme. Mitä kaikkea onkaan kristillinen kirkkomme tällä pitkällä ajalla vaikuttanut maamme menestykseksi ja sielujen rauhaksi! Kuinka monta, monta tuhatta se onkaan kovimmassa hädässä lohduttanut ja hyvinä päivinä johdattanut

totuuden tuntoon ja kaikkeen hyvään! Ja Suomen pappikin, kuinka usein hänkin on kantanut kansan köyhyyden kuormaa, murtanut leipänsä nälkäiselle ja maallisissa ja hengellisissä asioissa ollut hyvänä neuvonantajana, sivistyksen ja kaiken hyödyllisen edistyksen edusmiehenä tämän oppimattoman kansan keskuudessa, jota hän on ollut likempänä kuin kukaan muu!

K i r k k o-sanalla ei tarkoiteta ainoastaan Jumalan temppeliä, vaan myöskin Jumalan seurakuntaa. Meidän Suomen evankelinen kirkkomme perustettiin Kustaa Vaasan aikana tohtori Martti Lutherin saksalaisen seurakunnan mukaiseksi. Kestettyään monet levottomat vaiheet, se vahvistettiin Upsalan kokouksen päätöksen kautta vuonna 1593 ja järjestettiin täydellisesti Kaarle XI:nnen aikana 1686 vuoden kirkkolain kautta. Sekä tämä aikanaan oivallinen laki että myöskin kirkon silloin hyväksytty käsikirja, virsikirjat ja katkismus ovat pitkän ajan kuluessa tulleet puutteellisiksi, vieläpä muutamissa asioissa suvaitsemattomiksi toisin ajattelevia kohtaan. Senvuoksi on näitä kirkon lakeja ja kirjoja paljon paranneltu, osittain hallitsijain ja säätyjen suostumuksella, osittain nykyisen kirkollishallituksen toimesta; kuitenkin niin, että kirkon vanha kristillinen perustus on jätetty kokonaan muuttamatta. 1869 vuoden kirkkolain mukaan on Jumalan pyhä sana ainoana ohjeena, jonka jälkeen kaikki opetus seurakunnassa on arvosteltava. Sitä, jolla on kirkon opista eroava mielipide, tulee varoittaa ja opettaa, mutta häntä ei saa estää menemästä toiseen uskokuntaan. Maa jakaantuu hiippakuntiin, joilla kullakin on oma piispansa ja tuomiokapitulinsa, hiippakunnat rovastikuntiin, nämä taas seurakuntiin, joilla kullakin on papistonsa, kirkonkokouksensa ja kirkkoneuvostonsa. Joka kymmenes vuosi, tai useammasti, neuvottelevat valitut papit ja maallikot kirkolliskokouksessa, arkkipiispan johtaessa, kirkollisista asioista.

Kuinka nyt tämä kirkko meidän aikanamme toimittaa tehtävänsä Jumalan valtakunnan palveluksessa yli sen, mitä laki säätää, siitä tuomitsee Jumala yksin. Yhteiskunta todistaa, että missä elävä usko on, siinä se ilmestyy lainkuuliaisuudessa ja kaikissa kristillisissä avuissa.

Missä taas paimen nukkuu laumoineen, siellä leviävät paheet, siellä kuullaan kirouksia lasten suusta ja juoppojen melua yön hiljaisuudessa. Toisinaan lähettää Jumala voimakkaan eksytyksen hengen herättämään nukkuvaa uskoa. Usein on miettiväinen Suomen kansa, halatessaan tutkia Jumalan sanan syvyyttä, joutunut hurmahenkien harhateille. Mutta silloin aina on eksytys kutsunut totuuden aseisiin, totuuden ääni on saanut voiton ja uusi hengellinen elämä on herännyt maassamme.

Meidän maassamme on jumalanpelko ulkonaisestikin ollut viisauden alkuna, sillä koulu on täällä kirkon tytär. Kauan se oli tämän äitinsä kovan kurituksen alaisena, ja vieläkin valvoo kirkko, rippikoulun ja lukukinkerien kautta, kaikkien oppilaitosten uskonnonopetusta. Muuten koulu on nykyään erillään kirkosta ja oman kouluhallituksen alaisena. Toista sataa vuotta oli koulun vanha järjestys pysynyt entisellään, kunnes vuonna 1843 alkoivat yhä jatkuvat muutokset koulun kohottamiseksi ajan vaatimusten tasalle. Nykyään voimassa oleva koulujärjestys on vuodelta 1872, mutta osaksi muutettu.

Valtio kustantaa koulujensa opetuksen, joka toisissa tapahtuu suomen-, toisissa ruotsinkielellä, mutta oppilaat suorittavat vuosimaksun, paitsi rajoitettu luku varattomia. Lyseot ja täysiluokkaiset yhteiskoulut lähettävät oppilaansa opintoajan kuluttua yliopistoon tai teknilliseen korkeakouluun; tämä jälkimäinen valmistaa arkkitehtejä, insinöörejä y. m. — Erillään kaikista näistä ja oman erityisen hallinnon alaisena oli Haminassa Suomen kadettikoulu, jossa kasvatettiin nuoria upseerin-alkuja, ja joka nyt on lakkautettu.

Yllä mainittuja oppilaitoksia, samoin kuin tyttökouluja, sanotaan oppikouluiksi. On myöskin olemassa monta muuta oppilaitosta oppia, ammattitaitoa, kauppaa, meren-kulkua, taidesivistystä varten; vieläpä kouluja pienille 3:sta 8:n vuoden ikäisille lapsille, joita siellä leikin avulla totutetaan järjestykseen ja tarkkuuteen.

Ei kukaan ole estetty hankkimasta itselleen korkeampaa sivistystä. Mutta suurelle joukolle kansan lapsia, pojille ja tyttärille, suomea ja ruotsia puhuville, on

nykyään k a n s a k o u l u vapaasti avoinna. Tätä varten ovat valtiopäivät myöntäneet erityisiä apuja, joilla valtio myöskin kustantaa s e m i n a a r e j a kansakoulun-opettajain ja -opettajattarien valmistamiseksi. Muuten pitää jokainen paikkakunta huolta ylemmistä tai alemmista kansakouluistaan. Vuonna 1888 oli niitä koko maassa 971 ja oppilaita niissä yhteensä 63,000; vuonna 1898 oli maaseudulla 1,507 kansakoulua, joissa kävi 68,654 oppilasta. Samaan aikaan oli kansakoulunoppilasten luku

Uno Cygnæus.

kaupungeissa 26,166. Vuonna 1904 oli kansakoulujen lukumäärä koko maassa noussut 2,297:ään, joissa oli yhteensä 125,876 oppilasta. Tämä suuri kansansivistystyö on siis nopeasti edistynyt. Muutamat paikkakunnat ovat rientäneet perustamaan niin monta kansakoulua kuin mahdollista; toiset ovat olleet haluttomia tahi epäluuloisia. He luulevat, että kansakoulu oppilaistaan tekee herroja ja opettaa heitä ylenkatsomaan maanviljelystä ja kodin yksinkertaisia tapoja. He unhottavat, ettei missään ammatissa meidän aikanamme tulla toimeen

ilman oppia. He eivät tiedä, että muissa sivistysmaissa, joissa kansakoulu on vanhempi, esim. Ruotsissa, kelvollisimmat maanviljelijät, arvokkaimmat talonpojat, ymmärtäväisimmät emännät ovat sellaisia, jotka nuoruudessaan ovat saaneet paremmat tiedot ja paremman kasvatuksen kansakoulussa.

Suomen kansakoulun ikimuistettava perustaja on pastori Uno Cygnæus, joka kuoli tammikuun 2 päivänä 1888.

Ja näin kulkee opetus niinkuin valonsäde kaikkien kansankerrosten läpi, kansakoulusta ja pikkulastenkoulusta alkain yliopistoon asti, tarjoten kaikille oppia ja hyviä tapoja, jotka ovat suuremman-arvoiset kuin hopea ja kulta. Koti alkaa, koulu jatkaa, elämä päättää kasvatuksemme. Koulunuoriso on alati eteenpäin marssiva sotajoukko totuuden lipun suojassa. Sillä tulee meidän, joilla ei suurempaa sotajoukkoa ole, valloittaa maailma. Opettajat ja opettajattaret ovat tulevaisuuden kylväjät. Kunnioittakaamme ja kiittäkäämme heitä aina heidän alttiiksi-antavasta vaivastaan. Ei koko meidän maassamme ole tärkeämpää tehtävää, ei hyödyttävämpää virkaa kuin heidän. Ja koulu ymmärtää nyt oppilaansa paremmin kuin ennen. Se vaatii heiltä nyt niinkuin ainakin hyvää käytöstä, ahkeruutta, kuuliaisuutta ja järjestystä; mutta se ei nyt niinkuin ennen paina oppia päähän vitsalla. Se rankaisee lempeästi, se varoittaa kärsivällisesti, se vetoo oppilaittensa omaan oikeudentuntoon ja iloitsee nähdessään heidän rohkeamielisinä, onnellisina, ruumiiltaan ja sielultaan voimakkaina sotivan totuuden puolesta.

---

197. Runoilijat ja taiteilijat.

On jo edellä sanottu, että kaunotaiteet, jotka ilahuttavat ja jalostavat ihmiselämää, ovat viimeisenä asteena jokaisen kansan kehityksessä ja osottavat sen kukoistusta. Niillä on sama ihmeellinen voima sulattaa jäitä kuin keväisellä auringonpaisteella. Kovimmankin sydä-

men täytyy niistä heltyä. Kun »Maamme» ensi kerran laulettiin kevätkentällä Helsingin ulkopuolella toukokuun 13 päivänä vuonna 1848, oli koko suuri kenttä täpösen täynnä väkeä, ja tuntui, kuin olisi laulu mennyt läpi tuhansien sydänten. Silloin nähtiin kyyneleitä monen silmissä, tuntemattomat ihmiset puristivat toistensa kättä, ja isänmaa suuruudessaan ja kauneudessaan oli laulussa läsnä.

Runeberg on runoillut »Maamme»-laulun; Pacius on sepittänyt siihen säveleen. Professori Juhana

Ludvig Runeberg syntyi Pietarsaaren kaupungissa v. 1804, oli jonkun aikaa opettajana yliopistossa, mutta muutti sitte Porvooseen kreikankielen opettajaksi. Hän oli kasvanut siihen aikaan, jolloin Franzénin laulut vielä olivat kaikkein huulilla, ja runoili alussa Franzénin tapaan luonnon kauneudesta. Mutta Runeberg oli kuvanveistäjäksi luotu, vaikkei hän koskaan saanut oppia tätä taidetta. Hänen lauluissaan ja kertomuksissaan tuli pian ihmiskuvia näkyviin niin tarkkaan muodostet-

tuja, kuin olisivat ne olleet kreikkalaisesta marmorista veistetyt. Ne kuvasivat Suomen kansaa sen metsissä, kotitaloissa, pappiloissa ja herraskartanoissa maalla; ne olivat eläviä, raittiita, voimakkaita ja iloisia kuvia, joissa ei kerjäläistäkään unhotettu. Sitte hän runoili Kreikanmaan ja Skandinavian muinoisista kuninkaista, venäläisestä orjatytöstä Katarina II:sen aikana, ja viimein Vänrikki Stoolin tarinat. Mutta lopuksi hän ryhtyi korkeimpaan ja vaikeimpaan runoilemiseen, joka vaatii suurinta itsensäkieltämistä, nimittäin virsien sepittämiseen. Ja tässä työssä ikäänkuin opastui hänen henkensä niihin koettelemuksiin, joita Jumala lähettää valituillensa maan päällä. Runeberg oli alkanut halpana ja huomaamattomana köyhyyden kanssa taistellen; mutta kun hänen päänsä oli harmaantunut ja hänen hermoton kätensä ei enää voinut kirjoittaa, ei ollut yksikään kuningas enemmän kunnioitettu kuin hän, ja muinaisajan patriarkkana hän otti vastaan kaikkien pohjoismaiden kunnioituksen 70:nä syntymäpäivänänsä. Hän kuoli toukokuun 6 p:nä v. 1877, 73 vuoden ikäisenä.

Runebergissa on Suomen ruotsalainen laulu — ruotsalainen laulu, jossa sykkii suomalainen sydän — kohonnut korkeimmilleen. Poissa on Lauri Stenbäck, jonka taisteleva henki vihdoin etsi ja löysi lohdutuksensa virsissä. Poissa on nuori rikaslahjainen Julius Wecksell († 1907), joka etsi, vaan ei löytänyt rauhaa ennenkuin unhotuksessa. Pois läksi 1881 harmaapäänä Klaus Flemingin runoilija Fredrik Cygnaeus, joka lähetti maailmaan jaloaatteisia kehoituksiaan taiteen ja isänmaan harrastamiseen. Näiden jälkiä kulki Sakari Topelius, joka laulullaan täytti koko maamme ja niinikään sai osakseen kaikkien pohjoismaiden kunnioituksen ja pian sen jälkeen kuoli (1898), 80 vuoden vanhana. Hänen sävellajiinsa ovat toiset runoilleet, niinkuin K. R. Malmström († 1900) ja Rafael Hertzberg († 1896). Nuoremman sukupolven henki ja ajatuskanta ilmenee rikaslahjaisen, aikaisin kuolleen K. A. Tavaststjernan († 1898) lauluissa ja kertomuksissa, Mikael Lybeckin ja Jonatan Reuterin runoissa. Romaaninkirjoittajana on Jac. Ahrenberg maineessa myöskin Skandinaviassa.

Suomen suomenkielisen laulun alkuna oli Oksasen »Säkenet», jotka sytyttävät niinkuin aamurusko uuden päivän, jota vastoin Suonio, syvänä ja hartaana, kuvastaa suomalaisen hengen ikävöimistä. Molempien näiden laulajain — professori August Ahlqvistin ja tohtori Julius Krohnin — runoissa kukoistaa suomenkieli uuden ajan rikkaassa ihanuudessa. Kolmas runoilija, suurenmoinen ja rohkea, oli näiden rinnalla astunut esiin matalasta majasta. Hänen nimensä oli Aleksis Kivi (Stenvall); hän murtui, niinkuin Wecksell, palavan sielunsa kuluttamana. Ja näiden jälkeen ovat toiset kaiutelleet uutta kannelta. Näistä mainittakoon tunteeellinen runoilija J. H. Erkko († 1906) ja Juhani Aho, jonka lastut ovat käännettyinä lentäneet kauas maailmaan. Suomen historiallisten olojen ja kansanelämän kuvaajina ovat myöskin S. Ingman (Ivalo), J. Reijonen ja Teuvo Pakkala saavuttaneet kirjailijanimen. Naiskirjailijana on Minna Canth († 1897) Suomen naisista etevin. Koulun käymättömistä kansankirjailijoista ovat P. Päivärinta ja S. Alkio tunnetuimmat.

Jo katolinen kirkko oli maahan tuonut kaunotaiteet: — rakennustaiteen, kuvanveistotaiteen, maalaustaiteen ja säveltaiteen. Mutta monia vuosisatoja kului, ennenkuin maa sai omia taiteilijoita. Täällä oli rakennusmestareita, jotka rakensivat kirkkoja, milloin arvokkaita yksinkertaisuudessaan, milloin rumia koreudessaan. Täällä oli puunpiirtäjiä, jotka tekivät karkeita kuvia, ja maalareita, jotka maalata tuhrasivat nuo monet muodottomat alttaritaulut, joissa ryöväri, eikä Vapahtaja, riippuu ristinpuussa. Kantele oli olemassa, soittoniekkoja samoin; mutta varsinaisia kasvatettuja suomalaisia taiteilijoita ei ole ollut ennenkuin meidän aikanamme. Saksalainen Engel ja ruotsalainen Chiewitz ovat ensimäisinä opettaneet meille rakennustaidon, ja nyt monet arkkitehdit nuoruuden innolla pyrkivät kehittämään omaa suomalaista rakennusmuotoa. Karl Sjöstrand (syntyisin ruotsalainen) on voimakkaissa kuvissa esittänyt Kalevalan sankarit ja muodostanut Porthanin muistopatsaan, joka on kuvattuna sivulla 380. Walter Runeberg on perinyt

isänsä kuvanveistotaidon ja valmistanut m. m. Aleksanteri II:n kuvapatsaan Helsingissä. Näiden jälkiä ovat suurella menestyksellä kulkeneet J. Takanen († 1885), Ville Vallgren, Eemil Vikström y. m.

18:nnen vuosisadan keskipaikoilla opetteli kaksi nuorta suomalaista, Iisakki Wacklin ja Mikael Toppelius, maalaustaidetta Ruotsissa. Mutta ensimäinen täysin kehittynyt ja kuuluisa suomalainen maalari oli Aleksanteri Lauraeus, joka kuoli ulkomailla v. 1828. Silloin oli kaikki taide vielä leivätöntä Suomessa. Italiasta palasi nuori suomalainen nimeltä Robert Ekman, ja hänellä oli uskallusta jäädä piirustuksen opettajaksi Turkuun. Hän tuli maalaustaiteen varsinaiseksi perustajaksi meidän maassamme, esikuvansa ja oppilaittensa kautta. Ekman on seuraajillensa laajan uran raivannut ensimäisillä historiallisilla kuvauksillaan maastamme, ensimäisillä Kalevalan-piirustuksillaan, ensimäisillä tarkoilla kuvauksillaan Suomen kansan elämästä. Mutta kaikkein taiteilijain tarvitsee matkustaa ulkomailla, nähdäkseen ja oppiakseen jotakin parempaa; mistä he saisivat varoja siihen, köyhiä kun ovat? Muutamat taidetta rakastavat miehet tiesivät tähän neuvon: he perustivat vuonna 1846 Suomen Taideyhdistyksen, auttaaksensa nuoria maalareita ja kuvanveistäjiä. Silloin taide vähitellen sai vakinaisen asuinsijan Suomessa. Silloin saivat Magnus ja Ferdinand von Wright enemmän rohkeutta maalaamaan lintujaan, joissa pieninkin höyhen on luonnonmukainen ja jotka näyttävät ikäänkuin laulavan taululla. Silloin maalasi Werner Holmberg suomalaisia maisemia, joissa hongat humisivat, ja hänen nuorena kuoltuaan kulkivat hänen jälkiänsä Berndt Lindholm ja Hjalmar Munsterhjelm, Erik Löfgren, Aleksandra Frosterus, Karl Emil Jansson ja Adolf von Becker. — Albert Edelfelt († 1905), Akseli Gallén-Kallela, Eero Järnefelt y. m. ovat meidän aikanamme saavuttaneet mainetta kuvillaan luonnon, sadun ja ihmiselämän alalta. Nyt, kun hallituskin joka vuosi jakaa matka-apuja nuorille taideniekoille, kilpailevat Suomen taulut ja Suomen kuvanveistotaide parhaiden ulkomaalaisten kanssa.

Säveltaide ei ollut kauvemmin ääneti. Siihen aikaan, jolloin moni Suomen neito lauloi Fredrik Ehrströmin yksinkertaisia sävelmiä pianonsa äressä, kutsuttiin nuori hampurilainen, nimeltä Fredrik Pacius, musiikinopettajaksi yliopistoon. 40 vuoden kuluessa hän sepitti kauniita, suurenmoisia musiikkikappaleita, esitti oppilaittensa kanssa muiden maiden mestariteoksia ja tuli näin korkeamman musiikin perustajaksi meidän maassamme. Vähintäin 12 sävellystä on kirjoitettu »Maamme»-lauluun, mutta Paciuksen sävellys on vienyt kaikista voiton. Hänen jälkiänsä kulki nuorempia säveltäjiä: Kaarle Collan raittiine lauluineen, Filip von Schantz, joka uneksi yleviä suurtöitä, Aksel Ingelius, joka oli niin läpeensä soitannollinen, ettei hän mitään muuta ollut. Myöhemmän ajan synnyttämiä ovat R. Faltin, M. Wegelius († 1906), R. Kajanus, Jean Sibelius ja Armas Järnefelt, joista kaksi viimemainittua ovat suurimman maineen saavuttaneet.

Vihdoin on myöskin näytelmätaide, teatteri, joka niin kauan on täällä ollut muukalaisena vieraana, saanut vakavan asuinsijan maassa. Suomenkieltä puhutaan ja lauletaan nyt näyttämöltä, niinkuin ruotsiakin. Niinkuin entisinä aikoina suomalainen laulajatar Johanna von Schoultz, niin ovat myöhempinä aikoina Ida Basilier, Alma Fohström, Aino Achté, Ida Ekman ja muut Suomen laululinnut saavuttaneet mainetta maailmassa. Voidakseen täyttää nykyajan vaatimuksia, vaaditaan taiteilijalta sisällistä taipumusta, pitkää, vaivaloista työtä, rohkeutta ja uutteruutta. Kaikki tositaide on kuvastin, jossa aikakausi näkee parhaan ominaisuutensa puhdistetussa, kirkastetussa valossa. Ja näin taide tosiaankin on suuri ja ylevä Jumalan lahja. Mutta jos pahat himot siinä esiintyvät, vaikka kuinka ihanaksi kasvonsa punaisivat, niin ei taide enää ole tositaidetta, ei se ole enää Jumalan palvelija, vaan Jumalan vihollinen. Katsokaamme siis, ketä Herraa me palvelemme, ettei valo meissä muuttuisi pimeydeksi. Sillä, sanoo profeetta (Es. 2: 16, 17): Herran päivä käy kaiken kauniin käsialan ylitse, ja Herra yksin on silloin korkea oleva.

198. Suonion kotimaanvirsi.

Oi kuningasten kuningas,
sä maan ja taivaan valtias,
myös tälle maalle silmäs luo
ja armos runsaat lahjat suo!

Vähäinen meidän kansa on,
maailman silmiss' arvoton;
vaan mitä mahtavinkin vois,
jos voimaa sult' ei saanut ois!

On edessäs kuin tomu vaan
suuruudet, voimat, vallat maan;
kun viittaat, korkein alenee
ja matalaiset ylenee.

Kuink' usein juuri valitset
aseikses pienet, alhaiset,
siks', että Sinun voimasi
selvemmin heissä näkyisi.

Kun tahdoit kansan valitun,
otitpa ylönkatsotun
ja halvan Juudaan kansan, sen
teit vartijaksi totuuden.

Ja Betlehempä, pienoisin
tuo kaupungeista Juudaankin,
sai armon armoist' ylimmän,
Messiaan nähdä syntyvän.

Oi Herra, kuule meitä myös,
tee meissäkin Sun armotyös!
Suuruutta emme rukoile,
me pienuuteemme tyydymme.

Jos meidän kansa a na sais
vaan olla palveli anais,
sun töitäs aina tom ttaa,
valistua ja valistaa!

199. Kotiintulo koulusta.

Aurinko laskee koivujen taakse tyyneen järveen. Kultaa on vedessä, viileyttä ilmassa; taivaan rauha yli kaiken maani.

Kesäkuu on parhaillaan, tuomet kukkivat, kaikki linnut laulavat metsässä. Palaan koulusta kotiin. Tie tuntuu niin pitkältä, sydän niin täyteläiseltä. Tahdon ajatella jotakin muuta, koska on vielä palanen matkaa kirkkomäelle.

Mitä kaikkea olenkaan oppinut ja nähnyt siitä aamusta alkain, jolloin kiipesin tikapuille tuolla kotona ja mietin tuota käsittämätöntä sanaa: m e i d ä n m a a m m e! Nyt sen tunnen; — taikka oikeammin, tunnen vähäisen nurkan siitä; ensimäisen kirjaimen pitkästä läksystä. Mutta nyt tiedän, että se a n s a i t s e e rakkautta ja m i n k ä v u o k s i sitä rakastamme. Taivaallinen isäni, suo minun oppia paljon, paljon enemmän isänmaastani, että tulisin sille kelvolliseksi ja voisin palvella sitä koko elinaikani!

Kuinka ihmeellisesti Jumala kuitenkin on luonut tämän maan ja siunannut sen köyhyyttä! Niin jylhä, niin kylmä, niin köyhä, etäinen, piilossa ja unhotettu, ja kuitenkin ihanin, parhain, rakkain ja iloisin maa m e i l l e! Mitä sellaisesta maasta on, jossa ihminen alituisen kesän helmassa istuu kylläisenä luonnon valmiiksi katettuun pöytään? Kaikkea tarjoaa se hänelle, vaan ei tuota iloista kunniata luoda jotakin uutta ja parempaa, ei tuota voimallista tietoa voida kieltäytyä, ei tuota vapaata tuntoa, ettei ole kenenkään orja. Minä tahdon olla luonnon herra enkä sen kuokkavieras. Minä tahdon olla Päiviö, joka sai erämaan ja teki sen huvitarhaksi. Oi, äitini, oikein sanoit: senpä eteen vasta elää kannattaa!

Ja tätä kansaa, jonka Herra Jumala on asettanut tänne maailman ääriin kiviä vääntämään, kuinka rakastan sitä ja sen levollista voimaa! Se on sellainen, miksi luonto ja onnenvaiheet ovat sen tehneet: rosoinen vanha puu kivikkomaassa. Mutta kun karsimme pois kuivat oksat, kun hankimme sille ilmaa ja valoa ja luomme

tuoretta, uutta multaa sen juurille, katso, silloin se on työntävä viheriöitä latvaterttuja, silloin se on kukoistava raittiina ja nuorena. Kun ajattelen, mitä tämä kansa on kokenut kuolematta, mitä se on kestänyt murtumatta, mitä se on kärsinyt epätoivoon joutumatta; silloin näyttää minusta, ettei se koskaan saata murtua, niin kauan kuin sen juuri on terveenä. On ainoastaan yksi vihollinen, joka sen saattaa kuolettaa turmelemalla sen sydämen, ja sen nimi on V e l t t o u s. Mutta, katso, silloin taas tuo kova, kylmä ja köyhä maa ylt'ympärillä kehoittaa ja sanoo: »Tee työtä!» Ja veltostunut kansa herää niinkuin unesta, havaitsee olevansa alastonna kinoksilla, tuntee itsensä ja elää!

Jota enemmän ajattelen, mitä olen lukenut tämän kansan menneisyydestä, sitä paremmin käsitän, kuinka ihmeellisesti Jumala on johdattanut sitä syväin, pimeiden laaksojen kautta valoon kukkuloille. Se kuului suureen, lukuisaan, mutta köyhään, oppimattomaan, pitkin puolta maailmaa hajoitettuun kansakuntaan. Jos Jumala olisi jättänyt Suomen kansan rauhaan omien voimiensa nojaan, olisi siitä tullut samanlainen koito, hukkaantunut ihmiskunnan pirstale kuin nuo poloiset, haihtuvat kansat Siperian erämaissa. Mutta Jumala on armollisesti valinnut tämän kansan monista sen sukulaisista. Minkätähden? Sitä en tiedä; kentiesi senvuoksi, että hän alusta alkain oli sille antanut suurempia luonnonlahjoja kuin toisille. Niin hän ohjasi sen kulkua kauemmaksi länteen, jossa se tuli yhteyteen slaavilaisten ja germanilaisten kansain kanssa. Siellä Jumala sen asetti vieraan ruotsalaisen vallan alaiseksi, joka oli tarpeeksi väkevä sitä suojelemaan, mutta ei kyllin suuri tai mahtava sitä nielemään. Ja sidottuna niinkuin nuori puu tähän tukeen kasvoi ja edistyi Suomen kansa, kovien myrskyjen karkaisemana. Sen perusluonne on itämainen, aasialainen; mutta kun se on saanut parhaan, mitä Europpa sille voi antaa, kristinopin, yhteiskunnan ja vapaan ihmissivistyksen, niin siinä on kumpaakin, itämaata ja länsimaata. Sellaisista kansoista voi Jumala jotakin tehdä. Kun aika sitten oli täyttynyt, päästi Jumala sen Ruotsin siteistä ja liitti sen uusilla siteillä Venäjään, ikäänkuin sillä viitatakseen sen alkuperään. Sillä siinä kohden

näyttää Jumalan tarkoitus olevan aivan selvä, nimittäin että Suomen kansa on tuleva opettajaksi ja esikuvaksi monelle hukkuvalle heimolaiselleen, samassa kun se itse tekee sukunsa ominaisuuden hyödyttäväksi ihmiskunnalle. Ja kun sen väkiluku kerran kasvaa 10 miljoonaksi . . .

Näen kotini, näen sen, ikkunat kimaltelevat etäällä ilta-auringon valossa! Tuolla on meidän oma syöttöhakamme, tuolla on peltomme. Jo näen aidan, veräjän, ometan ja kaivon. Tuolla on paikallaan vanha savuttunut riihi nokisine ovineen, jossa ennen hyppelin tasakäpälää oljilla. Oi, kuinka kaikki on entisen kaltaista, ja kuinka kaikki on kaunista! Punainen lato on saanut uuden katon, puron yli johtava silta on hiljan korjattu. Kas niin . . . nyt korkeat kuuset estävät taloa näkymästä! Kuinka tie on pitkä! — pitkä! pitkä! Kuule, tuolla haukkuu koira. Se on Musti, niin, varma olen siitä, se vainuaa minun tuloani.

Tie tekee mutkan; tässä ovat nuo vanhat haavat, joihin varikset tapaavat iltasin kokoontua. Eteenpäin, eteenpäin; — oi, jospa voisin lentää! Ja nyt näen veräjän, kartanon, portaat aivan läheltä. Joku tulee tiellä . . . levittää kätensä . . . se on minun äitini, minun rakastettu äitini, joka tulee minua vastaan. Kuinka olen onnellinen, hyvä Jumalani; sinä olet antanut minulle kaikki, — äidin, kodin, isänmaan! Oi, Jumala olkoon kiitetty!

---

200. Isänmaan virsi.

Jumala, suojaa maatamme
ja voimallasi varjele
niin sodassa kuin rauhassa
ja murheen, onnen aikana.

Tääll' aarteemme on armaimmat
ja perintömme parhaimmat;
lähellä, loitompanakaan
ei meille vertaa tämän maan.

Tääll' isämme on asuneet
ja taistelleet ja toivoneet;
me saman saimme asunnon
ja samat vaiheet kohtalon.

Ja tietä meidän viittomaa
tääll' lapsemmekin vaeltaa,
perien työmme, rientomme
ja kiittäin Herraa niinkuin me.

Oi, huomaas ota rakkaaseen
tää maamme tuhatjärvineen;
hyvyytes siihen vuotakoon
kuin kaste kukkataimistoon!

Sa siunaa rehelliset maan
ja hyvänsuovat aikeissaan;
mut kaada juonet ilkeät,
sen onneen, rauhaan tähtäävät.

Sen anna aina olla sun,
iloisen, vapaan, turvatun,
sovussa kasvaa, neuvoissa
ja täynnä Henkes armoa.

Sa pimennosta autoit sen
kuin silmikosta kukkasen;
siis kaikkina suo aikoina
sen valkeudessas varttua.

Se valkeus sun sanas on;
sen taivaallisen auringon
suo meille täällä ainiaan
säteillä kirkkaudessaan!

Runeberg.

Liite.

Sakari Topelius.

Toppelius-suvun kantaisä muutti kolmikymmen-vuotisen sodan aikana Toppilasta Ouluun, missä suvun jäsenet, jotka olivat ahkeria kelpo ihmisiä, sitten elivät huomiota herättämättä. Eräs heistä, tullikirjuri Mikko Mikonpoika Toppelius, nai kastetun juutalaistytön Maria Zebulonin, ja siitä alkain ilmestyy taiteilija-taipumuksia suvussa. Näiden pojanpoika, Mikael Toppelius, joka syntyi v. 1734 ja kuoli v. 1821, oli Suomen ensimäinen taidemaalari. Mikael Toppelius maalasi raamatullisia kuvia neljäänkymmeneen Suomen kirkkoon, enimmäkseen maan pohjoisosiin. Hänen teoksensa joutuivat unhotuksiin, mutta Muinaismuisto-yhdistys on kuitenkin viime aikoina tutkituttanut ja kopioittanut niitä. Tämä huomaamatta jäänyt maalari on kuitenkin kuin valojuova taivaan rannalla, sillä hän on suuren runoilijamme isoisä.

Maalari Mikael Toppeliuksella oli yksitoista lasta; yksi niistä, Sakari niminen, tuli lääkäriksi. Lääketieteen kandidaattina hän teki isänsä kanssa, joka myöskin oli rokottaja, matkoja aina Vuokkiniemeen asti Suomen rajain ulkopuolelle Vienan meren rantamaille. Tällä vähäpätöisellä tapauksella oli tärkeät seuraukset. Nuori lääkäri näet täällä tutustui suomalaisiin runoihin. Hän kokosi niitä suuren joukon, toimitti ne painosta nimellä »Suomen kansan vanhoja runoja» ja oli siten Elias Lönnrotin edeltäjä.

Tämä tohtori Topelius — hän kirjoitti näin sukunimensä — oli runoilija Sakari Topeliuksen isä. Runoilija syntyi v. 1818 tammikuun 14 päivänä Kuddnäsin talossa

Uudenkaarlepyyn lähellä. Äidin nimi oli Katarina Sofia Calamnius, vanhaa pohjalaista kauppiassukua.

Hyvässä maalaiskodissa Lapuanjoen rannalla kasvoi Sakari Topelius yhdessä nuoremman sisarensa kanssa. Äiti oli älykäs kasvattaja, ja isä valvoi lasten leikkejä ja toimi niin, että hento poika karaistui ruumiiltaan ja hengeltään. Hän sai kuppuroita lumikinoksissa kintaitta ja lakitta päin ja kesäisin käydä avojaloin. Pitipä vielä joskus vapaaehtoisella itsensäkieltämisellä karaista luontoansa. »Voita itsesi!» oli isän alituinen neuvo. »Saat mielelläsi sitä tehdä, mutta koeta, voitko olla tekemättä!» Kun kaikkea hyvää ja hauskaa suotiin hänelle lämpimästä sydämestä, ei tämä kieltäymys ollut liian raskas; sen tarkoituksena oli vain saada hänet voittamaan halujansa, vaan ei riistää häneltä vapautta ja iloa.

Isä, joka oli suuresti mieltynyt luonnontieteisiin, työskenteli poikansa ja tämän toverien kanssa, teki kokeita sähkökoneella, magneetilla ja aurinkolasilla sekä opetti heitä tuntemaan tähtitaivasta. Tahtoipa vielä lisäksi, että poika joskus olisi läsnä niissä ruumiinavauksissa, joita hän piirilääkärinä toimitti.

Topeliuksen tovereita tähän aikaan olivat m. m. Aleksanteri Lithén ja Svante Svahn. He kiipesivät puihin, leikkivät myllyn ja pajan luona, piirustivat karttoja Kuddnäsin tiluksista ja saaristosta, onkivat joen rannalla ja tekivät pitkiä merimatkoja Topeliuksen enon kanssa. Tämä raitis, iloinen kesäelämä kehitti sitä syvää luonnon elämän tuntemusta, joka on satujen kirjoittamiselle välttämätön ehto. Kotosalla Topelius luki kotiopettajan *) johdolla, pyysi hiiriä kahdesta äyristä kappaleelta, josta elinkeinosta hän piti kirjaa, sekä mukaili ja kirjoitti itse pikku kirjasia, joissa joskus oli kuvia ja järjestysnumero sekä painovuosi ja painos ilmoitettuna. Näistä mainittakoon »Riimisanakirja», »Robinson», »Tappelu», »Siirappi» (toinen painos!). Niiden tavallinen hinta oli kolme neulaa. »Lohikäärme», hänen itsensä kirjoittama alkuperäinen satu, maksoi 6 neulaa.

---

*) Ensimäinen oli Frans Mikael Toppelius ja hänen jälkeensä J. Fr. Blanck, joka sittemmin oli lääkärinä Uudessakaarlepyyssä.

»Lohikäärme.»

Hirmuinen lohikäärme tuli kerran lentäen ja istui Uudenkaarlepyyn kirkontorniin. Useat ampuivat sitä, mutta se ei liikahtanut. Minä kiipesin ylös ja iskin kiinni siihen, se raapi mua pahanpäiväisesti, mutta minä pidin lujasti kiinni. Niin putosimme molemmat koskeen, sinne hukkui lohikäärme, mutta minä kiskoin siltä muutamia hampaita ja uin maihin, mutta kun kävelin kotiin, pudotin yhden lohikäärmeenhampaan, ja siitä kasvoi vanha, äkäinen akka, ja minä rupesin sen kanssa tappelemaan ja annoin sille semmoisen korvapuustin, että se kellahti koskeen. Mutta se oli minua pidellyt niin pahasti, että olin hirveän näköinen. Loppu.

Ensimäisen runonsa Topelius kirjoitti seitsenvuotiaana keltavarpusen haudalla:

Pikku tipu iloinen,
lennä Luojan taivaasen!
Kiitos, että muistit mua,
mun on ikäväni sua.

Isän sananlasku: »Ei päivää rivitöntä, kunnon mies elää kynällään» osui pojassa hyvään maahan. Hänen kymmenennestä ikävuodestaan alkaen on melkein joka päivältä muistiinpano, jos ei muualla niin almanakassa. Esim. 1828: »23 p. toukokuuta ongin; 24 p. luin koko iltapäivän katkismusta; 27 p. tanssin Calamniusten luona; 28 p. oli minulla lupaa koko päivä; 29 p. aloin todenperästä lukea kreikkaa; 7 p. heinäkuuta sain 5 ahventa; 8 p. paistoin ja söin ne; 9 p. hajoitettiin sikolätti.» Sanotaan myöskin: ostin pallon, leivoin, oltiin Toivo-laivassa, sain 50 kiiskeä, olin kuivilla heinillä, oli minulla vieraita, aloin pyytää hiiriä, olin valepuvussa, kastoin kynttilöitä, laitoin kartan, mylly kävi, isoäiti sairastui, y. m.

11-vuotiaana hän teki ensimäisen koulumatkansa Ouluun, jossa asui setänsä luona. Silloin oli koulupojilla toiset olot kuin nykyään. Heidän täytyi mennä kouluun pimeänä talviaamuna kello 6—7 välissä. Pienimmästäkin virheestä annettiin kämmenpatukkaa yhteen-

palmikoiduilla koivuvitsoilla. Mutta ainoastaan kaksi kertaa koko kouluaikanaan Topelius sai maistaa patukkaa: toisen kerran siitä, että oli laiminlyönyt mennä kirkkoon, ja toisen siitä, ettei ollut lukenut läksyänsä venäjänkielessä.

Paitsi sedän kotia oli toinenkin, tätien, koti hänelle avoinna. Näillä oli pieni lainakirjasto, jossa oli runsaasti rosvoromaaneja ja ritarikertomuksia. Kotona hän ei ollut saanut lukea muuta tämänlaatuista kuin Walter Scottia, ja isä oli tädeille ilmoittanut toivomuksen, etteivät antaisi hänen lukea muuta kuin historiallisia teoksia. He kuitenkin panivat kätköön vain hurjimmat rosvokertomukset, niin että monta »hauskaa kirjaa» jäi kirjastoon, ja täällä opinhaluinen poika ensin tutustui Rinaldo Rinaldiniin ja muihin jaloihin rosvoihin, jotka sitten tapaamme hänen lastennäytelmissään.

Lukukausien läksynlukemisen ja karkaisevain leikkien jälkeen tuli loma-ajat ja matkat rakkaaseen kotiin.

Kolmentoista vuotiaana Topelius kadotti isänsä ja seuraavana vuonna (1832) hän matkusti Helsinkiin erään vanhemman toverin seurassa. Tämmöinen pitkä matka antoi työtä hänen rosvoromaaneilla ravitulle mielikuvitukselleen. Kun lisäksi kerrottiin, että joukko elinkautisia vankeja oli karannut ja että matka oli vaarallinen, otti hän mukaansa Kuddnäsistä kaksi vanhaa ratsuväen pistoolia Kaarle XII:nnen ajoilta. Toiseen hän pani hauleja ja toiseen suolaa. Jälkimäistä hän piti viritettynä kädessään. Kestikievaritaloissa hän telkesi ovet yöksi ja haeskeli laskuovia permannoista. Mutta, ikävä kyllä, ei koko matkalla sattunut yhtäkään jännittävää seikkailua.

Helsingissä hän asui Juhana Ludvig Runebergin luona ja luki hänen johdollaan viiden muun pohjalaisen pojan kanssa kaksi tuntia päivässä. »Runeberg se minua opetti panemaan arvoa historiaan», sanoi Topelius kerran näistä ajoista puhuessaan. Kaksi lukukautta hän asui Runebergin luona ja sai siellä kuulla monta herättävää keskustelua. Hänellä oli lisäksi se onni, etteivät häntä opintoaikana taloudelliset huolet painaneet. Näin hän tuli 5 p. kesäkuuta 1833 ylioppilaaksi. Hän oli silloin ainoastaan viisitoistavuotias.

Ensin aikoi Topelius ruveta lääkäriksi niinkuin isäkin, mutta hän oli vielä liian lapsellinen tunteakseen itseään. Kun hänen useita vuosia myöhemmin piti alottaa työtänsä anatomiasalissa, ei hän voinutkaan sitä jatkaa, sillä hänessä heräsi sama vastenmielisyys, jota hän oli tuntenut ollessaan läsnä isän ruumiinavauksissa. Pitkät illat hän vaelsi yksin taistellen sisällistä taistelua, joka päättyi siten, että hän valitsi toisen elämänuran.

Näinä vuosina hän seurusteli edelleen Runebergin kodissa, johon Suomen etevimmät miehet siihen aikaan kokoontuivat, sekä otti osaa pohjalaisen ylioppilasosakunnan toverielämään. Elämän vakavuus ja isänmaan tunne olivat hänessä jo valtavina. Niistä runoista, joita hän hiljaisina iltahetkinä kirjoitteli, ja hänen päiväkirjakynäyksistään voi jo huomata, kuinka hänen sielunsa kasvoi ja lämpeni Jumalalle ja isänmaalle, kaikelle suurelle ja jalolle.

Vuonna 1840 Topelius tuli filosofian maisteriksi ja seuraavana vuonna »Helsingfors Tidningar»'in toimittajaksi. Siihen aikaan ei saanut sanomalehdissä koskettella valtiollisia kysymyksiä. Mutta Topelius antoi lämpimän isänmaanrakkautensa ilmetä lauluissa. Runossa »Jäänlähtö Oulunjoessa» hän kertoilee luonnon kuvauksissa maansa ikävöimistä. Vuonna 1845 ilmestyi hänen ensimäinen runokokoelmansa »Kanervankukkia» (Ljungblommor).

Vaan hänen sanomalehtensä ei sisältänyt ainoastaan runoja. Siinä ilmestyi myöskin tuo yltä yleensä tunnettu romaani »Välskärin kertomukset», joka myöhemmin julkaistiin kirjana. Tämän kautta Suomen historia tuli yhteiselle kansalle tutuksi, niin että heidän sydämensä rupesi sykkimään. He oppivat uskomaan, että Jumala oli heidänkin maalleen antanut tehtävän, ja ettei mikään hätä, mikään koetus voinut sitä hävittää, jos se vaan ei menettänyt luottamusta itseensä. Helsingfors Tidningar'issa julkaistiin myöskin kertomuksia, jotka myöhemmin ovat ilmestyneet nimellä »Talvi-iltain tarinoita». Nämäkin käsittelevät isänmaallisia aineita.

Vuonna 1854 Topelius tuli Suomen historian professoriksi, jonka toimen hän myöhemmin vaihtoi pohjoismaiden historian ja sittemmin yleisen historian professorin virkaan.

Yliopiston opettajana hän työskenteli täysikasvuisten hyväksi, mutta jo kauan sitä ennen oli hänen tehtävänsä lasten hyväksi hänelle selvinnyt. Jo vuonna 1847 hän julkaisi ensimäisen satukirjansa. Sitten ilmestyi kirja toisensa jälkeen. Me tunnemme ne kaikki. Tunnemme Laiva Refanutin, Koivun ja tähden, Valterin seikkailut, Pikku Matin ja Höyhensaaret. Kaikille Suomen ja Ruotsin lapsille tuli näiden kautta tutuksi setä S. T., ja tuskin koskaan on kaksi mutkikasta kirjainta tullut niin tunnetuiksi kuin hänen nimimerkkinsä.

Vuonna 1856 hän julkaisi »Luonnon kirjan» ja 1875 »Maamme kirjan». Näillä hän köyhimpiinkin koteihin kylvi ajatuksensa Jumalasta ja isänmaasta. Ei ole enää mökkiäkään Suomessa, ei ole enää niin tietämätöntä henkeä, jossa ei muutamia näistä kirjoista siroutuneita siemeniä piileile, itääkseen kun aika on täytetty.

Suomi oli herännyt Aleksanteri II:sen hallitessa. Valtiopäivät oli asetettu entiseen voimaansa, kansakouluja oli perustettu, Runeberg valmisti Vänrikki Stoolin tarinat. Kaikkialla orasti ja kasvoi. Maan huomattujen miesten joukossa oli yksi, jossa enemmän kuin toisissa asui oikea lapsenmieli ja joka sentähden voi tunkea pienimpäänkin soppeen, johon toiset suurilla teoksillaan eivät voineet päästä. »Lukemisia lapsille» nimisten kirjojensa kautta Topelius tuli opettajaksi näille tuhansille pienokaisille, jotka näin sadun muodossa oppivat tajuamaan suuria ja jaloja käsitteitä, ja Topeliuksen kautta sukeutui heistäkin Suomen tulevaisuuden sotureita.

Topelius julkaisi monta teosta: runokokoelmat »Uusia lehtiä» ja »Kanervia», näytelmiä, historiallisia kertomuksia ja uskonnollisia kirjoja, kuten »Evankeliumi lapsille». Hän kirjoitteli lapsia varten viimeisiin ikävuosiinsa saakka. — Hän vaati jo aikaisin naiselle suurempaa vapautta opintoihin ja itsekohtaiseen kehitykseen, ja on suuresti vaikuttanut siihen, että Suomen naiset nykyään kirkastunein katsein voivat ottaa osaa isänmaalliseen työhön kodissa ja sen ulkopuolella. Mutta toiseenkin tärkeään kysymykseen tämä lämminsydäminen runoilija ja isänmaanystävä vaikutti. Suomen kansa oli kehittyessään jakaantunut kahdeksi puolueeksi, suomenkieliseksi ja ruotsinkieliseksi, joiden kesken vallitsi suuri

katkeruus. Koko elinaikansa kehoitti Topelius yksimieliseen työhön yhteisen, jakamattoman isänmaan puolesta. Viisaan isän sanoja olivat hänen sanansa:

»Ole koivu taikka kuusi rannalla,
Mut maasi poika ennen kaikkea!»

Vuonna 1879 erosi Sakari Topelius yliopistosta ja muutti huvilaansa Koivuniemeen Helsingin edustalle. Täällä hän sitten eli lähes 20 vuotta miehenä, joka saattoi ympärilleen yhdistää kaikki maansa puolueet. Suomen muut suurmiehet menivät manalan mailla toinen toisensa jälkeen. Topelius yksin oli jäljellä ahkerana työmiehenä, uskovana tietäjänä viimeiseen asti. Suomen ja Ruotsin lapset kirjoittelivat hänelle, äidit kertoivat hänestä lapsilleen. Hänen hedelmäpuunsa kukoistivat, linnut nokkivat lautasella hänen ikkunansa edustalla, lastenlapset ja lastenlastenlapset kasvoivat hänen ympärillään. Kaikesta hän kiitti Jumalaa. Usein nähtiin hänen tuijottavan pesän hiilokseen katseella niin kummallisen syvällä, kuin näkisi hän eteenpäin ajassa ja ennustaisi syntymättömien sukupolvien kohtaloita. Oli niinkuin olisi hänessä hänen juutalaisen syntyperänsä kautta säilynyt jokin määrä Israelin profeettain henkeä.

Helmikuussa vuonna 1898 hän sairastui, sittenkun hän täyttäessään 80 vuotta vielä kerran oli vastaanottanut koko kansansa ja kaikkien pohjoismaiden rakkauden. Hänen huulensa kuiskailivat vielä kuumeen houreissa »Jumalan kunniaa». 12 p. maaliskuuta saattoi hän vielä ilolla tervehtiä auringonsäteitä, jotka leikkivät sairasvuoteella, mutta kello ½ 12 yöllä hänen henkensä vapautui, tähtien tuikkiessa hänen kotinsa päällä.

Hänen viimeinen tervehdyksensä eräälle hänen tyttärensä pojalle oli: »Vie terveiseni nouseville sukupolville!» Ja se on kulkeva näille sukupolville kauan senkin jälkeen, kun meidän aikamme lapset ovat tulleet vanhoiksi ja harmaiksi ja itse saaneet lastenlastenlapsia, sillä enemmän kuin useimmat muut Topelius edusti kaikkea, mikä parasta on Suomen kansassa. Semmoisen miehen sanat tulevat aina — niinkuin psalmissa sanotaan — olemaan lähteenä, josta monet tulevat juomaan.

Sisällys:

Ensimäinen luku. Maa.

1. Aamulaulu 1
2. Koti 3
3. Isänmaa 4
4. Maasi 6
5. Kuninkaan lahjat 8
6. Hädän hetkenä 10
7. Maa ja kansa 12
8. Meidän maamme ja maailma 13
9. Merimiehen ikävöiminen kotiinsa 15
10. Maamme alku, kirj. J. J. Sederholm 16
11. Meren neito 19
12. Itämeri, kirj. J. J. Sederholm 20
13. Ahvenanmaan laulu 22
14. Suomen ylängöt ja laaksot, kirj. J. J. Sederholm 23
15. Maakunnat 26
16. Lapinmaan tunturit 29
17. Inarinjärvi 30
18. Luppiovaara ja Aavasaksa 31
19. Oulunjoki 33
20. Kallankari 35
21. Isokyrö 36
22. Satakunnan rannikko 37
23. Elämä Ahvenanmaalla. 39
24. Maanvieremiä Uskelassa 40
25. Kuusiston rauniot 41
26. Hankoniemen majakka 43
27. Pyynikki, Nokianvirta ja Kyröskoski 45
28. Paikkarin torppa 47
29. Suomen erämaita 49
30. Päijänteen vesistö 51
31. Saimaa 53
32. Punkaharju 54
33. Imatra, kirj. J. J. Sederholm 56
34. Luonnon mullistus 59
35. Laatokka 61
36. Suomen ilman-ala, kirj. A. Heinrichs 63
37. Kirkkaalla jäällä 67
38. Kesäyön kirkkaus 69
39. Joutsen 70
40. Ilman-ennustamisesta, kirj. A. Heinrichs 71
41. Pyterlahden graniittilouhos 73
42. Ruskealan marmorilouhos 76
43. Suomen rauta 77
44. Lapinmaan kulta 78
45. Kasvien leveneminen, kirj. A. Osv. Kairamo 80
46. Metsä 84

47. Kulovalkea ... 86
48. Pelto ja niitty ... 88
49. Hallayö ... 90
50. Kärsivällisyys ... 92
51. Syötävät sienet ... 95
52. Puutarhasta ja kasvitarhasta ... 96
53. Ystäviä ja vihollisia ... 97
54. Suomen hevonen ... 99
55. Karja ... 101
56. Suomalaisia paimenlauluja ... 102

Toinen luku. Kansa.

57. Mathias Aleksanteri Castrén ... 104
58. Suomen kansaheimo ... 106
59. Permalaiset ... 108
60. Vatjalaisia kansanlauluja ... 110
61. Lappalaiset ... 112
62. Lappalaisen poro ... 114
63. Lappalaisia satuja ... 116
64. Päiviön suku ... 118
65. Lappalaisia kansanlauluja ... 119
66. Lappalaispojan laulu ... 120
67. Virolaiset ... 122
68. Virolaisten Kalevipoeg ... 123
69. Virolaisia kansanlauluja ... 125
70. Suomen kansa ... 128
71. Matti ... 131
72. Suomen kieli ... 134
73. Lippo ja Tapio ... 136
74. Kettu ja jänis ... 139
75. Kansantarinoita jättiläisistä ... 139
76. Yhtymyksiä jättiläisten kanssa ... 142
77. Leikkisatuja ... 143
78. Suomalainen kansanrunous ... 146
79. Suomalaisia kansanlauluja ... 149
80. Suomalaisia sananlaskuja ... 155
81. Suomalaisia arvoituksia ... 158
82. Kansanluulo ja taika-usko ... 162
83. Karjalaiset ... 165
84. Savolaiset ... 167
85. Kaksi runoseppää ... 168
86. Hämäläiset ... 171
87. Karhun-ampuja Matti Kitunen ... 173
88. Suomenmaan ruotsalaiset asukkaat ... 176
89. Ruotsinkieli ... 178
90. Saaristolaiset lounais-Suomessa ... 180
91. Uusmaalaiset ... 182
92. Pohjalaiset ... 185
93. Venäläiset Suomessa ... 188
94. Muut, jotka ovat Suomeen muuttaneet ... 189

Kolmas luku. Pakanalliset jumalat ja sankarisadut.

95. Pakanallisten suomalaisten jumalat 192
96. Kalevala ja Elias Lönnrot 194
97. Maailman luomisesta 197
98. Maanviljelyksen alku 202
99. Tulen synty 204
100. Raudan synty 205
101. Väinämöinen ja Joukahainen 216
102. Väinämöisen ensimäinen Pohjolan-matka 218
103. Ilmarinen takoo Sammon 221
104. Lemminkäisen seikkailuja 222
105. Lemminkäisen surma 224
106. Väinämöinen Tuonelassa 226
107. Ilmarinen saapi Pohjan neidon 228
108. Satu Kullervosta 230
109. Sota Sammosta 232
110. Väinämöisen laulu 234
111. Sota valosta 236
112. Väinämöinen ja Jeesuslapsi 243

Neljäs luku. Kertomuksia Suomen katoliselta ajalta.

113. Kivikauden kansa, kirj. A. Hackman 246
114. Suomalaiset pakanuuden ajalla 248
115. Ruotsalaiset 250
116. Pyhä Eerikki kuningas 252
117. Ensimäinen ristiretki Suomeen 253
118. Eerikki kuningas ja Henrikki piispa 256
119. Henrikki piispan kuolema 257
120. Tuomas piispa 258
121. Hämeenmaa ristitään 261
122. Karjala ristitään 262
123. Venäjän valtakunnan alku 264
124. Matti Kurki ja pirkkalaiset 266
125. Kuinka erämaat tulivat asutuiksi 267
126. Hemming piispa 269
127. Kalmarin uniooni 271
128. Piispa Maunu Tavast 273
129. Katolinen oppi 274
130. Turun tuomiokirkko 276
131. Naantalin luostari 278
132. Suomen neljä säätyä 281
133. Viipurin pamaus 283
134. Kristian Tyranni 284
135. Kustaa Vaasa 287
136. Junkkeri Tuomas ja Eerikki Fleming 288
137. Piispa Arvid Kurki 290

Viides luku. Kertomuksia Suomen sotaisilta ajoilta.

138. Lutherin uskonpuhdistus 293
139. Kustaa kuninkaan hallitus 296
140. Piispa Mikael Agrikola 298
141. Suomen herttua Juhana 300
142. Eerikki kuningas ja suomalaiset 301
143. Kaarina Maununtytär 303
144. Pontus Delagardie ja hänen aikakautensa 306
145. Klaus Fleming ja Nuijasota 308
146. Kaarle herttua ja Arvid Stålarm 310
147. Juhana Fleming 312
148. Kuningas Kaarle IX:s 313
149. Sigfrid Forsius 315
150. Kuningas Kustaa Aadolf 316
151. Breitenfeldin tappelu 319
152. Suomalaiset Würtzburgin luona 322
153. Meno Lech-virran ylitse 323
154. Lützenin tappelu 325
155. Kristiina kuningatar ja kolmikymmenvuotisen sodan loppu 328
156. Kreivin aika ja Turun akatemia 329
157. Kuningas Kaarle X:s Kustaa ja Arvid Wittenberg 332
158. Kuningas Kaarle XI:nnen aikakausi 334
159. Suuret nälkävuodet 336
160. Kaarle kahdestoista ja Narvan tappelu 338
161. Tie Pultavaan 340
162. Viipurin valloitus 342
163. Napuen tappelu 344
164. Kajaanin linna ja kivekkäät 346
165. Tapani Lövingin seikkailut 348
166. Isonvihan ajat 351
167. Kuningas Kaarle XII:nnen muisto 353

Kuudes luku. Kertomuksia Suomen uudemmalta ajalta.

168. Uudenkaupungin rauha ja vapauden aika 356
169. Arvid Horn ja Suomen toipuminen 358
170. Lappeenrannan tappelu 360
171. Hyödyn aikakausi 363
172. Kuningas Kustaa III 366
173. Anjalan liitto 370
174. Porrassalmen tappelu 373
175. Kuningas Kustaan kuolema 375
176. Kustaa Mauri Armfelt 377
177. Henrik Gabriel Porthan 379
178. Frans Mikael Franzén 382
179. 1808 vuoden sota 384
180. Kaarle Juhana Adlercreutz 388

181. Haminan rauha 392
182. Vänrikki Stoolin Tarinat 394
183. Sotilaspoika 397
184. Keisari Aleksanteri I:nen ja Porvoon valtiopäivät 399
185. Suomi jälleen yhdistettynä 402
186. Turun palo 405
187. Yliopiston riemujuhla v. 1840 407
188. Tieteellinen tutkimus, kirj. K. J. Hagfors 410
189. Keisari Nikolai ja sota merivaltoja vastaan 413
190. Keisari Aleksanteri II:nen ja Helsingin valtiopäivät v. 1863 416
191. Maamme perustuslait 421
192. Maan kaupungit ja pääkaupunki 424
193. Yhteiskunta ja hallitus 428
194. Keskuusliike 431
195. Varallisuuden edistyminen 435
196. Kirkko ja koulu 438
197. Runoilijat ja taiteilijat 442
198. Suonion kotimaanvirsi 448
199. Kotiintulo koulusta 449
200. Isänmaan virsi 451

Liite.

Sakari Topelius, kirj. Alta Dahlgren 453

[20 p.]

II 1951к
1495